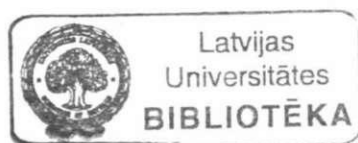

Latvijas Universitāte
Vēstures un filozofijas fakultāte

Jānis Taurens

Promocijas darbs

Lingvistiskās nozīmes teorijas arhitektūras semantikā

Zinātniskais vadītājs: Dr. habil. phil. Jānis Nameisis Vējš

Rīga, 2005

SATURS

- 7   **IEVADS**
- ikdienas attieksmes jautājumi par arhitektūru • semantika un estētika • pētījuma pieņēmumi • nozīmes teorija ir saprašanas teorija • analītiskās valodas filozofijas modeļi kā pamats arhitektūras interpretācijai • pētījuma mērķis • pētījuma metode • empīriskā materiāla loma arhitektūras teorijā • terminoloģija • izmantotā literatūra un pētījuma konteksts • darba struktūra
- 37   **I. DAĻA. LINGVISTISKĀS NOZĪMES TEORIJAS**
- 38   **1. NODAĻA. NOZĪMES TEORIJU RAŠANĀS UN GALVENIE PRINCIPI**
- 39   **1. 1. Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* valodas filozofija – nozīmes teoriju klasiskais modelis**
- 20. gadsimta nozīmes teoriju rašanās • loģiskā telpa kā pamatprincips • jēgas un references nošķīrums Frēgem • Dammita 10 tēzes par jēgas un references nošķīrumu • attēlu nozīmes teorija *Traktātā* • loģiskā daudzējādība un loģiskā forma
- 53   **1. 2. Sintaktiskā strukturējuma loma semantikā**
- valodas slēptā struktūra • sintaktiskā strukturējuma principi Frēgem un Vitgenšteinam • horizontālā un vertikālā strukturējuma jēdzieni • sintaktisko kategoriju hierarhija • vienkārša teikuma un pasaules struktūra • teikuma pakāpeniskas konstrukcijas princips • pilnīgas analīzes jēdziens • Rasela deskripciju teorija • rezumējums: svarīgākie jēdzieni klasiskajā semantikā
- 68   **1. 3. Nobeigtas lingvistiskās izteiksmes**
- teikums un īpašvārds kā nobeigtas lingvistiskās izteiksmes • īpašvārda loma semantikā • deskriptīvā un kauzālā teorija • fikcionālo īpašvārdu semantikā • iespējamo pasaulu teorija fikcionālo īpašvārdu interpretācijā • rezumējums: nobeigtas izteiksmes iespējamā loma arhitektūras semantikā

- 85   **1. 4. Patiesuma jēdziena loma semantikā**
- patiesuma jēdziena loma klasiskajā semantikā • verifikācijas princips • protokolteikumu problēma • Vitgenšteina attieksme pret verifikācijas principu • verifikācijas vieta semantikas attīstības kontekstā • Tarska semantiskā patiesuma koncepcija • patiesuma nosacījumu nozīmes teorijas Deividsonam un Dammitam • patiesuma jēdziens iespējamo pasaulu teorijā
- 103   **1. 5. Secinājumi**
- klasiskās semantikas modeļu trūkums • jēgas noteiktības princips • apgalvojuma teikuma un īpašvārda loma semantikā • valodas slēptā struktūra • vertikālā un horizontālā struktūra • metavalodas un objektu valodas nošķirums • patiesuma jēdziena loma • valodas kā noslēgtas sistēmas modelis
- 108   **2. NODAĻA. NOZĪMES TEORIJU ATTĪSTĪBAS PAMATVIRZIENI**
- 109   **2. 1. Pragmatikas aspekti nozīmes jēdzienā**
- valodas aktuālā lietojuma aspektu konceptualizācijas mēģinājumi • nozīme un valodspēles Vitgenšteina filozofijā • termina “valodspēles” dažādie lietojumi • filozofiskā gramatika • muzikālas izteiksmes nozīme • aspektu maiņas modelis un tā interpretācijas • runas darbību teorija Ostinam • galvenās kategorijas Serla runas darbību teorijā • nozīme un intencionalitāte • paradigmas maiņa valodas teorijās
- 129   **2. 2. Semantiskais holisms**
- vispārīgs holisma raksturojums • Kvaina filozofijas naturālisms un ekstensionālisms • stimula nozīmes jēdziens un radikālais tulkojums • novērojuma un teorijas teikumi • Kvaina semantiskais holisms • deividsona kritika: empīrisma “trešā dogma” Kvainam • proksimālā un distālā teorija
- 138   **2. 3. Ārpuslingvistiskie elementi semantiskajās teorijās**
- kas tiek saprasts ar ārpuslingvistiskajiem faktoriem valodas teorijās • dažādas valodas teoriju paradigmas • valodas un dzīves formu saistība • valoda kā darbība • runas darbību nosacījumi • fona jēdziens • tendences uz pragmatiku orientētās valodas teorijās: realitāte, mentālie jēdzieni, ārpuslingvistiskie elementi

- 146 **2. 4. Komunikācijas shēmas**
• runātāja intences • runātāja un interpreta lomas Deividsona komunikācijas trīsstūra shēmā • valodas malapropisma modelis Deividsonam • sākotnējā un pārejošā teorija • malapropisma modeļa kritika un konteksts • daļējas saprašanas jēdziens • situāciju semantika • nozīmes attiecību teorija • informācijas jēdziens semantikā
- 162 **2. 5. Secinājumi**
• dažādo nozīmes teoriju sistematizācija: spēka, jēgas un references jēdzieni • izmaiņas nozīmes modeļu konceptuālajā aparātā • lingvistiskās nozīmes jēdziens
- 169 **II. DAĻA. ARHITEKTŪRAS SEMANTIKA**
- 170 **3. NODAĻA. ARHITEKTŪRAS SEMANTIKAS KLASISKAIS VARIANTS**
- 171 **3. 1. Arhitektūras izteiksmju nozīme. Arhitektūras loģiskā telpa**
• semantisko terminu lietojums arhitektūras interpretācijā • dažādu pieeju raksturojums • secinājumi par semantisko terminu lietojumu arhitektūras interpretācijā • arhitektūras nozīmes jēdziena attaisnojums (I) • vizuālā attēla • arhitektūras nozīmes jēdziena attaisnojums (II)
- 198 **3. 2. Arhitektūras valodas struktūra**
• iebildumi pret arhitektūras sintakses jēdzienu • arhitektūras universālas gramatikas ideja • ordera elementu sintakse • atsevišķas ēkas un tās elementu sintakse • Vitgenšteina, Rītvelda un Lektorbizjē projektēto ēku piemēri • arhitektūras izteiksme un funkcija • ierobežojumi termina “sintakse” lietojumam arhitektūrā
- 215 **3. 3. Arhitektūras valodas pamatelementi**
• dažādas pieejas arhitektūras pamatizteiksmju noteikšanā • universālas arhitektūras elementu vārdnīcas ideja • problēmas dažādām elementu klasifikācijām • “minimālais” klasiskās arhitektūras semantikas modelis • tā salīdzinājums ar Dammita 10 tēzēm par jēgas un references nošķirumu
- 225 **3. 4. Patiesuma jēdziens arhitektūras semantikā**
• patiesuma jēdziena vieta klasiskajā arhitektūras semantikā • ielas arhitektūras modelis • nenobeigtas lingvistiskās izteiksmes semantiskā loma

kā modelis patiesuma jēdzienam arhitektūras semantikā • patiesuma jēdziena lietojuma ierobežojumi

234 3. 5. Secinājumi

• arhitektūras nozīme • sintaktiskais strukturējums un arhitektūras izteiksmes jēdziens • patiesuma jēdziens arhitektūras semantikā • iespējamās pasaules arhitektūras interpretācijā • arhitektūras estētiskais vērtējums un semantiskais raksturojums

245 4. NODAĻA. KONTEKSTA PRINCIPS ARHITEKTŪRAS SEMANTIKĀ

246 4. 1. Arhitektūras nozīmes pragmatiskie aspekti. Arhitektūra pilsētā

• “augustīniskā” valodas aina arhitektūrā • “Barselonas kategorijas”: modelis arhitektūras interpretācijai pilsētas kontekstā • pilsētas valoda • pilsētas arhitektūras modeļa nosacījumi • arhitektūras nozīme un informācija • pragmatiskas aspekti arhitektūras nozīmē

262 4. 2. Arhitektūras valodas holisms

• divi holisma izpratnes arhitektūras interpretācijā • holisma tēze un stila jēdziens arhitektūras semantikā • arhitektūras vēsturiskums un ar to saistītie jautājumi • vispārīgās arhitektūras kārtulas un revidēšanas iespēja • holisma tēzes rezumējums

272 4. 3. Nearhitektūras elementu loma semantikā

• arhitektūras konteksta jēdziena intuitīvā izpratne – arhitektūras konteksta jēdziena atšķirības no verbālās valodas konteksta jēdziena • arhitektūras politiskais un ideoloģiskais konteksts • konteksts Partenona piemērā • arhitektūras semantikas kategorijas, arhitektūras uztvere un arhitektūras saprašana

285 4. 4. Komunikācijas shēmas arhitektūras semantikā

• runātāja un interpreta lomas arhitektūras komunikācijā • sākotnējā un pārejoša teorija arhitektūras gadījumā • arhitektūras situācija • arhitektūras malapropisma modeļa piemērs • piemēra analīzes rezumējums

300 4. 5. Secinājumi

• sākotnējās un pārejošās teorijas loma arhitektūras semantikas modelī • arhitektūras vispārīgie momenti • arhitektūras valodas pamatizteiksmes • izcilas arhitektūras vieta semantikas modelī • interpreta izvēles loma •

pieredze un arhitektūras “naivā” semantika • daļējas saprašanas jēdziens • arhitektūra kā universāls medijs

306 NOBEIGUMS

• lingvistiskās nozīmes teoriju attīstības virzieni • arhitektūras valoda un arhitektūras nozīme: ierobežojumi jēdzienu lietojumam • arhitektūras semantikas pamatmodelis • arhitektūra un māksla • arhitektūras semantika: secinājumi arhitektūras teorijai un valodas filozofijai

323 LITERATŪRA

323 1. Valodas filozofija

333 2. Estētika un arhitektūras teorija

343 3. Autora publikācijas

Ievads

Visa filozofija ir "valodas kritika"...

(L. Vitgenšteins, *Traktāts*, 4.0031)

“Kas ir arhitektūras vēstījums?” – vai šāds jautājums ir tikai pavedinoša metafora, vai arī tas nozīmē, ka valodas filozofiska izpēte varētu sniegt pamatu arhitektūras izpratnei? Atsevišķas ēkas projektēšanu, projekta saskaņošanu un celtniecību nosaka daudzas un dažādas kārtulas, kas attiecas uz tās formas īpašībām un materiāliem, tās funkcijām, vietas izvēli un attiecībām ar apkārtni. Kā apkārtējās vides sastāvdaļa arhitektūra ietekmē un, iespējams, pat nosaka cilvēku dzīvi, ar to saistīti noteikti ekonomiski, juridiski, sociāli un pat politiski sabiedrības dzīves aspekti, tāpēc ir vērojama tendence arvien vairāk blakus pasūtītāju un izpildītāju – arhitektu un būvnieku – viedoklim ņemt vērā sabiedrības uzskatus par konkrēto arhitektūras objektu. Vai arhitektūra ir kaut kas, ko vajadzētu ņemt vērā, līdz ar neapšaubāmo katras ēkas būvķermeņa ietekmi uz apkārtējo vidi, vai arhitektūrai piemīt nozīme, kas ir saprotama un kas var būt kopīgs pamats vai atskaites punkts diskusijās, piemēram, par sabiedrībā pretrunīgi vērtētiem arhitektūras objektiem? Šie jautājumi ir sakņoti ikdienas attieksmē pret arhitektūru un tie varētu rasties jebkuram kādas pilsētas iedzīvotājam vai nejaušam tās apmeklētājam mūsdienų Rietumu sabiedrībā. Tomēr atbildes uz tiem – tāpat kā atbildes par ikdienas valodas nozīmju veidošanos – meklējamas filozofiskas refleksijas piedāvātajos modeļos.

Šī pētījuma pieeja, atbildot uz šiem izaicinājumiem arhitektūras interpretācijai, ir saistīta ar lingvistiskās nozīmes jēdziena izmantošanu arhitektūras izpratnē. Taču filozofijā termins “arhitektūra” sākotnēji ticis lietots kā estētikas termins. Saistot to ar valodas filozofiju, rodas plašāks jautājums par noteikta mākslas veida semantikas un estētikas attiecību, šaurākā nozīmē – par arhitektūras valodas semantikas un arhitektūras estētikas attiecību. Semantiska pētījuma ietvaros būtu jānoskaidro, kāda ir saistība – un vai tāda vispār pastāv – starp arhitektūras valodas izteiksmes nozīmi un tās estētisko

vērtējumu. Var teikt, ka konceptuālā domāšana laikmetīgajā mākslā – un konceptuālisma mākslas virziens šaurākā nozīmē – pārvirzīja uzsvarus mākslas darba interpretācijā no estētikas kategorijām uz jēdzieniem, kas saistīti ar mākslas darba saprašanu, kad robežgadījumā mākslas darbs ir pati tā ideja, kurai tās realizācija ir nebūtiska.¹ Tomēr, lai arī arhitektūras zīmējumi, ideju konkursi un utopiskie projekti ieņem noteiktu vietu arhitektūras vēsturē, arhitektūras jēdziena smaguma centrā ir realizētā, uzceltā arhitektūra. Neskatoties uz situāciju laikmetīgajā mākslā un ar to saistīto mākslas vispār izpratni, jautājumu par arhitektūras semantikas un estētikas attiecībām vajadzētu spēt atbildēt arī bez plašāka mākslas teorijas konteksta, jo var tikt apšaubīts – kā tas ne reizi vien ir noticis pašas arhitektūras ietvaros – arhitektūras kā mākslas statuss. Tomēr, pat atmetot jautājumu, vai arhitektūra ir māksla, paliek cits nošķīrums, kas šķiet grūti izskaidrojams semantikas terminos, proti, nošķīrums starp izcilu arhitektūru un ikdienas, fona jeb ierindas apbūvi, kā tā dažkārt tiek dēvēta. Semantika, runājot par nozīmi un saprašanu, šķiet atstāj novārtā izteiksmes estētiskās kvalitātes – semantikā grūti aprakstīt, piemēram, atšķirību starp spožu un neizdevušos metaforu. Tas liek jautāt, vai aprakstot arhitektūras nozīmes veidošanos, jau konceptuālā līmenī netiek pazaudēts tieši tas, kas cilvēkus sajūsmina kādā vienā celtnē, bet liek vienaldzīgi paiet garām citai. No otras puses, var teikt, ka semantikas modeļi atstāj vietu arī estētikas kategorijām. Jau minētā metafora var tikt uzskatīta par izteiksmi, kurā vārdiem ir to burtiskā nozīme un kura vairumā gadījumu būdama aplama, savu funkciju veic pateicoties šāda apzināti aplama apgalvojuma lietojumam noteiktā situācijā. Tādējādi izcilība, skaistums vai cita līdzīga veida īpašība būtu valodas lietojuma rezultāts, kas piemīt kādas konkrētas izteiksmes lietojumam, bet nav semantiska kategorija, kas nepieciešama modelējot izteiksmes nozīmes veidošanos.² Šādi saprasta estētiskās vērtības vieta ārpus semantikas kategoriju

¹ Sk., piemēram, Sola Levita programmatiskos apgalvojumus: "Konceptuālajā mākslā ideja jeb koncepts ir darba vissvarīgākais aspekts", un: "Pati ideja, pat tad, ja tā nav padarīta vizuāla, ir tikpat lielā mērā mākslas darbs kā jebkurš nobeigts produkts." (LeWitt, 1995, 834, 836.)

² Metaforas izpratnē – kas šeit īsumā aprakstīta – šis pētījums seko Donaldā Deividsona metaforas teorijai, ka vārdi metaforā nozīmē to, ko tie nozīmē ikdienas, parastā lietojumā, tātad – teikumi, kas lieto metaforu vairumā gadījumu ir aplami; izņēmums būtu tautoloģija, kas lietota kā metafora (sk. viņa rakstu *Ko metaforas nozīmē* – Davidson, 1984, 245–264). Šī piezīme attiecas uz visiem termina "metafora" lietojuma gadījumiem šī pētījuma tekstā. Līdzīga ideja sastopama arī Deividsona izpratnē par komunikācijas procesa

shēmas varētu būt saskanīga ar Kanta *Spriestspējas kritikā* minēto estētiskās idejas raksturojumu, “ar estētisko ideju izprotot tādu iztēles priekšstatu, kas pamudina uz saspringtu domāšanu, kaut arī tomēr neviena noteikta doma, t. i., jēdziens, nevar būt tam adekvāta, un tāpēc neviena valoda nekad nevar pilnīgi aptvert un padarīt saprotamu šo jēdzienu”.¹

Šie sākotnējie pārspriedumi – kas, protams, ir tikai viens no veidiem, kā sākt refleksiju par arhitektūru – parāda, ka nepieciešams precīzi noteikt pētījuma lauku un pētījuma pamatā esošos pieņēmumus, kas ļautu konkretizēt aplūkojamās problēmas un to iespējamās risinājumus.

Pētījuma pieņēmumi

Nosacīti varētu runāt par pieciem pieņēmumiem, kas ir pamatā pētījuma pieejai. Iesākumā tiks dots to uzskaitījums kopā ar īsu raksturojumu, pēc tam tiks sniegts izvērsts apskats līdz ar galveno problēmu ieskicējumu. Pieņēmumi konstituē pētījuma lauku, šādā nozīmē tie pašā pētījumā nav jāattaisno un atbildes prasa tikai tās problēmas, kas rodas šo pieņēmumu ietvaros, taču atbildes uz šīm problēmām – plašākā nozīmē viss pētījums – var tikt uzskatīts par netiešu pieņēmumu attaisnojumu.

- *Arhitektūra ir valoda nemetaforiskā termina “valoda” nozīmē.*² Proti, mēs varam runāt par arhitektūras izteiksmēm, līdzīgi kā runājam par

---

shēmu, kurā lingvistiskās kompetences jēdziens un tam atbilstošā valodas teorija atstāj valodas situatīvā lietojuma momentam saprašanas procesa interpretācijā izšķirošu lomu, ko neregulē konvencionālas un iepriekš apgūtas kārtulas (par to sīkāk paragrāfā 2. 4).

¹ *Spriestspējas kritika*, 49. §. (Kants, 2000, 126.)

² Protams, var teikt, ka bez metaforiskās nozīmes vēl pastāv polisēmija, proti, arhitektūra ir valoda, bet citā nozīmē kā verbālā valoda, līdzīgi kā arhitektūras izteiksmei ir nozīme, bet šajā frāzē vārds “nozīme” tiek lietots citā nozīmē kā sakot, ka nozīme ir lingvistiskajai izteiksmei. Taču tas nozīmētu problēmu pāņest uz polisēmijas jēdzienu, kurš pat lingvistikā nav viegli definējams. (Piemēram Džons Laiens, skaidrojot polisēmiju, nonāk pie nepieciešamības runāt par metaforisko ekstensiju jeb paplašinājumu – sk. Lyons, 1996, 59.)

lingvistiskajām izteiksmēm mūsu verbālajā valodā, un par arhitektūras izteiksmju nozīmi jeb vienkārši – arhitektūras nozīmi.

- *Arhitektūras semantikas pamatā ir konceptuālais aparāts, kas lietots dažādos filozofiskos valodas modeļos.* Pirmā pieņēmuma vājāks variants būtu: apgalvot nevis divu struktūru – verbālās valodas un arhitektūras –, bet gan to semantisko teoriju strukturālu līdzību (izomorfiju¹). Varētu teikt, ka interpretācijas jēdzienu izomorfisma apgalvojums ir vājāks par pašas valodas un arhitektūras izomorfijas apgalvojumu, jo abos gadījumos vienai parādībai atbilst daudzas interpretācijas, kas pieļauj zināmas variācijas, izvēloties salīdzināmos jēdzienus.
- Ar arhitektūras interpretācijas konceptuālo instrumentu izvēli ir saistīts arī trešais pieņēmums – *par modeli arhitektūras semantikā izvēlētas nozīmes teorijas analītiskajā filozofijas tradīcijā.* (Ne vienmēr tās ir “teorijas” vārda stingrā nozīmē, dažkārt piemērotāks būtu termins “pieejas”.)
- Ceturtais pieņēmums saistīts ar vienu noteiktu nozīmes izpratni analītiskajā filozofijā – uzskatu, ka *nozīmes teorija ir saprašanas teorija* –, kas ir arī nozīmes jēdziena izpratnes pamatā šajā darbā.
- *Ar arhitektūru tiek saprasta uzcelta, realizēta, aktuāli esoša arhitektūra, tāda, kādu to var redzēt jebkurš cilvēks* (paradigmatiska situācija būtu – arhitektūra pilsētā). Pārfrāzējot Rodžera Skrūtona teikto par muzikālo nozīmi, var teikt, ka tas, “kas nav daļa no tā, ko saprot skatītājs, kurš saprotoši redz arhitektūru, nav daļa no arhitektūras nozīmes”.²

Arhitektūra – valoda, kuru saprotam

Pieņēmums, ka arhitektūra ir valoda, nozīmē, ka mēs varam runāt par arhitektūras valodas izteiksmēm, līdzīgi kā runājam par lingvistiskajām izteiksmēm mūsu ikdienas valodā, un ka arhitektūras izteiksmēm ir nozīme, kuru saprotam, līdzīgi kā verbālās

¹ Termina “izomorfija” precīzāka definīcija tiks dota tālāk, raksturojot pētījuma metodi.

² Sk. Scruton, 1987, 171. Oriģinālā vārdu “skatītājs”, “redz” un “arhitektūras nozīme” vietā ir – “klausītājs”, “dzird” un “[muzikālā] nozīme”.

valodas izteiksmēm ir nozīme jeb jēga.¹ Termina “nozīme” lietderība dabiskās valodas semantikā ir tikusi apšaubīta, apgalvojot, ka vārdam “nozīme” valodā ir divi galvenie lietojumi – “ir tā pati nozīme” un “ir ar nozīmi”. Pirmajā gadījumā tas ir jautājums par izteiksmju sinonīmiju, otrajā – jautājums par to, kurām izteiksmēm ir nozīme, un šeit termina “nozīme” lielākais kritiķis analītiskās valodas filozofijas tradīcijā Viliards Ormens van Kvains iesaka lietot vārdu “significant”, ko latviski, lai arī saglabājot kritizējamā termina sakni, varētu tulkot kā “nozīmīgs”. Tādējādi, sekojot Kvaina domu gājienam, var iztikt bez lietvārda formas “nozīme”, kas vedinātu uz nozīmju hipostazēšanu, pārvēršot tās par patstāvīgām būtībām un nepamatoti padarot sarežģītāku mūsu ontoloģiju (pārkāpjot Okama “bārdas naža” principu).² Taču ir arī cits viedoklis, kuru aizstāv Maikls Dammits, un tas apgalvo, ka ir vēl trešais termina “nozīme” lietojuma veids – “zināt nozīmi”, ka nozīmes teorija ir saprašanas teorija, turklāt nav mazsvarīgi, ka domu gaitu, kas Dammitu novedusi pie šā uzskata, ierosinājusi tieši Kvaina lasīšana.³ Atsaukšanās uz Dammita viedokli, protams, nav pietiekama Kvaina uzskatu atspēkošanai vai nozīmes jēdziena filozofiskai rehabilitācijai, vēl jo vairāk tāpēc, ka valodas darbības interpretācijā Kvains vēlāk ievieš radikālā tulkojuma modeli, kas kopā ar tā tālāku izvērsumu Donaldā Deividsona radikālās interpretācijas jēdzienā ir viens no svarīgākajiem analītiskajā valodas filozofijā. Taču arī Dammita izpratne par nozīmes jēdzienu, tā saistību ar saprašanu un uzsvars uz nozīmes teoriju kā valodas

¹ Ikdienu valodā vārdi “nozīme” un “jēga” – tas attiecas arī uz vācu, angļu vai krievu valodas atbilstošajiem vārdiem – ir lielā mērā sinonīmi, kas var tikt izmantoti, izdarot semantiski smalkākus nošķirumus un piešķirot tiem teorētisku statusu, kā tas ir, piemēram, Gotloba Frēges semantikā. Arī šajā darbā, ja vien termini netiek lietoti kādas teorijas kontekstā, tiem atstāts ikdienas valodas lietojums.

² Kvains daudzkārt atkārtō šo domu – sk., piemēram, rakstā *Par to, kas ir* (Quine, 1980, 11–12) un *Nozīmes problēma lingvistikā* (*ibid.*, 47–49). Antonijs Kvintons norāda, ka Kvainu pārsvarā ir interesējis sinonīmijas jautājums (vārds “significant” nav pat viņa galvenā darba *Vārds un objekts* indeksā); Kvintons raksta, ka Kvains ievieš sinonīmijas kritērija meklējumus, atmet dažus ticamus kandidātus un secina, ka nav tāda kritērija, pie kā mēs varētu nonākt (“nozīmē to pašu kā” nav arī novērojuma termins), turklāt lingvistikā var apšaubīt “nozīmē to pašu kā” un “ir sinonīms ar” identifikāciju. (Sk. Quinton, 1990, 296, 299, 308.)

³ Tāds ir Dammita viedoklis viņa pirmajā lielajā darbā par Frēgi (sk. Dummett, 1973, 92); savā grāmatā *Frēges filozofijas interpretācija* Dammits raksta, ka šī tēze tomēr izrādījusies problemātiskāka, nekā viņš uzskatījis iepriekš, tomēr neatkāpjās no tās (sk. Dummett, 1981, 74–82). Šī pētījuma intence ir – netiešā veidā, analizējot arhitektūras saprašanu, aizstāvēt šo Dammita tēzi.

filozofijas kodolu nav jāuztver kā norobežošanās no valodas aktuālās darbības daudzpusības. Sava pirmā darba par Frēgi nobeigumā viņš dod īsu rezumējumu saviem uzskatiem par nozīmi, ko var uzskatīt par vadlīnijām katram nopietnam pētījumam par lingvistisko nozīmi: “Nozīmes teorija nav tikai pētījums par atsevišķu vienotu nozīmes jēdzienu: tā ir vispārīga pārskata par to, kā valoda strādā, meklēšana, karkasa, kurā mēs varam aprakstīt teikumu lietojuma katru iezīmi, un tā, kā mēs no jebkura teikuma struktūras spējam aptvert, kādas ir tā dažādās lietojuma iezīmes, meklēšana.”¹

Otrs būtiskākais izaicinājums arhitektūras interpretācijai šī pētījuma pieņēmumu ietvaros saistīts ar Rodžera Skrūtona vārdu. Savā *Arhitektūras estētikā*, kritizējot tiešu analogiju starp verbālo valodu un arhitektūru, kā galvenais arguments tiek izmantota viena no tradīcijām semantikā: nozīmes kā patiesuma nosacījumu izpratne. Skrūtons savos apgalvojumos ir kategorisks un šajā darbā dažādās variācijās atkārtojas, ka “nevar būt neviens lingvistiskās nozīmes izskaidrojums, kas neparāda tās attiecību pret patiesumu”.² Līdz ar to jau pati termina “arhitektūras semantika” izvēle norāda uz pretenziju atbildēt šos iebildumus. Skrūtons uzrāda arī vispārīgus nosacījumus, kādiem būtu jāizpildās, runājot par valodas un arhitektūras līdzību. Protī, tikai tāda līdzība, kas ir būtiska – ja arhitektūrai un verbālajai valodai ir kopīgas visas vai dažas no iezīmēm, kas valodu padara par valodu, un tās nav nejauši kopīgas, bet ir tādas tāpēc, ka arhitektūra ir arhitektūra – var būt pamats, lai iegūtu arhitektūras saprašanas teoriju no valodas teorijas.³ Šāda nosacījuma izvirzīšanu var uzskatīt par pamatotu un pieņemamu, bet šī

¹ Dummett, 1973, 675.

² Scruton 1979, 164. Piezīmē šai savai tēzei Skrūtons norāda Frēges rakstu *Par jēgu un referenci*, Alfrēda Tarska semantisko patiesuma koncepciju un Deividsona pirmo rakstu, kurā viņš mēģina iezīmēt ceļu, kā semantisko patiesuma koncepciju varētu attiecināt uz dabīgajām valodām (tas ir 1967. gada raksts *Patiesums un nozīme*). Skrūtona darbs iznāk 1978. gadā, kad ir publicēti daudzi citi Deividsona raksti, kas iezīmē arī patiesuma nosacījumu semantikas problēmas, tai skaitā 1976. gada *Atbilde Fosteram*, kura nobeigumā Deividsons raksta: “Patiesuma teorija, lai cik arī labi izvēlēta, nav nozīmes teorija..” (Davidson, 1984, 179).

³ Sk. Scruton, 1979, 160. Skrūtons gan pats neatsakās no termina “nozīme” lietojuma saistībā ar arhitektūru – sk., piemēram, pirmo no viņa vienpadsmit fundamentālajiem arhitektūras principiem: “Arhitektūra ir cilvēcisks žests cilvēku pasaulē, un līdzīgi katram cilvēcisgam žestam tā tiek vērtēta tās nozīmes terminos” (Scruton, 2002, 57). To var interpretēt kā netiešu norādi uz ietekmi, ko ikdienas valodā – tās “naivajā

nosacījuma izpilde ir atkarīga no valodas un arhitektūras interpretācijas. Līdz ar to šim pētījumam jāpiedāvā atbilde (vismaz viens tās variants) uz jautājumu, kas tad īsti ir tas, kas valodu padara par valodu, un arhitektūru – par arhitektūru.

Analītiskās valodas filozofijas modeļi – pamats arhitektūras interpretācijai

Arhitektūras un filozofijas saistība tām veltītajās publikācijās parādās dažādos veidos. Šajā pētījumā arhitektūra kā jēgpilna struktūra tiek izprasta, balstoties uz vienu noteiktu filozofisku tradīciju – analītisko filozofiju. Varētu jautāt, kāpēc izvēlēties tieši šo filozofisko tradīciju, ja reiz tajā sastopama filozofiska pozīcija, kura mudina atteikties no paša nozīmes jēdziena, ja tajā pastāv noliedzoša attieksme pret arhitektūras valodisku interpretāciju, un turklāt – nav pārāk daudz estētikai un arhitektūrai veltītu darbu. Lai atbildētu uz šiem iebildumiem, vispirms jāprecizē pats termins “analītiskā filozofija”.

Rietumu 20. gadsimta filozofijas dalījums divās tradīcijās – analītiskajā jeb angloamerikāņu un kontinentālajā – mūsdienās kļuvis neprecīzs un problemātisks, uz ko norāda arī paši termini, kas šķietami tās saista ar ģeogrāfiskiem apzīmējumiem “angloamerikāņu” un “kontinentālā”. Jau 1985. gadā 20. gadsimta filozofijas vēsturnieks Džons Pāsmors rakstīja, ka šis pazīstamais dalījums nekādā ziņā nav ģeogrāfiski precīzs, reizē atzīstot, ka nošķīrums kā aptuvena filozofijas virzienu klasifikācija tomēr darbojas.¹ Kā galveno līniju, kurai izsekojot, tiek mēģināts dot analītiskās tradīcijas raksturojumu, Pāsmors izvēlas ar valodas filozofisko interpretāciju saistītās problēmas un teorijas. Arī šī pētījuma pamatā ir noteikta izpratne par galvenajām tendencēm analītiskajā valodas filozofijā, kas atspoguļojas analīzei pakļauto autoru un darbu izvēlē, un tā ļauj apgalvot, ka valodas izpratne, kāda nepieciešama teorētiski auglīgas analogijas ar arhitektūru veidošanai, var tikt balstīta analītiskajā tradīcijā.

Argumenti par labu šādai izvēlei nav meklējami analītiskajā estētikā, jo tā šajā tradīcijā zināmā mērā bijusi pabērna lomā. Par pagrieziena punktu gan var uzskatīt

---

arhitektūras semantikā” – esošā intuīcija par arhitektūras saprašanas iespējamību atstāj uz filozofisko refleksiju.

¹ Sk. Passmore, 1985, 11. Par analītiskās un kontinentālās filozofijas atšķirībām sk. arī Jāņa Vēja rakstu *Darbdienas filosofija* (Vējš, 1999).

Nelsona Gudmena darbu *Mākslas valodas*, kas iznāk 1968. gadā, un piešķir estētikai teorētiski nozīmīga pārsapņieduma statusu.¹ Taču arhitektūras estētikai analītiskajā tradīcijā – un šeit netiek ņemti vērā arhitektūras teorijas darbi, kas radušies pašā arhitektu vidē un kuri, lai arī rakstīti angļu valodā, bieži balstīti kontinentālajā tradīcijā – ir maz speciāli veltītu darbu. Viens no fundamentālākajām vēl arvien ir Rodžera Skrūtona 1979. gadā izdotā grāmata *Arhitektūras estētika*.² Vēl 2000. gadā Sauls Fišers raksta tikai par nepieciešamību veidot arhitektūras estētiku analītiskajā tradīcijā, un šāda projekta nepieciešamību viņš saista ar praktisko mērķi iekļaut to arhitektūras apmācības programmā.³ Fišers norāda, ka galvenās problēmas, kuras būtu jārisina analītiskajai arhitektūras estētikai, ir pazīstamas un kopīgas tai ar kontinentālo domu – proti, tie ir jautājumi par to, kas atšķir arhitektūru no pārējām mākslām, kas ir arhitektūras darba būtība, kā arhitektūru vislabāk saprast kā individuālu un sociālu pasākumu. Bet šeit, kā raksta Fišers, līdzība ar kontinentālo tradīciju beidzas. Ieskieējot jautājumus un iespējamo atbilžu kontūras, kuras varētu sniegt arhitektūras teorija analītiskajā tradīcijā, Fišers nosauc arī šī pētījuma pieejai svarīgos jautājumus par ēku nozīmi un izteiksmes lomu arhitektūrā.⁴ Mēģinājums izprast arhitektūru kā valodisku parādību, kā arī vēlme izvairīties no neskaidrībām, nekritiski un nepārdomāti lietojot filozofijas terminus arhitektūras interpretācijā, ir noteikuši izvēli par labu analītiskajai filozofijas tradīcijai. Tā ir arī filozofiska darba pieredzē balstīta intuīcija, ka tieši šajā tradīcijā radītie modeļi var sniegt pamatu auglīgam arhitektūras valodas uztveres un saprašanas skaidrojumam.

Pētījuma mērķis

Analītiskās valodas filozofijas izvēle kā viens no darba pieņēmumiem ļauj konkretizēt pētījuma mērķi. Jo tieši nopietnu arhitektūras interpretāciju trūkums analītiskajā tradīcijā kopā ar izstrādātu konceptuālo aparātu dažādu verbālās valodas

---

¹ Sk. Goodman, 1988. Te jāmin arī viņa vēlāk uzrakstītais raksts, kas veltīts speciāli arhitektūrai – *Kā ēkas nozīmē* (sk Goodman, 1992).

² Sk. Scruton, 1979.

³ Sk. Fisher, 2000b.

⁴ Sk. Fisher, 2000b, 39–40.

problēmu analizē un tieksmi pēc filozofiskās refleksijas precizitātes un skaidrības rada priekšnoteikumu pētījumiem iecerētajā virzienā.¹ Var teikt, ka pētījuma mērķis nav turpināt noteiktu estētikas tradīciju – mērķis ir analītiskās filozofijas pētījumu par valodas semantiskajiem un pragmatiskajiem aspektiem, precīzāk, tās teoriju konceptuālā aparāta, attiecināšana uz arhitektūru kā filozofiskas jeb semantiskas refleksijas objektu. Diskutablais, bet aizstāvamais, pieņēmums, ka arhitektūra ir valoda nemetaforiskā šī vārda nozīmē, konkretizē savu jēgu noteiktā veidā interpretētas analītiskās valodas filozofijas kontekstā. Šis pieejas ietvaros loģiski iespējama arī noliedzoša atbilde uz jautājumu, vai arhitektūras nozīmes ir analogas – un ja ir, tad kādā ziņā – lingvistiskajām nozīmēm. Pozitīvas atbildes gadījumā, kuru parādīt ir viens no darba uzdevumiem, verbālās valodas un arhitektūras atšķirībām vajadzētu tikt konceptualizētām ierobežojumos, kādi jāuzliek verbālās valodas semantisko terminu lietojumam arhitektūras interpretācijā.

Semantikas un pragmatikas momentu papildinošais raksturs, ko var redzēt valodas filozofisko modeļu attīstībā 20. gadsimta analītiskajā filozofijā, piedāvā iespēju, izmantojot filozofijas konceptuālo aparātu, iekļaut arhitektūras nozīmes analizē daudzveidīgus, arhitektūrai svarīgus, bet ar to tieši nesaistītus, momentus. No otras puses, šīs tradīcijas pamatā esošā “klasiskā semantika”, kuras sākums vispirms jau rodams Frēges un agrīnā Vitgenšteina rakstos, pieļauj iespēju interpretēt arhitektūras nozīmi šaurāk – kā saistītu tikai ar konkrētām arhitektūras izteiksmēm. Šādu divu modeļu iespējamība, ko piedāvā 20. gadsimta filozofijas attīstība, un to savstarpējās attiecības noskaidrošana arhitektūras semantikā ir vēl cits darba uzdevums.

Kā netiešu pētījuma mērķi varētu nosaukt tā pieņēmumu un nozīmes jēdziena teoriju interpretācijas attaisnojumu, parādot uz šiem pieņēmumiem un filozofijas interpretācijā iegūtā konceptuālā aparātā balstītas arhitektūras semantikas uzbūves ceļus. Tādējādi pats pētījums uzskatāms par piederīgu valodas filozofijai, paplašinot tās refleksijas lauku, kas tālākajā tā attīstībā varētu precizēt ieskatu arī par dažādiem verbālās valodas filozofiskajiem modeļiem un to izmantojuma iespējām.

---

¹ Tas neizslēdz iespēju tālākajā arhitektūras semantikas jautājumu izstrādē ietvert arī kontinentālajā tradīcijā, piemēram, fenomenoloģijā, balstītu jēdzienu izmantojumu, tāpat kā pastāv iespēja – formulējot kopīgu pieņēmumu karkasu – salīdzināt dažādu filozofijas virzienu koncepcijas jebkurā citā jautājumā.

Pētījuma metode

Nav daudz darbu, kuri dažādu kultūras jomu paralēlas interpretācijas mēģinājumus balstītu to struktūru līdzībā. Ja neskaita, piemēram, Osvalda Špenglera *Vakarzemes norietu*, kurš neskatoties uz saistošo kultūrvēsturiskā materiāla apkopojumu un interpretāciju ir apgrūtināts ar pārāk daudziem apšaubāmiem pieņēmumiem, tad kā paradigmātiskus paraugus var minēt Ervina Panovska gotiskās arhitektūras un sholastiskās filozofijas salīdzinājumu, Alana Janika un Stefena Tulmina grāmatu par Vitgenšteina Vīni (arī šeit ir interpretēta gan Vitgenšteina filozofija, gan saistībā ar to – arhitektūra,) un Duglasa Hofstadtera Gēdela teorēmas skaidrojumu, izmantojot Baha mūziku un Ešera grafikas.¹ Taču šajos darbos ir maz tīri metodoloģiskas refleksijas un metodes konceptuālā instrumentārija apraksta. Kā gandrīz vienīgais šāds metodoloģisks jēdziens jāmin termins “izomorfija” Hofstadtera darbā. Būdam matemātiķis, viņš šo jēdzienu ir ņēmis no matemātikas, sākotnēji dodot tam vienkāršu definīciju, proti: “Vārds “izomorfisks” lietojams, ja divas saliktas struktūras var tikt savietotas viena ar otru tādā veidā, ka katrai vienas struktūras daļai ir atbilstoša daļa otrā struktūrā, kur “atbilstoša” nozīmē, ka divas daļas spēlē līdzīgas lomas savās struktūrās”.²

Rosinošs, lai arī diskutējams, ir cits Hofstadtera apgalvojums, ka šādi saprastas divu dažādu struktūru izomorfijas uztveršana ir jebkuras saprašanas pamatā.³ Varētu piekrist, ka tā tas ir dabīgajā valodā – kā citādi var izskaidrot spēju ar ierobežota vārdu krājuma palīdzību darināt un saprast arvien jaunus un agrāk nekad nesastaptus teikumus –, taču, vai tas ir nepieciešams nosacījums divu dažādu struktūru, piemēram,

¹ Sk. Пановский, 1992; Janik and Toulmin, 1973; Hofstadter, 1980. Protams, pastāv daudzi atsevišķi un specifiski pētījumi, piemēram, par Vitgenšteina filozofijas un Antona Vēbema mūzikas “elementarizējošo” raksturu (sk. Wallner, 1985), vai loģiskā pozitīvisma un Bauhauza arhitektūras principu līdzību (sk. Galison, 1990), taču tie ir balstīti parādību un pat noteiktu personāļu vēsturiskā saistībā un ir interesanta empīriskā materiāla apkopojumi konkrētās tēmas ietvaros, bet – bez jebkādas metodoloģiskas refleksijas.

² Hofstadter, 1980, 49.

³ Hofstadtera vārdiem, kuri šeit interpretēti tā, lai izvairītos no mentāliem terminiem – “.. rada *nozīmes* cilvēku prātos” (Hofstadter, 1980, 50).

arhitektūras un verbālas valodas, saprašānai, šķiet prasa izvērstāku analīzi.¹ Turklāt, kā jau minēts, runājot par pētījuma pieņēmumiem, līdzību var meklēt nevis verbālās valodas un arhitektūras struktūrās, bet šo parādību interpretējošajās teorijās – to instrumentārijā jeb konceptuālajā aparātā un pašu teoriju attīstības tendencēs. To varētu saukt par daļēju vienas jomas teorētisko jēdzienu pārnesumu uz citu, kas reizē būtu tās noteikta interpretācija un izomorfijas konstrukcija.² Šeit nepieciešams paskaidrojums terminam “izomorfijas konstrukcija”, jo termins “konstrukcija” tiek lietots diskusijā par matemātikas pamatiem, pretstatot to platonisma pieejai raksturīgajam matemātisko patiesību “atklāšanas” principam.³ Kā norāda jau paši termini, tad tas ir jautājums par to, vai, piemēram, meklētā līdzība ir objektīvi pastāvoša neatkarīgi no mūsu veiktajiem aprakstiem, vai arī, aprakstot to, tā tiek konstruēta. Tādējādi arī arhitektūras semantikā varētu pastāvēt dažādi tās konstrukcijas veidi un arhitektūras interpretācijas stratēģijas. Līdzīgi kā jautājumā par matemātiku šajā pētījumā pieņemtā nostāja ir tuvāka konstruktīvismam, līdz ar to arī šajā darbā veidotos arhitektūras saprašānas modeļus nav jāuzskata par vienīgajiem iespējamajiem arhitektūras interpretācijas variantiem. Konstruējot arhitektūras saprašānas modeļus, nav iespējams aptvert visas raksturīgās arhitektūras uztveres situācijas vai izveidot vienu universālu modeli, tāpēc izvēlēti noteikti paradigmatiski gadījumi (piemēram, ielas vai pilsētas apbūve, kurā līdzesoša ir vēsturiskā un jaunā apbūve), uzskatot, ka vairumā gadījumu no pietiekami sarežģītām arhitektūras situācijām iespējams iegūt vienkāršākus, citām arhitektūras situācijām atbilstošus modeļus.⁴

¹ Šādi plašāk saprastam šim Hofstadtera principam varētu viegli atrast kontrapiemērus, ja vien šī struktūru līdzību uztveršana netiktu interpretēta kā implicīta to līdzības zināšana, kuru eksplicītu padarītu, piemēram, kāds pētījums par tām.

² Tas būtu vājāks apgalvojums par arhitektūras un valodas būtiskas līdzības apgalvojumu, tomēr pietiekams, lai atzītu arhitektūras valodisko raksturu.

³ Šo pretstatu var raksturot ar Vītgenšteina, kura nostāja matemātikas pamatos bija tuva intuicionisma pozīcijai, īsu piezīmi: “Matemātiķis ir izgudrotājs, nevis atklājējs.” (*Piezīmes par matemātikas pamatiem*, I, 168. §. – Wittgenstein, 1983, 99.)

⁴ Varētu teikt: iegūt modeļus, kuriem ir mazāka loģiskā daudzējādība, kur modeļa loģiskajai daudzējādībai jāatbilst interpretējamās situācijas loģiskajai daudzējādībai.

Arī valodas filozofijas interpretācijas var skatīt kā noteiktas konstrukcijas, tāpēc 20. gadsimta filozofijas dažādie valodas darbības konceptualizācijas mēģinājumi nav saprotami kā vienīgās pareizās nozīmes teorijas meklējumi, kura tad sniegtu ieskatu par valodas būtību. Dažādās pieejas un teorijas nav jāuztver kā pretrunīgus konkurentus, lai arī to konceptuālie pieņēmumi un instrumentārijs bieži vislabāk atklājas tieši savstarpējā polemikā, – bet vienkārši kā atšķirīgus valodas konceptualizācijas modeļus, kas iezīmē iespējamo risinājumu loģisko telpu, kurā var tikt uzdoti jautājumi un veidotas atbildes. Šie modeļi ir tas materiāls, ko filozofiskā refleksija var izmantot arhitektūras teorijā. Tāpēc ir svarīgi noteikt nozīmes teoriju attīstības tendences, lai varētu izvērtēt, kam no plašās filozofisko diskusiju telpas pievērst detalizētāku uzmanību. Šo tendenču iezīmēšanu pētījuma pirmajā daļā ietekmē mērķis, kura dēļ tā tiek veikta, proti, šeit pastāv arī atgriezeniskā saite starp arhitektūras interpretāciju un filozofiju, jo lingvistiskās nozīmes teoriju interpretācijas iespaids pētījuma pamatā esošie implicītie pieņēmumi jeb intuīcijas par arhitektūru, kas darba otrajā daļā iegūst eksplīcītu izvērsumu.

Empīriskā materiāla loma arhitektūras teorijā

No termina “arhitektūra” izpratnes – vai tā ir reāli uzceltā, pilsētvidē sastopamā arhitektūra, vai arhitektūras rasējumos, zīmējumos un utopiskos projektos reprezentētā arhitektūra – izriet arī attieksme pret empīrisku arhitektūras vērojumu un tā lomu, veidojot arhitektūras teoriju. Šajā pētījumā ar arhitektūru tiek saprasta uzceltā, aktuāli eksistējošā, tātad noteiktā apkārtējās vides kontekstā esošā arhitektūra – arhitektūra, ko mēs varam redzēt. Līdz ar to rodas jautājums par empīriskā materiāla (konkrētu piemēru) nepieciešamību un lomu argumentācijā. Varētu teikt, ka līdzīgi kā loģikā, veidojot formalizētas struktūras arvien jauniem dabīgās valodas apgabaliem, sastopama atsaukšanās uz valodas intuīciju,¹ tā arī arhitektūras empīrisks vērojums varētu kalpot par pamatu arhitektūras intuīcijai. Šāda arhitektūras intuīcija nebūtu izšķirošs arguments, bet to nevar arī ignorēt. Tomēr uzreiz jāprecizē empīriskā arhitektūras vērojuma attiecība pret

---

¹ Savā rakstā *Normas, patiesums un loģika* Georgs Henriks fon Vrihts, mēģinot formalizēt valodas apgabalu, kas attiektos uz darbības loģiku, atsaucas uz savu “lingvistisko intuīciju” (Вригт, 1986, 360) un tā nav vienīgā atsauce (sk., piemēram, *ibid.*, 259, 412).

arhitektūras reprezentācijas veidu, kas sastopams arhitektūras grāmatās un žurnālos (šobrīd – arī internetā).

Filozofiskā darbība – vienā tās izpratnē, kurai lielā mērā tiek sekots šajā darbā – ir modeļu konstruēšana. Empīriskais materiāls ir sākuma punkts šādiem modeļiem, taču pat tikai tā izvēli jau nosaka konkrētā modeļa veidošanas pieņēmumi. Cits svarīgs moments modeļu veidošanā ir kategoriju izvēle (piemēram, vai runājam par lingvistiskās izteiksmes jēgu un referenci, vai arhitektūras objekta funkciju, materiālu utt.). Klasiskā semantika, gan valodas filozofijā, gan veidojot tās ekvivalentu arhitektūras interpretācijā, cenšas izveidot universālu modeli, kura darbības un izveidošanas kārtulas varētu saukt par teoriju (šāds klasisks verbālās valodas modelis ir, piemēram, Vitgenšteina *Traktāts*). Otrs galējais punkts dažādu pieeju rindā būtu jebkādas teorijas noraidīšana, atzīstot tikai situatīvu konkrētu gadījumu analīzi. Tomēr arī šajā gadījumā nav iespējams pilnīgi izvairīties no terminiem, kas fiksē priekšstatus par valodu, – savveida kvaziterminiem, kādas ir, piemēram, Vitgenšteina “valodspēles”, vai klausītāja un interpreta “sākotnējā” un “pārejošā teorija” Deividsona komunikācijas shēmā.

Kā materiāls arhitektūras interpretācijas modeļiem saprotami arī darba tekstā pieminētie konkrētie arhitektūras objekti. Taču jau pats kādas celtnes verbāls apraksts (arī attēls) darbojas kā modelis. Arhitektūras gadījumā nav iespējams izvairīties no atsauces – tiešas vai netiešas – uz arhitektūras objektu aprakstiem un attēliem, tātad jau interpretācijas noteiktu kādu vienu skatījumu uz tiem. Šādā nozīmē filozofiskajai refleksijai materiāls ir ne tikai “tīrs” empīriskais materiāls, ko sniegtu empīrisks arhitektūras vērojums, bet arī jau interpretēts materiāls – kāda cita modeļa sastāvdaļa. Taču arī pats “neinterpretētais” jeb “tīrais” materiāls ir tikai teorētisks konstrukts, jo pat ikdienas sarunās par arhitektūru – kā kāda “naivā” arhitektūras modeļa sastāvdaļa – tas ir jau interpretēts, piemēram, verbālā aprakstā, kas tiek izmantots sarunā.

Pārejai no arhitektūras konkrētā apkārtējās pasaules situācijā uz tās reprezentāciju kādā interpretācijas modelī ir vispārīgas iezīmes, kuras zinot, var analizēt, kas noteiktā interpretācijā (verbālā aprakstā vai vizuālā attēlā) tiek ņemts vērā, kas ignorēts.¹ Tomēr aprakstam, salīdzinot ar attēlu, ir tā priekšrocība, ka tajā izmantotie termini parāda modeļa pamatā esošos pieņēmumus, kamēr attēls pats vēl ir jāinterpretē. Attēlu

¹ Pārsvarā tā ir noteiktu konteksta momentu fiksācija un citu konteksta momentu ignorēšana.

izmantošana, runājot par arhitektūru, nav kaut kas nevainīgs un filozofiskai refleksijai nebūtisks. Attēlā iespējams ignorēt celtnes kontekstu, uzsvērt sev vēlamos momentus, attēlam pašam var piemist estētiskas kvalitātes daudz lielākā mērā nekā attēlotajai celtni. No otras puses, vienmēr var verbāli formulēt, kas ir tā īpašība, kuras dēļ tiek pieminēta tā vai cita ēka, attēlam (uz kuru norāda atsauce) vajadzētu būt tikai šīs īpašības eksistences apliecinājumam, vai vismaz pašas ēkas eksistences garantam gadījumos, kad īpašības pierakstīšana ēkai ir problemātiska vai apšaubāma. Tas attiecas arī uz gadījumiem, kad noteiktas kvalitātes var parādīt tikai noteikta veida attēli.¹ Ņemot vērā minētos apsvērumus, šajā pētījumā netiek izmantotas arhitektūras fotogrāfijas vai cita veida attēli.

Aktuāla saskarsme ar arhitektūru ir nepieciešama (acīmredzot neieciešama arī zināma tās daudzveidība), bet, ja tāda ir – un grūti iedomāties par arhitektūru rakstošu cilvēku, kuram tādas nebūtu –, tad filozofiskā refleksijā izmantojams arī interpretēts materiāls, ko piedāvā arhitektūrai veltītā literatūra. Šī pētījuma tekstā pieminētie arhitektūras objekti ir vairāk vai mazāk vispārzināmi, un mūsdienu informācijas laikmetā nav grūti atrast arī to attēlus, taču gandrīz katrā konkrēta arhitektūras objekta analīzes gadījumā ir pievienota atsauce uz kādu avotu, kas ļauj sameklēt attēlu un/ vai aprakstu, kurš ticis izmantots.

Terminoloģija

Ar semantiku šajā pētījumā tiek saprasts sistemātisks nozīmes pētījums. Semantiskās teorijas ir tās, kas mēģina konceptualizēt nozīmei – un šī darba pieejas izpratnē arī saprašanaī – būtiskos momentus. Kā bieži filozofijā, termins “semantika” ir ticis dažādi lietots. Atkarībā no nozīmes jēdziena izpratnes iespējami arī citi formulējumi, kuros uzsvērtā valodas un pasaules attiecība, kā, piemēram, Alfrēda Tarska rakstā *Patiesības semantiskā koncepcija*, kurā ar semantiku šaurākā nozīmē tiek saprasta

---

¹ Ar noteikta veida attēlu palīdzību var pamatot pat noteiktu koncepciju. To dara, piemēram, Mihails Alpatovs, lai pamatotu doriskā tempļa plastisko, skulpturālo raksturu (šajā gadījumā tāpat kā citos viņš gan atsaucas un izmanto citu autoru fotogrāfijas, taču viņa grāmatā noteikta veida arhitektūras fotogrāfijas, pretstatā tām, kas parasti sastopamas arhitektūras vēstures darbos, ir Senās Grieķijas arhitektūras un mākslas interpretācijas sastāvdaļa) – sk. Алпатов, 1987, 33–34.

disciplīna, kas nodarbojas ar attiecībām starp valodas izteiksmēm un objektiem (vai “lietu stāvokļiem”), kas ir šo izteiksmju reference.¹ Savukārt informācijas teorijas attīstība un informācijas jēdziena izmantojums situāciju semantikā ļauj runāt par divām pieejām jeb “smaguma punktiem” semantikā: pirmkārt, “nosacījumiem, kuros kāda izteikuma nozīme ir raksturojama kā patiesa”, un, otrkārt, “nosacījumiem, kuros kāds izteikums veiksmīgi un pēc iespējas produktīvāk pārnes informāciju”.² Jau savā 1966. gada darbā *Filozofijas simts gadi* Džons Pāsmors norāda, ka vārds “semantika” tā neilgajā pastāvēšanas laikā aptver neiedomājami plašu intelektuālās darbības spektru, sākot ar “nozīmes pētījumu no filoloģijas skatu punkta”, līdz “katram mēģinājumam analizēt veidus, kādos valoda var mūs maldināt”.³ Termins “semantika” tiek lietots gan filozofijā, gan lingvistikā, tāpēc dažkārt terminoloģiski tiek nošķirta “filozofiskā semantika” un “lingvistiskā semantika”, lai arī starp abām pastāv ietekme un daļēja tēmu pārklāšanās.⁴ Šajā darbā termins “semantika” lietots filozofiskās semantikas nozīmē un tāpēc, piemēram, lingvistikas attīstībai svarīgie Noama Čomska darbi, atstāti ārpus uzmanības loka.⁵

Lingvistiskā semantika apskata arī filozofiskās nozīmes teorijas, bet, kā norāda Džons Laiens savā darbā *Lingvistiskā semantika*, neviena no filozofiskajām teorijām nevar kalpot kā pamats izsmeļošai un empīriski motivētai teorijai lingvistiskajā semantikā. Tomēr katra tām tajā vai citā veidā kalpo kā fona pieņēmumi tiem, kas veido šādu teoriju.⁶ Šajā darbā Laiens nosauc un īsumā raksturo sešas filozofiskās nozīmes teorijas:

¹ Sk. Tarski, 1944, Тарский, 1998, 95–96.

² Šķilters, 2001, 5.

³ Пасмор, 1998, 309.

⁴ Terminus „lingvistiskā semantika” un „filozofiskā semantika”, runājot par lingvistikas un filozofijas attiecībām, lieto, piemēram, Džeralds Kacs (sk. Katz, 1997, 615).

⁵ Sākotnēji Čomskis savā ģeneratīvās gramatikas teorijas pamatdarbā – 1957. gadā izdotajā *Sintaktiskās struktūras* (Chomsky, 2002) – semantiku vispār atstāj ārpus uzmanības loka, esot skeptisks, līdzīgi Kvainam, par nozīmes jēdzienu, kā arī aizstāvēt sintakses autonomiju (sk. Katz, 1997, 600). Savukārt kognitīvās semantikas pārstāvis Pīters Gardenfors kognitīvās semantikas pieeju raksturo ar sešiem principiem, no kuriem vienu sauc par “anātēmu Čomskim”: “Semantika ir primāra pret sintaksi un daļēji to nosaka (sintakse nevar tikt aprakstīta neatkarīgi no semantikas).” (Gärdenfors, 1999, 24.)

⁶ Sk. Lyons, 1996, 41.

- (1) **referenciālā** (jeb **denotācijas**) teorija (“izteiksmes nozīme ir reference (vai denotācija), vai tas, ko tā pārstāv”, piemēram, ‘Fido’ nozīmē Fido, ‘suns’ nozīmē vai nu vispārīgu suņu klasi vai būtisku tiem kopēju īpašību”);
- (2) **ideacionālā** jeb **mentālistiskā** teorija (“izteiksmes nozīme ir ideja vai koncepts, kas tiek ar to asociēts katrs, kas izteiksmi saprot, apziņā”);
- (3) **biheivioristiskā** teorija (“izteiksmes nozīme atsevišķās sacījuma situācijās ir vai nu stimulē, kas to izsauc, vai atbildes reakcija, ko tā izsauc, vai abu kombinācija”);
- (4) **nozīme-ir-lietojums** teorija (“izteiksmes nozīmi nosaka, ja vien tā nav tam identiska, tās lietojums valodā”);
- (5) **verifikācijas** teorija (“izteiksmes nozīmi, ja tai tāda ir, nosaka teikumu vai propozīciju, kas to ietver, verificējamība”);
- (6) **patiesuma nosacījumu** teorija (“izteiksmes nozīme ir tās ieguldījums teikumā, kurš to ietver, patiesuma nosacījumos”).¹

Šis apraksts ir labs raksturojums “skatam no malas” uz filozofisko semantiku. Tajā nav ievērtēta atšķirīgo semantikas modeļu savstarpējā saistība un attīstība, pragmatikas aspektiem teorijās veltīts tikai viens – “nozīme-ir-lietojums teorija” – apzīmējums, arī dotie raksturojumi, kā būs redzams no pētījuma pirmās daļas analīzes, ir vienkāršoti un nedaudz virspusēji. Tomēr Laiensa *Lingvistiskā semantika* norāda uz vienu aktuāli esošu izpratni par valodas filozofiju un netieši paskaidro, kāpēc analītiskā tradīcija, kas šajā gadījumā pārsvarā tiek asociēta ar klasiskās semantikas pieņēmumos balstītiem modeļiem, tik maz izmantota arhitektūras interpretācijā.

Termini “lingvistiskā nozīme” un “verbālā valoda” tiek lietoti, lai norādītu, ka tiek runāts par ikdienas valodu un tās semantiku, nevis arhitektūru, kura arī tiek saprasta kā valoda.² Ja arhitektūra ir valoda nemetaforiskā šī vārda nozīmē, proti, mēs to saprotam līdzīgi lingvistiskajām izteiksmēm, tad uz arhitektūras elementiem – arhitektūras valodas izteiksmēm – var attiecināt terminu “nozīme”, un pētījumus par šo nozīmi var saukt par

---

¹ Lyons, 1996, 40.

² Nepieciešamība runāt vienā darbā par valodu un arhitektūru, kas arī tiek saprasta kā valoda, liek izmantot šādus neoloģismus. “Lingvistiskā izteiksme” gan ir pieņemts termins blakus terminam “izteiksme”, bet “verbālā valoda” un citi līdzīgi neoloģismi, protams, padara valodu smagnējāku. Katrā lietojuma gadījumā ir notikusi izšķiršanās starp nepieciešamo precizitāti un izteiksmes labskanību.

“arhitektūras semantiku”. Pēdējam terminam ir arī polemisks raksturs, kas galvenokārt vērsts pret jau minētajiem Rodžera Skrūtona iebildumiem par arhitektūras nozīmes teorijas iespējamību, un tas izvēlēts – salīdzinot, piemēram, ar populārāko “arhitektūras valoda”, kas dažādos veidos tiek plaši un bez īpaša pamatojuma izmantots arhitektūrai veltītu darbu nosaukumos –, lai uzsvērtu, ka iespējams sistemātiskā veidā runāt par arhitektūras izteiksmju nozīmes veidošanos un saprašanu.

Arī jautājums par terminu “arhitektūra” nav tik vienkāršs, kā sākotnēji varētu domāt. (Arhitektūras vēstures darbi sniedz vienu, aprakstošu versiju par šo terminu.) Tāpat – jautājums par to, vai arhitektūras jēdzienu, to vienkārši paplašinot, var attiecināt uz pilsētu.¹ Taču šajā gadījumā to konkretizē viens no pētījuma pieņēmumiem: “Ar arhitektūru tiek saprasta uzcelta, realizēta, aktuāli esoša arhitektūra, tāda, kādu to var redzēt jebkurš cilvēks.”

Termina “klasiskā semantika” nozīme varētu būt skaidra no tā lietojuma konteksta katrā atsevišķajā gadījumā, šeit tikai jānorāda, ka tas nav saīsināts apzīmējums Frēges un Vītgenšteina *Traktāta* semantikām, vai noteikta laika un virzienu (piemēram, 20. gadsimta sākuma valodas filozofijas vai loģiskā pozitīvisma) īss raksturojums, bet gan balstās uz noteiktām semantikas iezīmēm, kuras izvērsti izklāstītas darba pirmās nodaļas nobeigumā.²

Šis pētījums būtu jāatšķir arī no tā, ko mēdz saukt par “arhitektūras filozofiju”. Grūti iedomāties, ka varētu skaidri definēt arhitektūras filozofijas apgabalu, taču nosaukums tiek lietots, un to var saprast kā mēģinājumu tajā vai citā veidā tematizēt arhitektūras un filozofijas saistību, kas varētu ietvert gan arhitektu “filozofiskas” pārdomas, gan filozofu mēģinājumus runāt par arhitektūru.³ Pētījuma pamata ir noteikti pieņēmumi, kuriem šajā darbā jārod eksplicīta izteiksme, tāpēc tā nosaukumā lietots

---

¹ Sk. par to paragrāfā 4. 1.

² Sk. paragrāfu 1. 5.

³ Angļu valodā bez ierastās izteiksmes formas “philosophy of architecture” lieto arī “architectural philosophy” – Endrjū Benjamins savā šāda nosaukuma darbā to definē kā mēģinājumu analizēt arhitektūras un filozofijas saistību, mēģinājumu domāt par arhitektūru, turklāt arhitektūru ne kā valodu vai zīmju sistēmu, vai piemēru kopu (sk. Benjamin, 2000, vii–viii).

termins “arhitektūras semantika” un tas uzskatāms par filozofiskās semantikas jeb valodas filozofijas noteiktu daļu.

Darbā izmantotais termins “loģiskā telpa” ir balstīts uz tā lietojumu Vitgenšteina *Traktātā*. Šajā laikā – kā raksta Alberto Kofa – “tas, ko Frēge un Rasels sauca par “loģisko”, ko Huserls sauca par “loģiskajiem” pētījumiem, ko Meinungs sauca par “Gegenstandstheorie” un ko Vitgenšteins dēvēja par “loģiski filosofiskiem” novērojumiem, ir ļoti radniecīgas parādības. [...] Viņu “loģika” bija mūsu semantika.”¹ No Kofas teiktā izriet, ka tikpat labi būtu lietojams termins “semantiskā telpa”, jo termins “loģiskā telpa”, kā tas lietots šajā pētījumā, norāda uz pieņēmumu karkasu, kura ietvaros var tikt veidoti jēgpilni jautājumi un atbildes, tomēr tas ir saglabāts, kas reizē ir netieša atsauce uz sākotnējo *Traktāta* kontekstā fiksēto Vitgenšteina koncepciju.

Termins “modelis”, kas šajā pētījumā lietots, runājot par dažādām filozofiskām koncepcijām un arhitektūras interpretācijām, nav jāsaprot striktā nozīmē, kā tas tiek izmantots modeļteorētiskajā semantikā vai Vitgenšteina *Traktātā*, kurā tas varētu būt cits termina “attēls” variants. Vitgenšteina izpratnē, kurā elementārie teikumi tiek uzskatīti par attēliem, pati attēlošanas attiecība nav attēlojama, tāpēc *Traktāta* valodas koncepciju nav iespējams saukt par modeli, tāpat kā nav iespējams izveidot tās attēlu. Modeļteorētiskajā izpratnē modelis ir struktūra, kas reprezentē teoriju kā teikumu kopu. Teorijas teikumu termini tiek saistīti ar objektiem un to attiecībām noteiktā struktūrā, un modelis ir šāda struktūra, kas padara visus teorijas teikumus patiesus. Attiecinot šādu modeļa izpratni uz valodas koncepcijām filozofijā, būtu jāpieņem dažādiem semantikas terminiem, piemēram, “īpašvārds”, “nozīme” u. c., atbilstošus abstraktus objektus, kas lieki sarežģītu mūsu ontoloģiju. Tāpēc termins “modelis” šajā pētījumā lietots, lai uzsvērtu filozofisko koncepciju līdzvērtību un patstāvību, bet nepieļaujot kaut vai tikai kā iespējamību diskusiju par to patiesumu.

Termini “jēdziens” un “termins” lietoti kā ekvivalenti, tikai ar to atšķirību, ka otrais norāda uz lingvistisko izteiksmi, uz konkrētu tās lietojumu kāda autora tekstā. Kā norāda Tomass Zēboms, tad izvēle starp vārdiem “jēdziens” un “termins” ir atkarīga no pozīcijas loģikas filozofijā,² un tā kā latviešu valodas tradīcija ir tuvāka vācu filozofijā

¹ Coffa, 1991, 64.

² Sk. Seebohm, 1984, 23.

savulaik izmantotajam vārdam “jēdziens”, kas iegājies arī ikdienas lietojumā, bet analītiskajā tradīcijā priekšroka tiek dota vārdam “termins”, tad, saglabājot izteiksmes veida zināmu elastību, pieļauti abi lietojumi. Jāatzīmē, ka vārds “jēdziens” ir neskaidrs un dažādi lietots filozofijas vēsturē. To, protams, var precizēt noteikts konteksts, piemēram, Frēges teorija, kur jēdziens ir predikātam atbilstošā reference.¹ Atšķirībā no references, par kuru filozofu starpā valda nosacīta vienprātība, grūtāk interpretējama ir valodas izteiksmju intensija, uz kuru dažkārt arī attiecina terminu “jēdziens” (piemēram, īpašvārda ekstensija ir konkrēts objekts, bet intensija – individuāls jēdziens). Taču šī pētījuma lietojumā “jēdziens”, kā jau minēts, parasti attiecas uz valodas teorijas konceptuālo aparātu, kuru, atšķirot no “jēdziena” pašā valodas sistēmā, varētu saukt par kategoriju, tomēr arī šajā gadījumā pārsvarā ir saglabāts valodā ierastais vārds “jēdziens”, uzskatot, ka katrā konkrētā termina lietojuma gadījumā pārpratumi neradīsies.²

Dažiem terminiem ir atšķirīgs lietojums matemātikā vai verbālās valodas semantikā, kas tos pārņēmusi no matemātikas, un arhitektūrā. Raksturīgs piemērs ir termins “funkcija”, kura dažādajiem – līdz ar to arī precīzi nedefinētajiem – tā lietojumiem arhitektūrā pretstatās funkcijas matemātiskā izpratne, ar funkciju saprotot operāciju, ar kuras palīdzību no vienas kopas elementiem iegūstam citas kopas elementus.³ Tomēr pētījuma tekstā šīs atšķirības īpaši nav atrunātas, uzskatot, ka katrā konkrētajā gadījumā termina lietojuma konteksts norādīs pareizo vārda nozīmi.

Darbā tiek izmantots jau Vitgenšteina *Filosofisko pētījumu* tulkojumā ieviestais termins “kārtula”, kas lietots arī gadījumos, kuros latviešu valodā piemērotāki šķiet vārdi “likums” vai “noteikums”, lai uzsvērtu aprakstāmo parādību saistību ar vienotu – “sekošana kārtulai” – interpretācijas shēmu.⁴ Pētījuma piezīmēs mēģināts norādīt arī esošos relevanto filozofisko tekstu tulkojumus latviešu valodā, kas ir svarīgi filozofiskās

¹ Tā ir arī vienīgā atšķirība no standarta predikātu loģikas formulu interpretācijas, kur predikāta reference ir ekstensija – objektu kopa. Atšķirība nav būtiska, jo Frēge jēdzienu arī saprot ekstensionāli.

² Jāpiebilst, ka blakus “jēdzienam”, kas saistīts ar vācu valodas tradīciju, tiek lietots termins “konceptuāls”, piemēram, savienojumā “konceptuālais aparāts”, kas saistīts ar “jēdzienam” atbilstošo angļu valodas vārdu “concept”.

³ Pirmās kopas elementi tiek saukti par funkcijas argumentiem un elementi, kurus iegūstam, piemēram, piemērojot funkciju f elementam a , iegūstam elementu $f(a)$, – par funkcijas vērtībām.

⁴ Sk. Vējš, Taurens, 1997, 250.

terminoloģijas veidošanai; taču latviešu valodā publicēto tekstu fragmentārais raksturs – filozofiskas terminoloģijas izveidei nepietiek ar neliela fragmenta tulkojumu – liek dažkārt izvēlēties citus tulkojuma variantus.¹

Pētījuma pieņēmumi nosaka pēc iespējas analītisku pieeju aplūkojamajām parādībām – valodai, arhitektūrai un tās interpretējošām teorijām, taču tas savienojas ar izteiksmes veida problēmām. Jau ikdienas valodā esošās “naivās semantikas” ierobežotais raksturs padara sarežģītu teorētisku sarunu par valodu;² vēl lielākā mērā tas attiecas uz arhitektūru. Šeit nākas sastapties ar dilemmu starp izteiksmes veida precizitāti, kam nepieciešami neoloģismi vai daudzas atrunas, un viegli uztveramu valodas izteiksmes veidu. Šī darba teksts ir zināms kompromiss starp šīm divām vienlīdz respektējamām prasībām.

Tas, ka darba tēma ietver arī vēsturiskus un citus empīriskus faktus apgalvojošus izteikumus, kuri izjauc tā konceptuālo “tīrību”, daļēji risināts ar piezīmju palīdzību, kas ir arī vieta dažādām atrunām, literatūras norādēm un interesantiem papildargumentiem – tomēr uzskatītiem par vajadzīgiem šim pētījumam.

Izmantotā literatūra un pētījuma konteksts

Analītiskā valodas filozofija ir ļoti plašs jēdziens, salīdzinot ar arhitektūras teoriju, kura mēģina risināt arhitektūras problēmas, izmantojot lingvistiskās analīzes instrumentāriju. Tomēr, pateicoties analītiskajai pieejai valodas pētījumiem, filozofijā var samērā viegli izdalīt noteiktus problēmu lokus un koncepcijas, citiem vārdiem sakot, jautājuma loģisko telpu, kuru veido noteikta filozofiska modeļa konceptuālais aparāts. Tas arī galvenajās līnijās noteicis pētījuma nostāju literatūras avotu izvēlē – pirmkārt, tā

¹ Šādas atšķirības tiek norādītas, atstājot izšķiršanos par vienu vai otru terminoloģisko variantu atklātu.

² Uz to norādījis jau Frēge savā rakstā *Par jēgu un referenci* – sk. Frege, 1962, 41 [28]. Šeit, līdzīgi kā citos vispārpieņemtos gadījumos, kvadrātiekvās norādīta pirmizdevuma lappušu numerācija. Izņēmums ir Vitgenšteina *Traktāts*, kur atsaucēs uz *Traktāta* tekstu, norādīta tikai oriģinālā, Vitgenšteina paša izveidotā numerācija. Citātiem no *Traktāta* izmantots šī pētījuma autora veiktais vēl nepublicētais tulkojums, bet literatūras sarakstā norādīti trīs galvenie tulkojuma avoti – *Traktāta* vācu teksta kritiskais izdevums (sk. Wittgenstein, 1989c), *Traktāta* vācu teksta izdevums kopā ar pirmā (sk. Wittgenstein, 1922) un otrā (sk. Wittgenstein, 1961) angļu tulkojuma variantu.

ir balstīta uz Frēges un Vitgenšteina aizsākto tradīciju valodas filozofijā¹ un, otrkārt, pētījumā mēģināts aplūkot visdažādākās arhitektūras valodas interpretācijas, tai skaitā tās, kuras balstās semiotiskajā pieejā arhitektūrai. Lai arī šī darba ievirze nepieņem semiotikas nosacījumus arhitektūras analīzei, semiotikas pētījumi var kalpot kā norādes uz atsevišķiem parādības aspektiem un kalpot kā materiāls arhitektūras teorijas modelēšanai.

Tā kā šis nav pētījums filozofijas vēsturē, tad literatūras izvēlē, kas attiecas uz valodas filozofiju analītiskajā tradīcijā, tiek sekots iecerētajai darba pirmās daļas struktūrai, kas veidota, domājot par problēmām, kuras jāatrisina arhitektūras interpretācijas modeļiem. Īpaši nav nodalīta sekundārā literatūra, jo atšķirībā no, piemēram, antīkas filozofijas, kur par vienu no kritērijiem varētu kalpotu tekstu datējums, attiecībā uz 20. gadsimta filozofiju to nav iespējams visos gadījumos korekti izdarīt, – kritēriji bieži vien varētu būt tikai autora rakstības individualitāte un stilistiskās īpatnības, kas tad arī atšķirtu filozofu, kurš rada jaunas idejas, no šo ideju profesionāla sistematizētāja.²

Pētījumam svarīgs ir teoriju jeb modeļu konceptuālais aparāts, nevis vienas vai otras problēmas un teorijas tapšanas un attīstības vēsture, tāpēc, izvēloties ar noteiktām tēmām saistītus pamatdarbus un to interpretācijas, nav mēģināts sasniegt visaptverošu

---

¹ Tā ir līnija, kas sākas ar Frēgi un Vitgenšteinu, arī Raselu, tad turpinās pie Karnapa, kurš atzīst, ka šiem filozofiem “bijusi vislielākā ietekme uz manu domāšanu” (Carnap, 1993, 39). Savukārt Kvains savu galveno darbu *Vārds un objekts* velta Karnapam, bet Deividsons savu svarīgāko rakstu krājumu *Pētījumi patiesumā un nozīmē* – Kvainam.

² Stilistiskā atšķirības var labi redzēt, salīdzinot, piemēram, iespējamo pasaļu teorijas “klasiķa” Deivida Ljūisa 1986. gadā iznākušo darbu *Par pasaļu daudzskaitlību* (sk. Lewis, 2001) ar Džona Daiversa iespējamo pasaļu teorijas problēmu un nostāju apkopojošu analīzi darbā *Iespējamās pasaules* (sk. Divers, 2002), vai salīdzinot Vitgenšteina pēcnāves izdotos rokrakstus ar jebkuru viņa komentatora tekstu, tomēr arī to vidū atradīsies autori, kas pelnījuši vietu starp “pirmavotiem”. Turklāt arī rakstīšana par kādu citu filozofu automātiski neierindo šo darbu sekundārajā literatūrā – piemēram, Maikla Dammita pamatdarbs, ar kuru viņš iekaroja savu filozofa reputāciju, veltīts Frēges valodas filozofijai (sk. Dummett, 1973). Vēl sarežģītāk klasificēt analītiskajai tradīcijai raksturīgos rakstu krājumus, kuri veltīti kāda domātāja filozofijai un kuros aiz katra raksta ir šī filozofa komentārs jeb atbilde (sk., piemēram, Kvainam veltīto izdevumu – Hahn, Schlipp (eds.), 1998). Vēl grūtāk primāro un sekundāro literatūru nodalīt arhitektūras teorijā.

pilnību – kas nemaz arī nav iespējama –, bet tikai nepieciešamu un pietiekamu galveno jēdzienu raksturojumu.

Iespējamo viedokļu daudzveidību kontroversiālajā jautājumā, vai arhitektūra ir valoda, mēģinājis sistematizēt Martins Donohjū, savā rakstā *Arhitektūras valoda* aplūkojot veidus, kā var saprast arhitektūras nozīmi, un veidus, kā var runāt par arhitektūru kā valodu. Lai arī šis sistematizācijas mēģinājums publicēts 1987. gadā, tas pelna uzmanību jau darba ievada daļā, jo parāda nozīmes jēdziena dažādās izpratnes iespējamības, kas var arī nebūt tieši saistītas ar arhitektūras kā valodas izpratni, un dod plašāku kontekstu šajā pētījumā izvērstajam arhitektūras interpretācijas mēģinājumam.¹ Atbilde uz jautājumu, vai arhitektūra ir valoda, atkarīga no valodas izpratnes un iespējams atzīt arhitektūras nozīmes jēdzienu, noliedzot uzskatu, ka arhitektūra ir valoda,² un Donohjū raksts labi parāda filozofisko tradīciju daudzveidību, kas iesaistītas jautājumā par arhitektūras valodisko raksturu. (Kā jau norādīts darba pieņēmumos, filozofiskā izejas punkta izvēlē šis pētījums aizstāv daudz stingrāku nostāju.)

Nozīmi arhitektūrā Donohjū iesākumā aplūko sekojošos veidos.³ (1) Arhitektūra nozīmē, norādot tās radītāju eksistenci (pagātnē vai tagadnē) un iedabu, tas ir, arhitektūra darbojas kā indeksāla zīme, runājot Čārlza Pīrsa terminoloģijā. Līdzīgi tā norāda uz savu lietojumu vai funkciju (projektēto vai iegūto). Donohjū uzskata, ka veids kā mēs nonākam pie šādas arhitektūras interpretācijas, nevar tikt uzskatīts par kāda vēstījuma atšifrēšanu vai komunikāciju, var pat teikt, ka šādu nozīmi mēs pieņemam neapzināti, kā kaut ko vārdos neizteiktu, vienkāršas asimilācijas, nevis novērojumu veidā. (2) No otras puses – pie ēkas funkcijām mēs varam nonākt nevis secinājumu ceļā, bet tā var parādīt

¹ Kā norāda Pauls Boisaks, galvenā interese par semiotisku arhitektūras interpretāciju ir bijusi 20. gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados; šīs intereses atjaunošanās pēc zināmas krīzes ir tikai evolucionārā ekoloģijā un antropoloģijā, kā arī “telpiskajā izziņā” sakņotai pieejai (Bouissac, 1998, 33–34). Vēl pēc Donohjū sistematizācijas mēģinājuma parādījušies Saula Fišera programmatiskie raksti, kuros argumentēta analītiskajā filozofijā balstītas arhitektūras estētikas nepieciešamība (sk. Fisher, 2001a; 2001b).

² Tieši tāds ir arī Maikla Mitiasa viedoklis, sakot, ka viņš piekrīt, ka nevar arhitektūru aplūkot kā valodu, bet nevar piekrist, ka ēka “neizsaka” vai kaut kādā veidā “nesimbolizē” nozīmi (sk. Mitias, 1994a, 121).

³ Sk. Donougho, 1987, 54–55. Latviešu valodā šis raksts pirmo reizi analizēts *Estētikas burtņīcu* 2. numurā (sk. Taurens, 2001b).

(“significēt” Gudmena terminoloģijā) savu lietojumu un īpašības. Ēkām var likt izskatīties kā skolām, kā cietumiem utt. (lai arī nav skaidrs, kā tas tieši notiek). (3) Šādā veidā var tik izteiktas arī daudz metaforiskākas lietas, tādas kā drūmums, vieglums, majestātiskums utt.¹ (4) Vēl ir arī formas un dekora, no vienas puses, un stilistisko iezīmju, no otras puses, nozīme. Turklāt skaidrs, ka stilistisko konvenciju gadījumā tās jāpārzina (jāapgūst) pirms tiek saprasti atsevišķi to piemēri. (5) Vēl paliek nozīmes, ko visai brīvi varētu apzīmēt kā “simboliskās” nozīmes, tuvākais piemērs varētu būt gotiskās katedrāles un tajās ietvertā reliģisko simbolu sistēma. Pie šī punkta Donohjū pieskaita arī ikonogrāfisko līmeni, kas kādā konkrētā analīzē var pāriet uz ikonoloģisko līmeni (Panovska terminoloģijā²), proti, vispārīgām attieksmēm, pasaules uzskatu, laika garu. Tā ir arhitektūras izpratne, kuras sākumu pēc Donohjū var atvedināt uz Hēgeli. Tomēr katrā ziņā šeit darbojas liels daudzums papildinformācijas par reliģiju, kultūru u. tml., kas nepieciešams pirms interpretācijas. (6) Savu uzskaitījumu Donohjū noslēdz ar atzinumu, ka ir iespējamās vēl daudzas citas pieejas, kuras viņš neuzskata pat vajadzīgu tālāk analizēt, rezumējot, ka “ir pietiekami skaidrs, ka ēkām ir nozīme, un nozīme tām ir daudzos veidos – varbūt pat pārāk daudzos, lai mēs varētu justos ērti”, turklāt šie atšķirīgie nozīmes veidi prasa plašu papildinformāciju un teorētisku interpretāciju.³

Šī pētījuma nostājai neatbilst neviens no minētajiem arhitektūras nozīmes raksturojumiem – taču tie izskaidro atšķirīgos veidus, kādos ir mēģināts runāt par nozīmi arhitektūrā. No aprakstītajiem uzskatiem sīkāk tiks analizēts Nelsona Gudmena viedoklis, jo viņš mēģinājis interpretēt arhitektūru analītiskās tradīcijas ietvaros. Rezumējot var teikt, ka plašais un bieži vien metaforiskais vārda “nozīme” izmantojums saistībā ar arhitektūru norāda uz nepieciešamību precizēt tā iespējamās lietojumus.

Jautājumu, vai arhitektūras nozīme ir lingvistiska pēc dabas, var atbildēt, atrisinot jautājumu, kas ir valoda. Donohjū apskata vairākas iespējamās pieejas šai problēmai un tai sekojošajam jautājumam, vai arhitektūra domājama kā valodiska pēc kāda no uzskaitītajiem valodas būtisko iezīmju kritērijiem. Viņš aplūko septiņas 20. gadsimta filozofijas vēsturē atrodamas idejas par valodu vai, precīzāk, dažādās teorijās un

¹ Šajos divos punktos Donohjū atsaucas uz Nelsonu Gudmenu.

² Par Ervina Panovska ikonoloģijas un ikonogrāfijas jēdzieniem sīkāk sk. darba otrajā daļā.

³ Donougho, 1987, 55.

tradīcijās atrodamas valodas iezīmes, uz kurām šajās tradīcijās likts lielāks uzsvars.¹ (1) Vispirms tiek minēts valodas loģiskais modelis, kas sākas ar Frēges pētījumiem un kam var pieskaitīt arī Vitgenšteina *Traktātu*. (Donohjū atsaucas arī uz Skrūtona argumentiem pret arhitektūras kā valodas izpratni, kas balstās tieši šādā valodas izpratnē.) (2) Noteiktas valodas teorijas lielāku uzsvaru liek uz valodas lietotājiem, Ostins un Vitgenšteins tiek minēti kā galvenie šīs grupas pārstāvji.² (3) Semioloģijas un lingvistikas pārstāvji uzstāj uz valodas divkārošo artikulāciju (piemēram, ir ierobežots skaits skaņu, no kurām tiek veidota vārdu daudzveidība). (4) Atsevišķs virziens ir Čomska ietekmētā lingvistika ar savu ģeneratīvās gramatikas koncepciju. (5) Par valodas būtisku iezīmi var uzskatīt Sosīra ieteikto dihotomiju starp valodu un runu jeb kodu un vēstījumu (Sosīra oriģinālterminoloģijā – dihotomiju starp “langue” un “parole”). (6) Pastāv arī biheivioristiska valodas izpratne³ un (7) valoda var tikt izprasta kā simbolu sistēma līdzīgi citiem mākslinieciskās izteiksmes veidiem, kā tas ir Gudmena versijā.

Pats Donohjū atrod par iespējamu ar arhitektūras interpretāciju saistīt tikai otro un piekto no uzskaitītajām valodas teorijām – proti, teorijas, kurās uzsvērti valodas lietojuma aspekti, un noteiktu semiotikas jēdzienu izmantojumu⁴, taču šeit Donohjū klasifikācijā svarīgāk redzēt iesaistīto valodas koncepciju dažādību (no analītiskās tradīcijas sākumiem līdz semiotikai un lingvistikas virzieniem).⁵ Jāatzīmē, ka minētajā būtisko valodas iezīmju piedāvājumā tiek nosaukti kādas teorijas vai tradīcijas aspekti, neanalizējot ar tiem saistītās pieejas attīstību (dažkārt pat transformāciju – kā tas ir Vitgenšteina gadījumā) un pieņēmumus. Netiek arī aplūkota nozīmes teoriju attīstība analītiskajā tradīcijā kopumā, kurā semantikas un pragmatikas aspekti iegūst viens otru papildinošu faktoru statusu.

Varētu minēt vairākus iemeslus, kāpēc pastāv atšķirīgi viedokļi par verbālās valodas semantiskā aparāta izmantošanu arhitektūras interpretācijā. Pirmkārt, pašā

¹ Sk. Donougho, 1987, 57–58. Tālākais ir īss Donohjū rakstā atrodamā uzskaitījuma rezumējums.

² Par Ostina, Serla un vēlinā Vitgenšteina uzskatiem sīkāk sk. paragrāfā 2. 1. un 2. 3.

³ Biheivioristisko valodas izpratni gan Donohjū saista tikai ar virzienu, kas sakņojas Čarlza Morisa semiotikā, neminot Kvainu un viņa stimula nozīmes jēdzienu.

⁴ Sk. Donougho, 1987, 62. Šīs abas iespējamības aplūkotas pētījuma otrajā daļā.

⁵ Donohjū nemin valodas izpratni tādos kontinentālās filozofijas virzienos kā fenomenoloģija vai hermeneitika, taču tā kā tie nav arī šī pētījuma uzmanības centrā, šis viņa raksta aspekts netiks komentēts.

analītiskajā tradīcijā pastāv atšķirīgas pieejas un teorijas, tai skaitā tādām centrālam valodas filozofijas terminam kā “nozīme”. Otrkārt, arhitektūras teorētiķi lielākoties balstījušies uz semiotisko tradīciju un tai centrālo zīmes jēdzienu, kas saistīts ar apzīmējošā un apzīmējamā attiecību, kuras interpretācijā jautājums par lingvistisko izteiksmju sintaktisko struktūru un tai atbilstošajām izteiksmju semantiskajām lomām ir sekundārs.¹ Tāpēc semiotikas terminu attiecinājums uz dažādām arhitektūras objektu daļām vai veselām celtnēm sniedz tikai fragmentārus rezultātus, nepārsedzot analizējamās parādības daudzveidību. Treškārt, kā redzams no Skrūtona kritiskās attieksmes, verbālās valodas analīzē par dominējošo tiek uzskatīta patiesuma nosacījumu semantika, kas ir tikai viens no virzieniem analītiskajā tradīcijā.

Rezumējot literatūras izvēli šajā pētījumā un salīdzinot to ar Donohju klasifikācijā minētājām pieejām, jāuzsver, ka, pirmkārt, valodas interpretācija tiek balstīta uz analītisko tradīciju, kas ir darba metodoloģisks pieņēmums. Par relevantu sākumpunktu šai tradīcijai var uzskatīt Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* semantiku, uzsvars pētījuma analīzē tiek likts uz semantikas attīstības ekstensionālo virzienu (tai skaitā patiesuma jēdziena lomu), jo šīs semantikas principi ir pamatā vienam no svarīgākajiem iebildumiem pret arhitektūras un valodas būtiskas līdzības apgalvošanu. Šī filozofiskās semantikas virziena analīze ļauj labāk eksplicēt dotās pieejas ierobežojumus un saprast “pragmatisko pavērsienu” valodas interpretācijā, kura raksturojums ir nākamais pētījuma mērķis. (Intuīcija, kas tiek aizstāvēta šajā darbā, apgalvo, ka semantika un pragmatika ne tikai interpretē savstarpēji papildinošus valodas aspektus, bet gan, ka atsevišķas vienā vai otrā pieejā balstītas teorijas ir modeļi, kuru vērtību nemazina citu, no tām atšķirīgu pieeju

¹ Semantiskās kategorijas šajā gadījumā neizriet no sintaktiskās struktūras kā tas ir, piemēram, Frēges valodas filozofijā, sk., piemēram, “zīmes”, “apzīmējošā” un “apzīmējamā” definīciju 1916. gadā izdotajā Ferdinanda de Sosīra *Vispārīgās lingvistikas kursā* (Cocșor, 1998, 66–68). Svarīgākie šā virziena raksti sakopoti divos rakstu krājumos *Nozīme arhitektūrā* (1969) un *Zīmes, simboli un arhitektūra* (1980) – sk. Jencks, Baird (eds.) 1970; Broadbent, Bunt and Jencks, (eds.) 1980b. Semiotikas ievirzes pētījumus mēdz arī apzīmēt ar terminu “semioloģija”; kā zinātni, kas “pēta zīmju dzīvi sabiedrībā” (tātad ne tikai valodas zīmes), to savā 1969. gada rakstā *Valodas semioloģija* definē Emīls Benvenists, norādot, ka tā gan vēl neeksistē (Бенвенист, 1974, 73). Par galveno savas kritikas objektu tieši semioloģiju, gan arhitektūras kā valodas izpratnē, gan mūzikas nozīmes jēdzienu analīzē, uzskata arī Rodžers Skrūtons (sk. Scruton, 1979, 159–163; Scruton, 1987, 170–171).

rašanas, jo tie visi izmantojami valodas analīzē, kas, iespējams, balstās pašas valodas reālās prakses iezīmēs.¹⁾

Pētījuma pieeju – balstīšanos arhitektūras interpretācijā uz analītisko valodas filozofiju – varētu attaisnot tas, ka nav iespējams aptvert visas arhitektūras interpretācijai iespējami relevantās filozofiskās nostājas, kā arī tas, ka šī pieeja ļauj saglabāt (vismaz daļēji) analītisku metodi, analizējot tik sarežģītu parādību kā arhitektūru, kuras interpretācijā analītiskums un skaidrība nebūt nav bijušas dominējošās īpašības.

Konsekventi realizējot prasību pēc skaidrības, arhitektūras teorijas literatūras saraksts ietvertu pavisam nedaudzus darbus²⁾, taču literatūras, kas saistās ar arhitektūru, izvēlē šeit īstenots cits princips. Pētījumā mēģināts aptvert tās pieejas, kas arhitektūru saistīta ar valodu un tajā vai citā veidā runāt par arhitektūras nozīmi. Vispirms jau – šādu darbu nav pārāk daudz un ir iespējams aplūkot tajos esošās galvenās tendences, otrkārt, tie ir darbi, kuros reflektēts par noteikta veida arhitektūru, par konkrētām ēkām (arhitektūrai veltītie raksti gandrīz vienmēr ir saistīti ar noteiktu attieksmi pret

---

¹ Par to izvērstāk sk. darba nobeigumā.

² Tā Džefrijs Brodbents savā arhitektūras nozīmei veltītajā rakstā, kurā viņš analizē arī konkrētus arhitektūras objektus, kā salīdzinājuma piemērus iesaista mūziķus Arnoldu Šēnbergu, Pjēru Bulēzu, Ģērgū Līgeti, Nikolasu Keidžu, Karlhaincu Štokhauzenu, māksliniekus Vasiliju Kandinski un Marselu Dišānu, dzejnieku Stefanu Malarmē un fiziķi Verneru Heizenbergu (nosaukti nebūt ne visi) – sk. Broadbent, 1970. Savukārt divos īsos Starptautiskās arhitektu savienības 19. kongresa kataloga rakstos atrodam pieminētus Žoržu Bataju, Giju Deboru, Rozalindu Krausu, Paulu Viriljo, Platonu, Džambatistu Viko, Frīdrihu Nīči, Hansu-Georgu Gadameru, Paulu Rikēru (sk. Costa, 1996; Pérez-Gómez, 1996). Protams, ka tik plašs atšķirīgu domātāju loks norāda uz neiespējamību korekti iesaistīt viņu uzskatus argumentācijā. Šajā piezīmē izvēlēti raksturīgākie piemēri, taču tādu nav mazums, un to var uzskatīt par tendenci “nopietnā” arhitektūras teorijā.

konkrētiem arhitektūras objektiem¹), un būtu nekorekti un zināmā mērā augstprātīgi pieņemt, ka esot nepareizām metodoloģiskām pozīcijām, arī visi atzinumi ir aplami.²

Literatūras saraksts – lai atvieglotu valodas filozofijas un arhitektūras teorijas avotu pārskatu – sadalīts trijās daļās. Pirmajā no tām ir darbi, kas attiecas uz filozofiju un valodas filozofiju, otrajā – estētikas, mākslas un arhitektūras teorijas darbi; katras konkrētās atsauces kontekstam vajadzētu būt pietiekamam, lai noteiktu, kurā literatūras sarakstā darbs meklējams.³ Atsevišķi nodalītas ar pētījuma tēmām saistītās autora publikācijas, jo tās ne vienmēr parādījušās zinātniskas publikācijas kritērijiem atbilstošos izdevumos, tomēr atsaukšanās uz tām ir uzskatīta par nepieciešamu, lai norādītu šajā darbā izteikto domu sākotnējās versijas un aplūkoto jautājumu un risinājumu rašanās vēsturi Latvijas kontekstā.

Runājot par interneta resursu izmantošanu – internetā sameklētajiem materiāliem mēģināts atrast atbilstošo publikāciju, un visu vairāk vai mazāk vērā ņemamu tekstu gadījumos to gandrīz vienmēr ir izdevies izdarīt. Taču tas nav bijis stingrs princips, ko būtu katrā gadījumā jāievēro, tāpēc literatūras sarakstā sastopamas arī norādes uz interneta resursiem, kas no pārējiem avotiem īpaši nav izdalīti.

---

¹ Jāatzīmē, ka nav iespējams strikti nošķirt arhitektūras teoriju un noteiktu (kritisku vai pozitīvu) attieksmi pret konkrētu arhitektūru. Arhitektūras interpretācijas semiotiskā tradīcija, kā norāda Čārlzs Dženks, sākotnēji attīstījās Itālijā jau 1950. gadu beigās, kad bija “vispārīga “nozīmes krīze” .. un arhitekti apšaubīja internacionālo stilu, lūkojoties pēc reģionālām vai vēsturiskām alternatīvām šim slābajam esperanto” (Jenks, 1980a, 8).

² Līdzīgi arī Hēgeļa estētikā mēs varam sastapt ļoti trāpīgus noteiktu kultūras un mākslas parādību raksturojumus, kas tādi ir, arī nepieņemot viņa filozofiskās nostādnes un metodoloģiskos principus.

³ Jāatzīmē arī tas, ka valodas filozofijas dažādie avoti kā valodas modeļi ir neapšaubāmi vērtīgi, jo sniedz konceptuālo aparātu kādas noteiktas pieejas ietvaros; turpretī arhitektūras teorijā, kas izmanto lingvistiskās analīzes terminus, vairāk dominē empīriskā apraksta līmenis, sajaukts ar atsevišķu valodas terminu lietojuma pārvešanu uz arhitektūras interpretāciju – tajā svarīgi var būt tikai atsevišķi ieskatī (arhitektūras intuīcijas). Protams, šāds vērtējums nav absolūts un tam ir izņēmumi.

Darba struktūra

Pētījuma pamatpieņēmumi noteikuši arī darba uzbūvi – pirmā daļa veltīta nozīmes teorijām filozofijā, otrā – arhitektūras analīzes konceptuālā aparāta konstruēšanas mēģinājumiem, sekojot pirmās daļas nodaļu un paragrāfu shēmai. Savukārt pirmajā daļā aprakstīto jēdzienu un teoriju izvēli, ietekmējušas pārdomas par arhitektūru (arhitektūras intuīcijas). Lingvistiskās nozīmes jēdziens darba pirmajā daļā analizēts divās nodaļās, no kurām pirmā aplūko nozīmes izpratni klasiskajā semantikā un ar šo izpratni saistītos jēdzienus un problēmas, otrā – pavērsienu valodas izpratnē pragmatikas virzienā un tā iespaidu uz nozīmes jēdziena interpretāciju.

Pirmās nodaļas paragrāfi veltīti klasiskās semantikas pamatprincipiem un semantisko kategoriju sistēmām, kas balstītas uz Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* semantiku (to atšķirības mēdz apzīmēt arī kā semantiskā duālisma un semantiskā monisma pozīciju). Tālāk uzmanība pievērsta nobeigtu un nenobeigtu izteiksmju attiecībām klasiskās semantikas modelī, tādas nobeigtas izteiksmes kā īpašvārda semantikā un ar to saistītām problēmām (tai skaitā fikcionālo īpašvārdu semantikas teorijām). Pēdējā paragrāfā uzmanība centrēta uz šajos semantikas modeļos svarīgo patiesuma jēdzienu, verifikācijas principa raksturojumu un ar to saistīto protokolteikumu problēmu loģiskajā pozitīvismā, kā arī patiesuma nosacījumu semantikas attīstību, kas balstījusies uz Alfrēda Tarska semantisko patiesuma koncepciju, attiecinātu uz dabīgajām valodām. Šis attīstības virziens – kā parādīts nodaļas secinājumos – izved ārpus klasiskās semantikas pieņēmumiem.

Otrās nodaļas sākumā raksturota nozīmes jēdziena izpratne vēlīnā Vitgenšteina refleksijās par valodu un Ostina aizsāktās runa darbības teorijas ietvaros, valodas holisma hipotēze, pie kuras, kritizējot loģiskā pozitīvisma principus un pieņēmumus, nonāk Kvains (otrajā paragrāfā), un ārpuslingvistisko elementu loma semantikā (trešais paragrāfs). Attīstot Kvaina radikālā tulkojuma principu, Deividsons ievieš savu radikālās interpretācijas modeli, kas, ietverot runātāja un interpreta lomu nodalīšanu, tālākajā komunikācijas shēmas attīstībā noved viņu pie atteikšanās no nozīmes teorijas, kas atbilstu valodas pratējā lingvistiskās kompetences jēdzienam, kā to saprot vairums

semantisko teoriju. Kopā ar situāciju semantikas komunikācijas shēmu, kurā būtiski jauni ir situācijas un informācijas jēdzieni, tā ir nodaļas pēdējā paragrāfa tēma.

Otrajā pētījuma daļā, sekojot pirmās daļas struktūrai, vispirms tiek aplūkots klasiskais semantikas modelis arhitektūras interpretācijā (pirmajā nodaļā), pēc tam – konteksta jēdzienā balstīta arhitektūras izpratne (otrajā nodaļā). Pirmās nodaļas sākuma paragrāfs secīgi aplūko semantisko terminu, tai skaitā – “nozīme”, lietojumu dažādos arhitektūras interpretāciju un aprakstu mēģinājumos, kā arī paša nozīmes jēdziena lietojuma attaisnojumu pētījuma pieņēmumu veidotajā rāmī un šī jēdziena lietojumu saistībā ar vizuālo attēlu un muzikālo nozīmi. Nākamie paragrāfi pievēršas jautājumam par arhitektūras valodas struktūru un tās pamatelementiem, pēdējā paragrāfā aplūkots, kā iespējams interpretēt patiesuma jēdzienu arhitektūras semantikā.

Otrajā nodaļā skatīti arhitektūras nozīmes pragmatikas aspekti, vispirms jau runājot par arhitektūru pilsētā. Tālāk tiek analizēta holisma hipotēzes izpratne arhitektūrā (jautājums, vai varam runāt par vienu, vai vairākām – un kādā nozīmē – arhitektūras valodām) un nearhitektūras elementu loma (konteksta jēdziena arhitektūrā interpretācija). Nodaļas pēdējā paragrāfā tiek modelētas arhitektūras komunikācijas shēmas kā plašāk kontekstuāli saprasta arhitektūras nozīmes jēdziena versija. Darba nobeigumā, rezumējot pētījuma rezultātus, norādīti klasiskās semantikas un tās pragmatiskā pavērsiena modeļu papildinošais raksturs arhitektūras semantikā, un ierobežojumi verbālās valodas semantikas terminu lietojumam arhitektūras semantikā.

Ja Vitgenšteina *Traktātā* sastopamo paralēlismu starp ontoloģiskajām tēzēm un apgalvojumiem par valodu attaisno nozīmes attēlu teorija, tad šajā darbā tā ir valodas un arhitektūras teorētiskā aparāta izomorfijas hipotēze, kas pamato pētījuma pirmās un otrās daļas zināmu strukturālu paralēlismu. Šī izomorfija tiek konstruēta balstoties uz noteiktām arhitektūras intuīcijām un noteiktu izpratni par galvenajiem momentiem analītiskās valodas filozofijas attīstībā. Pētījumu gaitā ir notikusi mijiedarbība starp šiem diviem faktoriem. Tomēr noteikts priekšstats par valodas filozofiju ir bijis sākotnējs, jo tas veidojies, lasot Latvijas Universitātes filozofijas bakalaura programmas studentiem gan Frēges un Vitgenšteina filozofijai veltītus kursus, gan – sākot ar 2002./ 2003. mācību gadu – kursu, kurā aplūkota nozīmes teoriju attīstība analītiskajā tradīcijā.

Arhitektūras intuīciju izvērsums jeb eksplikācija – arhitektūras nozīmes interpretācijas terminos – ir rodama pētījuma otrajā daļā, bet valodas filozofijas izpratni šeit varētu formulēt sekojošu tēžu veidā, kas paskaidrotu darba struktūru. (1) Par analītiskās valodas filozofijas konceptuālu sākumpunktu uzskatāma Frēges un agrīnā Vitgenšteina (*Traktāta* perioda) semantika. (2) Lai arī patiesuma nosacījumu semantika spēlē svarīgu lomu šajā tradīcijā, tieši tā savā attīstībā izved ārpus klasiskās semantikas pieņēmumu robežām. (3) Uzsverot valodas aktuālā lietojuma aspektus dažādos modeļos, pirmkārt, tajos tiek iesaistīti ārpuslingvistiski elementi (piemēram, dzīves formas, pārliecību sistēmas), otrkārt, šeit var runāt par situatīvu modeļu veidošanu, kuriem iespējams uzrādīt vairākas kopīgas iezīmes (Vitgenšteina valodspēles, klausītāja un interpreta sākotnējā un pārejoša teorija Deividsonam, sacījuma situācija situāciju semantikā).

Jānorāda arī vairāki papildpieņēmumi, kas ietekmējuši pētījuma struktūru, pirmkārt, tas attiecas uz formālo semantiku, kuras izstrādes uzskatītas par svarīgākām loģikai un lingvistikai, nevis filozofiskajai semantikai, otrkārt, šeit ignorēta kognitīvā semantika, kura ieviešot mentālos jēdzienus, iziet ārpus filozofiskās tradīcijas, kas valodas analīzē atsakās no mentāliem terminiem (izņēmums ir savdabīgā Serla intencionalitātes teorija), un, treškārt, kā šīs tradīcijas trūkums tiek vērtēta tās zināma nevērība pret mākslas, arhitektūras, literatūras un mūzikas interpretācijas jautājumiem (izņēmumus varētu būt literatūras fikcionālo īpašvārdu semantika). Par ieguldījumu minētā analītiskās tradīcijas trūkuma novēršanā var uzskatīt arī doto pētījumu.

I. DAĻA. LINGVISTISKĀS NOZĪMES TEORIJAS

1. NODAĻA. NOZĪMES TEORIJU RAŠANĀS UN GALVENIE PRINCIPI

Pētījuma pirmajā nodaļā tiks apskatītas nozīmes teorijas, kuras nosaka – un lielā mērā arī izveido – loģisko telpu pārspriedumiem par lingvistisko nozīmi tradīcijā, kas vēlāk iegūs nosaukumu “analītiskā filozofija”. Šīs nodaļas uzmanības centrā būs Gotloba Frēges un Ludviga Vitgenšteina aizsāktie pētījumi semantikas laukā, mazāku vērību pievēršot Bertrana Rasela un Rūdolfa Kamapa ieskatiem par valodu.¹ Šādu izvēli noteicis pētījuma pamatā esošs pieņēmums par Frēges un Vitgenšteina filozofisko ieskatu un ar tiem saistīto pieņēmumu svarīgumu filozofijas analītiskajā tradīcijā. Frēges filozofijas sistematizētājs un interprets Maikls Dammits viņa filozofiju iedala sešos posmos, kas sākas ar darba *Jēdzienraksts (Begriffsschrift)* iznākšanu 1879. gadā un beidzās ar domātāja nāvi 1925. gadā.² Tomēr Frēges filozofisko uzskatu attīstībā nav krasu lūzumu, kā tas ir Vitgenšteinam, kura 1921. gadā iznākušais *Loģiski filozofiskais traktāts*³ var tikt pretstatīts viņa vēlākajām filozofiskajām pārdomām un metodei, kuru sākumu nosacīti iezīmē Vitgenšteina atgriešanās Kembridžā 1929. gadā.⁴

¹ Rasela un Kamapa uzskati tiks raksturoti saistībā ar atsevišķām valodas interpretācijas problēmām.

² Sk. Dummett, 1973, 638–664. Šajā pētījumā lielā mērā tiek sekots Dammita interpretācijai.

³ Turpmāk tekstā – sekojot analītiskajā filozofijā pieņemtai saīsinājuma tradīcijai – “*Traktāts*”. Atsaucēm uz *Traktāta* tekstu izmantots rokrakstā sagatavotais teksta tulkojums latviešu valodā, tāpēc atsaucēs izmantota tikai *Traktāta* numerācijas sistēma; literatūras sarakstā minēti galvenie tulkojumā izmantotie *Traktāta* izdevumi: kritiskais teksta izdevums (Wittgenstein, 1989c), teksta izdevums kopā ar pirmo angļu valodas tulkojumu, kas iznāk vēl Vitgenšteina dzīves laikā (Wittgenstein, 1922), un teksta izdevums kopā ar otro angļu valodas tulkojumu (Wittgenstein, 1961).

⁴ Rasela deskripcijas teorijas sākumu iezīmējošais raksts *Par Denotāciju* iznāk 1905. gadā, kopā ar Alfrēdu Nortonu Vaithedu uzrakstītais trīsējumu jaunās loģikas manifests *Principia Mathematica* 1910.–1913. gadā (otrā redakcija – 1927. gadā); Rūdolfa Kamapa pirmais lielais darbs *Pasaules loģiskā uzbūve* – 1928. gadā. Jāatzīmē, ka filozofisko diskusiju telpa šajā laikā nav tik plaša un sazarota kā 20. gadsimta beigās – kopīgas iezīmes problēmu formulējumos un to iespējamajos risinājumos var atrast arī to filozofu darbos, ar kuriem pēc tam tiek saistītas atšķirīgas filozofiskās tradīcijas; filozofus saista personīgas attiecības un domu apmaiņa. Vēsturiski precīzi iezīmēt šo filozofisko diskusiju telpu nav nedz šī pētījuma mērķis, nedz uzdevums, – šeit tikai var minēt dažus svarīgākos darbus, kuros aplūkotas dažādo tradīciju, pieeju un

Lai apzīmētu Frēges un Vitgenšteina, kā arī citu 20. gadsimta filozofu kopīgos pieņēmumus un principus valodas analīzē, šajā pētījumā tiks lietots termins “klasiskā semantika”. Termins izvēlēts arī tāpēc, lai iezīmētu noteiktu valodas modeļu atšķirību no tām pieejām valodas interpretācijā, kuras vairāk vērstas uz valodas aktuālo lietojumu.¹ Protams, šāda shematizācija – kā gandrīz jebkura shēma filozofijas vēsturē – ir neprecīza, tomēr tā sakārto mūsu domāšanu un atbilst analītiskajai ievirzei, kurai seko šis pētījums. Klasiskā semantika nevar tikt krasi nošķirta un pretstatīta valodas pragmatikā balstītiem filozofijas modeļiem arī tāpēc, ka klasiskās semantikas pieņēmumos balstītās nozīmes teorijas savā attīstībā iziet ārpus šo pieņēmumu robežām. Tas ir redzams arī šīs nodaļas pēdējā paragrāfā, kurš veltīts patiesuma jēdziena lomai verifikācijas teorijā un patiesuma nosacījumu nozīmes teorijā.²

1. 1. Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* valodas filozofija – nozīmes teoriju klasiskais modelis

Frēges un agrīnā Vitgenšteina valodas filozofiju – vienkāršības dēļ tā tiks dēvēta par *Traktāta* valodas modeli – var uzskatīt par pamatu 20. gadsimta lingvistiskās nozīmes teorijām.³ Ar “nozīmes teorijām” šeit tiek saprasti dabīgo valodu funkcionēšanas

---

domātāju savstarpējās attiecības. Tā par Frēges, Vitgenšteina, Rasela un Karnapa uzskatu mijiedarbību un domu apmaiņu sk. – Monk, 1990; Carnap, 1993; Coffa, 1991. Par analītiskās un kontinentālās filozofijas saskarsmi šo tradīciju veidošanās sākuma posmā sk. – Dummett, 1993; Føllesdal, 1958.

¹ Kā citu, līdzīgu, terminu var minēt Alberto Kofas ieviesto apzīmējumu “semantiskā tradīcija”, kas Frēges, Vitgenšteina, Rasela, Karnapa un citu filozofu uzskatus saista ar mēģinājumu veidot alternatīvu Kanta tīrās uzskates jēdzienam: “Semantiskā tradīcija var tikt definēta ar tās problēmu, tās mērķi un tās stratēģiju. Tās problēma bija *a priori*; tās ienaidnieks, Kanta tīrā uzskate; tās mērķis, attīstīt *a priori* koncepciju, kurā tīrā uzskate nespēlē nekādu lomu; tās stratēģija, balstīt šo teoriju semantikas attīstībā.” (Coffa, 1991, 22).

² Vārdu “teorija” šeit varētu lietot arī daudzskaitlī, apzīmējot dažādos patiesuma nosacījumu teorijas variantus, savukārt termina lietojums vienskaitlī uzsver šo teoriju kopīgās iezīmes.

³ Kā jau minēts, Frēges uzskatu attīstībā nav krasu lūzumu, tāpēc pārsvarā tiks lietots termins “Frēges valodas filozofija”, ietverot tajā Frēges semantikā būtisko jēgas un references nošķirumu, kas gan parādās

teorētiskie modeļi, arī tad, ja tajos neparādās vai no tiem tiek mēģināts izslēgt pašu terminu “nozīme”.¹ Frēges un Vitgenšteina filozofija ir ne tikai noteikts atskaites punkts, bet, neskatoties uz atšķirībām, arī noteikts valodas izteiksmju struktūras un to nozīmju analīzes modelis, kuram ir ne tikai vēsturiska vērtība.² Tas ir jauns valodas modelis, salīdzinot ar iepriekšējo tradīciju, kuru, izmantojot *Filosofisko pētījumu* pirmajos paragrāfos sniegto valodas attēla aprakstu, varētu saukt par augustīnisko valodas ainu jeb attēlu.³ Par jaunu valodas modeli tas jāuzskata tāpēc, ka pamatizteiksme, kurai piemīt nozīme, gan Frēgem, gan Vitgenšteinam ir nevis atsevišķs vārds, bet teikums.⁴ Tomēr ar

---

Frēges filozofijā tikai pēc 1891. gada, bet ignorējot vēlāko viņa mēģinājumu skatīt teikumu kā saliktu īpašvārdu speciālu gadījumu.

¹ Terminus “lingvistiskā nozīme” un “nozīmes teorija” var uzskatīt par pašsaprotamiem un pieņemtiem filozofiskajā literatūrā un tiem nav nepieciešams sīkāks paskaidrojums, izņemot to raksturojumus konkrēto teoriju ietvaros. Tomēr paradoksālā kārtā vēl 1983. gadā Džons Bārvaizs un Džons Perijs rakstīja: “Ir pierādījies, ka ir ārkārtīgi grūti pateikt kaut ko vairāk par šo nozīmes īpašību [kas piemīt jēgpilnām lingvistiskajām izteiksmēm – J. T.]” (Barwise, Perry, 1983, 3.) Īsumā varētu teikt – lai arī tas šķiet gandrīz kā tautoloģisks apgalvojums – lingvistiskās izteiksmes nozīme ir tas, ko saprotam jēgpilnā izteiksmē.

² Bez kopīgām iezīmēm Frēges un Vitgenšteina filozofijā ir arī vairākas atšķirības. Svarīgākā no tām ir saistīta ar Frēges veikto jēgas (*Sinn*) un references (*Bedeutung*) nošķirumu. (Šajā pētījumā Frēges termins “Bedeutung” konsekventi tulkots kā “reference”, lai arī latviešu valodā sastopams burtiskais tulkojuma variants “nozīme” – sk. Frēge, 1999.) Arī Vitgenšteina *Traktātā* atrodami abi atbilstošie vācu valodas vārdi, tomēr tie neattiecas uz divām dažāda līmeņa – realitātes jeb pasaules un tās semantiskā korelāta – jomām kā Frēgem, bet gan tikai uz dažādiem lingvistisko izteiksmju tipiem, proti, nozīme *Traktātā* (šajā gadījumā būtu jālieto tradicionālais vācu valodas vārds “Bedeutung” ekvivalents) ir tikai nosaukumiem, bet jēga (*Sinn*) – attēliem un tātad arī teikumiem (propozīcijām), kas *Traktāta* semantikā ir realitātes attēli. Alberto Kofa šajā gadījumā – runājot par Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* semantikām – lieto terminus “semantiskais duālisms” un “semantiskais monisms” (Coffa, 1991, 79). Savukārt Merīla Hintika un Jako Hintika savā darbā *Pētīt Vitgenšteinu* uzskata, ka *Traktāta* valodas teorija sakrīt ar Frēges pieeju valodai vairākos pamatprincipos. Svarīgākie no tiem būtu: 1) saliktības princips, saskaņā ar kuru saliktas izteiksmes nozīme ir to veidojošo izteiksmju nozīmes funkcija, 2) konteksta princips, kas nosaka, ka nosaukumam ir nozīme tikai teikuma konteksta (Hintikka, Hintikka, 1986, 90).

³ Pats Vitgenšteins nelieto šo terminu, taču to ir ieviesuši *Filosofisko pētījumu* komentātori Gordons Beikers un Pīters Hekers, kuru pirmā *Filosofiskajiem pētījumiem* veltītā sējuma pirmā nodaļa tā arī saucas – *Augustīniskais attēls* (sk. Baker, Hacker, 1980).

⁴ Lai arī formāli varētu šķīst, ka *Filosofisko pētījumu* 1. paragrāfā sniegtā valodas aina – “valodas vārdi nosauc priekšmetus – teikumi ir šādu nosaukumu kombinācijas” (Vitgenšteins, 1997, 11) – atbilst *Traktāta*

augustīnisko valodas ainu šim jaunajam modelim, vai precīzāk – modeļiem¹, ir kopīgs tas, ka valodas analīze balstās uz idealizētu – salīdzinot ar vēlākajām teorijām un pašu ikdienas valodu – priekšstatu par valodu, Frēges un Vitgenšteina veiktā filozofiskā analīze neņem vērā dažādos valodas konkrētā lietojuma aspektus, plašāku kontekstu un tā ietekmi uz izteiksmju nozīmi. Tas skaidrojams ar konkrētajiem uzdevumiem un problēmām, kuras noteiktā laika periodā risināja Frēge un Vitgenšteins. Reizē šāds valodas aplūkojums ļāva izveidot skaidru un noteiktu konceptuālo aparātu valodas analīzei, un tas kalpoja kā pamats un atskaites punkts tālākajiem – arī kritiskajiem attiecībā pret šiem modeļiem – valodas darbības konceptualizācijas mēģinājumiem.

Šim pētījumam ir svarīgs klasiskās semantikas teorijās izmantotais konceptuālais aparāts, kuram analoga – pēc saviem uzdevumiem un principiem – struktūra tiek meklēta dažādos arhitektūras nozīmes analīzes iespējamajos modeļos. Konceptuālais aparāts gan Vitgenšteina *Traktātā*, gan noteiktā Frēges filozofijas posmā veido nobeigtu sistēmu – teoriju galvenie jēdzieni un semantisko elementu kategorijas ir nepieciešami saistītas valodas teoriju sastāvdaļas. Un tā kā abās semantikās darbojās references kategorija, kurai šķiet nav iespējams atrast izomorfisku kategoriju arhitektūras interpretācijas gadījumā², tad svarīgi šeit analizētajās valodas teorijās noteikt valodas un pasaules vai lingvistisko izteiksmju un realitātes struktūru attiecību un tās vietu semantikas modelī.

Frēgem un Vitgenšteinam ir līdzīgi uzskati par to, ka valodas ārējā, lineārā un šķietami viendabīgā struktūra ir maldinoša. Tas nosaka filozofiskās gramatikas, proti,

---

modelim un lietota *Traktāta* semantiskās pozīcijas kritikai, tomēr *Traktāta* priekšmeti ir pavisam kas cits nekā minētajā paragrāfā domātie apkārtējās pasaules priekšmeti – *Traktātā* tie ir loģiski secināti lingvistiskās analīzes galējo, tālāk neanalizējamo elementu ontoloģiskie korelāti un tiem ir nozīme tikai propozīcijas kontekstā (abos gadījumos gan tiek lietots vācu valodas vārds “Gegenstand”). Sk., piemēram, *Traktāts*, 2.01, 2.0121, 2.0122, 2.0123 u. c.; *Filosofiskie pētījumi*, I, 1. §. – Wittgenstein, 1963, 2.

¹ Uzsverot Frēges un Vitgenšteina teoriju kopīgās iezīmes, var runāt par “modeļi”, pievēršoties to atšķirībām, korektāk lietot “modeļi”.

² Intuitīvi pieņemams varētu būt uzskats, ka arhitektūrai nav references apkārtējā pasaulē un ka gadījumi, kad var mēģināt par to runāt, piemēram, zivju restorāns, kas uzcelts zivs formā (Mitchell, 1992, 202), ir tā margināli, turklāt šī “reference” domājama tikai nosaukuma un priekšmeta attiecības ietvaros, piemēram, kā tā raksturota augustīniskajā verbālās valodas ainā. Daži mēģinājumi, izmantot terminus – piemēram, “denotācija” –, kas savā lietojumā līdzīgi terminam “reference”, arhitektūras interpretācijā, tiks aplūkoti pētījuma otrajā daļā.

gramatikas, kura adekvāti aprakstītu valodas struktūras, un metodes, kas spētu šīs struktūras atklāt, nepieciešamību.

(Runājot par Frēgi un Vitgenšteinu, netiks aplūkots vēsturiskais konteksts un viņu teorētiskie priekšgājēji, bet tiks analizēts konteksts, ko veido noteiktas problēmas jeb jautājumi, uz kuriem centās atbildēt minētie filozofi – tas gan daļēji ir saistīts arī ar vēsturisko kontekstu –, jo tādējādi iespējams precīzāk saprast konkrētās teorijas.¹⁾

Klasiskās semantikas pamatprincips (loģiskā telpa)

Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* semantikas pārstāv divus modeļus, ko, sekojot Alberto Kofas ieviestajam dalījumam, var saukt par semantisko duālismu un semantisko monismu. Proti, semantiskajā monismā katrai lingvistiskajai izteiksmei atbilst tikai viena semantiski relevanta vienība, bet semantiskajā duālismā – divas.² Vitgenšteinam lingvistiskā izteiksme, kas kā tāda ir arī apkārtējās pasaules daļa, tiek saattiecināta ar noteiktu (citu) realitātes daļu; šīs daļas saista attēlošanas attiecība, kas pati nav attēlojama un tāpēc uz to neattiecas termins “semantiski relevantā vienība”. Frēges filozofijā katrai lingvistiskajai izteiksmei bez references ir arī jēga.³ Taču kopīgs abiem filozofiem ir princips, kas par galveno lingvistisko izteiksmi atzīst teikumu un pārējās elementāru teikumu veidojošās izteiksmes saprot, aplūkojot to lomas teikumā.

Vitgenšteins šo teikumu veidojošo izteiksmju lomu raksturo, ievedot loģiskās telpas jēdzienu. Ontoloģiski loģisko telpu determinē *Traktāta* priekšmeti, kuru vienīgā īpašība – to forma – nosaka to savstarpējo savienojumu iespējamības, valodas sfērā tam atbilst konvencijas (to varētu saukt arī par gramatisko formu), kas nosaka, kuri

---

¹ Daži autori “precīzāk saprast” vietā lietotu “izvairīties no kļūdainas saprašanas”, piemēram, Viljams Tašeks savā rakstā par jēgas un references nošķirumu Frēgem (sk. Taschek, 1992, 768); pie “kļūdainas saprašanas” varētu piebilst “kā tas jau ne reizi ir noticis filozofijas vēsturē”. Jautājums par to, cik plašs vēsturiskais konteksts nepieciešams adekvātai tā vai cita filozofa uzskatu interpretācijai, uzskatāms par atklātu.

² Sk. Coffa, 1991, 79.

³ Teikt, ka izteiksmes reference ir apkārtējās pasaules daļa, Frēges semantikā stingri ņemot, var tikai īpašvārdu gadījumā (sīkāk par to tālākajā izklāstā).

nosaukumi var savienoties, veidojot propozīcijas.¹ Propozīcija ir jēgpilna, ja tā atbilst kādai valodas loģiskās telpas vietai jeb attēlo kādu ontoloģiskās telpas vietu², un jēgas jēdziens tādējādi ir plašāks par patiesuma jēdzienu, jo propozīcija ir patiesa, ja kāds loģiskās telpas postulētais (iespējamais) un propozīcijas attēlotais savienojums arī aktuāli eksistē.³

Frēge nelieto loģiskās telpas jēdzienu un necenšas arī aprakstīt kādus ontoloģiskus pieņēmumus, kas izrietētu no viņa priekšstatiem par valodas uzbūvi. Pat vairāk – var teikt, ka Frēge pieņem naivo reālismu, kas atzīst pasauli tādu, kā mēs to uztveram.⁴ Piemēram, īpašvārds viņam ir jebkurš singulārs termins, kas izdala noteiktu apkārtējās pasaules daļu⁵, un šeit teorijā netiek postulēti nekādi ontoloģiski pasaules pamatelementi

---

¹ Frēges gadījumā, ņemot vērā arī viņa analizētos piemērus, pieņemts runāt par teikumiem, Vitgenšteina *Traktāta* gadījumā – par propozīcijām. Lai arī vācu valodas vārds “Satz”, ko *Traktātā* lieto Vitgenšteins, ir daudznazīmīgs un dažādi interpretējams vai tulkojams, angļu valodā to pieņemts aizvietot ar “proposition” (propozīcija), kas ir paša Vitgenšteina akceptēts tulkojums, turklāt šo terminu viņš lieto arī savās trīsdesmito gadu sākuma lekcijās, kuras lasa angļu valodā, tikai pamazām to aizvieto ar “sentence” (teikums). Arī paša Vitgenšteina nošķirums starp “Satz” (propozīcija) un “Satzzeichen” (propozicionālā zīme, kas būtu jutekliski uztverama propozīcija teikums) liecina par labu termina “propozīcija” izvēlei. Reizēm, lai salīdzinājums ar Frēgi būtu vienkāršāk formulējams un saprotams, arī *Traktāta* kontekstā “propozīcijas” vietā tiek runāts par “teikumu”, “teikuma vispārīgo formu” utt. Jāatzīmē, ka termins “propozīcija” Vitgenšteina *Traktāta* kontekstā jāatšķir no propozīcijas kā teikuma intensijas apzīmējuma, kā arī Rasela izpratnes par propozīciju, kas šajā darbā sīkāk nav raksturota. Arī vēsturiski izveidojušos terminu “propozicionālā loģika” labāk definēt nevis saistībā ar propozīcijas jēdzienu, bet propozicionālajiem operatoriem jeb saitiņām (konjunkciju, disjunkciju u. c.).

² Tā kā valodas un pasaules loģiskā telpa ir izomorfiskas šī termina stingrā nozīmē, tad varētu runāt arī tikai par vienu loģisko telpu.

³ Sk. *Traktāts* 1.13, 2.0141, 3.22, 4.063–4.0641; tie, protams, ir tikai daži no šajā gadījumā relevantajiem *Traktāta* paragrāfiem, kurus savukārt paskaidro citi paragrāfi.

⁴ Šeit netiks aplūkots jautājums, kā ontoloģiski var saprast jēgas apgabalu Frēgem (sk. par to 2.5.).

⁵ Raksturīgi, ka Frēge pat nav kārtīgi definējis savai koncepcijai tik svarīgo lingvistisko izteiksmi – īpašvārdu, kas liek Dammitam veselu nodaļu savā darbā par Frēgi veltīt savdabīgai Frēges aizstāvībai, mēģinot parādīt, kā ir iespējams izveidot stingrus kritērijus, kas atšķirtu šo izteiksmes tipu no pārējiem, jo īpašvārdu kategorija Frēges semantikā ir nepieciešama, lai nonākt pie citām, nenobeigtām lingvistiskajām izteiksmēm (sk. Dummet, 1973, 54–80).

jeb substance, kā *Traktāta* priekšmetus sauc Vitgenšeins.¹ Tomēr var apgalvot, ka Frēges semantika pieņem kaut ko līdzīgu Vitgenšteina loģiskajai telpai, tikai Frēge to raksturo netieši un balstoties uz lingvistisko izteiksmju atšķirīgo lom aprakstiem. Tā viņš, piemēram, apgalvo, ka predikātam jābūt noteiktam attiecībā pret katru objektu (tātad attiecībā pret jebkuru apkārtējās pasaules daļu, kuru mēs varam izdalīt ar valodas palīdzību), līdzīgi attiecības izteiksmei – pret jebkuru sakārtotu objektu pāri utt. Saprast predikātu, proti, zināt tā jēgu, līdzīgi kā saprast jebkuru citu nenobeigtu lingvistisko izteiksmi, mēs varam, zinot visus iespējamus teikumus, kurus iegūstam, ievietojot šīs principiāli nenobeigtās izteiksmes neaizpildītajā vietā, ko apzīmē ar mainīgo, nobeigtu izteiksmi – jebkuru īpašvārdu (konkrētais īpašvārds šajā gadījumā būs mainīgā vērtība).

Tātad var teikt, ka abos gadījumos – gan Vitgenšeinam, gan Frēgem – vieta loģiskajā telpā nosaka jēgpilna teikuma iespējamību. Tikai *Traktāta* gadījumā to veido priekšmetu iespējamie savienojumi, kur priekšmetiem atbilstošie nosaukumi veido elementāru propozīciju, bet Frēgem – nobeigtu lingvistisko izteiksmju (īpašvārdu) un nenobeigtu izteiksmju (to, kurās īpašvārdi parādās kā viena vai vairāku mainīgo vērtības) atbilstošo referentu iespējamie savienojumi.² Teikuma nozīme, jeb doma kā to sauc Frēge, ir vieta loģiskajā telpā, kas ir neatkarīga no konkrētā valodas lietojuma apstākļiem un kas pamatojas realitātes īpašībās. Vienkāršu teikumu līmenī vieta loģiskajā telpā ir neatkarīga no citiem elementārajiem teikumiem atbilstošajām iespējamībām, bet tās nosaka teikumus veidojošo izteiksmju tipi. Var teikt, ka valoda ir noslēgta sistēma.

Jēgas un references nošķirums Frēgem

Frēges semantiskie termini precīzāk aprakstīti saistībā ar teikumu veidojošo izteiksmju detalizētāku klasifikāciju nākamajā paragrāfā, taču iesākamam nepieciešams sniegt vairāku vispārīgu jēgas un references nošķirumam piemītošu iezīmju raksturojumu. Vispirms jāatzīst, ka šķietami neproblemātiska ir lingvistisko izteiksmju references sfēra – kas arī saprotams, jo par to taču esam ieraduši runāt savā ikdienas valodā –, bet atšķirīgas varētu būt termina “jēga” izpratnes, ko Frēge metaforiski ir

¹ “Priekšmeti veido pasaules substanci. Tāpēc tie nevar būt salikti.” *Traktāts*, 2.021.

² Vienkāršības dēļ šeit netiek aplūkoti salikti teikumi.

nosaucis par ceļu pie references, par kaut ko, kas ir starp objektīvo priekšmetu un subjektīvo priekšstatu.¹ Tomēr jāatzīst, ka argumenti par labu pašam nošķīrumam ir pārlicinoši – kā gan savādāk izvairīties no dažādām neatbilstībām un pretrunām, piemēram, ar mūsu intuitīvo izpratni par noteiktu valodas izteiksmju darbību un lomu komunikācijā. Frēges sākumpunkts nošķīrumam bija refleksija par identitātes apgalvojumiem, bet arī citos gadījumos, ignorējot jēgu un pieņemot semantiskā monisma pozīciju, grūti skaidrot acīmredzamās atšķirības, kas piemīt izteiksmēm ar vienādu ekstensiju, jo tīri ekstensionāla semantika tikai nodrošina principu, ka ekstensionāli līdzvērtīgas izteiksmes – tās, kurām ir tā pati reference – ir savstarpēji aizvietojamas, nemainot teikumu, kas tās ietver, patiesuma vērtību.² Jautājums ir tikai par to, cik liela loma nozīmei jeb jēgai – līdz ar to arī saprašanai un komunikācijas kognitīvajiem aspektiem – tiek atvēlēta semantikā.

Maikls Dammits skata Frēges jēgas jēdzienu kā plašāka nozīmes jēdziena sastāvdaļu, kuru pats Frēge nelieto, jo atbilstošo vācu valodas vārdu “Bedeutung” (nozīme) jau izmantojis references jēdzienam.³ Šo objektīvo nozīmes sastāvdaļu, kā to sauc Dammits, un pašu jēgas un references nošķīrumu viņš raksturo ar desmit tēzēm. Tālākais ir šo tēžu kopsavilkums kopā ar īsu komentāru tām.⁴

(1) Saliktas lingvistiskās izteiksmes jēga veidojas no tās sastāvdaļu jēgām. Tā ir būtiska tēze, jo apgalvo, ka teikumu mēs saprotam, saprotot to veidojošo izteiksmju jēgas un veidu, kā tās savstarpēji savienotas; citiem vārdiem sakot, saprašanā darbojas

¹ Dummett, 1973, 96; Frege, 1962, 42 [30]. Kvadrātiekvās minēta Frēges raksta *Par jēgu un referenci* pirmizdevuma lapušu numerācija.

² Frēges piemērs īpašvārdiem ar vienādu referenci, bet atšķirīgu jēgu, bija “Vakarzvaigzne” un “Rītaizvaigzne”, līdzīgs piemērs predikātiem, plaši apspēlēts filozofiskajā literatūrā, būtu “bezspalvu divkājains radījums” un “cilvēks” (lietojot to kā piemēru filozofijā, tiek pieņemts, ka termini ir koekstensīvi); attiecībā uz teikumiem – jebkuriem diviem patiesiem teikumiem ir viena un tā pati ekstensija. To, protams, grūti saskaņot ar tām neapšaubāmi atšķirīgajām lomām, ko šīs ekstensionāli līdzvērtīgās izteiksmes spēlē mūsu komunikācijā.

³ Sk. Dummett, 1973, 83–84.

⁴ Sk. Dummett, 1973, 152–203. Šajā pētījumā tiek sekots Dammita sniegtajai jēgas un references nošķīruma analīzes struktūrai. Frēges teksti par jēgas un references nošķīrumu bez pazīstamā 1892. gada raksta ir pēc nāves izdots fragments, ko redaktori nosaukuši *Komentāri par jēgu un referenci* (1892–1895) un fragments *Jēga un reference* no 1906. gada *Ievada loģikā* (sk. Frege, 1979, 118–125, 191–196).

sastāvdaļu jēgas un kompleksa struktūras aptveršana. Dammita tēze šeit apgalvo, ka strukturētas ir ne tikai saliktās lingvistiskās izteiksmes un ar tām korelētās realitātes daļas, bet arī saliktu izteiksmju jēgas.

(2) Vārda jēga nav mentālais tēls. Neviens tēls, tai skaitā arī mentālais, nevar attēlot vārda lomu teikumā, jeb vēlīnā Vitgenšteina izteiksmes veidā: neviens tēls nevar parādīt pats savu pielietojumu. (Par labu šai tēzei izšķiroši argumentu rodami Vitgenšteina *Filosofiskajos pētījumos*.¹)

3) Lingvistiskās izteiksmes referenci nosaka tās sastāvdaļu references. Jēga, kā norāda Dammits, nosaka referenci, bet reference nenosaka jēgu, jo mēs varam saistīt to pašu referentu dažādos veidos ar atšķirīgām izteiksmēm. Tomēr, ja mūs interesē, kādas saliktas izteiksmes reference, mums jāņem vērā tās sastāvdaļu references. Attiecībā uz teikumu tas nozīmētu, ka visām to veidojošām izteiksmēm jābūt ar referenci, lai tam būtu patiesuma vērtība. Šo attiecību nevajag jaukt ar veselā un daļu attiecību, jo tas noved pie acīmredzamām absurditātēm.²

(4) Izteiksmei var būt jēga bet trūkt jebkādas references. Acīmedzami piemēri ir salikti īpašvārdi, piemēram, “Antarktīdas galvaspilsēta”, jo funkcija “_galvaspilsēta”³ nav noteikta attiecībā uz Antarktīdu. Sarežģītāk iedomāties piemērus vienkāršiem īpašvārdiem, jo – kā apgalvo Dammits – Frēges minētais Odisejs varētu nebūt korekts piemērs tāpēc, ka mums nav skaidru kritēriju, kā viņu varētu identificēt ar kādu aktuālu cilvēku kā īpašvārda nesēju. Šajā gadījumā nepieciešami tādi piemēri, kur šī intence izdalīt kādu apkārtējās pasaules objektu, lietojot kādu izteiksmi, ir nopietna, bet nerealizējas. Taču, ja mums ir kritērijs, kā identificēt objektu, tikai neviens objekts tam

---

¹ Sk., piemēram, 396. paragrāfu: “Tas, ka cilvēks saistībā ar teikumu kaut ko sev priekšstata, tā saprašanai ir tikpat nebūtiski kā tas, ka viņš spēj, noklausoties teikumu, uzskicēt zīmējumu.” (Vitgenšteins, 1997, 125.) Vārds “priekšstats” (vācu “Vorstellung”) gan Frēgem, gan Vitgenšteīnam apzīmē nozīmei nebūtisko mentālo parādību sfēru. Tomēr jāatzīmē, ka semantikā ir tendence, kura atkal ievieš mentālos jēdzienus nozīmes analīzē; bez Džona Serla runas darbību teorijas varianta, kas tiks aplūkots vēlāk, jāpiemin kognitīvā semantika, kura ir atstāta ārpus šā pētījuma robežām.

² Piemērs būtu salikts īpašvārds, tāds kā “Latvijas galvaspilsēta” – Latvija, protams, nav Rīgas sastāvdaļa.

³ Nenobeigtu izteiksmju simbolam pēc Frēges jāparāda to nenobeigtība. No tā izriet divi iespējamie pieraksta veidi – apzīmējot nobeigtas izteiksmes (īpašvārda) vietu, kas tai jāaizpilda, lai veidotos nobeigts teikums, ar svītru vai mainīgo. Cits Frēges terminu tulkojuma variants būtu: “pilna” un “nepilna izteiksme”.

neatbilst, tad problēmas nerodas – atbilstošais apgalvojums ir doma bez patiesuma vērtības un objekta nosaukumam nav nepieciešams postulēt kādu neeksistējošu objektu apgabalu. Raselam, kā norāda Dammits, tā bija deskripciju (aprakstu) teorija, kas ļāva risināt šo problēmu, jo viņa teorijā nebija jēgas un references nošķiruma, tikai nediferencēts termins “nozīme”. Rasela teorija ļāva izskaidrot teikumus, kas satur noteiktos aprakstus, izmantojot citu, atšķirīgu no īpašvārdu darbības principiem, modeli.¹ Ar šo tēzi saistīts vēl viens Frēges uzskats, proti, ka nav iespējama koherenta semantika, kurā iespējami pareizi veidoti teikumi bez patiesuma vērtības.

(5) Nenobeigtas izteiksmes reference pati ir nenobeigta. Varētu būt iebildumi, ja jēgas un references nošķirumu attiecina ne tikai uz īpašvārdiem, kur tas šķiet intuitīvi pieņemams, bet arī citām lingvistiskajām izteiksmēm. Referenci var izskaidrot predikātu loģikas terminos, piemēram, predikāta interpretācija šajā semantikā ir kopa, predikātu identitāte ir to koekstensivitāte. Tomēr Frēgem predikāta referents ir jēdziens, attiecības izteiksmei – attiecība, funkcijas izteiksmei – funkcija, un šie referenti (līdzīgi kā atbilstošās lingvistiskās izteiksmes) ir nenobeigti, bet tomēr objektīvi, tas ir, tādi, kas ietekmē noteiktu mūsu teikumu patiesuma vērtību. Kā visvieglāk saprotamo nenobeigtas references gadījumu Damits piedāvā funkciju, piemēram, no izteiksmes “Džona tēvs” iegūtā funkcija – tā, kas atbilst nenobeigtajai funkcijas izteiksmei “_tēvs” – ir pāreja no viena objekta uz otru (no Džona uz viņa tēvu). Taču tā nav jāsaprot kā pāreja mūsu prātā vai aktuāla transformācija – vienkārši var teikt, ka pasaulē ir objekti un funkcijas pārstāv pāreju no viena objekta uz kādu citu. Apgalvojumu starpā par pasauli un tās objektiem būs arī apgalvojumi par funkcijām un šo apgalvojumu patiesuma vērtības būs atkarīgas no nejaušām realitātes īpašībām.

(6) Īpašvārda jēga fiksē nosauktā objekta identitātes kritēriju. Lai aptvertu, kādu objektu pārstāv nosaukums, nepieciešams zināt “kā atpazīt šo objektu atkal kā to pašu objektu”. Frēge pirmais ievēroja, ka mēs lietojam atšķirīgus identitātes kritērijus dažādiem objektu veidiem. Atpazīšana nav jāsaprot tikai temporālā nozīmē, jo ar to domāts kritērijs, lai noteiktu patiesumu identitātes apgalvojumiem, kuros reference uz to pašu objektu veidota ar dažādiem līdzekļiem (tas ir, izteiksmēm ir atšķirīga jēga).

---

¹ Par Rasela deskripciju teoriju sk. nākamajā paragrāfā.

(7) Patiesuma vērtības ir teikuma referenti. Dammits šo Frēges ieskatu aizstāv, sakot, ka Frēgem “būt ar referenci” ir tikai vēl viens veids, kā pateikt “veidot loģisku vienību”, un teikums ir šāda loģiska valodas vienība (to redzam arī no tā, ka teikumi var būt citu teikumu sastāvdaļas).¹

(8) Izteiksmēm netiešajā runā nav to parastā reference. Lielāko problēmu, saglabājot ekstensionālītātes principus, rada neskaidrie jeb necaurspīdīgie konteksti – kā tos nosauca Kvains² –, jo šeit teikuma patiesuma vērtība nesaglabājas, ja lingvistiskās izteiksmes, kas veido teikumu, aizvieto ar citām, kurām ir tā pati reference (teikuma gadījumā – tā pati patiesuma vērtība). Frēge to risina tā, ka neskaidrajos kontekstos, piemēram, netiešajā runā, izteiksmes reference nav tās parastā reference (salikta teikuma gadījumā – patiesuma vērtība), bet gan izteiksmes jēga (teikuma gadījumā – doma). Šis princips var darboties tāpēc, ka references koncepcijā Frēgem – kā to interpretē Dammits – ir divas sastāvdaļas, pirmkārt, nosaukuma un nosaukuma nesēja attiecība un, otrkārt, izteiksmes semantiskā loma.

(9) Tikai teikuma kontekstā vārds kaut ko pārstāv. Šai tēzei varētu iebilst, ka vārdam ir jēga neatkarīgi no teikuma, kurā tas parādās, jo citādi mēs nebūtu spējīgi saprast teikumus, kurus nekad iepriekš neesam dzirdējuši.³ Uz to var atbildēt, ka jēgas piešķiršana vārdam, nosaukumam vai kādai citai izteiksmei ir svarīga tikai saistībā ar šīs izteiksmes tālāko lietojumu teikumos. Teikums ir mazākā lingvistiskā vienība, ar kuru varam veikt kādu valodisku darbību. Tāpēc teikumi ir primāri, salīdzinot ar citām lingvistiskajām izteiksmēm: teikums ir determinēts kā patiesss pie zināmiem nosacījumiem, un šie nosacījumi ir atvasināti no veida, kādā teikumu konstruē to veidojušie vārdi; vārdu jēgas attiecas tikai uz daudzo teikumu, kuros vārdi var parādīties, patiesuma nosacījumu determināciju. Ja mēs zinām par vārdu visu, kas nepieciešams, lai determinētu patiesuma nosacījumus jebkuram teikumam, kurā vārds var parādīties, tad

---

¹ Bet tas, ka īpašvārds un teikums ir nobeigtas lingvistiskas vienības, nenozīmē, ka teikuma referencē jādabojas pēc īpašvārda modeļa (patiesuma vērtībai nav jābūt kā objektam), jo to funkcija valodā ir atšķirīga; tomēr savas filozofijas attīstības gaitā Frēge izdarīja šo kļūdu, vienkāršojot savu sistēmu, bet iznīcinot vārda un teikuma atšķirību. (Šis Frēges teorijas aspekts šeit tālāk netiks analizēts.)

² Sk. Quine, 1973, 146, 151.

³ Tas ir arī Beikera un Hekera iebildums, kas līdz ar to ir vērstas pret patiesuma nosacījumu semantikas iespējamību (sk. Baker, Hacker, 1986, 228–232).

mēs zinām šā vārda referenci; ja šī reference mums dota veidā, kas parasti (konvencionāli) tik saistīts ar šo vārdu, tad mēs zinām šī vārda jēgu. Šajā devītās tēzes izvērsumā var atrast Dammita ceļu pie savas patiesuma nosacījumu nozīmes koncepcijas.¹ Viņa apgalvojumi skan pilnīgi pārliecinoši, kamēr netiek apšaubīta frāzes “zināt par vārdu visu, kas nepieciešams..” korektas eksplikācijas iespējamība.

(10) Mūsu vārdu referenti ir tas, par ko mēs runājam. Tas nozīmē, ka mēs runājam par aktuāliem objektiem reālajā pasaulē, nevis kaut kādiem starp-objektiem (surogātiem), kas tos pārstāv; jēdziens, kas atbilst predikātam “_augstākais kalns Eiropā” ir tikpat lielā mērā pasaules daļā kā Monblāns,² un tāpat nosaka, vai tas, ko mēs sakām, ir patiess, vai aplams. Jēdziens, attiecība, funkcija pēc Frēges ir pilnīgi ārpusvalodiski un to eksistence ir neatkarīga no tā, ka mums tiem ir izteiksme. Tomēr vienīgais veids, kā mēs varam iegūt kādu priekšstatu par tiem, – ir kā par atbilstošo lingvistisko izteiksmju (predikāta, attiecības izteiksmes, funkcijas izteiksmes) referentiem. Tas nepadara tos atšķirīgus realitātes statusa ziņā no objekta, jo arī objektu aptveram vienīgi kā īpašvārda referentu, ar kuru tiek saistīts noteikts identitātes kritērijs. Šī Dammita tēze ir vērsta pret Tugendhata interpretāciju, kurā reference tiek skatīta tikai kā semantiskā loma.³

Šie jēgas un references nošķīruma raksturojumi ir svarīgi, jo pats nošķīrums piedāvā vienu veidu, kā runāt par kādas izteiksmes nozīmi, kas nebūtu šai izteiksmei atbilstošā pasaules daļa – tātad šķietami iezīmē ceļu arhitektūras nozīmes jēdziena lietojumam, apejot pētījuma ievadā minētos Rodžera Skrūtona iebildumus pret arhitektūras kā valodas nemetaforisku izpratni. (Šis jautājums tiks pētīts detalizētāk, analizējot fiktionālu īpašvārdu semantiku.) *Traktāta* valodas modelis piedāvā alternatīvu

¹ Jēgas interpretācija caur patiesuma nosacījumiem atrodama daudzviet Frēges valodas filozofijai veltītajā darbā, piemēram: “Vispār, aptvert teikuma jēgu ir zināt nosacījumus, pie kuriem šis teikums ir patiess, un nosacījumus, pie kuriem tas ir aplams.” (Dummett, 1973, 5.)

² Piemērs nāk no Frēges un Rasela sarakstes (sk. Coffa, 1991, 92).

³ Dammits norāda, ka vācu valodas vārds “Bedeutung” ir ambivalents, jo to ar saprast un tulkot kā “referents”, bet arī kā “reference” – tas varētu būt bijis iemesls tam, ka Frēge šos divus aspektus nav skaidri nošķīris. Viņš arī norāda, ka Frēge pats lieto “Bedeutung” trīs dažādos veidos: 1) attiecībai starp vārdu un lietu, ko tas pārstāv, 2) faktam, ka vārds kaut ko pārstāv, 3), lietai, ko vārds pārstāv; un iesaka pirmajos divos gadījumos lietot terminu “reference” un tikai pēdējā – “referents” (Dummett, 1973, 93–94).

semantikas variantu, tā paša klasiskā semantikas modeļa principu ietvaros, izmantojot loģiskā attēla jēdzienu.

Attēlu nozīmes teorija *Traktātā*

Kā jau teikts, semantiskajā monismā ar katru lingvistisko izteiksmi tiek korelēta tikai viena semantiskā vienība. Nosaukumiem Vitgenšteins lieto terminu “nozīme” (*Bedeutung*), bet “jēga” (*Sinn*) piemīt propozīcijām. Propozīcija ir loģiskais attēls, jo tajā attēla (propozīcijas) elementi savā starpā attiecas tāpat kā lietu stāvokļu elementi. Tātad šī teorija paredz propozīcijas – un tai atbilstošās jutekliski uztveramās lingvistiskās izteiksmes, proti, teikuma¹ – korelāciju ar realitātes pamatelementiem, “priekšmetu” formas noteiktajām šo elementu savienojumu iespējamībām, kas veido pasaules loģisko telpu (varētu arī teikt: pasaules iespējamo faktu telpu). Pasaules loģiskā telpa ir izomorfa valodas loģiskajai telpai. Taču refleksijas virziens ir vērsts no valodas struktūrām uz pasauli, pasaules elementi tiek izsecināti no tā, ka valodā jābūt noteiktiem pamatelementiem, ko Vitgenšteins dēvē par “nosaukumiem”, un jēgas noteiktības prasības, kas raksturīga klasiskajai semantikai un kas nosaka, ka izteiksmēm nevar būt daļēja jēga un ka nepastāv daļējas saprašanas jēdziens.² *Traktāta* attēlu teorijai ir būtiska tēze, ka valodas un pasaules elementus saistošā attiecība pati nav attēlojama – tātad to nav iespējams pateikt valodā, kuras izteikumi būtu jēgpilni pēc attēlu teorijas semantikas principiem.³ Šo attēlu teorijas aspektu tālāk Vitgenšteins risina ar “pateikt” un “parādīt” nošķirumu: propozīcija pasaka, ka lietas ir tā un tā, ja tā ir patiesa, un parāda, ka tās tā ir.¹

---

¹ Šobrīd netiks risināts jautājums, vai šeit tiek runāts par elementārajiem teikumiem, vai jebkuriem teikumiem, tas tiks paskaidrots nākamajā paragrāfā, analizējot sintaktisko strukturējumu.

² Tā, protams, ir interpretācija. Līdzīgi ir arī Maksa Bleka uzskati: “Viņa [Vitgenšteina – J. T.] ontoloģiju visā visumā ir ierosinājuši viņa uzskati par valodu, drīzāk tā, nekā otrādi, lai gan semantikas un metafizikas mijiedarbība šajā grāmatā ir pārāk kompleksa, lai tiktu reducēta uz vienkāršu formulu.” (Black, 1964, 8.) Par jēgas noteiktību sk. *Traktāts*, 3.2: “Vienkāršo zīmju iespējamības prasība ir jēgas noteiktības prasība.”

³ *Traktāts*, 2.172: “Savu attēlošanas formu attēls tomēr nevar attēlot; tas uzrāda to.” Jāko Hintika to sauc par “neiespējamo semantiku”, kas izriet no Vitgenšteina filozofijas uzskatiem par valodu kā universālu mediju, uz kuru nav iespējams palūkoties no malas un kuru nav iespējams aprakstīt. (Hintikka, Hintikka,

Attēlu teorija dod iespēju – runājot par pasauli aprakstošo valodu – nošķirt jēgpilnus, pretjēgas un bezjēgas teikumus. Pretjēgas jeb pretēji jēgai ir tādi teikumi, kuri, lai arī šķietami pareizi veidoti, nav attēlošanas attiecībās ar pasauli, jo tajos iesaistītie termini savā loģiskajā analīzē (pēc Vītgenšteina uzskatiem ir tikai viena pilnīga analīze) nenonāk līdz lingvistiskajiem pamatelementiem – nosaukumiem, un tiem atbilstošās pasaules pamatelementiem – priekšmetiem.² Tautoloģijas un pretrunas ir bezjēgas izteiksmes, jo tās neko neattēlo (vienas ir vienmēr patiesas, otras – aplamas, neatkarīgi no lietu stāvokļiem pasaulē), bet tās tomēr parāda pasaules vispārīgās īpašības.³

Šī pētījuma interpretācijā, uzsverot saistību ar vēlākajiem Vītgenšteina uzskatiem, varētu teikt, ka būtisks valodas un realitātes attiecību raksturojumam ir loģiskās daudzējādības jēdziens. *Traktātā* tā ir propozīcijas un situācijas, ko propozīcija pārstāv, vienādā loģiskā daudzējādība.⁴ Vēlāk – 1930./32. gada Kembridžas lekcijās – Vītgenšteins runā par loģisko daudzējādību, kas ir vienāda valodas gramatikai un realitātei (mūsu iespējamajām darbībām tajā), neuzsverot, ka loģiskā daudzējādība attiektos primāri uz elementāro teikumu līmeni:⁵

Valodas daudzējādība ir dota ar gramatiku. Propozīcijai jābūt tai pašai daudzējādībai kā faktam, ko tā izsaka: tai jābūt tai pašai brīvības pakāpei. Mums jābūt spējīgiem valodā veikt tikpat daudz, kā faktiski var notikt. Gramatika ļauj mums valodā veikt vienas darbības un neļauj – citas; tā fiksē brīvības pakāpi.

1986, 1–3). Par valodas kā universāla medija Vītgenšteinam un Kanta lietas par sevi neizzināmības koncepcijas līdzību sk. Hintikka, 1981; Taurens, 2004b.

¹ Sk. *Traktāts*, 4.022.

² *Traktāts*, 4.4221: “Acīmredzami, ka analizējot propozīcijas, mums jānonāk pie elementārām propozīcijām, kuras sastāv no nepastarpināti savienotiem nosaukumiem”, un 3.22: “Nosaukums propozīcijā aizstāj priekšmetu.”

³ *Traktāts*, 4.461: “Tautoloģija un pretruna ir bez jēgas”, un 6.12: “Tas, ka loģikas propozīcijas ir tautoloģijas, parāda formālās – loģiskās – valodas un pasaules īpašības.”

⁴ Sk. *Traktāts*, 4.04.

⁵ *Vasaras semestris*, A III, 4 – Wittgenstein, 1989a, 8.

Parādoties valodspēļu koncepcijai, tā būs, ja tā varētu teikt, valodspēļu un dzīves formu vienādā loģiskā daudzējādība.¹ Šeit loģiskajai daudzējādībai jau būs divpusējs raksturs – vispirms mūsu dzīves formas nosaka valodspēļu daudzveidību, un arī vārda iespējamus lietojumus kādā valodspēlē, bet valodspēle ir tas, kas mums parāda valodas lietotāju noteiktas dzīves formas.

Klasiskajā semantikā un Vitgenšteina *Traktātā* ir būtisks loģiskās formas jēdziens, kas tiek attiecināts uz valodu – līdzīgi tas ir arī Frēges veiktajā lingvistisko izteiksmju strukturējumā – un pēc tam tiek pārņemts uz realitāti (arī Frēgem darbojas princips, ka valoda nosaka realitātes strukturējumu). Bet runāt šādā veidā par loģisko formu klasiskajā semantikā iespējams tikai tad, ja par galveno valodas teikuma tipu pieņem apgalvojuma teikumu. *Traktātā* klātesošā intence domāt par eksistenciāli svarīgiem jautājumiem, liek nošķirt ar tiem saistītos teikumus (tie ir pretjēgas teikumi) un atzīt tos par semantiski tālāk neanalizējamiem, lai arī cilvēkam būtiskiem teikumiem, no kā izriet atteikšanās veidot šādus teikumus komunikācijās procesā: “Ko nevar skaidri pateikt, par to jāklusē.”²

Vēlāko Vitgenšteina uzskatu pavērsienu var skaidrot tieši ar atteikšanos no faktuālās valodas dominējošā īpatsvara atzīšanas valodas darbībās un filozofisko modeļu veidošanā, kas noved pie citas valodas un realitātes izomorfijas jeb vienādas loģiskās daudzējādības traktējuma, ar realitāti saprotot cilvēciskās darbības un dzīves (ar visām tās kultūras nosacītībām, pieņēmumu un pārliecību sistēmām) sfēru. Varētu arī teikt, ka propozīcijas vispārīgā forma, ko *Traktātā* Vitgenšteins interpretē kā patiesuma funkciju³, tiek paplašināta vai aizvietota ar valodspēļu vispārīgo formu, kura ir funkcija no dzīves formām, taču tām vairs nav iespējams piešķirt noteiktas vērtības, katrā konkrētajā valodas analīzes gadījumā tās ir atšķirīgas, līdz ar to padarot termina “funkcija” lietojumu par metaforisku.

---

¹ Par valodspēlēm sīkāk sk. paragrāfā 2.1. *Filosofiskajos pētījumos* gan pats termins “loģiskā daudzējādība” šādā nozīmē netiek lietots.

² *Traktāts*, 7. 1929. gada rakstā *Lekcija par ētiku* Vitgenšteins apgalvo, ka tieksme veidot šādus pretjēgas teikumus ir “cilvēku prāta ievirzes dokuments, kuru es nevaru dziļi nerespektēt un kuru es savā dzīvē nekādā ziņā neizsmiešu” (Vitgenšteins, 2000, 126).

³ Sk. *Traktāts*, 6.

Nozīmes klasiskajās teorijās esot svarīgam lingvistiskās formas jēdzienam – kā varētu rezumēt Frēges un Vitgenšteina pieeju kodolu – nākamais būtiskais solis ir sintaktisko nošķirumu eksplikācija, kas reizē tālāk paskaidros nozīmes jēdzienu saistībā ar sintaktiskajām kategorijām Frēges un Vitgenšteina teorijās.

1. 2. Sintaktiskā strukturējuma loma semantikā

Valoda pārgērbj domu.

(L. Vitgenšteins, *Traktāts*, 4.002)

Analītiskajā filozofijā un 20. gadsimta lingvistikā ir izplatīts uzskats, ka valoda tajā veidā, kā mēs to – runājot un rakstot – pazīstam, neļauj pareizi spriest par tās struktūru.¹ Citiem vārdiem sakot, valoda slēpj savu struktūru – aiz šķietami vienādu vārdu rindām atrodas nevienādīgu elementu un to attiecību sistēma, kuru nepieciešams atklāt filozofiskai vai lingvistiskai refleksijai, lai iegūtu skaidru priekšstatu par valodas funkcionēšanu. Valodas slēpto strukturējumu filozofiskā analīze var atklāt, pakāpeniski eksplicējot to, ko implicīti pieņem valodas zināšana. Klasiskajā semantikā šāda metode būtu teikuma soli-pa-solim konstrukcija Gotloba Frēges semantikā un Bertrana Rasela deskripciju (aprakstu) teorija, kas atstāja ietekmi uz visu tālāko 20. gadsimta filozofiju. Līdzīgs uzskats raksturīgs arī Ludvigam Vitgenšteinam, gan viņa *Traktāta* koncepcijā, gan kaut kādā mērā arī vēlākajā valodspēļu koncepcijā, atzīstot valodas lietojuma veidu daudzveidību, kas nepakļaujas universālām shēmām. Lingvistikā piecdesmitajos gados rodas transformatīvā (ģeneratīvā) gramatika, kuru aizsāk Noama Čomska darbs *Sintaktiskās struktūras*, kas iezīmē vienu galēju pozīciju valodas izpratnē, uzsverot

---

¹ Šis apgalvojums, protams, nenozīmē, ka līdzīgi ieskatī par valodu nebūtu atrodami citos gadsimtos – tā Čomskis savā darbā *Kartēziskā lingvistika* mēģina atrast ģeneratīvajai gramatikai līdzīgus uzskatus 17. un 18. gadsimta universālās gramatikas teorijās, kas attīstījās kartēziskajā lingvistikas tradīcijā (sk. Chomsky, 1966, 72).

sintakses primāro lomu, un kuru arī var uzskatīt par valodas slēptās struktūras eksplikācijas variantu.¹

Šajā paragrāfā tiks aplūkotas kategorijas, kas dažādos Frēges un agrīnā Vitgenšteina filozofijas modeļos tematizē šo “slēpto” valodas strukturējumu. Kā svarīgs moments – arī galvenā atšķirība no Ferdināna de Sosīra aizsāktās semiotikas tradīcijas – jāmin tas, ka sintaktiskais strukturējums Frēges un Vitgenšteina modeļos nosaka veidu, kā iespējams runāt par dažādu lingvistisko izteiksmju tipu nozīmēm atbilstoši sintaktisko kategoriju veiktajām izteiksmju tipu klasifikācijām.²

Sintaktiskā strukturējuma principi Frēgem un Vitgenšteinam

Par Frēges un Vitgenšteina valodas filozofisko analīzi var teikt, ka sintakse vai sintaktiskais strukturējums nosaka semantiku.³ Līdz ar to svarīgas ir kategorijas, kas klasificē dažādus lingvistisko izteiksmju tipus. Tā kā Frēge savos darbos analizējis ikdienas valodas teikumus, bet Vitgenšteins tiecies sniegt maksimāli vispārīgu teikuma formas aprakstu, tad atšķirīgs ir klasifikācijas tipu skaits, kas tomēr uzrāda līdzīgus pamatprincipus un kategorijas. Sintaktisko dalījumu varētu saukt arī par horizontālo strukturējumu, jo tas attiektos uz vienu – lingvistisko izteiksmju līmeni. Tam pretstatā

---

¹ Čomska uzstādījis šajā pirmajā transformatīvās gramatikas tradīcijai svarīgajā darbā ir vienkāršs, apgalvojot, ka “gramatika ir autonoma un neatkarīga no nozīmes” (Chomsky, 2002, 17); šajā pētījumā uzmanība vairāk ir pievērsta sintakses un semantikas saistībai, kā tas ir Frēges un Vitgenšteina pieejās; tās arī ir viens no iemesliem, kāpēc Čomska uzskati, kuriem ir nenoliedzama ietekme uz lingvistiku un filozofiju, arī moderno semantikas virzienu, kas ieguvis nosaukumu “kognitīvā semantika” – var teikt, ka šis Čomska darbs ir bijusi “sniega bumba, kura aizsāka modernās “kognitīvās revolūcijas” lavīnu” (Lightfoot, 2002, v) –, tālākajā netiks aplūkoti (sk. par to arī ievadā).

² Izvērsti pamatot šo tēzi attiecībā uz Sosīra semiotiku nav šī pētījuma uzdevums, tomēr ir svarīgi uz to norādīt, jo skaidra lingvistisko izteiksmju strukturējuma, kas balstītos izteiksmju semantiskajās īpašībās, trūkums izskaidrotu zināmas neveiksmes arhitektūras semiotiskā interpretācijā.

³ Dammita izvērstākā formulējumā: “Frēges pirmais uzdevums, tādējādi, bija sniegt mūsu valodas teikumu struktūras analīzi .. Šī analīze nevarēja uzreiz apstāties pie pareizi veidotu teikumu specifikācijas: tai bija jāizskaidro arī tas, kā katra teikuma nozīmi nosaka tā iekšējā struktūra.” (Dummett, 1973, 2.) Šeit analīze, protams, kļūst semantiska, ne tikai sintaktiska. Līdzīgi var analizēt arī Vitgenšteina *Traktāta* stratēģiju, lai arī tajā strukturālais dalījums vispirms tiek aprakstīts ontoloģiskajā sfērā.

vertikālais strukturējums ietvertu nošķirumu starp lingvistiskajiem elementiem (izteiksmēm), to nozīmēm (Frēge nozīmes objektīvajai daļai izmanto terminu “jēga”) un lingvistiskajām izteiksmēm atbilstošajām apkārtējās pasaules sastāvdaļām (referencēm) vai atbilstošajām semantiskajām lomām (Frēges teorijā ir problemātiski runāt par nenobeigtām lingvistiskām izteiksmēm, piemēram, predikātiem vai attiecību izteiksmēm, atbilstošām apkārtējās pasaules daļām, arī teikumu patiesuma vērtības diez vai līdzinās ontoloģiski relevantiem objektiem). Vertikālajam strukturējumam piederētu nošķirumi starp objektīvajiem (intersubjektīvi saprotamajiem) un subjektīvajiem (katra valodas lietotāja personīgajiem) valodas aspektiem¹, kā arī ar izteiksmju lietojumu saistīto ārpusvalodisko (situatīvo) momentu nošķirums. Nedz subjektīvais aspekts, nedz valodas lietojums nav Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* uzmanības centrā un ir nebūtisks šiem valodas modeļiem, taču šie momenti ir svarīgi vēlākajās – vairāk pragmatikas virzienā orientētajās – nozīmes teorijās. Nozīmes teoriju konceptuālā aparāta analīzē būtisks ir horizontālais strukturējums un arī jau iepriekšējā paragrāfā aplūkotais jēgas un references nošķirums, kas arī pieder vertikālajam strukturējumam.²

Frēges teorijā valodas horizontālās (sintaktiskās) struktūras aprakstā darbojas vairāki nošķirumi jeb kategorijas, kas nosauc dažāda veida lingvistiskās izteiksmes.³ Pirmkārt, tos var klasificēt, par pamatu ņemot vienkāršu un saliktu teikumu veidošanu.

- Vienkāršos teikumus veido četru veidu izteiksmes:
  - loģiski vienkārši īpašvārdi,
  - predikāti⁴,
  - attiecību izteiksmes,
  - funkciju izteiksmes.
- Saliktus teikumus veido:

---

¹ Šādi formulēts šis nošķirums atbilstu Frēges un Vitgenšteina ievirzei, kurā jūtama tendence izslēgt psiholoģiskos momentus no filozofiskās analīzes kā tai nerelevantus.

² Vai vismaz – pretstatās sintaktiskajai struktūrai.

³ Zināmu kopsavilkumu tam var atrast Frēges valodas filozofijai veltītā Dammita darba otrajā un trešajā nodaļā, lai arī Dammits nesniedz uzskatāmu izteiksmju tipu klasifikāciju tabulas veidā, kā tas darīts šeit (sk. Dummett, 1973, 8–53).

⁴ Cits Frēges termins predikātam ir “jēdzienvārds”.

- pirmkārt, izmantojot teikuma operātorus (teikumam tiek pievienota nolieguma zīme vai arī divi vai vairāki teikumi tiek saistīti ar propozicionālajām saitiņām – konjunkciju, implikāciju utt.),
- otrkārt, izmantojot kvantorus (šajā gadījumā no teikuma tiek izveidota nenobeigta pirmā līmeņa izteiksme, kurai tiek pievienots kvantors).

Otrkārt, visas lingvistiskās izteiksmes var sadalīt nobeigtās un nenobeigtās izteiksmēs. Nobeigtas lingvistiskās izteiksmes Frēgem ir tikai divu veidu – tie ir īpašvārdi (Frēges gadījumā visi singulārie termini, ieskaitot saliktos) un teikumi (gan vienkāršie, gan saliktie). Īpaši svarīgs Frēges teorijā ir nenobeigtas izteiksmes jēdziens, kuru iegūst no nobeigtas izteiksmes, izlaižot kādu tās daļu. Nenobeigtas izteiksmes ir:

- vienvietīgi (noliegums) un divvietīgi (konjunkcija, disjunkcija utt.) teikuma operātori,
- pirmā līmeņa nenobeigtās izteiksmes (vienvietīgi predikāti, divvietīgas attiecību izteiksmes un funkciju izteiksmes),
- otrā līmeņa predikāti ar vienu argumenta vietu, kuru aizpilda pirmā līmeņa predikāts (otrā līmeņa predikāti ir kvantori),
- šo uzskaitījumu varētu turpināt arī nākamajā līmenī, lai arī tam diez vai kaut kas atbilst kādā dabīgajā valodā.

Šie nošķīrumi centrējas ap semantisko pamatizteiksmi – teikumu. Teikums stingri ņemot ir arī vienīgā patiešām nobeigtā lingvistiskā izteiksme, jo, lai arī īpašvārds ir saprotams savādāk nekā, piemēram, predikāts, kuru vispār nevaram domāt bez tā lomas noteiktā teikumā un kura pieraksta veidā pēc Frēges jāparādās tukšai vietai, kurā kā mainīgā vērtība var parādīties īpašvārds, – tomēr arī īpašvārda jēga, tās saistība ar noteiktu, izdalītu apkārtējās pasaules fragmentu (tā referentu), ir saprotama tikai teikumā.¹

---

¹ Šis fundamentālās Frēges koncepcijas sākums rodams matemātiskās funkcijas analizē, svarīgākais šeit ir viņa 1891. gada raksts *Funkcija un jēdziens*, kurā viņš raksta, ka "arguments savienojas ar funkciju, lai

Valodas saprašana iespējama tikai tad, ja tā tiek uztverta kā strukturēts veidojums (tas būtu nepieciešams, bet ne pietiekams nosacījums). Teikuma kā semantiskas pamatizteiksmes – minimālās izteiksmes, kuru varam saprast – atzīšana liek pieņemt, ka intuitīvā līmenī valodas lietotājs atpazīst pareizi veidotu teikumu, tas, protams, ietver arī teikuma kā strukturētas vienības atpazīšanu.¹ Ja ir iespējams noteikt kritērijus īpašvārdam – īpašvārdam kā to saprot Frēge, tas ir, singulāram (vienskaitļa) terminam, kas izdala kādu apkārtējas pasaules daļu, lai arī cik salikts šis termins nebūtu –, tad iespējams nonākt pie pārējām nenobeigto izteiksmju kategorijām. Vispārīgā formulējumā: valodā ir nobeigtas, valodas lietotājiem intuitīvi atpazīstamas izteiksmes, no kurām filozofiskas analīzes rezultātā iegūstam to veidojošās, tai skaitā nenobeigtas, nepatstāvīgas izteiksmes. Turklāt šis analīzes process norāda, ka, veidojot teikumu, nevar runāt par vienkāršu izteiksmju sastatīšanu, kāda tā būtu, ja katram vārdam būtu patstāvīga, neatkarīga no tā lomas teikumā, nozīme, kas savukārt varētu savienoties lielākos veidojumos – teikumos, pašam savienojuma principam katrā konkrētā gadījumā būtiski nemainoties.

Ja no vienkārša teikuma pārejam uz augstāku līmeni, proti, pie saliktu teikumu veidošanas, tad nonākam pie citas lingvistisko izteiksmju (teikumu) veidošanas sistēmas, tādas, kā to apraksta propozicionālā loģika.² Tā principiāli neatšķiras Frēgem un Vitgenšteinam, lai arī tieši *Traktāts* pirmo reizi parāda propozicionālo loģiku mums pazīstamajā veidā.³ Tās priekšnoteikums ir tas, ka vienkāršiem teikumiem piemīt patiesuma vērtība, un salikti teikumi ir patiesuma funkcijas no vienkāršiem teikumiem.

---

izveidotu nobeigtu veselumu; jo funkcija pati par sevi jāsauc par nenobeigti, tādu, kurai nepieciešams papildinājums, vai par 'nepiesātinātu' [*ungesättigt/ unsaturated*]" (Frege, 1980, 24).

¹ Salīdz. ar Dammita argumentāciju, mēģinot noteikt kritēriju īpašvārdiem (Frēge savos darbos to nav izdarījis, par to, kas ir īpašvārds, viņam ir tikai marginālas piezīmes) un apgalvojot, ka ir legītīmi atstāt valodas lietotāju intuitīvajā līmenī pareizi vai nepareizi veidotu teikumu atpazīšanu (sk. Dummett, 1973, 54–58). Līdzīgi varētu teikt, ka klasiskās mūzikas saprašanas nepieciešams nosacījums ir pareizi veidotas (noteiktā tonalitātē utt.) muzikālās tēmas kā strukturēta veidojuma atpazīšana.

² Šeit sīkāk neaplūkosi Frēges revolucionāro ieguldījumu ar kvantifikāciju saistīto izteiksmju interpretācijā un grūtības, kādas šeit varētu būt *Traktāta* modelim – sk., piemēram, Maksa Bleka komentārus par to (Black, 1964, 280–282).

³ Propozicionālās loģikas principi parādās jau Frēges 1879. gada darbā *Jēdzienraksts (Begriffsschrift)*, lai arī viņa piedāvātais pieraksta veids nav ieviesies (sk. šī darba tulkotāja un izdevēja angļu valodā Terela Varda Bijnuma biogrāfisko apceri par Frēgi un tulkojuma ievadu – Bynum, 1972a, 14; Bynum, 1972b, 70).

Taču svarīgāks šeit ir jautājums par Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* valodas teoriju līdzību vai atšķirību attiecībā uz vienkāršajiem teikumiem.

Sākumā varētu šķist, ka *Traktāta* daudz abstraktākajā valodas modelī izmantots pavisam cits princips vienkāršu teikumu strukturējumā. Vitgenšteins runā par divu veidu lingvistiskajām izteiksmēm – teikumiem un nosaukumiem, kam ontoloģiskajā sfērā atbilst lietu stāvokļi un priekšmeti (*Traktātā* valda stingra paralelitāte starp valodai un pasaulei veltītajiem apgalvojumiem¹). Tā kā visi elementārie teikumi ir loģiskie attēli, tad atbilstoši varam runāt arī par attēlu (modeļi²) un attēla elementiem. Šo vertikālo struktūru vēl varētu papildināt ar domu un domas priekšmetu³, taču ar attēlu un domāšanu saistītos jēdzienus var izslēgt no *Traktāta* semantikai nepieciešamo elementu skaita, jo doma *Traktātā* ir jēgpilns teikums⁴, un salīdzinoši vēl radusies attēlu teorija tikai paskaidro teikuma projektīvo attieksmi pret pasauli, kas tam ļauj kļūt par zīmi.⁵ *Traktātā* izmantotās metaforas, salīdzinot teikumu ar priekšmetu – galdu, krēslu, grāmatu – telpisku salikumu un runājot par *Traktāta* priekšmetu saākēšanos lietu stāvoklī līdzīgi kā saākējas ķēdes posmi (kas tālāk tiek nosaukts par lietu stāvokļa struktūru)⁶, sākumā var vadināt domāt, ka šeit pamatā ir telpisku attiecību modelis. Arī Jāko un Merilas Hintikas pētījumā par Vitgenšteinu, aizstāvot uzskatu, ka *Traktāta* attēlu teorija attiecas ne tikai uz elementārajiem teikumiem, bet uz jebkuru *Traktāta* teorijā interpretēta teikuma struktūru, izmantots loģiskā attēla telpiskais variants.⁷ Taču telpiski priekšstatāma te ir tikai attēla

¹ “Vitgenšteina domai ir raksturīgi, ka gandrīz katrai no viņa galvenajām piezīmēm par valodu vai loģiku ir ontoloģiskā blakusdaļa, kamēr, no otras puses, katra ontoloģiskā piezīme ir atspoguļota kādā patiesībā par valodu.” (Black, 1964, 27.)

² Vitgenšteins pats *Traktātā* attēlu nosauc par modeli (2.12); kā atbilstošu terminu vācu vārda “Bild” tulkojumam to uzskata arī Janiks un Tulmins (Janik, Toulmin, 1973, 182–184).

³ *Traktātā* vispār ir tikai viena vieta, kur parādās neskaidrais termins “domas priekšmets” (3.2), taču to var saprast vienkārši kā priekšmetu, kas atbilst propozicionālās zīmes, kura izsaka domu, elementam.

⁴ Sk. *Traktāts*, 3.5.

⁵ “Propozicionālo zīmi” – *Traktāts*, 3.12.

⁶ Sk. *Traktāts*, 3.1431, 2.03, 2.032.

⁷ Jāko Hintika un Merila Hintika norāda, ka *Traktāta* 6. tēze – mīklainā vispārīgās propozīcijas formas formula – apgalvo, ka jebkura patvaļīga patiesuma funkcija, tas ir, jebkurš teikums, var tikt izteikts kā atkārtots vienas atsevišķas patiesuma funkcijas pielietojums, proti, vienlaicīgs noteikta skaita propozīciju noliegums, kur “vienlaicīgs noliegums” ir noliegumu konjunkcija, kuru savukārt var uzskatīt par darbību,

elementu un attēlotā, tas ir, priekšmetu un nosaukumu, vietas loģiskajā telpā un propozīcijas viens-pret-vienu koordinācija. Horizontālajā strukturējumā darbojās cits princips.

Paši *Traktāta* priekšmeti ir maksimāli abstrakti, vienīgā tiem piemītošā īpašība, kas tos vispār raksturo un atšķir vienu no otra, ir iespējamība savienoties ar kādiem noteiktiem citiem priekšmetiem (to loģiskā forma).¹ Ja ir doti šie priekšmeti, tad ir dotas visas savienojumu iespējamības, un savukārt objektus nemaz nav iespējams domāt savādāk kā tikai šo savienojumu iespējamības.² Valodā šī savienojamība, proti, *Traktāta* nosaukumu iespējamība tikt savienotam citam ar citu, veidojot elementāros teikums, ir konvencionāla, bet tā atbilst nosaukto objektu savienojumu iespējamībām. Priekšmetu abstraktais raksturs neļauj to savienojumu iespējamības reducēt tikai uz telpisku attiecību,³ jo telpiskās attiecības, kādas ir, piemēram, Vitgenšteina minētajā metaforā par galdiem, grāmatām utt., neierobežo to attiecības ar jebkādiem citiem objektiem. Metafora drīzāk norāda, kā abstraktā veidā priekšstatīt teikuma elementu savienojamības iespēju, bet nerunā par iespējamajiem ierobežojumiem, ko nosaka priekšmetu loģiskā forma. Savukārt Maksa Bleka piedāvātā priekšmetu savienojuma metafora – pildspalva un tās uzgalis⁴ – izslēdz cita, izņemot tieši tādas pašas formas, priekšmeta ietilpināšanu

---

kura saglabā elementāro propozīciju attēla raksturu ("attēlu konjunkcija ir skaidri interpretējama kā lielāks salikts attēls" un arī noliegums nemaina propozīcijas attēla raksturu). (Sk. Hintika, Hintikka, 1986, 106–109.)

¹ Sk. *Traktāts*, 2.014–2.0141.

² Vēl arvien ir atklāts jautājums, kā saprast *Traktāta* priekšmetus. Joahims Šulte, gan atrunājot to kā zināmu vienkāršošanu, nosauc trīs galvenās pieejas priekšmetu interpretācijā: 1) priekšmeti tiek reālistiski traktēti kā fiziski vai vēl kādā citā nozīmē "īsti" atomi, kas ir nemainīgi, kamēr mainīgs var būt to savstarpējais izkārtojums; 2) priekšmeti ir sajūtu dati vai elementi atsevišķā uztveres laukā; 3) tiem nepiemīt patstāvīga būtība, tie jāsaprot tikai atkarībā no apzīmējošo izteiksmju funkcijas (tiek norādīti arī galvenie šo pieeju pārstāvji). (Sk. Schulte, 1989, 73.)

³ Makss Bleks savā komentārā raksta, ka būtu kļūdaini uzskatīt, ka *Traktāta* priekšmeti vispār nevar būt, piemēram, attiecības (sk. Black, 1964, 57). Frēges semantika nodala priekšmetus un attiecības, kurās var atrasties priekšmeti; bet *Traktāta* "priekšmeti" ir pārāk abstrakti, lai uz tiem varētu uzreiz attiecināt visas apkārtējās pasaules priekšmetu īpašības.

⁴ Sk. Black, 1964, 55–56

(savienošanu) otrā un tāpēc arī uzskatāma par nepilnīgu, jo no Vitgenšteina sniegtajiem loģiskās formas raksturojumiem šāds ierobežojums neizriet.

Priekšmetu iespējamie savienojumi veido loģisko telpu (ontoloģiskā līmenī), kura savukārt nosaka visus iespējamus jēgpilnos elementāros jeb vienkāršos teikumus. Lai domātu kādu šādu teikumu, šķiet nepieciešams zināt priekšmetu nosaukumus un to savienošanās iespējas, tātad pašus priekšmetus. Bet tā kā valodā lingvistisko izteiksmju savienojumu iespējamības regulē konvencijas, kas implicīti ir zināmas valodas lietotājam, vienkāršu teikumu iespējams teorētiski priekšstatīt, arī nezinot, kas ir *Traktāta* priekšmeti, precīzāk, nezinot neko vairāk kā tikai abstrakto raksturojumu, kāds tiem ir dots šajā Vitgenšteina darbā.

Vienkāršs teikums gan Frēgem, gan Vitgenšteinam ir bāze teikuma operātoriem, un šajās operācijās būtiska ir teikumu patiesuma vērtība. Līdz ar to arī no saliktu teikumu analīzes viedokļa nepieciešams atgriezties pie realitātes jeb pasaules lomas teikumu struktūras veidošanā (*Traktāta* gadījumā pasaule, jeb realizētie lietu stāvokļi un to veidotie fakti nosaka arī visas citas nerealizētās iespējamības loģiskajā telpā, vai, citiem vārdiem sakot, tās ir dotas reizē ar pasauli.¹) Frēges teorijā, risinot jautājumu par sintaktisko strukturējumu, to tikai šķietami atvieglo jēgas un references nošķīrums, kas pieļauj, ka lingvistiskai izteiksmei ir jēga, neesot referencē.

Analizējot tālāk šādu iespēju, var turpināt Frēges izvēlēto piemēru no raksta *Par jēgu un referenci*, kas parāda jēgpilnu (pareizi veidotu) teikumu, kuram nav reference, jo tajā ietvertajam īpašvārdam nav referenta (pārējo teikumu veidojošo izteiksmju references Frēge neanalizē)², un aplūkot, piemēram, teikumu “Odiseja kuģis ir ātrākais Vidusjūrā”. To veido vairākas izteiksmes – “_ ir ātrākais Vidusjūrā” ir nenobeigta izteiksme (predikāts), kurai realitātē pēc Frēges atbilst jēdziens, kas ir tās referents jeb, sekojot Maikla Dammita ieteikumam³, var teikt, ka izteiksmes reference šajā gadījumā ir tās semantiskā loma, proti, iespējamais ieguldījums teikuma patiesuma vērtības noteikšanā. “Odiseja kuģis” ir salikts īpašvārds, kuru tālāk varam analizēt kā nenobeigtu

¹ Doti ir visi priekšmeti (kā pasaules substance) – līdz ar to visas to savienojumu iespējamības blakus jau aktuāli esošajiem priekšmetu savienojumiem.

² Sk. Frege, 1962, 45–46 [32–33].

³ Sk. iepriekšējā paragrāfā tēzes par jēgu un referenci.

funkcijas izteiksmi “_ kuģis”, un tā kā tajā ievietotajam īpašvārdam “Odisejs” neatbilst reāls objekts – kāds noteikts cilvēks, līdz ar to arī izteiksme “Odiseja kuģis” ir bez references un tāds ir arī viss teikums “Odiseja kuģis ir ātrākais Vidusjūrā”, tas ir, tam nav patiesuma vērtības, kas Frēges teorijā ir teikumu reference.

Aizmirsīsim, ka seno grieķu mitoloģijā ir bijis tāds “viltprātis” Odisejs, un pieņemsim, ka Homēra eposi nav saglabājušies un ka Odisejs ir kāds Vidusjūras krastos dzīvojošs reāls cilvēks, kuram pieder ļoti ātrs kuģis. Tagad šis teikums “Odiseja kuģis ir ātrākais Vidusjūrā” varētu būt patiess, jo izteiksmei “Odiseja kuģis” atbilst noteikts objekts pasaulē; katrā ziņā tam ir viena no divām iespējamajām patiesuma vērtībām.

Varētu jautāt: kāda ir atšķirība starp šiem gadījumiem, kur vienā no tiem Odisejs ir mitoloģijas personāžs, bet otrā – reāls cilvēks. Teikuma strukturējums abos gadījumos paliek nemainīgs, un ir vismaz iespējama interpretācija, ka valodā esošās konvencijas ir primāras šīs struktūras konstituēšanā.¹ Tikai nepieciešamība dažām valodas izteiksmēm (teikumiem) piedēvēt patiesuma vērtības liek teorijā ieviest references jēdzienu, turklāt Frēges teorijā aprakstīt šo referenci nenobeigtām izteiksmēm ārpus to semantiskās lomas teikumā ir ļoti problemātiski. Semantikā parasti nerunā par praktisko vai fiziski realizējamo, bet gan loģisko iespējamību pārbaudīt realitātes stāvokli, kas nosaka to vai citu teikumu kā patiesu vai aplamu (līdzīgi kā teikuma pilnīgas analīzes nosacījums Vitgenšteina *Traktātā* ir tikai tīri loģiski iespējams). Bet mums, runājot par “Odiseja kuģi”, teikumi, kuros parādās šī izteiksme, ir vienādi labi saprotami neatkarīgi no tai atbilstoša objekta eksistences iespējamības.² Aizstāvēt jēgas patstāvību un teikuma

---

¹ Dammita formulējumā šis valodas struktūras primārums skan šādi: “Loģiskās kategorijas, kurās ir iedalītas lietas, par kurām mēs runājam, Frēgem atspoguļo izteiksmju, kuras parādās valodā, dažādas kategorijas; un šo izteiksmju iedalījums kategorijās, savukārt, atkarīgs no dažādajiem veidiem, kā tās tiek lietotas teikumos.” (Dummett, 1973, 57.)

² Protams, šeit gan varētu turpināt un apgalvot, ka iespējams arī teikumu veidojošo izteiksmju analīzes struktūra, ko piedāvātā Frēges teorija, ir pavisam savādāka, jo tā domāta, lai attiecīgajām izteiksmēm varētu noteikt to lomu teikuma patiesuma vērtības veidošanā, – taču šī iespēja tiks aplūkota turpmākajā nozīmes teoriju izklāstā. Pastāv arī problēma, kā saprast Frēges jēgas kategoriju, ko viņš metaforiski raksturojis kā ceļu pie references, ja šī references iespēja vispār nepastāv, kā tas ir daiļliteratūras gadījumā. (Viens no interpretācijas variantiem – iespējamo pasaulu semantika – tiks aplūkota nākamajā paragrāfā.) Mēģinājums aizstāvēt Frēges nošķirumu pret semantisko monismu – Rasela un neoraselīstu uzskatiem, atrodams

strukturējuma balstīšanu tikai valodas konvencijās, var ignorēt referenci (arī teikumu patiesuma vērtību), bet tas prasa izveidot citu valodas darbības modeli, kas nav balstīts uz apgalvojuma teikumu kā lingvistiskās izteiksmes pamattipu.

Arī *Traktāta* gadījumā pastāv iespēja par teorijas sākumpunktu uzskatīt noteiktu izpratni par valodas struktūru, un prasību pēc pasaules substanciālā līmeņa – priekšmetiem, kā tikai sekundāru prasību, balstītu nepieciešamībā teikumu jēgai būt noteiktai.¹ (Tas padara saprotamu arī Vitgenšteina šķietami mīklaino atbildi savam draugam Normenam Malkolmam, ka, rakstot *Traktātu*, viņš kā loģiķis nav domājis, kas varētu būt tajā minētie priekšmeti.²) Pasaules loģiskās telpas iespējamības, kuras nosaka priekšmetu loģiskā forma (to savienojumu iespējamības), nodrošina teikumu jēgu un arī to, ka tie ir patiesi vai aplami. Tas ir, jebkura teikuma analīzē mēs varam nonākt līdz līmenim, kad tālāk tas nav analizējams, jo atbilst realizētai vai nerealizētai loģiskās telpas iespējamībai, kuru nosaka teikuma nosaukumiem atbilstošie priekšmeti. Nosaukumu nozīme ir priekšmeti (tas būtu Vitgenšteina semantiskais monisms) un teikumam ir jēga tā projektīvajā attieksmē pret pasauli, bet pati nozīmes sfēra – *Traktāta* nosaukumu nozīmes un teikumu jēgas – kā tāda netiek izdalīta. Lai arī pastāv šis Frēges semantiskais duālisms un Vitgenšteina semantiskais monisms, šī atšķirība neietekmē teikuma (horizontālās) struktūras veidošanās principus. Strukturējums izriet no izpratnes par valodu, bet savu skaidrojumu tas iegūst, tikai pieņemot dažādu lingvistisko izteiksmju tipu atšķirīgās semantiskās lomas – to ieguldījumu patiesuma vērtību noteikšanā. Varētu izteikt – iespējams pārdrošu – pieņēmumu, ka valodai esot konvenciāli noteiktai, šī *Traktāta* teikumu analīze var beigties arī ikdienas pasaules (Frēges īpašvārdu references) līmenī.

Viljama Tašeka rakstā par Frēgi, kas apgalvo, ka Frēgem loģiski relevants ir ne tikai teikumu informatīvais saturs, bet arī mūsu pārlicības, tas, ka mēs apgalvojam kādu tēzi utt., un ka šī aspekta ievērtēšanai Frēge ievieš terminu “jēga”, taču viņš nedod šī Frēges modeļa darbības analīzi un vērtējumu (sk. Taschek, 1992).

¹Tā Braiens Makginness uzskata, ka *Traktāta* galvenās idejas un darba premisas centrējas ap ceturto propozīciju, kas ir *Traktāta* “sirds” un kas ir veltītas valodai, turklāt viņš norāda, ka lielākā daļa būtisko argumentu šeit ir izveidoti pirms Vitgenšteina nonāca pie teikuma kā attēla idejas (sk. McGuinness, 1990, 304–309).

² Sk. Малкольм, 1993, 85–86.

Šo sintaktisko strukturējumu un no tā izrietošās dažādās teikumu veidojošo izteiksmju semantiskās lomas var skatīt kā valodas slēptās struktūras eksplikāciju, taču izteiktāk tas parādās citos – piemēram, vispārības izteiksmes saturošu teikumu gadījumos, kas Frēgem bija pamatmodelis lingvistisko izteiksmju dalījumam nobeigtās un nenobeigtās izteiksmēs. Tieši šis analīzes modelis visprecīzāk atbild uz jautājumu, cik lielā mērā klasiskajā semantikā var runāt par sintaktisko strukturējumu, kas ir neatkarīgs no references jēdziena.¹

Teikuma pakāpeniskas konstrukcijas princips

Frēge pie ieskata par valodas slēpto struktūru (to, kas piederētu filozofiskās gramatikas aprakstam) nonāk, meklējot adekvātu analīzi vairākas vispārības izteiksmes saturošiem teikumiem. Atklājot kvantoru un mainīgo pieraksta veidu, kas savukārt prasīja teikums skatīt kā konstruētus noteiktā secībā vai pakāpēs (solī-pa-solim teikuma konstrukcija), viņš nonāk arī pie savai lingvistisko izteiksmju klasifikācijai būtiskās nenobeigtas jeb nepatstāvīgas izteiksmes kategorijas, kuru filozofiskā analīzē var iegūt, teikumā izlaižot vienu vai vairākas nobeigtas izteiksmes.

Teikuma soli-pa-solim konstrukcija postulē noteiktas darbības, kur katras šādas darbības rezultāts ir kāds teikums vai teikuma veidošanā nepieciešama nenobeigta lingvistiskā izteiksme. Šīs pakāpes jeb teikumi atbilst dažādām vispārības zīmēm, kas parādās analizējamā teikumā. Procesa (analīzes) gala rezultātā tiek iegūts teikums, kura lingvistiskā nozīme bez šīm konstrukcijas starpstadijām ir neskaidra, jo lietot teikumu, kura patiesuma nosacījumi nav skaidri, Frēges semantikā ir līdzvērtīgi tam, ka mēs nespējam saprast tā jēgu. (Tieši šeit redzams, cik svarīgs ir patiesuma jēdziens klasiskajā semantikā, jo lingvistiskās izteiksmes jēga bez references jēdziena nenodrošina šajā modelī analizētā teikuma uzbūvi.)

---

¹ Sava galvenā darba par Frēgi nobeigumā Dummitts tomēr norāda: "Sistemātiskai nozīmes teorijai nav jāpieņem reālisma forma. Tas ir, tai nav jāņem patiesums un aplamums kā centrālie jēdzieni nozīmes teorijai; nav jāpieņem, ka katru teikumu ar noteiktu jēgu, realitāti, par kuru tas runā, padara vai nu patiesu vai aplamu; nav jāņem nozīme kā patiesuma nosacījumu determinēta." (Dummett, 1973, 683–684.)

Kā vienkāršs piemērs minētajam ir teikuma “Visi mīl kādu” analīze. Teikumu veidojošās trīs lingvistiskās izteiksmes, izkārtotas lineāri, nekādā veidā nenorāda uz tā pakāpenisko konstrukciju. Pie šī teikuma var nonākt, izteiksmi “visi” savienojot ar vienvietīgu predikātu, kuru savukārt var iegūt no teikuma, izlaižot vienu vai vairākas īpašvārda (singulāra termina) parādīšanās tajā. Tādējādi, sākot, piemēram, ar teikumu “Romeo mīl Džuljetu” un izlaižot īpašvārdu “Džuljeta”, iegūstam vienvietīgu predikātu “Romeo mīl _”, kur strīpiņa apzīmē tukšo vietu, kas palikusi pazūdot īpašvārdam. Šo predikātu savienojot ar eksistences kvantoram atbilstošo izteiksmi “kāds”, iegūstam teikumu “Romeo mīl kādu”. Atkārtojot šo pašu īpašvārda izlaišanas procesu attiecībā uz “Romeo” un iegūstot predikātu “_ mīl kādu”, kuru kombinējam ar vispārības izteiksmi, nonākam pie teikuma “Visi mīl kādu”. Zinot konstrukcijas gaitu, iespējams precīzi noteikt patiesuma nosacījumus šim teikumam.¹ Izmantojot kvantoru un mainīgo zīmes, Frēge nepārprotami savā pieraksta veidā fiksēja šādu konstrukcijas gaitu, kuru ikdienas valodā veic slēptas konvencijas.

Nenobeigtas lingvistiskās izteiksmes jēdzienā ir divi aspekti. Viens ir tikko īsumā aprakstītajā teikuma soli-pa-solim konstrukcijā izmantotā viena vai vairāku īpašvārdu izlaišana nobeigtā izteiksmē (teikumā, vai funkcijas izteiksmes gadījumā – saliktā īpašvārdā), tādējādi iegūstot šo nenobeigto izteiksmi. Otrs aspekts ir nenobeigtas izteiksmes reference jeb tās semantiskā loma, kāda tai ir teikumā.² Nenobeigtas izteiksmes reference arī ir nenobeigta, kas ir arguments par labu tam, ka realitātes (references sfēras) jēdziens ir pakārtots prasībai teikumu raksturot kā patiesu vai aplamu. Tāpēc to nevar iedomāties kā kādu objektu jeb priekšmetu, bet jārūnā par nenobeigtas izteiksmes referenci tikai kā par tās semantisko lomu. Patiesi vai aplami teikumi, protams, ir tikai daļa no mūsu dabīgās valodas – daļa, kas interesēja Frēgi, jo viņš analizēja ikdienas valodu, lai radītu nepārprotamu simbolisko valodu matemātisko

¹ Sīkāk sk. Maikla Dammita darbā par Frēgi (Dummett, 1973, 10–12).

² Nenobeigtas lingvistiskās izteiksmes jēdziena pamatā ir vispārīgs princips, kuru var attiecināt arī uz nozīmes teoriju attīstības gaitā vērojamo ārpuslingvistisko un subjektīvo elementu nepieciešamību semantiskajā teorijā, lai precīzi raksturotu noteiktas izteiksmes semantisko lomu un nozīmi.

pierādījumu izteikšanai.¹ (Arī *Traktāta* nosaukumi ir nenobeigti, jo, lai gan Vitgenšteins neappraksta kā iespējams nonākt pie nosaukumiem, izņemot to, ka domājam tos kā tikai nosaucošus atbilstošos priekšmetus, – arī priekšmeti ir nepatstāvīgi, jo to vienīgā īpašība ir savienojuma ar citiem priekšmetiem iespējamība, un tādējādi nosaukumiem ir nozīme tikai teikumā, līdzīgi kā “pasaule ir fakts, nevis lieta, kopums”.²)

Vitgenšteins *Traktātā* norāda, ka slēptās konvencijas, lai saprastu ikdienas valodu ir ārkārtīgi komplicētas un ka cilvēkam ir neiespējami no ikdienas valodas nepastarpināti iegūt tās loģiku³. Taču viņam šīs valodas ietēra maldinošais raksturs, kā var spriest pēc tālākā teksta, saistās ar šķietami gramatiski pareizu pseidoteikumu iespēju filozofijā, kur to pretjēgas statuss nav acīmredzams, neizprotot valodas loģiku, varētu teikt – izmantojot viņa vēlāko terminoloģiju –, nezinot filozofisko gramatiku. Ņemot vērā problēmu par loģisko propozīciju statusu, kuras risināšanu Bertrams Rasels pēc kopā ar Alfrēdu Nortu Vaithedu uzrakstītā *Principia Mathematica* bija atstājis Vitgenšteinam,⁴ un *Traktāta* risinājumu, ka loģiskās propozīcijas ir tautoloģijas, var teikt, ka valoda mums neatklāj noteiktu savu teikumu tautoloģisko (neko nepasakošo) raksturu, to, ka tie parāda valodas un pasaules formālās īpašības.⁵ Soli-pa-solim analīzes vietā *Traktātā* ir katram teikumam iespējamās pilnīgas analīzes princips, kas, protams, ir loģiska nepieciešamība, nevis praktiska darbība, kurai tiktu doti piemēri. Tomēr analīzes iztrūkums, neanalizētu pseidoteikumu šķietamā jēga noved pie to kļūdainas sajaukšanas ar pasauli aprakstošiem teikumiem. Filozofiskai valodas kritikai vajadzētu atsijāt šādus teikumus, taču tā nav

¹ Tāpat arī *Traktāta* valodas koncepcija attiecas tikai uz daļu no mūsu valodas, tikai Vitgenšteins šajā periodā ir daudz kategoriskāks, noliedzot iespēju pateikt kaut ko par pārējo valodas daļu.

² *Traktāts*, 1.1.

³ Sk. *Traktāts*, 4.002.

⁴ Priekšvārdā savai *Principia Mathematica* Rasels un Vaitheds rakstīja: “Viss, kas tiek apgalvots, ir, ka idejas un aksiomas, ar kurām mēs sākam, ir pietiekamas, nevis, ka tās ir nepieciešamas.” (Russell, Whitehead, 1962, vi.) Šo skolnieka – skolotāja attiecību apvērsumu starp Raselu un Vitgenšteinu apraksta Rejs Manks savas monogrāfijas par Vitgenšteinu ceturtajā nodaļā (sk. Monk, 1990, 62-90). Vitgenšteina *Traktāta* pieeju loģikai var pretstatīt tā sauktajai “universālistu koncepcijai”, kas apgalvo, ka loģika ir tāda pati zinātne kā citas un ir vērsta uz pasauli tādā pašā veidā kā fizika, tikai uz realitātes visvispārīgākajām īpašībām (sk. Ricketts, 1997, 60) – tātad no semantikas viedokļa loģikas propozīcijas būtu līdzvērtīgas zinātnes propozīcijām.

⁵ Sk. *Traktāts*, 6.1, 6.11, 6.12.

valodas kritika Mautnera nozīmē, jo tā nenodarbojas ar atsevišķu vārdu, bet teikumu kritiku.¹

Pretēji Frēgem, kurš uzskatīja, ka ikdienas valodas neatbilstība nepārprotamas izteiksmes stingrībai ir tās trūkums, Vitgenšteina kritika vēršas, nevis pret ikdienas valodas lietotājiem, kuri implicīti zina sarežģītās konvencijas, kas atbilst valodas slēptajai struktūrai, bet pret “tradicionālo” tā laika filozofiju. Viņam tas ir jautājums par stingru nošķirumu starp faktuālo un faktus neapprakstošo valodu. To sajaukšana uzskatāma gandrīz vai par noziegumu, un tas ļauj Vitgenšteinu skatīt – kā to savā darbā dara Alans Janiks un Stefens Tulmins – kā krauziāniskās valodas kritikas, kas noteica Vīnes 19. un 20. gadsimtu mijas kultūru, pārstāvi.² Mēģinājumu pārskatīt šo stingro robežu starp divām valodas daļām var atrast vēlākajā Vitgenšteina filozofijā, kā arī citās 20. gadsimta valodas koncepcijās.

Ideja par valodas slēpto struktūru ir arī Bertrana Rasela deskripciju (aprakstu) teorijas pamatā. Tas ir viens no Rasela svarīgākajiem ieguldījumiem valodas filozofijā, salīdzināms savas ietekmes ziņā ar Frēges veikto jēgas un references nošķirumu.³ Taču deskripcijas teorijai ir mazāka loma šī pētījuma mērķu kontekstā, tāpēc šeit tiks nosaukti tikai svarīgākie ar deskripcijas teoriju saistītie principi.⁴ Pirmkārt, šī teorija mazina īpašvārdu centrālo lomu semantikā, jo ļauj tos aizvietot ar noteiktajiem aprakstiem; pat vairāk – ļauj vispār izslēgt nosaukumus kā patstāvīgu semantisku kategoriju.⁵ Tam,

¹ *Traktāts*, 4.0031; par Frici Mautneru – sk. Janik, Toulmin, 1973, 121–132.

² Arhitekts Ādolfs Loss, vēl viens krauziānietis, pat saraksta darbu par funkcionāli lietojamo priekšmetu ornamentu un sabiedrības noziedzības līmeņa saistību. Plašā kultūrvēsturiskā apskata rezumējums ir īss un nepārprotams: “Vitgenšteina filozofiskā koncepcija [domāts *Traktāts* – J. T.] ir krauziāniska.” (Janik, Toulmin, 1973, 199.)

³ Rasela laikabiedrs un draugs Džordžs Eduards Mūrs savā rakstā par Rasela aprakstu teoriju citē Frenka Remzija (*Ramsey*) atzinumu, ka Rasela aprakstu teorija ir “filozofijas paradigma” (sk. Moore, 1963, 177).

⁴ Svarīgākie Rasela teksti, kas saistīti ar deskripcijas teoriju, ir 1905. gada raksts *Par denotāciju* (sk. Russell, 1964, 41–56), deskripcijas aplūkotas Rasela un Vaitheda *Principia Mathematica* pirmā sējuma ievada pirmajā un trešajā nodaļā, un 14. kā arī 30. paragrāfā (sk. Russell, Whitehead, 1962, 30, 66, 173, 232), arī 1918. gada *Loģiskā atomisma filozofijā* (sk. Russell, 1964, 241–254) un 1919. gada *leivadā matemātiskajā filozofijā* (sk. Russell, 1996, 208–214).

⁵ Rasela uzskatu par deskripcijām attīstība noved viņu pie loģiskā nosaukuma idejas, kas būtu, piemēram, norādāmais vietniekvārds “tas” (*this*). Bet – kā norāda Alfrēds Aijers – Rasels analizē loģisko nosaukumu

protams, var būt ontoloģiskas konsekvences, kuras savas filozofijas ontoloģiskās relativitātes vai tulkojuma nenoteiktības principā attīstījis Kvains.¹ Otrkārt, deskripciju teorija ir veids kā interpretēt fikcionālus literatūras īpašvārdus, pat neiespējamu objektu šķietami bezjēdzīgus nosaukumus. Piemērs, ko lieto pats Rasels savā rakstā *Par denotāciju*, ir nosaukums “apaļš kvadrāts” – proti, “apaļš kvadrāts ir apaļš” nozīmē, ka “ir viena un tikai viena vienība x , kura ir apaļa un kvadrātiska, un šī vienība ir apaļa”.² Tātad, lai saprastu kādu izteikumu par apaļu kvadrātu, mums nav jāpostulē kāds ģeometriski neiespējams objekts, bet konceptuālajā aparātā figurē tikai mainīgais un vairāki predikāti. Trešais moments, kas jāpiemin, runājot par deskripciju teoriju, ir tas, ka tā – līdzīgi kā tas ir Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* semantikā – uzsver teikuma centrālo lomu, jo “deskriptīvajām funkcijām, līdzīgi kā deskripcijām vispār, nav nozīmes pašām par sevi, bet tikai kā propozīcijas sastāvdaļām”.³

Rezumējot sintaktiskās struktūras iezīmes klasiskās semantikas modeļos, var teikt, ka tajos galvenā vērtība tiek pievērsta vienkāršu teikumu veidojošo izteiksmju sintaktiskajam strukturējumam un šo izteiksmju lomu noskaidrošanai, kas – pieņemot par analīzes izejas punktu apgalvojuma teikumu, kurš kā tāds var būt paties vai aplams – reducējama uz izteiksmju ieguldījumu teikuma patiesuma vērtības noteikšanā. Tāpēc semantikā ir svarīgi references, realitātes un patiesuma jēdzieni. Valodas kārtulu konvencionalitāte un iespēja saprast teikumu, kuram ir jēga, bet nav patiesuma vērtības, ir tikai atsevišķas novirzes no normāla valodas lietojuma, kas teorijai jāizskaidro, bet kas nav pamats filozofijas modeļu veidošanai. Tai skaitā šīm teorijām jāatrisina īpašvārdu, kuriem realitātē nekas neatbilst, problēma, jo šādi īpašvārdi padara teikumu, kuros tie

---

lietojumu kauzālo nosacījumu terminos, nevis denotācijas objektu terminos, kas ļauj teikt, ka tie netiek traktēti kā īpašvārdi; savu argumentāciju Aijers noslēdz ar apgalvojumu, ka “Rasela deskripciju teorijas loģiskā attīstība ved pie īpašvārdu izslēgšanas” (Ayer, 1971, 46–47).

¹ Šiem principiem ir cits – Kvaina filozofijas – konteksts, taču savu kritisko pieeju nozīmes jēdzienam rakstā *Par to, kas ir Kvains* sāk tieši ar Rasela deskripcijas teorijas izmantojumu (sk. Quine, 1980, 1–19). Ir arī cita līdzība – tā Makss Bleks nosauc Rasela deskripcijas teoriju par “metafiziski neitrālu tulkojuma tehniku” (Black, 1963, 242).

² Russell, 1964, 54.

³ *Principia Mathematica*, I, 30. §. – Russell, Whitehead, 1962, 232.

parādās, patiesuma vērtības par apšaubāmu jēdzienu. Molekulāri teikumi, kas paši sastāv no elementāriem (atomāriem) teikumiem, tiek interpretēti ar propozicionālās loģikas līdzekļiem, kurā teikuma operātori (propozicionālās saitiņas) tiek definēti ar patiesuma vērtību tabulu palīdzību; teikums tādējādi ir uzskatāms par to veidojošo teikumu patiesuma funkciju, un šī ieskata vispārīgs formulējums atrodams Vitgenšteina *Traktāta* vispārējā propozicionālajā formā, kas maksimāli kodolīgā simboliskā veidā konceptualizē šādi saprastu patiesuma funkciju.

Domājot par klasiskās semantikas horizontālā strukturējuma principa izmantošanu arhitektūras semantikā, var teikt, ka tas 1) ļauj runāt par atšķirīgiem elementu tipiem, to lomu saliktas struktūras veidošanā, bet 2) šo strukturējumu balsta patiesuma jēdzienā, kas konceptualizē izteiksmju un realitātes fragmentu attiecības, 3) semantiskās analīzes soļi atklāj un izmanto struktūru, kas ir atšķirīga no virspusējās jeb uztveramās salikto izteiksmju uzbūves.

Teikuma lietojuma situācijas un valodas pragmatikas aspekti klasiskās semantikas modeļu ietvaros netiek skatīti. Taču tieši valodas sintaktiskais pamatelements (teikums) jau Frēges semantikā uzrāda kā nepieciešamu tā iezīmi – bez tam piemītošās patiesuma vērtības – jēgu (domu), jeb to, ko mēs ierastākā terminoloģijā sauktu par nozīmi. Paliekot stingras un analītiskas pieejas ietvaros, jādod teorētisks izskaidrojums teikuma nozīmei. To mēģina darīt loģiskā pozitīvisma nozīmes verifikācijas teorija un vēlāk patiesuma nosacījumu semantika. Otrs centrālais jautājums ir saistīts ar īpašvārdu (nosaukumu) semantiku, jo tiem ir būtiska loma sintaktiskajā strukturējumā un teikuma patiesuma vērtības veidošanā. Šo divu jautājumu sīkākam izklāstam veltīti nākamie divi paragrāfi.

1. 3. Nobeigtas lingvistiskās izteiksmes

Frēges semantikā būtiska loma ir nobeigtām lingvistiskajām izteiksmēm – teikumam un īpašvardam. Arī savu jēgas un references nošķirumu Frēge vispirms eksplīcē īpašvārdu gadījumā un tad attiecina to uz pārējām lingvistiskajām izteiksmēm. Īpašvārdu nobeigtība izpaužas to šķietamajā saprotamībā ārpus teikuma konteksta, ja salīdzinām tos ar predikātiem vai attiecību izteiksmēm, lai arī to semantiskā lomā – tas,

ka to referents ir objekts, kāda apkārtējās pasaules daļa – ir ieguldījums teikuma patiesuma vērtības noteikšanā. Šī īpašvārdu šķietamā saprotamība tiem piešķirusi salīdzinoši lielāku uzmanību filozofiskajās refleksijā, kur moderno diskusiju par īpašvārdu nozīmi pieņemts sākt ar Džona Stjuarta Milla uzskatu – tas ir pretējs jēgas un references nošķiruma attiecināšanai uz visām lingvistiskajām izteiksmēm –, ka īpašvārdiem nav konotācijas, bet ir tikai denotācija (nav intensijas, bet ir tikai ekstensija – citā terminoloģijā).¹

Arī pēc Milla un Frēges ir bijusi nozīmīga diskusija par īpašvārdiem dabīgajās valodās, piemēram, polemikā starp tā saukto deskriptīvo un kauzālo nosaukumu teoriju.² Tālākajā īsumā tiks aplūkota “deskriptīvistu teorija, saskaņā ar kuru nosaukumam ir reference pateicoties ar to saistītam aprakstam vai aprakstu kopumam”, un “kauzālā teorija, saskaņā ar kuru nosaukumam ir reference pateicoties *kauzālajai ķēdei*, kas saista nosaukuma izrunāšanu ar nosaukuma nesēju vai vismaz nosaukšanas ceremoniju, kurā nosaukuma nesējs iegūst nosaukumu.”³ Šī filozofiskā polemika ir interesanta, jo var tikt saistīta ar divu ieskatu pretstatu klasiskajā semantikā – atšķirību starp semantisko

---

¹ “Īpašvārdi nav konotatīvi; viņi denotē individuus, kurus nosauc, bet tie nenorāda vai nenozīmē jebkādu individuam piederošu atribūtu. [...] Īpašvārds ir neko nenozīmējoša zīme [*unmeaning mark*], kuru mēs savos prātos savienojam ar objekta ideju, lai, kad vien šī zīme trāpās mums acīs vai parādās mūsu domās, mēs varētu domāt par individuālo objektu.” (*Loģikas sistēma*, 1. grāmata, 2. nodaļa, 5. §. – citēts pēc Martinich (ed.), 1996, 246–247.) Terminus “ekstensija” un “intensija” Kamaps savā darbā *Nozīme un nepieciešamība* pielīdzina Frēges “referencei” (Kamaps lieto citu angļu tulkojuma variantu – “nominatum” – Frēges terminam) un “jēgai”, norādot gan, ka viņa jēdzieni, atšķirībā no Frēges, ir neatkarīgi no konteksta, tas, ir, katrā pareizi konstruētā valodā izteiksmei vienmēr ir viena un tā pati intensija un tā pati ekstensija, kamēr Frēges jēdzieni pieļauj, ka dažos kontekstos izteiksmei ir parastā reference un jēga, bet dažos – netiešā reference un jēga (netiešā reference ir parastā jēga Frēges semantikā) – sk. Carnap, 1960, 125.

² Galvenie raksti, kas saistīti ar deskriptīvo un kauzālo teoriju, ir Džona Serla 1958. gada raksts *Īpašvārdi* (Searle, 1996), arī paragrāfs *Īpašvārdi* no viņa 1969. gada grāmatas *Runas darbības* (Searle, 1994, 162–174) un nodaļa *Īpašvārdi un intencionalitāte* no 1983. gada grāmatas *Intencionalitāte* (Searle, 1984, 231–261), Saula Kripkes *Nosaukšana un nepieciešamība* (Kripke, 1972), kura pamatā ir 1970. gadā nolasītas lekcijas, un Gareta Evansa 1973. gada raksts *Nosaukumu kauzālā teorija* (Evans, 1996). Plašāku jautājuma bibliogrāfiju sk. Passmore, 1985, 152–153. Latvijā šai tēmai veltītas divas publikācijas sk. Taurens, 1999c un Taurens 2000.

³ Searl, 1984, 232.

duālismu un semantisko monismu. Deskriptīvo teoriju var skatīt kā Frēges jēgas jēdziena tālāku izvērsumu¹, bet kauzālā teorija neatzīst jēgas jēdzienu kā kaut ko atšķirīgu no īpašvārda references. Jau savā pirmajā rakstā par īpašvārdiem Džons Serls saka, ka nepieciešams nodalīt valodas references funkciju no apraksta funkcijas.² Savā darbā *Runas darbības* viņš jau konkrētāk runā par trim iebildumiem pret uzskatu, ka īpašvārdiem nav jēgas. No tiem svarīgākais ir pēdējais, kas saka, ka “identifikācijas princips prasa, lai īpašvārda sacījums novadītu deskripciju jeb aprakstu”, un no tā izriet, ka “īpašvārds ir sava veida apraksta saīsinājums”.³ Var teikt, ka Serls vispirms modelē uzskatu, ka kārtulas, kas pārvalda īpašvārda lietojumu⁴, ir tādas, lai nodrošinātu referenci uz atsevišķu objektu, nevis, lai to aprakstītu, un ka identificējot objektu, apraksti, ar kuru palīdzību tas ir identificēts, tiek aizmirsti vai ignorēti, jo nosaukumam nav jēgas, proti, izteiksmes lietojuma kārtulas saista nosaukumu ar objektu neatkarīgi no jebkāda apraksta. Pēc tam viņš aplūko pretēju viedokli, ka īpašvārdam nepieciešami ir jēga un tikai nejausi – reference⁵, rezultātā nonākot pie savas īpašvārda nozīmes izpratnes jeb teorijas.

Kripke pirms šā ieskata kritikas savās lekcijās, kas izdotas ar nosaukumu *Nosaukšana un nepieciešamība*, mēģina deskriptīvo teoriju sistematizēt sešās tēzēs un to izpildes nosacījumā. Protams, šāds precizējošs pārformulējums uzkonstruē iespējamās teorijas kritikas punktus, tomēr šajā gadījumā tas parāda vairākas būtiskas īpašvārdu semantikas iezīmes, tāpēc šeit tiks citēts pilnībā.

(1) Katram nosaukumam jeb apzīmējošai [*designating*] izteiksmei ‘*X*’ atbilst īpašību klāsters, proti, tāda īpašību ϕ ģimene, ka *A* ir pārliecināts par ‘ ϕX ’.

¹ Sk. Kripke, 1972, 258, 277–278; Maikls Dammits savos darbos par Frēgi gan aizstāv viedokli, ka tā nav korekta Frēges interpretācija (sk. Dummett, 1981, 182–195).

² Sk. Searle, 1996, 253. Šo rakstu viņš sāk tieši ar jautājumu “Vai īpašvārdiem ir jēga?”, tad pievēršas Frēges argumentiem par labu šim nošķīrumam (*ibid.*, 249), kas arī ir bijis pamats, lai apgalvotu deskriptīvistu teorijas saistību ar Frēges uzskatiem.

³ Searle, 1994, 165.

⁴ Tas ir rakstīts pēc Vitgenšteina *Filosofisko pētījumu* iznākšanas un šeit redzams nozīmes kā lietojuma koncepcijas (vismaz terminoloģisks) iespaids.

⁵ Sk. Searle, 1996, 250–251. Serls arī norāda, ka pirmais viedoklis, kas īpašvārdiem par būtisku atzīst referenci, nevis jēgu, ved pie *Traktāta* “priekšmetu” metafizikas (*ibid.*, 251), tādējādi savā veidā artikulējot semantiskā monisma un semantiskā duālisma atšķirību.

- (2) A ir pārlicināts, ka viena no īpašībām, vai vairākas kopā, izdala vienu noteiktu indivīdu.
  - (3) Ja vairums, vai izsvērts vairums, no īpašībām ϕ apmierina tikai viens vienreizējs objekts y , tad y ir ' X ' referents.
  - (4) Ja izvēlētais īpašības [*vote*] nedod nevienu vienreizēju objektu, ' X ' ir bez references.
  - (5) Apgalvojums 'Ja X eksistē, tad X ir jābūt vairumam īpašību ϕ ' ir *a priori* zināms runātājam.
  - (6) Apgalvojums 'Ja X eksistē, tad X ir jābūt vairumam īpašību ϕ ' izsaka nepieciešamu patiesību (runātāja idiolektā).
- (N[osacījums.]) Katrai sekmīgai teorijai šī procedūra nedrīkst būt cirkulāra. Īpašības, kuras tiek izvēlētas, pašas nedrīkst iesaistīt references jēdzienu tādā veidā, ka to pilnībā nav iespējams izslēgt.¹

Protams, termini "a priori" un "nepieciešams" iegūst atšķirīgu skaidrojumu paša Kripkes iespējamo pasaulu teorijā.² Taču šeit ir svarīgāk raksturot paša Kripkes nostājas galvenos punktus, nevis viņa kritikas nianšes. Iespējamo pasaulu teorijā pastāv problēma, kā identificēt kādu indivīdu, piemēram, to, ko nosauktu īpašvārds "Napoleons", kā to pašu dažādās iespējamajās pasaulēs, Kripke apvērs šo problēmu, sakot, ka īpašvārdi (un arī daži sugasvārdi – dabīgo sugu nosaukumi³) ir stingri dezinātori jeb apzīmētāji (*designators*), tas ir, apzīmē to pašu objektu iespējamajās pasaulēs neatkarīgi no tā īpašībām. Skaidrs, ka deskriptīvā teorija, skatoties no šādas pieejas redzes punkta, turklāt formulēta modālos terminos (piemēram, izmantojot terminu "nepieciešams" utt.), nevar sekmīgi darboties. Deskriptīvās teorijas vietā – jo vienam un tam pašam objektam

---

¹ Kripke, 1972, 285. Kā Kripke ir iepriekš norādījis, tad nosaukumu deskripcijas teorija var tikt skatīta divos veidos: 1) sakot, ka klāsters vai atsevišķs apraksts patiešām dod nosaukuma nozīmi, 2) lai arī apraksts nedod nosaukuma nozīmi, tas nosaka tās referenci (sk. Kripke, 1972, 258); otrais variants ir vājāks, tāpēc Kripke kritizē pārsvarā to, taču šīs atšķirības nav svarīgas deskriptīvās un kauzālās teorijas principu aplūkumam.

² Kripke ir ieviesis iespējamo pasaulu jēdzienu semantikā (sk. Passmore, 1985, 57). Iespējamo pasaulu semantikā, piemēram, apriora patiesība var nebūt nepieciešama, tas ir, patiesa visās iespējamajās pasaulēs.

³ Šis Kripkes teksts iezīmīgs ar to, ka norāda uz līdzību īpašvārdu un sugasvārdu – dabīgo sugu apzīmējumu – semantikā; tas varētu būt interesanti arhitektūras interpretācijā ja tajā varētu apgalvot noteikta arhitektūras elementa un atbilstošā elementa tipa saprašanas shēmu līdzību.

dažādās pasaulēs var taču būt atšķirīgas īpašības – Kripke piedāvā savu, labāku attēlu,¹ ko formulē sekojoši: “Notiek sākotnējās kristības [nosaukuma došana kādam objektam – J. T.]. Šeit objekts var tikt nosaukts ostensīvi, vai arī tā pati reference var tikt fiksēta ar aprakstu. Kad nosaukums ‘pāriet no viena posma uz otru posmu’, nosaukuma saņēmējam, kad viņš mācās to lietot, es domāju, jābūt intencei to lietot ar tādu pašu referenci, kā tam cilvēkam, no kura viņš to ir dzirdējis.”² Apraksta jēdziens šeit paliek, bet tikai saistībā ar šo sākotnējo nosaukuma došanu jeb kristībām. Šādai teorija jābūt saistītai ar “stingrā apzīmētāja” terminu, jo citādāk mums būtu grūti izskaidrot īpašvārdu lietojumu modālos kontekstos.

Garets Evanss uzskata, ka abas pieejas nav precīzas. Deskriptīvā teorija ir par to, kas ir nosaukuma denotāts atsevišķā tā lietojuma gadījumā, kad to nosaka tas, ko runātājs ir teicis, jeb “kas ir denotāts runātājam”, kauzālajā – kas ir denotāts nosaukumam.³ Savā pieejā Evanss mēģina apvienot abu teoriju principus, saglabājot deskriptīvistu ideju, ka denotācija vairāk vai mazāk sarežģītā veidā tiek fiksēta ar informāciju, kas tiek saistīta ar nosaukumiem, un saglabājot arī otras pieejas ideju, ka šajā fiksācijā kauzalitāte spēlē galveno lomu.⁴

Redzam, ka jau Serla pirmajā rakstā mēģinājumi raksturot īpašvārdu semantiku saistīti ar uzsvaru uz vienu vai otru Frēges nošķiruma terminu. Tomēr abas teorijas kā izejas punktu pieņem objektus mūsu aktuālajā pasaulē un diskusija ir par veiksmīgi realizētas references attiecību starp nosaukumu un references objektu (vai to, kā šo attiecību aprakstīt).⁵ Bet domājot par arhitektūras izteiksmju nozīmēm šķiet interesanti

---

¹ Ieskatī, ka teorijas pamatā ir noteikta vienkārša shēma jeb attēls, nāk no Vītgenšteina (jau minētais “augustīniskais valodas attēls” *Filosofisko pētījumu sākumā*); Kripke uzsver, ka viņš šeit nepiedāvā teoriju, tikai “labāku attēlu” (Kripke, 1972, 302–303), lai izvairītos no kritikas; tomēr tas viņam neizdodas, jo Garets Evanss savu jau minēto rakstu tieši nosauc *Nosaukumu kauzālā teorija*.

² Kripke, 1972, 302.

³ Sk. Evans, 1996, 271.

⁴ SK. Evans, 1996, 282.

⁵ Serla atbilde uz Kripkes iebildumiem un Evansa rakstu saistīta ar viņa intencionalitātes teoriju, kuras galvenie raksturojumi tiks sniegti nākamajā nodaļā, tāpēc šeit viņa pieeja attiecībā uz īpašvārdiem tālāk netiks analizēta. Loģiski iespējams arī uzskats, ka nevis jēga (vai apraksts, aprakstu klusters) nosaka

secinājumi Frēges nošķīrumam starp jēgu un referenci attiecībā uz fikcionāliem objektiem, kādi, piemēram, sastopami literatūrā, jo šeit Frēges semantika aplūko iespēju, kad lingvistiskai izteiksmei var būt jēga, neesot referencei, tātad teikums var izteikt domu, bet būt bez patiesuma vērtības. (Tieši grūtības domāt patiesuma jēdzienam izomorfisku jēdzienu ir galvenais iebildums pret arhitektūras kā valodas izpratni un līdz ar to pret terminu “arhitektūras semantika”.) Šāda iespēja teikumiem būt bez patiesuma vērtības vispirms jau saistīta ar to, ka tajos parādās īpašvārdi, kuriem nav referenta apkārtējā pasaulē, tai skaitā – tādi ir īpašvārdi literatūrā.¹ Varētu atgriezties pie piemēra, kuru savā rakstā *Par jēgu un referenci* izmanto Frēge, sakot:

Teikumam “Odisejs dziļi aizmidzis tika izcelts Itakas krastā” acīmredzami ir jēga. Bet tā kā ir apšaubāmi, vai nosaukumam “Odisejs”, kas parādās šajā teikumā, ir reference, tad ir arī apšaubāmi, vai visam teikumam ir reference. Tomēr ir droši, ka tas, kurš šo teikumu nopietni uzskatītu vai nu par patiesu vai aplamu, pierakstītu arī nosaukumam “Odisejs” referenci, ne tikai jēgu; jo tā acīmredzot ir nosaukuma reference, kurai mēs pierakstām predikātu vai to noliedzam.²

Tātad, īpašvārdu reference Frēgem ir objekts mūsu aktuālajā pasaulē, teikumu reference – to patiesuma vērtība. Taču, ja kādam īpašvārdam neatbilst neviens objekts – un tādi pēc Frēges ir visi literatūrā minētie īpašvārdi –, tad arī teikumam, kurā šis īpašvārds parādās (tātad visiem mūsu izteikumiem par Odiseju, ne tikai Homēra rindām, kurās viņš pieminēts), nav patiesuma vērtības. Frēgi interesē tā valodas daļa, kurā ir pretenzija uz

---

referenci, bet reference jēgu, “ne viena pati, bet saspēlē ar mūsu teorijām par pasauli un mūsu koncepciju par to, kā mums iespējams kļūdoties mūsu uztverē un spriešanās” (sk. Føllesdal, 1998, 111–112).

¹ Angļu valodā šajā gadījumā tiek lietots termins “fiction” (latviešu valodā tam atbilstu “daiļliteratūra”), kas precīzi izsaka šādu tekstu semantisko būtību, taču “fikcija” latviešu valodā tiek lietots citā nozīmē, tāpēc, nelietojot neveiksmīgo latviešu valodas vārdu “daiļliteratūra”, šajā situācijā tiks izmantots termins “literatūra”, saglabājot kā angļu valodas formas “fictional” latvisko ekvivalentu terminu “fikcionāls”. Kā daudzos gadījumos, neesot pietiekami plašai terminu lietošanas tradīcijai noteiktā teorētiskā kontekstā, terminu izvēle turpmākajā tēmas izpētē var tikt mainīta.

² Frege, 1962, 45 [32–33]. “Pierakstam predikātu” – piemēram, īpašvārdam “Odisejs” pievienojam predikātu “_ir dziļi aizmidzis”, kas nozīmē, ka tas ar pretenziju uz saliktā izteikuma par izcelšanos Itakas krastā patiesumu tiek apgalvots par noteiktu objektu – Odiseju.

patiesumu; protams, viņš atzīmē, ka tas, vai vārdam “Odisejs” ir reference nav mums svarīgi tik ilgi, kamēr mēs pieņemam poēmu kā mākslas darbu.¹

Ja mēs atmetam Frēges interesi par zinātnē (tieši matemātikā) izmantojamiem teikumiem, un abstrahējamies no sintaktiskā strukturējuma, kas balstīts patiesuma jēdzienā, tad iespējams aplūkot atsevišķi fikcionālo īpašvārdu problēmu, līdzīgi kā to attiecībā uz ikdienas valodas īpašvārdiem mēģinājušas tematizēt deskriptīvā un kauzālā teorija.

Taču arī runājot par faktiem un pieņemot objektus kā nepieciešamu ontoloģisku priekšnosacījumu īpašvārdu semantikā, pastāv jautājums, proti, kā mūsu apkārtējā pasaule tiek sadalīta objektos? Džons Serls atbildi formulējis šādi: “Pasaule neparādās mums jau sadalīta objektos; mums tā ir jāsadala.”² Patiešām, kāpēc mēs nevarētu iedomāties pasauli, kurā dzīvo tikai dvīņi, kuriem tiek dots viens un tas pats vārds, bet paši dvīņi netiek atšķirti – visu, ko izdara viens no tiem, šajā izdomātajā pasaulē pieraksta arī otram. (Protams, šādu modeli mēs varam izveidot, tikai ierobežojot situācijas, kurās tas darbojas; taču tas nevar būt principiāls iebildums šādam modelim.) To var salīdzināt ar Ludviga Vitgenšteina filozofiskajās piezīmēs modelēto situāciju, kurā kāds cilvēks nespēj nodalīt sarkano krāsu no dzeltenās, aplūkojot zvaigzni, kas uzzīmēta tā, ka dažādas tās daļas ir vienā vai otrā krāsā.³ Šādi piemēri, šķiet, parāda valodas lietotāju un pašas valodas nepilnību konkrētajos gadījumos, tomēr šādas valodas, salīdzinājumā ar mūsu aktuālās pasaules valodu, nav uzskatāmas par sliktākām vai nepilnīgākām, jo atšķirīgas ir to pamatā esošās dzīves formas. Maldinošs dotajā gadījumā ir apstāklis, ka “dvīņu pasauli” un tās valodu mēs aprakstām savā valodā (tātad it kā ietveram to savā pasaulē), kur, protams, dvīņi ir dažādi cilvēki – katrs ar savu vārdu, tāpat kā sarkanā un dzeltenā krāsa un atbilstošie krāsu nosaukumi.

No otras puses, varētu atzīt, ka mūsu valoda jau ir pieņēmusi noteiktu pasaules sadalījumu objektos (dažādām kultūrām, vēl jo vairāk – literārajām pasaulēm, tas varētu

---

¹ Sk. Frege, 1962, 46 [34].

² Searle, 1984, 231.

³ “Es varētu iedomāties kādu sakām, ka viņš redzēja sarkanu un dzeltenu zvaigzni, bet, ka viņš nav redzējis neko dzeltenu – jo viņš redz zvaigzni, tā teikt, kā krāsaino daļu apvienojumu, kuras viņš nespēj nodalīt.” (*Piezīmes par matemātikas pamatiem*, VII, 65. §. – Wittgenstein, 1983, 428.)

būt atšķirīgs¹). Savukārt, pateicoties jēgas un references nošķīrumam, Frēge izvairās no ontoloģijas pārsātināšanas ar tādiem objektiem kā Pegazu, tagadējo plikgalvaino Francijas karali u. tml., kuru jēgu mēs saprotam, bet kuriem neatbilst neviens objekts mūsu aktuālajā pasaulē.² Taču tālākā konsekvence šim Frēges uzskatam ir tāda, ka apgalvojumi, piemēram, par Odiseju, Hamletu un citiem literatūras tēliem, nav nedz patiesi, nedz aplami. Bet kā asprātīgi piezīmējis Umberto Eko: “Jebkurš students, kas apgalvos, ka Hamlets bija precējies ar Ofēliju, izkritīs angļu valodas eksāmenā.”³

Vitgenšteina *Filosofisko pētījumu* komentātori – Gordons Beikers un Pīters Hekers – Frēges doktrīnu attiecībā uz literatūru ir nosaukuši par ekscentrisku vai savādu. Viņi uzskata, ka Frēge, pieņemot tēzi par literāro tekstu īpašvārdu references iztrūkumu, secina 1) ka vēsturiskie romāni neizdara patiesus vai aplamus apgalvojumus par vēsturiskām personām un 2) literatūras teikumi, kas nesatur īpašvārdus, ir vai nu patiesi vai aplami; 3) zūd nošķīrums starp to, ka lugas personāžs izdara patiesu vai aplamu izteikumu, bet aktieris neveic nekādu izteikumu; 4) literatūrā nav iespējams nošķīrums starp raksturiem un izdomātiem raksturiem.⁴ Pirmais apgalvojums nebūtu uzskatāms nedz par ekscentrisku, nedz savādu, ja tiek domāta aktuālajā pasaulē pārbaudāma patiesība, turklāt kāpēc gan būtu jāizceļ vēsturiskie romāni citu literāro darbu starpā, jo arī “tīro” izdomājumu tekstos varētu būt ietverti izteikumi par šo darbu izdomāto pasauli, kurus mēs vēlētos klasificēt kā patiesus vai aplamus. Savukārt otrais apgalvojums būtu drīzāk aplams, jo Frēges teorijā īpašvārds ir nepieciešama katra teikuma sastāvdaļa un pamats citu lingvistisko izteiksmju – izņemot teikumu – kategorijām, un literatūrā visi īpašārdi ir

---

¹ Pret pirmo pieņēmumu iespējams arī iebilst – sk., piemēram, Deividsona iebildumus rakstā *Par pašu konceptuālās shēmas ideju* pret Sepīra-Vorfa hipotēzi, uz kuru viņš attiecina shēmas un satura duālisma (empīrisma trešās dogmas) kritiku (sk. Deividson, 1984, 190).

² Pats Frēge nav skaidri norādījis kritērijus, pēc kuriem, varētu noteikt, kura lingvistiskā izteiksme ir īpašvārds un kura nav – viņa lietotajos piemēros tas ir pašsaprotami. Veidu, kā izveidot kritērijus, pēc kuriem atšķirt tās lingvistiskās izteiksmes, kuras pēc savas gramatiskās formas šķiet īpašvārdi, bet kuras tādas nav (piemēram, vārds “neviens”), tas ir, aizstāvēt Frēges nošķīrumu starp jēgu un referenci, piedāvā Dammits (sk. Dummett, 1973, 54–80).

³ Eco, 1990, 65.

⁴ Sk. Baker, Hacker, 1984, 291–292.

fikcionāli.¹ Par pārmetumiem Frēgem patiešām var tikt uzskatīti pēdējie divi apgalvojumi, kas būtu jāatrisina, skaidrojot kā darbojas īpašvārdu nozīme literārajā tekstā.

Pastāv vēl viens iebildums tēzei, ka literārajos tekstos minētiem īpašvārdiem nav referenta, un tas ir saistīts ar pašas jēgas izpratni. Kā jau minēts, Frēges semantikā jēga ir kaut kas līdzīgs ceļam pie references², taču kas gan tas par ceļu – varētu iebilst –, kurš nekur neaizved. Teikt, ka visi daiļliteratūras darbi ir par vienu un to pašu, proti, nulles klasi – jo tajos izmantotajiem īpašvārdiem nav referentu – arī nešķiet pieņemami. Intuitīvi pieņemamāks ir apgalvojums, ka Kafkas romāns *Pils* ir par zemes mērītāju *K.*³ Līdz ar to, šķiet, vajadzētu saglabāt jēgas un references nošķirumu attiecībā uz literārajos tekstos minētajiem īpašvārdiem, reizē īpaši nepārpludinot ontoloģiju ar daudzajiem jau uzrakstīto vai vēl neuzrakstīto darbu personāžiem.

Viens no veidiem, kā risināt problēmas, kas saistītas ar references noliegumu literāro tekstu īpašvārdiem – izmantot šo tekstu interpretācijā iespējamo pasaulu jēdzienu. Viens no šīs pieejas aizsācējiem – Ļubomirs Doležels – argumentē, ka semantika, kas izmanto, kā viņš to sauc, vienas pasaules modeli,⁴ ir mazāk piemērota literatūras interpretācijai par to, kas balstītos uz iespējamo pasaulu modeļa.⁵ Viņš nosauc trīs galvenās tēzes, kas raksturo iespējamo pasaulu modeli literatūras darbu interpretācijā: (1) literatūras iespējamās pasaules ir iespējamie lietu stāvokļi; (2) literatūras pasaulu kopa ir neierobežota un maksimāli daudzveidīga (nav izslēgts, ka dažas no tām ir līdzīgas mūsu aktuālajai pasaulei); (3) literatūras pasaules ir pieejamas no mūsu aktuālās pasaules (lai arī fiziskā pieeja ir neiespējama, literatūras pasaules ir pieejamas caur “*semiotiskajiem*

---

¹ Nenobeigtās izteiksmes – predikātus, attiecību izteiksmes, funkciju izteiksmes – viņš definē, izejot no īpašvārdiem.

² Viens no formulējumiem, ko lieto Dummitts: “Ja kāds zina, kas ir kādas izteiksmes referents, tad šim referentam jābūt viņam dotam kāda noteiktā veidā, un veids, kādā tas ir dots, konstituē jēgu, ko viņš piešķir šai izteiksmei.” (Dummett, 1996, 23.)

³Šo piemēru kā argumentu savā grāmatā *Modernā filozofija* lieto Roberts Skrūtons (sk. Scruton, 1997, 352).

⁴ Pie šī tipa pieder arī Frēges un Vītgenšteina semantikas.

⁵ Sk. Doležel, 1989, 221–242; Doležel, 1998, 2–24.

kanāliem ar informācijas apstrādes palīdzību”).¹ No šīs tēzes izriet neaktualizētu iespējamību leģitimizācija, kas attiecas arī uz indivīdiem, tas ir, literatūras īpašvārdu referentiem, un arī tas, ka šie izdomātie indivīdi (objekti) nevar tikt identificēti ar aktuālajiem indivīdiem, kuriem ir tas pats nosaukums. Protams, jābūt saistībai starp, teiksim, vēsturisko Napoleonu un visiem iespējamajiem fikcionālajiem Napoleoniem – no kuriem pazīstamākais atrodams Tolstoja *Karā un mierā* –, taču jautājums ir, kā mēs varam identificēt indivīdus dažādās iespējamajās pasaulēs.

Iespējamo pasaulu teorija piedāvā trīs veidus, kā identificēt indivīdus iespējamajās pasaulēs. Viens no veidiem, kā saprast šo saistību, atrodams Saula Kripkes darbā *Nosaukšana un nepieciešamība*, kas pieskaitāms jau iepriekš minētajai kauzālajai īpašvārdu teorijai. Kripke īpašvārdus saprot kā “stingrus apzīmētājus” un vēršas pret uzskatu, ka “nosaukuma referenci nosaka kādas neatkārtojamas identifikācijas iezīmes, dažas neatkārtojamas īpašības, kuras apmierina referents un kuras runātājs zina, vai ir pārliecināts, ka tās ir patiesas.”² Kripkem nesagādā grūtības identificēt, piemēram, Niksonu šajā aktuālajā pasaulē, kur viņš bija uzvarējis ASV prezidenta vēlēšanās, ar Niksonu citā iespējamajā pasaulē, kur viņš varēja uzvarēt, bet neuzvarēja. Jo, kā filozofs asprātīgi saka: “‘Iespējamās pasaules’ tiek noteiktas ar definīciju, nevis atklātas ar jaudīgiem teleskopiem,” tāpēc, “nav iemesla, kāpēc mēs nevarētu noteikt ar definīciju, ka, runājot par to, kas varētu notikt ar Niksonu noteiktā kontrfaktuālā situācijā, mēs runājam par to, kas varētu notikt ar viņu.”³ Jautājums, vai iespējamā pasaule, kur Niksons neuzvar vēlēšanās, ir līdzvērtīga tai, kurā darbojas Tolstoja romāna *Karš un miers* Napoleons? Šķiet, Kripkes teikto par īpašvārdiem kā stingriem apzīmētājiem varētu uzskatīt par vienu no variantiem, kā interpretēt īpašvārdus literatūrā gadījumā, kad šie īpašvārdi kaut ko apzīmē arī mūsu aktuālajā pasaulē.

¹ Sk. Doležel, 1989, 230–232; Doležel, 1998, 16–22. “Pieejams” ir termins iespējamo pasaulu teorijā – piemēram, ja mēs pieņemam pirmās kārtas loģiku par absolūtu (tādu, kas ir spēkā visās iespējamajās pasaulēs), tad var teikt, ka katra iespējamā pasaule ir loģiski pieejama no jebkuras citas. Relatīvas modalitātes gadījumā, piemēram, gadījumā, kad pasaulē *w* ir spēkā pasaules *v* dabas likumi un vēl daži likumi, pasaule *w* ir nomoloģiski pieejama no pasaules *v*, bet ne otrādi. (sk. Divers, 2002, 8–9.)

² Kripke, 1972, 309. Kripke šeit vēršas pret Serlu un deskriptīvisma teoriju.

³ Kripke, 1972, 267.

Otrs variants identifikācijas problēmai, ko piemin arī Kripke, saistās ar transpasauļu identifikāciju (jeb identifikāciju pāri pasaulēm), ko dažādi risina aktuālā un īstā reālisma pozīcijas iespējamo pasaulu teorijā.¹ Vispirms jau jānodala indentitātes pāri pasaulēm un identifikācijas pāri pasaulēm problēma – pirmā nav epistēmiska problēma, kamēr otrā ir epistēmiska problēma, proti, pirmā risina jautājumu, kā indivīds, kas ir saistīts ar vienu iespējamo pasauli, ir noteiktā neepistēmiskā veidā identisks ar indivīdu, kas ir tādā pašā veidā saistīts ar citu iespējamo pasauli, bet otrā risina jautājumu, kā mēs varam sekmīgi apgalvot, vai mums ir šādas identitātes gadījums.² Tas ir, identifikācijas problēma ir saistīta ar jautājumu, kā mēs varam zināt identitāti un kādi varētu būt šāda apgalvojuma kritēriji. Atmetot skeptisko pieeju, mēs varam teikt, ka indivīdam, kas ir kādā pasaulē, ir “mantinieki” dažādās citās pasaulēs, ko nosaka atklājama līdzība dažādos atšķirīgos aspektos (“relatīvistiskais” atbildes variants), vai, ka fakti par identitāti pāri pasaulēm ir “kaili” fakti, kas izslēdz, ka tie varētu tikt iegūti balstoties uz kvalitatīvu līdzību (“metafiziskais” variants).³

Trešā pieeja, kas raksturīga Deivida Ljuisa īstajam reālismam iespējamo pasaulu teorijā, šai problēmai lieto blakusdaļu koncepcijas nosaukumu.⁴ Tā ir līdzīga ar aktuālā reālisma relatīvistisko atbildi tikai terminoloģiski, jo šeit arī var runāt par indivīda “mantiniekiem” dažādās pasaulēs, kuru dažādās īpašības mainās atkarībā no mūsu modālo apgalvojumu pretenzijām, taču īstā reālisma teorijā tie tiek saukti par “blakusdaļām”.⁵ Blakusdaļu attiecība Ljuisa teorijā ir noteiktas līdzības attiecība starp indivīdiem.⁶ Ljuiss savos apgalvojumos ir kategorisks un ironisks problēmu

---

¹ Atbilstošie angļu valodas termini ir “transworld identification”, “actualist realism” un “genuine realism”, to precīzu tulkojumu iespējams atrast, tulkojot plašākus tekstus, tāpēc šeit pieņemtie latviskojumi uzskatāmi tikai par variantu. Kā norāda Džons Daiverss, kura iespējamo pasaulu teorijas pieejas un problēmu sistematizējums šeit tiek izmantots, tad jautājumā par identifikāciju (un identitāti) pāri pasaulēm ir dažādi ieskati par pašu problēmu un tās risinājumu (sk. Divers, 2002, 270.); šeit tiks iezīmētas tikai problēmas aprises.

² Sk. Divers, 2002, 257. Termins “indivīds” (*individual*) šajā gadījumā jāsaprot loģiskā nozīmē.

³ Sk. Divers, 2002, 270–271.

⁴ Atbilstošais angļu valodas termins ir “counterpart theory”.

⁵ Sk. Divers, 2002, 270.

⁶ Sk. Divers, 2002, 122.

konceptualizācijā, apgalvojot, ka nepastāv identitātes (un tātad arī identifikācijas problēma), jo identitāte ir vienkārša un neproblemātiska: “Jebkas ir identisks pats sev; nekā nav identisks jebkam citam kā vien pats sev. [...] Un nav nekāda problēma, kas padara divas lietas identiskas; divas lietas nekad nevar būt identiskas.”¹ Cits jautājums ir, vai kaut kas eksistē saskaņā jeb atbilstoši (*acording*) divām dažādām (īstām vai surogāta) pasaulēm.² Ljuisa piemērs ir Hūberts Hamfrijs, kurš eksistē atbilstoši mūsu pasaulei un ir zaudējis ASV prezidenta vēlēšanas, un kurš eksistē atbilstoši citām pasaulēm, kurās viņš ir uzvarējis prezidenta vēlēšanas.³ Jautājums šeit nav par identitāti vai identifikāciju, bet par to, ko nozīmē eksistēt “atbilstoši pasaulei.” Tas nozīmē, ka īstā pasaulē, piemēram, mūsu pasaulē, Hamfrijs ir tās daļa; citās pasaulēs viņš var tikt reprezentēts līdzīgi kā vaska figūra muzejā reprezentē kādu cilvēku, vai vēl labāk iedomāties viņa eksistenci atbilstoši citām pasaulēm kā dzīvu pilnasinīgu simulakru, kas ir blakusdaļa mūsu pasaules Hamfrijam, cilvēks – ļoti līdzīgs viņam pēc izcelšanās, rakstura vai vēsturiskās lomas. Un tas pats darbojas arī apgrieztā kārtībā – mūsu pasaules Hamfrijs ir blakusdaļa daudziem Hamfrijiem daudzās citās pasaulēs.⁴ Kā norāda Džons Daiverss, tieši kura blakusdaļas attiecība ir būtiska, kuri indivīdi ir būtiskas blakusdaļas, ir atkarīgs no dotā tipa sacījuma un lielā mērā konteksta, kurā sacījums veikts (te var darboties runātāja un klausītāju intereses un intences, fona informācija, sacījuma vieta un laiks, vārdu izvēle, ar kuriem veikta reference uz noteiktu indivīdu u. c.).⁵ Terminu “blakusdaļa” vai “līdzīgs” precīza nozīme šajā teorijā nav konstanta un nav arī noteikta, jo ir atkarīga no konteksta, tāpat kā divas lietas var būt blakusdaļas vienā kontekstā, bet nebūt citā; vai arī var nebūt noteikts, vai divas lietas ir vai nav blakusdaļas.⁶ (Un varētu piebilst, ka tas tā ir, pateicoties mūsu valodas praksei, kurā tiek lietoti modālie termini.)

---

¹ Lewis, 2001, 192–193.

² Deivida Ljuisa lietotā terminoloģija norāda, ka viņš pārstāv īsta reālisma pozīciju, kas atzīst, ka no katras iespējamās pasaules viedokļa – ieskaitot mūsu pašu pasauli – pasaule ir aktuāla un pārējās pastāvošās pasaules ir neaktuālas.

³ Cita starpā, tas ļauj mums pateikt, ka viņš varēja uzvarēt vēlēšanās. Tālāk saīsināti izklāstīts Ljuisa piemērs – sk. Lewis, 2001, 194–195.

⁴ Tas nenozīmē, ka blakusdaļu attiecība ir simetriska (lai arī var tāda būt).

⁵ Sk. Divers, 2002, 123.

⁶ Sk. Lewis, 2001, 254.

Tomēr visos gadījumos pastāv problēma, kā saprast pilnībā izdomātus īpašvārdus? Jo motivācija iespējamo pasaulu teorijām ir cita – tā rodas tiklīdz mēs lietojam, piemēram, tādus modālos terminus kā “iespējams” vai “nepieciešams”, un gribam eksplīcēt to nozīmi patiesuma vērtību terminos. Protams, literatūras tekstus var mēģināt skatīt, piemērojot šīs teorijas instrumentāriju, taču pašu literatūras darbu rašanās intence, teikumu lietojuma konteksts ir cits. Bet kā redzējam Ljuisa teorijas gadījumā, tad konteksts iespaido arī teorijas terminu nozīmi. Arī šī pētījuma par lingvistiskās nozīmes teorijām interese šeit ir krietni šaurāka par literāro darbu semantikas veidošanu – tā koncentrējas uz nobeigtu lingvistisko izteiksmju semantikas problēmu saistībā ar klasiskās semantikas pamatprincipiem, īpaši to iespēju būt ar jēgu, neesot kāda objekta referenci.

Cits variants skatīt īpašvārdus literatūrā ir rodams runas darbības teorijas ietvaros. Balstoties uz Serla izstrādāto runas darbības teorijas variantu, franču literatūras teorētiķis Žerārs Ženets mēģina sniegt savu izdomātās un mūsu aktuālās pasaules saistījuma interpretāciju, uzskatot, ka to iespējams eksplīcēt kā slēptu runas darbību. Viņš apraksta Serla piedāvāto variantu, ka kāda izdomāta stāstījuma sākuma frāze: “Reiz kādā ciematiņā dzīvoja maza meitenīte...”, jāsaprot šādā veidā: “Iedomājieties, lūdzu, kopā ar mani, ka kādā ciematiņā dzīvoja maza meitenīte utt.”, kas ir ekplīcīti formulēts lūgums, saskaņot realitāti ar diskursu un izteikta patiesa vēlme, lai klausītājs vai lasītājs iedomātos tādu lietu stāvokli, kas izteikts minētajā teikumā, proti: “Reiz utt.”¹ Tomēr par labāku Ženets uzskata savu interpretāciju, kurā lūguma runas darbības vietā realitātes un izdomātās pasaules saistību nodrošina deklarācija. Tās tuvākais analogs būtu atrodams matemātikā, piemēram, “Dots: trīstūris *ABC*”. Līdzīgi minētā stāsta sākums būtu jāsaprot: “Dots: kādā ciematiņā dzīvoja utt.” Izvērstā veidā tas skanētu šādi: “Es, autors, ar šo fikcionāli deklarēju, vienlaicīgi saskaņojot kā savus vārdus ar pasauli, tā pasauli ar saviem vārdiem, neapmierinot nekādus patiesuma nosacījumus (= neticot pats un neprasot, lai jūs ticētu), ka *p* (= ka, kādā ciematiņā utt.)”² Salīdzinājums ar matemātiku vedina domāt, ka atkarībā no tā, kādu matemātikas interpretāciju mēs pieņemsim – platonistu vai konstruktīvistu variantu – varētu runāt arī par fikcionālo varoņu reālu

¹ Sk. ЖеNETT, 1998, 374.

² ЖеNETT, 1998, 375–376.

eksistenci (kas gan būtu dīvaini, ja iedomājamies visus uzrakstītos un vēl neuzrakstītos literāros darbus), vai to konstruēšanu. Tādējādi, “konstruējot” kādu literāro darbu, mēs varam runāt par patiesiem (un aplamiem) apgalvojumiem šajā konstruētajā sistēmā, bet nav nepieciešams runāt par kaut kādiem objektiem ārpus šīs konstrukcijas.¹

Arī ar citiem argumentiem tiek aizstāvēta tēze, ka, pieņemot iespējamo pasaulu ideju literatūras interpretācijā, reizē nepieciešami nav jāpieņem izdomātie objekti. Diskusijā par šo tēmu Nikolajs Volterstorfs piedāvā aplūkot šādu nelielu stāstu: “Reiz senos laikos divi zēni, nepakļaujoties saviem vecākiem, devās mežā un apmaldījās.” Viņa arguments ir tāds, ka tas ir ne tikai iespējams, bet arī aktuāls lietu stāvoklis – jo patiešām kādreiz divi zēni, nepakļaujoties saviem vecākiem, ir devušies mežā un apmaldījušies.² Tātad, mēs varam iedomāties iespējamu lietu stāvokli, nepieņemot izdomātus personāžus. Situācija varbūt mainītos, ja mēs šajā nelielajā stāstā piešķirtu zēniem vārdus. Tomēr tieši šī literatūras iespējamo pasaulu (vismaz dažu) ierobežotība – tajos nav uzrakstīts ļoti daudz kas no tā, ko mēs pieņemam kā drošu attiecībā uz mūsu aktuālo pasauli – ir tā, kas tuvākā aplūkojumā rada problēmas.

Tātad, literatūras iespējamās pasaules ir mazas pasaules.³ Bet arī mazo iespējamo pasaulu starpā ir vērojamas atšķirības. Varētu teikt, ka ļoti mazās iespējamās pasaules nav saprotamas bez to, ja tā varētu teikt, “iesēdināšanas” mūsu aktuālajā pasaulē. Uz tām varētu attiecināt Ženeta teikto, ka pat burvju pasakas smel realitāte tūkstoš sīkumu un ka katrā literārajā darbā ir ārpusficionāli (lingvistiski) elementi.⁴ Tomēr tikai uz ļoti mazām (miniatūrām) izdomas pasaulēm tas attiecas pilnā mērā – varētu teikt, ka šeit patiešām nav neviena tīri fikcionāla elementa.

Pieejot problēmai no citas puses, var teikt, ka viens no nosacījumiem, lai mēs varētu klasificētu kādu lingvistisko izteiksmi kā īpašvārdu, ir identitātes kritērijs, ko nosaka šīs lingvistiskās izteiksmes jēga un kas tiek piemērots objektam, kuru izteiksme

---

¹ To var salīdzināt ar Vitgenšteina netiešo iebildumu Raselam jautājumā par patiesumu matemātikā: “Tieši tā, kā mēs jautājam: “*Pierādāms, kurā sistēmā?*”, tā mums jājautā: “*Patiešs, kurā sistēmā?*”” (*Piezīmes par matemātikas pamatiem*, III, 8 – Wittgenstein, 1983, 118.)

² Sk. Wolterstorff, 1989, 244.

³ Sk. Doležel, 1989, 233; Eco, 1990, 67.

⁴ Sk. ЖеNETT, 380, 381.

pārstāv.¹ (Pārfrāzējot filozofijā jau lietotu piemēru – ja mums nebūtu noteiktu identitātes kritēriju Daugavas upei, tad, katreiz norādot uz tās plūstošajiem ūdeņiem, mēs norādītu uz citu objektu, kas, cita starpā ļoti sarežģītu mūsu izteiksmes veidu un apgrūtinātu komunikāciju.²)

Tam ir zināma līdzība ar to, ko Frēge teicis par vārda nozīmi īpašos kontekstos (modālos un tādos, kas izsaka propozicionālas attieksmes, piemēram, pārliecību, vēlēšanos, arī citātos). Donalds Deividsons, aplūkojot to kā vienu no metaforas teorijas variantiem (kuru viņš pats nepieņem), šo Frēges izvirzīto dažādo nozīmju saistības kārtulu (ikdienišķā un īpašā kontekstā) formulē šādi: “Īpašos kontekstos vārda nozīme padara vārda referenci šajos kontekstos identisku nozīmei ikdienišķos kontekstos.”³ (Tātad mēs atsaucamies un mūsu reference ir – nevis kāda lieta, bet šo lietu apzīmējošā vārda nozīme.) Kā tas varētu attiekties uz īpašvārdiem literatūrā? Vēsturiskas personas gadījumā – piemēram, Tolstoja *Karā un mierā*, lietojot vārdu “Napoleons”, tā reference būtu nevis vēsturiskā persona, bet šīs vēsturiskās personas vārda “Napoleons” nozīme (te varētu ieviest indeksus, piemēram: “Napoleons¹” un “Napoleons²”). Tomēr, neatbildēts paliek jautājums, ko darīt ar tiem īpašvārdiem, kuriem nav analogu mūsu aktuālajā pasaulē, un kā mēs vispār varam to zināt (tas ir, vai aktuālajā pasaulē ir šim īpašvārdam atbilstošs objekts, kas ļauj lietot šo īpašvārdu ikdienišķā kontekstā)?

Vēl vienu ceļu pie atbildes varētu iezīmēt paša Deividsona nostāja metaforas jautājumā, kuras galvenā (šķietami paradoksālā) tēze ir šāda: “Metaforas nozīmē to, ko nozīmē vārdi to visburtiskākajā interpretācijā un neko vairāk.”⁴ Parasti gan metaforās īpašvārdi lietoti netiek, tomēr varētu iedomāties izteikumu par kādu aktuālu cilvēku: “Viņš ir īsts Ahilejs”, vai arī ikdienā pat diezgan bieži lietoto: “Arī tu, Brut.” Abos gadījumos, saprotot burtiski, šie izteikumi ir aplami (Ahilejs ir mīta un Homēra eposa varonis, nevis mūsu aktuālajā pasaulē dzīvojošs cilvēks utt.). Varētu pieņemt, ka

¹ Par šo tēmu skat. – Dummett, 1973, 79.

² Angloamerikāņu filozofijā populārs analīzes paraugs ir Temzas upe (sk., piemēram – Dummett, 1973, 98–99).

³ Rakstā *Ko metaforas nozīmē* (Davidson, 1984, 250). Attiecībā uz minēto Frēges uzskatu – sk. Dammita Frēges jēgas un references nošķīrumam veltīto astoto tēzi paragrāfā 2.1. Sk. arī Frege, 1962, 49–50 [37–38].

⁴ Davidson, 1984, 245.

attiecinot šo “visburtiskākajā interpretācijā” uz īpašvārdiem literatūrā, tas nozīmētu, ka vārda “Napoleons” *Karā un mierā* referents ir reālā vēsturiskā persona, un tādējādi daļa romāna teikumu varētu būt patiesi, daļa aplami. Taču visi izteikumi par izdomātiem personāžiem būtu aplami, un mēs vēl arvien nevarētu semantiskos terminos izskaidrot studenta, kurš apgalvojis, ka Hamlets bijis precējies ar Ofēliju, izkrišanu eksāmenā. Turklāt viendabīgi termini – literatūras darbu īpašvārdi – tiktu interpretēti, sekojot atšķirīgiem, semantiski neviendabīgiem principiem. Varētu secināt, ka striktais valodas un pasaules nošķiruma modelis un ar to saistītais literāro iespējamo pasaulu un mūsu aktuālās pasaules nošķiruma modelis – vismaz dažu literāro tekstu interpretācijā – nedarbojas pārāk labi.

Vēl viens arguments tikko minētajam apgalvojumam varētu tikt atrasts “naivajā semantikā”. Filozofijā tiek lietots tāds termins kā “naivā semantika”, attiecinot to uz priekšstatiem par semantiku, kas parādās noteiktos ikdienas valodas teikumos.¹ Varētu teikt, ka tas, kā mēs lietojam īpašvārdus arī liecina par noteiktu (skaidri nenoformulētu) semantisku ieskatu. Aptuvenais šī ieskata raksturojums varētu būt šāds – ikdienas valodā mēs nojaucam (vai arī neuzceļam) robežas starp mūsu aktuālo un iespējamajām literatūras pasaulēm. Piemēram, mēs lietojam kā apzīmētāju vārdu “donkihotisks” attiecībā uz kādu cilvēku mums apkārtējā pasaulē, kas nozīmē, ka viņam piemīt zināms daudzums no Servantesa literārā varoņa īpašībām, ignorējot šo pasaulu atšķirības. (Precīzāk būtu teikt, ka mēs lietojam šo vārdu – Gareta Evansa terminoloģijā – “deferenciāli”, tas ir, šajā konkrētajā gadījumā atsaucoties uz cilvēku grupu, kas ir lasījuši Servantesa romānu.²) Pastāv arī savstarpējas ietekmes – kļūstot pa Pēterburgas ielām, kāds varētu atcerēties Dostojevskas aprakstīto Pēterburgu, dažus no šiem aprakstiem, to izraisīto noskaņu attiecinot uz reālo pilsētu. Varētu arī izveidot apgalvojumu, kurā Dostojevskas romāna apraksts tiek predicēts reālajai pilsētai, turklāt pretendējot, ka apraksta apgalvojumi ir patiesi.³ Tomēr arī ikdienišķā darbībā automātiski esam iesaistīti

¹ Dammits to sauc arī par “rudimentāro semantisko teoriju” (sk. Dummett, 1973, 458).

² Sk. Evans, 1996, 281.

³ Līdzīgs uzskats ir arī Semjuelam Levinam: “Esmu pārliecināts, ka starp reālo pasauli un fikcionālo(-ālajām) pasauli(-ēm) satiksme notiek abos virzienos – aktuālās pasaules pieredze nodrošina materiālu fikcionālo pasaulu konstruēšanai, un fikcionālo konstrukciju elementi nodrošina materiālu pieredzei

iespējamību un varbūtību izvērtēšanā un, kā secina Rodžers Skrūtons, tad spēja aplūkot “iespējamās pasaules” ir jau ietverta mūsu ikdienas psiholoģijā.¹

Galū galā pastāv vēl viena iespēja, proti, aizstāvēt fikcionālu objektu pastāvēšanu, veidojot ar analītiskās filozofijas un loģikas instrumentāriju precīzu šādu neeksistējošu objektu teoriju kā to dara Eduards Zalta. Savā 1984. gada rakstā *Reference uz fikcionālajiem tēliem* Zalta norāda, ka aksiomātiskās teorijas par neeksistējošiem un nepieciešami neeksistējošiem objektiem, ko viņš plāno aizstāvēt, ir uzskatāmas par skaidrāko Meinunga metafizikas formalizāciju.² 2000. gadā viņš jau raksta par pretenziju teoriju un abstrakto objektu teoriju – pirmā neuzskata, ka “Zevs” un “karalis Līrs” denotācija ir objekti, kas savukārt ir objektu teorijas viedoklis –, tomēr Zalta mēģina parādīt, ka objektu teorijas formālismam iespējama interpretācija, saskaņā ar kuru fikcionālie objektu kļūtu par vienībām, ko atzītu pretenziju teorija.³ Šādu pieeju – neatkarīgi no tās realizācijas vērtējuma – var uzskatīt par mēģinājumu arī literatūru un fikcionālo diskursu pakļaut Frēges semantikas prasībai, lai pareizi veidotai lingvistiskajai izteiksmei būtu abi semantiskie korelati – gan jēga, gan reference.

Arhitektūrai kā telpiskam veidojumam – kā tā tiek aplūkotā šī pētījuma ietvaros – tuvāks šķiet nobeigtas lingvistiskas izteiksmes, proti, īpašvārda jēdziens. Arī jēgas un references nošķirums intuitīvi vispieņemamākais šķiet, attiecinot to uz īpašvārdiem kā nobeigtām izteiksmēm. Atsakoties arhitektūras semantikā no analogijas (izomorfas struktūras meklēšanas) ar sintaktisko strukturējumu, kas klasiskajā semantikā balstās patiesuma jēdzienā (vispirms jau patiesumā kā apgalvojuma teikumu patiesuma vērtībā), un aplūkojot tikai vienu izteiksmju tipa modeli, šķiet ir iespējams veidot arhitektūras interpretācijas modeli pēc analogijas ar nobeigtas lingvistiskās izteiksmes – īpašvārda jēgu. Vienīgais tam būtu nepieciešams parādīt izteiksmes jēgas (nozīmes) funkcionēšanu

---

aktuālajā pasaulē. Mūsu “ontoloģiskās” ainavas, faktiski, daļēji ir veidotas no elementiem, kas aizgūti fikcijas pasaulē.” (Levin, 1989, 266.)

¹ Sk. Scruton, 1997, 348.

² Sk. Zalta, 1984, 2.

³ Sk. Zalta, 2000, 1–2

bez saistības ar references (vienalga kā saprastu objektu) sfēru, kam paraugs varētu būt fikcionālo īpašvārdu semantika.

Taču jau deskriptīvās un kauzālās teorijas polemika norāda uz neiespējamību traktēt jēgu kā neatkarīgu no references jēdziena klasiskās semantikas pieņēmumu ietvaros. Serla gala variants šajā diskusijā, kas radies viņa intencionalitātes teorijas ietvaros noved pie mentālo terminu iekļaušanas teorijā¹, iespējamo pasaulu teorija arī fiksē objektus iespējamajās pasaulēs – jautājums tikai, kā mēs tos identificējam ar aktuālajiem – un arī Erduarda Zalta teorija noved pie abstraktu neeksistējošu objektu atzīšanas, traktējot fikcionālus īpašvārdus. Līdz ar to jāatzīst par neveiksmīgiem mēģinājumi šādā veidā meklēt arhitektūras semantikas izveides principus. (Veiksmīga risinājuma gadījumā tam būtu līdzība ar semiotikā balstīto arhitektūras interpretāciju.)

Vienīgā atbilde uz minētajiem jautājumiem būtu meklējama klasiskās semantikas modeļa ierobežotības atzīšanā, pie kā – kā to parādīs šis pētījums – noved patiesuma jēdziena izvērsums verifikācijas un patiesuma nosacījumu nozīmes teorijās.

Rezumējot visas šeit aplūkotās pieejas īpašvārdu semantikā un fikcionālo objektu (indivīdu) nosaukumiem, par kuru izejas punktu var uzskatīt Frēges veikto jēgas un references nošķirumu, uz jautājumu, vai iespējams veidot modeli, kas balstītos uz klasiskās semantikas principiem par jēgas noteiktību, stingru lingvistisko izteiksmju sintaktisko klasifikāciju un hierarhiju, tādu, kurā nebūtu svarīgi patiesuma nosacījumi – jāatbild negatīvi. Taču, lai formulētu precīzu klasiskās semantikas modeļa ierobežotību, nepieciešams sīkāk aplūkot patiesuma jēdziena lomu semantiskajās teorijās, kas ir šīs nodaļas pēdējā paragrāfa uzdevums.

1. 4. Patiesuma jēdziena loma semantikā

Filozofiskajā semantikā ir bijušas divas pieejas nozīmes teorijas veidošanai, kuru pamatprincipi šķiet nepieļauj to izmantošanu, interpretējot arhitektūru kā jēgpilnu veidojumu, kuru saprotam, – nozīmes verifikācijas teorija un patiesuma nosacījumu

---

¹ Tas tiks sīkāk aplūkots darba 2. nodaļā.

teorija.¹ Var teikt, ka abas teorijas noteiktā veidā ir saistītas ar patiesuma jēdzienu. Lai arī verificācijas teorija pieder filozofijas vēsturei² un pēc Tarska semantiskās patiesuma koncepcijas izveidošanas verificācijas teorijas vietu ieņem patiesuma nosacījumu nozīmes teorija, kuras varianti atrodami, piemēram, Dammita un Deividsona rakstos, – tomēr īsumā šeit tiks raksturots arī verificācijas princips un ar to saistītā protokolteikumu problēma, jo tas atklāj vairākus būtiskus momentus klasiskajā izpratnē par valodu un nozīmi. Raksturīga ir arī Vitgenšteina mainīgā attieksme pret verificācijas principu, kas saistīts ar to, ka *Traktāta* valodas filozofija pieder klasiskajai semantikai, kamēr vēlākie uzskati, sākot no 20. gadsimta trīsdesmitajiem gadiem, atklāj jaunu pieeju valodai, kurā uzsvars likts uz ikdienas valodas lietojumu daudzveidību.

Verifikācijas princips un protokolteikumi

Vispārpieņemtais verificācijas principa formulējums būtu sekojošs: lingvistiskā nozīme ir verificācijas jeb apstiprinājuma veids. Alfrēds Aijers savā slavenajā 1936. gada darbā *Valoda, patiesība un loģika* to formulē sekojoši:

Kritērijs, kuru lietojam, lai pārbaudītu šķietamu apgalvojumu īstumu, faktiski ir verificējamība. Mēs sakām, ka teikums ir faktiski nozīmīgs jebkuram dotam cilvēkam tad un tikai tad, ja viņš zina, kā verificēt propozīciju, kuru viņam ir nolūks izteikt – tas ir, ja viņš zina, kādi novērojumi noteiktos apstākļos novedīs pie tā, lai pieņemtu propozīciju kā patiesu vai noraidītu kā aplamu. No otras puses, ja šķietamai propozīcijai ir tāds raksturs, ka pieņēmums par tās patiesumu vai aplamumu ir konsistents vispār ar jebko, kas attiecas uz viņa nākotnes pieredzi, tad – ciktāl tas uz to attiecas – tā ir, ja ne tautoloģija, tad tikai pseidopropozīcija. Teikums, kurš to izsaka, viņam var būt

---

¹ Filozofijas vēsturē runā par nozīmes verificācijas teoriju, paši loģiskie pozitīvistu vairāk lieto terminus “verificējamība” un “verifikācijas metode”. Jāņa Vēja *Lingvistiskajā filozofijā* runāts par verificācijas principu, kurš operē ar trim galvenajiem komponentiem – ar teoriju, pašu verificāciju un verificācijas bāzi (sk. Vējš, 1981, 14–16).

² Tas, protams, ir vienkāršoējums, jo, piemēram, Dammits savā darbā par Frēges valodas filozofiju norāda, ka – analogiski kā intuicionisma izpratnē par matemātikas apgalvojumiem – iespējams pieņemt verificāciju un falsifikāciju par centrālajiem nozīmes teorijas jēdzieniem, kas aizvietoju patiesuma nosacījumu teorijas jēdzienus (patiesumu un aplamumu). (Sk. Dummett, 1973, 684.)

emocionāli nozīmīgs, bet tas nav burtiski nozīmīgs. Attiecībā uz jautājumu procedūra ir tā pati.¹

Morics Šliks, raksturojot nozīmes un verifikācijas saistību savā 1938. gada rakstā *Nozīme un verifikācija*, norāda, ka mūsu kļūda ir domāt, ka mēs zinām teikuma nozīmi, ja pazīstam visus vārdus, kas tajā parādās.² Tēzi: “Propozīcijas nozīme ir tās verifikācijas metode”, viņš paskaidro sekojoši: “Paziņot teikuma nozīmi, ir līdzīgi tam, ka tiek paziņotas kārtulas, saskaņā ar kurām teikums jālieto, un tas ir tas pats kā paziņot veidu, kādā tas var tikt verificēts (vai falsificēts).”³ Viņš norāda, ka to mēdz saukt par “eksperimentālo nozīmes teoriju”, bet tā nav teorija (teorija ir hipotēžu kopa), bet gan vienkāršs apgalvojums par veidu, kā propozīcijām īstenībā tiek piešķirta nozīme gan ikdienas dzīvē, gan zinātnē.⁴ Nevis pati verifikācija ir nozīmes kritērijs, bet “verifikācijas iespējamība” (“verificējamība”), turklāt svarīga šeit ir nevis empīriskā verificējamība, bet tās loģiskā iespējamība.⁵

Vīnes pulciņa biedriem verifikācijas metode saistījās ar pieredzes propozīcijām vai tā sauktajiem “protokolteikumiem”.⁶ Sākotnējā protokolteikumu ideja parādās Kamapam 1931. gadā, kad savā rakstā *Fizikālā valoda* viņš raksta: “Mēs domājam par [protokolu] kā saturošu, varbūt fiziķa vai psihologa, sākotnējā protokola teikumus. Mēs tādējādi idealizējam procedūru it kā visas mūsu pieredzes, uztveres un sajūtas, domas, utt., gan zinātnē, gan ikdienas dzīvē, būtu vispirms pierakstītas protokolā tā, ka tālākai izstrādāšanai vienmēr kā sākuma punkts būtu protokols.”⁷ Otto Neirāts teikumus, no

¹ Ayer, 1990, 16. Sīkāku Aijera verifikācijas principa analīzi sk. Džona Fostera darbā par Aijeru (Foster, 1985, 1–84). Aijera paša pozīcija varētu tikt raksturota kā “vājais” verifikācijas princips, kas rezumējams tēzē, ka “apgalvojuma nozīme (t. i., faktiskā nozīme) ir virknē veidu, kuros var būt (principā) novērojama evidence, kas ir būtiska tā patiesuma vai aplamuma noteikšanai” (*ibid.*, 27).

² Sk. Schlick, 1975, 119 [339]. Kvadrātiekvās (šeit un tālāk) norādītas rakstu pirmizdevumu lappuses.

³ Schilck, 1975, 120 [340].

⁴ Sk. Schlick, 1975, 121 [341].

⁵ Sk. Schick, 1975, 123 [343], 131 [351].

⁶ Jānis Vējš kā citu “Protokollsätze” tulkojuma variantu lieto “protokola izteicieni” (Vējš, 1981, 16).

⁷ Citēts pēc Alberto Kofas darba – Coffa, 1991, 375.

kuriem sastāv atsevišķās zinātnes (ja atmet tautoloģijas) un kurus viņš sauc par “reālajiem teikumiem”, iedala protokolteikumos un teikumos, kas nav protokolteikumi.

Protokloteikumi ir reālie teikumi, kuriem ir tā pati teikumu forma kā citiem teikumiem, taču tajos vairākkārt parādās personvārds noteiktā saistībā ar citiem terminiem. Pilnīgs protokolteikums varētu, piemēram, skanēt: “Otto protokols trijos un 17 minūtēs: [Otto izrunāta doma trijos un 16 minūtēs bija: (Trijos un 15 minūtēs istabā bija galds, ko uztvēra Otto)]”. Šis reālais teikums ir tā izveidots, ka “atverot iekavas”, rodas nākamie reālie teikumi, kas vairs nav protokolteikumi: “Otto izrunāta doma trijos un 16 minūtēs bija: (Trijos un 15 minūtēs istabā bija galds, ko uztvēra Otto)” un tālāk: “Trijos un 15 minūtēs istabā bija galds, ko uztvēra Otto.”¹

Rūdolfis Karnaps savā rakstā par protokolteikumiem, kas publicēts kopā ar Neirāta tekstu, norāda, ka šī definīcija un piemērs, kas vērsti pret agrāko paša Karnapa priekšlikumu², nav uzskatāms par zinātnes valodas uzbūves variantu, kas būtu pretrunā ar viņa paša ieteikto, bet gan, ka šeit var runāt par divām atšķirīgām zinātnes valodas uzbūves metodēm, kur abas ir iespējamas un attaisnotas. Te tiek, pirmkārt, runāts par protokolteikumiem ārpus sistēmas valodas (Karnapa variants), kur protokolteikumu forma ir brīva un kur jābūt noteiktām kārtulām, kas tulko protokolteikumus sistēmas valodā, un, otrkārt, par protokolteikumiem sistēmas valodas ietvaros (Neirāta variants).³

Veidojot savu zinātnes filozofiju, Vīnes pulciņa biedri risināja jautājumus par to, kāds raksturs ir pieredzes evidencei, vai tā ir droša, vai tā ir jāatmet, ja tā ir pretrunā ar teoriju, vai evidencei jābūt par fizikāliem objektiem, pretstatā privātiem sajūtu datiem. Protokolteikumu teorija ir mēģinājums dot atbildi uz šiem jautājumiem. Verifikācijas princips protokolteikumu teorijas ietvaros kļūst par principu, ka vārdu secībai ir tikai tad jēga, ja tie ir atvasināmi no protokolteikumiem.⁴ Protams, šis verifikācijas princips nedod

¹ Neurath, 1975, 73 [207].

² Neirāts norāda, ka viņa raksts ir piezīmes 1932. gada Karnapa rakstam *Fizikālā valoda kā zinātnes universālā valoda* (sk. Neurath, 1975, 70 [204]), kur Karnaps runā par “sākotnējo protokolvalodu”, “pārdzīvojumu valodu [Erlebnissprache]” vai “fenomenālo valodu” (*ibid.*, 72–73, [206–207]).

³ Sk. Carnap, 1975a, 81–82 [215–216].

⁴ Sk. *Metafizikas pārvarēšana ar valodas loģisko analīzi* (1931) – Carnap, 1975b, 152–153 [222–223].

atbildi, kā ir verificējami paši protokolteikumi, otrkārt, ir jāeksplicē attiecības starp protokolteikumiem un citiem zinātnes valodas teikumiem.

Vitgenšteina *Traktātā* tā ir uz loģiskās formas līdzību balstīta attēlošanas attiecība, kas nodrošina elementāro teikumu saistību ar realitāti.¹ Tomēr Vitgenšteinu neinteresēja zinātnes metodoloģija un *Traktāts*, lai arī tas tika uzverts loģiskajā pozitīvismā kā šim virzienam tuvo ideju manifests, savos formulējumos un jautājumu nostādņē bija pārāk abstrakts – bija nepieciešams atbildēt, kādi ir vienkāršie jeb elementārie teikumi, kas balsta visu zinātnes teoriju. Karnapa sākotnējais viedoklis, kuru viņš gan ilgi nepaturēja, apgalvoja, ka (1) protokoli nav revidējami, (2) visi fizikālās valodas teikumi ir revidējami, (3) protokoli var tikt tulkoti fizikālajā valodā.² Taču šīs tēzes neietver atbildi uz jautājumu, kā definēt pašus protokolteikumus un kāda ir to attiecība pret evidenci, kas tos apstiprina (pēdējais ir empīrisma filozofijai būtisks jautājums). Viens no mēģinājumiem varētu būt – ieviest tīri sintaktisku kritēriju protokolteikumiem, bet Karnapa uzskati par to konvencionalitāti, tad pieļautu visdažādākās protokolteikumu formas.³ Karls Gustavs Hempels savā 1935. gada rakstā par loģisko pozitīvistu patiesuma teoriju raksta, ka tā “soli pa solim attīstījusies no korespondences teorijas par savaldīgu koherences teoriju”, kur pie šīs attīstības pēdējās fāzes Hempels pieskaita Karnapa atzinumu, ka protokola apgalvojumu formālie raksturojumi nav fakta, bet konvencijas jautājums.⁴ Kādā sava raksta uzmetumā, pēc Tarska semantiskās patiesuma definīcijas cildinājuma⁵, Karnaps raksta: “Tā sauktās

¹ Salīdz.: “Viņš [Vitgenšteins – J. T.] argumentēja, ka saistība [starp elementārām proposīcijām un pieredzi – J. T.] nav ārēja, kā tikai kauzāla saistība starp stimulu un atbildes reakciju, bet proposīcijai iekšēja.” (Coffa, 1991, 360.)

² Sk. Coffa, 1991, 358.

³ Sk. Coffa, 1991, 371.

⁴ Sk. Hempel, 2000, 5, 19–20; tādējādi pats protokolteikma jēdziens kļūst lieks (*ibid.*, 20).

⁵ Savā intelektuālajā autobiogrāfijā Karnaps stāsta par tikšanos ar Alfrēdu Tarski un lielo iespaidu, ko atstājis Tarska paziņojums, ka viņš ir izveidojis patiesuma definīciju. Karnaps domājis par sintaktisku loģiskā patiesuma definīciju un bijis pārsteigts, kad Tarskis teicis, ka tas ir patiesums ikdienas nozīmē. Uz jautājumu, kā tad iespējams dot patiesuma nosacījumus teikumam “Šis galds ir melns” – Tarskis atbildējis: “Tas ir vienkārši; teikums “Šis galds ir melns” ir patiess tad un tikai tad, ja šis galds ir melns.” (Carnap, 1993, 94.)

realitātes konstrukcija tomēr ir atkarīga, kā mēs zinām, no valodas struktūras, kas tiek lietota šajā laikā; tā ir atšķirīga katrā gadījumā, piemēram, primitīvajā domā, klasiskajā fizikā un kvantu fizikā.”¹

Tātad var teikt, ka loģiskā pozitīvisma teorētiskajos zinātnes metodes pamatojuma meklējumos pati valoda un tās konvencijas ieņem teorijas konceptuālajā aparātā noteiktu un nereducējamu vietu. Šis īsais ieskats dažādos viedokļos par protokolteikumiem, pie kuru statusa noteikšanas zinātnes (un ikdienas) valodā strādāja loģiskais pozitīvisms, norāda uz pašas valodas noteiktu iezīmju nereducējamo raksturu un dažādu (piemēram, fizikālisma, fenomenālisma utt.) valodu pastāvēšanas iespējamību, kuras no filozofiskā attaisnojuma viedokļa ir līdzvērtīgas.

Kopējā ievirze šeit ir bijusi, pirmkārt, meklēt epistēmiski drošu pamatu zinātnei, skatot to vispirms jau kā valodas problēmu, otrkārt, vēršanās pret metafiziku, kurā sastopami, lietojot Vitgenšteina *Traktāta* terminu, “pretjēgas” teikumi, un, treškārt, ikdienas redzes viedokļa un zinātnes līdzvērtība, aizstāvot šo “cilvēka no ielas” redzes punktu.² Šis pēdējais punkts saista loģiskā pozitīvisma ieguldījumu ar vēlākajiem Vitgenšteina uzskatiem un ikdienas valodas filozofiju. Karnapa pētījumi zinātnes metavalodas veidošanā, ko viņš nosauc par “loģisko sintaksi” noved viņu pie “tolerances principa” jeb dažādu valodas veidu izvēles konvencionālisma atzīšanas³, kas savukārt ir pamats tālāk analītiskajā tradīcijā izveidotajam Kvaina holismam.⁴

¹ Citēts pēc Kofas darba – Coffa, 1991, 373.

² Šliks raksta, ka viena no galvenajām patiesa pozitīvisma tēzēm ir, “ka pasaules naivā reprezentācija, tas kā to redz cilvēki ielās, ir pilnīgi pareiza”. (Schlick, 1975, 147 [367].)

³ “Katram ir brīvība savas valodas un līdz ar to loģikas kārtulas tā izvēlēties, kā viņš grib. Es to saucu par “tolerances principu”; precīzāk to varētu saukt par valodas formu konvencionālītes principu.” (Carnap, 1993, 85.)

⁴ Starp ievērojamākajiem 20. gadsimta analītiskās tradīcijas pārstāvjiem pastāvošā konceptuālā saistība ir apliecināta arī viņu darbos – tā Karnaps savā intelektuālajā autobiogrāfijā Vitgenšteinu, Raselu un Frēģi uzskata par filozofiem, kuriem ir bijusi lielākā ietekme uz viņa domāšanu (Carnap, 1993, 39), Kvains savu galveno darbu *Vārds un objekts* velta Karnapam, “skolotājam un draugam” (Quine, 1973) un Deividsons *Pētījumu par patiesumu un interpretāciju* pirmajā lapā ieraksta “To W. V. Quine without whom not”, liekot saprast, ka bez Kvaina filozofiskās darbības nebūtu iespējamas šīs esejas (Davidsons, 1984).

Vitgenšteina attieksme pret verifikācijas principu

Pieņēmumus, kas ir verifikācijas principa pamatā, raksturo arī Vitgenšteina vēlākā noliedzošā attieksme pret šo principu, pat nevēlēšanās atzīt, ka viņš to aizstāvējis, lai arī tas ir pretrunā ar tekstuālo evidenci, par ko, piemēram, liecina viņa sarunas ar Vīnes pulciņa biedriem.¹ Par verifikācijas principa sākumpunktu var uzskatīt (tajā nozīmē, ka tas ir loģiski saderīgs ar verifikācijas principu) *Traktāta* formulējumu: “Propozīcija *parāda* savu jēgu. Propozīcija *parāda*, kādās savstarpējās attiecībās atrodas lietas, ja tā ir patiesa. Un tā *pasaka*, ka tās atrodas tādās attiecībās.” (4.022.) Tas, protams, ir abstrakts formulējums, taču mēģinot to konkretizēt un attiecinot uz aktuālu teikumu, piemēram, ikdienas valodā, mēs nonākam pie verifikācijas principa.²

Materiālos, kas attiecas uz Vitgenšteina sarunām ar daļu no Vīnes pulciņa biedriem, var atrast stingru verifikācijas principa apgalvojumu: “Propozīcijas jēga ir tās verifikācijas metode. Tā nav līdzeklis, lai konstatētu propozīcijas patiesumu, bet gan pati jēga. Tā ir jāpazīst, lai saprastu propozīciju.”³ Kādā 1930. gada sarunas pierakstā atrodams mazliet izvērstāks šī principa raksturojums: ”Priekšstats ”dzeltens” nav redzamā dzeltenā attēls tajā nozīmē, kā es teiksim savā kabatas makā nēsāju līdzīgu sava drauga attēlu. Tas ir attēls gluži atšķirīgā, formālā nozīmē. [...] *Krāsas priekšstatam ir tā pati daudzējādība kā krāsai.* Tajā ir tās saistība ar īstenību. Ja es tagad saku: ”Tas ir dzeltens”, tad es to varu verificēt pilnīgi atšķirīgi. Propozīcijai ir pilnīgi atšķirīga jēga, katru reizi atkarībā no pielautās verifikācijas metodes.”⁴ Pēc atgriešanās Anglijā, posmā, ko varētu saukt par pārejas jeb uzskatu maiņas periodu, savās *Kembridžas lekcijās* (1930–32) Vitgenšteins par krāsu jau runā savādāk, sakot, ka krāsu īpašības nenosaka fizika vai

¹ Galvenais materiāls apkopots Zūrkampa izdevniecības izdotajā Vitgenšteina rakstu 3. sējumā, kas tā arī saucas *Vitgenšteins un Vīnes pulciņš* (Wittgenstein, 1993c); par šī materiāla tapšanas vēsturi sk. Monk, 1990, 242–244. Arī Karnaps savās atmiņās lieto terminu “Vitgenšteina verifikācijas princips” (Camap, 1993, 88).

² Arī Maikls Riglijs Vitgenšteina verifikacionismu saista ar *Traktātu*, viņš gan šim secinājuma, pie kura nonāk, noliedzot principa aizgūšanas dažādas iespējas, nesniedz nekādu tekstuālu evidenci (sk. Wrigley, 1989, 286–287).

³ Wittgenstein, 1993c, 227.

⁴ Wittgenstein, 1993c, 97.

uztveres psiholoģija, bet gan valodas, kā mēs runājam par krāsām, gramatika.¹ Šeit vairs nav jārunā par valodas un realitātes attiecībām – var gan teikt, ka tām ir tā pati loģiskā daudzējādība, bet šī loģiskā daudzējādība ir dota valodas gramatikā. Nav grūti iedomāties, ka iespējamās dažādas gramatikas atkarībā no mūsu attieksmes pret realitāti (piemēram, fizikā un ikdienā).

Tas iezīmē virzību uz Vitgenšteina vēlāko verifikācijas vērtējumu: “Kādu laiku es mēdzu teikt, lai iegūtu skaidrību, kā teikums tiek lietots, ir laba ideja pajautāt: “Kā kāds mēģinātu verificēt šādu apgalvojumu?” Bet tas ir tikai viens veids starp citiem, lai iegūtu skaidrību par vārda lietojumu teikumā. Piemēram, cits jautājums, ko bieži ir ļoti derīgi pajautāt, ir: “Kā šo vārdu iemācās?”, “Ko mēs darītu, lai iemācītu bērnam šo vārdu?” Bet daži pavērsa šo ieteikumu par verifikācijas dogmu – kā kad es būtu aizstāvējis teoriju par nozīmi.”² Šie Vitgenšteina izteikumi paskaidro arī viņa attieksmi pret savu agrāko filozofiju, kuru viņš kritizē *Filosofiskajos pētījumos*. Tomēr tā ir kritika par vienas, noteiktos pieņēmumos balstītas pieejas absolutizāciju, un līdzīgi kā verifikācijas principa gadījumā, kurš var darboties kā viens no nozīmes skaidrojumiem – teikuma verifikācija varētu būt noteikta valodspēle vai valodspēles sastāvdaļa. Verifikācijas principu Vitgenšteina filozofijas citu jēdzienu kontekstā un klasiskās semantikas un pragmatikas pieeju kontekstā var palīdzēt saprast sekojoša shēma.³

¹ Sk. lekcija A III, 4. §. – Wittgenstein, 1989a, 8.

² Citēts pēc Reja Manka sarakstītās Vitgenšteina biogrāfijas – Monk, 1990, 287–288. Atcerēsimies, ka arī par saukli kļuvušais princips “nozīme ir lietojums”, neizraujot to no konteksta, *Filosofisko pētījumu* 43. paragrāfā skan šādi: “Plašā gadījumu klasē – lai arī ne visos šādos gadījumos –, kad lietojam vārdu “nozīme”, to var skaidrot šādi: vārda nozīme ir tā lietojums valodā. Un nosaukuma *nozīme* dažkārt tiek skaidrota, norādot uz tā *nesēju*.” (Vitgenšteins, 1997, 29.) Tātad runa šeit ir par analīzes metodi, nevis nozīmes teoriju, kas izslēdz citu, no tās atšķirīgu teoriju. Līdzīgs viedoklis izteikts arī Frīdriha Vaismana *Lingvistiskās filozofijas principos*, ko lielā mērā ietekmējusi ilggadīgā komunikācija ar Vitgenšteinu: “Dot verifikācijas metodi, tāpēc ir tikai viens no nozīmes izskaidrojuma aspektiem.” (Waismann, 1965, 332.)

³ Kā katra shēma – tas ir vienkāršojums (sākotnēji sagatavots 2002./ 2003. mācību gadā lasītajam lekciju kursam), kas tomēr palīdz uzskatāmāk iezīmēt noteiktas tendences nozīmes teoriju attīstībā un to zināmu kontinuitāti.

Verifikācijas vieta semantikas attīstībā (shēma)

Loģiskā daudzējādība	Loģiskā daudzējādība <i>Traktātā</i>	Loģiskā daudzējādība=gramatika (<i>Kembridžas lekc. 1930–32</i>)	Valodas un dzīvesveida loģiskā daudzējādība (<i>Filosofiskie pētījumi</i>)
Attēlu teorija	Loģiskais attēls <i>Traktātā</i>	Ikdienas valodas propozīcijas kā attēli	Vitgenšteins nenoraida attēlu teoriju, bet modificē to arī vēlākajā filozofijā (Hintikka, Hintikka, 1986, 221–224)
Loģiskā telpa	Loģiskā telpa <i>Traktātā</i>	Ikdienas valodas propozīcijām atbilst pasaules iespējamību loģiskā telpa	Kārtulu noteikto izteiksmes lietojumu loģiskā telpa; Fiksētais un mainīgais: (<i>Par drošticamību</i> , 95. §.–99. §.)
Verifikācija	<i>Traktāts 4.022</i>	1) <i>Vitgenšteins un Vīnes pulciņš</i> : verifikācija attiecas uz iespējamībām loģiskajā telpā (Wittgenstein, 1993c, 97, 227) 2) <i>Vīnes pulciņš</i> : Karnaps, Šliks, Neirāts 3) <i>Aijera formulējumi</i> (<i>Valoda, patiesība un loģika</i>)	1) Jautājums par verifikāciju – tikai viens no lietojuma veidiem (Monk, 1990, 287–288) 2) loģiskā pozitīvisma kritika: Kvains <i>Empīrisma divas dogmas</i>

Pasaule/ realitāte	Pasaule <i>Traktātā</i> un Karnapa <i>Pasaules loģiskajā uzbūvē</i> ¹	1) Pasaulei ir vienāda loģiskā daudzējādība ar valodu; valodā to fiksē gramatika (<i>Kembr. lekc. 1930–32</i>). Fenomenoloģija kā gramatika un atteikšanās no fenomenoloģiskās valodas meklējumiem (<i>Filosofiskās piezīmes</i> , I, 1. §.) 2) Pieredzes lingvistiskā blakusdaļa ir protokolteikumi. Diskusija par protokolteikumiem: kā veidojas pati protokolteikumu nozīme	Jautājuma par realitāti “atcelšana”; valoda kā darbība; valodspēļu un dzīves formu saistība <i>Filosofiskajos pētījumos</i>
	sintakse un semantika	pragmatika	

Nozīmes patiesuma nosacījumu teorijas

Alfrēda Tarska semantiskā patiesuma koncepcija, ko Tarskis izklāstīja kādā sarunā Karnapam un kas uz viņu atstāja negaidīta pārsteiguma iespaidu, daudzu filozofu acīs rehabilitēja patiesuma jēdzienu un patiesuma teorijas statusu.² Tarska izejas punkts ir vienkāršs teikums “Sniegs ir balts”. No semantiskās patiesuma koncepcijas izriet sekojoša ekvivalence:

Teikums “Sniegs ir balts” ir patiess tad un tikai tad, ja sniegs ir balts.

¹ Karnapa *Pasaules loģisko uzbūvi* var skatīt kā pirmo sistemātisko Frēges-Rasela tradīcijas modernās loģikas pielietojumu ārpus tīrās matemātikas – fenomenālās pieredzes pasaulei, vai kā fenomenālistiskās sistēmas pirmo precīzo formulējumu (uz šādām interpretācijām citu starpā norāda Uliss Mulinē – sk. Moulins, 1991, 265). Taču pret vienkāršotu Karnapa darba interpretāciju brīdina Maikls Frīdmens, jo – kā viņš raksta – Karnaps uzskata arī, ka zinātnisko jēdzienu objektīvā nozīme nekādā ziņā nav atkarīga tikai no ostensīva kontakta ar nepastarpināti doto; tieši pretēji – intersubjektīva komunikācija ir iespējama tikai pateicoties jēdzienu loģiskajai struktūrai, kas rodas no to loģiskās vietas zinātnisko zināšanu totālā sistēmā (sk. Friedman, 1991, 513). Tātad Karnapa *Pasaules loģisko uzbūvi* varētu salīdzināt ar Vitgenšteina *Traktātu* arī saistībā ar loģiskās telpas jēdzienu.

² Šeit netiks aplūkots mazliet specifiskais jautājums, vai Tarska koncepcija uzskatāma par atbilstības (korespondences) patiesuma teoriju vārda stingrā nozīmē.

Kā norāda Tarskis, tad frāze “Sniegs ir balts” minētā teikuma kreisajā pusē ir likta pēdiņās, bet labajā tā ir bez pēdiņām; labajā pusē atrodas pats teikums, kreisajā - tā nosaukums.¹ To var vispārināt, apzīmējot brīvi izvēlētu teikumu kā p un tā nosaukumu (teikumu pēdiņās) kā X . Starp diviem teikumiem “ X ir patiess” un “ p ” pastāv ekvivalences attiecība, ko Tarskis nosauc par “ T veida ekvivalenci”.²

(T) X ir patiess tad un tikai tad, ja p .³

Tarskis savu patiesuma definīciju sākotnēji nedomā kā piemērojamu dabīgajām valodām⁴, to vēlāk izdara Donalds Deividsons savā nozīmes patiesuma nosacījumu teorijā. Kā raksta Džons Pāsmors, tad pēc paša Deividsona vārdiem viņš seko savai semantiskajai teorijai jau kopš 1953. gada, lai arī teorijas aplūkojums tās sākotnējā formā nav datējams pirms 1967. gada raksta *Patiesums un nozīme*.⁵ Šajā rakstā viņš uzstāda programmatisku prasību, ka nozīmes teorijai valodai L , neatsaucoties uz jebkādiem (tālākiem) semantiskiem jēdzieniem, jāzūliek pietiekami daudz ierobežojumu predikātam “ir T [ir patiess]”, lai iegūtu visus teikumus no Tarska shēmas T , kad teikuma mainīgais tajā tiek aizvietots ar valodas L teikuma strukturālu aprakstu un “ p ” ar šo teikumu.⁶ Mazliet precīzāk prasību, lai nozīmes teorija “dotu teikumu nozīmes” viņš raksturo rakstā *Semantikas dabīgajā valodām*:

Patiesuma teorija ietver, katram teikumam s , “ s ir patiess tad un tikai tad, ja p ” formas apgalvojumu, kur vienkāršākajā gadījumā “ p ” tiek aizvietots ar s . Tā kā vārdi “ir patiess tad un tikai tad, ja” ir invarianti, mēs varam, ja vēlamies, interpretēt tos, kā tādus, kas nozīmē

¹ Sk. Тарский, 1998, 94.

² Saīsinājums “ T ” nāk no angļu valodas vārda “truth”, šeit saglabāts šis apzīmējums, jo filozofijā iegājies termins “ekvivalence T ” un “konvencija T ”.

³ Тарский, 1998, 95.

⁴ Sk. Тарский, 1998, 101.

⁵ Passmore, 1985, 68. Vēl nozīmes patiesuma nosacījuma teorijai svarīgi ir Deividsona raksti *Semantika dabīgajām valodām* (1970), *Radikālā interpretācija* (1973), *Aizstāvēt konvenciju T* (1973), *Atbilde Fosteram* (1976), kas visi apkopoti darbā *Pētījumi par patiesumu un nozīmi* – sk. Davidson, 1984.

⁶ *Patiesums un nozīme* – sk. Davidson 1984, 23.

“nozīmē, ka”. Tādā veidā konstruēts piemērs varētu tikt lasīts kā “Sokrāts ir gudrs” nozīmē, ka Sokrāts ir gudrs”.¹

Šāds patiesuma teorijas izmantojums nozīmes teorijā ļauj mums saprast plaši izplatīto atziņu, ka “teikuma nozīme ir atkarīga no tā daļu nozīmēm”.² Teorijai pēc Deividsona jābūt empīriski pārbaudāmai, un jātiek galā ar dabīgās valodas dažādajām īpašībām, piemēram, tās izteiksmju indeksālo raksturu.³ Pārveidojot savu semantikas teoriju un modelējot to kā radikālās interpretācijas situāciju, viņš vēlreiz mēģina aizstāvēt Tarska patiesuma koncepciju kā pamatu semantiskai teorijai savā radikālās interpretācijas modelī.⁴ Līdzīgi kā Kvains nozīmes jautājumu pārnēs uz tulkojuma jēdzienu, tā Deividsons šeit nozīmi saprot kā interpretāciju.

Lai aizstāvētu pretenziju, ka patiesuma teorija (Tarska versija), modificēta tā, lai to pielietotu dabīgajai valodai, var tikt lietota kā interpretācijas (nozīmes) teorija, Deividsons atbild uz trim iespējamiem iebildumiem viņa pieejai: (1) Vai ir saprātīgi domāt, ka aprakstītā veida patiesuma teorija var tikt piemērota dabīgajai valodai? (2) Vai ir iespējams pateikt, ka šāda teorija ir korekta, balstoties uz evidenci, kas pieejama interpretam bez iepriekšējām interpretējamās valodas zināšanām? (3) Ja teorija ir zināma kā patiesa, vai ir iespējams interpretēt valodas runātāja sacījumus?⁵ Kā atbildes mēģinājumi uz pirmo jautājumu var tikt skatīti plašāka nozīmē visi Deividsona šai tēmai

¹ *Dabīgo valodu semantikas* – Davidson, 1984, 60.

² *Aizstāvēt konvenciju T* – Davidson, 1984, 70–71. Sk. arī Dammita pirmo tēzi par jēgas un references nošķirumu Frēgem (2.1. paragrāfā).

³ Piemēram, indeksālas izteiksmes “es” reference ir atkarīga no tā, kurš to ir izrunājis, izteiksmes “vakar” reference – kad tā ir izrunāta.

⁴ Kā piezīmē savam rakstam *Radikālā interpretācija* norāda Deividsons, tad termins “radikālā interpretācija” norāda uz stingru radniecību ar Kvaina “radikālo tulkojumu”, bet vārds “interpretācija” termina “tulkojums” vietā nozīmē uzsvāru uz izteikti semantisko aspektu viņa pieejā (sk. Davidson, 1984, 126). Līdzīgi kā Kvaina gadījumā šī radikālā interpretācija ir modelis, kas slēptā veidā darbojas arī starp vienas valodas pārstāvjiem (sk. *ibid.*, 125). Par Kvainu sk. 2. nodaļā – kā jau minēts ievadā, šis darbs nav pētījums filozofijas vēsturē, tāpēc Kvaina tulkojuma koncepcija – kas šeit svarīga holisma hipotēzes sakarā – aplūkota pēc patiesuma nosacījumu nozīmes teorijas.

⁵ *Radikālā interpretācija* – sk. Davidson, 1984, 131. Džons Pāsmors norāda, ka tie ir jautājumi, kas nodarbinājuši Deividsona kritiķus (sk. Passmore, 1985, 72).

veltītie raksti. Svarīgi ir apsvērumi, kurus viņš izklāsta, atbildot uz otro un trešo jautājumu. Viņš norāda, ka apvērš izskaidrojuma virzienu: pieņemot tulkojumu, Tarskis varēja definēt patiesumu (objektu valodai un metavalodai, definējot patiesuma jēdziena materiālo adekvātumu, nav jābūt vienai un tai pašai valodai, lai arī viņa piemēros tas tā ir¹). Savukārt Deividsons, pieņemot patiesuma jēdzienu, izskaidro tulkojumu jeb interpretāciju. Patiesums ir vienkārša īpašība, kas pievienojas vai nepievienojas sacījumiem, kamēr katram sacījumam ir sava īpašība, un patiesums ir piemērotāks, lai tiktu saistīts ar salīdzinoši vienkāršām runātāju attieksmēm.² Deividsona piemērs T konvencijai (T) un to apstiprinošai evidencei (E) kā arī tās vispārinājumam (GE), ko viņš lieto savā radikālās interpretācijas modelī, ir sekojošs:

(T) "Es regnet" ir paties vācu valodā, kad to saka x laikā t tad un tikai tad, ja netālu no x laikā t līst.

(E) Kurts³ pieder vācu valodas kopienai un Kurts uzskata "Es regnet" par patiesu sestdien pēcpusdiena, un netālu no Kurta sestdienas pēcpusdienā līst.

(GE) $(x)(t)$ ⁴ (ja x pieder vācu valodas kopienai, tad x uzskata "Es regnet" par patiesu laikā t tad un tikai tad, ja netālu no x laikā t līst)).⁵

Taču, lai veiktu šādu analīzi, Deividsonam nākas iepriekš pieņemt nozīmes (interpretācijas) un pārliecību saistību⁶, kas viņu izved ārpus klasiskās semantikas pieejas robežām. Tas arī liek Deividsonam, atbildot uz trešo jebildumu, neapgalvot kategoriski, ka T teikums (piemēram, tāds kā tikko minētais) dod teikuma nozīmi, pasakot, pie kādiem nosacījumiem teikuma sacījums ir paties, bet runāt tikai par programmatisku "ieteikumu šajā virzienā", proti, ka mēs varam interpretēt atsevišķu teikumu, ja ir

¹ Tarskis vienkārši *noteica*, ka teorijas valodas teikums ir sākotnējā teikuma adekvāts tulkojums (Passmore, 1985, 73).

² Davidson, 1984, 134.

³ Savu rakstu *Radikālā interpretācija* Deividsons sāk: "Kurts izrunā vārdus "Es regnet".." (Davidson, 1984, 126).

⁴ Tas ir unversālvantors, kura saistītie mainīgie ir x un t .

⁵ Davidson, 1984, 135. "Runātājs pieder tai pašai runas [valodas] kopienai, ja attiecībā uz viņu darbojas tās pašas interpretācijas teorijas" (*ibid.*).

⁶ Sk. Davidson, 1984, 134.

nodrošināts, ka mēs zinām pareizu patiesuma teoriju, kas aplūko teikuma valodu, kas savukārt nozīmē, ka mēs redzēsīm teikuma vietu valodā kā veselumā.¹ Kā redzams, šeit parādās holistiskais pieņēmums par teikuma saprašanu visas valodas (vai tās noteiktas daļas) kontekstā, kas kopā ar nozīmes un pārliecību saistības atzīšanu, izved ārpus klasiskās semantikas robežām.²

Šādai pieeja nozīmes teorijai – klasiskās semantikas robežu pārkāpšana – ir saistīta arī ar Deividsona epistemoloģiju. Ja loģiskais pozitīvisms meklēja drošu – tātad loģisku – saistību starp teikumiem un pasauli (sajūtu datiem), lai pamatotu zinātnes objektivitāti, tad Deividsonam viņa pētījumi par nozīmi liek to pārinterpretēt kā katra cilvēka pārliecību un attieksmju kompleksa tīklojuma attiecību pret pasauli, kas vairs nevar būt loģiska, bet tikai kauzāla, proti, nozīme vai zināšanas nevar tikt pamatotas kādā galējā evidences avotā. Nozīme un zināšanas ir atkarīgas no pieredzes un tā savukārt no sajūtām, bet tās izraisa (kauzāli) mūsu pārliecības, nevis attaisno tās loģiskā nozīmē vai kalpo to pamatojumam kā evidence. Līdz ar to Deividsons savas nozīmes teorijas projekta ietvaros atzīst patiesuma koherences teoriju – pārliecības ir patiesas, ja tās ir koherentas.³

Otra pieeja patiesuma nosacījumu nozīmes teorijai atrodama Maikla Dammita rakstos. To neapšaubāmi ietekmējis viņa fundamentālais darbs pie Frēges filozofijas interpretācijas, kas arī nosaka transformāciju no sākotnējās Deividsona pieejas daļējas atbalstīšanas līdz saviem formulējumiem, kas balstīti Frēges veiktajā jēgas un references nošķīrumā. Taču arī Dammita pieeja, iezīmējot risinājumu ceļus un konceptuālo aparātu, paliek tikai programmas līmenī.⁴

---

¹ Sk. Davidson, 1984, 138–139.

² Maikls Dammits savā pirmajā – arī programmatiskajā – rakstā *Kas ir nozīmes teorija?*, atbalstot Deividsona pieeju, veidot nozīmes (un saprašanas, kā to formulē Dammits) teoriju, balstoties uz patiesuma jēdziena, tomēr noraida šo holistisko secinājumu, sakot, ka “nozīmes teorijai, ja tāda ir vispār iespējama, jābūt saskaņā ar atomisku, vai vismaz molekulāru, nevis holistisku valodas koncepciju.” (Dummett, 1996, 22.)

³ Sk. Deividsona rakstus *Empīriskais saturs* un *Patiesuma un zināšanu koherences teorija* (Davidson, 1989b, 327; Davidson, 1989a, 311, 313–314).

⁴ Sava 1985. gada raksta *Patiesums un nozīme* nobeiguma viņš to nosauc par “uzmetumam līdzīgām un programmatiskām piezīmēm” (Dummett, 1996, 159).

Tālākajā īsumā tiks aplūkots, kā uz patiesuma nosacījumu nozīmes teorijas iespējamo virzienu var skatīties, balstoties uz Frēges sākotnējiem pieņēmumiem. Izteiksmes jēga Frēgem, kā to interpretē Dammits, ir veids, kā tiek dota tās vērtība¹, tā (izteiksmes jēga) ir kaut kas, ko runātājs var aptvert un pateicoties kam viņš zina valodu un ir spējīgs saprast tajā izteiktās domas; un pateicoties tam, ka izteiksmēm ir tieši tās jēgas, kas tām ir, tām ir tieši tās vērtības, termina “vērtība” tehniskajā nozīmē, kas tām ir. Cilvēks, kurš ir apguvis valodu, zina, kā katra teikuma patiesuma vērtība tiek noteikta, tādējādi zina, pie kādiem nosacījumiem tas ir patiess, un doma, ko teikums izsaka, ir doma, ka šie nosacījumi ir izpildīti.²

Tomēr šai teorijai ir viens trūkums, jo tā nepasaka, kas ir patiesums un aplamums; un lai pateiktu kaut ko par patiesuma jēdzienu, tas pēc Dammita ir jāsavieno ar sprieduma jeb apstiprinājuma jēdzienu (Frēges teorijā ir nošķirts apgalvojuma spēks no domas jeb iespējamā sprieduma satura³), tātad ir jāapraksta, kādos apstākļos dotā doma tiek atzīta par patiesu. Un tas pēc Dammita ir saistīts ar spriedumu īpašību būt ne tikai pareiziem vai nepareiziem (tas ir, tajos izteiktajām domām būt patiesām vai nepatiesām), bet ar to, ka tie “izveido pasaules attēlu”: “Spriedums ir pārliecības veidošana vai zināšanu fragmenta iegūšana; un tas parādās mūsu reakcijā uz to, ko mēs zinām vai par ko esam pārliecināti.”⁴ Šis spriedums – tas daļēji ir pretrunā ar pirmajā nozīmes teorijai veltītajā rakstā izteikto iebildumu Deividsona holistiskajiem secinājumiem, izvērtējot iespējas būvēt patiesuma nosacījumu nozīmes teoriju – ir pamatā viņa vēl skeptiskākajiem secinājumiem attiecībā uz iespēju izlemt, “vai patiesuma jēdziena pievilcība nodrošina būtisku pirmo soli ceļā uz valodas lietošanas aktivitātes aprakstu, vai tas ir nekaitīgs, bet nejaušs, apkārtceļš, vai arī – nederīgs un maldinošs strupceļš.”⁵

¹ Dammits šeit savā teorijā ievieš terminu “vērtība” Frēges “references” vietā (izejas punkts ir termins “patiesuma vērtība”): “Izteiksmes vērtība ir tas, ar ko tā sniedz ieguldījumu teikuma patiesuma vērtības noteikšanā.” (Dummett, 1996, 155.)

² Sk. Dummett, 1996, 156.

³ Tā tas ir jau *Jēdzienrakstā*, vēl pirms jēgas un references nošķiruma parādīšanās Frēges darbos (sk. Frege, 1972, 112; Coffa, 1991, 67).

⁴ Dummett, 1996, 157.

⁵ Formulējums 1989. gada rakstā *Valoda un komunikācija* – Dummett, 1996, 187. Vēl cita kritika semantiskajai patiesuma koncepcijai atrodama Hilarija Patnema darbā *Reprezentācija un realitāte*. Viņš

Salīdzinot nozīmes patiesuma nosacījumu teoriju ar nozīmes verifikācijas teoriju, var teikt: 1) nozīmes patiesuma nosacījumu teorijā vairāk notiek pievēršanās ikdienas valodai; 2) tā līdzīgi verifikācijas teorijai ir programmatiska pieeja, kura pārsvarā runā par principiem un izmantotajiem jēdzieniem (to varētu saukt arī par vienu no filozofiskās semantikas iezīmēm, kas to nošķir, piemēram, no formālās semantikas un lingvistiskās semantikas); 3) abas teorijas ir problemātiskas – verifikācijas principa gadījumā problemātisks vispirms jau ir protokolteikumu statuss, patiesuma nosacījumu teorija Deividsona versijā noved pie holistiskiem pieņēmumiem un ārpuslingvistisku elementu iekļaušanas semantikas konceptuālajā aparātā.

Patiesuma jēdziens iespējamo pasaulu teorijā

Patiesuma jēdziens un patiesuma nosacījumu semantika pārsvarā saistīta ar ekstensionālo semantiku, taču jau analītiskās tradīcijas pamatos esošajā Frēges filozofijā piedāvātais jēgas un references nošķirums, norāda uz elementu, kas līdz galam nepakļaujas eksplikācijai ekstensionālos terminos.¹ Tradicionālā loģiskā doktrīna ir runājusi par ideju vai jēdzienu “intensiju” un “ekstensiju”², taču mūsdienās šie termini

---

apraksta Karnapa piemēru, kā darbojas Tarska teorija valodai ar tikai diviem teikumiem, bet iebilst, ka, attiecinot to uz dabīgajām valodām, piemēram, vācu – kuru veidošanās vēsture varētu būt savādāka –, ar loģisku nepieciešamību neizriet, ka teikuma “Schnee ist weiss” patiesuma nosacījums ir tas, ka sniegs ir balts (sk. Putnam, 1988, 62–63). Patnema gala secinājums ir tāds, ka ir ļoti daudzi faktori, kuri acīmredzot ir relevanti teikuma nozīmei (un tādējādi tam, vai tas ir patiess vai aplams), bet kuri vispār neparādās Tarska definīcijā, proti, tas, pie kādiem apstākļiem tiek uzskatīts, ka ir korekti apgalvot teikumu, tas, kas parasti vedina cilvēkus izrunāt teikumu, tas, kā darbība ienāk valodā, kā runātāji parasti apgūst šos vārdus, utt. (*ibid.*, 66). Kā redzam šie faktori arī ved ārpus klasiskās semantikas jēdzienu karkasa.

¹ Alonzo Čērčs jau savā 1951. gada rakstā iesaka veidot intensionālu semantiku (un sniedz šādas teorijas uzmetumu), balstoties uz modificētu Frēges nozīmes teoriju; šādā semantikā blakus sintaktiskām kārtulām jābūt arī semantiskām kārtulām, kas pieraksta nozīmes pareizi veidotām sistēmas izteiksmēm (sk. Church, 1996). Daudzās un dažādās intensionālās loģikas mēģina izskaidrot aizvietojamības (substitūcijas) principa šķietamās kļūdas, un nodrošināt šādu teikumu patiesuma nosacījumu teorētisku koncepciju (sk. Zalta, 1988, xi, 3). Šī pētījuma ietvaros tiks ieskicēta tikai iespējamo pasaulu teorijas pieeja intensionālās problēmai.

² Vai “saturu” un “apjomu”, kas ir pierastāka terminoloģija līdz šim latviešu valodā izdotajās grāmatās.

tiek attiecināti uz lingvistiskajām izteiksmēm. Ja terminu “jēdziens” nelietojam Frēges teorijas ietvaros, kur tas attiecas uz references (tātad, ekstensijas jomu), tad varam teikt, ka intensija ir jēdziens, ko izsaka lingvistiskā izteiksme, un ekstensija ir vienību, uz kurām izteiksme attiecas, kopa. Tuvākie nošķīrumi, ko redzam filozofijā, ir Džona Stjuarta Milla nošķīrums starp konotāciju un denotāciju un Frēges jau minētais jēgas un references nošķīrums.

Ja par pamatu tiek ņemtas no Freges semantikas zināmās galvenās lingvistiskās izteiksmes, tad var teikt, ka (1) īpašvārda (lingvistiskā izteiksme) intensija ir individuāls jēdziens (īpašvārda jēga)¹, ekstensija – objekts (referents), (2) predikāta² (lingvistiskā izteiksme) intensija ir īpašība (predikāta jēga), ekstensija – objektu kopa (referents, “jēdziens” Frēgem), (3) teikuma (lingvistiskā izteiksme) intensija ir propozīcija (teikuma jēga jeb “doma” Frēgem), ekstensija – patiesuma vērtības (teikuma reference). Lai arī viedokļi filozofu un loģiķu vidū principā sakrīt attiecībā uz referenci jeb ekstensiju, tik vienkārši tas nav attiecībā uz to, kā saprast intensiju. Kvaina filozofijas ekstensionālisms, saistīts ar neekstensionālu jeb nereferenciālu kontekstu ignoranci, to atzīšanu par nebūtiskiem zinātnes valodai³, tāpēc dažkārt vārdu “intensionāls” lieto vienkārši “neekstensionāls” nozīmē. Ekstensionālismam ir svarīgs aizvietojamības jeb substitūcijas princips, kas ļauj aizvietot izteiksmi ar citu, kurai ir tāda pati ekstensija, nemainot to ietverošās izteiksmes (teikuma) patiesuma vērtību. Taču tas radikāli atšķiras no mūsu

---

¹ Terminu “individuāls jēdziens”, lai apzīmētu īpašvārda (“indivīda izteiksmes”) intensiju, ieviesis Rūdolfs Karnaps savā darbā *Nozīme un nepieciešamība* (sk. Carnap, 1994, 39–42). Tas, kā norāda Karnaps, ļauj no neskaidrās terminoloģijas, kas saka, ka divām izteiksmēm ir tā pati nozīme, teikt, ka tām ir tā pati intensija un ka šī kopīgā intensija ir individuāls jēdziens, piemēram, ‘cilvēks, Vaverlī autors’ un ‘racionāls dzīvnieks, Vaverlī autors’ ir viens un tas pats individuālais jēdziens (*ibid.*, 41), kuram atbilstoša ekstensija ir indivīds, kas ir izteiksmes reference – Valters Skots (*ibid.*, 40).

² Attiecības izteiksmi arī var traktēt kā divvietīgu predikātu; vispārīgā gadījumā varam runāt par n -vietīgu predikātu.

³ Kvaina ekstensionālismu Rodžers Gibsons raksturo kā uzskatu, ka ekstensionālitate ir nepieciešams, lai arī ne pietiekams, nosacījums pilnasinīgai zinātnisko teoriju saprašānai; pretstatā tam teorijas, kuras ietver intensionālus kontekstus (būtības, īpašības, nozīmes, utt.), kļūst neskaidras, intensionālām vienībām trūkst skaidra identitātes kritērija (sk. Gibson, 1998, 680).

intuīcijas, ka, piemēram, teikumi ar vienādu patiesuma vērtību izsaka atšķirīgu domu jeb propozīciju.

Viena no pieejām kā eksakti un precīzi interpretēt intensijas ir izveidojusies pateicoties iespējamo pasaulu teorijai. Īpašvārda intensija šajā pieejā būtu funkcija no iespējamajām pasaulēm uz objektiem (indivīdiem), predikāta intensija – funkcija no iespējamajām pasaulēm uz iespējamu objektu kopu (tātad uz ekstensionāli saprotamu lielumu), teikuma intensija – iespējamo pasaulu kopa vai funkcija no iespējamajām pasaulēm uz patiesuma vērtībām.¹ Pieejas pamatā ir ieteikums izskaidrot intensionālo vienību atšķirību ar ekstensijas novirzēm iespējamo pasaulu kopumā. Tā teikumiem “Zemei ir vairāki mēneši” un “5 ir mazākais pirmskaitlis” ir tā pati patiesuma vērtība, bet (intuitīvi) tie neizsaka to pašu domu. Iespējamo pasaulu terminos to var skaidrot tā, ka divi teikumi izsaka to pašu propozīciju, ja tie ir patiesi vienās un tajās pašās iespējamajās pasaulēs. Viegli iedomāties pasauli, kurā ir mūsu matemātika, bet ap Zemi riņķo vairāki mēneši – līdz ar to teikumi “Zemei ir vairāki mēneši” un “5 ir mazākais pirmskaitlis” izsaka dažādas propozīcijas, jo ir pasaules, kurās viens ir patiess, bet otrs ir aplams.²

Taču arī šai pieejai var atrast trūkumus, kas liegtu identificēt izteiksmes intensiju (kā tā tiek saprasta iespējamo pasaulu teorijā) ar tās nozīmi. Hilarija Patnema arguments ir tāds, ka jebkuriem diviem terminiem, kas ir loģiski ekvivalenti, ir vienāda ekstensija jebkurā iespējamajā pasaulē, bet adekvātai nozīmes teorijai jāspēj atšķirt terminus ar vienādu nozīmi un terminus, kas ir tikai loģiski ekvivalenti. Patnema piemērs ir termini “kubs” un “regulārs polihedrons ar sešām kvadrātiskām skaldnēm” – tie ir loģiski ekvivalenti predikāti, tātad tiem ir viena un tā pati intensija (proti, funkcija, kuras vērtība katrā iespējamajā pasaulē ir kubu kopa šajā pasaulē), bet, protams, ka to nozīme ir atšķirīga.³

Rezumējot – galvenais šajā iespējamo pasaulu teorijas pielietojumā intensionālu terminu interpretācijai ir mēģinājums saglabāt ekstensionālismam raksturīgo stingrību un

¹ Divi teikumi izsaka to pašu propozīciju jeb domu, ja tie ir patiesi tieši tajā pašās iespējamajās pasaulēs.

² Piemērs ņemts no Daiversa grāmatas – sk. Divers, 2002, 9–10.

³ Sk. Putnam, 1992, 27. Protams, var pieņemt, ka loģiskā modalitāte nav absolūta – piemēram, par literatūras vai vizuālā attēla iespējamajām pasaulēm var teikt, ka tās mēdz būt loģiski pretrunīgas (sk. Doležel, 1989, 238–239; Linde, 1989, 314).

skaidrību. Un tā ir saistīta ar patiesuma jēdzienu. Šeit it kā saskaramies ar divdomīgu situāciju – kā var redzēt jebkurā klasiskās semantikas modelī, tad jēga jeb nozīme ir plašāks jēdziens par patiesumu (piemēram, *Traktātā* loģiskā telpa nosaka jēgpilnu teikumu iespējamības, robežgadījumā – arī bezjēgas tautoloģijas un pretrunas, bet aktuāli realizētas loģiskās telpas iespējamības – teikumu patiesumu). No otras puses, šo “neērto” nozīmes jēdzienu tiek mēģināts reducēt uz patiesumu – vai tas būtu verifikācijas teorijas vai patiesuma nosacījumu teorijas ietvaros, vai iespējamo pasaulu pieņēmumu karkasā. Citāds nozīmes traktējums iespējams – izslēdzot platonisku tās interpretāciju, kas mūsdienās nav vairs pieņemama¹ –, ja nozīme tiek saistīta ar ārpuslingvistiskiem lietojuma un situācijas momentiem, kas ir nākamās nodaļas galvenā tēma.

1. 5. Secinājumi

Klasiskajiem valodas modeļiem filozofijā var uzrādīt vienu galveno trūkumu – tie atšķiras no ikdienas valodas prakses, ir pārāk vienkāršoti, idealizēti. Taču pats par sevi tas nav uzskatāms par trūkumu, par tādu varētu saukt filozofa vēlmi ikdienas valodu pakļaut vai izlabot atbilstoši pārskatāmas loģiskās simbolu sistēmas kārtulām.²

Kāds varētu būt rezumējums klasiskās semantikas konceptuālajam instrumentārijam, kas aprakstīts šajā nodaļā? Vispirms jāatzīmē vairāki pieņēmumi, kas raksturīgi klasiskās semantikas modeļiem.

(1) Semantikas pamatā ir nozīmes (jēgas) noteiktības princips, proti, pieņēmums, ka lingvistiskās izteiksmes jēgai jābūt noteiktai. Frēges semantikas gadījumā mēs redzam, piemēram, ka predikātiem, attiecību un funkciju izteiksmēm jābūt noteiktiem pret visiem

---

¹ Sk. Dummett, 1973, 156.

² Šajā jautājumā atšķiras Frēges un Vitgenšteina ieskatī. Frēge uzskatīja, ka ikdienas valoda ir nepilnīga un tās trūkumi ir jānovērš, kamēr Vitgenšteins, neskatoties uz savu frāzi “valoda pārgērbj domas” (*Traktāts*, 4.002), apgalvo, ka valodā nav iespējams attēlot kaut ko loģiski pretrunīgu (*Traktāts*, 3.032). Ar to saistīta arī Vitgenšteina nostāja viņa vēlīnajā filozofijas posmā; savukārt visizteiktākais ikdienas valodas prioritātes apgalvojums un interese par valodu kā tādu ir tā sauktajā Oksfordas ikdienas valodas filozofijas virzienā (sk. Пасмор, 1998, 342).

īpašvārdiem. Tas nosaka arī Frēges kritisko attieksmi pret ikdienas valodu, kura ir tālu no šādas prasības izpildīšanas, un arī ar to saistīto prasību, lai korektā simbolu sistēmā nebūtu pieļaujami īpašvārdi bez references. Līdzīgs pieņēmums par jēgas noteiktību ir arī Vītgenšteina *Traktāta* koncepcijas pamatā. Tam atbilstošs rezultāts ir tas, ka lingvistiskās izteiksmes dalās jēgpilnās izteiksmēs un izteiksmēs, kuras tādas nav; ka katrai propozīcijai ir tikai viena pilnīga analīze, kura noved pie propozīciju veidojošām elementārām izteiksmēm (*Traktāta* “nosaukumiem”). Gadījumā, kad izteiksmei nav jēgas, *Traktāta* semantikā iespējami divi varianti: izteiksmes ir jēgai pretējas vai bez jēgas (tādas ir tautoloģijas un pretrunas).

(2) Centrālo lomu semantikā spēlē teikums. Klasisko semantiku raksturo interese par loģiku un matemātiku un daļēji – zinātnes metodoloģiju, kuru problēmas “lingvistiskajā pavērsienā”¹ tiek saprastas kā valodas problēmas, tāpēc par paraugu semantikas modeļiem tiek ņemts apgalvojuma teikums, kuru var raksturot kā patiesu vai aplamu.

(3) Ar apgalvojuma teikuma centrālo lomu lingvistisko izteiksmju hierarhijā saistīta arī īpašvārdu loma refleksijās par valodu un problēma, ko semantikai rada fikcionāli īpašvārdi. Šo pieņēmumu var saukt arī par “augustīniskā valodas attēla” – nosaukumu un priekšmetu saistības – dominējošo lomu klasiskajā semantikā.

(4) Valodas teorijām ir būtiska valodas slēptās struktūras eksplikācija. Šo slēpto struktūru, piemēram, nosaukumu gadījumā konceptualizē Rasela deskripciju teorija, Frēges soli-pa-solim teikuma konstrukcija, kas īpaši labi redzama ar kvantifikāciju saistīto valodas izteiksmju interpretācijā, Frēges nošķirums starp teikumu veidojošajām nobeigtajām un nobeigtajām lingvistiskajām izteiksmēm, un *Traktāta* vispārējā propozicionālā forma kā teikumu patiesuma funkcija un elementāro teikumu analīze nosaukumos, kuriem atbilst *Traktāta* “priekšmeti”. Kā valodas slēptās struktūras teorētiskas eksplikācijas mēģinājumu var skatīt arī runātāja un interpreta teoriju ietveršanu valodas modeļu konceptuālajā aparātā vai lingvistiskās kompetences jēdzienu, par ko runā Dammits un Deividsons.

¹ Termins iegājis filozofijā kopš Ričarda Rortija sastādītas tāda paša nosaukuma antoloģijas ar plašu viņa ievadrakstu, kurā apkopoti filozofiski teksti, lai apliecinātu, ka galvenās filozofijas problēmas 20. gadsimtā pamatā ir valodas problēmas (sk. Rorty, 1967).

Attiecībā uz sintaksi un dažādiem ar to saistītiem nošķīrumiem arī jāmin vairāki momenti, par kuriem gan nav vērojama tik liela vienprātība filozofu starpā.

(1) Horizontālais strukturējums, kā tas nosaukts šajā pētījumā, visizstrādātākais ir Frēges semantikā. Taču tas ignorē daudzus dabīgās valodas aspektus, tai skaitā tās izteiksmju indeksalitāti (piemēram, sacījuma saistību ar vietas un laika nosacījumiem).

(2) Frēges jēgas un references nošķīrums (“vertikālais” strukturējums) kā semantiskā duālisma pozīcija un semantiskais monisms (*Traktāta* semantikā), iezīmē reizē ceļu un problēmas tīri ekstensionālas semantikas veidošanai.

(3) Frēges vertikālajā strukturējuma ir arī spēka kategorija, taču tā attiecas tikai uz apgalvojuma teikumiem (precīzāk, to jēgu jeb domu), tomēr arī šajā versijā, realizējot visas nošķīruma konsekvences, kā to dara Dammits savā patiesuma nosacījumu teorijas veidošanas mēģinājumā, tas izved ārpus klasiskās semantikas robežām. Cita pieeja ir to noraidīt – tā to dara Vitgenšteins savā *Traktātā*¹. Tomēr spēka jēdziens klasiskajā semantikā ir nepietiekams, lai adekvāti ievērtētu visus valodas aktuālā lietojuma aspektus.

(4) Tarskim un Karnapam pastāv stingrs objektu valodas un metavalodas nošķīrums (metavalodas apzīmēšanai tiek lietots arī termins “loģiskā sintakse”); bet pozīciju, kas nepieņem šādu nošķīrumu – kā Vitgenšteins gan *Traktātā*, gan savā vēlākajā filozofijā –, var saprast līdzīgi Jāko Hintikas aprakstītajai Vitgenšteina piederībai valodas kā universāla medija koncepcijai. Protams, Hintikas nošķīrumā starp valodas kā universāla medija un valodas kā rēķina koncepciju svarīgu lomu spēlē valodas teorijas attieksme pret modālo loģiku, kvantifikāciju modālos kontekstos, iespējamo pasauļu teoriju, bet valodas teoriju attīstībai pragmatikas virzienā, pretstatā klasiskās semantikas ignorējošajai attieksmei pret valodas izteiksmju lietojumu un ar to saistītajiem aspektiem šajā nošķīrumā netiek pievērsta uzmanība.²

¹ Var teikt, ka vēlākā Vitgenšteina valodspēļu teorija to ietver kā nediferencētu dažu valodspēļu īpašību; cita iespēja – tas tiek paplašināts runas darbību teorijā.

² Šajā darbā objektu valodas un metavalodas nošķīrums nav sīkāk raksturots, jo tas nav svarīgs arhitektūras semantikas gadījumā, kur metavaloda, protams, nevar būt tā pati, kas “objektu” valoda. Par metavalodas jēdzienu sk. Karnapa *Valodas loģiskā sintakse* (Carnap, 2002), kur gan viņš metavalodas vietā lieto terminu “loģiskā sintakse” (sk. Carnap, 1993, 84), un nodala “objektu teikumus”, “pseido-objektu teikumus” (šķietami sintaktiskus teikumus) un “sintaktiskus teikumus” (sk. Carnap, 2002, 284–288). Jāatzīmē arī, ka

Īpaša vieta semantiskajās koncepcijā bijusi patiesuma jēdzienam. To nosaka tas, ka par modeli tiek ņemts apgalvojuma teikums. Taču tieši mēģinājumi uzskatīt šo jēdzienu par būtisku semantikai atklāj klasiskās semantikas pieņēmumu ierobežotību. Viena līnija, kas ved pie konvencionālisma un daļēja holisma principa atzīšanas, saistīta ar verifikācijas principu, kas parādās kā protokolteikumu un pārējo (teorijas) teikumu attiecības problēma, un kā pašu protokolteikumu interpretācijas problēma. Otrs virziens saistīts ar Tarska izveidoto semantisko patiesuma koncepciju un mēģinājumu to attiecināt uz dabīgajām valodām, kas arī noved pie holisma principa un ārpuslingvistisku elementu lomas atzīšanas semantikā (piemēram, nozīmes un pārlicības saistība Deividsonam), vai skeptiskiem secinājumiem par šī jēdziena piemērotību semantikā.

Viss iepriekšētais summējas vispārīgā aplūkoto teoriju iezīmē, proti, galvenā uzmanība tajās tiek pievērsta valodai kā noslēgtai sistēmai un tās izteiksmju sintaktiskajām saistībām sistēmas ietvaros. Tikai Deividsona radikālās interpretācijas modelī, kas jau iziet ārpus klasiskās semantikas pieņēmumiem, kā modeļa elements parādās runātājs.¹ Taču būtiski valodas darbības modeļus – kā tas tiks parādīts nākamajā nodaļā – var papildināt klausītāja jeb interpreta un runas situāciju iekļaušana komunikācijas shēmās.

---

minētajā darbā Karnaps valodu raksturo tieši kā rēķinu (protams, nepretstatot to “universālam medijam”) – sk. Camap, 2002, 4–8. Rakstā par Kvainu – *Kvains kā valodas universāluma tradīcijas pārstāvis* – Hintika nosauc vairākas valodas kā universāla medijs koncepcijas iezīmes: 1) semantika ir neizsakāma, 2) interpretācijas nevar tikt variēta, 3) modeļu teorija (paša Hintikas pieeja semantikai) ir neiespējama vai nebūtiska, 4) var runāt tikai par vienu pasauli (pretstatā iespējamo pasaulu pieļāvumam), 5) pēdējā analizē ir tikai viens kvantifikācijas apgabals, 6) ontoloģija ir galvenā problēma (pretstatā ontoloģijas konvencionālismam), 7) loģiskās patiesības attiecās uz šo pasauli (pretstatā loģiskajai patiesībai kā patiesībai visās iespējamajās pasaulēs) – sk. Hintikka, 1990, 172–173. Tomēr Kvains savā atbildē Hintikas rakstam norāda, ka viņa vieta šajā dihotomijā viņam pašam nav nemaz tik skaidra (sk. Barrett, Gibson, 1990, 176). Jurgis Šķilters apgalvojumu par valodu kā universālu mediju (tas ir, “pastarpinājumu starp subjektu un apkārtējo realitāti”) nosauc par “lingvālismu”, un raksturo to kā centrālo analītiskās filozofijas problēmu (sk. Šķilters, 1999b), taču šeit termins “universāls medijs” tiek saprasts plašāk, arī bez atsaucē uz specifisko Hintikas koncepciju.

¹ Šķietami jau pats termins “radikālā interpretācija” implicē interpretētāja jēdzienu, taču tas šajā shēmā tiek pielaists tikai nomināli, izvērstā veidā tas ir tikai Deividsona vēlākajā valodas “malapropisma” modelī.

Klasiskās semantikas konceptuālais aparāts, to konsekventi izmantojot, pats izved ārpus klasiskās semantikas modeļu pieņēmumiem.¹ Varētu arī teikt, ka problēma ir pašā parādībā, proti, valodā un reālajā valodas lietojuma praksē, – mūsu sacījumu attiecība pret realitāti ir tikai viens no valodas lietojuma aspektiem.

Kas atliek no aplūkoto teoriju konceptuālā instrumentārija, domājot par tā iespējamo pielietojumu arhitektūras interpretācijā? Var teikt, ka klasiskā semantika ļauj veidot modeļus nobeigtām arhitektūras izteiksmēm, ignorējot kontekstu. (Lai pamatotu šādus modeļus jāatrod adekvāts jeb izomorfisks jēdziens patiesumam, kas noteiktu arhitektūras strukturējuma principus.) Šādi modeļi, kā tiks parādīts tālākajā, ir būtiski arhitektūras interpretācijā ne tikai tāpēc, ka tai būtu “jāatkārto” valodas filozofijas noietais ceļš, bet arī tāpēc, ka tie darbojas tajā veidā, kādā mēs runājam par ēkām, kā tās tiek projektētas, apstiprinātas vai noraidītas atbilstošās institūcijās un kā mēs tās vērtējam. Vēl varētu piebilst, ka klasiskās semantikas pieņēmumos balstīta izpratne par valodu atklāj veidu – tā ir viena no intuīcijām, kas ir pamatā šim pētījumam –, kā mēs dažkārt lietojam un saprotam mūsu verbālo valodu. Problemātisks – bet vienā vai otrā interpretācijā arī neizbēgams – ir arī pats nozīmes jēdziens, kas nākamajā nodaļā tiks tālāk aplūkots, gan ņemot vērā tā kritiku, kuras konsekventākais pārstāvis ir Kvains, gan tā transformāciju noteiktu valodas teoriju un valodas darbības analīzes modeļu ietvaros.

---

¹ To norāda arī tas, ka nav iespējams veikt kādu striktu hronoloģisku nošķirumu, nodalot “klasiskās semantikas periodu” analītiskajā tradīcijā; var tikai runāt par principiem, kas lielākā vai mazākā mērā darbojas tajā vai citā filozofiskajā refleksijā par valodu.

2. NODAĻA. NOZĪMES TEORIJU ATTĪSTĪBAS PAMATVIRZIENI

Vitgenšteina piezīmēs, kas rakstītas ap 1945. gadu, parādās īsa frāze: “Vārdi ir darbi.”¹ Tā ne tikai kodolīgi iezīmē pavērsienu valodas izpratnē, kas noticis paša Vitgenšteina filozofijā, bet arī plašāku tendenci valodas filozofijā. Šīs tendences izpratne un tās saistība vai tās pretstats klasiskās semantikas modeļiem ir svarīga, domājot par arhitektūras semantiku, jo arhitektūra ir viens no spilgtākajiem un ietekmes ziņā uz apkārtējo vidi nozīmīgākajiem cilvēka darbības veidiem.

Šajā nodaļā tiks aplūkotas nozīmes jēdziena interpretācijas un ar tām saistītās valodas izpratnes, kurās uzsvars likts uz valodas aktuālo lietojumu. Semantiku un pragmatiku var uzskatīt par savstarpēji papildinošām valodas teorijām, taču 20. gadsimta pirmās puses valodas filozofijā dominēja semantiskā tradīcija², tāpēc likumsakarīga bija tādu uzskatu rašanās, kuros – dažkārt visai polemiski – tika risinātas iepriekšējo valodas modeļu problēmas, pievēršoties lingvistisko izteiksmju lietojumam ikdienas valodā un valodai kā darbībai, tās spējai veikt noteiktas izmaiņas apkārtējā pasaulē.

Šis pavērsiens pragmatikas virzienā, kas parādījās dažādos ar analītisko tradīciju saistītu filozofu darbos, izmainīja arī filozofisko modeļu konceptuālo aparātu. Ja klasiskā semantika, piemēram, runā par lingvistisko izteiksmi teikuma kontekstā, tad valodas holisma hipotēze liek skatīt teikumu valodas (visas valodas vai kādas noteiktas tās daļas) kontekstā. Valodas lietojums ir saistīts ar cilvēku dzīvesveidu, tradīcijām, to, kādas ir valodas lietotāju pārlicības, kas savukārt veido noteiktas sistēmas. Ne vairs realitāte kā lingvistisko izteiksmju references sfēra, bet ārpuslingvistiskie faktori, kas saistīti ar mūsu – lietojot Vitgenšteina terminu – “dzīves formām”, kļūst svarīgi semantikā. Nozīmes

---

¹ Piezīmes par dažādām tēmām (*Vermischte Bemerkungen*) – Wittgenstein, 1992b, 515; angļu valodā šis no dažāda laika Vitgenšteina piezīmēm veidots krājums nosaukts *Kultūra un vērtība* (*Culture and Value*), šis nosaukums izmantots arī latviskajā krājuma fragmentu tulkojumā, kas publicēti žurnālā *Karogs* (nr. 11/12, 1991).

² “Semantiskā tradīcija” – kā jau minēts pirmās nodaļas ievadā – ir Alberto Kofas termins, ar kuru viņš apzīmē tādus filozofus kā Frēgi, Vitgenšteinu (*Traktāta* periodā), Vīnes pulciņa biedrus, īpaši – Kamapu (sk. Coffa, 1991).

jēdziena eksplikācijai vairs nav pietiekams konceptuālais aparāts, kas strukturē valodu kā slēgtu sistēmu, – lai izskaidrotu valodas nozīmju saprašanu, jāveido komunikācijas shēmas, kurās noteiktu lomus spēlēt gan runātājs, gan klausītājs jeb interprets; valodas saprašanai būtisks kļūst tulkojuma vai interpretācijas modelis, kur tulkojums netiek vienkāršoti saprasts kā striktu kārtulu regulēta pāreja no vienas simbolu sistēmas uz citu, ignorējot valodas lietotāju, ignorējot viņa pārlicības, konkrētās runas situācijas un citus ārpusvalodiskos faktoros. Semantikas uzmanības centrā ir nevis perfekta simbolu sistēma – savveida ideālā valoda, kā to varētu saprast – bet gan ikdienas valodas analīze. Protams, tam paralēli notiek loģikas instrumentārija attīstība (semantikā veidojas tā sauktā formālā semantika), filozofijā un arī semantikā parādās informācijas jēdziens, paralēli filozofijai attīstās daudzas patstāvīgas nozares – piemēram, dažādas lingvistikas teorijas, kognitīvā zinātne –, kas arī risina jautājumus, ar kuriem nodarbojas filozofiskā semantika.

Šīs nodaļas uzdevums ir šajā plašajā intelektuālo parādību kopumā izdalīt valodas filozofijas tendences un tos jēdzienus (teoriju konceptuālo aparātu), kas būtu izomorfisks iespējamajai arhitektūras semantikai. Varētu arī teikt, ka intuīcijas par arhitektūras saprašanu – kuras tiks eksplīcētas pētījuma otrajā daļā – ir vadlīnijas noteiktai valodas filozofijas tendenču interpretācijai.

2. 1. Pragmatikas aspekti nozīmes jēdzienā

Nozīmīgākais ieguldījums uz valodas pragmatiku orientēto nozīmes teoriju attīstībā saistās ar Džona Langšova Ostina izveidoto runas darbību teoriju un Ludviga Vitgenšteina pieeju valodas analīzei, kas izveidojās pēc viņa atgriešanās Kembridžā 1929. gadā.¹ Runas darbību teorija iegūst savu sistemātisko veidolu Džona Serla darbos,

---

¹ Zīmīgi, ka abos gadījumos svarīgākie darbi ir publicēti pēc minēto filozofu nāves – Ostina *Kā veikt darbības ar vārdiem* iznāk 1962. gadā (sk. Austin, 1973) un Vitgenšteina *Filosofiskie pētījumi* – 1953. gadā (sk. Wittgenstein, 1963 un Vitgenšteins, 1997). Arī Ostina gadījumā – līdzīgi kā tas ir attiecībā uz Vitgenšteinu – grūti runāt par teoriju, jo kā norāda Ostina interprets Džeimss Ērmons, tad “nav iespējams dot sistemātisku atskaiti par Ostina filozofiju, jo viņam tādas nav” (Urmson, 1969, 26); problemātisks ir arī Ostina metodes raksturojums – latviešu valodā par Ostina metodi un šīs metodes piemēru sk. Šķilters,

kurš vēlāk to balsta savā intencionalitātes teorijā.¹ Tā ir nedaudz savrupa pieeja analītiskajā tradīcijā, pirmkārt, pateicoties teorijas nobeigtajam raksturam, otrkārt, tajā izmantotajam – vai precīzāk, no jauna radītajam – ar mentālo sfēru saistītajam intencionalitātes jēdzienam. Vitgenšteina filozofija palikusi bez šāda sistemātiska turpinājuma², taču Vitgenšteina vēlīna filozofija – viņa pēc nāves dažādos redaktoru veidotos krājumos un apkopojumos izdotās piezīmes – ir iedvesmas avots, uz kuru atsaucas pat ļoti atšķirīgi valodas darbības un citu filozofisko problēmu konceptualizācijas mēģinājumi. Viens no iemesliem Vitgenšteina plašajai ietekmei ir tas, ka viņš nepiedāvā kādu teoriju, kurai būtu noteikti pieņēmumi un no kuras izrietētu noteikti secinājumi, kas būtu jāpieņem, jānoraida vai jāapstrīd, bet tikai jaunu attēlu par valodu³, pat vairāk – iepriekšējo attēlu kritiku, kas izriet no jauna, plašākā valodas piemēru kopā balstīta skatupunkta uz filozofijas problēmām. Atsevišķas Vitgenšteina

---

1999a; Ostins, 1999. Termins “teorija” ir piemērots sistemātiskajai Ostina ideju par runas darbībām attīstībai Serla filozofijā. “Runas darbības” būtu adekvāts tulkojums angļu “speech acts”, lai arī, tulkojot nelielu Serla tekstu, latviešu valodā parādījies cits tulkojuma variants – “runas akti” (sk. Serls, 2003). Vitgenšteina filozofijas gadījumā pieņemts runāt par viņa *Traktāta* periodu un vēlīno, *Filosofisko pētījumu* perioda, filozofiju, dažkārt izdalot starpposmu (par šā perioda, kas aptver 20. gadsimta trīsdesmitos gadus, tekstiem un to nozīmes izvērtējumu sk. Stern, 1995); latviešu valodā par *Filosofisko pētījumu* tekstu rašanos un tajos aplūkotajām tēmām sk. Vējš, Taurens, 1997; Vējš, 1997, 72–100; Taurens, 1999b.

¹ Protams, Serls nav vienīgais runas darbību teorijas pārstāvis – ir arī citi, piemēram, K. Bahs un R. M. Hamišs, kuri izstrādā savu ilokūcijas darbību taksonomiju; taču viņu teorija šeit sīkāk netiks analizēta. Daniels Dennets arī lieto intencionalitātes jēdzienu, piemēram, lai izvairītos no runātāja-zombija gadījuma, kuram nav ne mazākās idejas, ko viņa vārdi nozīmē, tāpēc, kā apgalvo Dennets, “mums jāaplūko skaņu izdevējs kā.. racionāls aģents, kuram piemīt pārliecības un vēlmes un citi mentālie stāvokļi, kuri parāda *intencionalitāti* vai [īpašību] “būt par kaut ko”, un kuru darbības var tikt izskaidrotas (vai paredzētas) uz šo stāvokļu saturas bāzes.” (Dennet, 1993, 76.)

² Par tādu nebūtu uzskatāms Frīdriha Vaismana arī tikai pēc autora nāves izdotais darbs *Lingvistiskās filozofijas principi* (Waismann, 1965), lai arī sākotnēji, kad Vaismans pierakstīja Vitgenšteina sarunas ar Vīnes pulciņa biedriem, tās tika domātas kā piezīmes Vaismana grāmatai, kurai sadarbībā ar Vitgenšteinu vajadzētu kļūt par ievadu *Traktātam*; vēlāk ideja transformējās un grāmata tika paredzēta Vitgenšteina jauno domu izklāstam, bet Vitgenšteins pārtrauca sadarbību ar Vaismanu pie šī projekta (sk. Monk, 1990, 283–284).

³ “Attēls” šādā jaunā, atšķirīgā no *Traktāta* attēlu teorijas nozīmē parādās *Filosofisko pētījumu* pašā sākumā.

filozofiskā darba daļas var kalpot kā būvmateriāls jaunu teoriju veidošanai¹, tāpēc viņa – un Ostina – uzskatu un tajos iesaistītā konceptuālā aparāta analīze ir nepieciešams moments nozīmes teoriju attīstības interpretācijā.

Nozīme un valodspēles Vitgenšteina filozofijā

Vitgenšteina atstāto tekstu nesistemātiskais raksturs, lai arī tajos var izdalīt noteiktus tēmu lokus, kurus modelē viņa fragmentārās piezīmes, novatorisms valodas filozofiskā analīzē un kritiska attieksme pret filozofijas sasniegumiem, kā arī pret vispārīgām atbildēm teoriju formā – tas viss rakstītājam par viņa vēlīno filozofiju vispirms jau liek risināt jautājumu par savas interpretācijas strukturējumu un izklāsta secību. Reizē Vitgenšteina atstātajās piezīmēs sastopamies ar veselu rindu plaši izmantotu un arī daļēji jaunu terminu, kas, lai arī nav viennozīmīgi un precīzi definēti, tomēr prasa to raksturojumu un interpretāciju katrā plašākā viņa vēlīnās filozofijas izklāstā.²

¹ Tā nav tikai metafora – Vitgenšteins pats ir salīdzinājis darbu filozofijā un arhitektūrā: “Darbs filozofijā – kā daudzkārt darbs arhitektūrā – īstenībā ir darbs pašam ar sevi. Ar paša izpratni. Ar to, kā tiek skatītas lietas. (Un kas no tām tiek prasīts.)” (Fragments *Filosofija*, no tā sauktā *Lielā mašīnraksta*, 86. §. – Wittgenstein, 1993b, 160–162.) Tas, protams, nenorāda uz arhitektūras valodas un filozofijas tekstu līdzību.

² Vitgenšteina filozofijas savdabīgais raksturs ļāvis viņu interpretēt arī diametrāli pretēji tradicionālajiem uzskatiem par viņa filozofiju, piemēram, Edijs Zemahs Vitgenšteina nozīmes teoriju nosauc par mentālistisku, pretēji akceptētajam viedoklim, ka mentālās reprezentācijas Vitgenšteins uzskatīja par nebūtiskām nozīmei (sk. Zemach, 1989), vai arī klasificēt tādos pretrunīgos terminos kā “neiespējamā semantika”, tas ir, kā semantiku, kura pieņem valodu par universālu mediju, kas pastarpina visas mūsu un pasaules attiecības, neļaujot nostāties ārpus šīm attiecībām, un tādējādi padarot pašu semantiku, kurai vajadzētu konceptualizēt šīs attiecības, par neiespējamu, un pat salīdzinot šādu semantikas neiespējamību ar Kanta “lietas par sevi” epistēmisko neaizsniedzamību (sk. Hintikka, Hintikka, 1986, 1–29; Hintikka, 1981; latviski par to sīkāk – sk. Taurens, 2004b, 192–193). Arī atsauces uz Vitgenšteinu un viņa ietekmes apliecinājumi 20. gadsimta otrās puses analītiskajā filozofijā ir ļoti plaši; šeit atzīmēsim tikai svarīgāko – tā ir kritikas tendence Maiklam Dammitam, veicot savu Frēges interpretāciju, kura semantikas modelim un tā piedāvātajām iespējām viņš dod priekšroku (galvenokārt sk. Dummett, 1973), un Vitgenšteina *Filosofisko pētījumu* komentatoru Gordona Beikera un Pītera Hekera pretējie ieskatī, kas izpaužas gan kā kritika par Frēges ieguldījumu valodas filozofijā (un par Dammita interpretāciju), gan radikālā valodas filozofijas un nozīmes teoriju pieņēmumu noraidījumā (sk. Baker, Hacker, 1984; Baker, Hacker, 1986). Daļēji Beikera un Hekera nostāju var saistīt ar iespaidu, ko atstājis rūpīgs un apjomīgs, vērtējot iznākušos sējumus, darbs ar

Šī darba uzdevums ir raksturot jaunās iezīmes nozīmes jēdzienā līdz ar pragmatikas virzienā vērstu filozofisko refleksiju parādīšanos, kas saistās ar jauniem nozīmes saprašanas konceptuālajiem rāmjiem un pašas valodas atšķirīgu izpratni, tāpēc par centrālo terminu Vitgenšteina interpretācijā izvēlēts termins “valodspēles”, jo ar to saistītas gan “dzīves formas”, “ģimenes līdzības”, “sekošana kārtulai”, gan citi Vitgenšteina izpratnei par nozīmi būtiski termini. Saprast Vitgenšteina filozofisko modeļu piedāvātās iespējas ir svarīgs šī darba uzdevums, jo Vitgenšteina modeļi piedāvā izejas punktu jeb sākotnējos nosacījumus galvenajos arhitektūras semantikas jautājumos, proti, par holisma, nevalodisko (nearhitektūras) elementu lomu semantikā un arhitektūras saprašanas konceptuālo rāmi.¹

Tā kā termins “valodspēles” nav stingri definēts, pieņemamākais izklāsta veids būtu sistematizēt un uzskaitīt veidus, kā to ir lietojis pats Vitgenšteins – dažādie lietojuma konteksti viņam nav nejauši un ir savstarpēji saistīti –, iekļaujot šajā uzskaitījumā arī dažādus citus valodas aspektus, ko uzsver šī termina lietojums. Uzskaitījums līdz ar to nenozīmē pilnīgi līdzvērtīgu vai viena līmeņa locekļu grupējumu, bet tiek ieviests, lai atvieglotu izklāstu un iespēju orientēties interpretējamajā materiālā.

(1) Valodspēles ir primitīvas, bet nobeigtas (šī primitīvā valoda nav uzskatāma par kaut kādā ziņā nepilnvērtīgu) valodas modeļi. Tāda ir *Filozofisko pētījumu* 2. paragrāfā aprakstītā valoda, ko lieto divi celtnieki – *A* un viņa palīgs *B*. (“*A* ceļ ēku no būvakmeņiem: tie ir bloki, balsti, paneļi un sijas. Palīgam *B* jāpasniedz viņam būvakmeņi un tas jādara tādā kārtībā, kādā tie vajadzīgi celtniekam *A*. Šim nolūkam viņiem kalpo valoda, kas sastāv no vārdiem: “bloks”, “balsts”, “panelis”, “sija”. *A* nosauc tos; *B* atnes to akmeni, ko ir iemācījies atnest, kad tiek nosaukts attiecīgais vārds. – Uzskati, ka tā ir nobeigta primitīva valoda.”²)

Vitgenšteina tekstiem un tajos ietvertajām atšķirībām no Frēges filozofijas; atšķirības gan ir nevis starp Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* klasiskās semantikas modeļiem, bet gan Frēges semantikas pamatā esošo un no tās tālākā attīstībā veidoto semantikas teoriju pieņēmumiem, pretstatot tos vēlīnā Vitgenšteina metodei un no tās izrietošajām atziņām.

¹ Teikt “saprāšanas norisi” jau nozīmētu pieņemt vienu noteiktu saprāšanas jēdziena interpretācijas karkasu.

² Vitgenšteins, 1997, 12. Jau agrāk savās 1934. gada lekcijās Vitgenšteins norāda, ka “valodspēles” vairumā gadījumu ir sinonīms terminam “primitīvās valodas” un ka būtu kļūdaini tās uzskatīt par nepilnīgām (Wittgenstein, 1989b, 101).

(2) Primitīva valodspēle var tikt uzskatīta par antropoloģisku realitāti, piemēram, tā varētu būt valoda, ko lieto kāda no mūsu civilizācijas nošķirta cilts, jo kā norāda Vitgenšteins, varētu iedomāties, ka šī tikko aprakstītā valoda ir “visa valoda, ko lieto A un B, pat visa valoda veselai ciltij”.¹ Reizē tā ir vēl viena norāde, ka šādi modelēta valoda nav nepilnvērtīga vai kaut kādā nozīmē nenobeigta.

(3) Valodspēles ir veids, ka bērns mācās dzimto valodu. Šis ir svarīgs aspekts valodas analīzē, kuram uzmanību kā viens no pirmajiem ir pievērsis Vitgenšteins. Pēc Vitgenšteina valodas apgūšanas aspektu aplūkojums nozīmes teorijā ir pilntiesīga lingvistiskās analīzes sastāvdaļa.²

(4) Valodspēle apzīmē valodas un darbību kopumu; šis termins uzsver valodas un dzīves formu saistību. Šeit minētos četrus punktus Vitgenšteins – gan vēl nelietojot dzīves formu jēdzienu – rezumē *Filosofisko pētījumu* 7. paragrāfā:

Līdzīgā veidā mēs varam domāt par visu vārdu lietošanas norisi 2. paragrāfā kā par vienu no tām spēlēm, ar kuru palīdzību bērni apgūst dzimto valodu. Es gribu saukt šīs spēles par “valodspēlēm” un par primitīvo valodu dažreiz runāšu kā par valodspēli, Un gadījumi, kad tiek nosaukti akmeņi vai kāds atkārtoti priekšā teiktus vārdus, arī var tikt dēvēti par valodspēlēm. [..]
Es saukšu visu kopumu – valodu un darbības, kādās tā iesaistīta, – par “valodspēli”.³

(5) Valodspēle, kā redzams no *Filosofisko pētījumu* 2. paragrāfa, ir speciāli konstruēts modelis, kura vēl viena iezīme ir tā, ka varam speciāli un sistemātiski mainīt kādus tā parametrus, lai pētītu noteiktu valodas izteiksmju darbību jeb nozīmi. Piemēram, sagatavošanās materiālos *Filosofiskajiem pētījumiem*, kas pazīstami kā *Zilā un Brūnā grāmata* (*Brūnās grāmatas* pirmajā daļā), Vitgenšteins sāk savu izklāstu ar to pašu

¹ *Filosofiskie pētījumi*, I, 6. §. – Vitgenšteins, 1997, 13.

² Sk., piemēram, paragrāfu *Ostentīvā mācīšanās* Kvaina darbā *References saknes*, kur runāts par to, kā mēs mācāmies lietot novērojuma teikumus (Quine, 1974, 41–45); Džozefs Ēlians savu valodas filozofijas pamatprincipu, ko viņš nosauc par “kvainiānisku”, arī saista ar valodas mācīšanos: “Tas, ko mums var nozīmēt mūsu termini, nevar aizvest daudz tālāk par to, kas ir bijis, vai varētu būt bijis tajā, kā mēs tos mācījāmies” (Ullian, 1990, 337).

³ Vitgenšteins, 1997, 14. Un mazliet tālāk – 19. paragrāfā: “Un iedomāties kādu valodu nozīmē iedomāties kādu dzīves formu” (*ibid.*, 17).

valodspēli kā *Filosofiskajos pētījumos*, tikai šajā agrākajā variantā sākotnējā valodspēle pakāpeniski tiek padarīta sarežģītāka. Patī metode aprakstīta pirms tam *Zilajā grāmatā*, norādot, ka valodspēles vienkāršākās formās nav atdalītas ar kādu pārrāvumu no mūsu sarežģītākajām un ka mēs varam uzbūvēt sarežģītās formas no vienkāršajām, pakāpeniski pievienojot jaunas formas.¹ Turpat viņš norāda uz šo primitīvo valodas formu metodoloģisko lomu, lai pētītu dažādus ar valodu saistītus jautājumus (patiesuma un aplamuma, propozīcijas saskaņas vai nesaskaņas ar realitāti u.c. problēmas), jo šeit tās parādās bez sarežģītā domāšanas procesa fona, kas var mūs maldināt minēto problēmu analīzē.

(6) Tātad, šādi konstruētām valodspēlēm ir metodoloģiska funkcija – tās ir salīdzināšanas objekti reālajai valodas praksei. (“Drīzāk valodspēles ir kā *salīdzināšanas objekti*, kuru uzdevums ir izgaismot mūsu valodas apstākļus gan ar to, kas ir līdzīgs, gan ar to, kas nav līdzīgs.”²)

(7) Uzsverot valodspēļu un dzīves formu saistību – “Šajā gadījumā vārds “valodspēle” tiek lietots, lai izvirzītu priekšplānā domu, ka valodas *runāšana* ir darbības vai dzīves formas daļa” –, *Filosofisko pētījumu* 23. paragrāfā Vitgenšteins uzskaita arī visdažādākos valodspēļu veidus, pretstatot to daudzveidību ierobežotajam klasiskās semantikas priekšstatam par galvenajiem teikuma veidiem, kuru vidū par svarīgāko tiek uzskatīts apgalvojums.³

(8) Valodspēļu jēdziens ir uzskatāms par izskaidrošanas līdzekli jeb modeli, kas palīdz novērst dažādus kļūdainus ar valodu saistītus priekšstatus; valodspēles pašas nav jāizskaidro, bet jāpieņem kā “sākotnējā parādība”, “primārais”.⁴ Tā kā valodspēles

¹ Sk. Wittgenstein, 1972a, 17.

² *Filosofiskie pētījumi*, I, 130. §. – Vitgenšteins, 1997, 57. Šajā pašā paragrāfā viņš norāda, ka valodspēles – līdzīgi kā *Traktāta* valodas modelis – nav kādas ideālas valodas meklējumi, kas reglamentētu mūsu ikdienas valodas lietojumu.

³ Sk. Vitgenšteins, 1997, 20. Nevar pārvērtēt šī paragrāfa un tajā uzskaitīto valodspēļu veidu daudzveidības nozīmi dažādu kultūras jomu interpretācijā, tai skaitā – teoloģijā (starp dažādām valodspēlēm kā viena minēta arī lūgšana). Uz šī paragrāfa centrālo vietu Vitgenšteina valodspēļu izpratnē norādījis viens no angļu filozofiem un reliģiskās aploģētikas pārstāvjiem Viljams Donals Hadsons – sk. Bejšu, 1989, 35.

⁴ Sk. *Filosofiskie pētījumi*, I, 654. §., 656. §. – Vitgenšteins, 1997, 169, 170.

ievietas, lai uzsvērtu valodas un mūsu darbību, mūsu dzīves formu saistību, tad šī saistība ar dzīves formām arī ir viņa filozofijas pamatpieņēmums.¹

(9) Joahims Šulte norāda, ka valodspēles var skatīt kā *Traktātā* atkārtotā Frēges principa – jautāt par vārda nozīmi tikai teikuma kontekstā – paplašinājumu, vispirms jau runājot par teikumu sistēmām un paralēli akcentējot gramatikas, rēķina, kārtulas jēdzienus.²

(10) Valodspēle darbojās kā nozīmes izskaidrojums.³ Varētu rezumēt līdz šim minētos punktus, apgalvojot, ka sistemātiskas nozīmes teorijas veidošanas vietā valodspēļu jēdziens piedāvā metodi, kā analizēt dažādas izteiksmju lietojuma situācijas. Izteiksmes nozīme nav kāda teorētiska vienība – nozīme kļūst par ekvivalentu tās izskaidrojumam. Tas ir, abstraktie jautājumi par nozīmi vispār tiek aizvietoti ar konkrētu analīzi, kā tiek lietota tā vai cita izteiksme, kā mēs esam to mācījušies utt., un visus šos analīzes aspektus varētu apvienot zem nosaukuma “nozīmes izskaidrojums”.⁴

---

¹ “Pieņemtais, dotais – varētu sacīt – ir dzīves formas” (*Filosofiskie pētījumi*, II, xi – Vitgenšteins, 1997, 235); un līdzīgi *Piezīmēs par matemātikas pamatiem*: “Mēs runājam un darbojamies. Tas jau ir iepriekšpieņemts visā, ko es saku.” (*Piezīmes par matemātikas pamatiem*, VI, 17. §. – Wittgenstein, 1983, 321.) Ņūtons Gārvers norāda, ka, lai arī valodspēles nebūtu jāpielīdzina dzīves formāma, tās tomēr Vitgenšteina filozofijā tiek pieņemtas kā dotas, un ka iepriekš citētajā fragmentā no *Filosofisko pētījumu* otrās daļas viņš domājis tieši valodspēļu dotību (sk. Garver, 1997, 156).

² Sk. Schulte, 1989, 138–139. Tā *Filosofiskajās piezīmēs* no vēl viena minētās Frēges tēzes atkārtojuma Vitgenšteins nākamajā paragrāfā pāriet pie jautājuma: “Ko nozīmē teikumu saprast kā teikumu rindas kādu posmu?” (*Filosofiskās piezīmes*, II, 15. §. – Wittgenstein, 1993a, 59.)

³ “.. ir mazāk grūti aprakstīt to, ko mēs saucam par “nozīmes izskaidrojumu”, nekā izskaidrot vārdu “nozīme”. Vārda nozīme tiek izskaidrota, aprakstot tā lietojumu.” (Vitgenšteins, 1999, 66.)

⁴ Tas tikai šķietami ir pretrunā ar *Filosofisko pētījumu* apgalvojumu, ka gramatika “tikai apraksta, bet nekādā veidā neizskaidro zīmju lietojumu”, jo pirms tam norādīts: “Gramatika nepasaka, kā valodai jābūt uzbūvētai, lai izpildītu savu mērķi, lai tādā un tādā veidā iedarbotos uz cilvēkiem” (I, 496. §. – Vitgenšteins, 1997, 142); šeit uzsvars ir uz to, ka filozofija nedod priekšrakstus valodas izlabošanai, kādas ideālas valodas veidošanai (sk. arī *Filosofiskie pētījumi*, I, 124. §. – Vitgenšteins, 1997, 56), un valodas izteiksmju lietojuma visu aspektu apraksts var tikt saukts par nozīmes izskaidrojumu, jo tas nav tas pats, kas “zīmju lietojuma izskaidrojums”.

(11) Viens no lingvistiskās izteiksmes lietojuma veidiem, kam nav veltīta liela uzmanība nedz Vitgenšteinu interpretējošā literatūrā, nedz paša Vitgenšteina piezīmēs, ir saistīts ar paradigmu jeb paraugu. Vitgenšteins savās lekcijās to skaidro sekojoši:

Valodā, kā mēs to lietojam, nav tikai vārdi un to kombinācijas, bet arī vārdi, kuriem ir reference uz *paraugiem*. Vārds “zils”, piemēram, ir korelēts ar noteiktu zilu plankumu, kas ir paraugs. Paraugi tādi kā šis ir mūsu valodas daļa; plankums nav viens no vārda “zils” pielietojumiem. Mīlestības parādība spēlē vārda “mīlestība” lietojumā to pašu lomu kā plankums. Divi cilvēki, kuri mīl viens otru, var kalpot kā paraugs vai paradigma. Mēs varētu sacīt, ka tā ir paradigma, kas devusi vārdam “mīlestība” saturu. Bet šim nolūkam mums nav jāatrod divi cilvēki, kuri mīl viens otru, bet drīzāk paradigma, kura pieder valodai. Mēs varam sacīt, ka paradigma piešķir vārdam jēgu. Bet kādā nozīmē? Spēles *paplašināšanas* nozīmē. Ieviešot paradigmu, mēs esam izmainījuši spēli. Mēs neesam atraduši parādību, kura piešķir vārdam jēgu; mēs esam izveidojuši kādu rēķinu.¹

“Reference uz...” vietā šajā citātā varētu lietot frāzi “atsauce uz...”, jo šeit netiek runāts par referenci tradicionālā izpratnē – šāda reference jeb atsauce uz paraugu kardināli maina izteiksmes lomu valodspēlē. Starp krāsu plankumu un diviem cilvēkiem, kuri mīl viens otru, atrodas ļoti daudz kas, tai skaitā arī literārs teksts, piemēram, Šekspīra *Romeo un Džuljeta*. Tuvākais analogs šādai paradigmai būtu gramatikas teikumu loma valodā – iespējams, uzskatot to par veiksmīgāku, Vitgenšteins atteicies no paradigmas jēdziena izvēšanas.²

Taču neatkarīgi no minētajiem apsvērumiem, pats termins “gramatika” Vitgenšteina filozofijā prasa sīkāku analīzi, jo vairāk tāpēc, ka pēc viņa nāves daļa piezīmju izdotas ar nosaukumu *Filosofiskā gramatika*, un arī tāpēc, ka fragmentā *Filosofija* no tā sauktā *Lielā mašīnraksta* viņš pats savus pētījumus nosauc par gramatiskiem pētījumiem, atšķirot tos no lingvista pētījumiem.³ Gramatikas jēdziens ir

¹ Wittgenstein, 1989b, 143.

² Protams, tā ir hipotēze, kamēr nav publicēti visi Vitgenšteina atstātie filozofiskie teksti.

³ “Mūsu gramatiskais pētījums, protams, atšķiras no filologa utt. pētījuma; mūs interesē, piemēram, tulkojums no vienas valodas citās, pašu izgudrotās valodās. Vispār mūs interesē kārtulas, ko filologs nemaz neaplūko.” (Wittgenstein, 1993b, 168.) Arī *Filosofiskajos pētījumos* viņš savu darbu sauc par “gramatisku apcerējumu” (I, 90. §. – Vitgenšteins, 1997, 49).

tieši saistīts ar valodspēļu jēdziena un nozīmes jēdziena attiecību pret to izskaidrojumu un lietojumu. Tā, piemēram, *Filosofiskajā gramatikā* Vitgenšteins raksta, ka “vārda vieta gramatikā ir tā nozīme”, un turpat tālāk, ka “vārda nozīme ir tas, ko nozīmes izskaidrojums izskaidro”, un, ka “nozīmes izskaidrojums izskaidro vārda lietojumu”.¹ Gramatikas attiecība pret valodu ir tāda pati kā spēles kārtulu apraksta attiecība pret spēli.² Ja valodspēles jēdzienā ietverta būtiskā mūsu valodas saistība ar praksi – tas, ka valoda ir noteikta darbība un mentālo faktu nebūtiskums valodas izteiksmju nozīmei, tad Vitgenšteins var teikt: “Gramatika, tā ir valodas darījumu grāmata, no kuras jābūt pārskatāmam visam kas attiecas nevis uz [valodu] pavadošajām sajūtām, bet gan uz valodas faktiskajām darbībām.”³

Ņemot vērā valodas teoriju analīzes mērķi – arhitektūras semantikas modelēšanu – īpaši svarīgas ir Vitgenšteina piezīmes par mūziku un estētiku saistībā ar verbālās valodas nozīmes jēdzienu. Šeit varētu izdalīt vairākus momentus – pirmkārt, lingvistiskā nozīme tiek salīdzināta ar muzikālo nozīmi (šī līdzība tiek uzsvērtā, tā ir paskaidrojoša attiecībā pret vārda nozīmi):

Iespējams valodas teikuma saprašana ir daudz radniecīgāka tēmas saprašanai mūzikā, nekā tiek uzskatīts. Bet es to domāju šādā nozīmē: ka valodiska teikuma saprašana atrodas tuvāk, nekā varētu domāt, tam, ko parasti sauc par muzikālas tēmas saprašanu. Kāpēc stiprumam un tempam jāattīstās tieši *šajās* līnijās? Kāds gribētu sacīt: “Tāpēc, ka es zinu, ko tas viss nozīmē.” Bet ko gan tas nozīmē? Es nezina, ko teikt. Lai ‘izskaidrotu’, es varētu to salīdzināt ar kaut ko citu, kam ir tas pats ritms (es domāju, tā pati līnija). (Kāds saka: “Vai tu neredzi, tas ir tā, it kā tiktu iegūts secinājums” – vai: “Tas

¹ *Filosofiskā gramatika*, 1. daļa, I, 23. §. – Wittgenstein, 1991, 59. Šajā pašā paragrāfā kā rezumējumu iepriekš teiktajam viņš atkārtoti savu slaveno maksimu: “Vārda lietojums valodā ir tā nozīme” (*ibid.*, 60). To, ka tā nav teorija norāda tā sauktajā *Dzeltenajā grāmatā* teiktais: “Lai sāktu, es iesaku aizvietot frāzi ‘vārda nozīme’ ar frāzi ‘vārda lietojums’, jo *vārda lietojums* ietver lielu daļu no tā, kas tiek domāts ar frāzi ‘vārda nozīme’. Vārda saprašana tādējādi būs tā lietojuma, tā izmantojuma zināšana.” (Vitgenšteins, 1999, 66).

² Sk. Wittgenstein, 1991, 60.

³ *Filosofiskā gramatika*, 1. daļa, I, 44. §. – Wittgenstein, 1991, 87.

ir kā iekavas” utt. Kā šādi salīdzinājumi tiek pamatoti? – Pastāv ļoti atšķirīga veida pamatojumi.)¹

Sagatavošanās materiālos *Filosofiskajiem pētījumiem* Vitgenšteins vairāk paskaidro šo muzikālās tēmas saprašanu un ar to saistīto nozīmes izskaidrojumu kā praktisku darbību, piemēram, muzikālas tēmas nosvilpošanu īpašā veidā. Lai arī cits kritērijs muzikālas tēmas saprašanai var būt kādas verbālas izteiksmes atrašana, kas it kā summē muzikālo iespaidu, tas tomēr nenozīmē, ka šī saprašana ir atbilstošas verbālās izteiksmes atrašana.² (Tā būtu sava veida tulkošana verbālajā valodā, kas noliegtu muzikālās – un līdzīgi arhitektūras – izteiksmju savdabību.) Muzikālās tēmas un teikuma saprašanas saistība ir Vitgenšteinam būtiska, jo šo tēzi viņš atkārtoti arī *Filosofiskās gramatikas* tekstos, paskaidrojot to ar attēla saprašanas piemēru. Mēs varētu teikt, ka nesaprotam kādu attēlu, ja, piemēram, gleznā redzētu tikai krāsu plankumus un otas vilcienus attēla plaknē, un arī tad, ja redzētu attēlu telpiski, bet neatpazītu tajā mums labi zināmas lietas (grāmatas, zvērus, pudeles – Vitgenšteins kā piemēru ņem iedomātu kluso dabu).³ Šo piezīmju rakstīšanas laikā Vitgenšteins vairs nepiekrīt savai agrākajai attēla nozīmes teorijai, tāpēc tā nav līdzība, kas liek attēlu saprast kā kaut kā attēlu.⁴ Tas nevar būt arī mentālais, lai arī šo *Filosofiskās gramatikas* paragrāfu, kurā tiek runāts par muzikālas tēmas, teikuma un attēla saprašanas līdzību viņš nobeidz, sakot: “Atšķirīgie pārdzīvojumi, kad es kādu attēlu redzu vienreiz tā, otrreiz – citādāk, ir salīdzināmi ar pārdzīvojumiem, kad es kādu teikumu lasu ar sapratni un bez sapratnes.”⁵

¹ *Filosofiskie pētījumi*, I, 527. §. – Vitgenšteins, 1997, 147.

² Sk. *Brūnā grāmata*, II, 17 §. – Wittgenstein, 1972a, 166–167.

³ Sk. *Filosofiskā gramatika*, 1. daļa, I, 4. §. – Wittgenstein, 1991, 41–42. Arī *Piezīmēs par psiholoģijas filosofiju* atrodama līdzīga tēze, tajā gan runāts jau par skaņdarbu, nevis atsevišķu tēmu: “Muzikāla skaņdarba saprašana – teikuma saprašana.” (I, 1078. §. – Wittgenstein, 1994a, 194.)

⁴ “Domu un īstenības harmonijas, atbilstības vietā šeit varētu teikt: domu attēlojošais raksturs [*Bildhaftigkeit*]. Bet vai attēlojošais raksturs ir atbilstība? *Traktātā* es esmu teicis kaut ko tādu, ka tā ir formas atbilstība. Bet tas ir maldinoši.” (*Filosofiskā gramatika*, 1. daļa, I, 113. §. – Wittgenstein, 1991, 163.) Vienu no Vitgenšteina attēla koncepcijas attīstības interpretācijām sk. – Hintikka, Hintikka, 1986, 221–224.

⁵ *Filosofiskā gramatika*, 1. daļa, I, 4. §. – Wittgenstein, 1991, 42.

Šeit svarīgs ir cits nošķīrums, ko viņš tālāk izvērs vēlākajās piezīmēs, kuras veido *Filosofisko pētījumu* otro daļu, proti, kad runā par aspektu maiņu vai nošķīrumu starp “redzēt” un “redzēt kā”, kur redzēšana noteiktā veidā jau iesaista zināmu interpretāciju.¹ Jautājums ir par tiem faktoriem, kuri nosaka šo interpretāciju – līdzīgi kā lingvistiskas izteiksmes saprašanu – un kuri, saskaņā ar Vitgenšteina vēlīno filozofiju, nav atrodami pašā redzēšanas objektā (lingvistiskajā izteiksmē).

Protams, Vitgenšteina piezīmju neobligātais raksturs, tas, ka viņš drīzāk modelē iespējamo jautājumu un atbilžu telpu, nevis izvēlas kādu vienu no atbildēm, šķietami pieļauj dažādas interpretācijas. Tā arī Edijs Zemahs savu apgalvojumu par mentālo nozīmes teoriju vēlīnā Vitgenšteina tekstos balsta tieši uz viņa piezīmēm par aspektu redzēšanu, aspektu akliem cilvēkiem un *Piezīmēs par psiholoģijas filozofiju* atrodamo nozīmes aklo cilvēku jēdzienu, sakot: “Tie, kas nav nozīmes akli, redz simbolus tā kā muzikāla persona dzird notis: tur, kur nemuzikāls cilvēks dzird tikai skaņu, kāds, kuram ir muzikāla dzirde dzirdēs kaut ko, kam ir noteikta vieta un specifiska nozīme. Tādējādi Vitgenšteins saka, ka aspektu aklums ir radniecīgs muzikālās dzirdes trūkumam, un jēdziens, pārdzīvot vārda nozīmi, ir saistīts ar jēdzienu, redzēt aspektu.”² No šiem salīdzinājumiem tālāk Zemahs nonāk pie šīs “redzēt kā” estētiskās kvalitātes apgalvojuma – “mums ir tie paši mentālie iespaidi [*impressions*], jo mums ir (vairāk vai mazāk) tā pati estētiskā gaume: mēs dodam priekšroku tiem pašiem *geštaltem*”,³ un “nozīme ir mentāls iespaids, simbolu redzēšanas veids, kurš ir veidojies un noteikts ar simbola lietojumu pagātnē”.⁴ Citā interpretācijā, ko piedāvā Malkolms Bads, aspekta redzēšana ir cieši saistīta ar vārda nozīmes pārdzīvojumu, bet tas nozīmē tikai, ka pats jautājums par nozīmes pārdzīvojumu kļūst filozofiski svarīgs pateicoties saistībai ar psiholoģiskām parādībām, no kurām viena ir aspektu redzēšana.⁵ Citiem vārdiem sakot,

¹ Relevantais teksta fragments ir II, xi – sk. Vitgenšteins, 1997, 202–238.

² Zemach, 1989, 417.

³ Zemach, 1989, 430.

⁴ Zemach, 1989, 426–427. “Simbola lietojums pagātnē” ir tas, kas šajā Zemaha interpretācijā paliek pāri no Vitgenšteina nozīmes kā lietojuma koncepcijas.

⁵ Budd, 1987, 1. Bads atsaucas savā rakstā uz Vitgenšteina piezīmēm, kurās ir teikts: “Bet interese šeit nav kāda vārda ‘nozīmes’ jēdzienā, bet gan līdzīgu psiholoģisku parādību kopumā, kuriem, vispārīgi, nav nekā kopīga ar vārda nozīmi.” (sk. *Piezīmes par psiholoģijas filozofiju*, I 358. §. – Wittgenstein, 1994a, 76.)

filozofiskās refleksijas par aspekta redzēšanu neattiecas uz nozīmes teorijas problēmu lauku.

Vitgenšteins salīdzinoši daudz lieto nozīmes akla cilvēka jēdzienu savās vēlīnajās piezīmēs, norādot arī uz tā svarīgumu un salīdzinot nozīmes pārdzīvošanu ar aspektu aklumu, nozīmju akla cilvēka līdzību ar nemuzikālu cilvēku.¹ Taču tie ir modeļi, kuros tiek pētīts tas, ko mēs varētu teikt, jautāt, kādas būtu iespējamās atbildes, kāds būtu to konteksts, mūsu praktiskās darbības utt., lietojot minētos terminus, bet netiek sniegtas kādas gatavas atziņas vai formulējumi. Argumentēta atbilde visiem Zemaha iztirzātajiem piemēriem prasītu pārāk daudz vietas, tieši Vitgenšteina piezīmju fragmentārums un relevanto tekstu daudzskaitlības dēļ, taču Vitgenšteina intence minētajos piemēros šķiet nepārprotama – parādīt, ka vienīgais smalku semantisku un estētisku distinkciju kritērijs ir ārēji novērojama cilvēku izturēšanās un viņu iesaistītība noteiktās dzīves formās (taču tās, protams, tieši nav novērojamas, un jāpieņem kā kopīgas verbālās saprašanās gadījumā). Dažu vārdu nozīmei piemītošais īpašais aromāts vai atmosfēra jeb gaisotne, par ko psiholoģijai veltītajās piezīmēs arī runā Vitgenšteins², tikai norāda uz daudzveidīgajām saistībām ar dzīves visdažādākajiem aspektiem, kas ietekmē to, kā mēs runājam un saprotam lingvistiskās izteiksmes.

Interesants Zemaha pieejā ir kas cits – uzmanības pievēršana estētiskajiem aspektiem nozīmes saprašanas skaidrojumā. Pats Vitgenšteins estētikai veltītajās lekcijās pievēršas žesta un estētiskās izteiksmes līdzībai.³ Tā analizējot estētiskos spriedumus, viņš saka: “Lai iegūtu skaidrību par estētikas terminiem, jums jāapraksta dzīvesveidi [*ways of living*]”, un tālāk – ka, runājot par estētiskajiem spriedumiem, mēs nemaz neatrodam tādus vārdus kā “skaists”, bet gan vārdus, lietotus kā žests, kas pavada

¹ “Jēdziens ‘aspekta aklums’ ir svarīgs tādēļ, ka tas ir radniecīgs vārda nozīmes pārdzīvošanai.” (*Pēdējie raksti par psiholoģijas filosofiju*, 784. §. – Wittgenstein, 1994b, 450.) Sk. arī, piemēram, *Piezīmes par psiholoģijas filosofiju*, I, 243. §., 247. §. – Wittgenstein, 1994a, 55–57.

² Sākotnējā parādība, ko Vitgenšteins mēģina ar dažādu modeļu palīdzību analizēt, tiek vairumā gadījumu aprakstīta līdzīgi, piemēram: “Ir tā, it kā vārdam, ko es saprotu, būtu kāds viegls aromāts, kas atbilst saprašanai.” (*Piezīmes par psiholoģijas filosofiju*, I, 243. §. – Wittgenstein, 1994a, 55.)

³ Interesanti, ka neatkarīgi no Vitgenšteina, līdzīgu pieeju attiecībā uz vizuālo mākslu aptuveni tajā pašā laikā realizē Ervins Panovskis savā pazīstamajā rakstā par ikonoloģiju un ikonogrāfiju – sk. Panofsky, E. 1976.

daudzas komplicētas darbības, kas netiek izteiktas ar vienu spriedumu.¹ Raksturīgi, ka Vitgenšteins estētisko spriedumu skata kā individuālu tiešu atbildi jeb reakciju uz mākslas faktu, kas ļauj to – estētisko spriedumu kā žestu, ne kā estētiskos terminus saturošu apgalvojumu – pielīdzināt mākslas darba nozīmei.² Taču tad mums jāatzīst, ka šo nozīmi raksturo daudzas un dažādas mūsu darbības, kas sakņojas noteiktā mūsu dzīvesveidā.³

Rezumējot, var teikt, ka Vitgenšteina vēlīnā filozofija piedāvā plašu modeļu loku, kas domāts atsevišķu problēmu (vārdu lietojumu) skaidrojumam, un tajā mēs varam atrast iesaistītus daudzus ar lingvistisko nozīmi saistītus un tās skaidrojumam svarīgus terminus, kas izved mūs ārpus striktas lingvistiskas analīzes robežām. Piezīmju nesistemātiskais raksturs padara sarežģītu to pielietojumu arhitektūras semantikas principu formulēšanai, taču iezīmē tās iespējamus ceļus. Tomēr reizē Vitgenšteina pieejā rodama vesela virkne saistītu jēdzienu, kas norāda uz veidu, kā konceptualizēt gan valodas izteiksmju (valodspēļu) lietojuma regularitātes, gan valodas saprašanā iesaistītos ārpusvalodiskos aspektus, neiesaistot nozīmes izskaidrojumā mentālos terminus. Sistemātiskāks ir Ostina aizsākto runas darbību modeļa izvērsums Serla veidotajā teorijā, kas savādākā veidā mēģina ievērtēt pragmatikas aspektus nozīmes saprašanā.

Runas darbību teorija Ostinam

Džona Langšova Ostina valodas atsevišķu lietojuma gadījumu analīzei ir līdzība ar vēlīnā Vitgenšteina filozofisko piezīmju fragmentārums un reizē konkrēto gadījumu izpētes skrupulozitāti, kas padara grūtu kādas vispārējas teorijas veidošanu. Lingvistiska vērtība pret dažādām izteiksmēm un to lietojuma aspektiem, kas parasti nav pievērsuši filozofu uzmanību, ir pamatā jaunajam valodas traktējumam un lingvistiskajām kategorijām. Uz noteiktiem šobrīd jau par klasiskiem kļuvušiem piemēriem Ostins balsta

¹ Sk. *Lekcijas par estētiku*, I, 35. §. – Wittgenstein, 1966, 11.

² Edijs Zemahs apgalvo, ka Vitgenšteins pēta intuitīvu estētisko “pareizību” vai “trāpīgumu” plašā gadījumu lokā (sk. Zemach, 1989, 431).

³ Piemēram, attiecībā uz arhitektūru – “kad kāds uzbūvē noteiktu māju un mēs atsakāmies tajā dzīvot” (*Lekcijas par estētiku*, II, 7. §. – Wittgenstein, 1966, 13).

arī savu sākotnējo nošķirumu starp performatīviem un konstatīviem izteikumiem. Jaunais un būtiskais bija tas, ka Ostins atzina par svarīgiem lingvistiskai analīzei tādu sacījumu gadījumus – to var uzskatīt par performatīvu sava veida definīciju –, kad cilvēks “drīzāk kaut ko *dara*, nevis tikai kaut ko *saka*”.¹ Viņa pazīstamie piemēri šādi performatīvai runas darbībai ir “Jā” (“I do”) teikšana laulību ceremonijas laikā un vārda došana kuģim, sasitot pret tā bortu šampanieša pudeli un sakot: “Es dodu šim kuģim vārdu *Karaliene Elizabete*.”² Vēlāk – lekcijās, kas pēc Ostina nāves izdotas darbā *Kā veikt darbības ar vārdiem* – tieksme pēc precizitātes konkrētajos valodas analīzes gadījumos liek viņam šo performatīvu un konstatīvu nošķirumu aizvietot ar distinkciju starp lokūcijas, ilokūcijas un perllokūcijas darbību. Tikai lokūcijas darbība atbilst tam, ko filozofi ar nelieliem izņēmumiem ir analizējuši, tajā ietverta arī noteiktu “vokālo vienību lietošana saistībā ar vairāk vai mazāk noteiktu jēgu un referenci”.³ Nozīmes teorija būtu tā, kas ir ekvivalenta šai jēgai un referencēi, bet Ostins piebilst, ka tai būtu nepieciešma pārformulēšana lokūcijas un ilokūcijas terminos.⁴ Ņemot vērā paša Ostina pieeju, kas balstās noteiktu lingvistisko izteiksmju lietojuma analīzē, vislabāk šos nošķirumus raksturot ar piemēra

---

¹ Austin, 1996, 121.

² Austin, 1996, 121.

³ Austin, 1973, 95. Lokūcijas darbību Ostins iedala sīkāk – to šeit nav nepieciešams pilnībā analizēt – fonētiskajā, fātiskajā un rētiskajā darbībā, no kurām pēdējā ir darbība, kuras ietvaros var runāt par jēgu un referenci. Termini “jēga” un “reference” pamatā domāti Frēges nozīmē. Lai arī tiek apšaubīta Ostina skepese pret tādu terminu kā “nozīme”, “jēga”, “lietojums” noderīgumu, salīdzinot ar viņa paša jauno terminoloģiju, norādot, ka “viss, ko Ostins tieši pasaka par jēgu un referenci, ir, ka kopā tie ir ekvivalenti ‘nozīmei’” (Cohen, 1969, 420–421), tomēr jāiebilst, ka Ostins bija pazīstams ar Frēges darbiem, jo pats ir tulkojis Frēges *Aritmētikas pamatus* (sk. Frege, 1959). Šīs kritiskās attieksmes autors Džonatans Kohens arī apgalvo, ka tas, ko Ostins sauc par ilokūcijas spēku, ir tikai nozīmes aspekts (sk. Cohen, 1969, 429), bet kā parādīts, tad jau Frēgem izteiksmes jēga, reference un spēks bija dažādas vertikālā strukturējuma kategorijas. Mats Fēbergs iebilst Kohenam, sakot, lai arī Ostinam nav stingras līnijas starp nozīmi un ilokūcijas spēku, starp sacījuma lokūcijas un ilkoūcijas dimensiju, no tā vēl neizriet, ka ilokūcijas doktrīnā nekā nav (sk. Furberg, 1969, 467). Tulkojot *Kā veikt darbības ar vārdiem* 8. lekcijas fragmentus, tika izmantots Jāņa Vēja savulaik studentiem domātais šīs lekcijas tulkojums, ar tulkotāju saskaņojot nelielas izmaiņas: “akts” (*act*) vietā lietojot “darbība” un “izteikums” (*utterance*) vietā – “saciņums”.

⁴ Sk. Austin, 1973, 148.

palīdzību, kā to dara Ostina pētnieks un *Kā veikt darbības ar vārdiem* izdevējs Džeimss Ērmsons:

Ostins nošķīra trīs veidu darbības, kuras mēs veicam, kaut ko sakot: pirmkārt, lokūcijas darbību, lietojot sacījumu ar vairāk vai mazāk noteiktu jēgu un referenci, piemēram, sakot "Durvis ir atvērtas" kā latviešu valodas teikumu ar referenci uz noteiktām durvīm; otrkārt, ilokūcijas darbību, kas ir darbība, kuru es varu veikt, veicot lokūcijas darbību; treškārt, perlokūcijas darbību, kuru man var sekmēties veikt ar manas ilokūcijas darbības līdzekļiem. Tā lokūcijas darbības veikšanā, sakot, ka durvis ir atvērtas, es varētu veikt apgalvojuma, mājienu, izsaucienu ilokūcijas darbību; veicot ilokūcijas darbību, man var sekmēties perlokūcijas darbības veikšana, liekot jums durvis aizvērt.¹

Šāda analīze izklausās diezgan smagnēja, bet tas ir tikai tāpēc, ka Ostins ar saviem jaundarinātajiem jēdzieniem cenšas konceptualizēt to, kas notiek vienā īsā sacījumā. Viņa uzmanības centrā ir ilokūcijas spēku doktrīna, ko var saprast kā Frēges spēka jēdziena vispārinājumu. Šeit rodama arī galvenā atšķirība no Frēges – Frēgi kā loģiķi un matemātiķi interesēja apgalvojuma teikumi un, kā jau minēts, vēl pirms jēgas un references distinkcijas viņš runā par nošķirumu starp sprieduma iespējamo saturu (*beurtaeilbarer Inhalt*) un apgalvotu spriedumu, bet Ostins uz savu lingvistisko novērojumu bāzes veic daudz aptverošāku un daudzveidīgāku klasifikāciju. Tajā ir piecas sacījumu klases, kas saglabājas – gan mainot to nosaukumus – arī vēlākajā runas darbību teorijās variantā Džonam Serlam.

Tomēr, atgriežoties pie Ostina, vēl viens moments, kas jāuzsver viņa teorijā, ir saistīts ar perlokūcijas jēdziena ieviešanu – perlokūcijas jēdziens norāda uz sekām, ko mūsu sacījumi var izraisīt apkārtējā pasaulē. Būtiskais ir tas, ka šīs sekas – pretstatā ilokūcijas konvencionalitātei – nav konvencionāli noteiktas. Līdz ar to paveras loģiska iespēja diskutēt par pašu konvencionālisma jēdzienu, jo līdz tam valodas konvencionālais raksturs – vai tas būtu loģisko simbolu lietojumu regulējošās konvencijas vai sarežģītās

---

¹ Urmson, 1969, 29.

un skaidri neeksplicētas ikdienas valodas lietojuma konvencijas – netika apšaubīts.¹ Citiem vārdiem sakot, lingvistiskās analīzes kategoriju vidū ir tādas kategorijas, kuras aptver ar valodas izteiksmju lietojumu konvencionāli nesaistītus ārpusvalodiskos momentus.

Runas darbību un nozīmes teorija Serlam

Džons Serls apgalvo, ka ir tikai piecas ilokūcijas darbību pamatkategorijas un ka, lai arī tās ir empīriski atrastas, tomēr tam jābūt dziļākiem iemesliem prāta fundamentālās īpašībās. Kā šādas piecas ilokūcijas kategorijas Serls nosauc: (1) apgalvojošās runas darbības, kur mēs klausītājiem pastāstām (patiesi vai aplami), kā lietas ir, (2) direktīvās jeb pavēlošās – mēģinām panākt, lai viņi veic noteiktas darbības, (3) runas darbības, kurās mēs uzņemamies saistības, jeb sološās runas darbības – mēs apsolām izdarīt noteiktas lietas, (4) deklaratīvās – mēs veicam izmaiņas apkārtējā pasaulē ar saviem sacījumiem un (5) izsakošās jeb ekspresīvās, ar kurām mēs izsakām savas jūtas un attieksmi.² Šīs kategorijas ir pamats citānai valodas un realitātes attiecību konceptualizācijas iespējai. Ja klasiskā semantika, balstoties uz apgalvojuma teikuma modeli (Serlam tās ir apgalvojošās runas darbības), runā tikai par izteiksmju un realitātes atbilstību (vai attēlošanu, reprezentāciju), tad Serlam šeit darbojas atbilstības virziena (*direction of fit*) jēdziens, piemēram, apgalvojošo runas darbību klasei ir vārda-uz-pasauli virziens, bet pavēlošo – pasaules-uz-vārdu virziens (proti, pavēlot mēs mēģinām panākt, lai pasaules lietu stāvokļi saskaņotos ar mūsu sacījumos pateikto, pretstatā apgalvojumiem, kur vārdi tiek saskaņoti ar lietu stāvokļiem pasaulē).³ Būtiski arī, ka izsakošajām jeb ekspresīvajām runas darbībām nav šāda atbilstības virziena, tātad ne tikai

¹ Šeit gan jāatzīmē, ka Donalds Deividsons savā 1982. gada rakstā *Komunikācija un konvencija*, kas iezīmē viņa ceļu uz vēlāko valodas funkcionēšanas modeli ārpus nozīmes patiesuma nosacījumu teorijas robežām, nonāk pie secinājuma, ka “lingvistiskā komunikācija neprasa, lai arī bieži izmanto, kārtulu pārvaldītu atkārtojumu; un šajā gadījumā konvencija nepalīdz izskaidrot to, kas ir pamatā lingvistiskai komunikācijai, kaut gan tā var aprakstīt ierastu, lai arī nejaušu, iezīmi” (Davidson, 1984, 279–280).

² Sk. Searle, 1984, 166. Šobrīd tie ir tikai iespējamie tulkojuma varianti – tāpēc doti arī vairāki varianti tādiem Serla terminiem, kā “assertives”, “directives”, “commissives”, “declarations” un “expressives”.

³ Sk. Searle, 1984, 7.

nav patiesuma nosacījumu, bet pat nav nekādas saistības – semantisko kategoriju līmenī – ar apkārtējo pasauli.

Serls mazliet savādākā – izvērstākā – veidā nekā Ostins runā par to, ko var saukt par runas darbību vertikālo strukturējumu. Viņam ir sekojošas kategorijas:

- sacījuma darbība – vārdu (teikumu) izrunāšana,
- propozicionālā darbība – references veikšana un predicēšana,
- ilokūcijas darbība – apgalvošana, jautāšana, pavēlēšana, solīšana utt.,
- perlokūcijas darbība – sekas vai iedarbība, kuras ilokūcijas darbības atstāj uz klausītāju.

Serls ir daudz sistemātiskāks par Ostinu un runas darbību jēdzienus pārvērš patiešām teorijā, varbūt pat vienīgajā līdz galam izstrādātajā valodas teorijā analītiskajā tradīcijā. Atsevišķus runas darbību gadījumus viņš analizē, formulējot nosacījumus, kuriem nepieciešami jāizpildās, lai realizētos kāda runas darbība. Tas ļauj jau pazīstamos klasiskās semantikas jēdzienus pārinterpretēt runas darbības teorijas terminos. Tā, piemēram, referenci Serls saprot kā references runas darbību (tādējādi izpildot Ostina ieteikumu pārformulēt jēgas un references jēdzienus runas darbību terminos). Viņš konstruē sekojošu idealizētu modeli:

Ja dots, ka runātājs (S) saka izteiksmi (R) klausītāja (H) klātbūtnē kontekstā (C), tad burtiskā R sacījumā S veiksmīgi veic atsevišķas identificējošas references runas darbības tad un tikai tad, kad izpildās nosacījumi 1-7:

- 1) izpildās normāli ieejas [*input*] un izejas [*output*] nosacījumi;
- 2) R sacījums parādās kā kāda teikuma (vai līdzīga diskursa nogabala) T sacījuma daļa;
- 3) T sacījuma mērķis ir ilokūcijas darbības veikšana (ilokūcijas darbība var būt neveiksmīga, bet references darbība – veiksmīga);
- 4) Eksistē objekts X , tāds, ka vai nu R satur identificējošu X aprakstu, vai S ir spējīgs papildināt R ar šādu aprakstu;
- 5) S ir intence [viņš nodomā], ka R sacījums izdalīs vai identificēs X priekš H ;
- 6) S ir intence [viņš nodomā], ka R sacījums identificēs X priekš H ar to, ka H pazīs S intenci identificēt X , un ka šī pazīšana tiks sasniegta ar to, ka H zinās kārtulas, kuras pārvalda R , un ar to, ka viņš ņems vērā C ;

- 7) Semantiskās kārtulas, kuras pārvalda R ir tādas, ka tas ir korekti sacīts teikumā T , kontekstā C tad un tikai tad, ja izpildās nosacījumi 1–6.¹

Tātad tāds klasiskajai semantikai būtisks jēdziens kā reference, uz kura interpretācijas balstīta arī ekstensionālā loģika, paliek tikai kā viens no jēdzieniem, kas iegūst savu skaidrojumu vienas noteiktas runas darbības ietvaros. Nākamais solis teorijas attīstībā – arī hronoloģiski saistīts ar nākamo lielo Serla darbu *Intencionalitāte* – ir balstīts uz runas darbību teorijas papildināšanu ar Intencionalitātes teoriju, taču priekšnosacījumi tam atrodami jau šajā runas darbību attīstības posmā, jo sacījumu analīzes shēmā, kuras piemērs citēts iepriekš, iesaistīts runātāja intences jēdziens.²

Nozīme un Intencionalitāte

Serla Intencionalitātes jēdziens nav saistīts ar Intencionalitātes traktējumu fenomenoloģijā, jo kā norāda Serls (1) tikai dažiem, nevis visiem mentālajiem stāvokļiem ir Intencionalitāte, (2) Intencionalitāte nav tas pats, kas apziņa, (3) būt ar intenci (nodomāt) un intences ir tikai viena no Intencionalitātes formām citu vidū, un tai nav īpaša statusa.³

Pastāv četras līdzības vai saistības starp Intencionālajiem stāvokļiem un runas darbībām:

- 1) runas darbību nošķirums starp proposicionālo saturu un ilokūcijas spēku attiecas arī uz Intencionālajiem stāvokļiem (kā reprezentatīvā satura un psiholoģiskā moda nošķirums);
- 2) līdzīgi uz Intencionālajiem stāvokļiem attiecas arī atbilstības virzienu nošķirums (vārda-uz-pasauli un pasaules-uz-vārdu virzieni);

¹ Searle, 1994, 94–95. Salīdz. terminoloģiju ar citu solījuma analīzes tulkojumu latviešu valodā – sk. Serls, 2003, 158–161. Abos tulkojumos ir saglabāti saīsinājumus lietotie burti, kādi tie ir angļu valodā, piemēram, S kā saīsinājums no “speaker” utt.

² Šeit un tālāk tiks sekots Serla principam rakstīt terminu “Intencionalitāte” ar lielo burtu.

³ Sk. Searle, 1984, 1–3. Serls ir visai arogants pret citiem intencionalitātes traktējumiem filozofijā, uz kuriem, kā viņš saka, balstīti pat veseli filozofijas virzieni – viņš tos vienkārši ignorē (*ibid.*, ix).

- 3) veicot ilokūcijas darbību ar propozicionālo saturu mēs Intencionālo stāvokli izsakām ar šo propozicionālo saturu, un šis Intencionālais stāvoklis ir atklātības (*sincerity*) nosacījums šai runas darbībai (Intencionālie atklātības nosacījumi runas darbībai ir iekšēji, tas ir, tie nav kā pavadījums runas darbībai);
- 4) izpildes nosacījumi attiecas gan uz runas darbībām, gan Intencionālajiem stāvokļiem, gadījumos, kur ir atbilstības virziens (apgalvojums ir patiess vai aplams, solījums tiek turēts vai laužts utt.) – katrai runas darbībai, kurai ir atbilstības virziens, runas darbība izpildīsies tad un tikai tad, ja izteiktais psiholoģiskais stāvoklis ir izpildīts, un izpildes nosacījumi¹ runas darbībai un Intencionālajam stāvoklim ir identiski.²

Teiktais Serlam ļauj runāt par nozīmes jēdzienu, kura izskaidrojums tagad ir balstīts Intencionalitātes teorijā. Ja Ostins runāja par jēgu un referenci un nozīmes teoriju kā tos aptverošu jēdzienu, zināmā mērā saglabājot to, kā tie traktēti klasiskajā semantikā, tad šeit lingvistiskās izteiksmes nozīme tiek saistīta plašāk ar visu runas darbību teoriju un to pamatojošo Intencionalitātes teoriju, kas ļauj runāt par paradigmas maiņu nozīmes jēdziena izpratnē.

Runas darbības veikumā ir divkāršs intencionalitātes līmenis: (1) izteiktā Intencionālā stāvokļa Intencionalitāte un (2) intence (ikdienas, netehniskā nozīmē), ar kuru sacījums tiek veikts. Intencionalitāti runas darbībā var aprakstīt, sakot, ka intencionāli izrunājot kaut ko ar noteiktiem izpildes nosacījumiem (tiem, kuri ir būtiski runas darbībai), es padaru sacījumu Intencionālu un tādējādi nepieciešami izsaku atbilstošo psiholoģisko stāvokli; nozīme ir Intencionālais saturs, kas iet līdzī tā eksternalizācijas formai valodā. Nozīme burtiski attiecas uz teikumiem un runas darbībām, bet ne uz Intencionālajiem stāvoļiem. Nozīme pastāv tikai tur, kur ir distinkcija starp Intencionālo saturu un tā eksternalizācijas formu, un jautāt pēc nozīmes, ir jautāt pēc Intencionālā satura, kas iet līdzī ar eksternalizācijas formu. Mēs varam šeit runāt par

---

¹ Izpildes nosacījumi ir, ka tas un tas gadās jeb notiek (*such and such is the case*). Piemēram, vizuālās pieredzes saturs izsakās: man ir vizuālā pieredze (ka tur ir dzeltens dzelzceļa vagonis); teikt: es redzu/ uztveru, ka tur ir dzeltens dzelzceļa vagonis, nozīmē, ka šis saturs ir izpildīts (sk. Searle, 1984, 40).

² Sk. Searle, 1984, 5–11.

nozīmes intences struktūru – un tas, ka izpildes nosacījumi ir identiski runas darbībai un Intencionālajam stāvoklim, ir atslēga nozīmes problēmai, proti, prāts uzliek Intencionalitāti skaņu utt. veidošanai, uzliekot mentālā stāvokļa izpildes nosacījumus fizikālās parādības veidošanai.¹

Vitgenšteina valodspēļu koncepciju un runas darbību teoriju Ostinam un Serlam var saukt par paradigmas maiņu vai valodas pragmatikas aspektu ieviešanu valodas analīzē, atkarībā no vēlamā uzsvara, – taču kopīga tiem ir loģikas un apgalvojuma teikuma centrālās lomas noraidīšana, valodas un realitātes (pasaules) attiecību savādāks traktējums, kur realitātes kategorijai vairs nav būtiskas vietas konceptuālajā aparātā. Tās vietā nāk pasaule kā mūsu darbības sfēra, kā dzīves formas, pārliecību sistēmas korelēts, tiek runāts nevis par valodas atbilstību realitātei, bet atbilstības virzienu, kas dažiem ilokūcijas darbību tipiem var vispār nepastāvēt. Serla runas darbību teorijas pamatojums Intencionalitātes jēdzienā, ieviešot mentālus jēdzienus nozīmes traktējumā, ir mazliet savpats kopīgai analītiskās filozofijas tendencei², tomēr tas arī ir nozīmes teorijas konceptuālā aparāta paplašināšanas variants, kura daži elementi varētu būt vai varētu nebūt svarīgi arhitektūras interpretācijā.

Pats nozīmes jēdziens vairs nav centrālā valodas filozofijas problēma. Serla runas darbības un intencionalitātes teorijā tas var tikt izskaidrots, bet galvenā uzmanība teorijā tiek pievērsta pašām runas darbībām un to izpildes nosacījumiem. Savukārt Vitgenšteinam nozīme ir izskaidrojums, kas var tikt veikts visdažādākā veidā katrā konkrētā valodas gadījumā (konkrētā valodspēlē). Nozīme nav teorētiska vienība vai teorētiski nepieciešams termins.³ Ja Kvains iesaka aizstāt terminu “nozīme” ar citiem, nosakot kādi jautājumi ir bijuši relevanti šī termina lietojumam, tad arī vispārīgā

---

¹ Sk. Searle, 1984, 27–28; 164–165.

² Jāatzīmē, ka pastāv mēģinājums savienot Serla runas darbību teoriju un no Čomska nākošo transformatīvo gramatiku (balstoties arī uz to, ko pats Serls ir rakstījis par Čomski) – sk. Katz, 1977, 25–36.

³ Salīdz. ar 1932.–1933. gadā nolasītajām Vitgenšteina lekcijām filozofijā, kur viņš saka, ka vārdam “nozīme” nav kādā īpaša, “augstāka” vieta citu filozofijas pētījuma objektu vidū; Vitgenšteins to lieto biežāk tāpēc, ka viņa pētījumi ir par valodu un mīklām, ko rada valodas lietojums (Wittgenstein, 1989b, 31).

gadījumā var teikt – sekojot Vitgenšteina pieejai –, ka runāt par kādas izteiksmes nozīmi, nozīmē runāt par tās lietojumu.¹

2. 2. Semantiskais holisms

Ja Ostina nostāju pret nozīmes jēdzienu runas darbību ietvaros var saukt par neitrālu – raksturojot rētisko darbību viņš vienkārši saka, ka tā ir darbības veikšana, kurā vārdi tiek lietoti “ar vairāk vai mazāk noteiktu jēgu un referenci”² – tad Vitgenšteina pieeju, ieviešot valodspēļu jēdzienu, var interpretēt kā nozīmes jēdziena kritiku, kas ir vērsta ne tikai uz augustiniskajā valodas attēlā aprakstīto nozīmes izpratni. To var interpretēt, pirmkārt, kā kritiku par apgalvojuma teikuma centrālo vietu semantikas modeļos un, otrkārt, valodspēļu koncepcija apšaubā, ka teikums ir primārā semantiskā vienība, attiecībā pret kuru varam raksturot pārējo to veidojošo izteiksmju semantisko lomu, jo valodspēlēs tiek pēfīts vārda lietojums, un var teikt, ka termins “valodspēle” ne tikai stājas “valodas” vietā, bet aizvieto arī terminu “teikums”. Tas nozīmētu nozīmes teoriju, kas balstās uz teikuma patiesuma nosacījumu jēdzienu, noraidīšanu.³

Analītiskajā filozofijā ir vēl viena tradīcija, kas saistīta ar negatīvu attieksmi pret nozīmes jēdzienu, ko pārstāv Kvains. Šeit īsumā tiks raksturotas dažas viņa valodas filozofijas tēzes – viņa ieviestā stimula nozīmes koncepcija, radikālā tulkojuma modelis un holisms jeb valodas kā veseluma izpratne (proti, atsevišķas valodas izteiksmes – teikumus – var saprast tikai visas valodas vai tās noteiktas homogēnas daļas kontekstā).

---

¹ Piemēram: “Ko tev šis vārds nozīmēja?” vieta var jautāt: “Kā tu to lieto?”

² Austin, 1973, 95.

³ Lai arī pēc Vitgenšteina šādas teorija ir mēģināts veidot, pateicoties Alfrēda Tarska semantiskajam patiesuma jēdzienam, gan Maikla Dammita, gan Donalda Devidsona rakstos. Savukārt Beikers un Hekers “valdošo un kļūdaino” valodas attēlu kritikai veltītajā darbā *Valoda, jēga un pretjēga* uzskata “konceptiju, ka teikuma patiesuma nosacījumi ir atslēga visaptverošai nozīmes teorijai”, par vienu no četrām galvenajām, savstarpēji saistītajām tēzēm, ko viņi cenšas apgāzt un kam šajā darbā veltītas veselas trīs nodaļas (sk. Baker, Hacker, 1986, ix–x).

Vitgenšteina aforistiskais izteikums: “Saprast teikumu nozīmē saprast valodu”, uz kuru, raksturojot savu holisma variantu, atsaucas Kvains¹, kopā ar citu Vitgenšteina šķietami mīklainu apgalvojumu *Filosofisko pētījumu* otrajā daļā: “Ja lauva spētu runāt, mēs nespētu viņu saprast”², norāda uz divām svarīgām valodas iezīmēm. Proti, atsevišķas valodas izteiksmes var tikt saprastas tikai visas valodas (tās noteiktas daļas) un tikai ar to saistīto dzīves formu kontekstā.

Lai saprastu Kvaina holismu, iesākumā nepieciešams īss viņa filozofiskās nostājas raksturojums. Kā norāda Rodžers Gibsons – lai arī Kvains ir rakstījis par ļoti dažādām tēmām, viņa filozofija veido sistemātisku vienību, kuru var raksturot kā uzticēšanos naturālismam un ekstensionālismam.³ Pozitīvā nozīmē naturālisms ir zinātnes atzīšana (zinātne ir tā, kas ir, un tā, kā mēs to zinām, galvenais mērs). Dabaszinātne mūsdienās kā labāko teoriju piedāvā fizikalismu, kas valodas filozofijas kontekstā nozīmē mentālistiski orientētu semantiku noraidīšanu par labu biheiviorismā balstītām semantikām.⁴ Lingvistiskais pavērsiens epistemoloģiskos jautājumus Kvainam ir licis skatīt, analizējot attiecību starp valodu un pasauli. Viņa filozofijā tā ir attiecība starp cilvēka neirālo ievadi (virsmas kairinājumiem) un viņa verbālo atbildes reakciju, citiem vārdiem sakot, tas ir divdaļīgs jeb divpakāpju pētījums, pirmkārt, starp neirālo ievadi un novērojuma teikumiem un, otrkārt, starp novērojuma teikumiem un no tiešā neirālā kairinājuma tālāk stāvošajiem teorētiskajiem teikumiem.⁵ Izšķirošs šajā jautājumā ir stimula nozīmes jēdziens un tā raksturojums Kvaina darbā *Vārds un objekts*.

¹ Kvains norāda, ka iespējams lasītājam, kas pazīstams ar vēlīnā Vitgenšteina piezīmēm par nozīmi, tulkojuma nenoteiktības doktrīna nešķītīs paradoksāla (sk. Quine, 1973, 76–77).

² Vitgenšteins, 1997, 232. Šeit nedaudz izmainīts 1997. gadā kopā ar Jāni Vēju veiktais Vitgenšteina tulkojums, sk. arī Wittgenstein, 1963, 223.

³ Sk. Gibson, 1998, 667. Gibsons šajā rakstā atsaucas uz līdzīgu paša Kvaina izteikumu par viņa filozofijas naturālismu un ekstensionālismu kādā intervijā. Jāpiebilst, ka atšķirībā, piemēram, no Serla sistēmas nobeigtības, Kvainam lielākā daļa principiālo nošķirumu ir tikai pakāpes jautājums, kas dod iespēju arī variēt savu filozofisko pozīciju.

⁴ Sk. Gibson, 1998, 668–669.

⁵ Sk. Gibson, 1998, 671–672. Gibsons norāda, ka pirmais solis ir bijis problemātisks Kvainam, mēģinot pakļaut to diviem nesavienojamiem kritērijiem – subjektīvajai stimula nozīmei un intersubjektīvai novērojamībai (*ibid.*, 672); cita izvērstāka kritika šim solim, par kuru sīkāk nedaudz tālāk, – sk. Davidson, 1990.

Lai nonāktu pie iespējas definēt neitrālo stimula nozīmes jēdzienu, Kvains vispirms modelē radikālā tulkojuma situāciju.¹ Sacījumi, kuri vispirms un visdrošāk tiek tulkoti šādā gadījumā, ir tie, kas ir saistīti ar lingvistam un viņa informatoram skaidri redzamiem notikumiem, piemēram, trusis skrien garām, iedzimtais saka "Gavagai" un lingvists pieraksta teikumu "Trusis" kā pagaidu tulkojumu, ko jāpārbauda citās situācijās, – apmēram tā varētu ieskicēt sākotnējo modeli, ko apraksta Kvains.² Šis apraksts, protams, tiek papildināts ar nepieciešamajām detaļām, lai pēc iespējas precīzāk modelētu tulkojuma situāciju (piemēram, kā tiek noteikta iedzimtā piekrišana, dažādās situācijās lingvistam jautājot "Gavagai"), taču tas šajā gadījumā nav svarīgi. Pēc Kvaina teikuma nozīme ir tas, kas teikumam ir kopīgs ar tā tulkojumu, un tulkojums šajā modeļa pakāpē balstās uz neverbālu stimulāciju. Tas ļauj Kvainam definēt nozīmi, dodot tai neitrālu tehnisku terminu "stimula nozīme":

Mēs varētu sākt, definējot tāda teikuma kā "Gavagai" *apstiprinošo stimula nozīmi* noteiktam runātājam kā visu stimulāciju klasi ..., kas mudinātu viņu piekrist. Eksplicītāk .. – stimulācija σ pieder teikuma S apstiprinošai stimula nozīmei dotajam runātājam tad un tikai tad, ja ir tāda stimulācija σ' , ka, ja runātājam tiek dota σ' , tad jautāts S , pēc tam tiek dota σ , un atkal jautāts S , viņš nepiekrītis pirmajā gadījumā un piekrītis otrajā gadījumā.³

Kā norāda Kvains, līdzīgi var definēt negatīvo stimula nozīmi, apmainot vietām "piekrīt" un "nepiekrīt", un tad definēt stimula nozīmi kā apstiprinošās un negatīvās stimula nozīmes sakārtotu pāri.⁴ Kā redzams šajās definīcijās, kas nosaka divu teikumu ekvivalenci, uzsvars ir nevis uz priekšmetiem, references objektiem (piemēram, dzīvniekiem), bet stimulāciju. Stimula nozīme ir saistīta ar atsevišķu teikumu, bet to nevar saukt par individuāla teikuma nozīmi, jo, pirmkārt, teikuma nozīmei vajadzētu noteikt teikuma predikātu ekstensiju, bet Kvaina piemēra gadījumā teikumi, kuriem ir viena un tā pati stimula nozīme, var tikt veidoti no predikātiem, kuri nav koekstensīvi ("trusis" un "neatdalīta truša daļa"). Otrkārt, stimula nozīme nosaka piekrišanu vai

¹ Tas ir, tulkojumu no valodas, ar kuras lietotājiem mums nav bijusi nekāda saskare (sk. Quine, 1973, 28).

² Sk. Quine, 1973, 29.

³ Quine, 1973, 32.

⁴ Sk. Quine, 1973, 32–33.

atteikšanos piekrist normālos apstākļos, bet anormālā situācijā lēmums pieņemt vai noraidīt teikumu ir balstīts holistiskos apsvērumos.¹

Šis pats modelis tālāk ļauj Kvainam raksturot atšķirību – otro pētījuma soli – starp novērojuma un teorētiskajiem teikumiem. Vispirms tiek izdalīti gadījuma teikumi (pretstatā pastāvīgiem teikumiem), kuru piemērs ir arī jau aplūkotais teikums “Gavagai”, tas ir, tādi teikumi, kuri “pavēl piekrist vai nepiekrist tikai tad, ja jautājums tiek uzdots pēc piemērotas stimulācijas”.² (Taču, kā vispār raksturīgi Kvaina filozofijai, kurā nepastāv nepārvarams nošķirums starp dažādiem jēdzieniem, – kas ir gadījuma teikums un kas ir pastāvīgs teikums, atkarīgs no laika moduļa, kuru izvēlamies stimulācijai.) Un tālāk – gadījuma teikumi, kuru stimulu nozīme nemainās papildinformācijas ietekmē, var tikt saukti par novērojuma teikumiem, un to stimula nozīmes pilnā mērā – par to nozīmēm.³ Šāda pieeja novērojuma teikumiem Kvainam – atšķirībā no loģiskā pozitīvisma – ļauj teikt, ka novērojuma teikumi ir par ikdienas lietām (piemēram, trusi), nevis tikai sajūtu datiem.⁴

Šādam modelim, protams, var pārņemt subjektīvismu, jo katram no mums ir savi nervu gali (neirālie ievadi), un var jautāt, kā mēs varam panākt nozīmes objektīvo raksturu, aizvietojo to ar stimula nozīmi. Savos darbos Kvains ir piedāvājis dažādus novērojuma teikumu raksturojumus attiecībā uz to intersubjektīvo raksturu. *Vārdā un objektā* (1960) viņš runā par tendenci stimula nozīmei sakrist vairākiem runātājiem kā pamatu, lai sauktu teikumu par lielākā mērā novērojamu.⁵ Darbā *References saknes* (1974) viņš raksta, ka teikums ir novērojuma teikums tajā mērā, kādā tā patiesuma vērtībai katrā gadījumā piekrīt tieši tik daudz valodas kopības locekļu, cik šim gadījumam ir liecinieku.⁶ Pretēji tam *Par empīriski ekvivalentām pasaules sistēmām* (1975) viņš

¹ Sk. Putnam, 1998, 406.

² Quine, 1973, 35–36. Atbilstošie angļu valodas termini “gadījuma teikumiem” un “pastāvīgiem teikumiem” ir “occasion sentences” un “standing sentences”.

³ Sk. Quine, 1973, 42.

⁴ Sk. Quine, 1973, 44.

⁵ Sk. Quine, 1973, 43.

⁶ Sk. Quine, 1974, 39. Kvains raksta, ka šī definīcija ir atkarīga no piederības valodas kopienai, tomēr tā nav problēma, jo šo piederību var atpazīt vienkārši no tā, ka dialogs ir tekošs, kam nav nepieciešamas

apgalvo, ka novērojuma teikumu patiešām atšķirīga iezīme meklējama nevis liecību sakritībā, bet apmācības veidos, un novērojuma izteiksmes ir izteiksmes, kas var tikt iemācītas ostensīvi.¹ Atbildot uz iebildumiem par to, ka novērojumu teikumu definēšana runātāja sensorās stimulācijas terminos pieļauj gadījumus, kad kāds teikums ir novērojuma teikums visiem valodas kopienas locekļiem, lai arī atšķiras viņu viedoklis par tā patiesuma vērtību – piemēram, “Ir auksts” gadījumā, jo daudziem ir atšķirīga aukstuma izjūta, – savā *Patiesības vajāšana* (1992) Kvains raksta, ka no atskaites par novērojuma teikumu atsevišķam runātājam var pāriet pie runātāju grupas, ja teikums ir novērojuma teikums katram grupas loceklim un katrs vienotos piekrist vai nepiekrist, ja viņš ir liecinieks sacījuma gadījuma, un tas notiek “projicējot sevi liecinieka pozīcijā”.² Šāda zinātnes objektivitātes, kas balstās novērojumu teikumu intersubjektivitātē, pārņemšana uz “projicēšanu” jeb “empātiju”, kā to sauc Rodžers Gibsons, attaisnojas Kvaina pieņēmumā par “perceptuālās līdzības subjektīvo standartu iepriekšnoteikto intersubjektīvo harmoniju”.³

Atšķirība starp novērojuma un teorijas (pastāvīgajiem) teikumiem ir tikai pakāpes jautājums. Protams, mainot teikumus, kurus atzīstam par patiesiem, revīziju centīsimies izdarīt ne jau matemātikas teikumos. To var salīdzināt ar Vitgenšteina ieteikumu skatīt matemātikas propozīcijas kā gramatikas propozīcijas.⁴ Gramatikas propozīciju nošķirums ir atšķirīgs no objektu valodas un metavalodas nošķiruma – ko Vitgenšteins nekad nav atzinis – kā tas, piemēram, ir Tarska semantiskajā patiesuma koncepcijā vai Karnapa filozofijā. Gramatikas propozīcijas nepasaka neko par pasauli, bet attiecas uz veidu, kā mēs runājam par to. Tādējādi varētu domāt, ka gramatikas propozīcijas ir nerevidējamas,

---

konkrētās valodas zināšanas (*ibid.*). Uz dažādajiem novērojuma teikumu raksturojumiem norādīts Rodžera Gibsona rakstā par Kvainu – sk. Gibson, 1998, 672–673.

¹ Sk. Gibson, 1998, 672.

² Sk. Quine, 1996, 43.

³ Sk. Gibson, 1998, 674.

⁴ Kā redzams no Vitgenšteina lekcijām, viņa filozofiskā metode nosaka, ka tas nav teorijas apgalvojums, bet metodoloģisks ieteikums: “Man nav tiesības jums likt sacīt, ka matemātiskās propozīcijas ir gramatikas kārtulas. Man ir tikai tiesības jums teikt, “Pētiat, vai matemātiskās propozīcijas nav izteiksmes kārtulas, paradigmas – propozīcijas atkarīgas no pieredzes, bet padarītas neatkarīgas no tās.”” (*Lekcijas par matemātikas pamatiem*, 5. lekcija – Wittgenstein, 1976, 55.)

atšķirībā no empīriskām propozīcijām. Piemēram, apgalvojums par bezgalīgo dalāmību ģeometrijā vai tās noliegums vizuālajā uztverē nav savstarpēji pretrunīgi, bet tikai norāda, ka ģeometrijā un vizuālajā uztverē mums ir atšķirīgas gramatikas.¹ Taču empīriskie teikumi un gramatiskās propozīcijas varētu tikt skatīti arī tā kā to Vitgenšteins dara savās piezīmēs *Par drošticamību*. Šeit veikts teikumu dalījumu pieredzes jeb empīriskajos teikumos un tajos, kas no pieredzes teikumiem pārvērtušies par savveida mitoloģiju, kura vairs netiek apšaubīta.

Varētu iztēloties, ka noteikti teikumi, kuriem ir pieredzes teikumu forma, sastingu un darbotos kā kanāli nesastingušiem, plūstošiem pieredzes teikumiem; un ka ar laiku šī attiecība mainītos tā, ka plūstošie teikumi sastingu un stingrie kļūtu plūstoši.²

Var teikt, ka iespējams tā ir tieši Vitgenšteina ietekme, kas Kvainam ļauj runāt par atšķirībām starp dažādiem nošķīrumiem, piemēram, starp novērojuma un patstāvīgajiem teikumiem, nosaucot to tikai par pakāpes jautājumu.

Ja mums ir doti dažādi novērojuma teikumu raksturojumi, var labāk saprast, kādu lomu novērojuma teikumi spēlē, pārbaudot zinātniskās teorijas. Atbildi uz šo jautājumu sniedz Kvaina holisms, kura sākotnējie formulējumi rodami jau 1951. gada esejā *Empīrisma divas dogmas*. Šeit Kvains, vērsoties pret otro no tām – redukcionisma dogmu –, raksta, ka šī dogma izdzīvo pieņēmumā, ka katrs apgalvojums var tikt pakļauts empīriskai pārbaudei – tikt apstiprināts vai neapstiprināts – izolācijā no pārējiem. Pret to viņš vērs savu kontrpriekšlikumu, ka “mūsu apgalvojumi par apkārtējo pasauli sastopas ar juteklisko pieredzi nevis individuāli, bet kā vienots ķermenis”.³ Cita, mērenāka versija

¹ Sk. izvērstāk par to – Taurens, 2004b.

² *Par drošticamību*, 96. §. – Wittgenstein, 1972b, 15.

³ Quine, 1980, 41. Viena dogmām, pret kurām šajā rakstā vērsas Kvains, ir ticība fundamentālai sašķeltībai starp patiesībām, kuras ir analītiskas jeb pamatotas nozīmēs neatkarīgi no faktiem, un patiesībām, kuras ir sintētiskas jeb pamatotas faktos. Otra ir redukcionisma dogma, proti, pārliecība, ka katrs jēgpilns apgalvojums ir ekvivalents kādam loģiskam konstruktam no terminiem, kuru reference ir nepastarpinātā pieredze (*ibid.*, 20). Abas dogmas ir saistītas un viena otru atbalsta: tik ilgi, kamēr tiek pieņemts, ka ir jēgpilni runāt par apgalvojumu (kā atsevišķa teikuma) apstiprināšanu un neapstiprināšanu, šķiet arī jēgpilni runāt par robežgadījumu apgalvojumu, kuri tiek bezdarbīgi apstiprināti, lai kas arī notiktu, un kuri ir analītiski (*ibid.*, 41).

ir 1980. gada priekšvārdā rakstu krājumam *No loģiskā skatupunkta*, kurā ietverta šī eseja. Krājuma priekšvārdā Kvains paskaidro šo *Divu dogmu* holismu, kas viņaprāt ticis pārprasts: “Viss, kas mums patiešām vajadzīgs holisma ceļā .., ir novērtēt, ka empīriskais saturs piemīt zinātnes teikumu klasteriem un ka to [saturu] lielākajā daļā gadījumu nevar sašķirot starp tiem. Praktiski, būtisks klusters patiešām nekad nav visa zinātne..”¹ Tas nozīmē, ka holismam var būt dažādi varianti, pastāv dažādi veidi, kā saprast, kas ir šī “visa valoda”, kuras kontekstā teikumam ir nozīme. Bet izvēlēties noteiktu interpretāciju – tas nav vienkārši un nepārprotami izdarāms pat zinātnes gadījumā. Varētu piebilst, ka vēl jo vairāk tas tā ir ikdienas valodas komunikācijā. Vitgenšteina valodspēļu jēdziens varētu sniegt vienu atbildi uz šo jautājumu – tikai valodspēles nav precīzi definējamas, uz tām var norādīt, analizējot konkrētus lingvistisko izteiksmju lietojuma gadījumus.

Lai arī Kvains filozofijā parādās kā kritiķis, gan attiecībā uz nozīmes jēdzienu, gan empīrisma dogmām, arī viņam pašam tiek pārņemts, gan pārlietu biheavioristiska pieeja valodas jautājumiem², gan pašam sava – “trešā” – dogma. Donalds Deividsons šo trešo dogmu saista ar konceptuālās shēmas ideju. Tā ir empīrisma trešā dogma, kas darbojas arī tad, ja esam atteikušies no anālītisko un sintētisko teikumu duālisma – aizvietojot to ar konceptuālās shēmas, ko iemieso-valoda, un empīriskā satura duālismu.³ Savā rakstā *Nozīme, patiesums un evidence* viņš izvērsti kritizē Kvaina pieeju nozīmes (kā stimula nozīmes) problēmai, kas pieņem šo konceptuālās shēmas, tas ir, valodas ar tās iebūvēto ontoloģiju un pasaules teoriju, un satura – Kvaina gadījumā nervu kairinājuma, kas ir neiroloģisks aizvietotājs sajūtu datiem – duālismu.⁴ Deividsons norāda, ka Kvainam novērojuma teikuma nozīme ir stimula nozīme, proti, sakārtots pāris, kas sastāv no stimulācijas paraugu kopas, kuri mudinās piekrist teikumam, un stimulāciju kopas,

¹ Quine, 1980, viii.

² Džerolds Kacs norāda, ka Kvaina ieteikums veidot zinātnisku lingvistisko semantiku, izmantojot stimula nozīmes jēdzienu, kas lingvistiku modelē pēc Skinnera psiholoģijas, tika uzņemts vēsi, jo gadu pirms *Vārda un objekta* (1960) publikācijas iznāca “postošā” Čomska kritika par Skinnera valodas psiholoģiju (sk. Katz, 1997, 602).

³ Sk. Davidson, 1984, 189. Šai tēmai veltīts Deividsona 1974. gada raksts *Par pašu konceptuālās shēmas ideju*, kurā viņš analizē gan Vorfa-Sepīra hipotēzi, gan zinātnes filozofijas paradigmu teoriju Tomasa Kūna un Paula Feijerābenda darbos; šo dogmu viņš attiecina arī uz Kvainu.

⁴ Sk. Davidson, 1990, 69.

kuri mudinās attiekties jeb noraidīt to; tā nav vienība, ko var saukt “nozīme”, bet stimula nozīmes jēdziens veic savu darbu, nodrošinot kritēriju, ka ir tā pati nozīme, un tas savukārt ir pamatā radikālā tulkojuma iespējamībai (un konceptuālās shēmas ideja – ontoloģiskajai relativitātei un tulkojuma nenoteiktībai). Atsaucoties uz Kvaina darbu *Teorijas un lietas* (1981), viņš saka, ka Kvains noraida sociālo kritēriju novērojuma teikumam par labu “kopīgai receptoru kopai”.¹

Protams, stimula teorētiska novietošana kauzālā ķēdē, kas ved no ār pasaules uz nervu sistēmu, ir divdomīga, jo to var novietot gandrīz jebkur šajā ķēdē – proti, šeit ir izvēle: (1) sensorie receptori, (2) objekti un notikumi, par ko parasti runā novērojuma teikumi. Rezultātā, pēc Deividsona, mēs varam izdalīt divas nozīmes un evidences teorijas – (1) proksimālo jeb tuvākā teoriju (kas šķiet bijusi Kvaina “oficiālā” teorija) un (2) distālo jeb tālākā teoriju. Ja proksimālajā teorijā teikumiem ir tā pati nozīme, kad tiem ir tā pati stimula nozīme, tad distālajā teorijā tas ir atkarīgs no sarunas dalībniekiem – runātājam un interpretam, tam, kas mācās valodu, un skolotājam – kopīgiem cēloņiem, un nozīmes ir kopīgas, ja objekti un situācijas izraisa piekrišanu vai atteikšanos.² Par daļēju Kvaina atbildi Deividsona iebildumiem, ar kuriem viņš jau iepriekš iepazinies savstarpējās sarunās ar Deividsonu, var uzskatīt rakstu *Trīs nenoteiktības*, kurā Kvains, kā viņš pats atzīst, ir pārvietojies uz pozīciju starp savu iepriekšējo proksimālo un Deividsona distālo teoriju.³ Šeit Kvainam ir sekojošs rezumējums par novērojuma teikumiem:

Novērojuma teikumi pat šajā galīgajā nozīmē [kurā tiek mēģināts sasniegt vienu standartu visai runas kopībai – J. T.] tomēr nav sajūtu datu ziņojumi, bet ziņojumi par ikdienas ārējiem apstākļiem [...] Tomēr daudzi tiek iemācīti tieši nosakot tos ar sensoro stimulāciju,

¹ Sk. Davidson, 1990, 71 un Quine, 1981, 25. Taisnības labad jāpiezīmē, ka Deividsons atzīst, ka Kvainam vietām parādās arī citādāki ieskati – tas, ko Deividsons sauc par alternatīvo nozīmes un evidences teoriju, kurā notikumi un objekti nosaka novērojumu teikumu nozīmi, ko Kvainam “dažkārt pavada sensorās stimulācijas stāsts, dažkārt – nē.” (Davidson, 1990, 72.)

² Sk. Davidson, 1990, 72–73.

³ Tas teikts īsā Kvaina atbildē aplūkotajam Deividsona rakstam – sk. Barret, Gibson (eds.), 1990, 80.

un tā tas var būt ar visiem. Tāpēc tie ir epistemoloģiski nozīmīgi kā saite starp mūsu sensoro stimulāciju un mūsu teorijām par pasauli.¹

Kā redzam, Kvains arī šajā nedaudz izmainītajā pozīcijā saglabā uzsvāru uz sensorās stimulācijas – un tātad stimula nozīmes – vietu valodas interpretācijā

Var teikt, ka kritika par Kvaina valodas teoriju, kuru var skatīt kā saistītu koncepciju virkni, atklāj paša Deividsona ceļu pie komunikācijas trīsstūra shēmas, kurā ir runātājs, interprets un sarunas priekšstats (notikumi un objekti, kā to nosaka distālās teorijas pieņēmumi), ko tālāk Deividsons izvērš savā valodas malapropisma modelī.²

Kvaina valodas filozofiju var skaidrot attiecībā pret viņa teorijai centrālajiem jēdzieniem: ontoloģisko relativitāti un tulkojuma nenoteiktību, radikālo tulkojumu, stimula nozīmi u. c.³ Galvenais, kas būtu jāuzsver šī pētījuma uzdevumu kontekstā, ir saistīts ar diviem jēdzieniem – tulkojumu un holismu. Pirmkārt, terminu “nozīme” var lietot tulkojuma situācijā, kur tulkojuma situācijas modelis nodrošina eksplikāciju terminam “ir tā pati nozīme”, otrkārt, holisma hipotēze nosaka, ka šis tulkojums tiek veikts nevis starp terminiem, atsevišķiem vārdiem, bet teikumiem, un teikumiem nevis kā patstāvīgām vienībām, bet noteiktas sistēmas daļām, kur darbojas vesela rinda pieņēmumu (tas, ko Kvains apzīmē ar vārdu “analītiskās hipotēzes”⁴), kas padara šo

---

¹ Quine, 1990, 2.

² Par to šīs nodaļas ceturtajā paragrāfā.

³ Pols Rots attiecībās uz semantikas problēmām formulē piecas Kvaina tēzes:

- 1) Kvaina holismu: pretenzija, ka teikumiem (ikdienas vai formālā valodā) ir evidence tikai kā saistītai kopai;
- 2) teoriju nenoteiktību: pretenzija, ka ir iespējams formulēt empīriski ekvivalentas, bet loģiski nesavienojamas zinātniskās teorijas;
- 3) teorētisko teikumu tulkojuma nenoteiktību: pretenzija, ka teorijām, kurās mēs formulējam hipotēzes par vārdiem un teikumiem, trūkst faktuālā pamata (tās nav objektīvas tajā veidā, kā ir objektīvas dabaszinātnes);
- 4) references neizdibināmību, kas apgalvo, ka nav viena pareiza atbilde jautājumā par termina ekstensiju (līdzīgi kā iepriekšēja tēze to apgalvo par terminu intensiju);
- 5) ontoloģisko relativitāti: nav jēgas runāt par to, kas ir teorijas objekti, izņemot – kā vienu teoriju var pārinterpretēt otrā. (Sk. Roth, 1998, 434–435.)

⁴ Par to sīkāk sk. Quine, 1973, 68–72.

tulkojumu iespējamu. Valodas sistēma var tik saprasta dažādi – viens variants ir zinātnes valoda, cits – Vitgenšteina valodspēļu koncepcija. Deividsona kritika par Kvainu kā empīrisma trešās dogmas piekritēju vēršas arī pret šo dažādo valodu sistēmu principiālas nesaderības apgalvojumu. Valodu principiālas atšķirības iespējamības tēze, protams, ir pieņēmums – ko Kvaina teorijas ietvaros nevar pierādīt, bet kuras noliegums arī šķiet attaisnots tikai intuitīvā izpratnē par cilvēku un viņa apkārtējās pasaules kopīgajām iezīmēm, uz ko balstās Deividsons.

2.3. Ārpuslingvistiskie elementi semantiskajās teorijās

Ar ārpuslingvistiskajiem elementiem jeb faktoriem šeit netiek saprastas, piemēram, noteiktā veidā konceptualizētas realitātes daļas, kas iesaistītas loģiskā pozitīvisma verifikācijas teorijā vai realitāte kā references apgabals Frēges semantikā, nedz arī mentālā intencionalitāte, ko par pamatu savai nozīmes teorijai pieņem Serls, jo šie jēdzieni raksturo dažādus vertikālā sintaktiskā strukturējuma līmeņus.¹ Ārpuslingvistiskie faktori ir tie, kas darbojas vienā līmenī ar lingvistiskajām izteiksmēm, ir savā veidā tām līdzvērtīgi semantiskajā analīzē (līdzvērtīgi tajā ziņā, ka darbojas līdzīgi kā citas lingvistiskās izteiksmes, kas jāņem vērā kādas izteiksmes nozīmes izskaidrojumā). Varētu pat teikt, ka ārpuslingvistisko faktoru atzīšana noraida šādu striktu strukturējumu jeb shematizāciju, kā tas, piemēram, raksturīgi vēlīnā Vitgenšteina filozofijai. Šādu faktoru atzīšana raksturīga uz pragmatiku orientētām valodas filozofijas pieejām, kuras uzmanību pievērš lingvistisko izteiksmju lietojumam un kontekstam. Plašāk interpretējot, par sākumpunktu ārpuslingvistiska konteksta ietekmes atzīšanai var uzskatīt Frēges *Aritmētikas pamatos* formulēto konteksta principu, kur tas gan ir tikai teikuma konteksts vārdam (noteiktai teikumu veidojošai izteiksmei). Tas, ka Vitgenšteins

---

¹ Tas nebūtu varbūt īsti precīzi Serla Intencionalitātes teorijas gadījumā – ja runājam par horizontālo un vertikālo asi, uz kurām izvietojas dažādas kategorijas, tad arī Intencionalitāte un vispār mentālie jēdzieni būtu jāatliek uz trešās ass. Termina “ārpuslingvistisks” pamatā ir angļu valodas termins “extralinguistical” un tam atbilstošais vācu valodas vārds “nichtsprachliche” (sk., piemēram, Schulte, 1989, 140); to latviskais atveidojums, protams, varētu būt arī citādāks.

to gandrīz burtiski pārnes uz savu *Traktātu* un vēlāk *Filosofiskajās piezīmēs* šo pašu tēzi aplūko jau kopā ar ieteikumu teikumu skatīt teikumu sistēmas kontekstā, ļauj skatīt šo Frēges maksimu kā pamatu ārpuslingvistisko faktoru jeb ekstralingvistiskā konteksta iesaistīšanai Vitgenšteina vēlīnajās refleksijās par valodu un nozīmi.¹

20. gadsimta otrajā pusē ir dažādi mēģinājumi aprakstoši nosaukt tendenci, kas semantikā iesaista ārpuslingvistiskos faktoros. Tas tiek darīts aplūkojot filozofu viedokļus dažādos ar nozīmes teoriju saistītos jautājumos – tā Pīters Frederiks Strosons savā rakstā *Nozīme un patiesums* to skata kā “konfliktu starp komunikācijas intences teorētiķiem un formālās semantikas teorētiķiem”, kur pie pirmajiem viņš pieskaita Polu Graisu, Ostinu un vēlīno Vitgenšteinu, bet otrā grupā – Noamu Čomski, Frēgi un agrīno Vitgenšteinu.² Saskaņā ar šo jauno ievirzi, nav iespējams sniegt adekvātu atskaiti par nozīmes jēdzienu, neatsaucoties uz runātāju noteikta veida sarežģītām uz auditoriju vērstām intencēm.³ Jau minētais Pols Graiss, runājot par propozicionālās loģikas saitiņām (konjunkcijas, disjunkcijas u. c. simboliem) un predikātu loģikas kvantoriem atbilstošo dabīgās valodas vārdu (“un”, “vai”, “visi” utt.) nozīmes atšķirībām, izdala divas konkurējošas filozofu grupas – formālistus un neformālistus (*informalist group*).⁴ Saistībā ar šo konkrēto jautājumu viņš sniedz plašākus divu atšķirīgu pieeju valodai raksturojumus. Formālistu pieeju viņš saista ar ideālas valodas meklējumiem, kas noteiktu, ka izteiksme nav saprotama, ja netiek nodrošināta tās nozīmes eksplikācija vai analīze precīzas definīcijas formā, un tas ir nepieciešams, lai valoda kalpotu zinātnes vajadzībām. Bet valodai ir arī daudzi citi svarīgi mērķi – un jābūt vietai nevienkāršotai, vairāk vai mazāk sistemātiskai

---

¹ Sk. par to paragrāfā 2.1.

² Sk. Strawson, 1974, 171–172. Šis raksts ir 1968. gada inaugurācijas lekcija, stājoties Oksfordas universitātes “metafiziskās filozofijas” profesora amatā.

³ Sk. Strawson, 1974, 171. Pola Graisa viedoklis viņa 1957. gada rakstā *Nozīme* par lingvistiskajām intencēm norāda (uz noteiktu piemēru pamata), ka kritērijs, lai spriestu par lingvistiskām intencēm, ir ļoti līdzīgs kritērijam par nelingvistiskām intencēm, kas nozīmē, ka lingvistiskās intences ir ļoti līdzīgas nelingvistiskajām intencēm (Grice, 1996a, 91), un tas mums liek iesaistīt arī nelingvistisku kontekstu (*ibid.*, 90).

⁴ Sk. Grice, 1996b, 156. (Tas ir 1975. gada raksts *Loģika un saruna.*)

loģikai, kas aplūkotu tos pamatotos argumentus un secinājumus dabīgajā valodā, kuri nepakļaujas formālistu pieejai.¹

Savukārt Jāko Hintika runā par divām paradigmām (Tomasa Kūna nozīmē), kas iespējamās valodas teorijā – rekursīvo un stratēģisko paradigmu. Rekursīvā paradigma valodu apskata kā kārtulu pārvaldītu procesu, vienkāršākajā gadījumā valoda tiek pētīta ar rekursīvu kārtulu palīdzību.² Saskaņā ar stratēģisko paradigmu valoda ir mērķu orientēts (*goal-directed*) process, un vienkāršākajā gadījumā valodu pēta, izmantojot stratēģiskas kārtulas, kas pārvalda spēlei līdzīgu procesu. Pie šīs paradigmas pieder paša Hintikas spēļu teorētiskā semantika, kuras pamatideja – kā uzskata Hintika – ir cieši saistīta ar Vitgenšteina valodspēļu jēdzienu.³ Taču tas nav veids, kādā šajā pētījumā skatīta Vitgenšteina valodspēļu koncepcija.

Vēlīnā Vitgenšteina filozofijā nozīme ir saistīta ar nozīmes izskaidrojumu. Viens no izskaidrojuma veidiem mūs atvedina uz lingvistiskās izteiksmes apgūšanas situācijām, jeb mācīšanas praksi. Tas ir arī viens no valodas (valodspēles) un dzīves formu saistības momentiem. Šī saistība ir jau Vitgenšteina pamatpieņēmumu līmenī, tāpēc noteikti dzīves formu (ārpuslingvistiskie) un valodas aspekti nav precīzi nošķirami. (Arī tāpēc, ka valodspēles ir atšķirīgas, tām nav viena kopīga pazīme jeb īpašība, kas piemīt tām visām, jo pats jēdziens izveidots uz ģimenes līdzību pamata.⁴)

Pievērsīsimies vienkāršākajam valodspēles modelim, kas konstruēts *Filosofisko pētījumu* otrajā paragrāfā, un aplūkosim, kā šajā modelī izteiksmju nozīme saistās ar ārpuslingvistiskajiem faktoriem. Tie nav bloki, balsti un paneļi kā referenti (Vitgenšteins savā augustīniskajā valodas attēlā to sauc par “nozīmi”), bet gan celtnieku darbība, kas

¹ Sk. Grice, 1996b, 157. Šīs divas loģikas pat varētu būt savstarpējā konfliktā; kārtulas, kas ir spēkā formālajiem līdzekļiem, var nebūt spēkā to dabīgās valodas blakusdaļām (*ibid.*).

² Sk. Hintikka, 1998, 146. Kā šīs paradigmas piemēru (“manifestāciju”) Hintika nosauc Frēges uzskatu, ka visu lingvistisko izteiksmju nozīmes var tikt veidotas rekursīvā procesā no vienkāršu izteiksmju vienībām (*ibid.*, 147).

³ Sk. Hintikka, 1998, 146; sk. arī Hintikas rakstu *Spēļu teorētiskā semantikā kā verifikacionistu un patiesuma nosacījumu nozīmes teoriju sintēze* – Hintikka, 1998, 250. Tā, protams, ir Hintikas interpretācija par Vitgenšteinu, kuru viņš pretstata citām, sakot, ka Vitgenšteina “pašizveidotie sekotāji” gandrīz pilnīgi nemaz nav sapratuši valodspēles (sk. *Loģikas spēles un pētījuma spēles* – Hintikka, 1998, 2).

⁴ Par ģimenes līdzībām sk. *Filosofiskie pētījumi*, I, 65.–67. §. – Vitgenšteins, 1997, 38–39.

nosaka vārdu “bloks”, “balsts” utt. nozīmi (nu jau vairs ne augustīniskās valodas ainas pieņemtajā termina lietojumā). Tieši tas, ka celtnieku pasaule šajā modelī ir tik ierobežota – viņi nodarbojas tikai ar celtniecībai paredzēto akmens formu kraušanu, un visa komunikācija ir starp celtnieku, kurš krauj akmeņus, un otru, kurš viņam tos padod – nosaka iespēju skatīt šo celtnieku valodu kā šķietamu piemēru augustīniskajam valodas attēlam. Svarīga šajā būvēšanas procesā ir secība, kas tiek noteikta ar valodas izteiksmju secību, ko viens no celtniekiem (*A*) izsaka, bet otrs (*B*) saprot.¹ Nepastāvot noteiktām darbības formām, valoda nevar tikt saprasta. Ja šīs darbības formas modelī ir vienkāršākas (šajā gadījumā radikāli atšķirīgas), nekā mūsu valodā, tad arī vārdu nozīme būs cita.² Ja mēs, ņemot par pamatu šo modeli, gribam pētīt vai skaidrot citu izteiksmju nozīmi, mums tas jāpadara sarežģītāks, papildinot ar noteiktām dzīves formā, kā tas darīts *Brūnajā grāmatā*, piemēram, lai varētu lietot noteiktus skaitļa vārdus savienojumā ar būvelementu nosaukumiem – tādus kā “piecas plāksnes” – dzīves formai jāietver skaitļa vārdu mācīšanās no galvas.³ Citiem vārdiem sakot, kārtulas neparāda savu pielietojumu, tam nepieciešamas noteiktas dzīves formas.⁴

¹ Sk. Vitgenšteins, 1997, 12; un šī darba paragrāfu 2.1. Minēto modeli Vitgenšteins ievada ar vārdiem: “Iedomāsimies valodu, kurai der Augustīna sniegtais apraksts..”, bet šis vienkāršotais modelis ir domāts, lai parādītu, ka pat gadījumā, kur noteiktiem vārdiem atbilst noteikti priekšmeti, kas tad šķietami ir šo vārdu nozīme, tas darbojas tikai pateicoties noteiktā veidā uzmodulētai dzīves formai un ar to saistītai valodspēlei, kurā, piemēram, ignorēts tas, ka šiem celtniekiem būtu kaut kad jāēd, jāguļ. utt.

² *Brūnajā grāmatā* pie šī paša modeļa – būvelementu nosaukumi gan ir nedaudz citi – ir Vitgenšteina piezīme, ka vārdam “ķieģelis” šajā valodā nav tā nozīme, kas tam ir mūsu valodā (sk. Wittgenstein, 1972a, 77). Atšķirības starp vācu, angļu – *Zilā un Brūnā grāmata* ir diktētas angļu valodā – un latviešu valodu šeit, protams, nav svarīgas.

³ Sk. Wittgenstein, 1972a, 79. Vai, ja mēs gribam ieviest šajā modelī īpašvārdus, kas apzīmētu kādu konkrētu vienu būvelementu, tad apmācības metode atkal atšķirsies no sākotnējā modelī lietotās (*ibid.*, 80).

⁴ Piemēram, *Filosofisko pētījumu* 86. paragrāfā Vitgenšteins liek mums aizdomāties par to, ka pat tabulā izkārtotu datu nolasīšana varētu būt savādāka, bet nav iespējams, ka to paskaidrotu kāda cita kārtula (tabula pati jau ir noteikta kārtula, kā jānolasa tajā ierakstītie dati), jo arī tās interpretācijai vajadzētu kādu kārtulu utt., – tā ir noteikta prakse, kas mums liek tabulas datus nolasīt stingri horizontāli (vai vertikāli) un kuras dēļ to uzskatam par pašsaprotamu (sk. Vitgenšteins, 1997, 47).

Ostina filozofijā ārpuslingvistiskie faktori vispirms jau parādās, kā tie, kas nosaka no apgalvojumiem atšķirīgu teikumu tipu – performatīvo sacījumu – pastāvēšanu valodā.¹ Bet, kas ir vēl svarīgāk, jāņem vērā arī dažādi ārpuslingvistiski faktori, lai atzītu, ka šie sacījumi – darbības, kas ar tiem saistās, piemēram, tādos pazīstamos Ostina sniegtos piemēros kā laulību un vārda došanas kuģim ceremonija – ir realizējušies. Dažādos veidus, kādos performatīvais sacījums var neizdoties viņš sauc par neveiksmēm (*infelicities*), un sacījums var būt neveiksmīgs, ja tiek pārkāptas noteiktas kārtulas. Jābūt, piemēram, verbālai konvencionālai procedūrai, kas tiek izmantota laulībās, bet kā norāda Ostins, “ir daudzas neverbālas procedūras, ar kurām mēs varam veikt tieši tās pašas darbības kādas mēs veicam ar šiem verbālajiem līdzekļiem”; mūsu fiziskās darbības arī lielā mērā regulē konvencijas, konvencijām performatīvu gadījumā jāpastāv un jābūt akceptētām.² Varētu teikt, ka šeit attiecībā uz noteiktu teikumu (sacījumu) tipu tiek veikts tas pats, ko Vitgenšteins mēģina konceptualizēt ar valodspēļu un dzīves formu saistību. Tālāk Ostins norāda, ka jābūt piemērotiem apstākļiem, kuros grasāmie veikt paredzēto runas darbību. Viens no tādiem apstākļiem būtu godīguma jeb atklātuma (*sincerity*) nosacījums, kas tālāk svarīgu lomu spēlē Serla runas darbību teorijas sistematizācijā, bet neizdošanās gadījumu klase vispārināti ir grūti klasificējama – par neveiksmes gadījumiem šeit mēs varam teikt, ka “procedūra kā veselums nav noritējusi korekti”.³ Protams, katrā konkrētajā gadījumā šis “veselums” būs kaut kas cits. Varētu teikt, ka klasifikācijas grūtības rodas, tikko novēršamies no viena – apgalvojuma teikumu – tipa, jo tad iesaistās dzīves pasaules (dzīves formu) daudzveidība.

Serls savā runas darbību teorijā šos ārpusvalodiskos faktoros sistematizējis runas darbības nosacījumos, piemēram, analizējot solījumu, piektais nosacījums apgalvo, ka gan runātājs, gan klausītājs neuztvers kā pašsaprotamu, ka runātājs normālos apstākļos

¹ “Ja cilvēks veic šī veida [performatīvo – J. T.] sacījumu, mēs teiktu, ka viņš drīzāk kaut ko *dara*, nevis tikai kaut ko *saka*.” (Austin, 1996, 121.) Kā tālāk norāda Ostins, ir problēmas dod tīri gramatiski performatīvu kritēriju (*ibid.*, 124), ir daudz līdzekļu – balss tonis, žests, un visvairāk jau sacījuma konteksts – lai noteiktu, ka sacījums ir performatīvs (*ibid.*, 126); kā jau minēts, neapmierinātība ar šo nošķīrumu starp performatīviem un konstatīviem, problēmas to skaidri eksplicēt noveda viņu pie vēlāk ieviestā lokūcijas, ilokūcijas un perlokūcijas distinkcijas (sk. Austin, 1973).

² Sk. Austin, 1996, 122.

³ Sk. Austin, 1996, 123.

veiks solīto darbību.¹ Tātad, tas ir saistīts ar pārlicību sistēmu, kā precīzāk to varētu saukt. Nozīmes un pārlicību sistēmas saistība ir uzsvēta arī Deividsona rakstos. Var jautāt, vai pārlicības saucamas par ārpuslingvistisko faktoru, tomēr tās noteiktā veidā ir saistītas ar pasauli; cits to variants ir dzīves formu jēdziens Vitgenšteinam. Serla runas darbību teorijā ir vēl cits ar ārpuslingvistiskajiem faktoriem saistīts jēdziens, kas nav pārsteidzoši, ja reiz runas darbību teorijā ir šī tendence iesaistīt komunikācijas interpretācijā verbālo sacījumu perlokūcijas aspektus. Šāds jauns jēdziens Serlam ir fons (*background*), proti, nereprezencionālu mentālo kapacitāšu kopa, kas nodrošina, ka var realizēties reprezentācija². Viņš norāda, ka vēlīnā Vitgenšteina darbs liela mērā saistīts ar šo fona jēdzienu, bet pretstatā Vitgenšteina tradīcijas pārstāvju neskaidrajām runām par sociālās prakses lomu valodā un nozīmē³ – kā to novērtē Serls – viņš pats savu fona izpratni rezumē piecās tēzēs:

1. Intencionālie stāvokļi nedarbojas autonomi. Tie vieni paši nenosaka izpildes nosacījumus.
2. Katrs intencionālais stāvoklis prasa tā funkcionēšanai citu intencionālo stāvokļu tīklojumu. Izpildes nosacījumi tiek noteikti vienīgi attiecībā pret šo tīklojumu.
3. Bet arī ar tīklojumu nepietiek. Tīklojums darbojas vienīgi attiecībā pret fona kapacitāšu kopu.
4. Šīs kapacitātes nav un nevar tikt izprastas kā intencionālie stāvokļi vai kā jebkura atsevišķa intencionālā stāvokļa satura daļa.
5. Viens un tas pats intencionālais stāvoklis var noteikt atšķirīgus izpildes nosacījumus (tādus kā patiesuma nosacījumi) attiecībā pret atšķirīgiem foniem, un attiecībā pret dažiem foniem tas nenosaka vispār nevienu [izpildes nosacījumu].⁴

---

¹ Sk. Searle, 1994, 59; Serls, 2003, 160. "Piemēram, ja vīrs laimīgā ģimenē solīs sievietei, ka nākamajā nedēļā viņu nepametīs, tad sieva izjutīs drīzāk nemieru, nekā pārlicību." (*Ibid.*)

² Reprezentāciju nosaka saturs un mods; teikt, ka pārlicība ir reprezentācija, nozīmē teikt, ka tai ir propozicionāls saturs un psiholoģisks mods, ka propozicionālais saturs nosaka izpildes nosacījumu kopu pie noteiktiem aspektiem, ka psiholoģiskais mods nosaka propozicionālā satura atbilstības virzienu (sk. Searle, 1984, 143).

³ Sk. Searle, 1999, 177; Searle, 2002, 154.

⁴ Searle, 1999, 177. Izpildes nosacījumi ir būtiski, lai psihisko stāvokļu intencionalitāti pārmestu uz valodas izteiksmēm (eksternalizētu) – sk. iepriekšējo paragrāfu 2.1.

Fons tātad nav reducējams nedz uz runas darbībām nedz arī uz intencionalitāti, kas pati tiek izprasta holistiski (attiecība gan uz vienu cilvēku) kā intencionalitātes tīklojums. Tomēr lai strādātu šī runas darbību shēma, kas pamatota intencionalitātes teorijā, Serlam jāpostulē (jāpieļauj) ārpuslingvistisks, neintencionāls faktors.¹

Šeit izvērstie pārspriedumi par ārpuslingvistiskajiem faktoriem lielā mērā vienkārši no cita skatu punkta apskata jaunās pieejas lingvistiskās nozīmes izpratnē un šajās pieejās ietvertu konceptuālo aparātu. (Nav atsevišķas ārpuslingvistisko faktoru nozīmes teorijas.) Tā ir noteiktu dažādu teoriju aspektu uzsvēršana, kas būtiska, domājot par arhitektūras nozīmi, jo nav šaubu, ka arhitektūra ir lielā mērā iesaistīta dažādās mūsu dzīves norisēs, tikai jājautā, kā tas varētu ietekmēt arhitektūras izteiksmju nozīmi. Šī ārpuslingvistisko faktoru ietekme nozīmes izskaidrojumā – kā tā parādās dažādās teorijā – paver vēl vienu iespēju aizstāvēt šī pētījuma pieeju arhitektūras interpretācijai.

Rezumējot, var runāt par vairākām tendencēm, ko parāda šādā griezumā aplūkotās teorijas. (1) Realitāte vairs nav stingri korelēta ar lingvistiskajām izteiksmēm, jo radikālā tulkojuma situācijā, tulkoti tiek teikumi, attiecībā uz terminu tulkojumu, iespējamās līdzvērtīgas sistēmas jeb rokasgrāmatas; vai arī pats apgalvojums, kas konstatē faktus, ir tikai viens no runas darbību veidiem (valoda tiek saprasta kā runas darbības), bez kura ir arī tādas runas darbības – ekspresīvās runas darbības – kur vispār nevaram runāt par atbilstības virzienu; vai arī – mums ir tikai ar dzīves formām, paradumiem saistīts valodspēju kopums, kas kā tādas nav definējamas, un apgalvojumi jāskata to kontekstā. Bet pat šeit nozīmes izskaidrojumā, kas saistīts ar dažādu teikumu veidojošo vārdu funkcionēšanu, būtiskāks ir to lietojuma un apmācības veida aspekts. (2) Realitāte paliek lingvistisko izteiksmju laukā kā ārpuslingvistiskais konteksts, izturēšanās un apmācības paraugi, dzīvesformas un pārliedību sistēmas, fona spējas, noteiktas komunikācijas situācijas, kas izteikuma nozīmi liek saprast kā attiecību starp dažādām – sacījuma un

---

¹ Var, protams, ironizēt, ka Serla skaidrajā teorijā visu, ko tās konceptuālais aparāts nepārsedz, viņš mēģina ietvert fona jēdzienā. Intervijā ar Džulianu Mūru – kas starp citu, lūdzot komentēt fona un tīklojuma jēdzienus, sauc tos par šķietami “nevajadzīgām komplikācijām” – Serls kā vienu šīs idejas sākumpunktu norāda holisma principu, proti, ka teikums jāsaprot citu teikumu kontekstā, bet tas attiecas arī uz mūsu pārliedībām, ko Serls sauc par tīklojumu, kas noved mūs pie kapacitāšu un spēju kopas, kas cilvēkiem vienkārši ir – viņi zina, kā ieiet istabā, atvērt durvis vai apsēsties, un šīs kapacitātes ir pamatā cilvēku spējai interpretēt tīklojuma semantisko saturu. (sk. Moore, 2000)

apraksta – situācijām. Vēl viens realitātes aizvietotājs – kā tiks parādīts vēlāk – ir informācija, kas tiek nodota komunikācijā. (3) Runājot par mentālo jēdzienu klātbūtni semantikā, jāatzīmē, ka pat pēc mentālā semantiskās nozīmības kritikas Vitgenšteina *Filosofiskajos pētījumos*, mentālā jēdziens atkal parādās viņa vēlīno psiholoģijas filozofijai veltīto refleksiju interpretācijas variantos (tas gan ir pretrunā Vitgenšteina interpretācijas tradīcijai).¹ Mentālais semantikā parādās kā ar fenomenoloģisko tradīciju nesaistīta intencionalitātes koncepcija Serlam, arī kā viens no kognitīvās semantikas pieņēmumiem, un arī agrāk – Čomska lingvistiskās tradīcijas turpinājumā un tā sauktajās internālistu teorijās, saistot to ar kādu smadzeņu darbības jeb aktivitātes paraugu.²

Kā jau minēts, ārpuslingvistiskos faktorus var saprast kā savdabīgu Frēges formulētā konteksta principa paplašinājumu. Šajā nozīmē klasiskās semantikas modeļi kā noteiktu principu iedibināšana nezaudē savu relevanci arī tālākajā semantikas attīstībā. Tieši saistībā ar konteksta principu ārpuslingvistisko elementu lomu semantikā var aplūkot arhitektūras interpretācijas gadījumā, kas ir šī pētījuma otrās daļas uzdevums. Taču noraidot mentālo jēdzienu klātbūtni semantikā, balstoties uz to, ka arī arhitektūras interpretācijā mentālie jēdzieni nav izmantojami, šķiet problemātiski paliek valodas modeļi, kuros darbojas runātājs un interprets. Šādu komunikācijas shēmu analīzei veltīts nākamais paragrāfs.

Ārpusvalodiskie faktori, konceptualizēti dažādās teorijās, uzrāda vienu kopīgu iezīmi: parasti tiek lietots viens termins, piemēram, “fons” vai “dzīves formas” utt., kas apzīmē plašu parādību kopumu. Šādi konceptualizētu parādību kopumam trūkst skaidra strukturējuma, kāds iespējams sintaktiskajai lingvistisko izteiksmju struktūrai, līdz ar to par ārpusvalodiskajiem faktoriem var runāt tikai vispārīgi un aptuveni. Protams, dažādās

---

¹ Taisnības labad jāsaka, ka pie psiholoģijas filozofijas pieder arī *Filosofisko pētījumu* 2. daļā iekļautais materiāls. Uz to savos rakstos norāda Edijs Zemahs, kam pieder interpretācija par vēlīnā Vitgenšteina mentālo nozīmes jēdziena izpratni (sk. Zemach, 1989, 415; Zemach, 1990, 33–34). Vitgenšteina piezīmju apkopojuma nosaukums – *Piezīmes par psiholoģijas filozofiju* – pieder redaktoriem.

² Kā norāda Dženeta Fodora, daudzi lingvisti piekriņ Čomskim, ka lingvistika ir kognitīvās psiholoģijas nozare (sk. Fodor, 1980, 103). Šis virziens šeit ir tikai pieminēts, jo tas pretstatā filozofiskajai semantikāi pieder pie lingvistiskās semantikas; arī tāpēc, ka šī tendence nešķiet perspektīva arhitektūras semantikā, jo prasa kāda intences nesēja – piemēram, arhitekta – iekļaušanu teorijā (par šādas pieejas problemātiskumu sk. darba otrajā daļā).

parādības, kuras termini aptver, pašas par sevi ir strukturētas, taču tām nevar tikt piešķirts konceptuāls un terminoloģiski skaidrs nošķīrums tās vai citas teorijas ietvaros. Komunikācijas shēmas – kas Deividsona variantā tiks aplūkotas tālākajā – var tikt skatītas kā mēģinājums filozofijas modeļu smaguma centru no šiem ārpusvalodiskajiem faktoriem pārvirzīt uz runātāja un interpreta jēdzieniem un jēdzieniem, kas attiecas uz runātāja un interpreta teoriju, kuras nosaka konkrētu sacījumu saprašānu.

2. 4. Komunikācijas shēmas

Klasiskā semantika savu uzmanību ir vēršusi uz lingvistisko izteiksmi un ar to korelētajām semantiskajām vienībām (vienu vai divām katrai izteiksmei – kā *Traktāta* semantiskajā monismā vai Frēges semantiskajā duālismā). Klasiskās semantikas idealizētie valodas modeļi ignorē situatīvos, lietojuma un ar komunikācijas dalībniekiem saistītos faktorus. Šajā paragrāfā tiks analizēti tie nozīmes teoriju attīstības aspekti, kas mēģina ievērtēt pēdējo no minētajiem faktoriem – runātāja un interpreta lomu komunikācijā –, kas papildina semantikas konceptuālo aparātu ar jauniem teorētiskiem nošķīrumiem.¹

Uz runātāja intencu svarīgumu valodas izpratnē norādīja jau Džons Ostins un Pols Graiss, taču mazāku uzmanību valodas teorijās saņēmusi otra komunikācijas puse – interprets jeb klausītājs. Tā Serls savā runas darbību teorijā uzsver, ka jānošķir reprezentācijas intence no komunikācijas intences, un apgalvo, ka nozīmei ir svarīga tikai pirmā intence – mums var būt intence reprezentēt bez intences komunicēt, bet nevar būt otrādi. Gadījumā, kad mums ir intence reprezentēt, veidojas jēgpilnas valodas vienības,

---

¹ Termins “semantika” šeit un visā otrajā nodaļā, kurā tiek analizētas pragmatiskās tendences nozīmes teorijās, vairs nav termins, kas pretstatās terminam “pragmatika”, par kādu varētu uzskatīt, piemēram, klasisko semantiku. Taču atzīstot viedokli, ka semantika un pragmatika ir viens otru papildinoši momenti valodas teorijā, tomēr arī klasiskā, piemēram, Frēges, semantika, kas nepievērš uzmanību valodas izteiksmju lietojumam, varētu tikt uzskatīta par idealizētu modeli, kas tomēr palīdz savā veidā labāk saprast valodas darbību.

kas līdz ar to var tikt saprastas.¹ Šāds uzskats šķiet intuitīvi pieņemams. Tomēr vai teiktā² uztveršana jeb saprašana ir tik vienkārša, vai šī procesa konceptualizācijā nav nepieciešami vēl kādi nošķirumi?

Komunikācijas shēmas, kurās ievērtēta arī komunikācijas otra – klausītāja jeb interpreta puse, atrodama Donalda Deividsona filozofijā. Savā 1965. gada esejā par patiesuma teoriju Deividsons aizstāv patiesuma nosacījumu nozīmes teoriju Tarska stilā kā nozīmes teoriju dabīgajām valodām³; aizstāvoties pret iebildumiem, ka Tarska teorija ir domāta tikai formālām valodām, vairākos rakstos viņš argumentē, ka dabīgo valodu izteiksmju formu šķietamo daudzveidību iespējams pakļaut striktai loģiskai analīzei.⁴ Tālākais solis saistās ar radikālās interpretācijas jēdzienu, kā arī nozīmes un pārlicību saistību. Šo Deividsona modeli verbālajai komunikācijai mēdz dēvēt arī par Deividsona komunikācijas trīsstūri, trīsstūri, kura virsotnes nosacīti veido runātājs, klausītājs un sarunas priekšmets jeb notikumi apkārtējā pasaulē.⁵ Šī trīsstūra – jeb triangulācijas kā to arī sauc Deividsons – ideja ir būtiska apkārtējās pasaules un tās objektivitātes, mūsu sarunu priekšmeta vispār, koncepcijai.

Tā, triangulācijas ideja ir šāda: ja jums ir divi cilvēki, kas abi reaģē uz stimuliem pasaulē un viens uz otru – tas ir, viens uz otra reakcijām uz stimuliem – jūs esat izveidojis trīsstūri,

¹ Sk. Searle, 1984, 167–169. “Komunikācijas intence ir vienkārši intence, ka klausītājs pazīs, ka [runas] darbība ir veikta ar reprezentācijas intenci” (*ibid.*, 168). “Reprezentējošā intence ir neatkarīga no komunikācijas intences un reprezentējošā intence ir Intencionālā stāvokļa izpildes nosacījumu uzspiešana uz redzamo darbību, un tādējādi – Intencionālā stāvokļa izteikšana” (*ibid.*, 169), kas pēc Serla ir pamats nozīmes veidošanai.

² Filozofiskajos modeļos, kas par pamatu ņem ikdienas valodu, runa, protams, ir primāra, salīdzinot ar rakstību, uz to norāda pats termins “runas darbības”, arī Vitgenšteina piezīmēs modelēts pārsvarā vārdu lietojums runā, arī situatīvajā semantikā nozīmes attiecības teorijā viens no attiecības locekļiem ir sacījuma situācija.

³ Davidson, 1984, 3–15, sk. arī sekojošos rakstus krājumā *Pētījumi par patiesumu un interpretāciju*.

⁴ *Pētījumi par patiesumu un interpretāciju*, otrā daļa – *Pielietojumi* (Davidson, 1984).

⁵ Intervijā Džovanni Boradori Deividsons saka: “Es apgalvoju, ka domāšana ir absolūti atkarīga no trīsdalīgas attiecības starp vismaz diviem cilvēkiem un notikumu rindas, kas norisinās pasaulē. Lai arī es apzinos, ka tas šķiet triviāli no skatupunkta, kāds ir ikdienišķam priekšstatam par valodas filozofiju, bet filozofija līdz šim to nav ņēmusi nopietni.” (Боррадор, 1998, 62.)

kurš nosaka kopējā stimula atrašanās vietu. Tas nenosaka tā atrašanās vietu viena mutē; tas nenosaka tā atrašanās vietu viena cilvēka acīs; tas nenosaka tā atrašanās vietu pirms pieciem tūkstošiem gadu. Tas nosaka tā atrašanās vietu tieši kopīgā stimula attālumā, kas pēc kārtas liek katrai no divām būtnēm reaģēt uz otras reakcijām. Tas ir veids, ka pateikt, kāpēc komunikācija ir būtiska objektīvās pasaules jēdzienam.¹

Cits šīs komunikācijas shēmas aspekts tālāk tiek attīstīts Deividsona esejā *Jauks epitāfiju sajaukums*, kurā komunikācijas procesa shēmā viņš nošķir divas saprašanas teorijas – sākotnējo (*prior*) un pārejošo (*passing*) – gan runātājam, gan klausītājam, un salīdzina tās ar nozīmes teoriju, kuras implicīta (jēdzieniski neartikulēta) zināšana varētu raksturot valodas lietotāju lingvistisko kompetenci. To varētu saukt vienkārši par jaunu nošķirumu veidošanu esošajā komunikācijas shēmā, bet reizē tas ir radikāls pavērsiens (šoreiz ne “radikālās interpretācijas” nozīmē), jo šajā pieejā komunikācijai tiek apšaubīti filozofijā ejošie pieņēmumi par lingvistisko nozīmi un ar tiem saistītais valodas jēdziens. Šim modelim ir nepieciešams detalizētāks apskats.

Valodas malapropisma modelis. Sākotnējā un pārejošā teorija

Esejas *Jauks epitāfiju sajaukums* iesākumā Deividsons apraksta savdabīgu valodas formu – malapropismu, kuras piemērs tiek lietots arī esejas nosaukumā. Vārds “malapropisms” angļu valodā cēlies no Šeridiana lugas *Sāncenši (Rivals)* personāža – misis Melepropas, kurai piemīt īpašība sajaukt līdzīgi skanošu vārdu nozīmes.² Esejas angļu nosaukumu “A nice derangement of epitaphs” (jauks epitāfiju sajaukums) viņa saprastu kā “A nice arrangement of epitets” (jauks epitetu salikums). Izmantojot šo piemēru kā modeli valodas darbības un komunikācijas analīzē, Deividsons rīkojas līdzīgi kā Kvains ar radikālā tulkojuma principu (un viņš pats – ar radikālo interpretāciju), proti, kāds ekstrēms, šķietami attāls no ikdienas prakses gadījums – kurš gan no mums ir bijis

¹ LePore, 1995, 16.

² Angļu valodā tiek lietotas divas ekvivalentas formas “malaprop” un “malapropism”. Tā kā termins cēlies no lugas personāža uzvārda, nav iespējams tam atrast latvisku variantu. Cita termina forma varētu būt “meleproisms”, kas vairāk atbilstu angļu valodas izrunai, taču latviešu valodā ir gadījumi, kad terminu latviskais variants darināts pēc to rakstības, nevis izrunas, piemēram, “propozīcija”.

uz kādās attālas Klusā okeāna salas, kur kāda iezemiešu cilts, ieraugot trusi, sauktu "Gavagai!" – tiek pieņemts par modeli, kas ir pamatā jebkurai valodas komunikācijai. (To var uzskatīt par variāciju valodas slēptās struktūras atklāšanas principam vai – Vītgenšaina *Filosofisko pētījumu* terminoloģijā – par jaunu valodas attēlu.) Deividsona pieeju šajā gadījumā var saprast kā uzskatu, ka malapropismi jāņem par pamatu, veidojot mūsu ikdienas komunikācijas interpretācijas shēmas – valodas saprašanas modelis ir jābalsta uz malapropisma saprašanas konceptualizāciju.

Kā atskaites punktu savam modelim Deividsons formulē trīs principus, kas aptvertu daudzas filozofu un lingvistu teorijas par pirmo nozīmi – kā to sauc Deividsons – jeb Graisa ne-dabīgo nozīmi, attiecinot šo jēdzienu tikai uz valodas izteiksmēm.¹ Ierasto shēmu, kas apgalvo, ka klausītājam ar runātāju ir kopīga sistēma vai teorija, kas padara iespējamu loģisko attiecību artikulāciju, kāda pastāv starp sacījumiem, un izskaidro klausītāja spēju interpretēt jaunus sacījumus organizētā veidā – runātāja un klausītāja (interpretā) kopīgo teoriju – Deividsons raksturo ar trim principiem, kas attiecas uz valodas pirmo nozīmi. Tie apgalvo, ka nozīmei jābūt sistemātiskai, kopīgai un sagatavotai.

(1) *Pirmā nozīme ir sistemātiska.* Kompetents runātājs vai interprets ir spējīgs interpretēt sacījumus, paša vai citu, uz sacījuma daļu vai vārdu tajā semantisko īpašību un sacījuma struktūras pamata. Lai tas būtu iespējams, jābūt sistemātiskām attiecībām starp sacījumu nozīmēm.

(2) *Pirmā nozīme ir kopīga.* Lai veiksmīgi un regulāri komunicētu, runātājam un interpretam jābūt kopīgai tāda veida interpretācijas metodei, kas īsi aprakstīta punktā (1).

(3) *Pirmās nozīmes pārvalda iemācītas konvencijas vai regularitātes.* Runātāja vai interpreta sistemātiskās zināšanas vai kompetence ir iemācītas pirms interpretācijas gadījumiem un ir konvencionāla pēc rakstura.²

¹ Savā rakstā *Nozīme* Pols Graiss, aplūkojot noteiktus piemērus, nodala dabīgo nozīmi no ne-dabīgās, kur pirmajai aptuveni atbilst tas, ko mēs saucam par dabīgajām zīmēm (piemēram, "Šie plankumi nozīmē masalas"), otrajai – konvencionālās ("Šīs trīs iezvanīšanās (autobusā) nozīmē, ka autobuss ir pilns") – sk. Grice, 1996a. 85–86.

² Davidson, 1989c, 436. Viljams Alstons, analizējot Kvaina attieksmi pret nozīmes jēdzienu, arī formulē to, ko viņš sauc par "standarta attēlu", kam piekrist vairums filozofu un lingvistu: "Valodas pārvaldīšana iesaista valodas elementāro jēgpilno (*meaningful*) vienību nozīmju zināšanu un zināšanu, kādā veidā

Polemikā ar Maiklu Dammitu, kas izvēršas ap šajā rakstā izteiktajiem apgalvojumiem, Deividsons vēlreiz apraksta šo valodas jēdzienu, kuru viņš noraida un kuram pretstata savu alternatīvo verbālās komunikācijas modeli.¹

[...] mācoties valodu, cilvēks apgūst spēju darboties saskaņā ar noteiktu un specifificējamu sintaktisko un semantisko kārtulu kopu; verbālā komunikācija ir atkarīga no tā, ka runātājam un klausītājam ir kopīga šāda spēja, un tai nav nepieciešams nekas cits. Es argumentēju, ka šāda iepriekš apgūta kopīga spēja nav nedz nepieciešama, nedz pietiekama veiksmīgai lingvistiskai komunikācijai. Es uzskatīju² (un uzskatu), ka lingvistiskās iemaņas, ko cilvēki izmanto sarunu gadījumos, var atšķirties un vērā ņemami atšķiras, bet savstarpēja saprašanās tiek sasniegta, pārbaudot iztēli, pievēršoties vispārīgām zināšanām par pasauli un apzinoties cilvēciskās intereses un attieksmes. Protams, es noliedzu, ka praksē cilvēki parasti ir atkarīgi no vārdu un sintaktisko līdzekļu krājuma, ko viņi ir mācījušies izmantot līdzīgā veidā. Tas, ko es noliedzu, bija tas, ka koplietošana ir pietiekama, lai izskaidrotu mūsu aktuālos komunikatīvos sasniegumus, un kas vēl svarīgāk, es noliedzu pat, ka šādā ierobežota koplietošana ir nepieciešama.³

Turpat tālāk Deividsons norāda, ka viņa atziņas – par valoda ikdienišķā un filozofiskā jēdziena nebūtiskumu⁴ – spēja pārliecināt ir atkarīga no alternatīvas izveidošanas. Tā kā tieši nozīmes “sagatavotība”, tas, ka to pārvalda iemācītas konvencijas un kārtulas, vismazāk ir savienojams ar malapropismu pastāvēšanu valodā, tad Deividsons ievieš sākotnējās teorijas un pārejošās teorijas jēdzienus, lai konceptualizētu atšķirības starp runātāju un interpretu, viņu savstarpējās saprašanas procesa dinamiku.

---

kompleksa nozīme ir to funkcija. Pateicoties šai zināšanai tas, kurš tekoši runā šajā valodā (1) ir spējīgs konstruēt teikumu, kas standarta veidā ir lietojams, lai pateiktu to, ko viņš vēlas pateikt, un (2) ir spējīgs saprast, ko saka cits valodas runātājs.” (Alston, 1998, 49.)

¹ Sk. rakstus “*Jauks epitāfiju sajaukums*”: *Daži komentāri par Deividsonu un Hakingu* – Dummett, 1989; *Valodas sociālais aspekts* – Davidson, 1994 un *Atbilde Davidsonam* – Dummett, 1994.

² Rakstā *Jauks epitāfiju sajaukums*.

³ Davidson, 1994, 2.

⁴ Rakstu *Jauks epitāfiju sajaukums* Deividsons nobeidz, sakot: “Es secinu, ka nav tādas lietas kā valoda, nav tad, ja valoda ir jebkas līdzīgs tam, ko pieņēmuši daudzi filozofi un lingvisti (Davidson, 1989c, 446).

Vispirms viņš formulē, kas tad ir sākotnējā un pārejošā teorija klausītājam jeb interpretam, tad – runātājam. (1) Interpretam (klausītājam) sākotnējā teorija izsaka, kā klausītājs iepriekš ir sagatavots interpretēt runātāja sacījumu, kamēr pārejošā teorija ir tas, kā klausītājs patiešām interpretē sacījumu. (2) Runātājam sākotnējā teorija ir tas, par ko viņš ir pārliecināts, ka tā ir interpreta sākotnējā teorija (tas, protams, var atšķirties no tā, kā klausītājs patiešām ir sagatavojies uztvert sacīto), bet pārejošā teorija ir teorija, kuru viņš paredzējis kā to, ko klausītājam būtu jālieto, citiem vārdiem sakot, runātājam ir intence, ka interprets to lieto.¹

Tālāk Deividsons argumentē, ka nedz pārejošā, nedz sākotnējā teorija nav tās, kas varētu atbilst lingvistiskajai kompetencei (ar to saistītajai nozīmes teorijai), kā tā aprakstīta iepriekš minētajos trīs principos. Kā pirmais kandidāts nozīmes teorijai tiek apskatīta pārejošā teorija. Argumentācijā, ka tā nav meklētā teorija ir sekojoši momenti: (1) lai komunikācija būtu sekmīga, kopīgai jābūt pārejošajai teorijai; (2) tā nevar atbilst interpreta lingvistiskajai kompetencei; (3) tā nav valodas teorija; (4) nozīmes, kuras aplūko pārejošā teorija, ir burtiskās (pirmās) nozīmes šajā komunikācijas gadījumā.²

Līdzīgi var argumentēt arī sākotnējās teorijas gadījumā: (1) vairumā gadījumu sākotnējās teorijas nav kopīgas; (2) tas, ka sākotnējās teorijas ir kopīgas, nav nosacījums veiksmīgai komunikācijai (piemēram: mīsis Melepropas sākotnējā teorijā “jauks epitāfiju sajaukums” nozīmē *jauks epitetu sakārtojums*, bet interpreta sākotnējā teorijā tas nozīmē *jauks epitāfiju sajaukums*); (3) sākotnējās teorijas nav tas, ko mēs normāli sauktu par valodu.³

Tātad, nedz sākotnējā, nedz pārejošā teorija neapraksta to, ko mēs sauktu par valodu, kuru persona zina, un neviena no teorijām neraksturo runātāja vai interpreta lingvistisko kompetenci. Tas, kas runātājam un interpretam ir kopīgs (tajā mērā, kādā komunikācija ir veiksmīga), nav iemācīts vai apgūts pirms konkrētās komunikācijas un tātad nav valoda, ko pārvalda kārtulas vai konvencijas, kuras jau iepriekš zināmas runātājam un interpretam; bet tas, ko runātājs un interprets zina jau iepriekš, savukārt nav

¹ Sk. Davidson, 1989c, 442.

² Sk. Davidson, 1989c, 442–443.

³ Sk. Davidson, 1989c, 443.

(nepieciešami) kopīgs, un tātad nevar pretendēt, lai tiktu atzīts par valodu, ko pārvalda kopīgas kārtulas vai konvencijas.¹

Deividsona modeļa kritika un konteksts

Deividsona modelis ir izpelnījis pilnīgu neizpratni, pat zināmā mērā “filozofisku sašutumu”.² Maikls Dammits, daļēji vēršoties pret šādu klaju neizpratni, mēģina dot savu izpratni par Deividsona esejas galvenajiem jēdzieniem un sniegt arī noteiktu kritiku, jautājot: vai sākotnējās teorijas ir tās, kuras katrs no komunikācijas dalībniekiem atnes sev līdzi, un pārejošās tās, kurās viņi iesaistās komunikācijas laikā? Ja klausītājs (interpret) izmaina savu sākotnējo teoriju – tā var teikt, jo katrā komunikācijas posmā klausītājam ir gan sākotnējā, gan pārejošā teorija, un abas ir pakļautas nepārtrauktām izmaiņām – tad, kas ir to atšķirība?³

Dammita paša interpretācijā – klausītājam sākotnējā teorija būtu ilgtermiņa teorija. Tā būtu par to, kā klausītājam vispār jāsaprot runātājs, kad tas viņu uzrunā (teorija var mainīties, reaģējot uz runātāja teikto). Pārejošā (īstermiņa) būtu par to, kā saprast atsevišķus sacījumus sarunas laikā. Savukārt runātājs sagaida, ka tiks interpretēts, un viņam ir intence (nodoms), lai tiktu noteiktā veidā interpretēts – tas ir ilgtermiņa uzstādījums. Īstermiņa teorija ir saistīta ar to, kā sagaida un kāda ir intence, ka klausītājs sapratīs noteiktus sacījumus, ja viņš nesagaida, ka klausītājs ietvers šo viņa konkrēto sacījumu interpretācijas ilgtermiņa teorijā.⁴

Misis Melepropai Deividsona piemērā īstermiņa teorija dublē ilgtermiņa – bet tās abas varētu lietot tikai attiecībā uz sacījumiem, kuru interpretāciju nedod ilgtermiņa teorija. Īstermiņa teorija tātad nebūtu strukturēta teorija, bet tikai nesaistītu propozīciju kolekcija. Varētu jautāt, par ko ir katra teorija? Runātāja ilgtermiņa teorija ir par to, par

---

¹ Sk. Davidson, 1989c, 444–446.

² Tā Jans Hakings savu rakstu *Parodija par sarunu* sāk ar neizpratnes pilniem jautājumiem, vai vispār vairs nav valodas, kas varētu būt filozofijas priekšmets, un beidz ar pārmētiem Deividsonam par solipsismu (sk. Hacking, 1989).

³ Sk. Dummett, 1989, 459–460.

⁴ Sk. Dummett, 1989, 461.

ko ir klausītāja ilgtermiņa teorija – teorija par teoriju, otrās kārtas teorija. Bet mēs nevaram neiekrīt bezgalīgā regresā teikt, ka runātāja teorija ir par klausītāja teoriju un klausītāja teorija ir par runātāja teoriju. – Jābūt pirmās kārtas teorijai un tā ir nozīmes teorija (šeit nav svarīgi, kāda ir tās forma, vai tā ir patiesuma nosacījumu teorija vai kāda cita).¹

Dammita izpratni par Deividsona modeli varētu rezumēt sekojoši: 1) pastāv valoda (tā ir eksistējošais komunikatīvās runas paraugs, tā nav teorija, bet gan parādība); 2) mums ir nozīmes teorija šai valodai (kāds ir izteiksmju saturs un kā to nosaka izteiksmju savienojuma veids); 3) ir arī otrās kārtas teorija (ilgtermiņa teorija ir pārliecību kopa par to, ko nozīmē noteiktas valodas izteiksmes, vai ko tās nozīmē noteiktiem indivīdiem; īstermiņa – ko nozīmē noteikti sacījumi). Līdzīgi kā patiesuma nosacījumu teorijas gadījumā Dammits savos programmātiskajos rakstos mēģina mīkstināt Deividsona holistiskos secinājumus, tā arī šeit, skaidrojot Deividsona ieviestos sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzienus, Dammits mēģina aizstāvēt nozīmes teorijas jēdzienu (līdz ar to termina “nozīme” lietojumu filozofijā).

Varētu tomēr noraidīt šo Dammita uzskatu par interpretācijas teoriju regresu Deividsona modelī, kas rodas, veidojot teoriju teorijas. (Šāds uzskats vistiešākā veidā būtu pretrunā arī ar mūsu intuīcijām par komunikācijas dalībniekiem.) Deividsona pieejā interprets jeb klausītājs ir modeļa terminu raksturojumu sākuma punkts – runātāja teorija tiek definēta interpreta teorijas terminos, bet tas nenozīmē, ka tā ir teorija par teoriju. Varētu teikt, ka uzsākot komunikāciju mums ir intence, ka tiksīm saprasti, mēs pieņemam, ka mūs sapratīs, vai konkrētāk – mums ir neeksplicīts pieņēmums par konkrēto (paredzēto) sacījumu saprašanu.

Deividsona un Dammita uzskatu atšķirības var raksturot plašākā teorētiskā kontekstā. Tā, pirmkārt, būtu izšķiršanās starp Alises un Oliņa Boliņa nozīmes teorijām²,

¹ Sk. Dummett, 1989, 466–467.

² Luīsa Kerola darbos par Alisi – *Alise Brīnumzemē* un *Alise Aizspoguļijā* – ir bagātīgs materiāls dažādām filozofiskām refleksijām. Norādi uz Alises sarunu biedra Oliņa Boliņa (*Humpty Dumpty*) nozīmes teoriju var atrast jau 1968. gada Donelana rakstā *Saliekot atkal kopā Oliņu Boliņu*. Viņš norāda, ka ir kļūdains no tā, ka Oliņš Boliņš domā, ka viņš apvelta vārdu ar nozīmi, lietojot to ar noteiktu nozīmes intenci, secina, ka Oliņam Boliņam ir nebūtiski, kādu vārdu viņš lieto, jo intences ir būtiski saistītas ar to, ko mēs sagaidām

otrkārt, tas ir jautājums par valodas jēdzienu filozofijā, treškārt, tā ir izvēlē starp idiolekta vai valodas konceptuālo primaritāti un, ceturtkārt, – tā gan vairs nav atšķirības iezīmēšana starp abiem filozofiem – par valodas primāro funkciju var uzskatīt komunikāciju vai arī valoda primāri var tikt uzskatīta par domas nesēju.

Runājot par pirmo jautājumu, varētu teikt, ka pastāv divi nozīmes attēli, kurus tā vai cita nozīmes teorija mēģina precizēt: 1) Alises, kad viņa iebilst Oliņam Boliņam, ka “slava” nenozīmē “pamatīgs iznīcinošs arguments” (“a nice knock-down argument”) – vārdiem ir nozīmes neatkarīgi no runātājiem, 2) Oliņa Boliņa – runātājs piešķir vārdam nozīmi ar kādu iekšēju mentālu operāciju, līdz ar to jebkuram vārda “slava” lietotājam tas var nozīmēt, ko vien viņš vēlas. Pēc Dammita uzskatiem Deividsons savā modelī pārstāv (cenšas izstrādāt) šādi saprastu Oliņa Boliņa nozīmes teoriju, tomēr vārdiem pašiem ir nozīmes neatkarīgi no runātājiem, un lai arī tās tiem nepiemīt būtiski, bet tikai pateicoties sociālās prakses pastāvēšanai, tomēr tās ir neatkarīgas no katra atsevišķa runātāja intencēm.¹ Dažādās pozīcijas šajā jautājumā ir svarīgas, jo kā savā rakstā par Džeimsu Džoisu norāda Deividsons, tad pastāv spriegums starp domu, ka runātāja nodoms, ar kuru viņš veic sacījumu, nosaka teiktā nozīmi, un domu, ka sacījuma nozīme ir atkarīga no valodas lietojumiem pagātnē. Nodoma jeb intences lomas uzsvēršana atzīst inovācijas un radošā momenta lomu valodā, agrāko lietojumu jeb vēstures uzsvēršana atzīst valodu kā kārtulu un konvenciju noteiktu – šī sprieguma atrisināšana vai vismaz saprašana ir valodas filozofijas uzdevums.²

Ar valodas radošā rakstura uzsvēršanu saistīta arī Deividsona noliedzošā attieksme pret filozofijā un lingvistikā valdošajām valodas interpretācijām un uzsvars uz idiolekta jēdziena konceptuālo primaritāti par valodu. Pieņemot pirmo jēdzienu kā svarīgāko, kā norāda Deividsons, ir grūti konceptualizēt sekmīgu komunikāciju, otrais jēdziens rada bīstamu situāciju, ka normai nebūs skaidras saistības ar praksi.³ Jautājumu

---

(sk. Donnellan, 1968, 210–211, 212). Donelans norāda, ka Oliņa Boliņa gadījums ir būtisks arī nozīmes teorijām, kas intenci izmanto kā primitīvu jēdzienu, piemēram, Polam Graisam rakstā *Nozīme* (*ibid.*, 203).

¹ Sk. Dummett, 1989, 470, 473.

² Sk. Davidson, 1991, 1.

³ Sk. Davidson, 1994, 1. Sekmīgas komunikācijas gadījumu Deividsons konceptualizē ar saviem sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzieniem.

par valodas jēdzienu savā pēdējā atbildē Deividsonam par nebūtisku atzīst Dammits, viņš arī piekrīt, ka kopīga sintakses un semantikas zināšana nav pietiekama, lai nodrošinātu sekmīgu komunikāciju – tādējādi atvairot pārmetumu, ka pats būtu pieskaitāms valdošajai, kā to saprot Deividsons, valodas filozofijas tradīcijai –, jo runātāju sacījumi jāskata kā racionālas darbības un mēs varam vaicāt par to motīviem un mērķiem.¹ Taču Dammits uzstāj uz kopīgas valodas jēdziena nepieciešamību filozofijā, kas būtu idealizācija, līdzīgi kā teorētiskai vienkāršībai mēs neievērojam lingvistisko plūdumu, akcenta, dialekta, individuālās kompetences atšķirības. Dabīgās valodas vai tās runātāja nepilnīgo prasmi var neņemt vērā, ja gribam izskaidrot, kas ir nozīme – un tas ir filozofa visneatliekamākais uzdevums.²

Pastāv arī divas valodas filozofijas orientācijas, kas par primāro pieņem vienu no diviem valodas aspektiem: 1) valoda kā komunikācijas instruments, 2) valodas kā domas nesējs.³ Pirmajam uzskatam piekrīt Deividsons; arī Dammitam ir tādi paši uzskati un viņš atzinīgi vērtē Deividsona pievēršanos valodas komunikatīvajiem aspektiem, tomēr norāda, ka pārmērīgs uzsvars uz šo aspektu ir kļūda.⁴ Atšķirība iezīmējas tajā, ka pēc Deividsona valodas komunikācijā nav nepieciešams, lai tā notiktu vienā valodā, bet Dammits, lai to atspēkotu, konstruē savu kontrpiemēru, kas sākotnēji šķiet atbilst šai Deividsona prasībai. Proti, viņš pieņem, ka ir kopiena, kurā runā divdesmit ļoti dažādās valodās; bērni ir izaudzīnāti tā, lai runātu tikai kādā vienā no tām, bet saprastu visas. Dammits saka, ka tas varētu būt perfekts piemērs kopienai bez vienas kopīgas valodas, kurā tomēr notiek komunikācija. Tomēr viņš atšķir aktīvo un pasīvo valodas zināšanu⁵; valoda kurā cilvēki nerunā nevar tikt saistīta ar nezināšanu vai nespēju, šeit var darboties tikai kavēšana – sociāla vai psiholoģiska. Tādējādi šeit ir kopiena, kuras locekļi zina

¹ Sk. Dummett, 1994, 257; citādi, piemēram, nebūs iespējams atšķirt burtiski un ironiski domātu piezīmi (*ibid.*, 258).

² Sk. Dummett, 1994, 261–262.

³ Šo nošķirumu Dammits izceļ savā rakstā *Patiesums un nozīme*, kas kā lekcija nolasīts 1985. gadā Oksfordā – sk. Dummett, 1996, 151.

⁴ Sk. Dummett, 1989, 470–471.

⁵ Piemēram, ir gadījumi, kad mēs saprotam kādu valodu, bet nespējam tajā izteikties, saprotam noteiktus īpašvārdus, bet nespējam tos atcerēties, lai pateiktu.

dīvdesmit valodas,¹ vai arī, ja neviena no tā netiek lietota ārpus šīs kopienas – kuras locekļi lieto vienu valodu ar ārkārtīgi dažādām formām.²

Šajā pētījumā, protams, iespējams tikai minēt dažus galvenos diskusijas argumentus, kas parāda iespējamās pozīcijas valodas filozofijā. Varētu vēl paplašināt Deividsona un Dammita pieeju kontekstu un teikt, ka valodas interpretāciju pamatā ir divi attēli, kas nosaka, ka: 1) valoda primāri ir saprašanās vai 2) nesaprašanās līdzeklis. Cik zināms, valodu pamatā kā nesaprašanās – kļūdainas komunikācijas instrumentu – semantikas teorijās vēl nav mēģināts konceptualizēt (ikdienas valodas naivā semantika šeit gan iespējams ir kādu soli priekšā filozofiskajai semantikai), taču radikālie Deividsona secinājumi par valodas jēdzienu varētu vadināt arī uz šādu teorētisku mēģinājumu. Cits svarīgs nošķīrums, kas saistīts ar valodas filozofijas modeļu pieņēmumiem, attiecas uz jautājumu, vai nozīmes teorijai būtiski ir 1) “normālie” gadījumi, vai arī 2) novirzes no tiem (arī kļūdas, malapropismi, nepazīstami vārdi utt.)³. Deividsons uzskata, ka tieši šādi neordināri, valodas lietojuma radošo raksturu apliecinājoši gadījumi jāliek semantikas modeļu pamatā.

Svarīgs ir vēl viens aspekts, ko Deividsons, runājot par sākotnējo un pārejošo teoriju, piemin tikai garāmejojot. Proti, lai arī viņš pieņem, ka valoda pamatā ir saprašanās līdzeklis, viņa modelī iespējams runāt par daļēju saprašanos – runātāja un klausītāja pārejošo teoriju sakrišana var būt daļēja. To, ka tā nav nejauša valodas komunikācijas iezīme, norāda arī cits teorētiskais konteksts, kurā parādās daļējas saprašanas jēdziens, proti, aplūkojot īpašvārdu, piemēram, upju nosaukumi, nozīmi. Dammits, skatot šo jautājumu Frēges paradigmas ietvaros, kur īpašvārda jēgai jāfiksē tā identitātes kritērijs, norāda, ka cilvēks, zinot tikai, ka vārds “Temza” tiek lietots kā upes nosaukums, un nevarot pateikt, kuras upes nosaukums tas ir, atrodas līdzīgā pozīcijā kā tas, kurš zina, ka

---

¹ Šo valodas zināšanas jēdzienu Dammits tematizē rakstā *Valoda un patiesums* – sk. Dummett, 1996, 131–132.

² Sk. Dummett, 1994, 163–164.

³ Pie šīs grupas piederīgu var uzskatīt arī Kvaina radikālā tulkojuma modeli.

vārds “bēšs” ir krāsas nosaukums¹, bet nezina, uz kuru krāsu tas attiecas, – viņš tikai daļēji saprot vārda jēgu.²

Situāciju semantika

Vēl vienu modeli, kas pretendē uz radikāli atšķirīgu pieeju, salīdzinot ar iepriekšējo filozofiskās semantikas tradīciju, parāda situāciju semantika. Situāciju semantika savā 1983. gada “manifestā” – Džona Bārvaiss un Džona Perija darbā *Situācijas un attieksmes* – pretstata sevi līdzšinējai analītiskajai valodas filozofijai.³ Autori uzskaita veselu rindu jēdzienu – loģiskā forma, loģiskā konstante, īpašvārds, kvantors, mainīgais, kvantifikācijas apjoms, neskaidrie un caurspīdīgie konteksti, *de dicto* un *de re* interpretācijas, jēga un reference, intensija un ekstensija, nozīmes postulāts, iespējamā pasaule, stingrais apzīmētājs, patiesuma nosacījumi un *T* teikumi, laika operātors –, kas ir tehniski vai pseidotehniski jēdzieni, kurus ieviesuši filozofi un loģiķi, un kas nav dabīgās valodas sastāvdaļa, tādējādi radot mākslīgas problēmas.⁴ Lielākā daļa

¹ “Beige” latviešu valodā tulko kā “smilšu krāsa”, kas protams, ir vienkārši saprotams nosaukums, taču sarunvalodā tiek lietots arī vārdnīcās neuzrādītais “bēšs”.

² Dummett, 1973, 99; Dammita secinājums ir tāds, ka nav viena pietiekama vārda “Temza” identifikācijas nosacījuma (*ibid.*).

³ “Mēs attīstām notikumu klasifikācijas teoriju, mūsu situāciju teoriju, un tad lietojam to kā pamatu mūsu semantikai” (Barwise, Perry, 1983, 5). Sk. arī Šķilters, 2001 un Šķilters, 2004b, 49. Savā rakstā *Semantiskā nevainība*, kas iznāk pirms *Situācijām un attieksmēm*, Bārvaiss un Perijs mēģina ieviest citu kategoriju sistēmu pretstatā Frēges jēgas un references jēdzienam (teikuma gadījumā tās ir patiesuma vērtības, kas “neatstāj vietu situācijām”). Tie ir lingvistiskās nozīmes, interpretācijas un novērtējuma jēdzieni. Interpretācijas līmenī īstenības izteiksmes teikumi pārstāv vai apzīmē (*designates*) situācijas tipus; daži acīmredzami novērtējuma veidi ir: 1) noteikt, vai dotajā propozīcijā ir dotais situācijas tips, 2) noteikt īpašības ekstensiju dotajā situācijā, 3) noteikt īpašības, kas indivīdam ir dotajā situācijā. (Sk. Barwise, Perry, 1996, 369, 370–371, 373.) Šādu pieeju var saprast kā Frēges semantikas turpinājumu, paplašinot un transformējot semantisko kategoriju nomenklatūru. Balstoties uz vēlākajiem situāciju semantikas modeļiem, to var vērtēt arī kā radikālāku pavērsienu semantikā (sk. Šķilters, 2001).

⁴ Sk. Barwise, Perry, 1983, xi–xii. Daļa no jēdzieniem neparādās šajā pētījumā, jo saistīti ar specifiskākām problēmām, līdz kuru analīzei nav bijis iespējams nonākt; varētu arī iebilst, ka vismaz “jēga” un “nozīme” ir arī dabīgās valodas vārdi, tāpēc to teorētiska fiksācija kādā semantikas teorijā ir tikai dabīgās valodas “naivās” semantikas loģisks turpinājums.

no šiem jēdzieniem parādījušies arī šī pētījuma tekstā, tāpēc jaunā un pret tiem kritiskā pieeja pelnījusi uzmanību kaut vai tikai šī iemesla dēļ. Taču tas reizē ir jauns semantikas modelis, kurā parādās vairāki semantikā nosacīti jauni jēdzieni. Šeit netiks analizēti visi teorijas pieņēmumi un no tiem izrietošie secinājumi, kā arī netiks analizēti teorijas inovatīvā rakstura iespējamie vērtējumi, taču tiks aplūkoti svarīgākie jēdzieni, kuriem varētu būt loma arhitektūras interpretācijā – tie ir situācijas un informācijas jēdzieni un ar tiem saistītā nozīmes interpretācija.

Nozīmes teorija situāciju semantikā ir attiecības nozīmes teorija. Ar attiecību tiek saprasta attiecība starp sacījuma un apraksta (aprakstāmo) situāciju. Apgalvojuma teikuma īstenības izteiksmē ϕ nozīme būtu attiecība u $[[\phi]]$ e , starp situācijām u , kurās ϕ ir pasacīts un situācijām e , kuras apraksta šādi sacījumi.¹ Ja tālāk tiek nošķirtas diskursa situācijas un runātāja saistības situācijas, mēs nonākam pie formulas

$$d, c [[\phi]] e.$$

Tā būtu attiecība starp 1) diskursa situāciju (d), 2) runātāja saistību situāciju (c) un 3) aprakstīto situāciju (e). To varētu paskaidrot ar vienkāršu piemēru – teikuma “Es sēžu blakus Dāvidam” nozīme būs starp notikumiem d , c un e , ja ir indivīdi a un b , tādi, ka 1) situācijā $d - a$ izrunā teikumu, 2) situācijā $c - a$ izrunātā vārda “Dāvids” lietojuma referents ir b (šo vārdu lieto, lai atsauktos uz b), un 3) situācijā $e - a$ sēž blakus b .²

Šī sākotnējā shēma, protams, tiek izstrādāta tālāk, kas izvērsti šeit netiks apskatīts – svarīgākais ir tas, kā tiek saprasta situācija (trijos dažādos veidos), un ka references jēdzienam tiek dota situatīva – saistībā ar noteiktu sacījuma situāciju – interpretācija.³

¹ Sk. Barwise, Perry, 1983, 120.

² Sk. Barwise, Perry, 1983, 127. Apzīmējumiem “u”, “d”, “c”, “e” tiek lietoti atbilstošo angļu valodas vārdu – “utterance”, “discourse”, “connective”, “described” – pirmie vai otrie burti. Lai neradītu pārpratumus, šie apzīmējumi atstāti nemainīti.

³ Cits analīzes virziens varētu tikt veikts, salīdzinot nozīmi T un nozīmi S (nozīmi vispār un nozīmi konkrētam runātājam – sk. Bārvaiss, 2004, 52–52) situāciju semantikā ar Deividsona valodas malapropisma modeļa kategorijām. Bet, kā jau minēts ievadā, valodas filozofijas interpretācijas strukturējumu un apjomu noteikušas intuīcijas par arhitektūru, un sīkāka situāciju semantikas konceptuālā aparāta interpretācija un tā modelējums arhitektūras gadījumā šajā pētījumā nav realizēts.

Var arī teikt, ka aprakstītās situācijas jēdziens situāciju semantikā saglabā zināmu līdzību ar ekstensionālās semantikas izpratni par referenci, tikai realitāte šeit tiek skatīta kā būtiski sadalīta situācijās; varētu teikt, ka to nosaka tas, kā mēs par to runājam, un patiesuma funkcijas lomu šeit ieņem informācijas jēdziens.

Informācijas jēdziens semantikā

20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā informācijas jēdzienam veltītus tekstus ir parasts sākt nevis ar kādu definīciju, bet jēdziena problemātiskuma konstatāciju, turklāt jāatzīmē, ka tas notiek laikā, ko mēdz dēvēt par informācijas laikmetu.¹ Situāciju semantikā nav nepieciešama refleksija par informācijas dabu, tā var vienkārši pievērsties informācijas pārraidīšanai, informācijas plūsmām un tai lomai, kuru šajā procesā spēlē valoda, pieņemot, ka informācija ir būtiska pasaules īpašība.² Situāciju semantikā raksturīgo informācijas izpratni varētu saukt par eksplicīto semantisko informāciju: "Eksplicītā semantiskā informācijas definīcija raksturo informāciju kā to, kas atrodas starp subjektu un apkārtējo realitāti. [...] T. i., ir kaut kāds medijs, pastarpinājums, kas mūs saista ar apkārtējo realitāti. Šis medijs ir informācija tādā nozīmē, ka informācija ir semantiska."³ Ja ņemam vērā vienu no valodas izpratnēm – valoda kā universāls medijs, kā to raksturo Jāko Hintika – tad var teikt, ka informācijas jēdziens aizvieto valodas jēdzienu, valodu skatot kā mehānismu šīs informācijas plūsmas pārvešanai.⁴

---

¹ "Protams, ka tā [informācija – J. T.] ir. Bet kas tā ir? Grūtības atbildēt šo jautājumu ir tāpēc, ka nav pamatā esošas teorijas, kurai visi piekristu un uz kuras varētu balstīt pieņemamu definīciju" (Devlin, 1991, 1-2); citā darbā Kīts Devlins jautājumu par informāciju salīdzina ar izgaistošo Češīras kaķa smīnu no Luisa Kerola darba *Alise Brīnumzemē* (sk. Devlins, 2004, 39); kā "bezcerīgs jēdziens" tas nosaukts pat raksta par informāciju virsrakstā (sk. Šķilters, 2004a).

² Sk. Devlin, 1991, 2; "Informācija ir viss, kas mums ir apkārt. Visiem cilvēkiem ir kāda informācija.. absolūti ikviens taustāms objekts var – un tā arī notiek – nest vai glabāt informāciju. Savukārt informācija pati par sevi nav taustāma; informācija ir abstrakta." (Devlins, 2004, 29–30.)

³ Šķilters, 2004a, 13; šeit Jurgā Šķiltera rakstā ir arī atsauce uz Kīta Devlina uzskatiem.

⁴ Tas ļauj arī pāriet no informācijas par realitāti jēdziena uz informācijas kā realitātes jēdzienu (sk. Borgman, 2000, 1–6), kas tomēr viegli var kļūt par metafizisku spekulāciju, līdzīgi kā realitātes aizvietošana ar valodu.

Lai runātu par informācijas lomu komunikācijā, mums jāpieņem informācijas vienība – infons. Devlins to raksturo kā teorijas artefaktu, par kuru nav jājautā, vai infoni patiešām eksistē.¹ Kā piemēru, kas attaisnotu šādu intuitīvi pieņemamu informācijas izpratni viņš aplūko futbola spēli, par kuru sarunājas divi cilvēki. Ja mēs pārtrauktu viņu sarunu, ar jautājumu, par ko tad viņi runā – intuitīvi pieņemama atbilde būtu: “Par vakardienas futbola spēli.” Infons šeit iesaistītu situāciju – futbola spēli – kā argumentu attiecībā:

$\langle\langle \text{redz, Dāvids, } s, l, t, 1 \rangle\rangle$,

kur s ir futbola spēle, uz kuru pirms brīža viens no sarunas dalībniekiem (Dāvids) ir atsaucies, l ir Dāvida vieta spēles laikā, t ir laika intervāls, kurā Dāvids redz s . Ja s pieņemam par situāciju un ar σ apzīmējam infonu, tad var teikt, ka infonu σ situācija s padara patiesu vai, ka σ ir informācijas vienība, kas ir patiesa par s .²

Cits piemērs ir Džonam Perijam, ko viņš izmanto, lai parādītu, kā mūsu domāšana un darbība klasificē realitātes daļas un aspektus jeb situācijas.³ Tā kādā dialogā uz jautājumu: “Kas šodien pēcpusdienā mežā notika?” – atbilde varētu būt: “Džekija salauza kāju.” Atbilde klasificē situāciju objekta (suns Džekija) un īpašības (iegūt salauztu kāju) terminos. Attiecībā uz jautājumu, vai Džekija noteiktā laikā t salauza kāju, pastāv divi iespējami lietu stāvokļi (tas, ko Devlins sauc par infonu):

$\sigma : \langle\langle \text{salauž-kāju, } t, \text{Džekija; } 1 \rangle\rangle$

un

$\sigma' : \langle\langle \text{salauž-kāju, } t, \text{Džekija; } 0 \rangle\rangle$.

Situāciju semantika runā par nozīmju tipiem, tādiem kā situācijas tips, kurā suns salauž kāju (to varētu saukt par S), un situāciju, kurā suns nevar paskriet (teiksim S').

¹ Sk. Devlin, 1991, 38.

² Sk. Devlin, 1991, 31–33. Izmantotie saīsinājumi veidoti no atbilstošajiem angļu valodas vārdiem: “situation”, “location”, “time”. Citā pieraksta veidā, sakot, ka situācija s atbalsta infonu σ : “ $s \models \sigma$ ”.

³ Tālākais ir kopsavilkums no Perija teiktā par situāciju un nozīmi – sk. Perry, 1999, 2–4.

Viens situāciju tips var ietvert otru, piemēram, S var ietvert S' – suņi ar salauztām kājām neskrīn. Tas tiek situāciju semantikā saukts par ierobežojumu, un tas dod iespēju netiešā veidā klasificēt situācijas atkarībā no tā, ko tās nozīmē; turklāt šie ierobežojumi liek mums klasificēt situācijas ne tikai attiecībā pret dabas likumiem vai citiem aktuāliem ierobežojumiem, bet arī cilvēku konvencijām, kārtulām, paradumiem, plāniem un citiem, gan faktuāliem, gan fikcionāliem ierobežojumiem. Situāciju semantikā, kā jau minēts, nozīme ir attiecība starp dažādiem situācijas tipiem, kas ļauj redzēt, kā dažāda informācija var tikt iegūta, pieņemot dažādus sākumpunktus – piemēram veterinārajā klīnikā ārsts no Džekijas rentgena uzņēmuma var pateikt, ka viņai ir salauzta kāja, bet var arī (topošs ārsts), zinot, ka viņai ir lauza kāja, iemācīties nolasīt rentgena uzņēmumu.

Rezumējot, (1) situāciju semantikas pieeja ļauj runāt par situācijām “jā”, “nē” terminos (vai lietojot citus terminus – “1” un “0”), kas aizvieto klasiskās semantikas patiesuma vērtības. (2) situācijas noteikšana – pasaules segmentēšana – notiek attiecībā pret informāciju, kas mums ir relevanta konkrētajā komunikācijā.¹ (3) Varētu salīdzināt situāciju semantikas nozīmes attiecības teoriju – kā noteiktu komunikācijas shēmu – ar Deividsona shēmu. Arī Deividsona modelī ir attiecība starp sākotnējo un pārejošo teoriju, bet sarunas priekšmets – ja pieņem, ka tas ir tas, par ko runā veiksmīgā komunikācijā – ir relatīvs attiecībā pret šīm teorijām. Situāciju semantikā saprašana ir saistīta ar informācijas nodošanu, kuras konceptualizācijā svarīgākie ir situācijas tipu jēdzieni. Tāpēc šeit arī iespējamā līdzība beidzās, jo malapropisma shēmā tā ir attiecība starp teorijām, nevis situācijām.

Kopīgais varētu būt abu pieeju kritiskajā vērtībā pret iepriekšējiem modeļiem – to centrālo pieņēmumu vai, precīzāk, modeļu pamatā esošo attēlu. Šo attēlu varētu aprakstīt šādi: valoda ir sistēma, ko teorijā var aplūkot kā neatkarīgu un noslēgtu sistēmu. Tā ir artikulēta struktūra (šeit atkal iespējams abstrahēties no jautājuma, kā šis strukturējums tiek pamatots). Struktūras dažādie elementu tipi nosaka, kādā veidā lingvistiskās izteiksmes tiek saprastas, un “saprast” vienādi attiecas uz visiem komunikācijas dalībniekiem – gan runātāju, gan klausītāju. Tāpēc arī šo saprašanu var neproblemātiski un viennozīmīgi korelēt ar lingvistiskās nozīmes jēdzienu. Deividsona

---

¹ Tieši tāpēc kā vislabākie piemēri kalpo samērā vienkāršas situācijas, piemēram, situācijās, kurā kāds suns rej, salauz kāju, viens suns iekož otram u. tml.

malapropisma valodas modelis un situāciju semantika ir divi veidi kā apšaubīt šādi saprastu nozīmi (kas pieļauj arī redukciju, piemēram, redukciju uz realitātes elementiem kā semantiskajā monismā).

Situāciju semantikas shēma jāpatur prātā, domājot par arhitektūras semantiku, jo šķiet iespējams runāt par arhitektūru (arhitektūras nozīmi) kā par noteiktu informāciju. Jautājums būtu, vai tas ir alternatīvs arhitektūras interpretācijas modelis, vai arī – arhitektūras semantikas viens no iespējamajiem veidiem.

Šajā paragrāfā aplūkoti jēdzieni noslēdz to dažādo lingvistiskās nozīmes teoriju konceptuālā instrumentārija uzskaitījumu, kas – balstoties noteiktās intuīcijās par arhitektūru – varētu tikt izmantots arhitektūras semantikas veidošanā. Dažādu teoriju konceptuālā aparāta jēdzienu savstarpējā attiecība, ko varētu saukt par noteiktu tendenču interpretāciju nozīmes teoriju attīstībā, tiks rezumēta šīs nodaļas pēdējā paragrāfā.

2. 5. Secinājumi

Frēges semantika ar saviem stingrajiem nošķīrumiem ir labs sākuma punkts jebkurai sarunai par semantikas jautājumiem. Kā jau aprakstīts pirmajā nodaļā to var iedalīt semantisko kategoriju vertikālajā un horizontālajā hierarhijā. Vertikālās hierarhijas trīs kategorijas varētu būt pamats, lai shematiski raksturotu iepriekš aprakstītos valodas teoriju attīstību dažādos aspektus.

Pamats salīdzinājumam (jeb asu izvēlei loģiskajā telpā, ko veido nozīmes teoriju konceptuālais aparāts) tad būtu Frēges valodas teorija (vertikālā hierarhija), kurā bez jēgas un references lingvistiskām izteiksmēm (teikumiem) piemīt vēl spēks. Jau pirms jēgas un references nošķīruma Frēge raksta par “sprieduma iespējamo saturu ” un “apgalvotu spriedumu”, savā *Jēdzienrakstā* viņš ievieš speciālu apzīmējumu – vertikālu svītru jeb “sprieduma svītru” “satura svītras” kreisajā pusē – lai atšķirtu sprieduma iespējamo saturu no apgalvota sprieduma.¹ Viņš gan noraida uzskatu, ka kāds cits

---

¹ Sk. Frege, 1972, 94. Frēges apzīmējums ir šāds: †.

teikums, izņemot apgalvojuma teikumu, izsaka domu (teikuma jēgu)¹, bet tas – kā norāda Dammits – ir aplams uzskats: apgalvojuma teikumi, imperatīvi, teikumi vēlējuma izteiksmē, jautājuma teikumi visi izsaka domu, tie atšķiras tikai pēc to spēka.² Dammits šos trīs jēdzienus saista ar nozīmes teorijas semantisko un kognitīvo aspektu, no vienas puses, kam atbilst references un jēgas jēdzieni, un pragmatisko aspektu, no otras puses, kam atbilst spēka jēdziens.³ Tas zināmā mērā pamato iespējamo šo jēdzienu izvēli par atskaites punktu salīdzinājumam ar tālāko nozīmes teoriju attīstību.

Spēka jēdziens ir interesants arī tajā ziņā, ka tas ir bijis pamats Ostina ilokūcijas darbības doktrīnai un mēs varam skatīt, kādus izomorfiskus vai daļēji izomorfiskus līdzekļus dažādās nozīmes teorijas savā konceptuālajā aparātā atrod šim valodas izteiksmju aspektam, to noliedzot vai paplašinot tā pielietojuma lauku.

(A) Spēks

- 1) Vitgenšteins *Taktātā* uzskata to par lieku loģiskajā pieraksta veidā, tātad nesvarīgu valodas aspektu (viņš vēršas tieši pret Frēges apgalvojuma zīmi, tātad ar spēka jēdzienu saprotot tikai apgalvojuma spēku, kas būtu jānošķir no proposīcijas/propozicionālās zīmes jēgas).
- 2) Ostinam un Serlam spēka vietā ir ilokūcijas darbība (blakus lokūcijas un perllokūcijas darbībām – Ostinam; blakus sacījuma, proposīcionālajām un perllokūcijas darbībām – Serlam). Lokūcijas jēdziens šeit ir plašāks, jo aptver visdažādākās runas darbības.
- 3) Vitgenšteina *Filosofiskajos pētījumos* nav speciāla termina, kas atbilstu Frēges spēka jēdzienam, jo valodas vispār jēdzienu aizvieto valodspēles jēdziens (nozīmes teorijai nav neviena atslēgas jēdziena, jo katra teikuma nozīmi skaidro tiešs visu tās lietojuma

---

¹ Savā 1918. gada rakstā *Noliegums* Frēge gan nedaudz izmaina savus uzskatus un atzīst, ka arī jautājuma teikums izsaka to pašu domu, ko atbilstošais apgalvojuma teikums, un atšķiras tikai pēc spēka. (Sk. Фере, 2000, 343; Dummett, 1973, 658–659.)

² Sk. Dummett, 1973, 307.

³ Sk. Dummett, 1973, 416–417. Arī Jānis Vējš nojēgumu “spēks” – gan attiecinot tā ieviešanu uz Ostinu – saprot plašāk, saistot to ar valodas lietošanas novadu un sakot, ka tas “dod iespēju cilvēkiem mainīt pašiem sevi un līdz ar to arī pasauli, kurā dzīvojam” (Vējš, 1999, 45).

atšķirīgo iezīmju raksturojums¹), taču dažādās valodspēles, protams, aptver visdažādākos valodas lietojuma veidus un neizdala kā īpašu tieši apgalvojumu.

- 4) Arī Deividsona malapropisma modelī – līdzīgi kā Vitgenšteinam – nav valodas jēdziena (kā teorijai nepieciešama jēdziena), kas apzīmētu struktūru, kuras pārvaldīšanu raksturotu lingvistiskās kompetences jēdziens; varētu teikt, ka runātāja un interpreta pārejošā teorija attiecas uz to, kas Vitgenšteinam ir valodspēle.
- 5) Situāciju semantikā mums ir sacījuma situācija (proti, diskursa un saistījuma situācijas, formulas $u[[\phi]]e$, vai $d,c[[\phi]]e$ kreisā pusē), kas izpilda arī to lomu, ko Frēges semantikā spēlē spēka jēdziens.

(B) Jēga

- 1) Vitgenšteina *Traktāta* semantiskajā monismā (pretstatā Frēges semantiskajam duālismam) to, ka teikums ir jēgpilns, nodrošina attēlošanas attiecība, kuru pašu nevar attēlot, tāpēc nav iespējama īpaša kategorija, kas to nosauktu.
- 2) Ostinam tā ir lokūcijas darbība, kurā tiek konstituēta jēga; Serlam viņa vēlākajā Intencionalitātes teorijā nozīmi veido tas, ka runas darbībā ir divkāršs intencionalitātes līmenis. Intencionālais saturs iet līdzī tā eksternalizācijas formai runas darbībā (Intencionalitātes teorija pamato nozīmes teoriju – prāts uzliek Intencionalitāti valodas vienībām, kas nav būtiski Intencionālas, jo Intencionālajam stāvoklim un runas darbībai ir identiski izpildes nosacījumi).
- 3) Vitgenšteina *Filosofiskajos pētījumos* nozīme veidojas lingvistiskās izteiksmes lietojumā (taču jāteceras, ka tā ir metodoloģiska maksima nozīmes analīzei, nevis nozīmes teorija).
- 4) Deividsonam nozīmi nosaka radikālā interpretācija; vēlāk, izveidojot valodas malapropisma modeli, nozīme ir tas, ko apraksta runātāja un interpreta sākotnējā un pārejošā teorija, bet saprašanās notiek (pilnībā vai daļēji), sakrītrot runātāja un interpreta pārejošajai teorijai. Nozīmes kā situatīvi neatkarīgas vienības, kādu Frēge domāja jēgu, vēl jo vairāk teikuma jēgu – domu, līdzīgi kā Vitgenšteina valodspēļu

---

¹ Tāda ir Dammita interpretācija (sk. Dummett, 1973, 361).

konceptijā, nav, jo nav arī tai atbilstošā valodas jēdziena. Citā terminoloģijā varētu teikt, ka nozīme ir imanenta katrai komunikācijas situācijai.¹

- 5) Situatīvajā semantikā ir attiecības nozīmes teorija (izteiksmes ϕ nozīme ir attiecība starp trim situācijām: diskursa, saistījuma un aprakstīto – $d, c[[\phi]]e$).

(C) Reference (un patiesuma jēdziens)

- 1) Vitgenšteina *Traktātā* galvenie ontoloģiskie termini ir “lietu stāvokļi” un “priekšmeti”, kas jāsaprot *Traktāta* loģiskās telpas jēdziena kontekstā.
- 2) Ostinam tā ir lokūcijas (precīzāk, rētiskā) darbība, kura nosaka gan jēgu, gan referenci Frēges izpratnē; Serlam tā ir propozicionālā darbība. References veikšana ir runas darbība (runas darbības sastāvdaļa) līdzīgi citām runas darbībām.
- 3) Deividsonam uz references apgalu attiecas komunikatīvā trīsstūra viena virsotne (tas, par ko runājam – notikumi, objekti apkārtējā pasaulē), vai *T*-teikuma labā puse, kad viņš raksta par patiesuma nosacījumu nozīmes teoriju. Reference nav būtisks jēdziens malapropisma valodas modelī (bet tā var būt gan sākotnējās, gan pārejošās teorijas sastāvdaļa)
- 4) *Filosofisko pētījumu* periodā jautājums par verifikāciju ir tikai viens no veidiem, kā noskaidrot teikuma lietojumu; arī vārda nozīme dažkārt tiek skaidrota, norādot uz nosaukuma nesēju (bet tas nav pamatgadījums). Par realitāti mēs varam runāt tikai valodas un dzīves formu saistības, nevis references terminos.
- 5) Situāciju semantikā ontoloģijas jēdzienu vidū parādās jauns – situācijas jēdziens. Svarīgāks par referenci (universālāks visiem situāciju tipiem) ir informācijas jēdziens.

Jāprecizē, ka tikai attiecībā pret šo trešo loģiskās telpas asi (C) varam runāt par patiesuma nosacījumu semantiku. Stimula nozīme Kvainam, kas ir sašaurināta (neintensionāla) nozīmes izpratne, tikai šķietami pieder jēgas nojēgumam.

---

¹ Kvains savā *Loģikas filozofijā* nošķir imanentos lingvistikas jēdzienus, kas ir definēti atsevišķai valodai, un transcendentos, kas vērsti uz valodu vispār (sk. Quine, 1986, 19). Lai arī Džilberts Hārmans, izmantojot šos Kvaina jēdzienus, Deividsona valodas filozofiju raksturo kā transcendentu holisma pieeju, tomēr tas attiecas tikai uz Deividsona nozīmes patiesuma nosacījumu teorijas posmu (sk. Harman, 1990, 153).

No šīs shēmas redzams, ka saistība starp klasisko semantiku un vēlākajām pragmatikas virzienā vērstajām nozīmes teorijām rodama tieši Frēges (apgalvojuma) spēka jēdzienā.¹ Taču holisma pieņēmums, ārpuslingvistiskie faktori un komunikācijas dalībnieku lomas šajā shēmā īsti nemaz nevar parādīties (to nepieļauj Frēges ievirze – vienīgos lietojuma aspektus valodas teorijā saistot ar apgalvojuma veikšanas konceptualizāciju).

Aplūkojot nozīmes teoriju attīstības tendenci, kam pievērsta šī pētījuma uzmanība, redzam, ka malapropisma valodas modelī un Vitgenšteina valodspēļu jēdzienā tiek apšaubīts pats valodas jēdziens. Proti, apšaubīts kā apzīmējums homogēnu parādību kopai, par kuru iespējams izveidot teoriju, kuras pamatā ir valodas lietotāja lingvistisko kompetenci aprakstoši pamatpostulāti. Nozīmes teorijai centrālais patiesuma jēdziens dažādas pragmatiski virzītās valodas koncepcijās zaudē savu noteicošo lomu. No vēlīnā Vitgenšteina piezīmēm varētu izdarīt secinājumu, ka teikumu patiesuma vērtība ir atsevišķs valodas lietojuma jeb valodspēles gadījums. Nav universālas patiesības koncepcijas, pat matemātikā mums jājautā: “Paties? – Kurā sistēmā?”

Ilokūcijas darbību koncepcija runas darbību teorijā veidojās no sākotnējā performatīvu un konstatīvu pretstata. Vēlākajā Serla teorijas variantā tiek runāts par propozicionālo darbību (aizvietojot ar šo terminu Ostina “lokūcija”), kas ir ilokūcijas pamatā, taču tikai daļai runas darbību ir patiesuma vērtība. Vispārīgāks jēdziens ir atbilstības virziens, taču ir arī ekspresīvās runas darbības, kurām vispār nav šāda atbilstības virziena.

Deividsona vēlākajos valodas modeļos, uzsverot malapropismu kā valodas darbības pamatmodeli, patiesuma vērtību koncepcija varētu iekļauties lingvistisko kompetenci aprakstošo postulātu noteiktās teorijās, taču, tā nav teorija, kura darbojas valodas saprašanas konkrētās situācijās. Situāciju semantikā šo lomu spēlē informācijas jēdziens.

Tātad nozīmes teoriju attīstība atstāj kā nesvarīgu patiesuma jēdzienu, kuru par galveno semantikas jēdzienu savā arhitektūras kā valodas izpratnes kritikā uzskata Rodžers Skrūtons. Tomēr, pievēršoties arhitektūrai, jāsāk ar klasiskās semantikas modeļu

---

¹ Reizē šī semantiskā aspekta jēdzieniska izdalīšana ir daudzkārt kritizēta – ne tikai Vitgenšteina *Traktātā*, bet arī dažādās Frēges interpretācijās (sk., piemēram, izvērsto kritiku Baker, Hacker, 1984, 83–103).

izmantošanu arhitektūrā. (Tāpat kā mūsu priekšstats par valodu klasiskās semantikas pieņēmumi veido valodas uztveres pamatu vismaz atsevišķos valodas lietojuma gadījumos, un kā ideāli modeļi ļauj labāk saprast tās darbību, tā arī arhitektūras kā darbības reālajā praksē, klasiskie modeļi spēlē noteiktu lomu, kuras sekas dažkārt ir pārpratumi komunikācijā, pat tās neiespējamība, kas gan – atšķirībā no verbālās valodas gadījumiem – savienotas ar ilglaicīgām pārmaiņām mūsu apkārtējā vidē.)

Lingvistiskās nozīmes jēdziens

Nozīme nav īpašība, kas piemīt lingvistiskajām izteiksmēm (vēl mazāk ar to korelēta kāda ontoloģiska vienība, lai arī iespējams tādi bijuši, piemēram, Frēges uzskati¹). Termins “nozīme” teorijās darbojas, lai varētu runāt par noteiktām lingvistisko izteiksmju īpašībām (un svarīgi, ka ne tikai saistībā ar to patiesuma vērtībām), par to, vai tās ir jēgpilnas vai pretējas jēgai, par to sinonīmiju (tiklīdz ir taisnība Kvainam, kas iesaka atmest pašu jēdzienu, jo tā lietojumu šajos divos semantiskajos jautājumos var eliminēt), par to, vai tās saprotam, daļēji saprotam vai nesaprotam. Tas ir jautājums, ciktāl šo saprašanas procesu skaidro mūsu lingvistiskā kompetence, ciktāl tajā kā nepieciešami iesaistās ārpuslingvistiskie faktori, kas zināmā mērā atceļ vienotu nozīmes teoriju, ciktāl varam nerēķināties ar valodiskās prakses situatīvajiem jeb lietojuma aspektiem. Un tas kaut ko liecina par pašu valodu. Viss teiktais attiecas arī uz nozīmes jēdzienu arhitektūrā

---

¹ Frēge savos dzīves laikā nublicētajos darbos runā par references un jēgas apgabalu. Dammit norāda, ka pēdējo iespējams saprast trijos veidos. (1) Mēs spējam saprast jēgas tieši un saistām vārdus ar tām tikai tāpēc, ka mums nav spējas komunicēt tās citiem bez kāda jutekliska medija starpniecības; jēgu mēs aptveram neatkarīgi no valodas lietojuma ar kādas intelektuālas intuīcijas palīdzību; mācoties lietot vārdus, mēs tikai mācamies tos saistīt ar šādā veidā aptvertu jēgu. (2) Jēga mums ir kaut kas, ko mēs varam aptvert tikai kā aktuālas vai iespējamās lingvistiskās izteiksmes jēgu, tomēr tā nav kaut kas, ko principā nevarētu aptvert citādāk kā kāda simbola jēgu. (3) runāt par jebkādu būtni, ka tā aptver jēgu, – to var saprast tikai tā, ka tai tiek piedēvēta spēja lietot vārdu vai simbolu; lingvistiskās izteiksmes jēga šajā gadījumā ir pilnīgi analoga līnijas virzienam vai šaha figūras nozīmei. Dammit norāda, ka, lai arī Frēges izteiksmes veids norāda uz pirmo uzskatu, viņa rakstītais ir savienojams ar jebkuru no trim uzskatiem. (Sk. Dummett, 1973, 153–157.)

jeb arhitektūras izteiksmes nozīmes jēdzienu. Tikai arhitektūras gadījumā jānorāda atšķirības, kuras var saukt par ierobežojumiem teorētiskam šī termina lietojumam.

Būdam problemātisks, nozīmes jēdziens ir izraisījis diskusijas starp atšķirīgu saprašanas modeļu veidotājiem, kas norāda uz dažādu “paradigmu” jeb “attēlu” iespējamībām. Izšķiršanās, piemēram, starp Alises vai Oliņa Boliņa nozīmes teoriju tipu, starp valodas kā domas nesēja vai komunikācijas līdzekļa izpratnēm un starp idiolektu vai valodu kā primāro valodas teorijas jēdzienu, nosaka filozofiskās refleksijas attieksmi pret valodas praksi. Tās ir iespējamības, kas jāņem vērā, veidojot arhitektūras saprašanas modeļus.

Rezumējot, var teikt, ka terminam “nozīme” ir pragmatiska funkcija. Vai tāpēc arhitektūru un verbālo valodu var saukt par izomorfiskām struktūrām Hofstadera nozīmē, un iespējams attaisnot arī viņa pieejas secinājumus, ka šādas izomorfijas uztveršana nepieciešama to – arhitektūras un valodas – labākai saprašanai? “Izomorfijas saprašana” šeit funkcionētu līdzīgi kā “nozīmes teorija”, kurai, kā norādījis Maikls Dammits, neder teorētiskās un praktiskās zināšanas pārāk šaurā dihotomija¹, jo skaidrs, ka mēs apzināti nereflektējam par arhitektūras un valodas līdzību, skatoties un vērtējot kādu ēku. Tomēr tendence, kas norāda, ka nozīmes jēdziens iegūst jēgu tikai noteiktos filozofiskos modeļos, nevis korelācijā ar valodas parādībām, iezīmē arī iespēju izomorfijas jautājuma smaguma centru pārnest no arhitektūras un valodas uz atbilstīgo teoriju izomorfijas konceptualizāciju. Atbildi uz šīm iespējamībām jāsniedz pētījuma otrajai daļai.

---

¹ Sk. Dummett, 1996, x–xi.

II. DAĻA. ARHITEKTŪRAS SEMANTIKA

3. NODAĻA. ARHITEKTŪRAS SEMANTIKAS KLASISKAIS MODELIS

Atskatoties uz 20. gadsimta filozofijas daudzveidīgajiem mēģinājumiem konceptualizēt ar valodu un komunikāciju saistītas parādības un redzot tendenci atteikties no klasiskās semantikas pieņēmumiem, var rasties jautājums – kāpēc vispār runāt par klasiskās semantikas modeļa variantu arhitektūrā? Vai nav vienkāršāk – un tam būtu attaisnojums filozofijas attīstības tendencēs – pievērsties kādai jaunākai aktuālai semantikas teorijai un aplūkot tās pielietojuma iespēju arhitektūras teorijā?

Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, vispirms jānorāda kāds filozofijai raksturīgs apstāklis – filozofija uz savu pagātni skatās ne tikai ar tīri vēsturisku interesi, piemēram, Aristotela filozofiskie teksti, atšķirībā no viņa dabaszinātniskajiem rakstiem, ir auglīgas filozofiskās refleksijas avots.¹ Arī Hēgeļa izveidotā filozofijas vēsture runāja par iepriekšējo sistēmu patiesību, kas, lai arī atcelta, kā patiesības moments saglabājas nākamajās sistēmās.² Tālāk neizvēršot šos piemērus un neturpinot to uzskaitījumu, var teikt, ka šajā arhitektūras interpretācijai veltītajā pētījumā filozofija tiek saprasta kā modeļu veidošana, kas atceļ jautājumu par filozofisko sistēmu, virzienu, teoriju patiesumu – pastāvot dažādiem filozofisko problēmu kontekstiem, var tikt izmantoti dažādi modeļi.

Taču arhitektūras gadījumā nāk klāt vēl viens arguments, kas attaisno pievēršanos klasiskās semantikas konceptuālā aparāta lietojuma modelēšanai arhitektūras teorijā. Proti, – un tā ir arī viena no šī pētījuma pamatā esošajām intuīcijām par arhitektūru – arhitektūras uztverē (arhitektūras “naivajā” semantikā, kā varētu teikt) un arhitektūras praksē darbojās tieši klasiskās semantikas pieņēmumos balstīti modeļi. Ko nozīmē šāds apgalvojums, kā tas savienojams ar pētījuma pēdējā nodaļā aprakstīto arhitektūras semantikas modeli³ un kādi varētu būt klasiskās

¹ Par to liecina, piemēram, Hilarija Patnema raksts: *Aristotels pēc Vitgenšteina* (tajā analizēts formas jēdziens Aristotelam un Vitgenšeinam *Traktātā*) – sk. Putnam, 1993.

² Hēgelis savā filozofiskajā sistēmā jēdzieniski fiksē dažādās vācu valodas vārda “aufheben” (ko parasti tulko kā “atcelt”) nozīmes.

³ Nosacīti varētu runāt par apjomu arhitektūras un pilsētībūvniecības skatupunktu, kas, protams, nav jāsaprot profesionālas piederības vienai vai otrai grupai nozīmē.

semantikas arhitektūras modeļa principi – uz to jāatbild, modelējot arhitektūru ar lingvistiskās nozīmes teorijas jēdzienu palīdzību.

3. 1. Arhitektūras izteiksmju nozīme. Arhitektūras loģiskā telpa

“Nozīme” blakus citiem verbālās valodas semantikas terminiem ir plaši lietots vārds arhitektūrai veltītā literatūrā. Nozīmes jēdziena lietojumam, attiecinot to uz arhitektūru, pamatā varētu būt nenoteikta intuīcija, ka arhitektūra ir kultūras veidojums, kuru nosaka dažādas kārtulas un kuru mēs varam saprast (līdz ar to – arī nesaprast vai pārprast¹). 20. gadsimtā saprašanas paradigma tiek meklēta valodā, tas ir, saprašana filozofijā tiek modelēta kā lingvistisko izteiksmju saprašana. Šī pētījuma ievadā jau minēts, kāpēc nav vienprātības, runājot par verbālās valodas semantikas terminu – “semantikas” vārda plašā nozīmē, iekļaujot tajā arī semiotikas un fenomenoloģijas tradīcijā balstītus darbus – lietojumu arhitektūras teorijā. Tomēr šajā paragrāfā, neskatoties uz viedokļu un pieeju daudzveidību jautājumā par arhitektūras nozīmi, iesākumā tiks aplūkoti svarīgākie termina “nozīme” lietojumi tieši pastāvošajā arhitektūras interpretācijā. Tas ļauj skaidrāk saskatīt problēmas, kuras jārisina pieņēmumam par arhitektūras līdzību ar verbālo valodu, kā arī formulēt pētījuma sākotnējo – klasiskajā semantikā balstīto – arhitektūras nozīmes izpratni.

Semantisko terminu lietojums arhitektūras interpretācijā

Daļa no jautājumiem, kas jāatbild, runājot par arhitektūras semantiku, ir saistīti ar jau esošajiem arhitektūras interpretācijas mēģinājumiem – proti, kādi ir galvenie semantisko terminu, īpaši vārda “nozīme”, lietojumu veidi arhitektūras interpretācijā,

---

¹ “Nesaprast” – tā varētu būt kāda hipotētiska cita veida domājoša būtne, kurai nepiemīt cilvēkiem raksturīgās pārlicības, piemēram, marsietis, kādu to savos filozofiskajos modeļos izmantojis Vītgenšteins (sk. *Par drošticamību*, 430. §. – Wittgenstein, 1972b, 56). Šāds marsietis varētu nesaprast mūsu telpiskos veidojumus, ko saucam par arhitektūru. “Pārprast” – arhitektūras vēsturē ir zināmi pat komiski pārprasšanas gadījumi – vispirms jau attiecībā uz arhitektūras objektu tipoloģiju, piemēram, arheologu vidū ir bijuši strīdi par Romas impērijas laika termām – vai izrakumos atklātās grandiozās celtni paliekas ir uzskatāmas par tempļu kompleksiem vai pilīm (sk. Rubenis, 1993, 92).

kādi risinājumi rodami analītiskajā estētikas tradīcijā un cik lielā mērā arhitektūras teorijās dominē semiotiskajā tradīcijā pieņemtā zīmes attiecināšanu uz gandrīz visām kultūras parādībām, tātad apzīmējošā un apzīmējamā¹ attiecības meklēšanu arī arhitektūrā? Viens no semantisko terminu lietojuma apraksta veidiem varētu būt vienkāršs uzskaitījums, dodot īsu raksturojumu dažādu autoru darbos sastopamajiem terminu “nozīme” un “valoda” lietojumiem, ar tam sekojošo analīzi un vērtējumu. Tas, ka pastāv līdzība ar verbālo valodu balstīti arhitektūras izpratnes mēģinājumi, norāda arhitektūras saprašanas jēdziena svarīgumu teorētiskajā diskursā par arhitektūru. Tomēr var jautāt, cik lielā mērā noteikti semantisko terminu lietojumi atklāj arhitektūras saprašanas raksturīgās iezīmes, ciktāl tie pamatoti būtiskā arhitektūras un verbālās valodas līdzībā.

(1) Viljams Mitčels savā darbā *Arhitektūras loģika* runā par nozīmi patiesuma funkciju izpratnē. Taču viņš to attiecina uz projekta un arhitektūras realitātes (“konstrukciju pasaules”) attiecībām, kas neattiecas uz nozīmi kā arhitektūras semantikas terminu, ja ar arhitektūru tiek saprasta aktuāli pastāvošā arhitektūra, ko mēs uztveram.²

(2) Mitčels savā darbā lieto arī terminus “arhitektūras formu valoda” un “gramatika”. Problēma, kā viņš norāda, ir tā, ka projekta universs ietver pārāk daudzas iespējamības, tai skaitā tādas, kurām nav arhitektūras nozīmes, vai iespējamības, kurām ir nozīmes, bet kuras ir arhitektūrai nebūtiskas vai neinteresantas. Tāpēc Mitčels ievieš gramatikas jēdzienu, kas nosaka “daļu gramatiskās kombinācijas”, proti, tas ļauj specificēt arhitektūras elementa tipa definīcijā jau iepriekš noteiktus veidus, kā šie elementi var tikt kombinēti ar citiem elementiem.³ Šādi saprasts arhitektūras formu valodas jeb projekta pasaules jēdziens šķietami ir līdzīgs loģiskās telpas jēdzienam Vitgenšteina *Traktātā*. Taču Mitčela izpratni par gramatiku precīzāk

¹ Cita terminoloģija, sekojot Ferdināna de Sosīra *Vispārīgās valodniecības kursa* fragmentu tulkojumam žurnālā *Kentaurs XXI*, varētu būt “apzīmējums” un “apzīmējamais” (sk. Sosīrs, 1999, 74; sk. arī terminu tulkojumu krievu valodā – Cociop, 1998, 111).

² Mitčels runā par vietu (*site*), konstrukcijas komponentu un materiālu “repertuāru”, kas dažādos kontekstos var prasīt dažādu attēlošanu (*depiction*), tāpēc “reālās pasaules” vietā viņš ievieš terminu “konstrukciju pasaule”. Nozīme patiesuma funkciju izpratnē (*truth-functional meaning*) tiek paplašināta tā, ka šīs pieejas ietvaros var runāt arī par konstrukciju pasaules viens-pret-vienu atbilstību projektu pasaulei, proti, projekta realizāciju. (Sk. Mitchell, 1992, 65.)

³ Sk. Mitchell, 1992, 131; Mitčels arī norāda, ka šeit ir liela līdzība ar runas daļu jēdzienu (*ibid.*).

raksturo pievēršanās konkrētiem arhitektūras teorijas darbiem, kas tiek izmantoti kā piemēri, kuros mēģināts formulēt noteiktas kārtulas, kas var tikt izmantotas arhitektūras, kura nepakļaujas šim kārtulām, kritikai. Viņa mērķis ir, “lietot gramatiku, lai ierobežotu projekta pasaules iespējamās stāvokļus”.¹ Mitčels runā par šādas gramatikas ideālu, kad “arhitektūras gramatikas kārtulām jānodrošina ēku klases konstrukciju pasaulē pareizi veidotu reprezentāciju [projekta pasaulē – J. T.]”; vai citiem vārdiem sakot, “valodai, ko specificē gramatika, jāietver noteiktas klases katras iespējamās ēkas attēlojums, katram projektam šajā valodā jābūt iespējamai ēkai šajā klasē”.² Atšķirība no Vitgenšteina *Traktāta* loģiskās telpas, kura arī fiksē noteiktas valodas elementu savienojumu iespējamības, ir tā, ka verbālās valodas gadījumā klasiskās semantikas pieņēmumu ietvaros var runāt par valodas loģisko telpu, nespēcificējot, vai tā ir runātāja vai klausītāja loģiskā telpa, bet arhitektūras gadījumā – turklāt vairāk vai mazāk viegli formulējamu kārtulu noteikta veida vēsturiskās arhitektūras gadījumā – Mitčels izvēlas runāt par projekta, skatīta no arhitekta skatupunkta, loģisko telpu. Ja var runāt par to, ka arhitekts zina – kaut vai implicīti – šo gramatiku, tad šādu zināšanu nevar attiecināt uz skatītāju, ikdienas arhitektūras lietotāju.³ Arhitektūras nozīmei, ja arhitektūras valodas izteiksmes tiek definētas kā tas, ko saprot cilvēks, kurš redz arhitektūru, jābūt noteiktai attiecībā pret cita veida arhitektūras loģisko telpu.

(3) Mitčela darbā satopama arī tuvāka šī pētījuma ievirzei arhitektūras analīze, kurā tiek skatītas “lomas, ko ēkas un ēku daļas spēlē simbolu sistēmās”.⁴ Mitčels runā par nozīmi arī kā arhitektūras valodas iezīmi, saistot to ar references jēdzienu. Ēkām

¹ Mitchell, 1992, 139; par dažādu gramatisko ierobežojumu aplūkojumu saistībā ar klasisko arhitektūru, piemēram, Paladio darbiem – sk. Mitchell, 1992, 131–181.

² Mitchell, 1992, 181. Kā norāda Mitčels, protams, var būt atšķirīgi viedokļi par iespējamo noteikta tipa ēku klases ekstensiju, piemēram, uzskatot, ka Paladio gramatika pieļauj pārāk daudz vai pārāk maz iespējamību, kas nozīmēs atšķirības tajā, kas tiek saprasts ar terminu “Paladio villa” (*ibid.*).

³ Kā arhitektūras “lietošanas” pamatgadījums šajā pētījumā tiek pieņemta “skatīšanās”. Protams, arhitektūru, tas ir, konkrētas celtnes, var izmantot noteiktām funkcijām, arī nepievēršot uzmanību tam, kā šīs ēkas izskatās. Taču šajā gadījumā grūti attaisnot termina “arhitektūras nozīme” lietojumu.

⁴ Mitchell, 1992, 200; šeit ir arī atsauce uz Nelsona Gudmena rakstu *Kā ēkas nozīmē*.

un ēku daļām var būt četru veidu reference: denotācija, ekzemplifikācija, izteiksmība (*expression*)¹ un pastarpināta reference.

Ļoti reti ēkām var būt denotācija, piemēram, kad zivju restorāns attēlo zivi. Daudz biežāk tās ekzemplificē materiālu īpašības, proporcijas, simetrijas un citas formālās īpašības, vai funkcionālos raksturojumus, tādus kā spēku vai iedarbīgumu. Izteiksmība var sekot no ekzemplifikācijas, un var veidoties saliktas pastarpinātas references virknes.²

Savas pieejas, kas vērsta uz arhitektūras projekta nozīmju analīzi, kontekstā Mitčels ir skeptisks par šādu arhitektūras nozīmes izpratnes lietderību, sākot, ka mēs varam veikt derīgus secinājumus no faktiem un kārtulām, kā simboli tiek lietoti noteiktā kultūrā, bet būtu pādroši pieņemt, ka “jebkura šādu secinājumu kopa izsmel arhitektūras priekšlikuma nozīmi”.³

(4) Lai raksturotu šo pēdējo, lai arī skeptisko, Mitčela arhitektūras nozīmes raksturojumu, jāpievēršas tā pirmavotam – Nelsona Gudmena rakstam *Kā ēkas nozīmē*. Savā darbā *Mākslas valodas*, kas tapis pirms minētā raksta, Gudmenu galvenokārt interesē, vai arhitektūras rasējumu notācījas jeb pieraksta sistēma ir pietiekams kritērijs darba identitātei, vai mums jārunā par arhitektūru kā rasējumu valodu vai arhitektūru kā reālu, uzceltu ēku.⁴ Rakstā *Kā ēkas nozīmē*, izmantojot

¹ Termina “expression” (“izteiksmība”) lietojums šeit nav jāsauc ar tā lietojumu attiecībā uz valodas (nevis references) sfēru, piemēram, terminā “linguistic expression” (“lingvistiskā izteiksme”).

² Mitchell, 1992, 202. Lai raksturotu pastarpinātu referenci, Mitčels atsauca uz Vitrūvija aprakstu, kurā norādīts noteiktu orderu izmantojums noteikta veida dieviem, un secina: “Tādējādi, pateicoties tā kolonu izteiksmībai, tempļis dod mājienu (*alludes*) par dievību, kurai tas veltīts” (*ibid.*).

³ Mitchell, 1992, 203. Mitčela *Arhitektūras loģikai* šeit pievērsta relatīvi lielāka uzmanība tāpēc, ka tas ir viens no analītiskākajiem un izvērstākajiem šādas ievirzes darbiem arhitektūras teorijā.

⁴ Sk. Goodman, 1988, 218–221. Tas nav mazsvarīgs jautājums tajā ziņā, ka, piemēram, Sauls Fišers uzskata, ka iespējama arhitektūras notācījas (simbolu) sistēma, kura izvairās no Gudmena sprieduma, ka arhitektūras notācija nevar komunicēt dotā darba būtisko iezīmju summu, un, kas svarīgāk, Fišers uzskata, ka šāda notācija var kalpot par pamatu, lai arhitektūru skatītu kā neatkarīgu no konteksta. Turklāt pēc Fišera tas ir viens no estētikas uzdevumiem – “parādīt, kā ir iespējams atbrīvot arhitektūras darbus no to vēsturiskajām un ģeogrāfiskajām saitēm, saglabājot to identitāti un īpatnējās estētiskās īpašības” (sk. Fisher, 2000a, 273, 284). Šāds uzskats ir vēl viens arguments, lai aplūkotu klasiskās semantikas arhitektūras modeli.

Mākslas valodās definēto ekzemplifikācijas (*exemplification*) jēdzienu, ko viņš uzskata par galveno arhitektūras kā simbolu sistēmas raksturotāju, Gudmens apgalvo, ka ēka var ekzemplificēt jeb izteikt noteiktas īpašības un, ka šāda reference – ekzemplifikācija pēc Gudmena ir viens no references veidiem – darbojas pretējā virzienā kā denotācija.¹ Gudmena piemērs, lai raksturotu ekzemplifikāciju, ko viņš izmanto gan *Mākslas valodās*, gan rakstā *Kā ēkas nozīmē*, ir drēbnieka auduma paraugi.

Aplūkosim drēbnieka grāmatiņu ar maziem auduma paraudziņiem. Tie darbojās kā paraugi, kā simboli, kas ekzemplificē² noteiktas īpašības. Bet drēbes paraudziņš neekzemplificē visas tā īpašības; tas ir krāsas, drēbes raksta, tekstūras un noteikta auduma, bet ne lieluma, formas vai absolūtā svara vai vērtības paraugs. Nedz arī tas ekzemplificē visas īpašības – tādas kā, izgatavots otrdien –, kuras tam ir kopīgas ar dotā materiāla baķi jeb rulli. Ekzemplifikācija ir piederība plus reference. [...]

Ja piederība ir iekšēja, tad reference nav tāda; un tieši kuras simbola īpašības tiek ekzemplificētas, ir atkarīgs no tā, kuras no tām noteiktā simbolu sistēmā darbojas.³

Minētajā rakstā Gudmens apgalvo, ka ekzemplifikācija ir viens no galvenajiem veidiem, kā ēkas nozīmē. Viens no viņa piemēriem ir holandiešu arhitekta Gerita Rītvelda projektētā Šrēderes māja Utrehtā (1924), kura ir veidota tā, lai tās reference faktiski būtu noteikti tās struktūras raksturojumi.⁴ Tālāk Gudmens nošķir referenci uz

¹ Sk. Goodman, 1992, 370. Denotācija ir tas, ko parasti saprotam ar referenci, bet Gudmens šeit ievieš savu terminoloģiju: “Es lietoju “reference” kā ļoti vispārīgu un primitīvu terminu, kas aptver visus simbolizācijas veidus, visus [kaut kā] *pārstāvēšanas* gadījumus.” (Goodman, 1984, 55.) Ēkas viņaprāt var arī būt ar denotāciju (ar to saprotot “visu piktoriālo reprezentāciju”), piemēram, romānikas katedrālēm, kuru sienas ir klātas ar skulptūrām, atsevišķām to daļām piemīt denotācija, tomēr kopumā tas nav arhitektūrai raksturīgi (sk. Goodman, 1992, 369).

² Šajā gadījumā Gudmena terminu “exemplify” varētu arī tulkot kā “parāda ar piemēru”, bet šāds tulkojums neder, attiecinot terminu uz mākslu un arhitektūru, tāpēc tulkojumam izvēlēts jaunvārds “ekzemplificē”.

³ Goodman, 1988, 53. Piezīmē Gudmens arī norāda, ka ostensija, līdzīgi ekzemplifikācijai, izmanto paraugus, bet kamēr ostensija ir darbība, kurā tiek norādīts uz paraugu, ekzemplifikācija ir attiecība starp paraugu un to, kas ir tā referents (*ibid.*).

⁴ Sk. Goodman, 1992, 371. Gudmens šeit citē Viljama Džordiju (*Jordy*), ka Rītvelds “fragmentējis arhitektūru primitīvos lineāros elementos (kolonas, sijas un atvērumus ierāmējošie elementi) un plāknēs (sienu palielinājumi), lai padarītu redzamu ēkas “būvi”.” (*Ibid.*) Rītvelda projekta modeli sk. Gudmena

īpašībām, kas ēkai piemīt burtiski, ko viņš sauc vienkārši par “ekzemplifikāciju”, no metaforiski piemītošu īpašību ekzemplifikācijas, kas tiek nosaukta par “izteiksmību” (ekzemplifikācija, kā jau minēts, Gudmenam ir references veids).¹

Dženifera Robinsone rezumē Gudmena ekzemplifikācijas definīciju sekojoši:

Mākslas darbs *a* ekzemplificē predikātu *p* tad un tikai tad, ja *p* denotē *a* un *a* reference ir uz *p*. Izteiksme tiek analizēta kā metaforiska ekzemplifikācija – tas ir, attiecīgais predikāts denotē darbu drīzāk metaforiski, nekā burtiski.²

Robinsone norāda vairākas pozitīvas jaunā jēdziena iezīmes, pirmkārt, tas aptver veidu, kā mākslas darbs atklāj jeb “iemieso” tās tēmas un īpašības, par ko ir mākslas darbs, otrkārt, izskaidro, kā abstraktā māksla, piemēram, nepriekšmetiskā glezniecībā un tā sauktā “tīrā” instrumentālā mūzika var būt jēgpilna, neskatoties uz to, ka tās neko parastā veidā nereprezentē, un, treškārt, uzsver, ka tas, ko mākslas darbs izsaka, ir (vismaz daļēji) simbolu sistēmas, kurai mākslas darbs pieder, funkcija. Par jēdziena trūkumu viņa uzskata to, ka ne visa mākslinieciskā izpausme var tikt izteikta semantiskos terminos un ka mākslas darba simbolu sistēmas zināšana var būt nepietiekama, lai noteiktu, ko tas izsaka.³ Kā redzams, neviena no šīm iezīmēm nav saistīta specifiski ar ekzemplifikāciju kā arhitektūras nozīmes veidu, un jājautā, vai tādējādi šis jēdziens var aptvert arhitektūras raksturīgās iezīmes, turklāt attiekties arī uz to arhitektūru, ko grūti nosaukt par mākslu (piemēram, stihiskā apbūve, ikdienas, fona apbūve utt.).

Gudmena viedoklis par arhitektūru, atšķirībā no viņa darba *Mākslas valodas*, nav izpelņījies pārāk lielu ievērību, bet, kā norāda Moriss Lažo, Gudmena viedoklis

---

rakstā; ēkas attēlu sk., piemēram, Tafuri, Dal Co, 1979, 125, arī īpaši šai mājai un tās atjaunošanai veltītajā grāmatā – sk. Overy et al. 1988.

¹ Piemēram, telpas faktiski nekustās, to organizācija nav burtiski, bet tikai metaforiski dinamiska, metaforiski patiesi, ka gotiskā katedrāle lido un dzied, bet aplami, ka tā pagurst un kurn (sk. Goodman, 1992, 371–372).

² Robinson, 2000, 215. Definīcija ir valodiski neveikla, bet precīza, jo tajā izmantoti tehniski termini, kas nozīmē, 1) predikāta denotācija ir objekti, kas veido tā ekstensiju, 2) ekzemplifikācija kā references veids var darboties pretējā virzienā (it kā norādīt uz predikātu), 3) šeit – pēc Robinsones – jārunā nevis par īpašībām, bet predikātiem, jo Gudmens *Mākslas valodās* ieņem stingra nominālisma pozīciju (sk. *ibid.*).

³ Sk. Robinson, 2000, 215–216.

pelna uzmanību un tālāku izstrādāšanu, un ne tāpēc, ka ir vienīgais veids, kā aprakstīt estētisko simbolismu, ko var veikt citā – ierastākā un dabīgākā valodā –, bet tāpēc, ka ekzemplifikācija un izteiksmība, ko Gudmens saprot kā referenci, kas darbojas pretējā virzienā parastajai referencijai, tas ir, no arhitektūras objekta uz īpašību¹, ļauj saistīt šo estētisko simbolizācijas veidu ar citām references formām, kas sastopamas mūsu pieredzē.² Protams, šādas pieejas ietvaros mums jāatrod atbilde uz jautājumu, kad patiešām notiek ekzemplifikācija (kas ir kritērijs atsevišķajam references veidam, ko sauc “ekzemplifikācija”), un atbilde uz šādu jautājumu lielā mērā – kā norāda Lažo – paliek atklāta.³

Bez Mitčela un Gudmena mēģinājumiem analītiskā veidā runāt par arhitektūras nozīmi satopami vēl dažādi citi šī termina lietojuma veidi.

(5) Ar Gudmena arhitektūras nozīmes interpretāciju savu viedokli saista arī Maikls Mitias. Taču viņa domu gājiens orientēts uz arhitektūras nozīmes ekspresīvo dabu, kur arhitekts ir “arhitektūras valodas runātājs”, kurš izsaka nevis “aktuālas sajūtas – sava veida mentālas norises, ko indivīds pārdzīvo ikdienas dzīvē –, bet šo izjūtu dinamisko struktūru”.⁴

(6) Ričards Hils, runājot par nozīmi arhitektūrā,⁵ līdzīgi Polam Graisam, nošķir “dabīgo” un “ne-dabīgo” nozīmi, un Hilu pārsvarā interesē pēdējā, kas ir “domātās, iecerētās nozīmes, kuras pēc arhitekta vēlēšanās skatītājam jāaptver”.⁶ Hils ir skeptisks par gramatiskas struktūras saskatīšanu arhitektūrā, un līdz ar to mēģina ieskicēt, kādā veidā arhitektūras nozīme atšķiras un no verbālās valodas nozīmēm.

¹ Verbālās valodas semantikā īpašība ir predikāta intensija, bet tā ekstensija (reference) – objektu klase.

² Sk. Lagueux, 1998, 19, 32. Lažo pretēji Robinsonei ignorē jautājumu par Gudmena nominālismu un runā par īpašību, nevis predikātu.

³ Sk. Lagueux, 1998, 33. Gudmens līdzīgu jautājumu ir izvirzījis attiecībā uz mākslu, norādot, ka ar jautājumu “Kad ir māksla?” būtu jāaizvieto aplami veidotais – “Kas ir māksla?” (sk. Goodman, 1990, 76–91). Lažo raksta, ka, lai arī pārformulēts, šis jautājums, kas tad raksturo mākslu, ir grūti atbildams jebkurai mākslai, bet vēl jo vairāk, aplūkojot funkcionālu mākslu, kāda ir arhitektūra (sk. Lagueux, 1998, 32). Sk. arī Ketrinas Elginas līdzīgu norādi uz neskaidrībām, kuri simbola aspekti ir tie, kas ekzemplificē, un tieši uz kurām īpašībā ir to reference (Elgin, 2000, 222).

⁴ Mitias, 1994b, 105. “Izjūtu dinamiska struktūra” ir skaista metafora, ko grūti izmantot analītiskā refleksijā par arhitektūru.

⁵ Nozīmes jēdzienam veltīta vesela nodaļa Hila darbā – sk. Hill, 1999, 109–148.

⁶ Hill, 1999, 113.

Šeit viņš izdala divus momentus, pirmkārt, atšķirībā no valodas arhitektūras individuālajiem elementiem ir nozīme kādā nepatvaļīgā veidā. Hila piemērs ir skulpturāla ķieģeļu saulespuķe, kas izskatās līdzīga saulespuķei (viņš gan norāda, ka vārds “nepatvaļīgs” ir saistīts ar ilgstošu lietojumu un sabiedrības uzticību).¹ Otrkārt, Hils saka, ka arhitektūras nozīmē tas, kas ir redzams, ir arī tas, ko arhitektūra nozīmē; svarīgi, ka arhitektūrai šī iezīme ir kopīga ar līdzīgiem nozīmes veidiem skulptūras un piktorālā (attēlojošā) reprezentācijā.²

(7) Donalds Precozi par arhitektūras valodu un nozīmi runā no semiotikas pozīcijām kā par arhitektūras koda īpašību. No šādas “arhitektoniskas perspektīvas” gan istaba, gan šujmašīna istabas stūrī, gan koks aiz loga un kalns pie horizonta – lai cik arī atšķirīgi pēdējie trīs nefunkcionētu – var kalpot kā zīmju veidojumi sakārtotā un noteiktai kultūrai raksturīgā arhitektonisko zīmju sistēmā. Ar valodu arhitektūrai ir kopīga “sistēmiskā organizācija”, bet atšķirīgs ir pašu sistēmu veidojošo vienību raksturs.³ Savā darbā *Uzceltās vides semiotika* viņš raksta, ka “arhitektonisko veidojumu katrs aspekts ir savā ziņā jēgpilns. Katrs no zīmju hierarhijas dažādajiem zīmju tipiem nes savu nozīmības veidu: katrs funkcionē īpašā veidā.”⁴ Varētu teikt, ka tā ir nozīmēm pārbagāta pasaule, turklāt Precozi uz to attiecina arī noteiktā veidā interpretētu jēgas un references nošķirumu, sakot, ka arhitektoniskā veidojuma “nozīme” ir iekšēja konkrētajam kodam, bet “reference” var iesaistīt kulturāli līdzesošu tekstu doktrīnu vai pārliecību kopu, kas paši ir apzīmējoši veidojumi savu kodu ietvaros.⁵ Varētu teikt, ka semiotiskai arhitektūras interpretācijai sākumpunkts ir semiotiskais zīmes modelis, kur verbālā valoda ir tikai viens no tā veidiem; arhitektūra tiek skatīta šī modeļa ietvaros un drīzāk tiek uzsvērtā tās atšķirība no verbālās valodas, nevis izmantots verbālās valodas teoriju konceptuālais aparāts arhitektūras interpretācijā.⁶

¹ Sk. Hill, 1999, 121.

² Sk. Hill, 1999, 122. Varētu piebilst, ja “redzams” paplašina uz “redzams un dzirdams”, tad šī iezīme arhitektūras nozīmei ir kopīga arī ar muzikālo nozīmi.

³ Sk. Preziosi, 1979a, 4, 7.

⁴ Preziosi, 1979b, 61.

⁵ Sk. Preziosi, 1979b, 63.

⁶ Tas, protams, noved pie jautājuma par sintaktisko arhitektūras zīmju strukturējumu visos to – formālajos un materiālajos – aspektos (formālajā aspektā šeit, piemēram, tiek runāts par “šūnām”, “matricām” un “formām”). Ja šāds viedoklis ir jāklasificē, tas ir tuvāks klasiskajam semantikas modeli

(8) Roberts Heršbergers savā disertācijā, kuras viens no uzdevumiem ir "attīstīt nozīmes teoriju arhitektūrā", uzsvāru liek uz arhitektūras nozīmi, kad arhitekti paredz tā, ko viņi projektē, nozīmi, un nespeciālisti piedēvē nozīmi tam, ko viņi pieredz.¹ Tādējādi tiek noliegts, ka arhitektūras objektiem ir kāda implicīta (pašiem par sevi piemītoša) nozīme, un vienīgo nozīmi, kas tiem var būt, tiem piešķir cilvēki; šīs nozīmes ir rezultāts cilvēka individuālai arhitektūras objekta pieredzei.² Taču šādi ieskicēta nostāja domāta, kā pamats tam, lai arhitekti varētu sekmīgāk darboties, tā nav domāta arhitektūras kā valodas teorijai, kas eksplicētu arhitektūras nozīmes jēdzienu, iesaistot tajā arhitektūras skatītāja lomu kā semantikas modeļa sastāvdaļu.³

(9) Džonatans Heils arhitektūras interpretāciju saista ar divējādu attieksmi pret "nozīmi". Pirmkārt, attieksmi pret arhitektūru kā tehnoloģiju (*engineering*), kurai nav nekādas pretenzijas uz komunikāciju un kas ir tikai derīgas, izmantojamas telpas konstruēšana, kura balstās uz formulu "forma seko funkcijai", un, otrkārt, tai pretēju attieksmi, kas arhitektūru uzskata par mākslu.⁴ Savā darbā *Celtniecības idejas*, ko Heils nosauc arī par *Ievadu arhitektūras teorijā*, viņš mēģina skatīt šo arhitektūras subjektīvo (māksliniecisko) raksturu saistībā ar indivīda preceptuālo pieredzi, kā to varētu interpretēt balstoties uz fenomenoloģijas tradīciju, bet objektīvos faktorus, kas strukturē mūsu pieredzi, aplūkot strukturālisma, semiotikas un marksisma tradīcijā.¹ Pats Heila darbs ir tikai citu autoru viedokļu īss sistematizējums, taču pati pieeja dažādo uzskatu sistematizācijai iezīmē problēmu, uz ko norāda arī semiotiskā

---

tajā nozīmē, ka visus arhitektūras nozīmei būtiskos, arī kontekstuālos momentus, mēģina interpretēt pēc vienas – semiotiskās zīmes izpratnes – shēmas. Šīs shēmas piedāvātajā nozīmju daudzveidībā grūti izdalīt tieši arhitektūrai raksturīgo (sk., piemēram, raksturīgu Precozi apgalvojumu, ka "ļoti reālā nozīmē gandrīz jebkas perceptuāli sajūtams var tikt lietots ar nozīmi, sākot ar smalkām krāsas, tekstūras vai apgaismojuma variācijām, līdz veidojumu ģeometriskajām konfigurācijām, ietverot ne tikai pašu objektu formas – attiecībā pret citām formām –, bet arī to attiecīgo novietojumu" – Preziosi, 1979b, 63).

¹ Sk. Hershberger, 1995, 7, 9.

² Sk. Hershberger, 1995, 10–11.

³ Sk. raksturīgus Heršbergera izteikumus: "Tas ir arhitekta pētījums arhitektiem", un "pētījums nav domāts, lai radītu arhitektūras kā komunikācijas vai nozīmes teoriju, [...] Tas ir iecerēts kā pētījums par nozīmes lomu arhitektūrā" (Hershberger, 1995, 11, 15). Atsevišķi arhitektūras nozīmei veltīti Heršbergera raksti (sk. piemēram, Hershberger, 1988) iekļaujas vides estētikas jautājumu lokā.

⁴ Sk. Hale, 2000, 4–5.

interpretācija – vai arhitektūras nozīme jāsaista ar arhitektūras estētisko pieredzi, arhitektūru kā mākslu, vai jebkādu cilvēku būvniecisko (plašākā nozīmē – vidi veidojošo) aktivitāti.²

(10) Citā arhitektūras teorijas “uzmetumā”³ Nils Lunings Praks norāda, ka, lai arī verbālo sacījumu semantiskā analīze ir daudz vienkāršāka, nekā tā ir ēku gadījumā, taču simboliskais mehānisms ir viens un tas pats. Vienkāršākajā gadījumā tas sastāv no trim posmiem: simbols kādam (interpretam) reprezentē kādu objektu (denotātu). Sarežģītākā, proti, arhitektūras gadījumā, – simbola reference interpretam ir jēdziens, kurš tālāk saistīts ar objektu, kur objekts ir simbola konotācija, piemēram, klasiskais orderis Paladio (kā interpretam) simbolizē antīko kultūru.⁴ Tomēr jāatzīmē, ka šādu dažādu lingvistiskās nozīmes teorijas terminu lietojumu var saukt tikai par metaforisku izteiksmes veidu, kā runāt, piemēram, par Paladio arhitektūras saistību ar antīko kultūru.

(11) Lelanda Rota arhitektūrai veltītais darbs *Arhitektūras saprašana: Tās elementi, vēsture un nozīme* jau savā nosaukumā izmanto divus semantikas terminus, taču tas ir kopīgs apzīmējums vispārīgajām formas, konstrukcijas un uztveres, kā arī konkrētajām arhitektūras objektu analīzēm, “klusajai kultūras valodai, ko izsaka katra ēka” – paši termini sīkāk šeit nav analizēti.⁵

(12) Šis uzskaitījums jāturpina ar arhitektūras kā valodas interpretācijai nozīmīgiem rakstu krājumiem, kurus lielā mērā ietekmējusi semiotikas tradīcija un kuri jau minēti šī darba ievadā.⁶ Pirmajā no tiem – *Nozīme arhitektūrā* –, kas iznāk

---

¹ Sk. Hale, 2000, 5–6.

² Protams, termina “estētisks” lietojumu var paplašināt, attiecinot to arī uz ikdienas apbūvi, taču tas nemaina pašu nošķirumu starp to, ko varētu saukt par “estētisku” jeb “izcilu arhitektūru”, un ikdienas jeb fona apbūvi (sk. sīkāk pa to šīs nodaļas nobeigumā).

³ Raksturīgi, ka Praks savas grāmatas apakšvirsrakstā – *Ieguldījums arhitektūras teorijā* – it kā atrunā sava darba nepilnīgo vai nesistemātisko raksturu.

⁴ Sk. Prak, 1968, 15.

⁵ Sk. Roth, 1994, xxix. Vēl viena valodiska, bet sīkāk neizvērsta, arhitektūras interpretācija ir Frederika Žīla darbā, kur lietots gēstalta jēdziens, lai runātu par “arhitektūras kompozīcijai piešķirto vizuālo nozīmi un realizētu mūsu koncepciju par ēku tās attiecībā pret tās funkcijām un apkārtni, kurā tā ir novietota” (Jules, 1979, 21).

⁶ Jencks, Baird (eds.) 1970; Broadbent, Bunt, Llorens (eds.) 1980a; Broadbent, Bunt, Jencks (eds.) 1980b.

1969. gadā, Čārlzs Dženks veic dažādas piezīmes par verbālās valodas un arhitektūras līdzību. To raksturu varbūt vislabāk rezumē viņa apgalvojums, ka “katra forma apkārtējā vidē, vai zīme valodā, ir motivēta, vai spēj būt motivēta”, citiem vārdiem sakot, “tajā brīdī, kad tiek izgudrota jauna forma, tā iegūs, *neizbēgami*, kādu nozīmi”.¹ Tas principā – līdzīgi kā Donalds Precozi apgalvojumu gadījumā – noraida iespēju runāt par arhitektūras būtiskām atšķirībām no jebkurām citām cilvēku radītām formām, kuras tādējādi arī varētu uzskatīt par analogām lingvistiskajai nozīmei.

Atšķirīga pieceja ir minētā krājuma citā rakstā *Urbānisms un semioloģija*, kurā tiek mēģināts skatīt pilsētas elementus, precīzāk, noteiktus vēsturiski veidotus to tipus, kā apveltītus ar nozīmēm. Viens no piemēriem šeit ir Kloda Levi-Strosa aprakstītais Dienvidamerikas Bororo indiāņu ciemats², kura “dažādi elementi (būdas, vīriešu māja un centrālā laukuma daļas) kopā veido sistēmu: katra no daļām, lai arī tai pietrūkst individuāla autonomija, tomēr iegūst nozīmi tieši pateicoties savstarpējām saistībām”.³

Savukārt Žils Durflē, valodu saprotot kā komunikācijas sistēmu, kā institucionalizētu zīmju ansambli interpretē arī arhitektūru, kas vismaz daļēji var tikt identificēta ar citām lingvistiskām struktūrām. Taču viņa rakstā interesantāks ir jautājums par arhitektūras izteiksmju noteikšanas kritēriju, kas atkarīgs no to konteksta.⁴

Džefrijs Brodbents min visdažādākās valodas teorijas sākot ar Sosīru un beidzot ar Čomski, galvenais viņa pieejā ir uzsvars uz arhitektūras nozīmes sociālo raksturu pretstatā arhitekta vai skatītāja individuālajam skatu punktam.⁵ Arī viņš piemin Gerita Rītvelda projektēto Šrēderes māju, taču tas viņam ir “bēdīgs stāsts par arhitektu, kurš ignorēja to [sabiedrisko līgumu – J. T.] un iebūvēja savā darbā nozīmi,

---

¹ Jencks, 1970, 11.

² Sk. Леви-Строс, 2000, 43.

³ Choay, 1970, 27.

⁴ Sk. Dorflès, 1970, 39, 47. Sk. par to sīkāk nākamajā paragrāfā.

⁵ Sk. Broadbent, 1970; daudzi apgalvojumi paliek tikai deklaratīvu paziņojumu līmenī, piemēram, “pati ēka var nest nozīmes tādā veidā, kā to dara teikumi” (*ibid.*, 73).

kura bija tik tālu priekšā sabiedriskajam līgumam, ka netika saprasta savā laikā, un kopš tā laika arī paliek nesaprasta”.¹

Savukārt Kristians Norbergs-Šulcs šajā rakstu krājumā, arhitektūru saprotot kā mākslu, arhitektūras nozīmi skata tās spējā “konkretizēt augstākus objektus jeb ‘vērtības’”.² Tas ir saistīts ar Norberga-Šulca orientēšanos uz fenomenoloģisko metodi, kuru kā pamatu arhitektūras analīzei viņš skaidri norāda savā pēdējā darbā *Arhitektūra: Klātbūtne, valoda, vieta*.³ Gan verbālās, gan arhitektūras valodas reference ir viena un tā pati pasaule, tāpēc tām jābūt strukturāli harmoniskām, tās abas ir esamības mājvieta, kas savukārt tiek saprasta kā visaptveroša saprašanas forma. Citiem vārdiem sakot, cilvēku apmetnes un ēkas izsaka dzīves pasaules saprašanu kā klātbūtni (*presence*).⁴ Balstoties uz šāda pamata Norbergs-Šulcs runā par arhitektūras valodas lietvārdiem, piemēram, “kolona”, “logs”, “doms”, “tornis” utt., kuri visi ir apveltīti ar to pašu pamatstruktūru. Verbālās valodas lietvārdi atbilst arhitektūras lietām jeb geštaltiem, kas, parādot to saistību ar formu, tiek analizēti tipoloģijas, morfoloģijas un topoloģijas kategorijās.⁵

¹ Broadbent, 1970, 69. Šobrīd gan šī ēka ir guvusi atzišanu un ir restaurēta; arī pats mājas tapšanas process raksturīgs ar ciešu pasūtītāja un arhitekta sadarbību (par to sīkāk sk. Overy et al. 1988).

² “Tā [arhitektūra – J. T.] dod vizuālu izteiksmi idejām, kuras kaut ko nozīmē cilvēkam, jo tās ‘sakārto’ realitāti.” (Norberg-Schulz, 1970, 223.) Nav mazsvarīgi, ka raksta pamatā ir lekcija, kura domāta arhitektūras “ekspresionistisko” tendenču (kas parādās kā reakcija uz funkcionālismu) izskaidrojumam (*ibid.*, 227). Līdzīgi arhitektūru kā “iemiesotu nozīmju un vērtību jomu” skata Džons Haldeins nesenākā publikācijā (sk. Haldane, 1999, 9).

³ Sk. Norberg-Schulz, 2000, 125.

⁴ Sk. Norberg-Schulz, 2000, 127.

⁵ Sk. Norberg-Schulz, 2000, 126, 127–129. Morfoloģiju var saprast sekojoši: “*Geštalts* kļūst figūra, kad tas tiek ieviests, tas nozīmē teikt, kad tam tiek piešķirta noteikta veida konfigurācija. Apļveida vai izstieptas ēkas, domi vai torņi, kļūst reāli tikai tad, kad tie pieņem formu kā konkrētas “lietas”.” (*Ibid.*, 159.) Ar topoloģiju tiek saprasta telpiskā organizācija, par kuru Norbergs-Šulcs raksta, ka tā “sastāv ne tikai no teritoriālajiem dalījumiem reģionos un zonās, kurās var izvietot dažādas darbības, bet tai jānodarbojas arī ar robežām un saistībām. Vispārīgi tā atbilst dzīvei *uz zemes* un tāpēc prasa “ritmu”, kas ir, tā teikt, organizēta “kustība”. No tā izriet, ka tradicionālais jēdziens par telpu kā kvantificējamu *res extensa* jāpapildina ar *kvalitatīvu* “ekzistenciālu” saprašanu.” (*Ibid.*, 189.) Šī pētījuma terminoloģijā to var saprast kā norādi uz arhitektūras telpiskā konteksta semantisko relevantumu (sk. sīkāk par to šī darba 4. nodaļā).

(13) Vairāk kā desmit gadus vēlāk izdots otrs rakstu krājums *Zīmes, simboli un arhitektūra* turpina šo pārsvarā semiotisko tendenci, taču tajā – kā apgalvo tā sastādītāji – ņemta vērā kritika no anglosakšu arhitektu un teorētiķu puses.¹ Umberto Eko savā apjomīgajā rakstā *Funkcija un zīme: Arhitektūras semiotika* eksplīcē visus galvenos semiotiskos terminus attiecībā uz arhitektūru. Galvenais secinājums varētu būt tāds, ka tās ir arhitektūrai ārējas funkcijas un vērtības, ko arhitektūra mums pavēsta, jautājums ir tikai, vai arhitektūra seko kaut kam iepriekš dotam, vai pati ietekmē veidu, ka mēs dzīvojam.²

Rakstu krājumā sastopama arī pieeja, kas skata “arhitektūras nozīmes struktūru” kā “multidimensionālu rāmi”, ar kura palīdzību arhitekti ir saistīti ar saviem ražojumiem.³ Kopējo semiotisko pieeju, pastāvot atšķirībām detaļās, vislabāk raksturo Dženksa teiktais:

Skaidrs, ka arhitektūras zīmes līdzīgi citām zīmēm ir divkāršas vienības, kurās, ir izteiksmes plakne (apzīmējošais) un satura plakne (apzīmējamais). Apzīmējošie tiecas būt (bet tā tam nav vienmēr jābūt) formas, telpas, virsmas, apjomi, kuriem ir iepriekš segmentētas īpašības (ritms, krāsa, tekstūra, blīvums utt.) [...]

Arhitektūras apzīmējamie var būt gandrīz jebkura ideja vai ideju kopa, ja vien tās nav pārāk garas vai kompleksas.⁴

¹ Trešais daļēji to pašu redaktoru arī tajā pašā gadā izdots rakstu krājums *Nozīme un izturēšanās uzceltā apkārtējā vidē* veltīts jaunai pieejai – balstītai apkārtējās vides psiholoģijā.

² Sk. Eco, 1980a, 57–58. Arī cits semiotikas pārstāvis Mario Gandelsonas runā par “ārējo” nozīmi, kas varētu būt estētiskā, funkcionālā vai strukturālā nozīme; ēkas (tās elementu terminos vai ēkas kā veseluma) attiecību ar šo ārējo nozīmi viņš sauc par semantiskās dimensijas funkcionēšanu (sk. Gandelsonas, 2003, 197). Aplūkotajā krājumā Eko sniedz arī grieķu ordera kolonas semiotisku analīzi (sk. Eco, 1980b). Tā tiek sīkāk apskatīta šīs nodaļas nākamajā paragrāfā.

³ Sk. Blau, 1980, 333.

⁴ Jencks, 1980b, 73–74. To, ka tās var būt gandrīz “jebkuras idejas”, norāda viņa piemērs tam, kas nevar būt arhitektūras zīmes apzīmējamais, proti, “mēs nevaram reprezentēt Einšteina vienādojumus ar ēkām” (*ibid.*, 74), bet, protams, tikai tāpēc, ka vienādojumi ir vienkārši pārāk gari.

Šo semiotisko pieeju Dženks izmanto arī postmodernās arhitektūras interpretācijā,¹ un viena no arhitektūras zīmes uztveres iezīmēm, ko viņš raksturo, ir saistīta ar salīdzināšanu, kas implicīti darbojas atsevišķas ēkas vai tās elementa saprašanā: "Cilvēki pastāvīgi skata vienu ēku citas terminos, vai līdzīga objekta terminos, īsi sakot – kā metaforu."² To varētu saprast arī kā norādi uz netelpiska, ar skatītāja priekšstatiem par arhitektūru saistīta konteksta lomu arhitektūras semantikā, taču Dženksam viņa izvēlēta semiotiskā pieeja ļauj runāt par to, izmantojot tikai pašu arhitektūras zīmi raksturojošus terminus.

(14) Pēdējais no minētajiem rakstu krājumiem nozīmi mēģina empīriski bāzēt cilvēka un apkārtnes savstarpējā ietekmē. Šādas pieejas pamattēze apgalvo, ka "cilvēki reaģē uz apkārtni nozīmju, kuras viņiem iemieso apkārtnē, terminos".³ Nozīme šeit netiek saistīta ar arhitektūras teoriju un semiotiku vai citu līdzīgu pieeju – termins tiek balstīts citā vārda "nozīme" lietojumā ikdienas valodā, proti, tajā, kurā mums kaut kas ir svarīgs vai nozīmīgs, kurā tas mūs iespaido, izraisa dažādas emocijas utt. Plašāks teorētiskais konteksts šeit ir apkārtējās vides estētika un neverbālās komunikācijas teorija, kas sīkāk šeit netiks aplūkotas⁴.

Secinājumi par semantisko terminu lietojumu arhitektūras interpretācijā

Rezumējot šos viedokļus un tajos iesaistīto jēdzienu interpretācijas, var teikt, pirmkārt, ka viens no modeļiem arhitektūras izteiksmju (elementu) nozīmei meklējams arhitektūras projekta un arhitektūras konstrukciju pasaules attiecībā, un ar to saistītajā gramatikas jēdzienā, ar gramatiku domājot ierobežojumus projektu pasaules elementu iespējamajām kombinācijām. Arhitektūra – kā tas tiek pieņemts

---

¹ Dženksa darbs *Postmodernās arhitektūras valoda* iznāk 1977. gadā, tās pēdējais, papildinātais izdevums, kas lietots arī šajā pētījumā, ar nedaudz izmainītu nosaukumu – *Jaunā paradigma arhitektūrā: Postmodernisma valoda* – 2002. gadā (sk. Jencks, 2002). Šajā Dženksa darbā raksturoti arī termini "sintakse" un "semantikā", kuru lietojums Dženksa izpratnē tiks aplūkots nākamajos paragrāfos.

² Jencks, 2002, 26. "Jo nepazīstamāka ir jaunā ēka, jo vairāk tā tiks salīdzināta ar to, kas ir zināms. [...] Tā saliekamie dzelzsbetona režģi, kad tie pirmo reizi tika lietoti ēkās piecdesmitajos gados, tika skatīti kā "siera rīves", "bišu stropi", "ķēžu posmu žogi", kamēr desmit gadus vēlāk tie tika skatīti funkcijas terminos "tas izskatās pēc daudzstāvu garāžas"; no metaforas pārvēršoties par klišeju" (*ibid.*).

³ Rapoport, 1982, 13.

⁴ Sk. par to Rapoport, 1982; Nasar (ed.) 1988.

šajā pētījumā – gan rodas konstrukciju pasaules elementiem realizējot kādu no projektu pasaules iespējamībām, taču pats termins “projektu pasaule” kā tas tiek saprasts, piemēram, Mitčela pieejā, tieši nav izmantojams arhitektūras semantikā, ja ar arhitektūru saprot realizētu, aktuāli pastāvošu ēku arhitektūru. To var pamatot, ja iedomājamies projektu pasaules simbolu sistēmā būtiskas atšķirības – varētu teikt atšķirības projektu pasaules loģiskajā telpā, kas reizē ir atšķirības projektu arhitektūras nozīmē –, kuras nav uztveramas arhitektūras skatītājam jeb lietotājam. Arhitektūras objekta identitāti gan var saistīt ar šādi saprasta projekta jēdzienu, un projekta valodas simboliem tādējādi atbildīs arhitektūras izteiksmju nozīmes (nozīmei jāfiksē identitāte), realizējot klasiskās semantikas ideālu – atbrīvojot valodas pamatizteiksmi (verbālajā valodā – teikumu) no konteksta ietekmes. Tikai, kā jau teikts, šādi interpretēta nozīme būs arhitektūras notācija, nevis arhitektūras, ko aktuāli uztveram, nozīme.

Otrkārt, jāatzīmē divi jēdzieni analītiskajā estētikas tradīcijā – ekzemplifikācija un metaforiskā ekzemplifikācija jeb izteiksmība –, kas ievesti, lai konceptualizētu veidu, kādā arhitektūra mums ir nozīmīga. Taču ekzemplifikācija pārsvarā attiecas uz ēku kā arhitektūras objektu, kurš ir ekzemplifikācijas attiecībā ar kādu predikātu, bet jautājumu par ēku veidojošo izteiksmju nozīmi šādā pieejā grūti izvērst. Varētu pieņemt, ka ēku veidojošo izteiksmju nozīme ir to loma šīs references (ekzemplifikācijas) noteikšanā, un runāt šādas teorijas ietvaros par ēku veidojošām jēgpilnām vai pretjēgas izteiksmēm atkarībā no tā, vai ēkas elementi “piedalās” vai “nepiedalās” ekzemplifikācijā. Tomēr jautājums, kā ekzemplifikācijas jēdziens var palīdzēt noteikt arhitektūras elementu semantiskās lomas jēgpilnu izteiksmju gadījumā, paliek nenoskaidrots. Nemaz nerunājot par to, ka termins “piedalās ekzemplifikācijā” šķiet saprotams tikai tā, ka arī dotais (jēgpilnais) elements ekzemplificē doto predikātu.

Treškārt, jāatzīst, ka lielākā daļa semantisko terminu lietojumu arhitektūras teorijā saistīta ar semiotisko tradīciju, kurā arhitektūra, tāpat kā valoda, ir tikai viena no zīmju sistēmām ar nozīmi “pārpildītā” apkārtējā pasaulē. Līdz ar to rodas grūti atbildams jautājums, kas arhitektūras zīmju funkcionēšanā ir tikai tām raksturīgs un atšķirīgs no pārējām zīmju sistēmām. Tomēr refleksija par arhitektūras līdzību ar citām zīmju sistēmām – piemēram, ar piktorālo (attēlojošo) reprezentāciju – var būt ar paskaidrojošu vērtību, noskaidrojot arhitektūras izteiksmes nozīmes funkcionēšanu.

Aplūkotajos uzskatos parādās arī jautājums par arhitektūras un mākslas, semantiskās nozīmes un estētiskās “kvalitātes” attiecību. Nedaudz atšķirīgā veidā arhitektūras nozīme var tikt skatīta arī saistībā ar tās ekspresīvo, emocionālo jeb ekzistenciālo vērtību cilvēku dzīvē (tas daļēji sasaucas ar apkārtējās vides estētikas pieeju, kas citos terminos mēģina runāt par arhitektūras vietu cilvēku dzīvē). Tomēr kopumā šādas interpretācijas varētu saukt par nesemantiskām arhitektūras izpratnēm, jo mēs kaut ko saprotam vai nesaprotam neatkarīgi no tā estētiskās vērtības vai eksistenciālās nozīmības.¹

Mēģinājumi – galvenokārt semiotiskajā tradīcijā – atrast precīzāku, detalizētāku aprakstu tam, kas ir arhitektūras vēstījuma saturs, notiek, meklējot to dažādā iespējamajā saatiecinājumā ar apkārtējās pasaules, saprastas un strukturētas noteiktu teorētisko pieņēmumu karkasā, elementiem. Šāda vispārīga formulējuma veidā to varētu arī pieņemt. Tomēr, lai to skaidri izvērstu, nepieciešams atbildēt, pirmkārt, kāda ir šīs saatiecināšanas attiecība, ja par paraugu kalpo valodas interpretācijas modeļos dotās lingvistisko izteiksmju un pasaules attiecības, un, otrkārt, – neatkarīgi no šāda saatiecinājuma pieņemšanas – jāatbild, kāda ir arhitektūras valodas elementu struktūra, tās galvenās izteiksmes, kā arī, kādi ir to noteikšanas kritēriji (zinot, ka verbālās valodas gadījumā uz līdzīgiem jautājumiem ir, lai arī dažādas, tomēr skaidri formulētas atbildes).

Attaisnojums nozīmes jēdziena lietojumam arhitektūrā (I)

Kā parādīts pētījuma pirmajā nodaļā, jau semantiskās tradīcijas sākumā Frēges un agrīnā Vitgenšteina valodas filozofija iezīmēja divas daļēji atšķirīgas pieejas – semantisko duālismu un semantisko monismu –, kas nosacīti ir paralēlas intensionālo un ekstensionālo semantiku principiem. Tīra ekstensionālisma pieeja kā nevajadzīgu jeb lieku var paziņot pašu terminu “nozīme”, ka tas redzams Kvaina filozofijā, un tad šķietami tiek atcelts jautājums par nozīmi arhitektūrā un termina “arhitektūras izteiksmes nozīme” lietojumu. Turklāt, ja netiek atrasts kāds izomorfisks termins

---

¹ Protams, iespējami arī citādi uzskati (piemērs tam būtu 2. nodaļā minētā Zemaha interpretācija par vēlīnā Vitgenšteina nozīmes koncepciju) – tomēr šajā jautājumā nepieciešama izšķiršanās par pētījuma ievirzi, kur analītiskajā tradīcijā balstītai pieejai neatbilst šāds veids, kā runāt par arhitektūras nozīmi.

“patiesuma vērtību” terminam, kā tas tiek lietots verbālās valodas modeļos, tad arhitektūras kā valodas izpratne paliek vien plaši izmantotas metaforas līmenī.

Taču, skatot nozīmes teorijas plašāk, ne tikai ārpus tīri ekstensionālas paradigmas, bet arī ņemot vērā tos modeļus, kas nojauc vai vismaz apšaubā sistemātisku valodas teoriju, kādu analītiskā filozofija to mēģinājusi veidot, un pieņemot šī darba pirmās daļas secinājumus, ka nozīmes jēdzienam ir pragmatiska funkcija, var attaisnot šī jēdziena lietojumu arhitektūrā. Tādējādi filozofiskās valodas teorijas var tikt skatītas kā modeļi valodas darbības izprašanai un var atzīt, ka arī klasiskās semantikas modeļiem ir bijusi ne tikai vēsturiska loma valodas darbības konceptualizācijā, bet gan, ka atsevišķās valodas situācijās šīs teorijas strādā pietiekoši labi, neskatoties uz citu (plašāku) konceptuālo aprātu esamību. Tāpēc būtu lietderīgi arī arhitektūras interpretācijas modeļi sākotnēji veidot pēc analogijas ar klasisko semantiku, tas ir, arhitektūru saprast kā struktūru, veidotu no nobeigtām izteiksmēm – atsevišķiem arhitektūras objektiem –, kuru saprašanai nav nepieciešams ņemt vērā izteiksmju lietojuma aspektus, kas ietver nelingvistiskos, vai šajā gadījumā – nearhitektūras, momentus.

Saglabājot sākotnējo termina “nozīme” izpratni, ka nozīme ir tā, ko saprotam, bet neuzskatot to par patstāvīgu vienību, kura pretendē uz kādu noteiktu ontoloģisku statusu, galvenais uzdevums ir sniegt nozīmes izskaidrojumu, proti, uzrādīt modeli, kura ietvaros termins var tikt lietots un iegūst savu jēgu. Šādi saprastā nozīmes jēdziena attaisnojumā varētu būt divi soļi: pirmkārt, raksturot termina “nozīme” iespējamo lietojumu ne tikai arhitektūras, bet arī citu izteiksmes veidu interpretācijā, un, otrkārt, iezīmēt tā vietu klasiskai semantikai vairāk vai mazāk izomorfā modelī. Pirmais solis palīdzētu saprast tās problēmas, kas rodas verbālās semantikas modeļu izmantojumā ārpus verbālās valodas sfēras, kā arī konceptualizēt arhitektūras nozīmes atšķirīgās iezīmes. Vizuālais attēls ir verbālajai valodai šķietami tuvākais izteiksmes veids, jo šeit pastāv attēla saistība ar attēloto (varētu pieņemt, ka attēlotais primāri ir realitāte, līdzīgi kā patiesu vai aplamu teikumu gadījumā). Jāatceras arī, ka Vītgenšteins, izveidoja savai semantikai būtisko loģiskā attēla jēdzienu, vispārinot telpiska attēla gadījumu. (Attēla interpretācija “attēlojošā” un “attēlojamā” terminos līdzinās arī semiotikas shēmas attiecībām Sosīra modelī, kas ir pamatā daudziem mēģinājumiem runāt par nozīmi arhitektūrā.) Attēla semantika var dažādos aspektos

tikt salīdzināta ar muzikālo nozīmi, kuras līdzība ar verbālo valodu savukārt uzsvērtā vairākās vēlinā Vitgenšteina piezīmēs.¹

Vizuālā attēla nozīme

Kā jau minēts, viens no veidiem kā attēla gadījumā iespējams lietot terminu “nozīme” – saistīt to ar attēlojošā un attēlojamā attiecību. Vispārīgu šīs attiecības shēmu var atrast Vitgenšteina loģiskā attēla teorijā. Pati valodas izteiksmju nozīme šajā modelī iespējama pateicoties tam, ka valodas pamatizteiksmes – teikumi – darbojas kā loģiskais attēls. Attiecinot šo attiecību uz vizuālo attēlu, būtu jājautā: kas ir attēla semantiskās vienības? Ja attēls darbojas līdzīgi verbālajai valodai, tad tam ir noteikts strukturējums, tā izteiksmēm piemīt nozīme, vizuālo izteiksmju saistību nosaka sintaktiskas kārtulas utt. Verbālajā valodā var nošķirt teikumus un vārdus vai precīzāk, piemēram, Frēges semantikas ietvaros, pēdējo gadījumā runāt par īpašvārdiem, predikātiem, attiecību izteiksmēm, funkciju izteiksmēm. Bet kādas ir attēla vizuālās izteiksmes un kas ir tā mazākās daļas? Atbildi šķiet varētu sniegt patiesuma jēdziens, jo attēls kaut ko attēlo, ir salīdzināms ar attēloto un tādējādi saucams par patiesu vai aplamu. Tā būtu arī viena no atšķirībām, salīdzinot to ar mūziku, jo mūzikas izteiksmēm nevar piemērot šādu patiesuma jēdzienu, un mūzikas saatiecinājums ar kaut ko tai ārēju nevar būt par pamatu muzikālo izteiksmju strukturējumam.²

---

¹ Mūzika kā valoda pieminēta arī *Traktātā* – lai arī pavisam citā veidā, proti, raksturojot “attēlojošo attiecību”, kādā viena pret otru atrodas, piemēram, simfonija, partitūra un gramofona plate (sk. *Traktāts*, 4.01–4.0141). Mēģinājumu apkopot dažādos Vitgenšteina piezīmēs izkaisītos izteikumus par mūziku sk. Džerolda Levinsona rakstā *Muzikālā domāšana* (Levinson, 2003). Muzikālo izteiksmju semantikas un verbālās valodas semantikas salīdzinājuma svarīgums ir arī viena no šī darba pamatā esošām intuīcijām (sk. Taurens, 2001c, Taurens, 2004a). Pirms šī pētījuma mēģinājumu salīdzināt vizuālā attēla un verbālās valodas semantiku sk. Taurens, 2001d. Taču šajā pētījumā izteiktie secinājumi dažkārt ir pilnīgi pretēji tiem, kas veikti minētajā rakstā.

² Diskusija par šo tēmu ir atvedināma uz Eduarda Hanslika polemiku ar romantiķiem viņa 1854. gada darbā *Par skaisto mūziku*, kurā viņš apgalvoja, ka “mūzika runā ne tikai ar toņiem, bet arī tikai toņos” (Hanslik, 1982, 138), ka formas un satura nošķirums attiecībā uz muzikālo tēmu var vest tikai pie pretrunas (*ibid.*, 141). Interesanti, ka līdzīgi uzskati vēlāk ir atrodami Vitgenšteina laikabiedra Arnolda Šēnberga idejās par mūziku (sk. Janik, Toulmin, 1973, 102–112; Taurens, 2004a, 140–141).

Taču, kas nosaka šo saistību ar attēloto? Vitgenšteina *Traktāta* gadījumā tā tiek vienkārši postulēta, bet jāņem vērā, ka vizuālie attēli ir ļoti atšķirīgi, piemēram, tie var būt darināti atšķirīgās tehnikās. Vai attēlošanas attiecība vienmēr ir starp vieniem un tiem pašiem elementiem (vismaz attēlotā pusē)? Šeit varētu iedomāties kādu fotogrāfiju un puantilisma tehnikā veidotu gleznu. Tas būtu gadījums, kad divi dažādi attēli attēlo vienu un to pašu objektu, – bet kas vispār ļauj izteikt šādu apgalvojumu par attēlotā identitāti? Vai tas, ka abiem attēliem ir kāda kopīga īpašība – līdzība ar attēloto objektu, kas ļauj to atpazīt kā vienu un to pašu objektu?

Pret līdzību, apgalvojot, ka tā ir nebūtiska reprezentācijai (attēlam), pazīstams Nelsona Gudmena arguments *Mākslas valodās*: “Attēls vienā sistēmā var būt apraksts citā; un tas, vai denotējošais simbols ir reprezentacionāls [tas kaut ko reprezentē – J. T.], nav atkarīgs no tā, vai tas atgādina to, ko tas denotē [kas ir tā denotāts – J. T.], bet gan no tā attiecībām ar citiem dotās sistēmas simboliem.”¹ Kā piemēru Gudmens piedāvā aplūkot zigzagveida līniju, kas varētu būt gan sirdsdarbības elektrokardiogramma, gan kalnu kores reprezentācija (attēls). Lai arī tumšā līnija uz baltā fona abos gadījumos būtu tieši tāda pati, tomēr pirmajā gadījumā tā būtu diagramma, otrajā – attēls, kur diagrammai, pretēji zīmējumam, nav svarīgs līnijas biezums, krāsa, tās intensitāte.² Kā citu gadījumu, kad attēla līdzība ar attēloto nav būtiska, varētu aplūkot, piemēram, Rembranta ofortu “Ainava ar mednieku”. Nav svarīgi, ka Rembrants varbūt ir attēlojis kādu noteiktu vīrieti, attēls nerepresentē nevienu vīrieti, tas ir vīrieša attēls, vai precīzāk, kā raksta Gudmens, “vīrieša-Rembranta-Ainavā-ar-mednieku-attēls”.³ Tomēr jautājums paliek: kas nosaka attēla jēgpilnās daļas un to, kādas tās ir? Katrā ziņā nav grūti iedomāties, ka pat attēlojot vienu un to pašu objektu divos atšķirīgā tehnikā darinātos zīmējumos, atbilstošās attēlu valodas izteiksmes būs atšķirīgas. Tātad, ja līdzība nav būtiska attēlam, tad tā arī nevar palīdzēt noteikt vizuālā attēla izteiksmju struktūru, balstoties uz attēlotā struktūru. Līdz ar to ir apšaubāms pats pieņēmums par attēla nozīmes līdzību ar

¹ Goodman, 1988, 226.

² Sk. Goodman, 1988, 229.

³ Sk. Goodman, 1988, 26. Izvērstāku ar attēlu traktējumu *Mākslas valodās* saistīto jautājumu interpretāciju (kā definēt attēlus, kā atšķirt attēlus no citiem simbolu veidiem, kā atšķirt piktorālo no deskriptīvā u. c.), kas šeit plašāk netiek analizēti, sk. – McIver Lopes, 2000.

lingvistisko nozīmi, jo nespējot precīzi noteikt konkrētas attēlu veidojošās izteiksmes, termins “attēla nozīme” paliktu tikai metaforas līmenī.

Tomēr, ja atsakāmies no līdzības kā būtiskas attēla iezīmes, tad to, ka kaut kas tiek aplūkots kā attēls, varētu noteikt konvencija, kas liek vienu artikulētu vizuālo zīmju kopumu skatīt kā noteiktas realitātes daļas attēlu. Šajā gadījumā tieši konvencija noteiktu, ka kaut kas ir reprezentējošas simbolu sistēmas sastāvdaļa. Proti, nevis attēlotajam un simbolu sistēmai būtu jābūt vienānai loģiskai daudzējādībai, bet gan konvencija noteiktu attēla loģisko daudzējādību, līdz ar to arī tā sintaktisko strukturējumu. Piemēram, Joahims Šulte, komentējot Vitgenšteina *Traktāta* attēlu teoriju un salīdzinot fotogrāfiju ar ekspresionisma stilā darinātu portretu, raksta, ka šāds portrets nevar kalpot par attēlu pasē, bet der, lai fiksētu noteiktu noskaņojumu, jo tam ir šim nolūkam nepieciešamā loģiskā daudzējādība.¹

Tomēr mākslas filozofijā atrodami uzskati, kas apšaubā konvencionālismu. Piemēram, Artūrs Danto savā rakstā *Mākslas darbi un vienkārši reālas lietas* izvirza jautājumu par to, kādas ir atšķirības starp Džoto freskās redzamajiem Kristus žestiem, kur katrā no sešām freskām paceltā roka katru reizi nozīmē kaut ko citu, jo katru reizi tiek veikta cita veida darbība – tā *pavēl* Lācaram, tā *svētī* cilvēkus Jeruzalemes vārtos, tā *izden* naudas mijējus no Tempļa utt.² Danto uzskata, ka šeit ir paralēle starp darbības teoriju, kurai jāatbild, kas nosaka šo rokas kustību kā noteiktu darbību atšķirībā no vienkāršas ķermeņa kustības, un mākslas teoriju, kurai būtu jāatbild, kas padara mākslas darbu par mākslas objektu atšķirībā no vienkāršas lietas; un Danto savā atbildē cenšas pamatot skeptisku nostāju pret konvencionālistu atbildi uz šāda veida jautājumiem.³

Žests ir šķietami vienkāršs piemērs, kuru, lai raksturotu vizuālās mākslas darba nozīmju struktūru, savā rakstā *Ikonoloģija un ikonogrāfija* izmanto arī Ervins Panovskis. Lai atpazītu sveicienu, kas tiek veikts, paceļot cepuri, mums jāatpazīst – gan reālajā situācijā, gan, piemēram, attēlā, kurš attēlo šādu sveicienu – vispirms galva, roka, cepure utt., tad jāatpazīst šī darbība, noteiktu objektu konfigurācija jāatpazīst kā sveiciens, proti, ka noteiktā kultūrā šis žests tiek lietots šādā veidā, ka

¹ Sk. Schulte, 1989, 78.

² Tiek runāts par freskām uz Padujas della Skvorenji kapelas ziemeļu sienas (sk. Danto, 1981, 4).

³ Sk. Danto, 1981, 5, 32.

tam piemīt šāda nozīme.¹ Panovskis attiecina šo shēmu arī uz mākslu, kas ļauj runāt par trim nozīmes līmeņiem attēlā.² Tā, piemēram, kādā gleznā (attēlā) mēs viegli atpazīstam sievieti, zobenu viņas rokā un nocirstu vīrieša galvu – tas pēc Panovska terminoloģijas būtu pirmsikonogrāfiskais nozīmes līmenis, ikonogrāfiskās interpretācijas līmenī mēs teiktu, ka tā ir Judīte. Jā attēla redzama sieviete ar vīrieša galvu, kas atrodas uz paplātes, šī glezna būtu Salomes portrets, bet glezna ar visiem minētajiem atribūtiem – zobens, paplāte utt. – radītu ikonogrāfiskās interpretācijas grūtības. Panovskis, aprakstot šādu interpretācijas problēmu, atsaucas uz dažādiem Bībeles tekstiem³, bet varētu teikt, ka tās ir noteikta laika glezniecības konvencijas, kas nosaka, kā tiek attēlota Salome vai Judīte. Šādas konvencijas varētu attiecināt arī uz pirmsikonogrāfisko līmeni, kurā vienkārši jāatpazīst noteikti apkārtējās pasaules priekšmeti, jeb precīzāk – noteikti priekšmetu tipi.

Noteikta piemēru izvēle varētu vadināt domāt, ka konvencijas, kas nosaka attēlu ir saistītas ar realitātes objektu struktūru. Turklāt attēlus var aprakstīt un tas var likt domāt, ka atbilstošais verbālais apraksts nosaka vizuālā kontinuma strukturējumu, un verbālās valodas gramatika – iespējamās vizuālo izteiksmju strukturējumus. (No otras puses vienam verbālajam aprakstam var atbilst neskaitāmi daudz vizuālu attēlu. Tas gan nebūtu iebildums pret uzskatu, ka tiem visiem ir viena struktūra.)

Ja pieņemam, ka attēls ir tas, kurā kaut ko atpazīstam saskaņā ar noteiktām konvencijām (kļūdainai atpazīšanai nav nepieciešami jāsagroza attēla struktūra), tad var jautāt, ko šajā gadījumā nozīmē atpazīšana? Vai katram attēlam, vai noteiktam attēlu kopumam, autora stilam, var piedēvēt savu valodu un gramatiku, kas nosaka tā mazākās jēgpilnās daļas un to, kas katrā attēlā ir vizuālā izteiksme, gramatiku, kas būtu saistīta ar veidu, kā lieto (atpazīst) šos attēlus? Varētu arī teikt, ka atpazīšana pieder pragmatikas jomai. Šādā nozīmē, piemēram, fotogrāfija, kuru lieto pasē un

¹ Sk. Panofsky, 1976, 391–392.

² Panovski interesē mākslas zinātnieka analīze un viņš nošķir trīs analīzes līmeņus – pirmsikonogrāfisko analīzi, ikonogrāfisko analīzi un ikonoloģisko analīzi; tabulā, kurā viņš sistematizē savu pieeju terminu “nozīme” viņš lieto tikai attiecībā uz ikonoloģiskās analīzes jeb interpretācijas līmeni, nosaucot to par “būtisko nozīmi” (*intrinsic meaning*) jeb saturu (sk. Panofsky, 1976, 400), taču, tā kā katrā interpretācijas līmeni darbojas noteikta veida saprašana, tad dažādos interpretācijas objektus varētu saukt par mākslas darba trim nozīmes sastāvdaļām.

³ Sk. Panofsky, 1976, 398.

ekspresionisma stilā darināts tās pašas personas portrets tiek “atšķirīgi lietoti”, lai arī varam iztēloties kultūru vai iespējamo pasauli, kur kubisma vai ekspresionisma stilā darināts portrets kalpo par pases sastāvdaļu (acīmredzot, šajā pasaulē vārds “pase” tiktu lietots savādāk). Šādas gramatikas implicīta zināšana – lietojot valodu mēs parasti eksplicīti nezinām tās gramatiku, tas ir, nevaram noformulēt šīs gramatikas likumus – savukārt noteiktu to, ka kaut ko atpazīstam kā attēlu. Tomēr, ja šo gramatiku nosaka noteiktas konvencijas, jājautā, kāpēc tās ir tieši tādas un ne savādākas; ja gramatikas jēdzienu sašaurina līdz noteikta mākslinieka “idioletam”, tad rodas jautājums, kā mēs vispār varam saprast kāda mākslinieka darinātus attēlus.¹

Aprakstītās attēla referenciālās “grūtības” – tas, ka attēla reprezentatīvā jeb referenciālā daba neļauj mums secināt, kas ir attēla sintaktiskās vienības, kurām piemīt nozīme – varētu liecināt par labu tēzei, ka glezniecība ir tehnika, kā kārtot zīmes, nevis veids kā atsaukties uz apkārtējo pasauli.² Tādējādi varētu runāt par vizuālo izteiksmju sintaktiski iespējamajām pasaulēm, katrai no kurām – piemēram, Leonardo da Vinči un Karolingu laika manuskriptu pasaulēm – ir atšķirīgas sintakses, ar kurām šeit tiek saprastas jebkuru vizuālo elementu patvaļīgas kombinācijas.³ Šādas pieejas ietvaros nebūtu arī korekti salīdzināt fotogrāfiju ar puantilisma tehnikā darinātu gleznu, jo viena attēla referents ir reālajā pasaulē, bet otra – kādā gleznai atbilstošā iespējamajā pasaulē (iespējamajā pasaulē varētu būt citi tās elementu strukturējuma principi), tomēr pats jautājums, kas tad nosaka vizuālo izteiksmju strukturējumu šajā gadījumā tāpat tiek apiets.⁴

¹ Šeit varētu teikt, ka attēls ir nesaprotamāks, salīdzinot ar verbālo valodu, jo pat ikdienā mums nākas saskarties ar dažādām atšķirīgām vizuālajām konvencijām, dažādām vizuālajām gramatikām.

² To apgalvo Ulfs Linde savā rakstā par iespējamajām pasaulēm vizuālās mākslas sfērā – sk. Linde, 1989, 322.

³ Sk. Linde, 1989, 316.

⁴ Artūrs Danto gan raksta, ka attēlu nevar pielīdzināt rakstības formai, saprast attēlu nozīmē zināt, pēc kā tā denotāts izskatītos, ja tas būtu aktuāls (sk. Danto, 1989, 329–330). Vēl vairāk, viņš raksta, ka pastāv attēla neiespējamība – ko mēs varam redzēt, piemēram, dažās Renē Magrita gleznās –, kas nav loģiskā neiespējamība (*ibid.*, 335). Jautājumu par semantiskajām izteiksmēm varētu pārvirzīt arī uz pragmatikas sfēru. Attēli, kuriem ir skaidri noteikta funkcija, parasti to arī izpilda. Vienu un to pašu attēlu mēs varam lietot, piemēram, kā vēsturisku dokumentu vai noskaņu izsakošu ainavu, lietojums noteiks, kuras būs attēla struktūras daļas, kurām piešķirsim nozīmi.

Aplūkotie piemēri un viedokļi liecina par labu Rodžera Skrūtona argumentiem pret vizuālā attēla semantikas iespējamību. Proti, attēli nav veidoti no diskrētām jēgpilnām daļām, “figurālam attēlam ir nenoteikti daudz nozīmīgu daļu: veseluma nozīme nerodas no daļu nozīmēm ar kādas kārtulas darbību, bet vispusīgi uztverot vienu un vienotu totalitāti”.¹ Skrūtons atzīst, ka attēlam ir nozīme – grūti noliegt, ka redzot attēlu, mēs saprotam, ka tajā kaut kas ir attēlots – taču noliedz, ka šāda nozīme būtu salīdzināma ar lingvistisko nozīmi, kuras analīzē mēs vienmēr varam nonākt līdz galējam analīzes punktam, aiz kura tālāk vairs nav iespējams iegūt jēgpilnas izteiksmes.² Mazliet savādāk līdzīgus secinājumus pamato Džons Pāsmors savā rakstā *Reprezentatīvās mākslas un patiesības avots*, sakot, ka attēls kaut ko parāda, bet tas nav tas pats, kā kaut ko apgalvot, lai arī parādīšana dažkārt var kalpot kā apgalvojuma aizvietotāja.³

Izklāstītajos argumentos ir zināma ambigvitāte, kas rodas no tajos iesaistītajiem piemēriem, proti, nav skaidrs, vai runājam par attēlu, kas dokumentē noteiktu lietu stāvokli aktuālajā pasaulē, vai par attēlu kā noteiktu mākslinieciskās izteiksmes veidu.⁴ Pirmajā gadījumā, dažkārt būtu iespējams nodefinēt mazākās attēla jēgpilnās daļas, ja tas tiek skatīts kā attēlotās realitātes modelis un ja mums ir skaidrs, kādas ir attēlotā lietu stāvokļa mazākās daļas (ja mums tam ir pragmatisks kritērijs un pats attēls tiek lietots noteiktā veidā), bet tas ir daudz grūtāk izdarāms otrajā gadījumā, kur attēla iespējamā pasaule tiek konstruēta vienīgi ar pašā attēla palīdzību. Tomēr var

¹ Šie argumenti atrodami rakstā *Analītiskā filozofija un mūzikas nozīme* – Scruton, 1988, 170.

² Sk. Scruton, 1988, 170. Varētu pastāvēt vilinājums analizēt, piemēram, puantilisma tehnikā darinātu gleznu, “gleznas konstrukcijas pasaules elementos” – atsevišķos krāsu punktus, kas atbilstu sajūtu datiem, no kuriem apkārtējo redzamo pasauli mēģinājis konstruēt loģiskais pozitīvisms; un šeit tam pat šķietami būtu attaisnojums, jo pamatā ir gleznotāja redzējums par kādu ainavu (uz to norāda tas, ka, piemēram, Žorža Serā 1988. gada glezna *Port-en-Besin*, kas atrodas Luvrā, sākotnēji zem puantilistiskajiem otas pieskārieniem gleznota lieliem triepieniem, iespējams, brīvā dabā – sk. Bazin, 1977, 238–239). Tomēr, lai arī gleznotāja otas pieskārieni audeklam būtu precīzi identificējami, tie nekādā ziņā nevar pretendēt uz jēgpilnu attēla elementu (attēla valodas izteiksmju) statusu.

³ Sk. Pasmors, 1980, 144; piemēram, iedodot kādam fotogrāfiju nekas netiek apgalvots – lai veiktu apgalvojumu, parasti tiek piemetināts: “Tas ir manas tantes attēls”, vai: “Skaties, Pizas tornis ir patiešām sasvēries” (*ibid.*).

⁴ Arī šajā otrajā gadījumā mēs nevaram iegūt universālu interpretācijas shēmu, jo, piemēram, Panovska ievestās kategorijas nav visai piemērotas bezpriekšmetiskās glezniecības interpretācijai.

teikt, ka atšķirībā no vizuālā attēla arhitektūrai (un mūzikai) ir skaidra struktūra, tās ir artikulēti veidojumi, jautājums ir tikai: *vai* un *kā* šī struktūra ir saistīta ar veseluma nozīmi.

Attaisnojums nozīmes jēdziena lietojumam arhitektūrā (II)

Klasiskā arhitektūras semantikas modeļa vispārīgo raksturojumu nepieciešams precizēt. Gan arhitektu domāšanā, gan domāšanā par arhitektūru ir izplatīta pieeja, kas arhitektūru un atsevišķus arhitektūras objektus skata kā izolētu parādību. Arī klasiskās semantikas pieņēmumi – teikums un to veidojošās izteiksmes, kā galvenais refleksijas objekts –, analizējot iespējamo arhitektūras un verbālās valodas līdzību un atbildot uz jautājumu, kāda ir šim verbālās valodas klasiskajam modelim atbilstošā arhitektūras izpratne, vedina uz šādu interpretāciju.

Atsevišķa ēka šajā gadījumā ir arhitektūras valodas pamatizteiksme un arī nobeigta izteiksme. Tā ir arhitektūras valodas pamatizteiksme, kas tālāk analizējama sīkākās jēgpilnās arhitektūras valodas izteiksmēs. Atsevišķi ēkas elementi ir “nobeigtas izteiksmes”, tas ir, mēs par tiem varam runāt tikai kādas ēkas kā nobeigtas arhitektūras valodas izteiksmes kontekstā. Protams, reālais celtniecības process – tāpat kā, piemēram, verbālās valodas vārdnīcas – ļauj mums runāt par atsevišķiem arhitektūras elementiem (vai vārdiem), bet arhitektūras nobeigto izteiksmju jēga veidojas tikai arhitektūras objekta kontekstā; var teikt, ka tās ir radītas, lai veidotu kādu ēku. Citiem vārdiem sakot, arhitektūras elementu nozīmi nosaka iespējamības tiem parādīties saistībā ar citiem elementiem dažādās ēkās. Tiktāl minētie apgalvojumi būtu stingri paralēli tam, ko par nobeigtām un nenobeigtām izteiksmēm saka Frēges semantika, – ēkas elementi ir nenobeigtas izteiksmes, kuru nenobeigtību papildina arhitektūras “mainīgie”, kas nosaka, kādi citi arhitektūras elementi var būt to vērtības.

Taču jāņem vērā arī arhitektūras un verbālās valodas semantikas atšķirības: 1) arhitektūrā (pat viena stila ietvaros) nobeigto izteiksmju tipu ir vairāk kā verbālajā valodā; 2) arhitektūras objektā var būt vairākas identiskas izteiksmes, kas nenozīmē, ka to varētu sadalīt vairākās elementārās nobeigtās izteiksmēs kā tas būtu verbālās valodas teikuma gadījumā; 3) šaubas izraisa pieņēmums par tikai vienu pilnīgu analīzi; 4) izteiksmes tipi varētu būt arī ēkas materiāli, forma, proporcijas u. c., tātad

tās nebūtu telpiski skaidri nodalāmas kā tas ir lingvistisko izteiksmju lineārā izvietoējuma gadījumā. Turklāt nav skaidrs, kādā veidā arhitektūras mainīgais nosaka, tieši kuras vērtības tas var pieņemt.¹

Taču galveno problēmu šādam modelim rada pats nenobeigtās izteiksmes jēdziens. Verbālajās valodas semantikā elementi fiksējas konvencionāli, bet tiem atbilst ontoloģiskie elementi, kas tiek noteikti, balstoties uz lingvistiskajiem dalījumiem. Ontoloģiskās un verbālās struktūras korelāciju klasiskajās semantikas teorijās nodrošina patiesuma vērtību jēdziens un ar to saistītais lingvistisko izteiksmju semantiskās lomas jēdziens. Ja veidu, kādā saprotam arhitektūru, nosaka, ka tās elementi ir strukturēti līdz kādam noteiktam, tālāk nedalāmam līmenim, bet tam nav kāds tālāks pamatojums no arhitektūras izteiksmju kategorijām atšķirīgās, piemēram, ontoloģiskās, kategorijās, – vai tas nozīmē, ka arhitektūras sintaksē iespējami vairāki un atšķirīgi strukturējuma principi? Acīmredzot uz šo jautājumu jādod apstiprinoša atbilde – izšķiršanos par to vai citu arhitektūras objekta strukturējuma modeli noteiks attieksme, ar kādu mēs skatāmies uz arhitektūru, interese, kas liek mums runāt par atsevišķu elementu ēkas kontekstā, vai par ēku kādā citā plašākā kontekstā.² Tādējādi to, kas ir kādu ēku veidojošās izteiksmes, noteiktu pragmatiski – mūsu konkrētajās interesēs jeb attieksmēs balstīti – kritēriji.

Rezumējot – var jautāt, ko mēs saprotam ar ēkas elementiem jeb ēku veidojošām izteiksmēm, pieņemot atsevišķu ēku par arhitektūras pamatizteiksmi? Kaut ko iespējams saprast, ja ir citas iespējamības jeb vietas loģiskajā telpā, kuras nosaka savādākas pamatizteiksmi veidojošo izteiksmju kombinācijas. Šajā gadījumā jābūt fiksētiem izteiksmju tipiem, proti, tam, kāda veida izteiksmes var tik savstarpēji saistītas. Ēka, protams, var būt un var izskatīties citādāka, bet tāpēc semantikas konceptuālajā aparātā jābūt nošķīrumam starp jēgpilnām iespējamībām, ko noteiktu arhitektūras loģiskā telpa, un pretjēgas izteiksmēm jeb elementu savienojumiem, kuriem neatbilst vieta loģiskajā telpā, bet kas būtu loģiski vai fiziski (konstruktīvi) iespējamas.

---

¹ Pat vienkāršā gadījumā, runājot par mainīgo, kura vērtības būtu noteikta veida logi, mēs sastapsimies ar dažādiem viedokļiem par to, kuras no mainīgā vērtībām atzīstamas par legītīmām, piemēram, kādas vēsturiskas ēkas fasādē.

² Tā, piemēram, mēs varam runāt tikai par apbūves vai atsevišķas celtnes siluetu, apbūves augstumu, vai arī ēkas logu, durvju, durvju rokturu un citu detaļu formu, utt.

Šajā gadījumā loģiskās telpas vietā mēs varētu runāt par arhitektūras rasējumu, vārdu “rasējums” lietojot kā teorētisku terminu šī pētījuma kontekstā. Tas būtu jānošķir no jau minētā Mitčela termina “projektu pasaule”, kurš lietots, lai aprakstītu projektu pasaules un konstrukciju pasaules savstarpējo atbilstību, kur termins “projektu pasaule” attiecināms uz arhitektūras praksē izmatotajiem rasējumiem. Ar rasējumu var saprast ēkas arhitektūras izteiksmju pārskatāmu telpisku (grafisku, digitālu, trīsdimensionālu utt.) reprezentāciju, bet šo jēdzienu var vispārināt līdz arhitektūras loģiskās telpas jēdzienam, nedomājot, kāds varētu būt rasējuma reālais izskats.¹ Termins “rasējums” šī pētījuma kontekstā vispirms ir iespējamības reprezentācija, nevis kāds aktuāls zīmējums vai projekts.² Šī iedomātā (teorētiski pielautā) reprezentācija ir saistīta ar to, kā mēs redzam kādu arhitektūras objektu (tā ir kā implicīta teorija arhitektūras skatītājam un lietotājam).

Tādējādi atšķirībā no verbālās semantikas modeļiem Frēgem un Vitgenšteinam, attiecībā uz arhitektūras rasējumu – ja pieņemam pragmatiskus kritērijus, nosakot, kas katrā atsevišķā kādas ēkas interpretācijas gadījumā ir to veidojošās izteiksmes – jāpieļauj vairāku šādu rasējumu pastāvēšanas iespēja. Arhitektūras rasējumam piemīt loģiskā forma, kas atbilst realizētai iespējamībai arhitektūras loģiskajā telpā. Līdz ar realizēto iespējamību ir dotas arī nerealizētās (ēkas loģiskā telpa ir dota visa uzreiz). Taču tā kā mūsu skatījums uz ēku, noteikta veida interese par to nosaka atbilstošu tās rasējumu – profesionālam restauratoram un vienkāršam garāmgājējam interese varētu būt atšķirīga –, tad atšķirīga būs loģiskā telpa un tāpat tas, ko sauksim par jēgpilnām iespējamībām.

Pastāv jautājums, kas nav tik viegli atbildams kā verbālās valodas gadījumā – kad mēs pašu ēku atzīsim par jēgai pretēju izteiksmi? Viens no atbildes variantiem būtu ietverts apgalvojumā, ka mēs nevaram runāt par atsevišķas ēkas saprašānu,

---

¹ Tāpat kā var nedomāt, kāds varētu būt kādas celtnes, kurai nekad nav bijis projekts, iespējamais rasējums, jo šāda rasējuma iespējamības vienmēr pastāv – sk., piemēram, Stierlin, 1979, kur redzamas dažādu laikmetu un stilu arhitektūras pieminekļu grafiskās reprezentācijas.

² Atšķirībā no reālā rasējuma, tas “uzzīmē” vairākas iespējamības saskaņā ar noteiktiem, piemēram, loģiskiem, fizikāliem, noteikta laikmeta materiālu, konstrukciju, būvniecības metožu utt., ierobežojumiem. Katrs no šiem momentiem (ierobežojumiem) pieļauj noteiktas variācijas, kas turklāt var būt pretrunā viena ar otru. Pastāvot dažādiem arhitektūras objekta strukturējuma principiem, konkrētajai celtni varētu atbilst dažādi rasējumi.

neesot citām līdzīgām ēkām (tām nav jābūt telpiski līdzesošām).¹ Cits atbildes variants, ēkas semantisko vērtējumu saistītu ar plašāku – ne tikai arhitektūras – kontekstu. Taču klasiskās semantikas pieņēmumu ietvaros jautājums par atsevišķu arhitektūras objektu kā jēgpilnu vai pretjēgas izteiksmi būtu saistāms tikai ar to veidojošo izteiksmju analīzi, ko aplūkot detalizētākt ir nākamā paragrāfa uzdevums.

Jāpiebilst, ka atsevišķās ēkas kā semantiska pamatelementa gadījumā nav atšķirības starp ēkas interjeru un eksterjeru – viss ir arhitektūra. Labs piemērs ir Vitgenšteina un Paula Engelmana projektētā ēka Vīnē, kurā nozīme ir pat detaļām (durvju rokturiem, radiatoriem) un iekštelpu proporcijai, un arī Gerita Tomasa Rītvelda projektētā Šrēderes māja Utrehtā, kurā arhitekts plānojis arī visus interjera elementus.² Bet pārsvarā interjers kā arhitektūras valodas izteiksme tiek skatīts pirms ēkas reālās apdzīvošanas, un tāpēc to var raksturot, izmantojot jau minēto rasējuma jēdzienu (ar ēkas reālo apdzīvošanu saistītie elementi rasējumā neparādās, vai parādās kā iespējamās funkcijas, nosakot zināmus telpu parametrus, vai arī, ja parādās kā, piemēram, aizkari Mīsa van der Roes 1951. gadā projektētajās dzīvojamajās augstceltnēs Čikāgā, tad – kā arhitektūras ieceres sastāvdaļa³). Taču, minētie gadījumi ir reti, tāpēc var teikt, ka klasiskais arhitektūras modelis pieļauj runāt pārsvarā par arhitektūras objekta ārējo veidolu, bet par tā iekštelpām – tikai kā tās redzam par muzeju pārvērstā arhitektūras objektā vai gadījumā, kad kāda ēka ir reprezentēta arhitektūras žurnālā.

---

¹ Cits jautājums, kā saprast pilnīgi jaunu, negaidītu arhitektūras risinājumu (par to sīkāk nākamajā nodaļā).

² Par Rītvelda mēbeļu dizaina dominējošo īpatsvaru viņa daiļradē var spriest pēc viņa darbu kataloga – sk. Küper, Zijl (eds.), 1992.

³ Aizkariem, kam šķiet vajadzētu palikt konkrēto telpu lietotāju izvēles ziņā, šajā gadījumā ir būtiska loma ēkas stikloto fasāžu izskatā – attēlus sk. Иконников, (ред.) 1973, 515.

3. 2. Arhitektūras valodas struktūra

Ja verbālās valodas klasiskā semantika *Traktāta* versijā atzīst, ka dabīgās valodas gadījumā varam runāt par sarežģītām konvencijām, kuras regulē tās izteiksmju lietojumu un ļauj to kaut kādā ziņā atzīt par nevainojumu, lai arī tikai valodas teorija tās izsaka skaidri un nepārprotami, – tad mums jāizvirza līdzīgs jautājums par arhitektūru: vai arhitektūras visiem redzamā struktūra, ēku telpiskie apjomi neslēpj kādu citu struktūru, kuru būtu nepieciešams atklāt arhitektūras teorijai, un vai mūsu ikdienas arhitektūras uztveri neregulē slēptas konvencijas, kuras būtu iespējams skaidri izteikt arhitektūras teorijā, tai skaitā sintaktisku nošķirumu veidā. Uzrakstīti vārdi un to savienojumi izskatās vienādi – atšķirības, varētu teikt, ir kvantitatīvas, nevis kvalitatīvas –, bet filozofiskā gramatika māca, ka, piemēram, starp īpašvārdu un predikātu, teikumu un vārdu, nobeigtām un nenobeigtām izteiksmēm ir būtiska atšķirība.

Jautājums būtu: vai arhitektūras celtnēm un to veidojošiem elementiem arī ir strukturējums, kurā var veikt līdzīgus nošķirumus, un galvenais – vai šādam strukturējuma, ko arhitektūras valodas gadījumā būtu jāsauc par arhitektūras sintaksi, ir arī līdzīgas semantiskās konsekvences. Kā norāda Rodžers Skrūtons, arhitektūra šķietami parāda sava veida “sintaksi”, jo ēkas daļas šķiet savienotas kopā tādā veidā, ka veseluma jēgpilnība atspoguļo un ir atkarīga no tās daļu kombinācijas paņēmiena.¹ Taču tūlīt tālāk viņš nošķir struktūru, kāda neapšaubāmi jāatzīst arhitektūrai, no gramatikas jēdziena, kuru vairs uz arhitektūru nevar attiecināt, jo “gramatikai nepieciešami jāparāda, kā daļu nozīmes nosaka veselā nozīmi”, un “gramatikas kārtulas nodrošina mums iespēju no vārdu referencēm iegūt teikuma patiesuma nosacījumus”.² (Savādāku gramatikas jēdzienu var atvasināt no Vitgenšteina piezīmēm darbā *Par drošticamību*, pēc kura noteiktas arhitektūras izteiksmes kalpotu kā gramatikas kārtulas, šai gramatisko un pārējo izteiksmju attiecībai neesot absolūtai,

¹ Sk. Scruton, 1979, 160.

² Scruton, 1979, 163–164. Skrūtons šo viedokli atvedina uz Frēges rakstu *Par jēgu un referenci* un Maikla Dammita darbu par Frēges valodas filozofiju (*ibid.*, 164), un to Skrūtons saprot tā, ka “sintakse iziet no semantikas” (*ibid.*); jāpiebilst, ka Frēges interpretācijā iespējams arī pretējs apgalvojums, proti – ieskats par sintaktisko teikuma uzbūvi ļauj Frēgem runāt par atšķirīgu lingvistisko izteiksmju atšķirīgajām semantiskajām lomām.

kā tā nav absolūta pieredzes jeb empīrisko teikumu un to regulējošo teikumu attiecības gadījumā, – bet šāda pieeja jau atrodas ārpus klasiskās semantikas robežām.¹⁾

Gramatikai uzstādītā prasība, ka tai jāparāda, kā “daļu nozīmes nosaka veselā nozīmi”, ir galvenais iebildums, uz kuru klasiskajam arhitektūras semantikas modelim jāatbild šajā paragrāfā. Atbildi varētu sadalīt divos posmos, pirmkārt, noskaidrojot, kādā veidā varam runāt par arhitektūras objektu (nobeigtu izteiksmi) veidojošo izteiksmju nozīmēm, un, otrkārt, aplūkojot šo nozīmju lomu visas ēkas kontekstā.

Runājot par arhitektūru klasiskās semantikas pieņēmumu ietvaros, dažādi ar to saistīti momenti jāatšķir no arhitektūras, kādu mēs to redzam un uztveram. Arhitektūrā (līdzīgi kā mūzikā) var būt konstrukcijas principi un likumi jeb kārtulas, kas nav uztverami tās skatītājam (klausītājam – mūzikā). Rodžers Skrūtons savā rakstā par mūzikas nozīmi saka: “Ja muzikālais darbs kaut ko nozīmē, tad tas ir fakts, kas attiecas uz tā skanējuma veidu.”² Apgalvojums, ka muzikālā nozīmē svarīgs ir tas, ko dzirdam, var dot atslēgu arī arhitektūras nozīmes izpratnei, izvērtējot konstrukciju un funkcijas lomu arhitektūras semantikā. Arhitektūras nozīme šādā pieejā būtu jāsauc par “to, ko redzam”³, kas saskan ar šī darba ievadā formulēto pieņēmumu. Tādējādi par arhitektūru varētu teikt, ka mums nav jāzina, kā strādā būvkonstrukcijas (piemēram, kā uzbūvēts kupols), lai to vērotu un saprastu tās arhitektūras nozīmi. Konstrukcija var atklāti jeb uzskatāmi izpausties ēkas veidolā vai būt slēpta, piemēram, to var slēpt tai virsū uzlikta cita arhitektūras sistēma (ordera elementi kā dekors), tomēr arhitektūras semantikā jākonceptualizē gan funkcijas un formas sakritība, gan tīri dekoratīvu elementu pārbagāta arhitektūra.

---

¹ Šādā pieejā – kas sīkāk tiks raksturota nākamajā nodaļā – arhitektūras gramatika netiktu formulēta verbāli, bet gan par gramatikas izteiksmēm kalpotu noteiktas arhitektūras izteiksmes (protams, pašu šo divu veidu izteiksmju tipu attiecību, kas tālāk vairs nav izsakāma arhitektūras valodā, var aprakstīt verbāli).

² Scruton, 1988, 171; un tālāk par muzikālo izteiksmi: “Tā ir kaut kas, ko mēs dzirdam mūzikā, bet nav kaut kas, kas ir tur neatkarīgi” (*ibid.*, 172). Skrūtona arguments vērsts uz to, lai muzikālo izteiksmi pielīdzinātu žestam, tam, ko viņš sauc par “plašo (un neskaidro) izteiksmes kategoriju” (*ibid.*).

³ Rakstā par Rīgas valodu tika apgalvota tēze: “Pilsēta nav tas, kas redzams” (Taurens, 2001a, 35), kas ir šķietamā pretrunā ar šeit teikto, taču tālāk šajā rakstā ir paskaidrots, kādā veidā minētais apgalvojums jāsaprot kā pilsētas elementu struktūras redzēšana (*ibid.*, 38).

Arhitektūras elementu nozīmes un to sintakses problēma ir saistīta ar jautājumu, kas ir arhitektūras valodas mazākās jēgpilnās izteiksmes, kas ir nākamā paragrāfa tēma. Šajā paragrāfā tiks pieņemts, ka šādus elementus var empīriski vairāk vai mazāk droši noteikt katrā konkrētajā gadījumā, vispārīgo to definīcijas problēmu atstājot nākamajam paragrāfam.

Arhitektūras universālās gramatikas ideja

Šķiet vienkāršāks, runājot par arhitektūras sintaksi, būtu pieņemt universālu arhitektūras elementu vārdnīcu un gramatiku, kas tālāk varētu tikt specificēta dažādu stilu gramatikās, varbūt līdz pat atsevišķa stila vai kādas īpašas, unikālas celtnes gramatikai.¹ Uz to varētu vedināt arī vispārīgā primārā loma arhitektūras telpiskajā uztverē, jo vispirms mēs pamanām atsevišķas celtnes telpisko apjomu, formu, siluetu. Kā modelis, kas pamato iepriekš teikto, varētu kalpot Augusta Deglava romāna *Rīga* varoņa – pusaugu puisēna Pētera Krauklīša – pirmais iespaids par Rīgu, tuvojoties tai no Pārdaugavas puses, kad viņš salīdzina pilsētas siluetu ar iepriekš redzētajiem tā zīmējumiem uz pudeļu etiķetēm. Vēsturiski ticams, ka romānā aprakstītajā laikā puisēns tā arī nekad nenokļuītu Daugavas otrā krastā, un tad viņa Rīgas silueta arhitektūras nozīmēm nebūtu svarīgi, vai Vecrīgas baznīcu torņi ir reālas celtnes vai tikai siluetu imitējoši plakani maketi – būtisks būtu tikai viens vispārīgs šīs arhitektūras aspekts.² Arī arhitektūras ansambli vispirms jau nosaka vispārīgas kārtulas, to var raksturot, piemēram, Rīgas centra apbūves gadījumā, gruntsgabalu

---

¹ Tas ir tipisks veids, kā par arhitektūru runā arhitektūras vēsturē, piemēram, Džons Hārvijs savā perpendikulārajam gotikas stilam veltītā darba nodaļā, kas tā arī saucas – *Stila gramatika*, raksta: “Viduslaiku arhitektūras secīgie stili ir lielā mērā salīdzināmi ar attīstības periodiem literārajā valodā. Tieši tāpat kā dotais periods rada tam tipisku vārdnīcu un frāzējuma formas, tā detaļu elementi un proporcijas, kurām tiek dota priekšroka, kopā izveido atpazīstamu ēku veidolu. [...] Un atkal, ir tiesa, ka literatūrā un arhitektūrā dažiem individuāliem māksliniekiem ir ļoti personīgi stili..” (Harvey, 1978, 56.) Savukārt noteiktu stilu raksturojoši elementi (motīvi) bieži tiek ņemti no pagātnes, “esot daļas no vispārīgās arhitektūras vārdnīcas” (*ibid.*). Šeit gan iztrūkst norādes uz pēdējo – vismaz dažos atsevišķos gadījumos loģiski iespējamo – atsevišķas celtnes īpašo gramatiku.

² Pirmo šī modeļa variantu sk. Taurens, 2001a, 42–44.

lielumi, ēku augstumi, to siluets kvartālu stūros u. tml.¹ (To varētu saukt par vispārīgo momentu primāro lomu arhitektūrā.) Šos vispārīgos momentus vieglāk izteikt noteiktu kārtulu veidā, kas tādējādi būtu paraugs universālai arhitektūras gramatikai.

Tomēr ar to arī līdzība ar universālo gramatiku ir izsmelta un pašu jautājumu par to, vai arhitektūras sintakse ir saistīta ar universālām formām var uzskatīt par diskutablu. Apstiprinoša atbilde uz šo jautājumu dotu to, kam vajadzētu būt universālai arhitektūras valodas izteiksmju sintaksei, kas pielietojamam jebkāda veida arhitektūrai. Tādējādi arhitektūras izteiksmes būtu jādēfinē abstraktu (ģeometrisku vai konstruktīvu) formu jēdzienos. Šeit ir iespējamas un dažādos arhitektūrai veltītos darbos ir arī realizētas vairākas pieejas. Īsam raksturojuma tālākajā tiks minēta viena, ko savā darbā par arhitektūras saprašanu sniedz Lelands Rots. Viņš sāk ar nošķirumu starp fizikālo struktūru un perceptuālo (uztveramo) struktūru.² Tālāk, runājot par fizikālo struktūru, viņš kā pirmo kategoriju izdala stabu un pārsedzi (*post* un *lintel*) jeb kolonu un siju, pamatojot šos jēdzienus ar vienkāršiem apsvērumiem: “Struktūras sākums ir siena, vai tā ir izgatavota no akmens, ķieģeļiem.. vai jebkāda cita materiāla. Bet sienu ietvertai telpai nav gaismas vai skata, tāpēc tā jāatver. Blokiem vai ķieģeļiem virs atveres jātiek atbalstītiem, lai pretotos gravitācijas spiedienam, un to veic vai nu ar sijas (koka vai metāla pēc 1750. gada), vai arkas palīdzību. [...] Sienu var arī, tā sakot, nogriezt un aizvietot ar slaidāku bloku krāvumu, veidojot kolonas, kur sijas pārsedz atvērumus starp tām.”³ Paplašinot šo divdimensiju struktūru līdz trijām dimensijām mēs iegūstam rāmi; alternatīva atvēruma pārsedzei ir arka, un līdzīgā veidā Rots nonāk pie tādām kategorijām kā velve, ferma, telpisks rāmis (to iegūst, paplašinot uz trijām dimensijām fermu), čaula (pārsvarā tās ir monolītā dzelzsbetona čaulas), iekārtās struktūras, membrānas (teltis) un piepūstās

¹ Par 19. gadsimta otrās puses un 20. gadsimta sākuma Rīgas centra apbūvi, piemēram, Jānis Krastiņš savā grāmatā *Eklektisms Rīgas arhitektūrā* raksta, ka tā pateicoties Rīgas būvnoteikumiem “telpiski bija izteikti viengabalaina”, un ka “tieši tad ieguva pašreizējo raksturu” (Krastiņš, 1988, 84). Protams, apbūves noteikumiem ir sava vēsture un dažādas versijas (tas sīki aprakstīts minētajā Krastiņa grāmatā – *ibid.*, 63–84), taču Rīgas gadījumā, piemēram, tieši apbūves augstuma regulācija, ko noteica šie būvnoteikumi, ir viens svarīgākajiem momentiem, kas savienojumā ar kvartālu parcelāciju – sadalījumu pārsvarā vienāda platuma gruntsgabalos (sk. Lejnietis, 1989, 100), un noteiktu būvniecības praksi (plašākā nozīmē – pilsētnieku dzīvesveidu) veidoja pilsētbūvniecisko ansambli.

² Sk. Roth, 1994, 19.

³ Roth, 1994, 22–23.

konstrukcijas.¹ Savukārt analizējot vizuālo uztveri, viņš nonāk pie tādām arhitektūras kategorijām kā proporcija, mērogs, ritms, tekstūra (to varētu radīt, piemēram, neapstrādāti, grubuļaini ķieģeļi), gaisma un krāsa, ornamenti, izdalot arī tādu jēdzienu kā neglītums.² Vēl viņš runā arī par arhitektūras attiecībām ar telpu, taču šos jēdzienus – fizikālā telpa, perceptuālā (uztveres) telpa, konceptuālā telpa un uzvedības jeb izturēšanās (*behavioral*) telpa – nevarētu uzskatīt par arhitektūras izteiksmju universālās vārdnīcas kategorijām stingrā nozīme, kā tas redzams kaut vai no konceptuālajai telpai dotās metaforiskās definīcijas: “mentālā karte, kuru mēs nesam savās galvās, plāns, kas noglabāts mūsu atmiņā”.³

Visām kategorijām viņš dod ilustrētus piemērus, atrodot katrā gadījumā kādu arhitektūras objektu, kurā izteikti spilgtu lomu spēlē viņa minētā īpašība. Par šo piedāvāto kategoriju sistēmu var teikt, ka tas ir empīrisks – labā arhitektūras vēstures zināšanā balstīts – apkopojums veidiem, kā mēs bieži runājam par dažādu laikmetu, konstrukciju, utt. celtnēm. Taču arhitektūras formu un celtnu arvien pieaugošā daudzveidība padara šādu redukciju uz tās universāliem elementiem, kuru saistības kārtulas noteiktu kāda universāla gramatika, par grūti realizējamu vai iespējamu tikai teorētiskā analizē, kas nav – pat kā tikai implicīta teorija – pierakstāma arhitektūras skatītājam. Turklāt pretenzijā uz universalitāti Rots cenšas apvienot arhitektūras elementu konstruktīvo, perceptuālo un cilvēku dzīves praksēs balstīto saistību, kur katra no tām varētu pretendēt uz savu atšķirīgu kārtulu sistēmu.

Lai arī vispārīgie momenti ir tie, kas arhitektūras uztverē ir būtiski, tomēr dažādu stilu arhitektūrā, dažādu tipu arhitektūras objektiem un pat, iespējams, dažādās atsevišķās celtnēs tiem būs atšķirīga loma. Viens no risinājumiem būtu arhitektūras nozīmes analizē runāt tikai par atsevišķu arhitektūras objektu tipu struktūru, to veidojošo izteiksmju sintaksi, izmantojot vispārīgus arhitektūras elementu jēdzienus, bet neattiecinot uz tiem pašu sintakses jēdzienu kādā arhitektūras universālas gramatikas sistēmā ārpus konkrētā stila, objekta tipa vai celtnes analīzes.

¹ Sk. Roth, 1994, 27–42.

² Sk. Roth, 1994, 62–89. “Neglītumu” var definēt “kā mulsinošu kvalitāti, jo tā izrāda [arhitektūras elementu] attiecību uztverama parauga neesamību; kā monstrozu kvalitāti, jo tā nepakļaujas pieņemtām normām; vai kā māksliniecisku patvaļu un kaprīzumu” (*ibid.*, 79). Tā Rotam, šķiet, ir tāda “pārpalikuma” kategorija, kura ietvert visu to, ko nepārsedz iepriekšminētās kategorijas.

³ Roth, 1994, 45.

Ordera elementu sintakse

Atsakoties no pretenzijām atrast kādu universālu arhitektūras elementu vārdnīcu un to saistības kārtulu gramatiku, paliek iespēja runāt par atsevišķu vēsturisko arhitektūras stilu valodu un atbilstošu gramatiku. Klasiskās arhitektūras¹ ordera sistēma šķiet vispateicīgākā sintaktisko struktūru eksplikācijai arhitektūrā. Viljams Mitčels savā *Arhitektūras loģikā* ir parādījis, kā var adekvāti verbāli aprakstīt šādu arhitektūru un kā tai var piemērot gramatikas kā projekta pasaules iespējamības ierobežojošas kārtulu sistēmas jēdzienu.² Taču klasiskās arhitektūras – kā noteiktas valodas, ko uztveram un saprotam – sintakses raksturojumam tuvākais ir Umberto Eko sniegtais kolonas kā arhitektūras zīmes analīzes mēģinājums.

Runājot par arhitektūru, Eko nošķir primārās funkcijas (“vārda patiesajā nozīmē”) no sekundārajām funkcijām, ko arhitektūras vēsturnieki, kā viņš saka,

---

¹ Arhitektūrā parasti tiek runāts par “klasicismu”, ar šo terminu saprotot seno grieķu vai romiešu mākslas un arhitektūras principu atdzīvināšanu vai atgriešanos pie tiem. Viduslaikos termins “klasisks” tika lietots, attiecinot to uz grieķu un romiešu rakstniekiem un arī šī perioda mākslu, domājot ar to reizē “akceptētu autoritāti”. Lai arī lielākā daļa viduslaiku un tiem sekojošās Eiropas mākslas ir zināmā mērā iespaidojušās no antīkās pasaules, termins “klasicisms” parasti tiek rezervēts stilēm, kas apzināti balstās uz seno Grieķiju un Romu. (Sk. Fleming et al., 1979, 62.) Šeit, nediskutējot atsevišķu stilu problēmas, termins “klasiskā arhitektūra” lietots, lai aptvertu ordera elementu lietojumu Senās Grieķijas un Romas, kā arī Eiropas klasicisma stilu arhitektūrā. Savukārt Pīters Eizenmans terminu “klasisks”, nošķirot to no “klasikas” un “klasicisma” terminiem, lieto vēl plašāk, lai apzīmētu nepārtrauktību arhitektūras domā, kas sākās 15. gadsimtā un turpinām līdz mūsdienām. Tā ir saistīta ar reprezentācijas, prāta un vēstures ideju – reprezentācijai jāiemieso nozīmes ideja, prātam jāatšķir patiesības ideja un vēsturei jāatklāj bezlaicīgā ideja no mainīguma idejas (sk. Eisenman, 2003, 524).

² Apraksta objekta piemērs viņam ir Partenons (sk. Mitchell, 1992, 9–24); šeit Mitčela mērķis ir parādīt, kā var izveidot diskursu par kādu arhitektūras objektu (*ibid.*, 24). Par gramatiku kā iespējamo stāvokļu projekta pasaulē ierobežojumu attiecībā uz klasisko orderi sk. *ibid.*, 139–142; tas ir iespējams, jo “klasiskais orderis līdzīgi teikumam ir elementu lineāra secība (tā virzās no apakšas uz augšu, nevis no kreisās uz labo pusi)” (*ibid.*, 141). Lai arī var pieņemt, ka izglītota arhitektūras skatītāja gadījumā abās Mitčela shēmās iesaistītie nošķīrumi ir skatītāja implicitās valodas teorijas sastāvdaļas, tomēr viņa “valodas subjekts” šajā gadījumā ir jau teorētiski noteikts kā arhitektūras teorētiķis vai profesionāls arhitekts, tāpēc nav izmantojams arhitektūras interpretācijā, kurā tās saprašana iespējama jebkuram tās skatītājam (tas neizslēdz, ka saprašanas procesam varētu tikt uzlikti kādi ierobežojoši nosacījumi).

klasificē kā arhitektūras simboliskās vērtības. Līdz ar to arhitektūras zīmē viņš nošķir primārās funkcijas denotāciju un sekundārās funkcijas konotāciju.¹ Taču, kā norāda Eko, neatrisināts paliek jautājums, kādi ir arhitektūras zīmju artikulācijas līmeņi un kas ir apzīmējoša vienība arhitektūrā.² Ar savu konkrēto arhitektūras zīmes analīzi Eko mēģina parādīt, ka atsevišķa kolona var būt jēgpilna arhitektūras zīme, noraidot uzskatu, ka “tas ir kolonu komplekss, saukts par Partenonu, kas iegūst arhitektūras nozīmi”, un ka “kolona nekomunicē iespējamās funkcijas, tā ir neitrāls elements, kas savienojas saliktākās morfoloģiskās ķēdēs, kurām ir arhitektūras nozīme”.³ Savā darbā Eko pilnībā citē kādu citu rakstu, kurā izmantoti daudzveidīgi semantiski kolonas raksturojumi, kurus viņš pats klasificē kā arhitektūras, vēsturiskās un estētiskās konotācijas (raksturojumu kopumā ir pāri četrdesmit), un mēģina saistīt citētajā rakstā minētās nozīmes ar kolonas “morfoloģisku” aprakstu, lai arī lielākā daļa šo raksturojumu ir saistīti ar kolonu noteiktā telpiskā un temporālā kontekstā.⁴ Lai raksturotu iespējamus kontekstus, tiek izveidota sarežģīta shēma, kurā tiek runāts par kolonas (1) vertikālo attiecību pret to, kas atrodas virs tās un zem tās, un (2) horizontālo attiecību pret laterālām (sānu) arhitektūras zīmēm; šī horizontālā attiecība var tālāk būt (3) vienāda ar nulli, ja kolona ir viena pati, vai arī (4) kolona var būt kopā ar citām kolonām. Pirmajā gadījumā – kā atsevišķa brīvēstāvoša kolona – tā var būt (5) antīka kolona drupās vai (6) no jauna izveidota piemiņas kolona, utt. Šie dažādie morfoloģiskie dalījumi atkal tiek saistīti ar vienu vai vairākiem semantiskiem raksturojumiem (konotācijām).⁵ Šo sarežģīto shēmu sava raksta nobeigumā Eko padara vēl komplicētāku, apgalvojot, ka katrs semantiskais marķieris pats prasa

¹ Sk. Eco, 1980b, 214. Gotiskā katedrāle, piemēram, padara iespējamu vairāku primāro funkciju realizāciju, tai skaitā cilvēku savākšanos vienkopus, bet tajā pašā laikā komunicē zināmu skaitu “ideoloģisku” vērtību, piemēram, “mistisku atmosfēru”, “gaismas izkliedētību kā dievišķās klātesamības simbolu” u. c. (*ibid.*).

² Sk. Eco, 1980b, 214.

³ Eco, 1980b, 221.

⁴ Tas ir Doras Izelas Raselas raksts *Mūžīgā kolona*; kolona jeb morfēma pēc Eko sastāv no morfoloģiskiem marķieriem – kapiteļa, kolonas stāva un bāzes, kapitelis tālāk sadalās doriskā, joniskā, korintiskā utt. marķieros; daļai no morfoloģiskajiem marķieriem atbilst “semantiskie marķieri”, piemēram, kolonas bāzei atbilst semantiskais marķieris “balstīties uz zemes” (sk. Eco, 1980b, 221–228).

⁵ Sk. Eco, 1980b, 229–230.

līdzīgu analīzi un ka šāda analīze nekad nebeidzās, jo tai nemitīgi semantiski jādefinē pašai savi instrumenti.¹

Par šo izvērsto Umberto Eko pieeju arhitektūras elementu (zīmju) analīzei nepieciešams izteikt vairākas piezīmes. Pirmkārt, morfoloģiskie dalījumi precīzi neatbilst arhitektūras vēsturē pieņemtajam ordera strukturējumam (Eko nerunā, piemēram, par doriskā kapiteļa divām daļām – ehīnu un abaku, vai kolonas stāva kanelūrām). To varētu arī saprast, kā uzsvāru uz tā, ko mēs redzam, lomu arhitektūras nozīmē, pretstatā “projektu pasaules” strukturējumam, ja vien minētie kolonas elementi nebūtu vizuāli pietiekami būtiski arī ikdienišķā uztverē.

Otrkārt, arhitektūras nozīmē tiek iesaistīts arhitektūras vēsturiskums (Eko norāda, ka būtu jārunā nevis par morfoloģiskām, bet morfo-vēsturiskām iezīmēm). Taču Eko shēma, kas vistuvāk atbilstu tam, ko varētu saukt par arhitektūras elementa – kolonas – sintaksi jeb gramatikas kārtulām, kas nosaka, kādā veidā elementa lietojums uzskatāms par jēgpilnu, neko nepasaka, kā atkarībā no tā vai cita savienojuma veida kolonas nozīme ietekmē veseluma nozīmi (piemēram, arhitektūras objekta nozīmi, kura sastāvdaļa tā varētu būt). Sintaktisko savienojumu (“temporālā un telpiskā konteksta” iespējamību) shēma kalpo, lai daudzveidīgos semantiskos raksturojumus pierakstītu kolonai, atkarībā no tās savienojuma ar citiem elementiem. Pati kolona kā tips – neatkarīgi no tā vai tā ir doriskā vai joniskā ordera kolona, vai tā ir Partenona vai kādas neoklasicisma ēkas sastāvdaļa – tiek uzskatīta par zīmi, kurai arī ārpus jebkāda arhitektūras konteksta var būt nozīme, kuru jādod vienotai, universālai shēmai. Turklāt šajā shēmā ar kolonu tiek saistītas tik daudzas konotācijas, ka var šaubīties, vai šeit vispār var lietot terminus “sintakse” “semantika” un “nozīme”, saprotot ar pēdējo kaut ko intersubjektīvu, ne tikai psiholoģiskas asociācijas un priekšstatus, kas kādam arhitektūras vērotājam varētu rasties vienā vai otrā arhitektūras aplūkojuma gadījumā.

Vispārīgāki iebildumi pret Eko analīzes shēmu varētu būt saistīti, pirmkārt, ar analīzes objekta izvēli, otrkārt, ar denotācijas jēdziena neskaidrību (citos terminos: nav skaidrs, kā reference uz abstraktām funkcijām saistās ar kolonas elementu nozīmi). Trešais iebildums attiektos uz Eko pieejai raksturīgo nenoteiktību, konceptuāli precīzi nenošķirot kolonas – ko savā semiotiskajā paradigmā viņam

---

¹ Sk. Eco, 1980b, 232.

jāuzskata par nobeigtu izteiksmi jeb zīmi – sastāvdaļu un tās konteksta semantiskās lomas.

Atsevišķas ēkas un tās elementu sintakse

Nelsons Gudmens par arhitektūras izteiksmi, kurai ir nozīme, pieņēma arhitektūras objektu – atsevišķu ēku. Pirms aplūkot, vai sintakses jēdziens ir attiecināms uz plašākiem veidojumiem, ko veido vairākas ēkas – daļēji tam veltīts arī šīs nodaļas pēdējais paragrāfs –, jāapskata jautājums, vai ēku veidojošie elementi ir ar semantisku nozīmi, tas ir, vai ēku veidojošie elementi uzskatāmi par arhitektūras izteiksmēm, kuru savstarpējos savienojumus nosaka kārtulas, kas parādītu atsevišķo elementu nozīmju lomu veseluma nozīmes veidošanā. Modernisma laika arhitektūra ir vienkāršāka savā ārējā veidolā, kas – vismaz šķietami – varētu palīdzēt, runājot par arhitektūras objektu daļu savstarpējām (sintaktiskām) attiecībām. Pārspriedumu uzskatāmības dēļ tālākajai analīzei izvēlēti vairāki konkrēti piemēri.¹

Vispirms aplūkosim tā saukto “Vitgenšteina māju” Vīnē.² Tās ārējo, vizuāli uztveramo apjomu, cik var spriest pēc ēkas fotogrāfijām, veido gaiši taisnstūrveida apjomi un tumši garenī logu laukumi. Rasējumā, kam vajadzētu reprezentēt ēkas galvenos semantiskos elementus, tās fasādi varētu attēlot ar gaišiem un tumšiem taisnstūrveida laukumiem.³ Šai ēkai raksturīga ārējā veidola un iekštelpu uztveres

¹ Klasiskās semantikas pieņēmumi, kas pragmatikā balstītu teoriju refleksijas objektus uzskata par nebūtiskiem valodas analīzei, nosaka arī noteiktu pieeju arhitektūras analīzei. Proti, izraudzītie piemēri tiks aplūkoti, neņemot vērā to rašanās plašāko vēsturisko kontekstu, kas bieži vien pats par sevi ir ļoti interesants.

² Par “Vitgenšteina māju” tiek saukta 1928. gadā Vīnē Ludviga Vitgenšteina māsa Margarētai uzceltā ēka, kuru sāka projektēt Ādolfa Losa skolnieks un Vitgenšteina draugs Pauls Engelmans (saglabājušās 78 zīmula skices, kuras Engelmans darinājis 1926. gada sākumā un kurās fiksēta ēkas pamatkonceptija); Vitgenšteins ēkas projektēšanai pieslēdzās 1926. gada vasarā, kad galīgam plānam trūka visu telpu kārtojuma, plašās kāpņutelpas, vēl nebija precizētas visas proporcijas, trūka detaļu un būvelementu (sk. Kapfīnger, 1989, 216, 219). Ēkas ārskatus, skices un interjera fotogrāfijas sk. Oto Kapfīngera un Bernharda Laitnera rakstos – Kapfīnger, 1989 un Leitner, 1989.

³ Tā dažkārt arhitektūras rasējumos tiek attēlotas namu fasādes, sk., piemēram, Kapfīngera rakstā par Vitgenšteina māju salīdzinājumam ar to attēloto Ādolfa Losa projektētās ēkas fasādi (Kapfīnger, 1989, 221) vai Lektorbizjē villas Garšā fasādes zīmējumus (Ле Корбюзье, 1970, 86).

principu vienotība. Oto Kapfingers, analizējot Vitgenšteina māju, gan piezīmē, ka tas pilnībā ir izteikts tikai pamatstāva reprezentatīvajās telpās; spilgts piemērs tam ir brokastu istabas logi, kas ierīkoti tā, lai tos attaisnotu “gan ārējā, gan iekšējā arhitektūras formu sintakse”.¹ Ēkas iekštelpām ir svarīgi vairāki momenti, kas nespēlē lomu ēkas ārējos apjomos. Vispirms tās ir durvju un logu proporcijas, elementu izmēru precizitāte un to smalka diferenciacija, atsevišķu detaļu – tādu kā radiatoru, durvju rokturi – forma, kuras projektējis tieši Vitgenšteins.² Bernhards Laitners raksta, ka katra telpa un katrs elements ir sevī rāms un pašpietiekams estētisks objekts, un tādas ir “dažādās durvis un durvju rokturi, katrs grīdas plākšņu laukums, radiatoru, kā arī smagās misiņa apkures restes, kas nepieskrūvētas atrodas grīdā stikloto durvju [kas ved uz terasi – J. T.] priekšā”.³

Taču tieši šīs detaļas, kurām pats Vitgenšteins veltījis patiešām daudz uzmanības, to precizitātes un formas lakonisma dēļ rada problēmas, runājot par ēkas elementu sintaksi. No vienas puses, šīs detaļas šķiet prasa savu vietu kopējā telpas koncepcijā, no otras – Vitgenšteins nav gājis tik tālu, kā, piemēram, Mīss van der Roe vai Gerits Rītvelds, kuri paši projektēja arī mēbeles savām mājām⁴, jo Engelmana un Vitgenšteina projektēto māju viņa māsa Margarēta iekārtoja ar vēsturiskām lietām un mēbelēm no ģimenes īpašumiem.⁵ 1928. gada fotogrāfijās redzams mājas iekārtojums un cilvēki interjerā – attēlā redzamais galds, krēsli, svečturi, vāzes ir pietiekami labi nodalāmi no askētiski funkcionālās iekštelpas un Vitgenšteina projektētajām detaļām.⁶ Taču, ja arī problēmu nerada ēkas elementu un to ietvertā, ēkas nozīmēm nebūtiskā

¹ Sk. Kapfinger, 1989, 223. Protams, šeit lietotais vārdu salikums “arhitektūras formu sintakse” nav pietiekams arguments, lai attaisnotu sintakses termina attiecināšanu uz ēku veidojošo elementu saistības aprakstu.

² Logi, protams, ir redzami ēkas fasādēs, taču to proporcijas var skatīt arī attiecībā tikai pret iekštelpu izmēriem.

³ Leitner, 1989, 167.

⁴ Mīsa van der Roes projektētās Tugendhata savrupmājas interjera iekšskatu, kas nav saglabājies, sk., piemēram, Tafuri, Dal Co, 1979, 155; Rītvelda projektētās Šrēderes mājas iekšskatus un interjera detaļas sk. Overy et al., 1988 (šeit ir gan vēsturiski attēli, gan fotogrāfijas, kas veiktas pēc mājas restaurācijas).

⁵ Sk. Leitner, 1989, 172.

⁶ Attēlus sk. Kapfinger, 1989, 228–229.

interjera nodalīšana ēkas uztveres procesā,¹ tad tomēr paliek jautājums, kā atsevišķās detaļas – durvju rokturi, apkures restes – saistīti ar pārējo ēku, precīzāk, kā šo saistību pielīdzināt sintaktiskajam arhitektūras izteiksmju strukturējumam. Bernhards Laitners, runājot par Vitgenšteina mājas arhitektūras detaļām, raksta, ka visā šajā arhitektūrā “nav nekādas nozīmes hierarhijas”, viss, kas šeit palicis pāri no arhitektūras valodas ir “būtiski-elementāri-vienkāršs un tādējādi telpiski-būtisks”.² Protams, šos Laitnera izteikumus nav vienkārši interpretēt, jo no vienas puses norāde uz arhitektūras detaļu elementāro raksturu, liek domāt par līdzību ar *Traktāta* priekšmetiem, kuru elementārums tomēr nozīmēja savienojuma iespējamību, savukārt norāde uz hierarhijas neesamību var tikt saprasta kā atšķirība, piemēram, no gotiskās katedrāles arhitektūras, kurā, kā raksta Ervins Panovskis, mēs varam izšķirt to, kas atbilst “loģisko līmeņu” hierarhijai labi organizētā sholastiskā traktātā.³

Cits piemērs būtu Gerita Rītvelda projektētā Šrēderes māja Utrehtā (1924). Rītvelds būdams arī mēbeļu dizainers ciešā sadarbībā ar pasūtītāju ir projektējis arī mājas iekārtojumu, iebūvētās mēbeles, gaismas ķermeņus. Par pašu māju Pauls Overijs raksta, ka tā ir plānota un salikta kopā kā mēbele vai istabas iekārtas daļa.⁴ Gan Rītvelda veidotās mēbeles vispār, gan Šrēderes māja ir projektēta, lai “parādītu, ka tie ir skaidri konstruēti no atsevišķiem elementiem: rūpnieciski apstrādātiem koka gabaliem krēsla gadījumā, sienu, jumta grīdu plaknēm mājā”.⁵ Tādējādi Šrēderes māju varētu uzskatīt par robežgadījumu vai ideālu piemēru, kur varam skaidri noteikt katru tās elementu – arhitektūras izteiksmi, un citi arhitektūras gadījumi būtu tikai novirzes no šī ideāla, līdzīgi kā mūsu ikdienas valodas jēdzienvārdi (predikāti) gandrīz nekad neatbilst Frēges stingrajai prasībai, lai jēdziens būtu noteikts attiecībā pret katru objektu (kādam iespējamam īpašvārdam atbilstošo realitātes daļu).

¹ To var uzskatīt par pieņēmumu, kam kā netiešs arguments kalpo iepriekš minētās fotogrāfijas.

² Leitner, 1989, 167.

³ Sk. Пановский, 1992, 71. Gotiskajā katedrālē to var novērot, sākot no augstākā vidusjoma un zemāko sānu jomu attiecības, līdz pat sīkākajām detaļām, piemēram, logu spraišu hierarhiskā sadalījuma.

⁴ Overy et al., 1988, 36; un tālāk, ka to “var uztvert gan kā veselumu, gan kā atsevišķo daļu summu” (*ibid.*, 38). Veselā un daļu jēdziens gan šeit nav lietots semantiskā veseluma un tā daļu attiecības nozīmē (vismaz tālākajā šāda interpretācija netiek izvēsta).

⁵ Overy et al., 1988, 36. Overijs salīdzina Šrēderes māju ar Sarkano-zilo krēslu, cits piemērs varētu būt Rītvelda Berlīnes krēsls (sk., piemēram, Rītvelda darbu katalogā – Küper, Zijl (eds.), 1992, 92)

Tomēr arī Šrēderes mājas gadījumā varētu būt diskutējami jautājumi, piemēram, vai ēkas 1925. gada fotogrāfijā redzamais iekārtā gaismas ķermeņa stiprinājums pie griestiem, kas vēlāk ir izmainīts un tāds saglabāts arī ēkas 1986./1987. gada restaurācijā, ir uzskatāms par semantisku elementu (ja pieņemam, ka tādi ir Rīvelda projektētās mēbeles un gaismas ķermeņi vismaz šīs ēkas gadījumā).¹ Cits grūtāk atrisināms jautājums saistīts ar krāsas lomu šajā “ideālajā” gadījumā, jo gan Šrēderes mājā, gan Rītvelda projektētajās mēbelēs krāsa ir svarīgs elements, kas liek domāt par to kā iespējamu – abstraktu un telpiski no pārējiem elementiem nenošķiramu – ēkas elementu arhitektūras objekta sintaktiskajā struktūrā.²

Taču pat neņemot vērā šos neatrisinātos jautājumus Rītvelda projektētā ēka zināmā mērā varētu būt izņēmums, un vienkāršākā gadījumā varētu runāt tikai par ēkas ārējā veidola elementu attiecībām. Vienkāršākais gadījums būtu tas, kur ēkas uztverē ir svarīga atsevišķa tās fasāde, un tas tā varētu būt ne tikai blīvas pilsētas apbūves, bet arī brīvastāvoša arhitektūras objekta gadījumā.³ Lekorbizjē, komentējot savas jaunības dienu Akropoles skices, ir atzīmējis proporciju svarīgumu, arī tālākajā projektēšanas praksē viņš ir izmantojis proporciju sistēmu (zelta griezumumu), piemēram, savrupmājas Garšā (1927) fasādes kompozīcijā.⁴ Abas galvenās ēkas fasādes veido taisnstūra laukums un tā ietvaros būtiskos elementus – logus, durvis, balkonu, ārējās kāpnes uz otrā stāva terasi utt. – nosaka zelta griezuma proporcija. Tas varētu vedināt proporciju sistēmu arī pieskaitīt pie arhitektūras sintaktiskajām kārtulām, vēl jo vairāk tāpēc, ka pastāv daudzas dažādu slavenu arhitektūras

¹ Sk. Overy et al., 1988, 34–35. Līdzīgas problēmas attiecībā uz tādu arhitektūras elementu kā durvis sk. Nanas Lāstas rakstā par Vitgenšteina projektēto māju – Last, 1998.

² Par krāsu Šrēderes mājā – sk. Overy et al., 1988, 25. Šajā gadījumā tas ir svarīgi arī tāpēc, ka Rītvelds bija saistīts ar žurnālu “De Stijl”, tā pirmajā numurā sešas esejas publicēja Pīts Mondrians, kura gleznas dažkārt salīdzina ar Rītvelda Šrēders māju. Tā Džefrijs Brodbents raksta: “Ir viegli lūkoties uz to kā trīsdimensiju (tikai) apdzīvojamu Mondriana gleznas variantu.” (Broadbent, 1970, 69.)

³ Raksturīgākie piemēri ir jau minētā Mīsa van der Roes Tugendhata savrupmāja Brno (1930) un tālāk analizētā Lekorbizjē projektētā savrupmāja Garšā (1927), kur abos gadījumos ēkas arhitektūru nosaka divas tās fasādes.

⁴ Komentējot savas 1911. gada Atēnu akropoles skices, Lekorbizjē raksta: “Kur šeit ir iespaidīgās ass kompozīcijas? Šeit ir patiesie cilvēciskie izmēri... Viss tiek sasniegts ar proporcijām, un ar to pietiek!” (Ле Корбюзье, 1970, 49); savrupmājas Garšā (netālu no Parīzes) fasāžu shēmas un fotogrāfijas sk. *ibid.* 86–87.

pieminekļu proporciju analīzes.¹ Arhitektūras izteiksme tad būtu ēkas elements, kas ietverts proporciju sistēmā, dotajā piemērā – tas, kuru nosaka zelta griezuma proporcija. Atšķirība no sintaktiskā strukturējuma tomēr ir tā, ka šeit var runāt par viena plaknes elementa (ēkas fasādes gadījumā) ģeometrisko izmēru fiksētu attiecību pret citiem elementiem, bet tā nav sintaktiska attiecība, kāda pastāv starp dažādiem verbālo izteiksmju tipiem.

Taču pat savrupmājas Garšā gadījumā fasāde nav tikai taisnstūris – ārējās kāpnes uz otro stāvu ir izvirzītas no fasādes plaknes, trešajā stāvā ir balkona iedziļinājums, un tas ir redzams arī tieši pretskatā lūkojoties uz ēkas fasādi.² Arī ēkas plāns, kurā parādās minētie momenti, ir risināts pamatā taisnstūra ietvaros, taču to vairs nenosaka zelta griezuma proporcija (tā arī nebūtu vairs vizuāli uztverama). Var teikt, ka ēkas plānojumu nosaka funkcijas – par savrupmājas Garšā plānojumu Arnolds Vaitiks (*Whittick*) raksta, ka “plāns, kurš ierakstās vienkāršā taisnstūrī, ir ļoti sarežģīts un liecina par to, ka arhitekts ir rūpīgi pētījis cilvēciskās vajadzības”.³ Kādā ziņā šīs cilvēciskās vajadzības un cilvēciskais mērogs nosaka kādas ēkas funkcijas, kuras savukārt rod izpausmi ēkas ārējā veidolā, kā tas ietekmē arhitektūras nozīmes uztveri, un cik lielā mērā funkcijas ir vai nav viens no arhitektūras sintaktiskās struktūras elementiem – tie ir tālākie šeit iespējamie jautājumi. Tāpēc arhitektūras elementu funkcijas un ēkas formu un funkciju saistība ir vēl viens arhitektūras interpretācijas aspekts, kas jāaplūko.

Arhitektūras izteiksme un funkcija

Viena no problēmām, kas saistīta ar funkcijas lomu arhitektūras interpretācijā ir paša termina “funkcija” neskaidrība un plašais lietojums. Runājot par funkciju,

---

¹ Josifs Ševeļevs savā darbā *Proporcijas princips* raksta: “Proporcija arhitektūrā – tā ir saistība, kas nosaka daļu un veselā attiecību vienam pret otru. [...] Noteikt proporciju – nozīmē atklāt likumsakarību, kura apvieno daļas savā starpā.” (Шевелев, 1986, 74.) Šeit arī, piemēram, Partenona proporciju analīze – *ibid.*, 82–87.

² Tādējādi būtu apšaubāms, ka rasējums kā ēkas fasādes semantisko elementu attēlojums sakristu ar rasējumu kā arhitektūras praksē pieņemto fasādes zīmējumu.

³ Уттик, 1964, 137. Tas līdzinās arī Paula Overija atzinumam par Rītvelda projektēto Šrēderes māju: “Un līdzīgi kā mēbeles, un it īpaši krēsls, ir piemērotas cilvēka formai, tā arī māja ir piemērota cilvēka dimensijām.” (Overy et al., 1988, 33.)

mēģinot to nosaukt, mēs parasti lietojam vārdu, kas apzīmē cilvēka darbību, noteikta ēkas tipa vai detaļas jēdzienam atbilstošu vārdu. Var jautāt: kāda ir, piemēram, bibliotēkas vai loga funkcija? Un uz šo jautājumu nebūs rodama atbilde, kas ietvertos vienā precīzā formulējumā. Umberto Eko, kā jau minēts, runāja par primārajām un sekundārajām funkcijām, kur tikai pirmās ir funkcijas vārda tiešajā nozīmē. Krievu arhitektūras teorētiķis Andrejs Ikonņikovs funkciju arhitektūrā raksturo ļoti plaši kā “visu uzdevumu, materiāli praktisko un informatīvo, ko risina arhitektūra, kompleksu”; šādi saprasta funkcija viņam ir arī pamats ēku tipu klasifikācijai.¹

Taču funkciju var saprast arī šaurākā nozīmē, kur funkcija ir saistīta ne tikai ar noteiktiem ēku tipiem, bet arī noteiktām arhitektūras elementu formām; tieši šādā nozīmē tā domāta funkcionālisma lozungā: forma seko funkcijai. Tomēr var teikt, ka formas un funkcijas atbilstība ir pilnībā nekad nerealizējama prasība. Pat vairāk – ka tā ir estētiska prasība. Rodžers Skrūtons, izmantojot piemēru ar divām metāla dakšiņām – vienai no tām ir tradicionāla forma, otra ir “mūsdienu zviedru dizaina paraugs” –, parāda, ka dodot priekšroku modernajam dizainam, atzīstot tā “tīrās” un “funkcionālās” līnijas, salīdzinot ar tradicionālās dakšiņas “izrotāto” un “smago” kvalitāti, netiek veikts utilitārs spriedums, bet gan tīri estētisks spriedums, jo ciktāl dakšiņa paredzēta noteiktam mērķim – ēdiena pacelšanai līdz mutei – tradicionālā forma tam kalpo labāk par moderno dizainu.²

Taču galvenais arguments pret funkciju, kā jēdzienu, kas paskaidrotu arhitektūras dabu un tās saprašanu, Skrūtona *Arhitektūras estētikā* balstīts uz to, ka pašu funkciju arhitektūrā mēs saprotam tikai tad, ja saprotam arhitektūru.

Piemēram, varētu teikt, ka kolonas funkcija ir balstīt antablementu, kas atrodas virs tās. Bet tad tikpat labi varētu teikt, ka antablementa funkcija ir atrasties uz kolonas. Katra no šīm funkcijām ir iekšēja arhitektūras aktivitāte – kas ir līdzvērtīgi kā teikt, ka mēs varam tās saprast kā funkcijas tikai tāpēc, ka mums ir kāda iepriekšēja arhitektūras izpratne, izpratne par to, kāpēc ēkas daļām jātiek savienotām šajā

¹ Иконников, 1986, 12; “Aiz funkciju konkrētības, to individuālā rakstura stāv noteiktu tipu vispārīgās iezīmes, uz kuru pamata tiek veidota arhitektūras objektu (ražošanas, dzīvojamās, sabiedriskās ēkas un tālāk – pie sīkākiem sadalījumiem dažādos apakštipos, veidos u. c.) klasifikācija” (*ibid.*).

² Sk. Scruton, 1979, 241.

noteiktajā veidā. Nav veida, kā lietot funkcijas ideju, lai apgaismotu arhitektūras dabu, jo tikai tad, ja mēs zinām, kas ir arhitektūra, mēs varam saprast funkciju.¹

Pieminot kolonas funkciju, šeit netiešā veidā tiek polemizēts ar Umberto Eko kolonas interpretāciju, kur par arhitektūras zīmes denotāciju varētu uzskatīt tās funkciju.² Plašāks konteksts Skrūtona argumentam varētu būt uzskats, ka arhitektūras pieredze pamatā ir estētiska pieredze, savukārt estētika nav saistīta ar semantiku. Taču, pat apšaubot Skrūtona pieejas iespējamo plašāko kontekstu, no viņa argumenta izriet, ka funkcija nevar būt nedz pamats arhitektūras izteiksmju sintaktiskajam strukturējumam, nedz arī tās elements.

Varētu gan teikt, ka arī realitāti mēs saprotam tikai pateicoties verbālajai valodai, ka realitātes strukturējums izriet no verbālās valodas strukturējuma un neatkarīgi no valodas nav mums saprotams³, tomēr arhitektūras funkcija nav dota mūsu uztverē neatkarīgi no arhitektūras saistības ar noteiktām dzīves formām un tādējādi – nav izmantojama klasiskās semantika modeļa ietvaros.⁴

Ierobežojumi termina “sintakse” lietojumam arhitektūrā

Verbālo valodu mēs saprotam, eksplicītā veidā nezinot tās gramatiku (līdzīgi – viss svarīgais tiek pamanīts, ir redzams, tiek vizuāli uztverts, nezinot arhitektūras elementus savienojums nosakošas kārtulas). Lai arī tāpat kā verbālajā valodā

¹ Scruton, 1979, 40–41.

² Tiešā veidā Eko uzskatu par arhitektūras zīmes konotāciju un denotāciju kritiku sk. Scruton, 1979, 165–167.

³ Tā iespējams interpretēt Frēges un Vitgenšteina *Traktāta* semantiku, nepārprotami uz to norāda Serla tēze, ka pasaule mums neparādās jau sadalīta objektos, ka mums tā jāsadala un ka šis sadalījums ir atkarīgs no mūsu reprezentācijas sistēmas (sk. Searle, 1984, 231).

⁴ Kā arguments arhitektūras funkciju un dzīves formu saistībai var kalpot jau analizētās Šrēderes mājas autora Gerita Rītvelda izteikumi gan par krēslu, gan arhitektūras dizainu: “Iespējams ir tikpat daudz krēslu tipu, cik ir cilvēku tipu”, “Katrs krēsls ir attieksmes pret dzīvi stilizācija” (Rietveld, 1992a, 27), un: “Funkcionālas ēkas arhitekti grib apmierināt gan garīgās, gan materiālās cilvēka vajadzības; protams, viņiem tas nozīmē tikai tās vajadzības, ko var apmierināt ar arhitektūru, un no tām atkal tikai tās vajadzības, kas ir vērtīgas cilvēcisgai būtnei” (Rietveld, 1992b, 50).

arhitektūrā darbojas sarežģītas konvencijas, tomēr tās ir svarīgas arhitektūras saprašanā, ciktāl tās parādās redzamajās arhitektūras elementu atšķirībās.

Sintakse, ja gribam lietot šo jēdzienu arhitektūrā, ir saistīta ar jautājumu par arhitektūras izteiksmju elementiem, un ir vairāk atkarīga no iespējas tos skaidri definēt katrā konkrētā gadījumā, nekā verbālajā valodā, kur sintakses kārtulas tikai formulē jau esošo lingvistisko vienību savienošanās iespējamības, tām esot definētām saistībā ar izteiksmju semantisko lomu teikuma patiesuma vērtību noteikšanā. Citiem vārdiem sakot, tas, ko varētu saukt par sintaktisko (horizontālo) strukturējumu, verbālās valodas gadījumā balstīts lingvistisko izteiksmju klasifikācijā pēc to atšķirīgajām semantiskajām lomām. Arhitektūras gadījumā, lai arī mēs runājam par dažādiem arhitektūras elementiem¹, trūkst galvenā – principa, kas noteiktu šādu klasifikāciju.

Dažādās pieejas tam, ko varētu saukt par arhitektūras sintaksi, iespējams sadalīt divās daļās: pirmajā būs precīzāki jeb eksaktāki nošķirumi, jo tā orientēta uz projektēšanas un būvniecības praksi, un termins “sintakse” šeit būtu lietojams tikai metaforiski.² Otrajā pieejā arhitektūra tiek saprasta kā tas, ko mēs redzam, un jautājums ir, kāds ir iespējamais termina “sintakse” lietojums šajā gadījumā. Sintaktiskās kategorijas varētu būtu tās, kas runā par arhitektūras struktūru (tā var saprast arhitektūras artikulāciju). Bet, ja verbālajā valodā strukturējumu nosaka tai iekšēji momenti, kuri tiek korelēti ar realitāti, kas klasiskās semantikas gadījumā noved pie patiesuma nosacījumu nozīmes teorijas varianta, tad arhitektūrā kaut ko tādu grūti uzrādīt. Līdz ar to strukturējuma pamatam var uzrādīt tikai ārējus momentus – tās ir konkrētā stila kārtulas, konstruktīvie nosacījumi, ģeometriskās formas īpašības, proporcijas, funkcijas utt. Var runāt arī par ēku tipoloģiju, bet šis jēdziens arhitektūrā izslēdz iespēju runāt par to, kā ēkas var tikt savienotas lielākās arhitektūras

---

¹ Arhitektūrā nepastāv objektu valodas un metavalodas nošķiruma jautājums, jo metavaloda jebkurā gadījumā ir verbālā valoda (kā tas ir arī mūzikas gadījumā).

² Taču var teikt, ka arī skatoties uz arhitektūru kā noteiktu projektēšanas darbību, sintaktiskie jautājumi nav svarīgākie, ja ar sintaksi saprot semantisku elementu savienojamības raksturojumu. Mario Gandelsonas raksta, ka būtu iespējams definēt sintaktisko dimensiju arhitektūrā, sākot no renesanses, kā noteiktu procedūru, kurā varētu iekļaut logu un kolonu grupējumu, simetrijas un proporciju apsvērumus; bet šie apsvērumi gandrīz vienmēr, kā norāda Gandelsonas, tikuši uzskatīti par sekundāriem, salīdzinot ar semantisko dimensiju (sk. Gandelsonas, 2003, 196).

izteiksmēs, jo ēku tipu jēdzienā nav ietverta tipu savstarpējās savienojamības iespējas, kas ir galvenā atšķirība no lingvistisko izteiksmju tipoloģijas. Pilsēta būtu viens no atsevišķu ēku savienošanās gadījumiem, bet tās analīze, kā tālākajā parādīs šis pētījums, nav veicama klasiskā semantikas pieņēmumu ietvaros.

Vienīgais sintaktiskais princips, kurā arhitektūru var saistīt ar klasisko semantiku ir Frēges ieviestais nenobeigtas izteiksmes jēdziens – aplūkotajos piemēros noteiktu veselumu (piemēram, atsevišķu ēku) veidojošie elementi iegūstami tikai no šī veseluma, “izņemot ārā” pārējās arhitektūras izteiksmes, tas ir, aizvietojojot tās ar arhitektūras mainīgajiem, kuru konkrēto vērtību starpā ir arī šie reālie elementi, no kuriem mēs teorētiski abstrahējamies. Šādā nozīmē visi ēku veidojošie elementi ir nenobeigtas izteiksmes. Tie mums šķiet saprotami – piemēram, logi, durvis utt. – arī paši par sevi tikai tāpēc, ka mēs zinām to izmantojumu ēkā.¹

Paliek tikai jautājums, vai ēku veidojošās izteiksmes – kā nenobeigtas izteiksmes, kuru noteikšana katrā konkrētā gadījumā varētu dot atšķirīgu to tipu klasifikāciju – saglabā šajā modelī galveno līdzību ar verbālo valodu, proti, vai tās nosaka veseluma nozīmi, un kādā veidā šo noteikšanu var aprakstīt. Atbilde uz šo jautājumu varētu tikt dota divās daļās. Pirmkārt, parādot, kā var noteikt šīs nenobeigtās izteiksmes, otrkārt – eksplicējot terminu “arhitektūras mainīgais”, kur atbildes otrā daļa prasītu aplūkot arhitektūras elementu kā piederīgu noteiktam tipam, kuram iespējamās vairākas vērtības, kurām savukārt varētu būt atšķirīgas semantiskās konsekvences attiecībā uz veseluma nozīmi.²

¹ Arī tāpēc, ka tie saistīti ar noteiktām dzīves formām – ēku būvelementu izgatavošanu, pārdošanu, projektēšanu utt., bet tur tie nedarbojas kā arhitektūras izteiksmes, tiem nav to arhitektūras, bet tikai priekšmetiskā jēga (varētu skaidrāk teikt – tie ir referenti noteiktām lingvistiskā izteiksmēm un tāpēc mums ir “saprotami”, šeit terminu “saprast” atkal lietojot metaforiski).

² Šie divi atbildes posmi būtu nākamo divu paragrāfu uzdevums. Varētu iebilst teiktajam par arhitektūras nenobeigtajām izteiksmēm, ka Frēges semantikā nenobeigtās izteiksmes tiek definētas ar nobeigto izteiksmju – īpašvārdu palīdzību, bet ēkas ietvaros netiek veikta šāds izteiksmju nošķirums (divu nobeigtu izteiksmju atzīšana ir zināmā mērā problemātiska Frēges valodas filozofijā, kas viņu pašu novedusi pie apšaubāmas teikuma asimilācijas speciālā īpašvārdu klasē), taču no otras puses var teikt, ka abstraktākā semantikas variantā Vitgenšteina *Traktātā* tiek runāts tikai par teikumu veidojošām izteiksmēm (nosaukumiem), kas ir principiāli nenobeigti, salīdzinot ar teikumu (Vitgenšteins gandrīz burtiski atkārtu Frēges tēzi par teikuma konteksta lomu vārda nozīmes noteikšanā).

3.3. Arhitektūras valodas elementi

Jautājums par nozīmi – arī verbālajā valodā – ir jautājums par izteiksmēm, kurām piemīt šī nozīme, un to, vai dažādiem izteiksmju tipiem piemīt dažādas semantiskās lomas. Arhitektūrā konkrētos analīzes gadījumos varētu būt līdzvērtīgi vairāki tās strukturējuma veidi, taču tam nav nepieciešami jānovēd pie atšķirīgām izteiksmju kategorijām. Arhitektūras telpiskais raksturs tikai šķietami padara vienkāršāku tās izteiksmju klasifikāciju, jo pretstatā ģeometriskās telpas kontinuitātei arhitektūra gan ir telpiski artikulēta, tomēr tās izteiksmes varētu tikt noteiktas dažādos veidos, ja to struktūrai nav paralēla struktūra kādā no pašām izteiksmēm atšķirīgā references sfērā. Tāpēc tieši kā mēģinājumus atrast pamatu arhitektūras elementu strukturējumam un tā gramatikas konvencijām var saprast arhitektūras izteiksmju referenciālās teorijas.

Taču vienu no argumentiem pret uzskatu, ka arhitektūras elementiem līdzīgi kā verbālās valodas izteiksmēm varētu būt reference, un tā ir, piemēram, šo elementu funkcija, var atrast Kripkes *stingrā apzīmētāja* jēdzienā. Ja arhitektūras elements ir stingrs apzīmētājs, tas nozīmētu, ka tas ir tas pats elements jebkurā iespējamajā pasaulē, lai arī tā funkcija kādā no tām būtu pavisam cita. Tas nozīmētu, ka kādā iespējamajā pasaulē, kur, piemēram, logus izmanto kā durvis – pieņemsim, ka tur ir tikai vienkāršas celtnes – tie tomēr paliek logi kā arhitektūras valodas elements, lai arī to funkcija ir pavisam cita. Šis piemērs izraisa vairākus jautājumus – pirmkārt, kā mēs saprotam iespējamo pasauli? Ja tā ir tikai mūsu konstrukcija, ko tad šajā konstrukcijā nozīmē “paliek logi kā arhitektūras valodas elements”? Vai to, ka mēs tos saprotam kā logus, lai arī “nonākot” šajā pasaulē, tos lietotu vai būtu spiesti lietot kā durvis? Kripkes izpratnē šis termins nozīmēja, ka lietu, ko apzīmē nosaukumi, īpašības iespējamajās pasaulēs varētu mainīties, bet tās tomēr paliktu tās pašas lietas (tām būtu tas pats nosaukums). Šeit minētajā piemērā runa gan nav par īpašības, bet funkcijas maiņu. Turklāt to iespējams saprast arī savādāk, piemēram, iedomājoties, ka logi tiek novietoti durvju vietā, saglabājot sev raksturīgo formu, materiālu un detaļas. Šāda samainīšana iespējama arī mūsu pasaulē un – tieši logu un durvju gadījumā – ir viegli iztēlojama, pat nevis kā izņēmums, bet kā noteiktam apbūves tipam raksturīga kārtula

(piemēram, graustu rajoni un tiem līdzīga apbūve vai arī tā saucamais franču logs, kas tieši paredzēts kā izeja uz terasi vai lieveni¹).

Ja ievērtējam iespējamo pasaulu veidošanas vienu no motivācijām – neatkarīgi, vai mēs pieņemam Ljusia īsto reālismu, vai Kripkes konstruktīvismu –, proti, skaidrot, kā mēs runājam par lietām, izmantojot modālos terminus (“var būt”, “iespējams”, “nepieciešams” u. c.), tad šajā gadījumā varētu teikt, ka iespējamās pasaules arhitektūras semantikā vajadzīgas, lai ievērtētu arhitektūras elementu iespējamās atšķirīgos izmantojumus vai iespējamās to funkciju izmaiņas. Tomēr gala secinājumam jābūt tādam, ka neviena no arhitektūras elementu īpašībām, kuras varētu tikt saistītas ar tiem dažādās arhitektūras interpretācijās – piemēram, tajās, kas mēģina runāt par arhitektūras elementu konotāciju un denotāciju, vai to referenci – nebūs arhitektūras elementu identitātes kritērijs. (Bet tam tā būtu jābūt, lai runātu par arhitektūras elementu nozīmi.² Kripkes pieeja, apvēršot jautājuma par identitāti pāri iespējamajām pasaulēm kārtību, skatīja šo identitāti noteiktos gadījumos kā balstītu pašās verbālajās izteiksmēs, kuras viņš sauc par stingrajiem apzīmētājiem.) Tādējādi arhitektūras izteiksmes nozīmei, tam, kā mēs to saprotam, nav jānovēd mūs pie arhitektūras elementa funkcijas.

Šie pārspriedumu vedina atgriezties pie Frēges semantikas nošķīruma starp teikumu veidojošām nobeigtām un nenobeigtām izteiksmēm (pats teikums arī ir nobeigta izteiksme). Ja arhitektūras semantikas klasiskais modelis kā tas aplūkots iepriekšējā paragrāfā liek uzskatīt visas arhitektūras objektu veidojošās izteiksmes par nenobeigtām izteiksmēm, kuru nozīme veidojās tikai arhitektūras objekta kontekstā, tad atkrīt jautājums par nosaukuma un nosaukuma nesēja attiecības pārņemšanu uz arhitektūru, jo tas ir modelis, kas arī Frēgem strādā tikai īpašvārdu gadījumā.³ Tikai šādi iespējams runāt par veseluma nozīmi saistītu ar to veidojošo arhitektūras izteiksmju nozīmēm vismaz kā par teorētiski iespējamu. Tomēr veids, kā runāt par

¹ Par franču logu zīmējumus sk. Ching, 1997, 273.

² Dammita sestā tēze par jēgas un references nošķīrumu Frēges semantikā apgalvo, ka īpašvārdu jēga fiksē nosauktā objekta identitātes kritēriju – lai saprastu objekta nosaukumu, mums tas atkal jāatpazīst kā tas pats objekts.

³ Pats stingrā apzīmētāja jēdziens Kripkem lietots attiecībā uz īpašvārdiem un dabīgo sugu nosaukumiem, kur pēdējie acīmredzot nevar būt modelis arhitektūras elementiem, tāpat kā pirmie, lai arī tos kā modeli izmanto semiotiskā tradīcija (protams, lietojot citus terminus).

arhitektūras elementiem, atsakoties no arhitektūras sintakses, daļu un veseluma nozīmes saistības idejas ir bijis ļoti saistošs arhitektūras interpretācijā – lietojot Vitgenšteina izteikumu, varētu teikt, ka tas ir attēls, kas “tur mūs gūstā”. Arhitektūras objektu veidojošās izteiksmes (šajā gadījumā gan iederīgāk būtu lietot terminu “elementi”), pieņemot šādu modeli, būtu līdzīgas nobeigtām izteiksmēm. Ja piemērojam tām Kripkes stingrā apzīmētāja jēdzienu, tad varētu teikt, ka, piemēram, noteikti ordera elementi, kolona u. c. paliek par tiem pašiem arhitektūras elementiem, neatkarīgi no to lietojuma.¹ Varētu, protams, ieņemt zināmu starppoziciju un teikt, līdz ar Martinu Šteinmanu, ka “arhitekts neizgudro savu valodu no nekā: viņš izmanto savu priekšgājēju valodu savām iecerēm, maz pamazām to mainot, bagātinot to ar jaunām nozīmēm, bet nozīmēm, atvedinātām no vecajām nozīmēm”², taču nav skaidrs, kā saprast šo “bagātināšanu ar jaunām nozīmēm” un “atvedināšanu no vecajām”. Ja tas nozīmē tikai noteiktu arhitektūras elementu tipu – “konvencionālu formu” – lietojumu arhitektūrā, tad katram atsevišķam noteikta tipa elementa lietojumam konkrētā arhitektūrā ir sava nozīme kā sava nozīme ir katram īpašvārdam vai predikātam.

Kā jau minēts, atšķirībā no verbālās valodas arhitektūras celtnes ir daudzveidīgākas, līdz ar to arī elementi ir grūtāk klasificējami, lai arī katrā atsevišķajā arhitektūras analīzes gadījumā valodas elementa noteikšana neradītu grūtības. Bet jāņem vērā, ka jautājums par arhitektūras valodas elementiem ir saistīts ar attiecīgo semantisko kategoriju piesaisti – vai mēs pieņemam semantiskā duālisma vai semantiskā monisma pozīciju par pamatmodeli arhitektūras izteiksmju semantikai. Šajā aspektā ir interesants nozīmes intensijas un ekstensijas (konotācijas un denotācijas) analīzes piemērs, salīdzinot divas 1960. gadu sākuma dzīvojamās ēkas kontroversiālajā Venturi, Braunas un Izenūra darbā *Mācoties no Lasvegasas*, jo tas parāda semantisko elementu izvēles nejaušo raksturu.³ Tas raksturotu arhitektu

---

¹ Jautājums tikai būtu, kas šeit jāsauc par to nozīmi. Kā piemēru ordera elementu formas lietošanas galējībai var minēt Ādolfā Losa konkursa projektu avīzes *Chicago Tribune* ēkai, kas veidota kā liela doriskās kolonas apveida augstceltne (sk. Jencks, 2002, 35; šeit minēti arī citi līdzīgi piemēri).

² Steinmann, 2003, 250.

³ Runa ir par Paula Rūdofa projektēto daudzstāvu dzīvojamo māju Ņuhevenā, tā saukto *Crawford Manor*, un Venturi un Rauha projektēto veco ļaužu pansionātu *Guild House* Filadelfijā. Attēlus sk. – Venturi et al., 1997, 95–99.

intuīciju par to, kas varētu būt ar nozīmi apveltīts arhitektūras elements.¹ Minētajā darbā ir fragments, kurā daudzveidīgi lietoti termini “konotācija” un “denotācija” (un to atvasinājumi).

Zīme uz ēkas nes denotatīvu nozīmi burtu un vārdu eksplicītā vēstījumā. Tā kontrastē ar citu, arhitekturālāku ēkas elementu konotatīvo izteiksmi. [...] Skaidrojot tālāk, zīme, kas saka GUILD HOUSE *denotē* nozīmi ar tās vārdiem; kā tāda tā ir heraldisks elements *par excellence*. [Uzraksta] grafiskais raksturs, tomēr, *konotē* institucionālo cieņu, kamēr, pretrunā ar to, uzraksta izmērs *konotē* komerciālismu. Zīmes novietojums iespējams *konotē* arī ieeju ēkā. Balti glazētie ķieģeļi *denotē* dekorējumu kā vienreizēju un bagātu aplikāciju uz normāliem sarkaniem ķieģeļiem. Ar balto virsmu un strīpu novietojumu uz fasādes mēs esam mēģinājuši *konotatīvi* uzvedināt uz [domu par] grīdas līmeņiem, kas asociējas ar pilīm, un tādējādi – uz [domu par] pilij līdzīgu mērogu un monumentalitāti. Logi ar bīdāmiem rāmjiem *denotē* to funkciju, bet to grupējums *konotē* mājīgumu un ikdienišķās nozīmes.

Denotācija norāda specifisku nozīmi; konotācija ierosina vispārīgas nozīmes. Vienam un tam pašam elementam var būt gan denotatīvā, gan konotatīvā nozīme, un tās abas var būt pretrunīgas.²

Šajā tekstā var izdalīt vairākas interesantas iezīmes. Tajā tiek apgalvots, ka arhitektūras elementam var būt gan konotācija, gan denotācija, gan atsevišķi, gan abas kopā, turklāt tās abas var būt nesaistītas; pat vairāk tās ir kā viena līmeņa semantiskie elementi (tikai tā tās var saukt par pretrunīgām), kuru vienīgā atšķirība ir to vispārīguma pakāpe. Arī paši elementi, kuriem tiek pierakstīta nozīme, ir visdažādākie, piemēram, uzraksti uz ēkas, tās materiāls (materiāla krāsa), arī tādi ēkas funkcionāli elementi, kas mums vistiešāk asociējas ar vārdiem “ēkas elements” (logi), gan arī tāda abstrakta iezīme kā logu grupējums. Tā kā konotācija jeb intensija ir jēdziens, par kura izpratni arī verbālās valodas semantikā nav vienprātības, tas

¹ Kā jau minēts, atzīstot par kļūdainu aplūkoto arhitektūras interpretāciju konceptuālo instrumentāriju, tomēr ir interesantas noteiktas arhitektu intuīcijas, kas ir balstītas pieredzē un kas nevarētu būt pilnīgi aplamas.

² Venturi et al., 1997, 100–101; ar terminu “nozīme” šeit nenoteikti tiek apzīmēta gan konotācija, gan denotācija.

iespējams šeit ļauj runāt par arhitektūras elementu konotāciju pavirši – tā var būt gandrīz jebkas, piemēram “mājīgums”.¹

Frēges semantikā jēga (intensija) ir ceļš pie references, kas nozīmes vēlākajās teorijās tiek aizvietots ar nozīmes jēdzienu – to, ko mēs saprotam. Varētu jautāt, kāda minētajā piemērā ir saistība starp “mājīgumu” (konotāciju jeb intensiju, jēgu) un denotāciju – vai mājīgums ir ceļš uz logu atvēršanas funkciju, kas ir divviru logu denotācija? Turklāt redzams, ka tiek runāts par atšķirīgiem elementiem – logu grupējumu un atsevišķa loga uzbūvi. Minētos elementus no apraksta konteksta var saprast kā tālāk neanalizējamās semantiskās vienības. Taču, pat ignorējot iepriekš aprakstītās grūtības konsekventi aprakstīt to saprašanu, jāpiebilst, ka šeit nav runāts par sintaktisko elementu jeb izteiksmju kopsakaru, to, ka tie veidotu jēgpilnu veselumu – analizēto arhitektūras objektu kā veselumu, tā nozīmi (vai “konotāciju”, lietojot Venturi terminus).

Tas apstiprina pieņēmumu, ka šādā veidā skatot arhitektūras elementus un saistot ar tiem jēgu un referenci vai konotācijas un denotācijas jēdzienus, nav iespējams raksturot kādu sintaktisku arhitektūras strukturējumu (nedz to, kas šī pētījuma pirmajā daļā, runājot par Frēgi, saukts par “horizontālo”, nedz “vertikālo” strukturējumu). Tomēr aplūkotais piemērs raksturo intuīciju, kurā arhitektūras elements var tikt saprasts ļoti dažādi – tas nav tikai konkrēts “priekšmetisks” elements, piemēram, logs, bet varētu būt arī materiāls, formāla īpašība (elementu grupējums, proporcija u. tml.).

Jāatzīmē arī, ka arhitektūras objekti var piederēt dažādiem stiliem (arī dažādām kultūrām), tiem ir dažādas funkcijas, var runāt par ēku tipoloģiju, to ģeometriskajām formām, materiālu, krāsu un citām vizuālajām kvalitātēm – vai visi uzskaitījuma locekļi pretendētu tikt uzskatīti par kādu arhitektūras izteiksmju tipu? Šajā nenoteiktību uzskaitījumā gan var izdalīt arī samērā nobeigtas sistēmas (īpaši, ja runājam, piemēram, par senās Grieķijas un Romas vai klasicisma arhitektūru), par

---

¹ Nelasot šo aprakstu, grūti iedomāties, ka “logu grupējums” var tikt saistīts ar “mājīgumu”. Gudmena terminoloģijā būtu jāsaprot, ka logu grupējums ekzemplificē mājīgumu, turklāt metaforiski, proti, mājīgums ir šī elementa (logu grupējuma) izteiksmīgums. Moriss Lažo iesaka papildināt Gudmena terminoloģiju ar vārdu “ieteikums”, gadījumā, kad objekts simboliski iesaka īpašību, kura tam reāli nepiemīt (sk. Lagueux, 1998, 31) – šajā gadījumā varētu teikt, ka logu grupējums “iesaka” mājīgumu.

kurām varētu apgalvot, ka tās veido nobeigtu vārdnīcu jeb elementu tipoloģiju.¹ Viljams Mitčels terminu “vārdnīca”, piemērojot to arhitektūrai, definē sekojoši:

Arhitektūras elementu tipi, kas ir identificēti specificētā arhitektūras kompozīcijas krājumā [*corpus*], veido šī krājuma vārdnīcu, tieši tāpat kā runātā vārdnīca ir vārdu tipu kopa, kuras izteiksmes [*tokens*] var atrast specificētā teikumu krājumā.²

Mitčels norāda arī uz mēģinājumiem pieņemt universālu arhitektūras vārdnīcu, kas vestu pie izstrādātas taksonomiskas hierarhijas, kurā, piemēram, elementi būtu iedalīti trijās plašās klasēs: grīdas, sienas un jumti. Katrā klasē tiktu klasificētas formas, tā, piemēram, jumtiem tiktu ieteiktas kupola, velves, divslīpu, vienslīpu un plakanā jumta formas, kāpnes tiktu traktētas kā speciāls grīdas veids utt. Pats Mitčels nerisina šo jautājumu, sakot, ka jebkurā gadījumā, “vai mēs redzam vārdnīcu Bābeli, vai ticam, ka varam atšķirt universālas kopības, arhitektūras vārdnīcas jēdziens šķiet neizbēgams ēku konceptualizācijā un aprakstā”.³ Taču Mitčelu interesē veids, kādā arhitektūra tiek projektēta, kā mēs to varam aprakstīt un kritiski spriest par to. Šāda pieeja arhitektūras elementiem – vienalga vai mēs paliktu pie “Bābeles” daudzveidības, vai meklētu universālo tās variantu – varētu gan derēt arhitektūras objektu aprakstā un klasifikācijā, bet reizē būt neadekvāta tās semantisko elementu tipoloģijai, jo pats pieņēmums par vārdnīcu iesaista modeli vai priekšstatu, kurā katrai izteiksmei (vārdam) atbilst noteikta nemainīga nozīme.

Čārlzs Dženks savā 1980. gada rakstā *Arhitektūras zīme* runā par logiem, durvīm, grīdām, dzegām utt. kā par arhitektūras izteiksmēm (“nozīmīgām arhitektūras vienībām”), taču tūlīt piebilstot, ka tas ir tikai rupjš tuvinājums analogijai ar valodas izteiksmēm, jo, piemēram, kolonai templī un Nelsona kolonai Trafalgāra skvērā ir pavisam atšķirīga nozīme.⁴ No otras puses viņš atzīst, ka ir “patiešām tradicionāli

¹ Viljams Mitčels par Partenonu raksta, ka to varētu sadalīt elementāro daļu kopā, kuras uzskatīt – ņemot vērā viņa analīzes mērķus – par nedalāmām (sk. Mitchell, 1992, 14). Šādu nedalāmības pieņēmumu, ignorējot, acīmredzot, ēkas daļu fizisko un ģeometrisku dalāmību, varētu īpaši neatrunāt. Jautājums tikai, vai šādas elementāro daļu kopas vienam objektam ir iespējamās vairākas, pieņemot dažādus kritērijus elementu tipoloģijai.

² Mitchell, 1992, 98.

³ Mitchell, 1992, 100.

⁴ Sk. Jencks, 1980b, 95–96; sk. arī Jencks, 2002, 34–35.

elementi, kuri veido leksikonu un kuriem var atrast adekvātas vārdnīcu nozīmes”.¹ Jaunu nozīmju rašanos viņš raksturo kā procesu, kur kāda no jauna izgudrota vienība var tikt skatīta metaforas terminos, pēc dažiem gadiem, to plaši izmantojot, tā kļūst par klišeju un konotācija kļūst par denotāciju.² Taču kā redzams visos Dženksa apsvērumos un piemēros, arhitektūras vienība netiek definēta, tās kritēriji netiek noteikti – tie ir saprotami tikai klātesot piemēram, uz kuru (vai līdzīgu piemēru grupu) tie attiecas.

Žils Durflē jau savā 1969. gada rakstā *Strukturālisms un semioloģija arhitektūrā* uzdod jautājumu, kas tiek saprasts ar arhitektūras zīmi – “pakāpiens, kāpnēs, fasāde, vai viss komplekss?” – un atbild, ka arhitektūras nozīmīgās vienības jānosaka pēc arhitektūras objekta analīzes un atkarībā no konteksta, jo savādāk tiks izolētas aplamas vienības, kas atspoguļo mūsu kategorijas, nevis analizējamo situāciju.³ Tādējādi arhitektūras valodas sintakses jautājumi – kuras tad ir arhitektūras valodas vienības konkrētajā analīzes gadījumā – tiek uzskatīti par svarīgākiem par atsevišķo elementu semantiku.⁴ Taču tas tā arī paliek līdz galam neatrisināts uzdevums kādai iespējamai teorijai, kas klasificētu arhitektūras izteiksmes, lai arī reizē iezīmē mēģinājumu vispārīgi runāt par arhitektūras elementa nozīmi kā atkarīgu no plašāka konteksta.

Jāatzīmē, ka pats jautājums par arhitektūras semantiskajiem elementiem, ja tas nebūtu radies 20. gadsimtā, saskaroties ar arhitektūras formu daudzveidību, citēšanu un ironisku attieksmi pret pagātnes formām, kā arī interesi par vēsturiskā mantojuma saglabāšanas un restaurācijas problēmām, interesi par marginālo, ignorēto un arī reģionālo, līdz ar mūsdienām raksturīgo sabiedrības lielāku iesaistīšanos arhitektūras procesos, – būtu risināts droši vien citādāk. Viena no problēmām, ar kuru jāsaskaras tiem, kas raksta par arhitektūru, mēģinot skatīt to kā zīmju sistēmu, ir saistīta, kā jau parādīts iepriekšējos paragrāfos, ar grūtībām noteikt ēkas pamatelementus, kuriem varētu pierakstīt semantisku funkciju. Viens no problēmas risinājumā iesaistītajiem

¹ Jenks, 1980b, 96. “Arī modernā arhitektūra ir izveidojusi rūpnieciski ražotu detaļu un klišeju leksikonu, un šiem elementiem ir nostabilizējusies, simboliska nozīme” (*ibid.*).

² Sk. Jenks, 1980b, 98. Piemēram, nošķelts ķīlis vai šķēles forma bez logiem apzīmē teātri, kinozāli vai auditoriju (*ibid.*); sk. arī Jencks, 2002, 28.

³ Sk. Dorfles, 1970, 47. Viņa piemērs ir viduslaiku palaco kādā Itālijas pilsētā.

⁴ Sk. Dorfles, 1970, 47.

resursiem varētu būt mūsu verbālā valoda, kas veidojusies saistībā ar projektēšanas un celtniecības praksi.¹ Šiem resursiem varētu pieskaitīt arī arhitektūras vēstures (plašākā nozīme – mākslas vēstures) terminoloģiju, runājot par vēsturiskām celtnēm. Šī profesionālā valoda daļēji sakrīt ar ikdienas valodas vārdiem, jo mēs taču visi lielākā vai mazākā mērā lietojam dažādas ēkas, aplūkojam tās un runājam par tām. Taču semantikā nepieciešams spēt izsecināt arhitektūras valodas pamatizteiksmes (to tipus) no pašas arhitektūras. No otras puses, pieņemot Vitgenšteina “maksimu”, ka mūsu valodas gramatikai jābūt vienānai loģiskajai daudzējādībai ar pasauli, tas ir, mums jāspēj pateikt valodā to, ko varam veikt apkārtējā pasaulē, nevajadzētu apšaubīt, ka arhitektūrai svarīgākie nošķirumi ir jau fiksēti verbālajā valodā, kas reizē ir metavaloda, kurā runājam par arhitektūru. (Tomēr atšķirību varētu sagaidīt, ja pieņemam, ka arhitektūras valodai arī ir sava slēptā struktūra, kuru tās redzamās telpiskās formas mums neatklāj, un kurai jāparādās sintaktiskā arhitektūras struktūras analizē.²)

Vēl viens jautājums, runājot par arhitektūras elementu nozīmi, saistīts ar to, ka verbālās valodas semantika ļauj mums pateikt, ka kāds teikums ir jēgpilns vai pretējs jēgai (vienkāršības dēļ atmetot, piemēram, bezjēgas propozīcijas, kas *Traktāta* valodas modelī ir tautoloģijas un pretrunas), bet nav līdz galam skaidrs, ko mēs no līdzīga arhitektūras interpretācijas modeļa varam pateikt par konkrēto ēku. Klasiskā semantika piedāvā iespēju runāt par patiesiem un aplamiem teikumiem, kas abi uzskatāmi par jēgpilniem, bet teikumi var arī būt pretēji jēgai, lai arī veidoti atbilstoši konkrētās valodas “skolas” gramatikas kārtulām.³ Arhitektūras semantikā, kur mūs interesē semantisks arhitektūras objekta vērtējums, jāizvēlas, kādi semantiskie raksturojumi piemērojami ēkām, kādi ēku veidojošām izteiksmēm un kāda ir to savstarpējā saistība. Šeit tikai jāpiebilst, ka viens elements – viens no kāda izteiksmes

¹ Varētu arī teikt “veidojas” tagadnes formā, ņemot vērā straujo projektēšanas un būvniecības tehnoloģiju attīstību un to ienākšanu – kā tas ir noticis Latvijā pēc neatkarības atgūšanas – jaunās kādas konkrētas verbālās valodas lietošanas teritorijās.

² Analizēt nozīmi arhitektūrā, izmantojot Čomska transformātivās gramatikas principus, mēģinājis Džefrijs Brodbents – sk. Broadbent, 1980. Taču šo pētījumu ceļu noraida pieņēmums, ka arhitektūras nozīmei svarīgais tajā ir vizuāli uztverams (iebildums gan neattiecas uz verbālo valodu, jo tās “slēptā” gramatika izpausmi rod – ir “saskatāma” – aktuālajās sacījumu struktūrās).

³ Šeit nav domāta filozofiskā gramatika.

tipa pārstāvjiem jeb viena no arhitektūras mainīgā vērtībām –, kas neatbilst konkrētās arhitektūras valodas kārtulām, acīmredzot (tāda varētu būt sākotnējā intuīcija), nepadara visu ēku par pretēju jēgai jeb nesaprotamu.¹ Tātad arhitektūras izteiksmes – kā arhitektūras valodas elementi – šajā aspektā iespējams funkcionē atšķirīgi no verbālās valodas izteiksmēm. Tomēr šo semantikas jēdzienu lietojums arhitektūras interpretācijā, kopā ar sintaktiskajiem nobeigtas un nenobeigtas izteiksmes jēdzieniem ļauj runāt par klasiskā arhitektūras semantikas modeļa attaisnojumu. To varētu saukt par minimālo arhitektūras klasiskās semantikas modeli.

Rezumējot, var teikt, ka klasiskā semantika ar uzsvāru uz teikumu kā galveno lingvistisko izteiksmi, piedāvā modeli, kurā arhitektūras objekts, ēka ir galvenā izteiksme, un tiktāl tas saskan ar vispārizplatītu intuīciju par arhitektūru. Verbālās valodas semantikā sintaktisko strukturējumu attaisno kaut kas valodai ārējs, kas nav iespējams arhitektūrā. (Tas noved pie pārsvarā metaforiskiem arhitektūras aprakstiem.) Tas nenozīmē, ka arhitektūras elementi nevarētu tikt fiksēt relatīvi, attiecībā pret noteiktu mērķi, darbību (piemēram, projektēšanas, būvniecības u.c. ar ēku lietojumu saistītām praksēm), bet šādam aprakstam nepieciešams plašāks konceptuālais aparāts, ko nepiedāvā klasiskās semantikas instrumentārijs.

Tādējādi var teikt, ka arhitektūras elementu nozīmei ir līdzība ar verbālās valodas nozīmi līdz zināmai robežai. Un tas ir saistīts ar atbildi uz jautājumiem: par ko runā arhitektūra, ko “pasaka” arhitektūras izteiksme, kā jāsaprot tās nozīme? Ja pieņemam rasējumu, kas reprezentē šādus semantiski relevantus elementus, kā arhitektūras loģisko telpu, tad jautājums ir par to, kas nosaka “vietas” šajā loģiskajā telpā. Taču šādus jautājumus var uzdot, tikai pieņemot semantisko kategoriju karkasu, kas nosaka semantiski relevanta arhitektūras elementa jēdzienu.

Šo semantisko kategoriju karkasu kā minimālo modeli iespējams raksturot, to salīdzinot ar darba pirmajā nodaļā aprakstītajām desmit tēzēm par jēgas un references nošķirumu Frēges semantikā. Lai minimālais modelis darbotos, jāpieņem, ka mēs saprotam kādu nobeigtu arhitektūras izteiksmi (piemēram, atsevišķu ēku), saprotot to veidojošās izteiksmes un veidu, kā tās saliktas kopā (1. tēze), tāpat kā jāpieņem apgalvojums, ka tikai noteiktas saliktas izteiksmes (teikuma – verbālajā valodā)

---

¹ Šeit jāievieš arī daļējas saprašanas jēdziens, bet tas nav raksturīgs klasiskajai semantikai, līdz ar to par daļēju arhitektūras saprašanu tiks runāts darba pēdējā, ceturtajā nodaļā.

kontekstā darbojas to veidojošās izteiksmes (9. tēze). Nenobeigtas izteiksmes jēdziens šeit liek runāt par arhitektūras mainīgo un tā vērtībām, kas varētu būt viena esoša ēka (mainīgajam ir tikai viena vērtība) vai dažādas ēkas, vai arī tās pašas ēkas dažādi varianti, ja uzskatāmības dēļ par mainīgā vērtībām pieņemam atsevišķas ēkas.¹ Arhitektūras mainīgā vērtības varētu būt arī atsevišķi ēkas elementi. Tas norāda uz nedaudz atšķirīgu nobeigtas un nenobeigtas izteiksmes jēdziena lietojumu arhitektūras un Frēges semantikā. (Tuvāks arhitektūrai tādējādi būtu abstraktais *Traktāta* semantikas modelis, kur katrs nosaukums uzskatāms par nenobeigtu izteiksmi.) Var pilnībā piekrist, ka arhitektūras nozīme nav kāds mentāls tēls (2. tēze). Savukārt ir problemātiski runāt par arhitektūras izteiksmes referenci (sk. 3. un 5. tēzi), bet arhitektūras nozīmi iespējams aplūkot arī bez references (4. tēze). Runājot par to, ka izteiksmes nozīmei jāfiksē nosauktā objekta identitātes kritērijs (6. tēze), jāatzīst, ka šo tēzi iespējams piemērot arhitektūrai, tikai iesaistot modelī iespējamās pasaules jēdzienu (līdzīgi tas attiecas arī uz 7. tēzi, kurā runāts par patiesuma vērtībām).² Ja arhitektūras semantikas minimālajā modelī iespējams saglabāt 10. tēzi, kas apgalvo, ka mūsu izteiksmju referenti ir “tas, par mēs runājam”, tad 8. tēze, ka izteiksmēm netiešajā runā nav to parastā reference, bet gan, ka to reference ir to parastā jēga (vienkāršoti: netiešajā runā mēs atsaucamies nevis uz lietām, bet vārdu nozīmēm), dotu iespēju interpretēt īpaši postmodernajā arhitektūrā bieži sastopamos citēšanas gadījumus. Proti, arhitektūras gadījumā tā būtu atsaukšanās – atpazīstot citātu – uz citētā arhitektūras elementa nozīmi vai, interpretējot nedaudz citā modelī – citētā elementa saprašanas situāciju. Analizēt, vai šajā minimālajā arhitektūras semantiskās interpretācijas jēdzienu karkasā varētu iekļaut patiesuma jēdzienu un kādu vietu tajā varētu ieņemt patiesuma vērtības, ir nākamā paragrāfa uzdevums.

---

¹ Te varētu atsaukties, piemēram, uz projektēšanas praksi.

² Par to sīkāk sk. nākamajos paragrāfos un nodaļas secinājumos.

3. 4. Patiesuma jēdziens arhitektūras semantikā

Patiesuma jēdziens ir būtisks verbālās valodas semantikā. Lai arī nozīmes jēdziens ir plašāks par patiesuma jēdzienu, tomēr Vitgenšteina *Traktāta* koncepcijā propozīcijas vispārīgā forma definēta tieši kā patiesuma funkcijas vispārīgā forma. Arī Frēges semantikā jēga ir svarīga, lai noteiktu izteiksmes referenci, kuras viens aspekts ir tās semantiskā loma, proti, izteiksmes ieguldījums teikumam, kuros tā var parādīties, patiesuma vērtības noteikšanā. Patiesuma jēdziens spēlē svarīgu lomu gan Frēges interpreta Maikla Dammita, gan Donalda Deividsona nozīmes patiesuma nosacījumu semantikās.¹

Iepriekšējos paragrāfos veiktā analīze par verbālās valodas semantikas jēdzienu izmantojumu arhitektūras semantikā uzrādīja vērā ņemamas atšķirības vai ierobežojumus šādu jēdzienu lietojumam, atstājot iespēju runāt par noteiktu minimālu jēdzienisku karkasu arhitektūras interpretācijā. Klasiskajai semantikai būtiskais patiesuma jēdziens ir saistīts ar šajā interpretācijā izmantoto arhitektūras mainīgā jēdzienu. Pieņemot arhitektūrā klasiskā semantikas modeļa vispārīgo raksturojumu, saskaņā ar kuru arhitektūras objekts uzskatāms par nobeigtu izteiksmi, kuras kontekstā to veidojošās izteiksmes – ēkas arhitektūras elementi – iegūst savu nozīmi, līdz galam neatrisināts paliek jautājums par arhitektūras mainīgo. Arhitektūras mainīgais norāda izteiksmes tipu, kam dotajā arhitektūras objektā varētu būt arī citas vērtības. Klasiskajā verbālajā semantikā dažādas mainīgā vērtības rezultātā var dot dažādas teikuma patiesuma vērtības (“neatļautas” vērtības var novest pie tā, ka teikums ir pretējs jēgai). Līdz ar to, lai uzturētu spēkā šo modeli, nepieciešams analizēt, kādas konsekvences šim arhitektūras mainīgā jēdzienam ir arhitektūras klasiskajā semantikā, kas ir tas arhitektūras izteiksmes tips, kuru var aizvietot arhitektūras mainīgais, un vai mainīgā jēdziens ir saistīts ar patiesuma jēdzienu. Ierobežojumi patiesuma jēdzienam, kopā ar ierobežojumiem arhitektūras nozīmes un

---

¹ Lai arī savos pēdējos rakstos Deividsons, apstrīdot visiem valodas lietotājiem kopīgas, lingvistiskā kompetencē balstītas valodas jēdzienu un tātad arī noteikti izprastas valodas semantikas iespējamību – uzsvāru liek uz valodas izteiksmju lietojuma konkrētajiem apstākļiem un to nepakļaušanos kādai konceptuālai shēmai, tomēr patiesuma jēdzienu var uzskatīt par kodolu Deividsona sākotnējai pieejai, veidojot nozīmes teoriju.

sintakses jēdzienam, būs ierobežojumi arī klasiskās semantikas modeļa lietojumam arhitektūrā.

Ielas arhitektūras modelis

Kā sākotnējais modelis patiesuma jēdziena lietojumam arhitektūras semantikā izvēlēta pilsētas ielas arhitektūra. Atbildei, kāpēc modelim izvēlēta tieši ielas apbūves arhitektūra, nevis atsevišķs arhitektūras objekts, piemēram, brīvastāvoša ēka, pamatā ir vairāki apsvērumi. Galvenais no tiem saistīts ar to, ka mūsu ikdienas valodā darbojas “naivā” arhitektūras semantika, kas – līdzīgi kā verbālās valodas “naivā” semantika – izmanto dažādus semantisku terminus, kuri vispirms jau tiek lietoti attiecībā uz atsevišķām ēkām noteiktā kontekstā, nevis tās veidojošajiem elementiem.¹ Pilsēta – un tā ir viena no šī pētījuma pamatā esošām intuīcijām – ir paradigmātiska arhitektūras objektu aplūkojumam, jo tā var kalpot, piemēram, atsevišķi stāvošo arhitektūras objektu interpretācijas modelēšanai. Savukārt viens no raksturīgākajiem pilsētas apbūves veidiem ir iela, un Rīgas centrs piedāvā izplatītu Eiropas vēsturisko pilsētu apbūves variantu ar noslēgtu regulāru perimetrālu kvartālu apbūvi, kas var kalpot par uzskatāmu paraugu arhitektūras interpretācijas modelēšanai.²

Pieņemot, ka iela ir pilsētas valodas izteiksme, jāizvēlas, vai atzīt to par nobeigtu vai nenobeigtu izteiksmi. Ar to netiek domāta pabeigta vai nepabeigta, daļēji vai pilnībā saglabājusies ielas apbūve, bet gan jēdzienisks nošķīrums starp divām

¹ Daži piemēri šādiem iespējamajiem semantiskiem izteikumiem: “Tā ir aplama ēka šajā vietā”, “Kāda jēga šajā vietā šāda ēka?” u. c. Kā arguments par labu tieši ielas arhitektūras modeļa izvēlei var kalpot arī Rodžera Skrūtona viena no tēzēm viņa rakstā *Arhitektūras principi nihilisma laikmetā*: “Arhitektūra spēlē galveno lomu, radot ‘publisko jomu’: vietu, kur mēs saejamies ar svešiniekiem. [...] No visiem arhitektūras ansambļiem, tāpēc, vissvarīgākā ir iela” (Scruton, 2002, 57).

² Tālākajā lietojumā ar terminu “iela” tiks domāta tieši šāda Rīgas centram raksturīga ielas apbūve. Rīgas centru īsumā var raksturot kā teritoriju starp “Bulvāru loku un dzelzceļa loku” – sk. Lejnicks, 1989, 100; šeit arī centra teritorijas novietojums Rīgas plānā un kvartālu apbūves shēma (*ibid.*, 100–101). Problēmas, kas saistītas ar to, kā raksturot šo vēsturisko apbūvi, tās vērtību, kā par to runāt, parādās Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un attīstības plāna pēdējā redakcijā, kas 2004. gadā bija pieejama sabiedrības apspriešanai. Tajā, raksturojot pieļaujamās vai aizliegtās darbības attiecībā uz dažādām ēkām, tiek lietots neskaidrais termins “kultūrvēsturiskā vērtība”, nevis kāds ar arhitektūru un tās saprašanu saistīts termins.

semantiskām kategorijām. Šeit piedāvātajā modelī iela – tāpat kā zināmā mērā atsevišķa celtnē – uzskatāma par nobeigtu arhitektūras valodas izteiksmi, tādu, kura ir saprotama pati par sevi, bez plašāka pilsētas konteksta.

Taču jājautā, vai salīdzinot ielu un atsevišķu ielas apbūves objektu, to atšķirība būtu līdzīga teikuma un nosaukuma (īpašvārda) atšķirībām.¹ Kaut gan nosaukums ir šķietami nobeigts un it kā saprotams pats par sevi, tomēr tā nozīme darbojas – un pats tas kā izteiksme paredzēts –, lai iekļautos kādā teikumā. Līdzīgi var teikt, ka pilsētas māja vairumā gadījumu tiek celta, lai veidotu ielas apbūvi. (Var viegli iedomāties pilsētu, kuru veido tikai viena iela, bet par ielu nesauksim tikai kādu vienu atsevišķu ēku.²) Teikumi valodā – precīzāk, noteikta to klase – var būt patiesi vai aplami, piemēram, teikums ir aplams, ja tā nosaukumam atbilstošais objekts nav ietverts jēdzienā, kurš kā jēdzienam atbilstošā lingvistiskā izteiksme – predikāts, teikumā tiek piedēvēts šī objekta nosaukumam.³ Vai šos terminus “paties” un “aplams” var lietot arī arhitektūras gadījumā? Šķiet, ka arhitektūrā vārdu “aplams” varētu lietot tikai metaforiskā nozīmē, piemēram, domājot to kā ekvivalentu apgalvojumam, ka kāda ēka sabojā jeb sagandē apkārtējo ielas apbūves ansambli un šajā nozīmē ir “aplama”. Cits viedoklis apgalvotu, ka šajā gadījumā iedeņīgāks ir terminu “pareizs” un “nepareizs” lietojums, kas raksturotu ēkas formālo atbilstību kādām noteiktām arhitektūras, stila, apbūves veida, būvnoteikumu utt. kārtulām. Jo kas gan būtu tie jēdzieni, kuriem kādai ēkai jāatbilst tā, lai to pilnīgi noteikti sauktu par patiesu vai aplamu – šādu jēdzienu robežas nevar būt stingri un viennozīmīgi noteiktas, tiem drīzāk derētu darba ievadā jau minētais Kanta “estētiskajās idejas” raksturojums, kas saka, ka tā liek mums daudz domāt, bet nav ietveramam kādā noteiktā formulējumā. Turklāt, lai arī varam meklēt šādiem arhitektūras jēdzieniem kādu verbālu ekvivalentu, tiem tomēr primāri jābūt dotiem arhitektūras izteiksmju līmenī.

---

¹ Citā variantā tieši ēka ieņem klasiskajā arhitektūras semantikas modelī centrālo vietu – bet kā jau minēts iepriekšējos paragrāfos, tad sintaktiskie strukturējumi var būt dažādi (arī nobeigtas un nenobeigtas izteiksmes jēdzienu interpretācijas), atkarībā no mūsu attieksmes jeb intereses par arhitektūru.

² Protams, var izveidot ielas un dot tām nosaukumus arī tad, ja uz tām neatrodas nekāda apbūve, bet šeit “iela” domāta kā arhitektūras termins, nevis nosaukums pilsētas plānā.

³ Termins “jēdziens” un “predikāts” šeit izmantoti Frēges semantiskā pieņemtajā nozīmē.

Ja tomēr arhitektūras gadījumā varam tuvojies šai Kanta minētajai “daudzdomāšanai”, aprakstot noteiktas vietas, piemēram, ielas, raksturīgās īpatnības, tad varētu runāt par ielu kā izomorfisku struktūru teikumam. Kāda atsevišķa ēka tajā būtu uzskatāma par nobeigtu izteiksmi un pārējā ielas apbūve – par predikātu konjunkciju. Predikāti būtu arhitektūras valodas izteiksmes un tie būtu doti ar esošo ielas arhitektūru.¹ Jautājums tikai, cik daudz katrā konkrētā gadījumā ir šādu predikātu un kā saprast vārdu “konjunkcija” šādā lietojumā (šo jautājumu uz brīdi var atstāt neatbildētu). Jebkura brīvi izvēlēta ēka būtu mainīgā vērtība, bet citas šādas vērtības varētu būt: ēka, kas tur kādreiz atradusies, ēka, kuru bijis plānots uzcelt, bet kas pastāv tikai projektā utt. (Plašākā nozīmē – visas ēkas šajā vietā noteiktā iespējamo pasaulu kopā jeb ēkas, kuras tur iespējams uzcelt.²) Kas notiek, ja mēs šādā veidā “izņemam” kādu ēkas no ielas, lai iegūtu ielas predikātus kā nenobeigtas izteiksmes? Turklāt, runājot par predikātiem, nav jāaizmirst citi ielas telpiskie elementi – skvēri, ietves, braucamā daļa utt. – vai tie arī būtu kā nosaukumi, kas ir noteiktas mainīgā vērtības, vai arī tie ir izmantojami tikai, lai noteiktu ielas arhitektūras iezīmes, kuras ir pamats noteiktas ēkas raksturojumam semantiskos terminos. Šeit nepieciešama piebilde – kas arī ir arguments par labu ielas modeļa izvēlei – proti, tieši diskusijas par arhitektūrā svarīgiem kādas konkrētas ēkas izvērtējumiem nosaka, ka tā tiek pieņemta kā analizējams objekts jeb izteiksme, kas tiek aplūkota apkārtējās apbūves (ielas) kontekstā. Līdz ar to modelī svarīgi raksturot tieši konkrēti izvēlētas ēkas kā arhitektūras izteiksmes lomu semantiskā patiesuma jēdziena noteikšanā.³

Atgriežoties vēlreiz pie verbālās valodas klasiskās semantikas modeļa: ievietojot mainīgā vietā nosaukumu, kuram atbilstošais objekts vai nu ir ietverts vai nav ietverts predikāta apzīmētajā jēdzienā (citiem vārdiem sakot – predikāta referencē), vai ievietojot divus nosaukumus, kuriem atbilstu sakārtots objektu pāris,

¹ Šeit jāsaprotas ar verbālās izteiksmes grūtībām, neierastā veidā runājot par arhitektūru. Stingrā formulējumā: noteikti ielas apbūves elementi attiecībā pret kādu ēku ir predikāti. Šo predikātu un ēkas arhitektūras semantika apraksta ēkas arhitektūras nozīmes noteikto tās iekļaušanos vai neiekļaušanos “arhitektūras jēdzienā” kā kāda arhitektūras predikāta referencē. Ēkas nozīme nosaka tās arhitektūras referenci, kas nav saprotama citādāk kā noteiktas iespējamības loģiskajā telpā, ko uzdod arhitektūras predikātu references.

² Būtisks ir jautājums, kā tiek noteikta šī iespējamo pasaulu kopa.

³ Bet tieši tāpat kā nosacīti nobeigta izteiksme – mainīgā vērtība – kādā citā interpretācijas situācijā varētu tikt ņemts kāds cits ielas arhitektūras elements.

attiecības izteiksmes tukšajās vietās, kuras aizņem divu dažādu mainīgo konkrētas vērtības, – teikums kļūst patiess vai aplams. Frēge jēdzienus un attiecības uzskatīja par piederošiem apkārtējai pasaulei, taču tā kā tie nav objekti, mēs tos nevaram uzrādīt tajā savādāk, kā vien runājot par tiem kā atbilstošo valodas izteiksmju referentiem. Kas būtu atbilstošās arhitektūras valodas izteiksmes, kurām atbilstu ielas jēdzieni un attiecības? Varbūt tie nav jāsauc par predikātiem vai attiecību izteiksmēm, bet vienkārši par nenobeigtām izteiksmēm, kuru jēga kļūst saprotama tikai tad, ja ir kāda aktuāla ēka (vai ēkas), kas padara šīs izteiksmes nobeigtas. Citā, vēl abstraktākā semantikas modelī, kāds ir Vitgenšteina *Traktātā*, teikums tiek skatīts kā nosaukumu saākējums, un Vitgenšteins pat salīdzina to ar priekšmetu – tādu kā grāmatas, galdi utt. – telpisku sakārtojumu. Tas šķiet vienkāršāk salīdzināms ar ielas telpisko apbūvi un citiem tās elementiem. Šajā gadījumā jebkuras ēkas telpisko vietu ielā varam skatīt kā mainīgā vietu, kuru var aizpildīt tas vai cits nosaukums – kāda ēka. *Traktāta* modelī objektiem ir forma, kas nosaka to savienojamību ar tiem un ne citiem objektiem. Šāda forma tad būtu jāatrod un jāapraksta arī ielas apbūves objektiem. Bet ar terminu “forma” šeit būtu, protams, jāsaprot ne tikai arhitektūras telpiskā forma.

Vienalga, kāds ceļš tiktu izvēlēts – vai runāt par ielas predikātiem, vai objektu formu, – tas būtu apraksts¹, kas jāfiksē kādā noteiktā laikā (laika periodā), vai arī jāpieņem, ka pastāv kāds ideāls ielas veidojums, no kura var iegūt šo aprakstu un tad salīdzināt to ar aktuālo situāciju. Taču nav pārlicinošs uzskats, kas modelī iesaista kādu ideālo pilsētas ielu vai konkrētas ielas ideālo veidolu, kura pilnīgāka vai nepilnīgāka realizācija būtu aktuāli esošā iela, jo šeit netiek runāts par kādu atsevišķu funkciju un tās optimālo modeli, piemēram, ideālu transporta risinājumu (ja vien netiek analizēta arhitektūras nozīme utopisku pilsētu projektos, kas nav šī pētījuma tēma²).

Tuvāks īstenībai un intuīcijai šķiet šāds uzskats – ielas aktuālais veidols iezīmē tās elementu formu. Forma šeit – līdzīgi kā *Traktātā* – būtu tas, kas nosaka elementu savstarpējo savienojamību, un šeit to varētu sīkāk neraksturot. Ielas aktuālie elementi, piemēram, noteiktas ēkas, ar to pilnībā nesakrīt, tas ir, tie daļēji pārkāpj pašu noteiktās kārtulas (tai gan būtu jābūt mazākai daļai). Tomēr var mēģināt šīs kārtulas

¹ Lai vienkāršotu domāšanu par šo modeli, varētu runāt par verbālu aprakstu, kas aptuveni atbilstu ielas predikātam.

² Par utopisko pilsētu arhitektūru – sk. Тауренс, 2000.

aprakstīt. Tā kā arhitektūra ir cilvēku veidojums un tās nozīmes, stila iezīmes utt. nav pakļautas tikai fizikāliem likumiem, tad šo aprakstu objektivitāti noteiktu skaidri neizteikta vienošanās (kuras formulējumam vajadzētu piekrist pilsētas iedzīvotāju vai citādi definētu ekspertu – arhitektūras valodas kompetentu lietotāju, lielākajai daļai).¹ Ielas predikātu objektīvās eksistences (neatkarīgas no mūsu – tai skaitā atsevišķu pasūtītāju vai arhitektu – individuālās gribas) problēmu varētu atrisināt tā, ka tiem atbilstošos jēdzienus uzskatītu par referentiem noteiktām ielas arhitektūras izteiksmēm. Šādā gadījumā aktuālās ielas fragmentiem kā arhitektūras valodas izteiksmēm piemistu īpašības “paties” un “aplams” (precīzāk, to semantiskā lomā būtu tāda, ka tās arhitektūras valodas izteiksmi, kas ir pilsētas iela, spētu padarīt patiesu vai aplamu). Atšķirība no verbālās valodas būtu tā, ka teikumu parasti uztveram visu uzreiz – lai arī varam darināt pēc patikas garus teikumus –, kamēr tikai nedaudzas ielas ir aptveramas ar vienu skatu. Taču uz šo iebildumu varētu atbildēt, pieņemot, ka šeit tiek domāta vidēja garuma pilsētas iela, kuru aplūko kājāmgājējs no sava kustīgā skatupunkta.²

Cita atšķirība būtu tā, ka verbālajā valodā predikātos, kas apzīmē jēdzienus parasti ietverts ne tikai viens objekts. (Var domāt, piemēram, par tādiem jēdzieniem kā “skaists”, “gudrs” – lai arī to robežas nebūt nav skaidras, tomēr diez vai var piekrist uzskatam, ka ir tikai viens gudrs, skaists utt. cilvēks.) Tātad var teikt, ka ielas predikāti, kas uzskatāmi par konkrēti analizējamai ēkai relevanto ielas arhitektūras izteiksmju kopumu, nosaka vairākas iespējamās ielas pasaules, kur katrā no tām konkrētajā vietā būtu kāda cita ēka.³ Aktuālā iela noteiktā laika posmā, varētu atbilst vai neatbilst, vai kas būtu biežāk sastopamais gadījums, – daļēji atbilst, kādai no šīm iespējamajām pasaulēm. Tā būtu noteikta iespējamo pasaulu kopa, stingri nošķirta no pārējām, kurās, piemēram, ielas apbūve varētu arī neeksistēt, vai kurās to varētu

¹ Vienkāršības dēļ varētu pieņemt, ka tās ir pilnībā fiksētas kādos hipotētiskos būvnoteikumos.

² Tādas varētu būt Rīgas centra ielas; cits, atšķirīgs piemērs būtu Lasvegasa ar autobraucējiem raksturīgo skatupunktu. Atsevišķs jautājums būtu, vai viena ierobežota – kājāmgājēju ielas – modeļa secinājumi ir vispārināmi.

³ Var būt divi veidi, kā saprast terminu “cita ēka” – pirmkārt, kā būtiski atšķirīgu ēku, lietojot frāzi “cita ēka” līdzīgi kā ikdienas valodā, otrkārt, apzīmējot nelielas izmaiņas ēkā, piemēram, atsevišķos tās elementos, ēkas funkcijās vai tml. Argumentu par labu vienas vai otras interpretācijas izvēlei varētu sniegt šī paragrāfā modeļa attiecinājums uz atsevišķu ēku un to veidojošām izteiksmēm.

veidot milzu kurmju rakumi. Tomēr arī tā būtu tā pati iela (vismaz vienā iespējamo pasaulu teorijas versijā un vienā ielas izpratnes nozīmē), jo ielu nosaukumi kā stingri apzīmētāji darbojas visās iespējamajās pasaulēs.

Predikāti – un tas ir ērtākais veids, kā šajā gadījumā runāt par arhitektūru –, kuri attiektos uz vienu ēku varētu būt vairāki (vienkāršākais – piemēram, apbūves augstums). Tātad katrs no tiem noteiktu vairākas iespējamās pasaules, un atsevišķa ēka varētu atbilst kāda viena ielas predikāta iespējamajai pasaulei, bet reizē neatbilst kāda cita vai vairāku citu predikātu iespējamajām pasaulēm. Ēka ir vienots veselums un tās elementi jāvērtē no to atbilstības kopējai ēkas koncepcijai, bet tie būtu aprakstāmi arī atbilstības vai neatbilstības ielas predikātu noteiktajām iespējamajām pasaulēm terminos. (Vēl ir jautājumi par ielas predikātu noteikto iespējamo pasaulu savstarpējo saistību vai neatkarību, to hierarhiju, vai tās iztrūkumu, bet to šobrīd var neaplūkot.)

Tā kā pret kādu brīvi izvēlētu ēku pārējo ielas apbūvi veidojošie elementi uzskatāmi par nenobeigtām arhitektūras izteiksmēm (vienkāršības dēļ saucot tās par predikātiem), tad tas dod risinājumu kā iespējams modelēt arhitektūras izteiksmju referenci. Proti, pamats modelim nav nosaukuma un nosaukuma nesēja attiecība, bet tieši nenobeigtas izteiksmes reference, kas Frēges semantikā pati uzskatāma par nenobeigtu. Šī nenobeigtība jāinterpretē tādā veidā, ka tā tikai nosaka, kuras citas izteiksmes, pret kurām nenoteiktība definēta, padara šai nenoteiktajai referencei atbilstošo izteiksmi savienojumā ar nosacīti nobeigtām izteiksmēm (tas ir, veselumu, ko tās veido) par patiesu vai aplamu ielas arhitektūru.

Lai arī šeit patiesuma jēdziens aplūkots ielas apbūves un vēsturiskas arhitektūras kontekstā, tas varētu darboties jebkuras vēsturiskas arhitektūras izteiksmes gadījumā, izvērtējot nenobeigtas izteiksmes semantisko lomu kādas plašākas izteiksmes veidošanā. Cits šī modeļa pamatgadījums būtu atsevišķa ēka un to veidojošās izteiksmes.¹ Tas dotu arī atbildi uz jautājumu, kā varētu lietot frāzi “cita ēka” – proti, viens no variantiem būtu, ja par “citu ēku” sauktu arhitektūras objektu, kuram kāds tā elements, to nomainot, varētu padarīt minēto objektu par aplamu arhitektūras izteiksmi.

---

¹ Rīdziniekiem visvieglāk saprotamais piemērs – plastmasas logi un pirmo stāvu milzīgie skatlogi, arī veikalu jaunās ieejas durvis Rīgas centra jūgendstila ēkās.

Ielas modeļa izvēli noteica pragmatiski kritēriji – tas ir aktuāls modelis situācijās, kad tiek vērtēta jauna apbūve vēsturiskā vidē. Rezumējot varētu teikt, ka esošā vēsturiskā apbūve (izveidojusies ielas apbūve) nosaka kultūras realitāti jeb noteiktas arhitektūras loģiskās telpas iespējamības. Patiesuma jēdzienam arhitektūras semantikā – pieņemot kā izejas punktu Frēges semantiku – modelis ir nevis nosaukuma un nosaukuma nesēja attiecība, bet izteiksmes semantiskā loma, kas nosaka teikuma patiesuma vērtību. Šādā aspektā arhitektūrai arī ir savs references (objektīvā) apgabals, ko tikpat grūti priekšstatīt kā references sfērai piederošos jēdzienus un attiecības Frēges semantikā, jo eksistējošais mūsu priekšstatos – pateicoties valodas gūstam jeb dominējošam attēlam, ko mums uzspiež verbālā valoda¹ – ir iespējams tikai kā objekts. Šeit šo references (objektīvo) sfēru veido vēsturiskais un kultūras konteksts, tā loģiskā telpa, ko uzdod jau esošās “vēsturiskās” celtnes.²

Aprakstot metavalodā kādu celtni ielas kontekstā, varētu lietot predikātu “iederēties ielā”.³ Ja atsevišķu ēku, kas tiek analizēta, pieņem par nobeigtu izteiksmi, tad tās nozīme (intensija)⁴ būtu funkcija no iespējamajām pasaulēm, kurās ielas izteiksmē šo tukšo vietu var aizpildīt dažādi arhitektūras objekti (cits arhitektūras mainīgā vērtības), uz tās “iederīgumu” jeb visas ielas arhitektūras patiesuma vērtību. Patiesa ēka ir tā, kas der kādā no ielas iespējamajām pasaulēm.

Nepieciešami patiesa ēka (tātad patiesa visās iespējamajās pasaulēs) šķiet ir gadījums, kas arhitektūrā nav atrodams. Ēka kā tautoloģija varētu būt tad, ja tā kļūst

---

¹ Salīdz. Vītgenšteinam: “Attēls bija mūs sagūstījis. Un mēs nevarējām no tā izkļūt, jo tas atradās mūsu valodā, un valoda, šķiet, mums to nepielūdzami atkārtāja.” (*Filosofiskie pētījumi*, I, 115. §. – Vītgenšteins, 1997, 55.)

² Termins “vēsturisks” šajā gadījumā ir atkarīgs no pakāpes (līdzīgi kā, piemēram, Kvaina filozofijā nošķirums starp novērojuma un teorijas vai gadījuma un pastāvīgajiem teikumiem). Robežgadījumā vēsturiskas būtu arī vienota kompleksa celtnes, kas uzceltas pirms kādas nākamās šī kompleksa būves. Var jau teikt, ka šeit ir sākotnēja arhitekta intence tās visas veidot kā vienotu ansambli, bet, pirmkārt, tas nav jāzina šīs arhitektūras skatītājam, otrkārt, pats arhitekts jau arī tās neprojektē visas burtiski vienlaicīgi.

³ Arhitektūras metavaloda ir verbālā valoda.

⁴ Patnems iebilst pret nozīmes un intensijas identificēšanu, viņa kontrpiemērs bija loģiski ekvivalenti, bet vārdiski atšķirīgi formulējumi no ģeometrijas (sk. 1. nodaļu), taču šādu piemēru grūti iedomāties arhitektūras izteiksmēm, tāpēc šeit šo iebildumu var ignorēt.

par mākslas darbu, turklāt tādu, kurš savā iecerē ignorē kontekstu (arhitektūra kā mākslas darbs, bet kontekstuāls, ir, piemēram, 1993. gada Rašelas Vaitredas darbs *Māja* – kurš izveidots, ielejot betonu pamestas mājas iekšpusē¹). Tas ir veids kā mākslas darbu saprot Džozefs Košuts savā 1969. gada rakstā *Māksla pēc filozofijas*: “Mākslas darbi ir analītiskas propozīcijas. [...] Mākslas darbs ir tautoloģija tajā, ka tas prezentē mākslinieka intenci, tas ir, tas saka, ka konkrētais mākslas darbs ir māksla, kas nozīmē – ir mākslas *definīcija*. Tādējādi tas, ka tas ir māksla, ir *a priori* paties.”² Arhitektūras nozīmes šādos gadījumos būs tikai mākslas darba izejmateriāls, turklāt, ja objekts – atšķirībā no skulptūrai līdzīgās ēkas betona formas Vaitredas darbā – arī funkcionē kā ēka, tad mākslas darba un arhitektūras nozīmes var būt pretrunā viena otrai (kā mākslas darbs objekts būs apriori paties, bet tas var būt aplams kā arhitektūra dotās vietas kontekstā).³

Domājot par ielas arhitektūras modeļa loģiskajiem robežgadījumiem, varētu teikt, ka jau viena uzbūvēta ēka nosaka iespējamo pasaulu kopu, uzceļot vēl kādu ēku, iespējamo pasaulu kopa var gan paplašināties, gan sašaurināties. Proti, viena stilā vai laikmetā veidota iela ierobežos atlikušās izvēles, bet apbūve, kurā sajaukti visdažādākie stili, paņēmieni, apbūves augstumi utt., pieļaus gandrīz jebkādu risinājumu.⁴ Citiem vārdiem sakot, ja vēsturiskajā kontekstā tiek būvēta jauna ēka, to var saprast kā apgalvojumu par šo vēsturisko arhitektūras realitāti un šādā nozīmē tā ir patiesa vai aplama. (Tā var būt patiesa vai aplama dažādās detaļās un kopumā, taču šeit veselā un daļu attiecību nepārvalda propozicionālās loģikas likumi – viena aplama detaļa nepadara ēku aplamu, kā tas būtu konjunkcijas gadījumā, lai arī konjunkcija šķiet piemērotākais telpiskās ēkas detaļu kopā saliktības modelis.⁵) Iespējamības ir

¹ Sk. Riemschneider, Grosenick (eds.), 1999, 534–535.

² Kosuth, 1993, 20. Latviešu valodā par minētajiem Košuta uzskatiem sk. somu mākslas teorētiķa Alti Kūsamo raksta *Uztverdami – runājam, skatīdami – saprotam* tulkojumu žurnālā *Kentaurs XXI* (Kūsamo, 1992, 57).

³ Var uzskatīt, ka mākslas darbs šajā gadījumā citē arhitektūru, tas ir, atsaucas uz tās nozīmi.

⁴ Pragmatiski apsvērumi noteiks, piemēram, runājot par Rīgas centru, kādas ēkas tiek ņemtas vērā, nosakot iespējamo pasaulu kopu (tikai eklektisma celtnes, tikai eklektisma un jūgendstila ēkas, vai vēsturiskā mūra apbūve, iekļaujot arī koka ēkas, kas vietumis saglabājušās – tas atspoguļojas arī konkrētā attieksmē, kāda dažādos laika periodos arhitektūras speciālistiem bijusi pret Rīgas centru).

⁵ Daudz mazākā mērā tas darbojas attiecībā uz ielu – viena neiederīga ēka daudz lielākā mērā izjauc ansambli kā atsevišķs elements ēkas nozīmi. Taču to var uzskatīt arī par aizspriedumu, ko, iespējams

dotas reizē ar aktuālo ēku, un savukārt šādā nozīmē var teikt, ka vēsturiskā apbūve konstruē jeb nosaka arhitektūras loģisko telpu. Šādā izpratnē par jauno ēku varētu runāt arī kā par jēgpilnu jeb jēgai pretēju. Izvēli starp šīm terminoloģijām nosaka vēsturiskā konteksta izpratne – stingrākā tā izpratnes versijā var runāt par arhitektūras patiesumu vai aplamumu, vājākā – par jēgpilnām vai pretjēgas arhitektūras izteiksmēm.

3. 5. Secinājumi

Šīs nodaļas paragrāfos aplūkotajiem jēdzieniem, attiecinot to lietojumu uz arhitektūru, pastāv dažādi ierobežojumi. Ņemot vērā šos ierobežojumus, iespējams izveidot modeli, kurš var kalpot kā pamats arhitektūras semantikai un kura ietvaros šos jēdzienus var lietot arhitektūras interpretācijā. Tomēr paša klasiskās semantikas modeļa pielietojuma robežas var tikt pilnībā raksturotas, tikai salīdzinot to ar nākamajā nodaļā aprakstīto arhitektūras interpretācijas konceptuālo aparātu.

Arhitektūras nozīme

Semantikas teorijā būtisks ir nozīmes jēdziens. Klasiskajā semantikā atrodami semantiskā duālisma un semantiskā monisma varianti, kas nosaka, kā tiek skatīti kādas izteiksmes semantiskie korelati. Arhitektūras semantikā svarīga ir iespēja, pieņemot terminu “arhitektūras nozīme” kā arhitektūras saprašanas raksturojumam nepieciešamu teorētisku līdzekli, runāt par noteiktām arhitektūras izteiksmēm. Arhitektūras semantikā termins “arhitektūras nozīme” jeb “arhitektūras izteiksmes nozīme” savu attaisnojumu rod, ja tiek pieņemts kāds noteikts nobeigtas izteiksmes tips, uz kuru nozīme tiek attiecināta. Intuitīvi pieņemamākais kandidāts tam ir arhitektūras objekts – atsevišķa ēka. Analītiskajā tradīcijā Nelsons Gudmens ir mēģinājis skatīt arhitektūras nozīmi kā īpašu references gadījumu, ko viņš nosauc par ekzemplifikāciju. Ar to tiek domāta reference, kā tā darbojas verbālajā valodā, tikai

---

attaisno aktuālā prakse (tai skaitā ar pieminekļu aizsardzību saistītā likumdošana, veids kā domājam un runājam par arhitektūru).

tās darbības virziens ir pretējs. (To varētu saprast kā savdabīgu semantiskā duālisma variantu, kurā izteiksmes nozīme būtu nevis, piemēram, īpašība kā ceļš pie references – īpašības nesējiem jeb atbilstošā predikāta ekstensijas klasiskajā predikātu loģikā, bet gan šī ceļa gala mērķis, ko ekzemplificē arhitektūras izteiksme.)

Taču būtiskāks ir cits arhitektūras nozīmes eksplikācijas variants. Grūtība to raksturot ir tajā, ka arhitektūras izteiksmes nav tulkojamas verbālās izteiksmēs. (Ja verbālā valoda ir tulkojama citā, tad var teikt, ka arī arhitektūra ir tulkojama, bet tikai ar arhitektūras līdzekļiem.) Arhitektūras nozīme šajā izpratnē ir tā, ko var, pirmkārt, saukt par jēgpilnu vai jēgai pretēju, otrkārt, par to var runāt kā par nobeigtas izteiksmes nozīmi pretstatā to veidojošajām nenobeigto izteiksmju nozīmēm. Tādējādi tas vispirms ir nobeigts arhitektūras objekts, kuram piemīt nozīme, un to veidojošo elementu (nenobeigto izteiksmju) nozīme ir skatāma tikai tā kontekstā. Līdz galam nenoteikts gan paliek jautājums par arhitektūras objekta strukturējumu – neesot no arhitektūras izteiksmēm neatkarīgam strukturējuma pamatam, varētu būt dažādi līdzvērtīgi tā veidi, tai skaitā tādi, kas arī pašu ēku skata plašākā, piemēram, kā šīs nodaļas pēdējā paragrāfā izvēlētajā modelī – ielas apbūves kontekstā, kā nenobeigtu izteiksmi.

Vēl viens jautājums, kura risinājums rada zināmas grūtības (ja tiek lietots arhitektūras nozīmes jēdziens, nesaistot to ar references kategoriju un patiesuma jēdzienu), ir saistīts ar nozīmes jēdziena kognitīvajiem aspektiem. Tā, piemēram, Frēges semantikā jēgu var interpretēt kā kognitīvu lielumu (mēs to saprotam un tā ir informatīva). Taču nepostulējot neatkarīgu arhitektūras references sfēru, grūti iedomāties, par ko un kāda būtu šī informācija, ko ietver nozīme jeb jēga.

Kopumā var teikt, ka arhitektūras nozīmi var interpretēt arhitektūras klasiskās semantikas minimālā modeļa ietvaros, kuru vispirms jau raksturo divas no Dammita tēzēm par jēgu un referenci Frege's valodas filozofijā. Proti, tēze par veseluma un tā daļu nozīmju saistību un tēze par nenobeigtas izteiksmes nozīmes skatīšanu plašākā – nobeigtas izteiksmes – kontekstā. Taču Dammita formulējums apgalvo ne tikai veseluma daļu nozīmju saprašanas nepieciešamību, lai saprastu to veidoto veselumu (teikumu verbālās valodas gadījumā), bet arī daļu savienojuma veida saprašanas nepieciešamību. Tāpēc arī šis minimālais semantikas modelis nevar apiet jautājumu par arhitektūras izteiksmju sintaksi.

Sintaktiskais strukturējums un arhitektūras izteiksmes

Neskatoties uz arhitektūras acīmredzamo artikulāciju, tās semantiski relevanto elementu noteikšana un to – ja pieļaujam dažādu to tipu pastāvēšanu – attiecību (sintakses) eksplikācija ir šķietami neatrisināms jautājums, ja vēlamies tam rast viennozīmīgu risinājumu. Minimālais strukturējums, par ko var runāt, ir nobeigtas izteiksmes (piemēram, ēkas) un to veidojošo izteiksmju (nenobeigto izteiksmju) kategorijas. Taču iespējami dažādi varianti, kā noteikt, kas ir šīm kategorijām atbilstošie arhitektūras elementi.¹

Daudzie mēģinājumi klasificēt dažādas arhitektūras izteiksmes cieš neveiksmi tāpēc, ka trūkst to arhitektūras teorijas elementu, kuri verbālās valodas semantikā konceptualizē lingvistisko izteiksmju korelācijas ar kaut ko ārpus tām esošu, turklāt eksplīcē šo korelāciju maksimāli vienkāršos terminos (“paties” vai “aplams”) attiecībā pret centrālo izteiksmes tipu – teikumu. (Virs teikuma nav nekā principiāli atšķirīga – tikai no teikumiem veidoti lielāki teikumi, un šo saistību pārvalda propozicionālā loģika.²) Sintaktiskā strukturējuma jēdzienu arhitektūras semantikā iespējams saglabāt, ja pieļaujam, ka tā rezultāts ir spriedumi par arhitektūras objekta, kas kādā konkrētā gadījumā nosacīti pieņemts par nobeigtu izteiksmi, jēgpilno vai pretjēgas statusu atkarībā no to veidojošo izteiksmju nozīmēm vai, citā variantā – spriedumi par arhitektūras izteiksmes patiesuma vērtību. Tas, pirmkārt, prasa pieņemt semantiskā duālisma pozīciju, otrkārt, atšķir arhitektūras semantiku no verbālās valodas klasiskās semantikas, jo intuitīvi šķiet, ka šādiem raksturojumiem var būt pakāpes raksturs (piemēram, gadījumā, kad viens “aplams” elements nepadara aplamu visu ēku).

Patiesuma jēdziens arhitektūras semantikā

Tādējādi patiesuma vērtību jēdziens ir nākamais, pie kā noved arhitektūras klasiskā semantikas modeļa analīze, un var teikt, ka ierobežotā arhitektūras interpretācijas jomā var lietot patiesuma jēdzienu. Tas saistīts ar vienu no arhitektūras

¹ Tomēr katrā konkrētā arhitektūras analīzes gadījumā iespējams runāt par to vai citu arhitektūras elementu strukturējumu arhitektūras izteiksmju terminos.

² Loģikā būtiskā secināšanas darbības eksplikācija arhitektūras gadījumā nepastāv.

atšķirībām, salīdzinot to ar verbālo valodu – to varētu saukt par arhitektūras vēsturiskuma aspektu. Noteikti izvēlēts arhitektūras konteksts kādai arhitektūras izteiksmei – kuru šajā modelī var raksturot kā patiesu vai aplamu – nosaka semantisko lomu, kuru izpildot, izteiksme būs patiesa.

Raksturīgs gadījums būtu atsevišķa ēka, kas ir nenobeigta izteiksme ielas apbūvē vai arhitektūras mainīgā vērtība (un šajā gadījumā – nobeigta izteiksme).¹ Atšķirība no verbālās valodas ir tā, ka aplams elements ne vienmēr padarīs aplamu plašāku izteiksmi, piemēram, ielas apbūvi, kurā tas iekļaujas.² Savukārt attiecinot šo shēmu uz ēku un to veidojošām izteiksmēm, arī pati ēka dažos gadījumos nav saucama par aplamu, ja kāda no to veidojošām izteiksmēm neatbilst ēkas pārējo elementu noteiktajai tās semantiskajai lomai. Stingrāka terminu “paties” un “aplams” lietojuma versija būtu, ja mēs atzīstam, ka viens aplams elements padara ēku par aplamu, vai līdzīgi, ka ēka, kura tiek raksturota kā aplama, liek teikt, ka visa ielas apbūve šajā gadījumā ir aplama.³ Tā kā ēka šajā modelī ir gan nobeigta, gan nenobeigta izteiksme, tad ēkas apvienojums ielas apbūvē ar citām ēkām un citiem ielas arhitektūras elementiem šajā gadījumā var tikt skatīts pēc analogijas ar īpašvārda un predikātu apvienojumu teikumā. Līdzīgi tas būtu atsevišķa ēkas elementa un visas ēkas gadījumā, kad mūsu rīcībā ir tikai nobeigtas un nenobeigtas izteiksmes kategorijas. Praktiskā konsekvence šiem spriedumiem un patiesuma vērtību lietojumam arhitektūras interpretācijā varētu būtu šāda – aplama ēka ir jānojauc (vismaz jāparedz tai šāds statuss, kas nozīmētu, ka tai netiek atļautas pārbūves, rekonstrukcija utt.).⁴ Ēkas elementi tomēr ir nomaināmi, nenojaucot pašu ēku, tāpēc

---

¹ Izvēle starp ēkas raksturojumu nobeigtas vai nenobeigtas izteiksmes terminos ir atkarīga no tā, vai konkrēta izteiksme šajā modelī tiek uzskatīta par vēsturisko, ielas arhitektūru nosakošo apbūvi, vai par analizējamo (jauno) objektu, proti, par vienu no iespējamajām arhitektūras mainīgā vērtībām.

² “Ne vienmēr” šeit lietots tāpēc, ka intuitīvi pareizi šķiet atļaut dažādas iespējas dažādos konkrētos gadījumos. Klasiskajā modelī visi konteksta elementi būtu jādēvē par arhitektūras izteiksmēm, kas norāda uz vienu no šī modeļa trūkumiem, jo sašaurina konteksta jēdzienu (sk. par to 4. nodaļā).

³ Šajā gadījumā gan ir grūti runāt par noteiktām arhitektūras objekta – šajā gadījumā ielas apbūves – robežām (vizuāli uztverams fragments vai visa iela)

⁴ Iespējamās praktiskās konsekvences (spriedumi un rīcība) varētu veidot motivāciju, lai izvēlētos šādu arhitektūras interpretācijas variantu. Otra motivācija varētu būt personīgās attieksmes izvēlē, kas pavada arhitektūras saprotošu vērojumu (ir atšķirība, vai attiekties pret kādu ēku kā tādu, kurai nav arhitektūras jēgas, vai tādu, kas ir aplama).

šeit parādās atšķirība starp aplamumu vienā un otrā gadījumā, proti, kad kādas arhitektūras izteiksmes konteksts ir plašāks par atsevišķu arhitektūras objektu, vai arī tas ir atsevišķas ēkas konteksts kādam arhitektūras elementam.¹

Taču patiesuma vērtību modelis darbojas tikai tad, ja mums kā arhitektūras skatītājiem ir šī vēsturiskā interese, ja izvēlamies noteiktu vēsturisku kontekstu, kas fiksē noteiktas citas iespējamības kā arhitektūras realitāti. Citā variantā varētu teikt, ka esošā (vēsturiskā) arhitektūra nosaka noteiktu iespējamību loģisko telpu, kur aizpildot kādu no iespējamībām, rodas jēgpilna arhitektūras izteiksme. Šāda modeļa ietvaros var runāt par jēgpilnu vai pretjēgas, nevis patiesu vai aplamu arhitektūru. Bet kā var noteikt vienu vai otru izvēli – nepastāvot neatkarīgi novērojamai realitātei, par kuru “runā” arhitektūra – tas ir atkarīgs gan no arhitektūras struktūras izpratnes, gan praktiskās motivācijas, kas var būt atšķirīga dažādiem cilvēkiem. Tas parāda nepieciešamību ievērtēt arhitektūras skatītāja vai lietotāja skatupunktu semantiskajā teorijā, bet jēdzieni, kas saistīti ar interpreta lomu arhitektūras valodas modeļos, izved ārpus klasiskās semantikas robežām.

Iespējamās pasaules arhitektūras interpretācijā

Var teikt, ka arhitektūras gadījumā pastāv nenoteiktība izvēlē starp jēgas (jēgpilnas vai pretjēgas izteiksmes) un patiesuma (patiesas vai aplamas izteiksmes) raksturojumiem, jo noteiktā vēsturiskas intereses virzītā interpretācijā var lietot patiesas un aplamas arhitektūras jēdzienus, aizvietojo ar tiem jēgpilnas un jēgai pretējas izteiksmes jēdzienus.²

Verbālajā valodā ir svarīgs lingvistiskās izteiksmes aizvietošanas princips, kas nodrošina nemainīgus to ietverošās izteiksmes ekstensionālos parametrus (patiesuma vērtības teikuma gadījumā), un tas ir svarīgs arī arhitektūrā. Patiesuma jēdziena lietošana arhitektūras semantikā ļauj noteiktos gadījumos precīzāk runāt par arhitektūras izteiksmju aizvietojamību – jo intuitīvi šķiet, ka aizvietojo vienu elementu ar citu, ja tie nav identiski, mainās arhitektūras nozīme. Patiesuma jēdziens šajā gadījumā nodrošinātu iespēju nošķirt gadījumus, kad, piemēram, ielas apbūvē

¹ Jāpiebilst, ka termins “konteksts” šeit tiek lietots klasiskās semantikas izpratnē, līdzīgi kā Frēges *Aritmētikas pamatos*.

² “Vēsturiskuma” relatīvais raksturs šādā termina lietojuma kontekstā ir atrunāts jau iepriekš.

nomainot kādu ēku, saglabājas kopīgā ielas apbūves patiesuma vērtība (vai tieši pretēji – tā mainās), bet pats jēgpilnas izteiksmes jēdziens šajā gadījumā vairs nešķiet tik svarīgs.

Verbālās valodas semantikā jēgas sfēra ir plašāka par patiesuma sfēru – loģiskās telpas iespējamības nosaka jēgpilno (elementāro) teikumu klasi, no kuriem tikai daļa ir patiesi. Šādā pieejā var viegli pāriet no loģiskās telpas iespējamībām uz iespējamajām pasaulēm – katra no loģiskās telpas iespējamībām būs realizēta kādā iespējamajā pasaulē; savukārt cita, šaurāka iespējamo pasaulu kopa raksturos patieso teikumu klasi. Tādējādi iespējamo pasaulu jēdziens arhitektūrā var tikt saistīts ar arhitektūras izteiksmju raksturojumu gan “jēgas” un “pretjēgas”, gan patiesuma vērtību terminos.

Iespējamās pasaules tiek izmantotas literatūras darbu interpretācijā, arī vizuālā attēla interpretācijā. Abos gadījumos tiek runāts par literārā darba vai vizuālā attēla iespējamo pasauli, kas savā semantiskajā funkcijā būs analoga mūsu aktuālajai pasaulei.¹ Taču šeit ir kāds maldinošs apstākļis – literatūra sastāv no vārdiem un teikumiem, kurus lietojam, runājot par aktuālo pasauli, attēls bieži ir dokumentāls attēls, proti, realitātes modelis ar pretenziju uz patiesumu. Ja arhitektūra tiek uzskatīta par valodu, tas ir, tā mums kaut ko pavēsta, izmantojot specifisku izteiksmes veidu, tad varētu pieņemt kādu “arhitektūras pasauli”, kas nebūtu līdzīga mūsu aktuālajai pasaulei. Arhitektūras pasaules pastāvēšanu, līdzīgi kā fikcionālo pasaulu pastāvēšanu, noteiktu tikai specifiskā izteiksmes veida jeb valodas elementi. Arhitektūras iespējamās pasaules šādā interpretācijā būtu iespējamās pasaules, kas paskaidrotu ne tikai, kā kāda arhitektūras izteiksme var būt iespējama, nepieciešama vai neiespējama (šie modālie jēdzieni nešķiet svarīgi arhitektūras interpretācijā), bet gan palīdzētu nošķirt iespējamu jēgpilnu izteiksmi no fizikāli un konstruktīvi iespējamām pretjēgas izteiksmēm. Taču reizē jāatzīst, ka mēs visai maz ko varam verbālajā valodā pateikt par šādi izprastām arhitektūras pasaulēm, jo mēs tās atzīstam, tikai pieņemot noteiktu skatījumu uz arhitektūru.²

Ar verbālo valodu saattiecinātā pasaule ir vienā ziņā neatkarīga no valodas – proti, tajā no dažādām iespējamībām aktuālas ir tikai dažas, nosakot, kuri valodas

¹ Lai arī tai būs daudzas atšķirīgas iezīmes – tā var nepakļauties loģikas likumiem, var būt ļoti ierobežota utt.

² Līdzīgu argumentāciju varētu veidot attiecībā uz mūziku, bet tas nav šī darba uzdevums.

teikumi ir patiesi, kuri aplami. Aplams teikums tiek saattiecināts ar iespējamību, kura kādā iespējamā pasaulē ir realizēta un kurā atbilstošais teikums ir patiess. Tas, kurās pasaulēs teikums ir patiess, kurās aplams, noteiktu šī teikuma jēgu.¹ Jautājums būtu: kas uzdod no arhitektūras izteiksmēm neatkarīgu “arhitektūras pasauli”, ar kuru saattiecinās arhitektūras izteiksme.²

Acīmredzot šo “arhitektūras pasauli” nosaka tikai pati arhitektūra, bet tad mums jānodala arhitektūras elementi, kas “konstruē” šo pasauli, un izteiksmes, kas tiek ar to saattiecinātas. Klasiskā semantika, kas savos pamatos ir atomāra, liek pieņemt šādu neatkarīgu arhitektūras realitāti; citā interpretācijā arhitektūru var skatīt holistiski, izmantojot verbālās valodas teorijās atrodamo holisma principu, – šīs pieejas analīze ir nākamās nodaļas uzdevums.

Arhitektūras estētiskais vērtējums un semantiskais raksturojums

Arhitektūras interpretācija šajā nodaļā ļauj precizēt šī pētījuma semantisko ievirzi attiecībā pret arhitektūras estētiku. Arhitektūras estētikā viens no svarīgiem jautājumiem ir par to, kas atšķir ēkas no arhitektūras. Savukārt nozīmes jēdziens šeit tiek saistīts ar estētiskās pieredzes jēdzienu. Tā Maikls Pārsons uzsver, ka mākslas darba nozīmes “daudzos veidos ir ļoti līdzīgas estētiskajām kvalitātēm”.³ Tieši tāpat kā mēs varam lietot arhitektūru, nepievēršot uzmanību tai kā jēgpilnai saprotamai struktūrai, neuztverot tās nozīmes, līdzīgi var tikt raksturota arī mākslas darba uztvere, kuram estētiskā teorija piedēvē estētiskās kvalitātes jeb īpašības.⁴

¹ Tā, protams, ir tikai viena no izpratnēm par lingvistisko izteiksmju intensiju.

² Ortega-i-Gasets savā 1916. gada rakstā *Eseja tramvajā*, runā par skaistuma ideālu, kas atbilst katrai sievietes sejai, kuram tā vairāk vai mazāk līdzinās, – var teikt, ka tas ir mēģinājums, kā apgalvot šī ideāla atkarību no konkrētās sejas un reizē šīs sejas saprašanu (tās estētiskās kvalitātes saprašanu), balstoties uz salīdzinājumu ar šādi “konstruētu” neatkarīgu ideālu (sk. Ortega-i-Gaset, 1991, 155–163). Tas ir arī veids, kā bieži – neatkarīgi no konteksta – tiek vērtētas ēkas.

³ Parsons, 2002, 32; “Tās var tikt uztvertas vizuāli, it kā tās būtu darba daļa, un tās identificē to pašu parādību. [...] Es dažkārt domāju, ka nozīmēm *piemīt* estētiskās kvalitātes un ka estētiskās kvalitātes ir ar nozīmi.” (*Ibid.*)

⁴ “.. tikpat loģiski var apgalvot, ka mākslas darbs, objekts ar estētiskām kvalitātēm, var tikt uztverts, t. i., pieredzēts, neestētiski” (Mitias, 1982, 157). Redzams, ka šajā pieejā estētiskā kvalitāte tiek saistīta ar estētisko pieredzi.

Tā, protams, ir viena no pieejām estētikā, kura, saistot estētiskās kvalitātes un estētiskās pieredzes jēdzienu, cenšas atbildēt uz plašu jautājumu loku, piemēram, kas īpašs raksturo estētisko pieredzi atšķirībā no citiem pieredzes veidiem, vai tā vispār ir kāda pieredze, kas to padara par estētisku un ko šajā kontekstā nozīmē vārds “padara”, pie kādiem nosacījumiem kaut kas saukts “pieredze” izmainās, iegūstot estētisku kvalitāti?¹ Pieredzes jēdziens var tikt pretstatīts saprašanas jēdzienam, kam ir noteikta loma, runājot par arhitektūras nozīmi semantiskā tās interpretācijā. Arī Rodžers Skrūtons pretstata estētiskās pieredzes un mākslas saprašanas jēdzienus, un lai arī viņš neatsakās no saprašanas jēdziena, tāpat kā arhitektūras nozīmes vai muzikālās nozīmes jēdzieniem, tomēr Skrūtons mēģina parādīt, ka tie nav interpretējami pēc analogijas ar lingvistisko saprašanu un nozīmi.²

Arhitektūra, atzīstot estētiskās pieredzes lomu tās uztverē, tiek saprasta kā māksla, un tā ir jānošķir no celtniecības rezultātā tapušām būvēm. Piemēram, Maikls Mitias raksta: “Es meklēju to aspektu, elementu vai slāni ēkā, kas to “padara” par arhitektūru, vai, kas transformē šīs ēkas fizikālo struktūru arhitektūras darbā, tas ir, mākslā.”³ Minētā jautājuma nostādne ir izplatīta un kā pazīstamāko apzināto mēģinājumu šādi nodalīt ēkas jeb celtnes un arhitektūras jēdzienus Endrjū Balantains norāda Nikolaja Pevsnera 1943. gada darbu *Eiropas arhitektūras aprises*, kurā rakstīts: “Velosipēdu nojume ir celtnē; Linkolnas katedrāle ir arhitektūras darbs. Gandrīz jebkas, kas norobežo telpu mērogā, kurš piemērots, lai cilvēciska būtne varētu tajā ieiet, ir celtnē; termins arhitektūra piemērojams tikai celtnēm projektētām ar nodomu par estētisko pievilcību.”⁴ Pēc savas struktūras šis arguments ir līdzīgs, jau minētajai Edija Zemaha Vitgenšteina interpretācijai, noliedzot, ka nozīmē svarīgais ir atrodams atbilstošās lingvistiskās izteiksmes lietojumā un aizstāvot mentālistisku Vitgenšteina piezīmju lasījumu. Zemahs raksta: “.. ja lietojums ir viss, kas ir nozīmē,

¹ Sk. Maikla Mitiasa priekšvārdu rakstu krājumam *Estētiskās pieredzes iespējamība* – Mitias (ed.), 1986, ix.

² Sk. Scruton, 1974, 168–169, ff. Par termina “nozīme” lietojumu attiecībā uz arhitektūru – sk. Scruton, 2002, 57; par “mūzikas nozīme” lietojumu bez jau minētā raksta par nozīmi mūzikā – sk. Scruton, 2004.

³ Mitias, 1999a, 61.

⁴ Citēts pēc Balantaina raksta – Ballantyne, 2002, 11. Jautājumam par arhitektūras un mākslas attiecībām ir arī otra puse, jo var teikt, ka pati māksla ir nesens jēdziens, kas mūsdienu izpratnē saistībā ar estētisko patiku vai pieredzi nav bijis pirms 18. gadsimta (sk. Bearn, 1997, 89).

mentālajām reprezentācijām netiekot ņemtām vērā, tad krītošas sniegpārslas vai molekulu mākoņi, kuru kustības parāda noteiktu paraugu un kuru izturēšanās pastiprina atbilstību šim paraugam, spēlē valodspēles.”¹ Taču no Zemaha negatīvās nostājas pret noteiktu “nozīmes kā lietojuma” izpratni izriet tikai tas, ka valodas saprašanas modelī jāiesaista tās interpreta loma. Var teikt, ka estētiskais moments ir tas, kas atšķir arhitektūru no vienkāršas būves un ka tikai pateicoties šai estētiskajai attieksmei var runāt par arhitektūras nozīmi un saprašanu, tomēr tas nepadarīs skaidrākus nedz nozīmes, nedz saprašanas jēdzienus.

Var jau teikt, ka arī arhitektūras nozīme prasa noteiktu interesi par to, ko varētu saukt par attieksmes maiņu – līdzīgi kā verbālajā valodā, pievēršot uzmanību kāda teiktajam, mēs noteiktas skaņas uztveram kā lingvistiskas izteiksmes vai, zaudējot uzmanību, kāda cilvēka sacītais mums pārvēršas par vienmuļa fona troksni.² Tomēr semantiskā pieeja pretstatā estētikas teorijai šajā gadījumā nepretendē nošķirt ēkas kā tikai noteiktas būves no ēkām kā arhitektūras jeb mākslas.³ Pat atzīstot estētikas pieejas leģitimitāti, varētu šaubīties, vai vienmēr izdarāms šāds skaidrs nošķīrums starp to, ko varētu saukt par izcilu arhitektūru vai arhitektūru kā mākslu, un, piemēram, necilu ikdienas apbūvi. Alens Karlsons aizstāvot ikdienas apbūves uztveres estētisko pieredzi, raksta, ka “faktiski nav stingras, viendimensionālas distinkcijas starp tā sauktajiem arhitektūras darbiem un citām ēkām”.⁴ Kā argumentu viņš min to, kā ēkām “ir funkcijas un tādējādi tās ir būtiski saistītas ar cilvēkiem un kultūrām, kuras tās lieto”, turklāt “ēkas ir saistītas arī ar citām ēkām, ne tikai funkcionāli saistītas ar tām, pateicoties līdzīgam lietojumam, bet strukturāli saistītas ar līdzīgi projektētām un konstruētām ēkām”.⁵ Viņš tālāk norāda arī uz ēku fiziskā novietojuma svarīgumu, kas nozīmē saistību ar blakus esošām ēkām, ainavu un pilsētas veidolu.⁶ Minētie argumenti Karšlonam ļauj apšaubīt abstrakcijas

¹ Zemach, 1989, 416.

² Arī Ostins sava runas darbības modeļa kategoriju shēmu sāk ar skaņu veidošanas līmeni, kur skaņām pašām vēl nepiemīt nozīme.

³ Tā, piemēram, tiek mēģināts arhitektūru definēt kā “mākslu būt labi *un* skaisti” (Diffey, 1991, 1), norādot, ka šī definīcija implicē, ka “būt ēkai ir nepieciešams, bet ne pietiekams nosacījums, lai tā būtu arhitektūra” (*ibid.*, 2).

⁴ Carlson, 1999, 107.

⁵ Carlson, 1999, 108.

⁶ Sk. Carlson 1999, 108.

“arhitektūras darbs” (pretstatā vienkāršai ēkai) pamatotību.¹ Taču šādus argumentus daudz labāk varētu izmantot, pamatojot visu ēku – visas, ne tikai izcilas, arhitektūras – pretenziju uz semantisku “kvalitāti”, vai, atsakoties no nedaudz maldinoša izteiksmes veida – pamatojot visu ēku kā arhitektūras izteiksmju pretenziju uz saprašanu. Tam gan vajadzīga noteikta skatītāja attieksme, tikai semantiskā arhitektūras interpretācijā šī attieksme neprasa izskaidrojumu kādas īpašas “pieredzes” terminos, līdz ar to nerodas grūtības, kas saistītas ar šī īpašā pieredzes raksturojuma definēšanu. (Līdzīgi verbālās valodas modeļos netiek lietots īpašs “lingvistiskās pieredzes” termins, kaut gan, ja vēlamies precīzāk modelēt aktuālās valodas situācijas, tad – atšķirībā no klasiskās semantikas instrumentārija – valodas modeļiem, to attīstībā ietverot pragmatikas elementus, svarīgi kļūst runātāja, klausītāja un runas situācijas jēdzieni.²)

Tomēr līdz galam neatbildēts palicis jautājums par izcilas arhitektūras vietu klasiskajā semantikas modelī. Ja klasiskā semantika ļauj mums runāt par atsevišķu ēku – tā ir iespēja to aplūkot ārpus konkrētā konteksta, kas, lai arī tāpēc šķiet teorētiski piemērots modelis tieši izcilas arhitektūras konceptualizācijai, neuzrāda šādas izcilas arhitektūras saprašanai kādas īpašas iezīmes, kuras to atšķirtu no ikdienas apbūves saprašanas gadījuma. Savukārt iesaistot modelī patiesuma jēdzienu, arhitektūras objekta konteksts šajā modelī iegūst būtisku lomu, un tā kā izcila arhitektūra bieži pārkāpj esošās kārtulas, tad to bieži var uzskatīt par aplamu apkārtējās arhitektūras kontekstā. Viens no risinājumiem būtu – uzskatīt izcilu arhitektūru par gramatisku paraugu vai paradigmu, kas tādējādi ir ārpus patiesuma jēdziena darbības jomas. Tīri praktisks iebildums varētu būt, ka šāda interpretācija katram arhitektam vai pasūtītājam ļautu izteikt pretenziju, ka tas vai cits arhitektūras objekts būs izcila celtnē, kas veidos jaunu paradigmu un kurai tādējādi nav jārēķinās ar apkārtējo kontekstu.

Var piebilst, ka izcilais – arī arhitektūrā – nekad nav kaut kas pilnīgi jauns attiecībā pret iepriekšējās tradīcijas kārtulām. Kārtulu svarīgums palielinās, pieaugot vispārīgumam (piemēram, Rīgas centra gadījumā tas būtu apbūves augstums, siluets, gruntsgabalu lielums). Jo vispārīgākas kārtulas arhitektūras objekts pārkāpj, jo

---

¹ Sk. Carlson, 1999, 109.

² Var piebilst, ka šie nošķirumi tomēr ir vieglāk konceptualizējami kā neskaidrais pieredzes jēdziens.

pārliecinošākai jābūt tā pretenzijām uz izcilību. Turklāt arhitektūras objekta izcilību nosaka arī jauninājuma raksturs, salīdzinot ar iepriekšējiem šī tipa piemēriem. Tomēr kāda arhitektūras objekta izcilība kā arhitektūras saprašanas teorijas (semantikas) moments iespējama, tikai pieņemot neklasiskas – uz valodas pragmatiku orientētas – teorijas konceptuālo karkasu, kurā iespējams ietvert ar valodas lietotāju dažādām pārliecībām un attieksmēm saistītus situatīvus jēdzienus.

4. NODAĻA. KONTEKSTA PRINCIPS ARHITEKTŪRAS SEMANTIKĀ

Pārdomas par arhitektūru – neatkarīgi no tās salīdzinājuma ar valodu – uzrāda daudzus elementus, kas, nebūdami tieši saistīti ar arhitektūru, tomēr jāņem vērā, domājot par to. Jautājums ir tikai par to, cik lielā mērā šādi nearhitektūras elementi uzskatāmi par arhitektūras izteiksmju saprašanai būtisku kontekstu, un kā tos iespējams klasificēt un iekļaut arhitektūras teorijā. Arhitektūras teorijā pastāv dažādi veidi, kā tiek runāts par arhitektūru un kā tiek veidotas arhitektūras kategorijas. Ir iespējams uzrādīt kopīgas tēmas un vārdus, kas tiek lietoti, interpretējot arhitektūru, piemēram, “forma”, “funkcija”, “nozīme”, “konteksts” utt., tomēr atšķiras to izpratne un līdz ar to – arī arhitektūras interpretācija.

Šīs nodaļas uzdevums ir – ne tikai noskaidrot, kā lietojami daži no arhitektūrai svarīgiem jēdzieniem, bet arī atrast modeli, kas ļautu tos sakārtot vienotā sistēmā (vai vismaz iezīmēt šādas sistēmas veidošanas iespējamus ceļus). Kā jau norādīts ievadā, viens no šī pētījuma pieņēmumiem apgalvo, ka konceptuālo instrumentāriju jeb izomorfisku struktūru arhitektūras nozīmes teorijai var atrast analītiskās filozofijas tradīcijā – lingvistiskās nozīmes teorijās. Tomēr pat šajā vienā tradīcijā pastāv dažādi virzieni un atšķirīgas teorijas, pastāv arī savstarpējās ietekmes starp filozofiju, lingvistiku, kognitīvajām zinātnēm un citām zinātņu nozarēm. Līdz ar to tiek pieņemts noteikts skatījums uz lingvistiskās nozīmes teoriju attīstību – tā izveidošana ir arī viens no šī darba mērķiem –, lai varētu veidot modeli arhitektūras interpretācijai.

Sekojošā darba pirmajā daļā pieņemtajai struktūrai, šajā nodaļā vispirms tiks apskatīts, kāds varētu būt arhitektūras nozīmes jēdziens, ja arhitektūras izteiksmes aplūko to saistībā ar plašāk izprastu kontekstu – proti, tādu, kas nebūtu tikai arhitektūras izteiksmju konteksts citām arhitektūras izteiksmēm. Sākotnēji šādu pieeju var modelēt, aplūkojot arhitektūru pilsētā, kas arī ir veikts šīs nodaļas pirmajā paragrāfā. Šāda pieeja ir saistīta arī ar valodas holisma hipotēzi, kas arhitektūras gadījumā apgalvotu, ka arhitektūras izteiksmes jāskata plašākā, proti, visas

arhitektūras valodas kontekstā.¹ Holisma tēzes konkretizēšana ir nodaļas otrā paragrāfa uzdevums.

Grūtāk interpretējams un aprakstāms ir pats konteksta jēdziens, jo par kontekstu, semantikā ienākot pragmatikas elementiem, var tikt uzskatīti arī visdažādākie nearhitektūras elementi, kas nav uzskatāmi par arhitektūras izteiksmi vai tās īpašībām (ne tikai, piemēram, forma, proporcijas, krāsa u. c.,² bet arī arhitektūras lietotāju dzīves formas un pārliedību sistēmas). No cita skatu punkta raugoties, tas nozīmē, ka arhitektūras semantikā jārunā arī par cilvēkiem, kas skatās, lieto un saprot arhitektūru, atrodas komunikatīvā mijiedarbībā ar to. Konceptualizēt šos arhitektūras nozīmei svarīgos momentus ir nodaļas pēdējo divu paragrāfu uzdevums.

4. 1. Pragmatikas aspekti arhitektūras nozīmē. Arhitektūra pilsētā

Ja meklētu analogiju “augustīniskajai” valodas ainai arhitektūrā, tad tas varētu būt uzskats, kas par arhitektūras pamatelementu pieņem atsevišķu ēku, kurai ir telpiski skaidri noteiktas robežas, un arhitektūras nozīme tādējādi vispirms būtu katras atsevišķas ēkas nozīme. Pilsēta no šāda viedokļa ir tikai “liela arhitektūra”, kas atbilstu itāļu renesanses arhitekta Leona Batistas Alberti kādreiz izteiktajām domām par pilsētu.³ Taču pilsēta ir daudz sarežģītāks veidojums, nekā tā aplūkota šādos teorētiskajos mēģinājumos to konceptualizēt.⁴ Arī arhitektūras teorijā rodas mēģinājumi formulēt principus, kas ļautu precīzāk aprakstīt un saprast sarežģīto pilsētas fenomenu. Jāatzīmē, ka šī darba uzdevums nav modelēt jaunu urbāno teoriju,

---

¹ Vai, burtiski pārfrāzējot Vitgenšteina tēzi: saprast kādu arhitektūras izteiksmi nozīmē saprast visu arhitektūras valodu. Mērenākiem šī holisma variantiem vajadzētu noteikt, kā tiek domāta frāze “arhitektūras valoda”.

² Tas gan ir nedaudz neprecīzs izteiksmes veids, jo stingri ņemot, ja, piemēram, krāsu uzskatam par svarīgu arhitektūras nozīmi, tā jāuzskata par semantisku kategoriju un viens no veidiem, kā to iekļaut modelī, būtu – klasificējot krāsu kā arhitektūras izteiksmi, nevis tās īpašību; kā īpašība tā varētu piemist vienīgi materiālam, no kura veidota izteiksme.

³ Sk. Solà-Moraless, 1996, 10.

⁴ Jau 20. gadsimtā itāļu arhitekts Aldo Rosi savā 1966. gada darbā *Pilsētas arhitektūra* analizē pilsētu kā arhitektūru, tomēr viņš nesaprot pilsētu kā ēku sakopojumu, bet drīzāk kā ilglaicīgu, atvērtu tapšanas un iznīkšanas procesu; tas ir radikāls lūzums, salīdzinot ar agrākām pilsētbūvniecības teorijām, kas pieņēma, ka ideālai pilsētai jātiek plānotai (sk. Lupfer et al., 2003, 783–784).

bet skatīt tikai tos urbānistikas aspektus, kuri ļauj labāk saprast arhitektūru pilsētā. Pilsēta ir viens no cilvēku dzīvesveida modeļiem, kurā atsevišķu ēku arhitektūra ir tikai viena no struktūras sastāvdaļām. Tomēr arhitektūra ir viena no svarīgākajām un “redzamākajām” pilsētas sastāvdaļām, arhitektūras nozīmes ir saistītas ar pilsētas dzīvi, tātad arī arhitektūras izteiksmju nozīmes teorētiskai konceptualizācijai ir saistība ar to, kā tiek izprasts pilsētas fenomēns.

Par vienu no svarīgākajām arhitektūras teorijas pieejām, interpretējot pilsētas un arhitektūras saistību, uzskatāms Ignasi de Sola-Moralesa mēģinājums nosaukt piecas pilsētas kategorijas jeb kvazikategorijas, kas ļautu atteikties no pilsētas kā tikai “lielas arhitektūras” izpratnes un klasificētu pilsētas elementus vairs ne kā telpiski skaidri identificējamus objektus, bet elementus sarežģītākā kontekstā.¹ Ja pieņemam, ka arhitektūras izteiksmēm piemīt nozīmes, kuras saprotam, tad var teikt, ka arhitektūras izteiksmes nozīme ietver sevī arī nearhitektūras, netelpiskus (arī telpiski skaidri neidentificējamus), ar pilsētnieku dzīvesveidu saistītus pilsētas dzīves momentus², citiem vārdiem sakot – arhitektūras interpretācijā jāiesaista pilsētas valodas pragmatikas aspekti.

Lai šie apgalvojumi būtu skaidrāk saprotami, īsumā tiks raksturotas šīs jaunās Sola-Moralesa izveidotās “Barselonas kategorijas”, kuras mēģina konceptualizēt pilsētu un sniedz iespēju jaunā veidā runāt par arhitektūru pilsētā. Pirmā kategorija (kvazikategorija) raksturo izmaiņas formas – “mutācijas”. Skatīta caur šo kategoriju, mainīga ir gan pilsēta, gan tās arhitektūra, izmaiņu procesi lielā mērā ir autonomi, tie neizriet no apkārtējās vides prasībām vai ierobežojumiem, izmaiņas rodas no to kodoliem, ģenerējot jaunas telpas ar savu telpas loģiku. Kā norāda Sola-Morales,

---

¹ Sola-Morales ir Starptautiskās arhitektu savienības 19. kongresa, kas 1996. gadā notika Barselonā, izstādes koncepcijas autors. Kongress bija veltīts tēmai “arhitektūra pilsētā”. Šeit un tālāk atsauces būs uz Sola-Moralesa ievadrakstu izstādes katalogā (sk. Solā-Morales, 1996). Latviešu valodā šai jaunajai pieejai pilsētas izpratnē veltīts raksts laikrakstā *Literatūra. Māksla. Mēs* (sk. Taurens, 1996, šeit arī ieviests termins “Barselonas kategorijas”); attiecībā uz Rīgas arhitektūru šāda neklasiska pilsētas arhitektūras izpratne, saistībā ar uzskatu, ka pilsēta saprotama kā valoda, atrodama 49. Venēcijas biennāles Latvijas ekspozīcijas katalogā (sk. Taurens, 2001a). Kataloga raksta ideja veidojās sarunās ar pilsētībūvnieku Ēvaldu Fogeli un tika savulaik paredzēta Rīgas attīstības plānam 1995.–2005. gadam, taču toreiz, koncepcijai neesot līdz galam izstrādātai, paredzētā attīstības plāna nodaļa tā arī netika uzrakstīta.

² Īsumā to var pamatot tas, ka, mainoties kādam no nearhitektūras elementam, mainās arī arhitektūras izteiksmes nozīme.

pirmais, ko dara kritiskā arhitektūras doma, sastopoties ar šādām izmaiņām, – prasa pēc koherences starp mutācijveida eksploziju un jau esošo: dabīgo apkārtni, vēsturi vai citu ārēju pastarpinājumu mutācijas parādībai.¹

Otrā kategorija ir “plūsmas” – kustības formas, ar to saprotot dažādas aktuālas norises, nevis abstraktu kustības jēdzienu. Modernajā metropolē vairs nevar kā atsevišķas nodalīt materiālās un nemateriālās, fizikālās un reālās vai tīri informatīvās un simboliskās plūsmas; šeit nav nodalāms medijs un vēstījums, jo tā pamatā ir vienota cilvēku labumu pakalpojumu un datu cirkulācijas parādība.²

Vistradicionālākā (šķietami pierastākā) kategorija saucas “mājokļi”. Tomēr arī šeit Sola-Moraless nošķir vairākas asis, ap kurām centrējas mājokļu ražošana. Viena no tām saistīta ar mājokli kā īpašumu, ko regulē pieprasījums un piedāvājums un kas uzrāda identisku modeļu sakritību visdažādākajās pasaules vietās. Pretēji šai komerciālisma tendencei arhitekti izmēģina jauninājumus, radot mājokļus marginālām (nabadzīgo, imigrantu u. tml.) grupām, vai arī īpašiem klientiem (piemēram, mākslinieka, arhitekta māja). Cits alternatīvo meklējumu lauks saistīts ar eksperimentiem alternatīvo konstrukciju jomā, vēl cits – mājokļa iekārtojuma komponentos, kas atkal daļēji saistīts ar komercializācijas tendenci un patērīna kultu (lai arī grūti izveidot mājokli bez sienām, griestiem, tehniskiem tīkliem, tomēr daudz ko nosaka izvēlētais iekārtojums, mēbeles, mājsaimniecības ierīces, virsmu apstrāde utt.).³

Citu pilsētas dzīves aktivitātes – ekonomiskās darbības – formu raksturo kategorija “konteineri”. Tās ir vietas, kas nav tikai publiskas vai privātas, tajās, kā raksta Sola-Moraless, norisinās mūsdienu ritualizētās sabiedrības patērīņš: “Muzejs, stadions, iepirkšanās centrs, opera, tematisks parks, vēsturiska ēka, konservēta, lai to varētu apmeklēt publika, tūristu centrs: tie ir konteineri.”⁴ Arhitektūra šeit kļūst tikai par ietērpu patērīņam.

¹ Sk. Solà-Moraless, 1996, 12–13.

² Sk. Solà-Moraless, 1996, 14–15. Šīs pirmās divas kategorijas sasaucas ar agrāk izteiktajiem Sola-Moralessa uzskatiem par “vājo arhitektūru”, sakot, ka “arhitektoniskā pieredze vairāk nevar tikt pamatota uz sistēmas bāzes: nedz uz slēgtu, ekonomisko sistēmu, tādu kā klasiskajā laikmetā, nedz uz jaunas sistēmas ilūziju, kādu gribēja nodibināt modernā dizaina pionieri” (Solà-Moraless, 2003, 617).

³ Sk. Solà-Moraless, 1996, 16–18.

⁴ Solà-Moraless, 1996, 20.

Pēdējai kategorijai Sola-Moraless lieto franču terminu “terrain vague”, ko varētu tulkot kā “tukšā vieta” jeb “pamestā zeme” – tā ir prombūtnes forma, kurā vienīgajā, pretstatā konteineram, saglabājas vēsturiskās nozīmes.¹ Tā ir kontroversiāla doma, kurai tomēr var rast apstiprinājumu daudzos piemēros, proti, gadījumos, kad vēsturisku vai arhitektūras pieminekļu iekļaušana mūsdienīgā pilsētas dzīves aprītē iznīcina to vēsturiskās nozīmes, kuru dēļ tie tikuši saglabāti. Pretstatā šiem vēsturiskās arhitektūras komercializētajiem objektiem ir pamestu fabriku, nomales rajonu u. tml. arhitektūra, kurā dzīves formas nav mainījušās tik lielā mērā vai ir vienkārši zudušas, to vietā neveidojoties jaunām un atšķirīgām cilvēku aktivitātēm.

Barselonas kategorijas darbojas līdzīgi kā radikālā tulkojuma modelis – tās raksturo “ekstrēmi” piemēri, bet tās ir jebkuras arhitektūras situācijas pamatā (kā radikālā tulkojuma situācija Kvaina modelī ir mūsu ikdienas komunikācijas pamatā). Tās var uzskatīt par mēģinājumu klasificēt pilsētas elementus, kur katrai klasifikācijas grupas arhitektūras izteiksmei būtu savi saprašanas nosacījumi. Šķiet, ka šādā nozīmē tās līdzinās sintaktiskās struktūras dalījumiem, kur, piemēram, īpašvārdam un predikātam (nobeigtām un nenobeigtām izteiksmēm) ir atšķirīgas semantiskās lomas, tomēr sintaktiskie dalījumi pamatā paredzēti, lai eksplicētu to lomu teikuma jēgas veidošanā, teikuma saprašanā. Pilsētas kvazikategoriju gadījumā drīzāk var runāt par dažādiem saprašanas principiem, kur katra no kategorijām uzsver vienu noteiktu, dominējošu arhitektūras saprašanas aspektu. (Tādā veidā kategorijas tiek arī attaisnotas – uzrādot vairākus katrai raksturīgus piemērus.) Tomēr no cita skatupunkta tās var interpretēt kā nosacījumus, kas darbojas kāda atsevišķa arhitektūras objekta saprašanā, ja uz to var attiecināt noteiktas kategorijas. Bet, pateicoties to daļēji izslēdzošajam raksturam, visas kategorijas nekad nebūs spēkā kādam vienam noteiktam arhitektūras objektam. Runājot par arhitektūru pilsētā, neizbēgams ir arī kāds radikālāka vai mērenāka holisma variants, kas kopā ar vienu vai vairākām kategorijām noteiktu, kāda pilsētas struktūras daļa ir relevantants konteksts, piemēram, kādas konkrētas ēkas saprašanai. Tādējādi varētu šīs kategorijas saprast kā semantisku principu, kur katra kategorija nosaka kontekstu, kurā var skatīt vai būtu jāskata to vai citu arhitektūras objektu.

---

¹ Sk. Solà-Moraless, 1996, 21.

Pilsētas valoda

Pieņemot, ka arhitektūra pilsētā ir mijiedarbībā ar daudziem nearhitektūras elementiem, arhitektūras saprašanas jēdzienu varētu attiecināt arī uz pilsētas – vismaz tās vizuāli uztveramajiem – elementiem un teikt, ka pilsēta ir jāsaprot. Tādējādi tā nebūtu tikai savādu telpisku ķermeņu sakopojums, kā to varētu uztvert kāds citplanētietis, pastaigājoties pa pilsētas tukšajām ielām, – pilsētas elementi tiktu apveltīti ar nozīmi, taptu par arhitektūras valodas izteiksmi.¹ Arhitektūras elementi šādā modelī būtu tikai izteiksmes citu – nearhitektūras – izteiksmju vidū, un arhitektūrai netiktu atvēlēta kādā īpaša vieta pilsētas struktūrā. (To varētu saukt arī par sava veida – pastarpinātu – komunikāciju starp cilvēkiem, kas līdzīgi saprot noteiktas pilsētas valodas nozīmes, vai šādas komunikācijas iztrūkumu, kad nozīmes tiek saprastas atšķirīgi. Taču šādi interpretēta komunikācija nebūtu tā, ar kuru saistāms sarašanas jēdziens kā tas lietots šajā pētījumā.²)

Ja ar valodu apzīmējam komunikācijas procesu, tad pilsētas valodai šķietami ir atšķirības no verbālās komunikācijas procesa, jo pirmajā gadījumā komunikācijas procesa viena puse ir pasīva – tā ir kāda nama fasāde, skatlogs, izkārtne, parks, kurā pastaigājamies, vai kāds cits pilsētas elements, kurš bieži ir tikai fons cilvēku uztverei. Dažiem pilsētas elementiem piemīt cita veida iedarbība, proti, tie iespaido cilvēkus ar lielāku vai mazāku nemainību, noturību laikā. Teiktais, nejauši dzirdētais var neattiekties uz mums, mēs varam to atcelt novēršot savu uzmanību, un lai arī dažām runas darbībām var nebūt svarīga komunikācijas intence, mēs tomēr nespējam vienkārši un ātri novērst uzmanību no apkārtējās pilsētvides vai atstāt pilsētu – piemēram, ejot pa pilsētas ielu, mēs nevaram (neuzdrošināties) aizvērt acis. Taču, vai dzirdēt un neinterpretēt teikto, neattiecināt to uz sevi, nav attieksme, kas bieži piemīt pilsētniekam, kas, staigājot pa ierastajām pilsētas ielām, noteiktiem, zināmiem maršrutiem – uz veikalu, uz autobusa pieturu, uz darbu – vienkārši vairs neievēro pilsētu? Jo tāpat kā vārdi vēršas nevis pie sajūtu orgāniem, bet sapratnes, tā arī pilsētas elementi prasa cilvēku līdzdalību, ko varētu raksturot kā iesaistīšanos

---

¹ Citplanētieša gadījumā – ja tiek pieņemts, ka viņš neatpazītu mūsu ēkas kā saprātīgu būtņu veidojumus – to pat nevarētu saukt par radikālā tulkojuma situāciju (radikālā tulkojuma situācijā jautājums nav par to, vai tā ir valoda, bet gan – kā tulkot to vai citu tās izteiksmi un arī – kā tās strukturēt).

² Precīzāk to būtu dēvēt par vienošanos noteiktās dzīves formās.

komunikācijas situācijā. Pastāv vēl cita būtiska līdzība starp pilsētas elementu un verbālās valodas izteiksmju nozīmēm – abos gadījumos tās ir saistītas ar valodas lietotāju dzīvesveidu. Pilsētas dzīves formas ir daudzveidīgas un to pilnīgs uzskaitījums nav iespējams. Tomēr, neskatoties uz noslēgta uzskaitījuma neiespējamību, šis dzīvesveida un ar to saistītais pilsētas elementu lietojuma aspekts jāņem vērā, aprakstot pilsētas valodas nozīmes.

Domājot par pilsētu, vispirms prātā nāk tie elementi, kurus šķietami viegli izdalīt pilsētas telpiskajā struktūrā, bet arī tie, kuru sapratnei nepieciešams pagātnes konteksts.¹ Šāds nošķirums gan būtu shematisks un tīrā veidā tas nemaz nedarbotos, jo var teikt, ka pilsētā nav neviena tīri telpiska elementa, tāpat kā nav pilsētas pagātnes un nākotnes bez saistības ar noteiktu vietu un to, kas tajā atrodas un norisinās. Varētu arī jautāt, vai, aplūkojot arhitektūras un pilsētas saistību, var runāt par pilsētu vispār? Pilsētas taču ir atšķirīgas – pastāv dažādu laikmetu, kultūru, lieluma, ietekmes utt. pilsētas. Aplūkojot vienu pilsētas veidu, ko nosacīti varētu saukt par Eiropas vēsturiskās pilsētas tipu, daudzi piemēri norādīs uz vēsturiskās nozīmes klātbūtni pilsētas struktūrās.² (Atsevišķs jautājums būtu, vai kādu vēsturisku izcilu celtni vai citu pilsētas elementu nevarētu saprast arī kā gramatisku piemēru, kas nosaka jaunas kārtulas turpmākajai pilsētas attīstībai.) Taču vispirms jānoskaidro, kas ir šis vēsturiskums – vai vēsturiskais moments spēlē lomu pilsētas un arhitektūras nozīmēs, vai arī tā ir tikai vēsturisku ēku, pilsētas plānojuma struktūras, noteiktās tradīcijās sakņota dzīves veida klātbūtne pilsētā.³ Šeit būtu jājautā, kā pilsētas vēsturiskums, interpretējot arhitektūru, nosaka kādas patvaļīgi izvēlētas arhitektūras izteiksmes nozīmi. Pilsētām, protams, ir savs dzīvesveids un sava vēsture, bet tas nebūtu jāsaprot tā, ka, tikai sīki izpētot katras konkrētās pilsētas kultūru, iedzīvotāju dzīves formas un vēsturi, mēs varēsīm to saprast. Līdzīgi arī mūzikā un ikdienas sarunvalodā – mums nav jāzina muzikālās formas principi un to attīstības vēsture, lai spētu klausīties (saprast) noteiktas formas skaņdarbus, nav jābūt spējīgiem formulēt gramatikas kārtulas vai aprakstīt vārdu etimoloģiju, lai runātu. Tātad pilsētas un arī

¹ Varētu teikt arī “nākotnes konteksts”, ņemot vērā pilsētas attīstības plānu publisko pieejamību sabiedriskajās apspriešanās.

² Precīzāk to būtu jāsauc par vēsturisko sastāvdaļu kādas izteiksmes nozīmē, bet tālākajā valodas izteiksmes ērtības un īsuma dēļ tiks lietots termins “vēsturiskā nozīme”.

³ Vēsturiskums ir šķietamā pretrunā ar Sosīra ieviesto uzsvāru uz valodas sinhronajiem aspektiem. Kā princips vai pieņēmums, pat īpaši neapspriests, tas darbojas arī analītiskajā valodas filozofijā.

dažu tās arhitektūras elementu vēsturiskums arhitektūras semantikā jāiesaista savādākā veidā.

Varētu teikt, ka vēsturiskās nozīmes parādās šobrīd redzamajā pilsētas veidolā, mūsdienu kontekstā, līdzīgi kā verbālajā valodā smalkākās nianse ir simbolizētas pieņemto konvenciju ietvaros akustiski vai vizuāli uztveramās zīmēs. Arī pilsēta ir tas, kas ir redzams, taču šo redzamo, uztveramo, saprotot kā noteiktas valodas izteiksmes, to nozīmei jāatzīst arī temporālais aspekts.¹ No "Barselonas kategoriju" viedokļa vēsturiskums pilsētā nesaglabājas, jo pilsētas dzīves formas vienmēr ir saistītas ar tagadni. Savukārt klasiskā semantikas modeļa ietvaros var runāt par vēsturisku apbūvi kā semantisku lielumu, kas nosaka, piemēram, tādu terminu kā "paties" un "aplams" lietojumu, taču arhitektūrai kā pilsētas valodas elementam – vienam citu līdzvērtīgu izteiksmju vidū – nav vēsturiskuma kā vēsturiska mums būtu kāda pilsēta, ja mēs redzētu tās dzīvi un arhitektūru pagātnē. Rezumējot teikto, jāatzīst, ka vēsturiskums ir šķietami nepieciešams, bet problemātisks jēdziens, runājot par arhitektūru dinamiskā, lielā mūsdienu pilsētā; viens no vēsturiskuma eksplikācijas veidiem varētu būt saistīts ar pētījuma tālākajā gaitā modelēto arhitektūras skatītāja jeb interpreta lomu.

Kā jau minēts, viens no veidiem, kā klasificēt dažādos pilsētas elementus, kuri ietekmē un nosaka arhitektūras pilsētā uztveri, ir skatīt šos elementus kā to, ko mēs saprotam. Tādā gadījumā varētu runāt par pilsētas valodu, bet, varbūt precīzāks būtu termins "valodspēle", kas vairāk norādītu uz pilsētas valodas elementu saistību ar valodas lietotāju dzīvesveidu, tā daudzveidību un nevienādību.² Cits arhitektūras pilsētā interpretācijas veids būtu – skatīt, kā pilsētas elementi ietekmē arhitektūras uztveri un saprašanu, iekļaujot tos semantikas teorijā, bet pašu izteiksmes jēdzienu attiecinot tikai uz arhitektūru. Lai sakārtotu pilsētas elementu daudzveidību –

---

¹ Vizuālais dominē pilsētas uztverē, bet arī, piemēram, pilsētas trokšņi, smaržas, piemēram, dūmu smarža, kas norāda, ka šajā pilsētas daļā pārsvarā tiek lietota malkas apkure, u. tml., var būt svarīgi. Savukārt Rojs Deksters raksta, ka no cilvēku sajūtām tauste ir primāra un dominē visās mākslās – "Intensīva fiziskā patika, ko mūsu rokām un ķermeņiem sniedz ārējas kustības, tekstūra, ritms, līdzsvars, krāsa un virsmas kvalitāte, ir svarīgākais arhitektūras celtnē" (Dekster, 1994, 207); jāpiebilst, ka tālāk viņš gan norāda, ka taktīlās un kinestētiskās sajūtas netiek uztvertas tikai ar tausti (*ibid.*, 209). Vienkāršības dēļ, šiem citu sajūtu aspektiem un to lomai arhitektūras uztverē uzmanība netiks pievērsta.

² Par šo pieeju sk. Taurens, 2001a.

turklāt ne tikai telpiskos elementus, bet arī citus arhitektūras sapratnei relevantos momentus –, nepieciešamas kategorijas, kas tos klasificētu. Šīs kategorijas – līdzīgi kā Barselonas kategorijas – drīzāk varētu saukt par kvazikategorijām, jo tie būtu tādi kā “skatupunkti”, pateicoties kuriem arhitektūras izteiksmju sapratne iegūst kontekstu – telpisku, temporālu, ārpusvalodisku¹.

Varētu jautāt, vai ir viena, daudzas, vai varbūt katram pilsētniekam sava pilsēta (līdzīgi kā varam runāt par verbālās valodas idiolektiem), jo atšķirties varētu ne tikai pilsētas iedzīvotāju un īslaicīgu tūristu skatupunkti, bet arī pašu pilsētnieku dažādie dzīvesveidi, tas, kā viņi lieto pilsētu. No otras puses, jebkura valoda nozīmē principiālu savstarpējās sapratnes iespējamību, līdz ar to pilsētas elementu klasifikācijai jāsniedz objektīvi skatupunkti uz pilsētu. Tas ir jautājums par to, vai ir kāds dominējošs skatu punkts, ar ko saattiecinās arhitektūras nozīmes pilsētā teorija un kuram – līdzīgi kā mēs runājam par lingvistisko kompetenci – atbilstu “arhitektūras kompetences” jēdziens. Noteikta veida empīriskā pieredze noteiks tās intuīcijas, kuras attaisno to vai citu pilsētas dzīves aspektu iekļaušanu semantikā, bet teorijai šajā gadījumā jāatvēr konceptuāla vieta šādiem skatītāju “priekšspriedumiem”, kas nosaka vai ietekmē viņu arhitektūras sapratni.²

Ja pilsētu uzskata par kontekstu arhitektūras izteiksmēm un to varētu sīkāk klasificēt katrai pilsētai raksturīgās kategorijās, tad var jautāt, vai šīs kategorijas nav saistītas ar pilsētas identitātes kritērijiem. Citiem vārdiem sakot, vai kādas pilsētas raksturīgās īpatnības nav klasificējamās noteiktās kategorijās, kuras reizē noteiktu, ka šo kategoriju pieļauto izmaiņu robežās var runāt par vienu un to pašu pilsētu.³ Taču tas šajā gadījumā nav jautājums par īpašvārdu, piemēram, nosaukuma “Rīga”, nozīmi, kurai būtu jāfiksē identitātes kritērijs nosauktajam objektam, bet gan jautājums par pilsētas kā noteiktas jēgveidojumu struktūras identitāti, precīzāk, par šajās struktūrās – ko apzīmē pilsētas kategorijas – ietverto elementu attīstības nepārtrauktību,

---

¹ Ar terminu “ārpusvalodisks” šeit tiks saprasts vispirms jau valodas – verbālās, muzikālās, vizuālās utt. – lietotāju dzīvesveids un tā noteiktie pilsētas struktūras elementi.

² Lai arī teiktais neizslēdz arhitektu lomu arhitektūras valodas komunikācijā un ir mēģinājumi arhitektūras valodas nesaprašanas gadījumus interpretēt kā arhitekta privātās valodas neveiksmīgu gadījumu, piemēram, tā tiek interpretēta (to gan var apšaubīt) Rītvelda projektētā Šrēderes māja Utrehtā (sk. Broadbent, 1970, 72), – tomēr jāatzīmē, ka semantiskajā pieejā arhitekta loma un intence nav nepieciešami jēdzieni teorijas konceptuālajā instrumentārijā.

³ Cits variants būtu, ja teikto attiecinātu uz noteiktu pilsētas tipu.

kontinuitāti. “Kontinuitāte” šeit būtu vajāks termins kā “identitāte”, uz ko norāda arī tādu īpašvārdu, kas apzīmē upes vai pilsētas semantikas dažas problēmas. Taču jautājumu par pilsētu nosaukumiem var vienkārši atrisināt, sekojot Kriekes pieejai (pilsētas nosaukums kā stingrs apzīmētājs apzīmē to pašu pilsētu arī pagātnes iespējamajās pasaulēs). Savukārt kontinuitātes jēdziens norāda, kā tiek ņemtas vērā izmaiņas, kas katrā pilsētā ir vairāk vai mazāk neizbēgamas (pat pamestu pilsētu, kurā nenotiek nekādas aktivitātes, sagrauzis “laika zobs”), – izmaiņas šajā gadījumā tiek mēģināts konceptualizēt saprašanas nosacījumu terminos. Tas palīdzētu saprast iespējamus apgalvojumus, ka tā nav tā pati pilsēta, iela, rajons, utt., runājot par noteiktiem procesiem, kas izmainītu pilsētas saprašanas nosacījumus. (Tomēr jāatzīst, ka vismaz Barselonas kategorijas domātas kā universāli pielietojamas modernajai Rietumu civilizācijas pilsētai.¹)

Attīstības kontinuitātes jēdziens būtu veids, kā interpretēt vēsturiskās nozīmes pilsētā – kontinuitātes pārrāvums norādītu uz vēsturisko nozīmju izzušanu. Aplūkojot pilsētu no tās kontinuitātes viedokļa, var piekrist viedoklim, kas apgalvo, ka vēsturiskā nozīme saglabājas nevis centrā vai tās aktīvajā zonā, bet pamestajās, tukšajās teritorijās. Pamesto zemju kategorijas izveidošanu, kā norāda Alberto Peress-Gomess, ietekmējušas fotogrāfijas, filmas un daži gleznotāji, piemēram, Kiriko gleznotās industriālās ainavas, kas pievērsa uzmanību pamestu pilsētas teritoriju vērtībai, pieņemot noteiktu skatupunktu uz tām.² Tāpēc ar šo kategorijā pārsvarā tiek domātas tieši teritorijas, nevis atsevišķi arhitektūras elementi kādā ēkā. Taču minēto kategoriju varētu attiecināt arī uz pilsētu veidojošo celtnu noteiktiem elementiem un, piemēram, teikt, ka vēsturiskās nozīmes saglabājas nevis cilvēkiem ērti pieejamajās kādas vēsturiskās apbūves pirmo stāvu telpās, kurās notiek intensīva pārbūve un

---

¹ Uz to norāda, piemēram, mobilitātes jēdziens – tā Sola-Moralesa plūsmu kategoriju interpretē Havjērs Kosta –, kas raksturīgs modernajai kultūrai vispār un kas pretstatās vienīgi tradicionālajai pilsētai, “pilsētai, kas ir izvietota, hierarhiskā un ģeometriskā veidā, ap galveno laukumu vai centrālo zonu”, un šī tradicionālā pilsēta “nav atkarīga tikai no tās centrālā laukuma, bet arī pilsētas mūriem, kas ir elements, kurš saista un definē pilsētu, nošķirot no visa, kas nav tās daļa” (Costa, 1996, 184).

² Sk. Pérez-Gómez, 1996, 277. Arī Rīgā var atrast teritorijas, kas līdzinās Kiriko gleznotajām (īsu norādi uz to sk. Krese, 2003, 86; arī pati izstāde *re:publika*, kuras katalogā atrodama minētā norāde, ir mēģinājums ar laikmetīgās mākslas līdzekļiem aktualizēt šādu teritoriju vērtību). Pateicoties noteiktai attīstības aizkavēšanai padomju laikā, novārtā atstātās teritorijas līdz ar saglabājušos koka apbūvi var uzskatīt par vienu no raksturīgākajām Rīgas iezīmēm.

komerciālas aktivitātes, bet augšējo stāvu tukšajos dzīvokļos.¹ Neatbilstošus elementus, kas tiek nomainīti kādā vēsturiskā ēkā, var uzskatīt par funkcionāliem “maketiem”, un tie var būt nepieciešami, kā neizbēgami pilsētas ielās pajūgus un ormaņus nomaina nepārtrauktas automašīnu plūsmas, bet var būt arī tikai nejauši.² Varētu iedomāties modeli, kurā pilsētas attīstības noteiktās nepieciešamās izmaiņas tiktu kompensētas. Piemēram, automašīnas pamazām ieņem koku vietas pilsētas ielās – varētu iedomāties modeli, kur kokus aizvietotu ar plastmasas maketiem, kas būtu nejutīgi pret piesārņoto pilsētas vidi. Šādi modelējot, pilsētas valoda iegūtu vēl vienu tikai verbālai valodai piemītošu īpašību – tās referenciālo dabu, kas ļauj valodas teikumus saukt par patiesiem vai aplamiem. Pilsētas gadījumā maketi apzīmētu kādreizējos elementus un maketu konfigurācijas arī varētu saukt par patiesām vai aplamām, salīdzinot tās ar reālo (bijušo) pilsētu. Šādi maketi varētu būt informatīvi līdzvērtīgi – kādā noteiktā aspektā – kādreizējai pilsētai, bet tā nebūtu pilsētas attīstības kontinuitāte vai tās vēsturiskās nozīmes saglabāšana.³

Par labu argumentam, ka jārunā nevis par vienu pilsētas valodu, bet vismaz dažādu pilsētas tipu valodām, kurām tad atbilstu tās vai citas kategorijas jeb kvazikategorijas, kas savukārt klasificētu momentus, kuri jāņem vērā pilsētas arhitektūras nozīmes jēdziena aprakstā (nozīmes izskaidrojumā), liecina tas, ka atšķirībā no Eiropas vēsturiskajām pilsētām, var runāt arī, piemēram, par pilsētām, kas radītas pēc vienota plāna un ieceres samērā īsā laikā. Arī utopisku pilsētu modeļi, kas būtu atsevišķa tēma arhitektūras vēsturē, laiku pa laikam raduši kādu realizācijas mēģinājumu vai atstājuši ietekmi uz pilsētu veidošanos.⁴

Taču tie ir īpaši un samērā nedaudzi gadījumi. Cits būtisks paraugs būtu dažas ASV pilsētas, kas vispirms jau saistās ar atšķirīgu attieksmi pret vēsturisko mantojumu (daļēji – to īsās pastāvēšanas dēļ), ar izteiktu autobraucēju un patērētāju dzīvesveidu. Tas var būt par pamatu radikālai arhitektūras nozīmes izmaiņai, kā tā aprakstīta, piemēram, Venturi, Braunas un Izenūra darbā *Mācoties no Lasvegasas*. Šajā pieejā Lasvegasa tiek analizēta kā noteikta “arhitektūras komunikācijas

¹ Tā tas ir, piemēram, Rīgas vēsturiskā centra apbūves gadījumā. Augšējo stāvu dzīvokļiem, iegūstot jaunus īpašniekus, arī logi tiek bieži tiek nomainīti ar nepiemērotiem plastmasas rāmjiem, tādējādi vēsturisko izskatu saglabā tikai dzīvokļu tirdzniecības apritē vēl neiekļautas ēkas.

² Neatbilstoši logi fasādē nekādā ziņā nav nepieciešami.

³ Teiktais norāda arī uz nepieciešamību skatīt informācijas jēdziena vietu arhitektūras semantikā.

⁴ Sk. izvērstāk par to – Таупенс, 2000, 7.

parādība” un tiek apvērsti daudzi pieņēmumi par arhitektūru. Piemēram, kāda Lasvegasas moteļa zīme ir milzīgs Čipendeila tēls, kas redzams no autostrādes krietnu gabalu vēl pirms paša moteļa. Kā norāda autori, tad šī dažādu stilu un zīmju arhitektūra ir netelpiska, komunikācija (komerciālā) dominē arhitektūrā un ainavā, tiek radīta jauna plašu laukumu, lielu ātrumu ainava.¹ Ēkas un vēl lielākā mērā reklāmas zīmes tiecas uz galveno autostrādi, ēku aizmugure ir bez jebkādam stila vai arhitektūras iezīmēm, jo to neviens neredz.² Minētās raksturīgās Lasvegasas apraksta iezīmes liek teikt, ka šāda tipa pilsētas jākonceptualizē savādākos jēdzienos, atsevišķu ēku arhitektūrai šeit būs savādāka nozīme kā vēsturiskā Eiropas pilsētā, un tas būs ne tikai pateicoties ēku atšķirīgajam izskatam, bet drīzāk – ēku izskats būs atšķirīgs, jo savādākas ir pilsētas kategorijas. (Jautājums ir tikai par to, cik precīzi iespējams formulēt šo intuitīvi neapšaubāmo pilsētas tipu atšķirību.)

Tomēr šī pētījuma mērķis nav veikt visaptverošu pilsētu tipoloģijas aprakstu vai runāt par tās konteksta elementu universālām iezīmēm kā pazīstamā pilsētas teorētiķa Kevina Linča darbos.³ Dažādi piemēri nepieciešami tikai, lai uzrādītu jautājumus, ar kuriem jāsaskaras arhitektūras semantikā un kuru risinājumiem,

---

¹ Venturi et al. 1997, 3–5, 7. Autoru atzinīgā attieksme pret aprakstītajām parādībām, provokatīvais salīdzinājums ar atšķirīgo Romas struktūru, nosaucot gan Romu, gan Lasvegasu par noteiktiem pilsētu arhetipiem (*ibid.*, 18), daļēji domāta, lai uzsvērt citādu, jaunu skatījumu uz pilsētu un arhitektūru, un iespējas, ko tas paver arhitektiem.

² Venturi et al. 1997, 35. Šo “Lasvegasas mācību” arhitekti izmanto arī savās celtnēs, kas savukārt tiek kritizētas tieši no arhitektūras izteiksmes nozīmes viedokļa. Tā Neils Līčs raksta par Venturi un Rauha projektēto Nacionālās galerijas Londonā paplašinājumu, analizējot arkveidīgo kopņu, kas dekoratīvi piekarinātas virs galerijas, nozīmi: “Pārvietojot no to sākotnējā konteksta, noliedzot to funkciju, kas dod tām nozīmi, kopnes tiek rādītas kā nestrukturāla “dekorācija”. [...] Kopnes ir kļuvušas par stilistisku līdzekli, un pati to “rekontekstualizācija”, pārvēršot tās par dekoru, parāda problēmas, kas piemīt abstraktajam formas aplūkojumam *Mācoties no Lasvegasas*.” (Leach, 1999, 66.) Tādējādi, kā apgalvo Līčs, kopnēm tiek piešķirta atšķirīga nozīme (*ibid.*, 77).

³ Tā savā grāmatā *Ideālā forma pilsētībūvniecībā* Linčs raksta par sekojošām – universālām – kategorijām jeb “pilsētu telpiskās formas funkciju izpildes kvalitātes rādītājiem”: 1) piemērotība dzīvei, 2) jēgpilnība, 3) atbilstība (vienkāršoti – pilsētas formas atbilstība iedzīvotāju vajadzībām), 4) pieejamība, 5) kontrolējamība, 6) efektivitāte, 7) taisnīgums (sk. Линч, 1986, 110–111). Linča kategorijas šeit nav domātas kā pilsētas elementu klasifikācija, bet izmērami pilsētas formas rakturojumi. Savukārt agrākā darbā *Pilsētas tēls* Linčs raksta par pilsētas elementiem, kuriem ir “patiešām universāls raksturs” un kurus viņš iesaka klasificēt kā: 1) ceļus, 2) robežas, 3) rajonus, 4) mezglus un 5) orientierus (sk. Линч, 1982, 51).

analizējot konkrētus arhitektūras objektus, tai jāatrod konceptuālie līdzekļi. Citiem vārdiem sakot, minētiem piemēriem ir jāiezīmē iespējamie ceļi, kā teorijā apgūt sarežģīto veidojumu, ko sauc par pilsētu. Šī darba ietvaros arhitektūra pilsētā (turklāt vēsturiskā pilsētā) ir paradigmatiska situācija arhitektūras interpretācijas modelim. Tas nozīmē, ka tās interpretācijā izmantotajam konceptuālajam aparātam būtu jābūt lielākai loģiskajai daudzējādībai nekā arhitektūrai citā kontekstā (piemēram, ēkai brīvā dabā vai ainavā, arhitektūras objektam kādā lielākā pēc vienota plāna vai viena autora veidotā kompleksā¹). Loģiskā daudzējādība šeit nozīmēs, ka arhitektūras situāciju interpretācijā var tikt iesaistītas atšķirīgas kategorijas, bet katrai interpretācijai relevantajiem cilvēku darbības arhitektūras vidē aspektiem (to daudzveidībai) jāatbilst kategoriju piedāvātajai interpretācijas jeb arhitektūras saprašanas daudzējādībai. Ar cilvēku darbību arhitektūras vidē var saprast to, ar ko sastopamies ēku projektēšanas, saskaņošanas, sabiedriskās apspriešanas, celtniecības, lietošanas u. c. aktivitātēs, kuras nosaka arhitektūras saprašanai relevantos elementus noteiktā vietā un laikā. Tas pieņem holistisku arhitektūras sapratnes modeli, ko attiecībā uz pilsētu varētu ietvert formulā: saprast arhitektūru nozīmē saprast pilsētas dzīvi.² Arhitektūras interpretācija ar klasiskās semantikas modeļa palīdzību, parādot sava pielietojuma robežas, likumsakarīgi noved pie nepieciešamības izmantot jaunus

---

¹ Raksturīgi piemēri arhitektūrai ainavā un lielākam viena arhitekta plānotam kompleksam – ja runājam par izciliem arhitektūras objektiem – varētu būt Lektorbizijē projektētā Ronšānas kapela vai villa Savoja un Oskara Nīmajera sadarbībā ar citiem arhitektiem veidotā jaunā Brazīlijas galvaspilsēta Brazīlja. Attēlus sk., piemēram, Tafuri, Dal Co, 1979, 345–346 (Ronšānas kapela), 136–139 (villa Savoja); raksturīgi, ka šiem objektiem veltītajos aprakstos vispār netiek minēts apkārtējās vides konteksts un pati celtnie – villa Savoja – tiek, piemēram, nosaukta par “totālu objektu, kam ir kaut kas no skulpturāla darba nobeigtības” (*ibid.*, 140), proti, šīs celtnes ir tendence skatīt paradigmā, kas atbilstu arhitektūras klasiskās semantikas modelim. Nīmajera projektēto celtni attēlus, aprakstus un paša Nīmajera skices un shēmas, kas parāda vienotas kompozīcijas principus, veidojot pilsētas ansambļa objektus, sk. Xaīt, 1986, 68–127. Protams, šajā gadījumā celtnes var skatīt ieceres un reālās pilsētas kontekstā, kas pašam Nīmajeram, esot neapmierinātam ar pēdējo, lika 1985. gadā (darbs pie pilsētas, kā raksta pats Nīmajers, sākas 1956. gadā) pārcelties uz Riodežaneiro (*ibid.*, 68, 127).

² Pārfrāzējot Vītgenšteina teikto – “Ja lauva spētu runāt, mēs nespētu viņu saprast” –, varētu apgalvot: ja lauvas būvētu pilsētas, mēs nespētu saprast viņu arhitektūru. Teiktais norāda, ka šim pētījumam būtiska (semantiska) robežšķirtnie atrodas nevis starp arhitektūru (kā mākslu, kā estētiskas refleksijas objektu) un vienkārši būvēm jeb ēkām, piemēram, Pevsnera minēto velosipēdu nojumi, bet gan starp cilvēku veidoto arhitektūru un dzīvnieku celtnēm jeb konstrukcijām (skudru pūžņiem, bebru aizsprostiem utt.).

jēdzienus, kas ievērtētu ar konkrēto arhitektūras objektu tieši nesaistītus momentus, kuri tomēr nosaka tā nozīmi – pieder plašāk izprastiem arhitektūras semantikas jēdzieniem. Aplūkotie jautājumi, kas saistīti ar pilsētas arhitektūras izpratni, liecina, ka varētu būt divi veidi, kā arhitektūras semantikā attiekties pret pilsētu (pilsētas valodas jēdzienu) – pirmkārt, pilsētas valodu saprast kā vienu no arhitektūras holisma pieņēmuma variantiem, vai, otrkārt, atteikties no pilsētas valodas jēdziena un modelēt arhitektūras saprašanu kā situāciju, kurā noteikta loma ir arī dažādiem nearhitektūras elementiem.

Arhitektūras nozīme un informācija

Cita holisma izpratne par arhitektūru pilsētā liktu runāt par jaunu arhitektūras konteksta izpratni, kuras ietvaros var jautāt, vai arhitektūras nozīme ir funkcija no dažādo pilsētas aspektu, kuri tiek pieņemti par mainīgajiem, konkrētajām vērtībām? Vai varam arhitektūras nozīmi, pieņemot, ka tā līdzīgi kā situāciju semantikas interpretācijā ir attiecība starp dažādām situācijām, aprakstīt kā informācijas nodošanu, un kas gan šādā gadījumā būtu informācijas vienība? (Ar katru celtni šķiet saistīts ļoti liels informācijas daudzums, taču, ja vienkāršā verbālās komunikācijas situācijā svarīgi tikai nosacījumi, lai aprakstītu – kā to dara Bārvaiss un Perijs –, ka suns rej vai ka tam salauzta kāja, tad jautājums būtu, vai arhitektūras izteiksmes saprašana ir informatīva līdzīgi kā vienkāršas situācijas verbālajā komunikācijā.)

Arhitektūru kā informāciju savā informācijas jēdzienam veltītajā darbā apskatījis Alberts Borgmans. Viņš izvēlējies Freiburgas katedrāles torni kā raksturīgu piemēru pārejai “no lietu klātesamības uz zīmju referenci, no nozīmes uz informāciju”.¹ Kā raksta Borgmans, tad tornis nejaušības dēļ ir izglābies 1944. gada 27. novembra bombardēšanā, bet mūsdienās tā smilšakmens porās iespīēžas piesārņotajā gaisā esošais sēra dioksīds, graujot sienu un kontrforsu stiprumu. Akmeņiem tiekot aizvietotiem, tornis arvien vairāk kļūst par pats savu kopiju.²

Borgmana piemērs domāts, lai raksturotu mūsu laikmetam raksturīgo tendenci, kad informācija kļūst par reālo lietu aizvietotāju.³ Ja to attiecina uz arhitektūru, tas

---

¹ Borgmann, 1999, 114.

² Sk. Borgmann, 1999, 120.

³ Tā, protams, ir tikai viena izpratne par mūsdienām.

noteiks modeli, kā mēs saprotam arhitektūru, piemēram, Freiburgas katedrāles un citas arhitektūras vietā ar laiku varam domāt tikai to informatīvi ekvivalentos līdziniekus, saglabāta tiek nevis pati celtnē, bet noteikta informācija par to.¹ Par labu šādai pieejai varētu teikt, ka informācija spēj ietvert jebkurus arhitektūrai svarīgus momentus arī, piemēram, vēsturisko materiālu īpatnības.² Taču, no otras puses, šāda informatīva arhitektūras nozīmes interpretācija nedos atbildi uz jautājumu, kā mēs komunicējam ar arhitektūru; principā tā nozīmētu, ka arhitektūras valoda ir pārtulkrojama citā valodā (saglabājot noteiktu informāciju) un ka pati situācija, kad redzam un dažkārt arī ar citiem maņu orgāniem uztveram arhitektūru – nav vairs svarīga. Saprāšanas jēdziens šādā pieejā tiktu reducēts uz noteiktas informācijas iegūšanu. Vēl grūtāk informāciju par noteiktām ar arhitektūru saistītām dzīves formām iedomāties kā līdzvērtīgu pašām šīm dzīves formām – tā Freiburgas katedrāle arvien vairāk no dievkalpojumu noturēšanas vietas pārvēršas par tūristu pievilināšanas objektu un ērģeļmūzikas koncertzāli.³ Informācija par šīm dzīves formām tās nevar kompensēt, pat domājot – kādā ideālā modelī – informatīvi ekvivalentu dievkalpojuma procesa ārējās formas atdarinājumu, tas jāatzīst tikai par teātri un imitāciju, kur darbību un teiktā nozīme ir būtiski cita. To varētu vispārināt, sakot, ka

---

¹ 1995. gadā datorizēta kamera, kas piestiprināta pie helikoptera, ieguva 1400 attēlu, kuri fiksēja tomi tā detaļās līdz milimetra precizitātei un trīs dimensijās (sk. Borgmann, 1999, 120).

² Tas ir arī vēl viens veids, kā interpretēt arhitektūras un vēstures pieminekļu atjaunošanu. Tā varētu teikt, ka mēs varam atjaunot jebkuru bojā gājušu pieminekli esot pietiekamai informācijai par to un nosakot, kāda informācija šeit ir relevanta un vērā ņemama (divi galējie varianti – tikai siluets un materiālu molekulārā struktūra). Arhitekts Ingurds Lagzdīņš kādā personīgā sarunā ir teicis, ka, piemēram, Rīgas Melngalvju nama atjaunošana būtu bijusi attaisnota, ja ķieģeļi tiktu izgatavoti pēc senās tehnoloģijas, ar roku metot mālu iepriekš sagatavotās koka veidnēs, tādējādi iegūstot īpašu un tikai šādi izgatavotiem ķieģeļiem raksturīgu faktūru. Viņš gan domāja to ne tik daudz informatīvā nozīmē (saglabāts ķieģeļu vizuālais tēls), bet saistībā ar noteikta dzīvesveida – ķieģeļu izgatavošanas vēsturiskās tehnoloģijas – atjaunošanu.

³ Sk. Borgmann, 1999, 120. To var salīdzināt ar konteksta zudumu Baha kantātēm, kuras iegūst hiperreālu perfekciju kompaktdisku formā, kas dod tām nezūdošu eksistenci līdzīgi kādam kukainim dzintarā (*ibid.*)

dzīves formu informatīvais ekvivalents vienmēr būs tikai to teātris, kurā tie paši vārdi tiek lietoti citādāk un tāpēc tiem ir cita nozīme.¹

Informācijas jēdziens arhitektūrā tāpat kā mūzikā ievirza teorētiskās pārdomas vispirms jau par noteiktu pieraksta veidu – kādām jābūt tā īpašībām, lai ietvertu visu nepieciešamo informāciju, kas savukārt ļautu runāt par arhitektūras objekta vai muzikālā darba identitāti.² Verbālās valodas un mūzikas lineārā struktūra prasa noteiktu uzmanību, lai uztvertu šo informāciju, kamēr arhitektūras uztveres gadījumā mēs gan varam postulēt noteiktu attieksmi, kurā pievēršamies arhitektūrai un kas ir nepieciešama, lai to uztvertu un saprastu, tomēr tā nekad (izņemot kādu ideālu robežgadījumu) nebūs tāda, lai pilnībā spētu uztvert visu kādam arhitektūras objektam informatīvi ekvivalentā arhitektūras notācijā ietvertu informāciju.³ Šis “negatīvais” atzinums par informācijas jēdziena vietu arhitektūras semantikā gan tomēr prasa “pozitīvu” arhitektūras nozīmes jēdziena skaidrojumu modelī, kurā būtu iesaistīti arhitektūras uztveres dažādie neviendabīgie elementi.

Pragmatikas aspekti arhitektūras nozīmē

Nozīmes teoriju attīstībā svarīgs bija situatīvais pavērsiens jeb pavērsiens uz pragmatiku. Verbālās valodas teorētiskā vai filozofiskā modelēšanā svarīgi aspekti ir valodas kā darbības izpratne (runas darbību teorijā), tās lietojuma konstitutīvā loma lingvistisko izteiksmju nozīmei, par ko nesistemātiskā veidā runā vēlīnās Vitgenšteina piezīmes, un atšķirības starp komunikācijas sākumposmu (runātāja un interpreta sākotnējās teorijas) un komunikācijas procesa nosacīto galarezultātu (pārejošās

---

¹ Sk. par lugas teksta, kā tas tiek izrunāts izrādes laikā, un ikdienas valodas atšķirību (“vārdi “patiešām”, “izliekas”, “mirst” utt., tiek lietoti īpašā veidā, kad mēs runājam par spēli un citādāk – ikdienas dzīvē”) Vitgenšteina *Piezīmēs filozofiskai lekcijai* (Wittgenstein, 1993b, 454–457).

² Tāda ir arī jau minētā Nelsona Gudmena pieeja *Mākslas valodās*.

³ Tas būtu arī iebildums pret arhitektūras rasējuma kā arhitektūras loģiskās telpas ekvivalenta jēdzienu klasiskajā arhitektūras semantikā. Verbālās valodas gadījumā, kad Vitgenšteins *Traktātā* ievēd šo jēdzienu, tas vispirms jau attiecas uz elementārām propozīcijām. Var teikt, ka šādā modelī valodas lietotāja lingvistiskā kompetence attiecas uz valodas loģisko telpu, bet daudz apšaubāmāk tas šķiet arhitektūras gadījumā, pat domājot tikai par vienkāršu ēku, – tās loģiskās telpas visas iespējamības ir pārāk daudzveidīgas uztverei, lai padarītu ticamu arhitektūras valodas kompetences jēdzienu, kas būtu līdzīgs šīs iespējamības aptverošajam lingvistiskās kompetences jēdzienam.

teorijas Deividsona malapropisma modelī), kam kardināli jāmaina iepriekšējo valodas teoriju priekšstati par lingvistisko kompetenci un tai atbilstošo nozīmes jēdzienu. Šos iepriekšminētos verbālās valodas aspektus un ar to konceptualizāciju saistīto jēdzienisko aparātu hipotēzes līmenī var uzskatīt par izomorfisku arhitektūras saprašanu modelējošajam teorētiskajam instrumentārijam. Modelējot struktūru, kuras sauc par pilsētu, dažādus aspektus arhitektūras semantikā un praktiski pielietojot šos modeļus, varētu attaisnot minēto hipotēzi.

Modelēšana varētu sākties, risinot dažus no jautājumiem, ar kuriem tradicionāli jāsaskaras, runājot par arhitektūru. Viens no jautājumiem būtu, vai varam runāt par vienu vai vairākām valodām arhitektūrā, un, pieņemot holisma nostāju arhitektūras semantikā, – kas ir tā valoda, kuras ietvaros mēs saprotam atsevišķās arhitektūras pamatizteiksmes (arhitektūras objektus)? – Vai varam runāt par vienu universālu arhitektūras valodu, vai par vēsturiskiem stiliem kā raksturīgiem arhitektūras valodas paraugiem jeb piemēriem, vai arī dažādās arhitektūras valodas ir jāmodelē pēc Vitgenšteina valodspēļu principa, kas nozīmētu meklēt atbilstīgo arhitektūras “valodspēļu” kritērijus (jo arhitektūrā nav intuitīvi pieņemamu analoģu Vitgenšteina “primitīvajām valodspēlēm” vai tam, kā bērns mācās lietot kādu vārdu¹). Vēl cits variants būtu – mēģināt definēt arhitektūras situāciju, kurā arhitektūras skatītājam (lietotājam) veidojas arhitektūras izteiksmes nozīme, jautāt, kā var tik saprasta arhitektūra, un kā var atrast šādam modelim nepieciešamos arhitektūras semantikas jēdzienus. Turklāt visos gadījumos jāpatur prātā arhitektūras svarīgākās atšķirības no verbālās valodas, ko varētu saukt par arhitektūras nozīmes vēsturiskuma

---

¹ Ja vien par tādām neuzskata pirmo apmetņu celtniecību, vai arī pirmās pēc noteikta plāna celtās pilsētas. Pirmie pilsētas plānošanas mēģinājumi ir saistīti arī ar noteiktu dzīvesveida ideālu, kā var spriest pēc Aristotela atsauksmēm *Politikā* (sk. 1267b,20–1268a,15) par vienu no pirmajiem pilsētbūvniekiem – Hipodāmu no Milētas (sk. Аристотель, 1984, 423–424; Тауренс, 2000, 6). Tas arī savā veidā norāda par arhitektūras un dzīvesveida saistības svarīgumu. Cits veids, kā domāt par primitīvām valodspēlēm – atveidot noteiktu arhitektūras elementu, piemēram, grieķu ordera, ko pazīstam realizētu marmorā, sākotni uz koka būvkonstrukcijām un no šī materiāla izrietošajiem formas nosacījumiem (sk. Маркузон, Михайлов (ред.) 1973, 49); vēl cits – arhitektūras antropoloģijas pieeja, kuras spilgtākais pārstāvis Nolds Egeneters tās pētījumu laukā ietver arī “subhumāno” arhitektūru, tas ir, augstāko pērtiķveidīgo būvju midzeņu būvēšanas aktivitāti (sk. Egenter, 1990, 1).

momentu, vispārīgā primārumu, hipotētiskā “runātāja” un pašas arhitektūras izteiksmes nenošķiramību.¹

4. 2. Arhitektūras valodas holisms

Pastāv divi iespējamie termina “holisms” lietojumi, attiecinot to uz arhitektūras saprašanu. Pirmkārt, saprast atsevišķu arhitektūras izteiksmi (arhitektūras objektu) nozīmē saprast visu arhitektūru, kur dažādi mērenāki holisma veidi specificētu šo “visu arhitektūru”, un, otrkārt, saprast arhitektūras izteiksmi nozīmē saprast to plašākā kontekstā, kurā ietilpst nearhitektūras elementi un kur viens no plašāka konteksta veidiem būtu pilsēta. Kā jau teikts iepriekšējā paragrāfā, runājot par arhitektūru pilsētā, nepieciešama izšķiršanās, vai visus arhitektūras nozīmei svarīgos pilsētas elementus arī uzskatīt par savveida izteiksmēm un tādējādi pašu pilsētu – par valodu. Iepriekšējā paragrāfā aplūkotās kvazikategorijas iezīmē tikai vienu, aptuvenu veidu, kā konceptualizēt nearhitektūras elementus, kas pilsētas struktūrā veido kontekstu arhitektūrai. Intuitīvi varētu šķist, ka termina “valoda” attiecināšana uz pilsētu – nemetaforiska frāzes “pilsētas valoda” izpratne – ir pārspilējums, jo verbālās valodas interpretācijās, kurās nav iespējams strikti nodalīt lingvistiskās izteiksmes nozīmei būtiskos un ar izteiksmju lietojumu saistītos momentus no pašām lingvistiskajām izteiksmēm (kā teorijai nepieciešamus konceptuālus elementus), netiek apgalvots, ka šāds nošķīrums nedarbojas, uztverot un lietojot valodu. Līdz ar to ir aizstāvams pats lingvistiskās izteiksmes vai arhitektūras izteiksmes jēdziens kā tāds, kas apzīmē vienīgo elementu kategoriju, ar kuru verbālās valodas vai arhitektūras modelī tiek saistīta nozīme. Dzīves formas vai pārliecību sistēmas ir neizbēgami jēdzieni uz pragmatikas aspektiem orientētās valodas nozīmes teorijās, bet tas nav jāizprot tā, ka katrā konkrētā gadījumā mēs nevarētu atšķirt pašu lingvistisko izteiksmi no tās lietotāju dzīves formām vai pārliecībām. Šo jēdzienu saistība parādās, runājot par to, kā tiek saprastas konkrētās izteiksmes, kāda ir to nozīme.

No otras puses var teikt, ka arhitektūru – īpaši arhitektūru pilsētā, kas visa ir mākslīgs cilvēku veidojums – daudz grūtāk atšķirt no nearhitektūras elementiem.¹

---

¹ Par vispārīgo momentu lomu – sk. iepriekšējā nodaļā; par arhitektūras “runātāja” un pašas arhitektūras izteiksmes nenošķiramību – 4. nodaļas pēdējā paragrāfā.

Skaidru šīs problēmas risinājumu var iegūt, tikai analizējot arhitektūras konteksta jēdzienu un arhitektūras skatītāja (lietotāja) semantisko lomu,² taču noteikta pozīcija šajā jautājumā jāieņem jau iepriekš, aplūkojot to vai citu holisma izpratni.

Holisms tā pirmajā izpratnē – arhitektūras izteiksmju saprašānai nepieciešamais konteksts ir visa arhitektūra – ir svarīgs divos aspektos, pirmkārt, tas ne tikai liek atsevišķu arhitektūras objektu skatīt plašākā, tieši arhitektūras, kontekstā, proti, kā arhitektūras valodas sastāvdaļu, uz kuru tad būtu jāattiecinā Deividsona formulētā sistemātiskuma un interpretācijās kopīguma prasība, bet, otrkārt, uzdod jautājumu par šīs valodas robežām un līdz ar to, par arhitektūras valodu daudzveidību.³

Šis otrais ar holisma jēdzienu saistītais jautājums par arhitektūras valodas robežām šķiet vienkāršāks, jo sākotnēji nav tieši saistīts ar pieņēmumu par arhitektūras valodisko raksturu, bet ļauj saprast arhitektūras valodu tikai kā apzīmējumu, kas norāda uz arhitektūras izteiksmju lietojuma apgabalu, kur to nozīmes ir sistemātiskas un kopīgas dažādiem iespējamajiem arhitektūras skatītājiem. Pilsētas situācijā tās arhitektūru – īpaši tas tā ir Eiropas pilsētu un arī Rīgas gadījumā – bieži veido dažādu laiku un stilu celtnes. Ja tiek pieņemta holisma tēze arhitektūras valodai, tad jādomā, vai tā jāattiecinā patiešām uz visu arhitektūru, vai tikai kāda noteikta laikmeta vai stila arhitektūru, kas būtu viens no arhitektūras valodas konkrētajiem veidiem. Iespējami arī citi mērenāka holisma varianti, bet svarīgs ir tieši stila jēdziena aplūkojums,⁴ jo saistībā ar noteikta stila vai laikmeta arhitektūru visbiežāk tiek lietota frāze “arhitektūras valoda”.⁵

---

¹ Tas parādās arī terminoloģijā – mēs runājam arī par parku un dārzu, vides arhitektūru, ne tikai par ēku interjera, bet arī par automobiļu dizainu utt.

² Tas ir nākamo divu šīs nodaļas paragrāfu uzdevums.

³ Pilsēta, kas nav tikai “liela arhitektūra”, šajā gadījumā nav arhitektūras konteksts tajā nozīmē, kā konteksts tai ir, piemēram, citas ēkas, arhitektūras objekti un to elementi.

⁴ Šajā darbā, protams, nav iecerēta izvērstā dažādo stila jēdziena izpratņu analīze.

⁵ Sk., piemēram: Harvey, 1978; Jencks, 2002; Zevi, 1978; Иконников, 1985. Andrejs Ikonņikovs savā darbā runā par “arhitektūras māksliniecisko valodu”, ar ko viņš saprot “ģints jēdzienu, kurš aptver vairākus sugas jēdzienus – valodas, kuras arhitektūras radījusi dažādu kultūru ietvaros” (Иконников, 1985, 130); viņš gan norāda, ka šīm arhitektūras mākslinieciskajām valodām nav izstrādāti klasifikācijas principi un ka šeit neder raksturojumi, ar kuriem darbojās tradicionālā mākslas zinātne (*ibid.*), tomēr atrod par iespējamu izdalīt īpašā klasē arhitektūras valodas, kuras balstītas uz ordera

Holisma tēze un stila jēdziens arhitektūras semantikā

Stilu bieži uzskata par atsevišķu arhitektūras valodu. Taču viens no jautājumiem, kas rodas šajā gadījumā, ir: ko darīt ar to ierindas apbūvi, kas nav attiecināma uz kādu noteiktu stilu? Protams, var runāt, piemēram, par gotikas laika zemnieku māju, vai mēģināt atrast kādu noteiktam stilam raksturīgu elementu ikdienas apbūvē, kas pamatotu tās noteiktu stilistisku klasifikāciju. Tomēr arhitektūras vēsture parasti lielāko vērību pievērš noteiktiem izciliem kāda stila paraugiem. Lai arī ikdienas un dzīvojamajai apbūvei katrā laikā piemīt noteiktas plānojuma iezīmes, materiāli, celtniecības tehnika, tomēr nav skaidrs, vai šīs un līdzīgas iezīmes var uzskatīt par pietiekamām, lai raksturotu kādas ēkas piederību noteiktam stilam, vai arī tās drīzāk raksturo kāda ēku tipa iezīmes noteiktā laikā un vietā.¹ Grūtības izraisa arī kāda konkrēta stila definīcijas. Piemēram, Luiss Grodeckis savā darbā *Gotiskā arhitektūra* raksturo dažādus mēģinājumus definēt gotikas stilu, kas sākušies ar šķietami vienkāršāko – aprakstot gotisko stilu ar noteiktu skaitu raksturīgu iezīmju (smailloka arka utt.).² Citi mēģinājumi bijuši: pievēršanās arhitektūras strukturāliem un tehniskiem raksturojumiem, gotikas telpas izpratnei, vēsturiskām un ikonogrāfiskām definīcijām. Noteiktiem vēsturiskiem stiliem ir arī izteiktas reģionālas atšķirības³, un šeit iespējams pat runāt par reģionālās arhitektūras domāšanas iespaidu uz lielo stilu arhitektūru, radot autohtonu arhitektūru, kurā atsevišķu elementu nozīme var tikt pretstatīta to tradicionālajam lietojumam noteikta stila ietvaros.⁴ Taču pat

---

likumsakarību izmantojumu – antīkā Grieķijā, Romā, renesanse, baroks, klasicisms un dažādas neoklasicisma versijas (*ibid.*, 131).

¹ Protams, klasifikācijas ērtības dēļ stila jēdzienu var attiecināt uz visiem noteikta laika un reģiona ēku tipiem.

² Sk. Grodecki, 1977, 9; pie dažādo definīciju pamatā esošo pieeju raksturojumiem Grodeckis dod arī to trūkumu uzskaitījumu.

³ Runājot par vēsturiskajiem arhitektūras stiliem, raksturīgākie piemēri ir angļu gotikas perpendikulārais stils un baroks Spānijā.

⁴ Autohtonās arhitektūras hipotēzi attiecībā uz Latvijas vēsturisko stilu arhitektūru jau 20. gadsimta trīsdesmitajos gados ir izteicis Boriss Vipers. Viens no viņa analīzes piemēriem ir Rīgas sv. Jāņa baznīcas un Jelgavas Trīsvienības baznīcas gotiskās velves, kuras “pilnīgi zaudējušas ķermenību, konstruktīvo nozīmi, un pārvērtušās tīri ornamentālā virsmas rotaļā”. Kā norāda Vipers, “šeit mēs sastopamies nevis ar vēsturiskā stila nesapratu paņēmienu imitāciju, bet tieši ar oriģinālu, autohtonu

pieņemot, ka visus arhitektūras objektus būtu iespējams iekļaut kāda noteikta stila jēdzienā, paliek jautājums, vai šāds stils noteiks holisma tēzei nepieciešamo arhitektūras valodas jēdziena apjomu.

Stila jēdziens arhitektūras semantikā ir problemātisks arī vēl citā veidā, proti, domājot par kādam vēsturiskam stilam piederīgas celtnes saprašanas situāciju mūsdienās. Varētu teikt, ka mūsdienās kādu gotisko celtni mēs sapratīsim savādāk, nekā tā tika saprasta savas uzcelšanas laikā (it īpaši, ja ēka ir iekļauta mūsdienu apbūvē). Šo pēdējo ar arhitektūras vēsturiskumu saistīto tās saprašanas aspektu var modelēt izvērstāk, jo laikmetīgās un vēsturiskās arhitektūras līdzaspastāvēšana ir raksturīga mūsdienu arhitektūras situācijai. Tādējādi varētu, piemēram, jautāt, par ko liecina kāda gotiska baznīca 20. gadsimta modernisma ēku ietvarā?¹ Vispirms jau, ka tā ir kāda Eiropas pilsēta, kuras pārējā – baznīcu kādreiz ietverošā – vēsturiskā apbūve vistīkamāk nopostīta 2. pasaules kara laikā. Šāda vispārīga informācija – un parasti tā būs daudz precīzāka, jo mēs taču zinām, kādā pilsētā atrodamies, un zinām kaut ko arī par tās vēsturi – ietekmēs mūsu arhitektūras saprašanu. Šāds modelis ļauj jautāt, vai vēsturiskas arhitektūras gadījumā kāda elementa (arī atsevišķa arhitektūras objekta) uztverei nav nepieciešams tā paša stila arhitektūras konteksts un, ja tas tā būtu, tad – cik plašam jābūt šādam vēsturiskam kontekstam.

Cita veida jautājumi saistīti ar stila kā tāda jēdzienu. Pats stila jēdziens ir problemātisks, jo tas vedina uz plašākām spekulācijām par mākslu un arhitektūru vispār.² (Turklāt tā kā terminu “stils” attiecina gan uz mākslu, gan arhitektūru, tas liek skatīt jautājumu, vai arhitektūra ir saprotama kā māksla un vai stila jēdziena

---

stilstisku koncepciju. Velvju traktējums.. rada iespaidu, it kā nevis kolonas un arkas tiektos no lejas augšup velvēm par balstu, bet velves nokarātos, laižot savas atvases no augšas lejup. Vārdu sakot, mūsu priekšā tā tieksme pēc pakariem, tā konstrukcija “no augšas lejup”, ko mēs novērojām latviešu ornamentā un koka celtniecībā.” (Vipers, 1937, 29–30.) Neatkarīgi no šīs oriģinālās koncepcijas vērtējuma mākslas zinātnē, tā norāda uz problēmām, kas rodas, mēģinot runāt par viendabīgu kāda stila arhitektūras valodu.

¹ Diezgan tuvs piemērs būtu Ķelnes katedrāle; iebraucot Ķelnē ar vilcienu, pirmais skats uz katedrāli paveras cauri modernas dzelzceļa stacijas lielajiem stiklotajiem logiem.

² Kā to, piemēram, dara Viktors Vlasovs savā vārdnīcā *Stili mākslā*. Māksliniecisko stilu vēsturiskās attīstības vispārīgo ainu viņš priekšstata kā viļņveidīgu vai spirālveidīgu, līniju, kas pastāvīgi svārstās starp konstruktīvajiem un destruktivajiem poliēm (sk. Власов, 1995, 543); šādu domāšanas veidu var atvedināt uz Hēgeļa vai Špenglera metafiziskajām kultūras interpretācijas shēmām.

izmantošana neved pie semantiskos modeļos neizmantojamā arhitektūras kā mākslas un tikai būvniecības nošķiruma.)

Viens no veidiem, kā padarīt noteiktāku termina “stils” lietojumu, ir saistīts ar iespējamo pasaulu jēdzienu. Ja pētījuma mērķis nav nodoties spekulācijām par stilu vispār, nedz arī dot kāda konkrēta stila empīrisko pazīmju uzskaitījumu, tad stila jēdzienu varētu saistīt tikai ar jautājumu par kādas konkrētas ēkas piederību noteikta stila arhitektūrai. Bet tas savukārt ir jautājums, ko var pārnest uz lingvistiskās analīzes sfēru. Pieņemsim, ka apgalvojums par kādas ēkas piederību noteiktam stilam ir paties, patiesuma vērtība būtu teikuma reference jeb ekstensija. Intensija – atbilstoši tās traktējumam iespējamo pasaulu teorijā – būtu iespējamo pasaulu kopa, kurā šis teikums arī ir paties.¹ Iespējamo pasaulu reālisma terminos tas nozīmētu, ka noteiktās iespējamajās pasaulēs, kurās šī ēka ir nedaudz citādāka un kurās tā tomēr pieder minētajam stilam, reāli pastāvošās ēkas stilistiski relevantās formas veido it kā šī stila vārdnīcu analizētajā gadījumā (vai vārdnīcas elementu iespējamās variācijas noteiktā kontekstā – kā varētu teikt citā interpretācijā). Citā aspektā apgalvojums par kādas arhitektūras izteiksmes stilistisko piederību nozīmētu šīs arhitektūras izteiksmes formas visu iespējamo stilistisko variāciju reālu (lai arī ne aktuālu) pastāvēšanu.² Līdzīgi varētu pāriet pie noteikta stila vispār eksplikācijas iespējamo pasaulu terminos, ņemot stilu apzīmējošu predikātu, piemēram, predikātu “_ ir gotikas stila celtne” (arhitektūras gadījumā), kur nenobeigtās izteiksmes tukšo vietu būtu jāaizpilda noteiktu arhitektūras objektu nosaukumiem (īpašvārdiem).

Līdz ar to var teikt, ka jautājumi par stilu tiešā veidā nav saistīti ar arhitektūras semantiku, jo tie ir jautājumi par noteiktu lingvistisko izteiksmju, stilu nosaukumu, nozīmēm. Jautājums, kas jāatrisina šajā pētījumā, būtu: kādā mērā stilu apzīmējošo un to apgalvojošo lingvistisko izteiksmju nozīmes ietvertas (ja vispār ir ietvertas) vai darbojas arhitektūras izteiksmju nozīmēs. Citiem vārdiem sakot, vai arhitektūras saprašanā ir būtiski, ka mēs zinām – lai arī neeksplīcētu zināšanu veidā –, piemēram, ka viens vai otrs arhitektūras objekts ir gotikas stila celtne.³

¹ Citiem vārdiem sakot, tā būtu funkcija no iespējamajām pasaulēm uz patiesuma vērtībām.

² Mazliet citādāka šī interpretācija būtu, pieņemot Saula Kripkes nostāju (“iespējamās pasaules netiek atklātas ar spēcīgiem teleskopiem”). Tā vestu pie konstruktīvisma izpratnes par stilu; diskusijas par kāda arhitektūras objekta stilistisko piederību tad kļūtu par diskusijām starp dažādu stilu teorētisko konstrukciju pamatotību.

³ Pieņemot vienkāršu gadījumu, kad arhitektūras objektā nav savienoti dažādu stilu elementi.

Ja stils tiktu noraidīts kā arhitektūras holisma tēzes viens no konkretizācijas variantiem, tad būtu iespējams izvairīties arī no sekojošiem grūti atbildamiem jautājumiem: vai nav jārunā par kāda stila noteiktu celtnu tipu, piemēram, renesanses palaco u. tml. valodu, vai tas neierobežo jautājumu par arhitektūras valodu tikai uz homogēnu viena stila celtnu kompleksa aplūkojumu, vai arī – tas būtu vēl radikālāks gadījums – uz to reprezentāciju arhitektūras vēstures grāmatās. Bet tas ir pretrunā šī pētījuma pieņēmumam, ka ar arhitektūru saprotamas reāli pastāvošas celtnes, nevis to rasējumi, attēli u. c. reprezentācijas.¹

Noraidot noteikta stila arhitektūru kā to arhitektūras valodu, kuras saprašana ir nepieciešama kādas arhitektūras izteiksmes saprašānā, var jautāt, vai kā viena no alternatīvām nepaliek uzskats, ka pilnībā iespējams saprast tikai sava laika celtnes (bet paliek jautājums, kā šeit definēt “sava laika celtnes”²). Tādējādi arhitektūras vēsturiskums liek saskarties ar vēl kādu problēmu, kas nav verbālajā valodā (vai ir salīdzinoši ierobežotā ar to saistītu jautājumu lokā). Proti, runājot par vēsturiskām celtnēm, jānošķir, kā tās tika uztvertas laikā, kad tās tika būvētas, un kā tas cilvēki uztver mūsdienās. Šeit varētu atcerēties principu par valodas sinhrono aspektu primaritāti pār diahronajiem, ja lietojam šos Sosīra terminus³, tātad arhitektūra kā valoda – ņemsim kā paradigmātisku situāciju arhitektūru pilsētā – ir mūsdienu arhitektūra (ne mūsdienu kā stila celtniecības tehnikas u. tml. apzīmējuma nozīmē, bet tās saistības ar noteiktām dzīves formām nozīmē). Tas nav jautājums tikai par to, kā mainījies vēsturisko ēku funkcija, kā mainījies iedzīvotāju dzīvesveids – gan privātais (piemēram, mājokļu iekārtojums, komforta līmenis utt.), gan publiskais (piemēram, transports pilsētas ielās, stāvvietas, iepirkšanās centri, kas raksturo vairuma pilsētnieku dzīvi, utt.). Tas drīzāk nozīmē, ka runājot par struktūru, kuru saprotam, mums jāreķinās ar saprašanas situācijām “šeit un tagad”, kurās konstituējas arhitektūras nozīme.

Lai labāk saprastu šo tēzi, var pievērsties apkārtējās pasaules konstrukcijai. Zinātne ir mēģinājusi to konstruēt kā objektīvu un vispārnozīmīgu, pašu zinātnes

¹ Turklāt šīs reprezentācijas vairumā gadījumu ignorē celtnu kontekstu, būtiski mainot priekšstatu par pašu celtni – varētu teikt – nozīmi. (Sk., piemēram, Алпатов, 1987, 140–149.)

² Īpaši mūsdienās, kad nevar runāt par vienu noteiktu laikmetīgās arhitektūras stilu.

³ “Sinhrons ir viss, kas attiecas uz mūsu zinātnes statisko aspektu, diahrons viss, kas skar evolūciju. Lietvārdi “sinhronija” un “diahronija” atbilstoši apzīmēs valodas stāvokli un evolūcijas fāzi.” (Cочур, 1998, 81.)

vēsturi saprotot kā pakāpenisku ceļu pie arvien precīzāka pasaules modeļa. Taču zinātnes paradigmu teorija apšaubā šādu interpretāciju. Filozofijā 20 gadsimta sākumā, atzīstot zinātnes pretenzijas uz objektivitāti, mēģināts konstruēt šī pasaules apraksta loģiskos nosacījumus (tam piemēri būtu Vitgenšteina *Traktāts* un Karnapa *Pasaules loģiskā uzbūve*), par pamatu ņemot mūsu valodas, precīzāk, vienas tās daļas, nosacīti – faktuālās valodas, struktūru, un iespēju reducēt to uz kādu elementārāku pamatlīmeni, ignorējot pārējo. Taču šāda dihotomiska pieeja valodai, lai arī palīdzējusi labāk saprast tās funkcionēšanu, nav adekvāta tās lomai mūsu ikdienas dzīvē. Savukārt valodas daudzveidības atzīšana ir saistīta ar katreizējo tās lietotāju dzīvesveidu (protams, to atkal var mēģināt tipologizēt atsevišķās situācijās).

Arhitektūras vēsturiskums tātad šķietami liek izvēlēties starp diviem tās saprašanas konceptualizācijas mēģinājumiem – aprakstīt, kā vēsturisko, piemēram, gotisko, arhitektūru saprata tās rašanās laikā (varētu piebilst arī katrā konkrētā vietā), vai aprakstīt, kā to saprotam mūsdienās.¹ Holisma pirmā izpratne ļauj skatīt arhitektūras elementus noteikta stila kārtulu pieļauto iespējamību kontekstā, bet tā derētu kā arhitektūras saprašanas teorija tikai kādā ideālā pasaulē, kur pastāvētu tikai noteikta stila celtnes, kas radītas šajā laikā; turklāt tai būtu jābūt no ārpasaules noslēgtai pasaulei, lai zināšanas par citām kultūrām un cita veida arhitektūru neizmainītu potenciālo interpretu sākotnējās teorijas.² Sakot, ka saprast vēsturisku arhitektūru mūsdienās var tikai kā mūsdienu pilsētas sastāvdaļu, nozīmē atzīt holisma otro izpratni, kurā arhitektūras izteiksmes saprašana būtiski arī nearhitektūras elementi.

Salīdzinot arhitektūras holistisku izpratni, piemēram, ar Kvaina holismu, kas saistīts ar viņa interesi par zinātni un zinātnes teoriju valodu, jānorāda uz vēl vienu jautājumu loku, kas jāaplūko arhitektūras interpretācijā. Kvaina holisma variantā mēs varam teikt, ka zinātniskajā teorijā, piemēram, matemātika un loģiskais aparāts ir tas, kas tiek revidēts pēdējais. (Līdzīgi tas ir radikālā tulkojuma situācijā, kad runājam par analītiskajām hipotēzēm.) Arhitektūras gadījumā, pieņemot šo otro holisma izpratni, kad, saprotot arhitektūru, mums ir jāsaprot arī nearhitektūras elementi, ir vērts nošķirt,

---

¹ Šeit atkal varētu būt divas iespējas: 1) runāt par vēsturisko arhitektūru laikmetīgās arhitektūras kontekstā vai 2) izolēt pēc iespējas lielāku viendabīgu vēsturiskās arhitektūras ansambli, kas tad arī būtu svarīgs konkrētās celtnes saprašana.

² Termins "sākotnējās teorijas" šeit – Deividsona lietojuma nozīmē; izvērsts tā pielietojums attiecībā uz arhitektūru tiks skatīts nodaļas ceturtajā paragrāfā.

pirmkārt, atsevišķas ēkas, arhitektūras objekta saprašanu un to, kā tās saprašanā darbojas atsevišķi ēkas elementi, un, otrkārt, ēkas saprašanu noteiktā plašākā kontekstā (tas atbilstu teorijas vai valodas, lomai verbālās valodas holisma ietvaros). Arī arhitektūras interpretācijas gadījumā acīmredzot ir neviendabīgs materiāls – neviendabīga valodas kārtulu sistēma, kurā varam izdalīt tās kārtulas, kas atsevišķas celtnes saprašanā tiek revidētas pēdējās. Šī pētījuma hipotēze apgalvo, ka kārtulas, kas tiek revidētas pēdējās, ir tās, ko varētu saukt par vispārīgajām kārtulām. Celtnes saprašana plašākā kontekstā ir primārāka par tās kā atsevišķa arhitektūras objekta saprašanu, un kā pēdējās tiek revidētas kārtulas, kuras attiecas uz celtnes formas vispārīgajiem aspektiem – vispirms jau siluetu, apjomu, mērogu, proporcijām, (to varētu saukt par arhitektūras pilsētībnieciskajiem aspektiem¹).

Ja stils nenosaka holisma tēzei nepieciešamās arhitektūras valodas robežas, bet paliek tikai kā elements pagaidām skaidrāk neeksplicētā arhitektūras skatītāja jeb interpreta sākotnējās teorijas jēdzienā, tad tomēr var jautāt, kas ir kritērijs šādai implicītai stila “zināšanai”. Lai to atbildētu, var iedomāties situāciju, kad vēsturiskā apbūvē parādās kāds jauns arhitektūras objekts. Varētu teikt – pārņemot Vitgenšteina jēdzienu –, ka noteiktam vēsturiskam stilam piemīt noteikta loģiskā daudzējādība, proti, stila loģiskā daudzējādība izpaužas tajā, kā tiek risinātas dažādas ēkas funkcijas, konstrukcijas, fasādes utt. Zināt stilu šajā gadījumā būtu – zināt tā loģisko daudzējādību. Protams, zināšana šeit nebūs eksplicīta, bet to varēs praktiski apliecināt konkrēti arhitektūras skatītāja spriedumi. Varētu domāt, ka tiem būs, piemēram, šāda forma: “Šis elements ir stilā ar to un to...”, un tam vispirms jau vajadzētu attiekties uz vispārīgākajiem ēkas arhitektūras raksturojumiem. Tas būtu ārēji novērojams kritērijs, kas apliecinātu arhitektūras saprašanu konkrētā gadījumā. Taču šeit īstenībā aprakstīts līdzīgs modelis situācijai, kāda modelēta, analizējot patiesuma jēdziena lomu arhitektūrā, – līdz ar to var jautāt, kāda ir šī modeļa atšķirība no modeļa, kurš aizstāv arhitektūras raksturojuma iespēju patiesuma vērtību terminos. Modeļu struktūra abos gadījumos ir līdzīga, tikai spriedumiem par stilu ir ierobežotāks pielietojums (ne visos

---

¹ Pilsētībnieciskajiem tajā nozīmē, ka pilsētībniecība ar to nodarbojas daudz lielākā mērā nekā apjomu arhitektūra.

gadījumos būs korekti runāt par noteiktu kādas ēkas stilu)¹ un tie ir nenoteiktāki, ja vien stilu neeksplīcējam iespējamo pasaulu terminos.

Jānorāda arī no holisma izrietošs ierobežojums termina “arhitektūras izteiksme” lietojumam – tas noteiks, ko tad uzskatīt par sintaktisko vienību, kādas vienības gramatika pieņem par arhitektūras izteiksmēm, un to iespējams noteikt tikai tad, ja ir pietiekami liels konteksts. Piemēram, to, vai par arhitektūras izteiksmi uzskatāma arī interjera detaļa, mēbeles un citi iekštelpas iekārtojuma elementi, nosaka konteksts – izrauti no tā tie ir tikai muzeja eksponāti, līdzīgi kā mākslas darbi (skulptūras, freskas u. tml.), kas bijuši noteikta arhitektūras objekta sastāvdaļa.²

Holisma tēzes rezumējums

Rezumējot, var teikt, ka vairums tēmu šajā paragrāfā aplūkotas jautājumu un iespējamo atbilžu formā. Šeit ir mēģinājums ieskicēt loģisko telpu problēmai, tas ir, parādīt, kādi jautājumi var tikt uzdoti, kas reizē jau nosaka iespējamo atbilžu veidus. Lai arī holisma tēze kā princips ir nepieciešama, veidojot arhitektūras semantiku – proti, jautājot par arhitektūras nozīmi, katra arhitektūras izteiksme vai arhitektūras objekts ir skatāmi plašākā kontekstā, ko varētu saukt par arhitektūras valodas vai valodspēļu kontekstu, – tomēr problemātiska ir tā konkretizācija. Tieši tāpēc arhitektūrai piemērotāks ir Vītgenšteina valodspēļu jēdziens, kurā uzsvērts valodas nehomogēnais raksturs un tās saistība ar valodas lietotāju dzīvesveidu.

Arhitektūrā ir atšķirīga situācija no ikdienas valodas (arī zinātniskās), kur apgalvojot holisma principu, tiek apgalvots, ka teikuma saprašanai nepieciešama valodas zināšana, kas šķiet pašsaprotams fakts vairumā valodas lietošanas gadījumu un kas netiek apšaubīts, neatkarīgi no dažādu filozofijas modeļu pieņēmumiem vai

---

¹ Patiesuma jēdziena modelis ļauj brīvi izvēlēties jebkuru apbūves daļu, attiecībā pret kuru patiesuma vērtību terminos tiek raksturota kāda arhitektūras izteiksme.

² Piemēri būtu Rītvelda un Vītgenšteina projektētās mājas, sakrālā arhitektūra. Tā ir arī attieksme, kā aplūkojam arhitektūru; attieksmes izvēli var noteikt arī konkrētie apstākļi, piemēram, vai ēkas interjers ir publiski pieejams, vai nav (un tāpēc nebūtu svarīgi runāt par daudzdzīvokļu dzīvojamo ēku iekštelpu lomu pašas dzīvojamās ēkas saprašanā, bet dzīvokļa interjera saprašanā savukārt būtisks ir ēkas ārējais veidols).

apgalvojumiem.¹ Redzot arhitektūru, mēs nebūt vienmēr neesam situācija, kad zinām attiecīgā stila, celtnes tipa, ar to saistītā dzīvesveida u. c. iezīmes. Pat vairāk – daudzos gadījumos cilvēkiem varētu būt nepazīstams pats stila jēdziens, bet tāpēc tie nebūtu jāizslēdz no arhitektūru saprotošu būtņu kategorijas, vai kādā arhitektūras saprašanas socioloģiskā klasifikācijā jā kvalificē kā nepilnvērtīgas saprašanas tipa pārstāvji. Vai tāpēc varētu teikt, ka šajā gadījumā nav iespējams realizēties pilnīgai arhitektūras saprašanai? Tomēr vairumā gadījumu mums kaut kas ir zināms par noteikta veida celtnēm, zināmas kāda stila pazīmes vai raksturīgi paraugi; parasti ir zināms arī dzīvesveids, un lai arī tas ir daļēji atšķirīgs no mūsējā, nonākot kādā jaunā vietā, mēs iepazīstam arī šīs atšķirības. (Tas būtu zināms attaisnojums šo momentu ietveršanai arhitektūras semantikā.) Tātad jautājums ir tikai par to, kā šādas daļējas un neeksplicītas zināšanas darbojās arhitektūras saprašanā un kā tās iespējams konceptualizēt arhitektūras semantikas modelī.

Šeit nepieciešama vēl viena piezīme – šķiet, ka holisma hipotēze, kas runā par teikuma saprašanas kontekstu, nevis teikumu veidojošo izteikumu un paša teikuma attiecību, liek runāt tikai par atsevišķu ēku vai arhitektūras objektu un tā attiecību pret plašāku lielumu – arhitektūras valodu vai valodspēli. Taču vispirms jau pati valodspēļu jēdziena nenoteiktība neliek uzsvērt teikuma lomu – var taču būt atsevišķa vārda lietojuma valodspēle. Otrkārt, arhitektūrā mēs saskaramies ar atsevišķu ēkas elementu lietojumu gadījumos, kad tas vairs neatrodas sākotnējā kādas ēkas kontekstā, bet ir pārvietots, vai, saglabājoties kādai ēkas daļai, iekļauts jaunā apbūvē. Kas būtu tā arhitektūras valoda vai valodspēle, kuras zināšanu kā nepieciešamu postulē holisma princips? Ja tās ir vēsturiskās ēkas, piemēram, stila kārtulas, kas nepieciešamas lai saprastu šo elementu, tad var arī teikt, ka tās nepieciešamas jaunās ēkas saprašanai, kuras elements tas ir kļuvis. Savukārt jābūt arī saistībai pretējā virzienā – ēkas kontekstā elementam būs cita nozīme. Līdzīgi tas būtu arī arhitektūras citātu gadījumos – vai neesot jēgas references nošķīrumam, kas Frēgem ļāva skaidrot šādas izteiksmes, mums jārunā par holisma jēdziena divējādo dabu, norādot uz divām vai vairākām valodām, kas būtu jāzina? (Piemēra vienkāršošanas dēļ valoda tiek ierobežota uz kādu noteikta stila valodu.) Vai arhitektūras elementa jeb izteiksmes nozīmei tādējādi būtu divas daļas, kuras nevar uzskatīt par diskrētām vienībām kā

---

¹ Taču arī tas ir pieņēmums, ko nomaskē mūsu ikdienas valodas prakse – to parāda radikālā tulkojuma, radikālās interpretācijas un valodas malapropisma modeļi.

divas diskrētas vienības ir teikuma veidojošo izteiksmju gadījumā, jo saprotams, kā tās darbojas, veidojot teikuma jēgu (vismaz ir dažādi modeļi, kas to skaidri parāda¹).

Tā kā holisma hipotēze arhitektūras gadījumā liek runāt par dažādiem kontekstiem, kuros jāskata ēka, ja gribam jautāt par tās arhitektūras nozīmi – gan valodas vai valodspēles, gan ārpusvalodiskiem jeb nearhitektūras kontekstiem – tātad ne tikai par plašāku citu arhitektūras izteiksmju kontekstu, tad konteksta jēdziena analīze ir nepieciešams nākamais solis šajā pētījumā. Tādējādi var teikt, ka arhitektūras gadījumā jāatsakās no holisma un stila jēdziena stingras izpratnes, pārvietojot uzsvaru arhitektūras semantikā uz konteksta, situācijas un ar tiem saistītiem interpreta sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzieniem.

Pilsēta ir konteksts arhitektūrai, bet ne kā vienota arhitektūras valoda, kā to prasītu stingra analogija ar holisma tēzi verbālajā valodā. Dažādi nearhitektūras elementi, cilvēku dzīvesveida regularitātes u. c. momenti ir svarīgi arhitektūras saprašanai, bet nav uzskatāmi par izteiksmēm, kas veidotu kādu plašāku, piemēram, pilsētas valodu, kuras ietvaros jāskata konkrētā arhitektūras izteiksme.

4. 3. Nearhitektūras elementu loma semantikā

Lai varētu konceptualizēt nearhitektūras elementu lomu arhitektūras semantikā, vispiemērotākais ir konteksta jēdziens, daļēji arī tādēļ, ka arhitektūras telpiskais raksturs vedina arhitektūru skatīt telpiski līdzesošo arhitektūras izteiksmju kontekstā. Tomēr bez ēkām, kas atrodas blakus kādam arhitektūras objektam, var runāt par visdažādākajiem citiem telpiski līdzesošiem elementiem, kā arī ar kontekstu saprast ne tikai telpisku elementu kontekstu. Tādējādi terminu “konteksts”, attiecinot to uz arhitektūru, iespējams lietot atšķirīgās nozīmēs.²

---

¹ Sk., piemēram, Maikla Dammita pirmo tēzi par Frēges jēgas un references nošķirumu: saliktas izteiksmes jēga veidojas no tās sastāvdaļu jēgām.

² Pirmo mēģinājumu analizēt konteksta jēdzienu sk. rakstā *Konteksta jēdziens arhitektūras semantikā* – Taurens 2001b. Jēdziena pamatā ir Frēges semantikas viens no pamatprincipiem, kura formulējums parādās *Aritmētikas pamatu* ievadā: “.. par vārda nozīmi nav jājautā tā izolācijā, bet tikai teikuma kontekstā.” Vācu valodā terminam “konteksts” atbilst “im Satzzusammenhange”, kas angļiski tiek tulkots kā “propositional context” (sk. Frege, 1959, x). Teikumu aplūkojuma nepieciešamību teorijas

Arhitektūras konteksta jēdziena analīzi var sākt ar vienkāršu tā iespējamo lietojumu uzskaitījumu. Pirmkārt, tas būtu telpiskais konteksts, kas, kā jau minēts, arhitektūras interpretācijā ir šķietami pierastāks. Ar to varētu saprast: (1) citu ēku kontekstu kādai noteiktai ēkai (tas ir raksturīgi pilsētas apbūvei), (2) apkārtējās ainavas kontekstu kādai noteiktai ēkai, (3) ēkas elementu kontekstu vienas ēkas ietvaros kādam noteiktam tās elementam, (4) ēkas “eksterjera” un interjera attiecības (interjeram konteksts būtu ēkas ārējais veidols un otrādi), u. c.¹

Otrkārt, tas var būt arī netelpisks konteksts: (1) citu tā paša tipa vai autora, vai laikmeta, vai stila celtnu konteksts (tās var būt gan telpā, gan laikā attālinātas no aplūkojamā objekta), (2) ar ēku saistīto teoriju, priekšstatu un pārlicību sistēmu konteksts; (3) noteikta dzīvesveida (dzīves formu) konteksts. Svarīgi ir tieši pēdējie divi uzskaitījuma punkti, jo ar tiem tiek domāts konteksts, kas pats nav uzskatāms par arhitektūru, bet, neskatoties uz to, norāda uz būtiskiem ar izteiksmju lietojumu un saprašānu saistītiem jēdzieniem.

Viena no arhitektūras semantikas problēmām ir saistīta ar jautājumu par mazākajām arhitektūras valodas izteiksmju vienībām, to strukturējumu un hierarhiju. Tas ļauj noskaidrot, kas ir arhitektūras konteksts, vienā šā termina izpratnē. Proti, pat nepastāvot vienam pilnīgi noteiktam arhitektūras izteiksmju aprakstam, var teikt, ka tās semantisko vienību – tai skaitā mazāko semantisko vienību – katalogs vismaz klasiskās arhitektūras gadījumā ir vairāk vai mazāk stabils. Pat vairāk – var pieņemt, ka šeit iespējams runāt par mazākajām, nedalāmajām semantiskajām vienībām. (Tas attiektos uz ēkas elementa kontekstu kādam noteiktam tās elementam konkrētas ēkas ietvaros.)

Jāņem arī vērā, ka arhitektūrai ir raksturīgi, it īpaši vēsturiskā pilsētvidē, ka bieži blakus atrodas dažādu laiku, stilu utt. ēkas. Tas pats attiecas arī uz atsevišķas ēkas elementiem, piemēram, noteikta laika elementi vienas ēkas fasādē, kas ir noteiktas arhitektūras valodas izteiksmes, varētu būt līdzesoši pavisam cita laika vai stila elementiem. Turklāt viena arhitektūras stila vienkāršie elementi varētu būt salikti elementi cita stila ietvaros – tiem būtu lielāka formu daudzveidība –, lai arī ikdienas

---

kontekstā saista ar holisma jēdzienu, taču var uzskatīt, ka sākuma punkts holisma koncepcijai ir tas pats – minētā Frēges maksima.

¹ Šeit nav pretenzijas uz pilnīgu uzskaitījumu.

valodā mēs to apzīmējumiem lietotu tos pašus vārdus, tādus kā “logs”, “durvis” utt.; atšķirīgas varētu būt arī noteiktas to funkcijas.¹

Ar kontekstu tādējādi būtu jāsaprot ne tikai arhitektūras elementi jeb izteiksmes, bet arī kāda stila kārtulu noteiktā elementu loģiskā daudzējādība, kas šajā arhitektūras interpretācijas gadījumā varētu būt pat svarīgāka par aktuāli līdzesošo elementu kontekstu.² Šeit nepieciešami divi paskaidrojumi. Pirmkārt, ja runājam par verbālās valodas izteiksmēm, kuras apzīmē jeb nosauc arhitektūras elementus – gan valodai, gan arhitektūrai ir kopīgs pamats, proti, mūsu dzīves formas, tāpēc to starpā vērojams zināms paralēlisms.³ Verbālo valodu izmanto arī kā arhitektūras metavalodu, bet minētais paralēlisms nenozīmē verbālās valodas izteiksmju primāro lomu arhitektūras elementu noteikšanā jeb arhitektūras valodas izteiksmju strukturējumā. Otrkārt, runājot par arhitektūru, ar arhitektūru saistītajai praksei, profesionālajai darbībai ir citi mērķi nekā semantiskajai analīzei, tāpēc cilvēkiem nav jāzina arhitektūras konstrukcijas, materiālu īpašības utt., lai saprastu arhitektūru – arhitektūras saprašanas kategorijas nav reducējamas uz terminiem, kas tiek izmantoti profesionālajā arhitektu darbībā. Taču arī šeit pastāv zināms paralēlisms (un arī ietekme), jo pamats ir viens – tas, kā mēs dzīvojam arhitektūrā un kā to veidojam. (Bet šeit nav nekā līdzīga tam, ko mēģināja veidot loģiskais pozitīvisms, valodas teikumus reducējot uz protokolteikumu līmeni.⁴)

---

¹ Par “elementiem” tie šajā gadījumā tiek saukti, balstoties uz to nosaukumiem verbālajā valodā. Piemērs varētu būt logi vai, precīzāk – logailas, eklektisma celtnes fasādē un Ādolfā Losa projektētajā daudzstāvu namā Mihaela laukumā Vīnē (1910–1911), kas tagad pazīstama kā Losa māja un kas ir viena no pirmajām, kurā logailas ir bez jebkāda arhitektūras dekora (attēlu sk. Tafuri, Dal Co, 1979, 115). Piemēri šeit varētu būt visdažādākie.

² Ar elementa loģisko daudzējādību šeit jāsaprot mainīgo skaits kādam elementam; izmantojot kā piemēru eklektisma stila dzīvojamās ēkas fasādes salīdzinājumu ar Losa projektēto ēku, kur fasāde ir gluda un logailai nav nekādu mainīgo, ja par tādu neuzskata tās ģeometriskās formas raksturojumus, var teikt, ka pirmajā gadījumā ir vairāki šādi mainīgie, kuru konkrētās vērtības nosaka logailas izskatu konkrētajā eklektisma ēkas fasādē.

³ Izmaiņas celtniecības tehnikā, dzīvesveidā utt. atspoguļojas arī valodā, piemēram, parādoties tādai – kā raksta arhitekts Maikls Greivs – “arhitektūras elementu saplūšanai vai sajaukumam”, ko apzīmē vārdi “stikla siena” (oriģinālā precīzāk: “window wall” – sk. Graves, 1992, 378).

⁴ Arī Pīters Galisons savā rakstā par loģisko pozitīvismu un arhitektūras modernismu vairāk mēģina vēsturiski pamatot zināmas kopīgas “dzīves formas”, nevis atrast *Bauhaus* arhitektūrā paralēli protokolteikumu problēmai; viņš gan norāda, ka Vītgenšteina *Traktātā* (6.342) izmantotā arhitektūras metafora nav nejauša. (“Mehānika nosaka vienu pasaules apraksta formu, pasakot: visām pasaules

Jāņem vērā arī citas atšķirības no verbālās valodas. Vispirms jau arhitektūras gadījumā jāaplūko sarežģītāka attiecība nekā verbālās valodas interpretācijā pazīstamā: *teikuma* un *vārda* attiecība (ar otro šajā gadījumā domājot nenobeigtu lingvistisko izteiksmi, kas nav teikums). Pat iesaistot valodas analīzē dzīves formas jēdzienu, arhitektūras valodas izteiksmju nozīmei svarīgās dzīves formas būs sarežģītākas dažādu stilu elementu (un tātad ar tiem saistīto, bet bieži vien vairs neeksistējošo dzīves formu) koeksistences dēļ. Lai arī ēkām nav pretenzijas uz patiesuma vērtību – izņemot jau aprakstītos gadījumus noteiktos interpretācijas modeļos, kad par patiesumu varētu runāt, piemēram, analizējot kādu nosacīti jaunu ēku vēsturiskās apbūves kontekstā, vai arī aplūkojot kāda arhitektūras objekta, kas attēlo noteiktu priekšmetu, iespējamo referenci, kas gan arhitektūrai ir nebūtiski,¹ – tomēr ēkām ir zināma pastāvība, noturība laikā. Tieši tās dēļ ir grūti izšķirties, vai piemērot nošķirumu starp jēgpilnu un pretjēgas arhitektūras objektu jeb arhitektūras valodas izteiksmi. Tieši terminam “pretjēgas” šķiet grūtāk atrast atbilstošu pielietojumu arhitektūras valodas interpretācijā, jo pat noteikta konteksta kārtulām neatbilstošai – pretjēgas – celtnei taču ir logi, durvis, kurus atveram, tātad lietojam, un līdzīgi varētu teikt par visu celtni. Tas ir saistīts arī ar izvēli, kura, pieņemot

---

apraksta propozīcijām dotā veidā jātiek iegūtām no dotā propozīciju skaita – mehānikas aksiomām. Tādā veidā tā sagādā būvakmeņus zinātniskās ēkas celtniecībai un saka: lai kādu būvi tu gribētu uzcelt, jebkura no tām tev kaut kā jāsaliek kopā no šiem un tikai šiem būvakmeņiem.”) Taču nepiedāvā tam pamatojumu arhitektūras semantikas terminos (sk. Galison, 1990, 726); skaidrs arī, ka būvakmeņi nav arhitektūras izteiksmes, tādēļ vēl jo mazāk pielīdzināmi nobeigtām izteiksmēm – propozīcijām.

¹ Runājot par arhitektūras referenci, Mitčela piemērs ir zivju restorāns, kas attēlo (*depicts*) zivi (sk. Mitchell, 1992, 202). Varētu jautāt – kādu konkrētu zivi? Vai – kādu zivju sugu? Acīmredzot šis arhitektūras objekts nestrādā kā īpašvārds, nedz arī kā sugas vārds (“stingrais apzīmētājs” Kripkem), tam drīzāk ir līdzība ar nereferenciālu valodas lietojumu, piemēram, daiļliteratūrā. Šī zivs vairāk līdzinās milzīgajai zivij Hemingveja stāstā *Sirmgalvis un jūra*, precīzāk, tām lingvistiskajām izteiksmēm, kas darbojas kā īpašvārdi Frēges izpratnē un nosauc milzīgu zivi, no kuras stāsta beigās atlikuši tikai kauli. Taču šķiet nepieņemami teikt, ka šīs ēkas referentam kādā iespējamā pasaulē atbilst kāda zivs, jo mājas izmēri veidoti, balstoties uz tajā paredzētajām funkcijām (nepieciešams noteikts telpas augstums, lai tajā varētu uzturēties cilvēks u. tml.). Tas būtu jautājums, vai vispār telpiski objekti, kuri pretendē uz nozīmi un referenci, darbojas līdzīgi lingvistiskajām izteiksmēm. Lai arī valodas vārdi, piemēram, “uzrakstīt”, arī ir objekti mūsu ikdienas (telpiskajā) pasaulē, taču šeit pastāv noteiktas konvencijas, kas tos padara par lingvistiskām izteiksmēm, kurām ir reference. (Starp citu, Mitčela piemērs darbojas tāpēc, ka grāmatā ēka attēlota zīmējumā, un te būtu jārunā par citām – vizuālā attēla – semantikas konvencijām.)

semantisku arhitektūras izpratni, jāizdara starp arhitektūras izteiksmes raksturojumiem jēgas vai patiesuma terminos. Jautājums nav vienkārši atrisināms, bet nākamais solis argumentācijā par labu jēgpilnas un pretjēgas arhitektūras izteiksmes nošķīruma iespējamībai varētu balstīties atziņā, ka arī verbālajā valodā, kā to atklāj noteikta filozofiska analīze, tiek lietoti šķietami gramatiski pareizi veidoti teikumi, kas to tālākajā analīzē izrādās pretjēgas izteikumi.¹

Ja runājam par arhitektūru pilsētvidē, tad tās konteksts ir ļoti daudzslāņains un tieši šeit piemērojams netelpiska konteksta jēdziens. Ja konteksts nav tikai telpisks, mēs nevaram skaidri formulēt tā kategorijas un uzskaitīt tās noslēgta saraksta veidā, drīzāk iespējams teikt, ka konteksts ir dažādie aspekti, kas nosaka mūsu arhitektūras sapratni. Tādējādi blakus telpisko elementu kontekstam, noteiktu elementu hierarhiskajai saistībai (piemēram, silueta jēdziens nosaka to veidojošās ēkas kā silueta sastāvdaļas nozīmi) var runāt par vēsturisko kontekstu (noteiktu arhitektūras elementu nozīmes kontinuitāti). Par nearhitektūras konteksta klasifikācijas variantu var pieņemt jau aprakstītās Barselonas kategorijas. Galvenais jautājums šajā vai līdzīgā citā konteksta elementu klasifikācijas gadījumā ir saistīts ar šo elementu semantisko statusu – vai tos var uzskatīt par izteiksmēm, kurām ir nozīme, un kas (kā to nosaka holisma hipotēze) ir jāsaprot, lai saprastu aplūkojamo arhitektūras izteiksmi, vai arī tie ir jākonceptualizē citādāk. Holisma hipotēzes vietā var runāt tikai par arhitektūras situāciju, kurai ir noteikts relevants konteksts. Varētu arī teikt, ka konteksta jēdzienam jāpaskaidro (jāklasificē), kas ir jāņem vērā, analizējot, piemēram, noteiktu ēku, bet holisma hipotēze norādīs apjomu, kurā darbojās konteksta jēdzienā ietvertie relevantie nerahitektūras izteiksmju vai citādi izprastu struktūru elementu tipi.

Arhitektūras politiskais un ideoloģiskais konteksts

Bez jau minētajām konteksta jēdziena izpratnēm, runājot par to, ko varētu saukt par noteiktu dzīves formu ietekmi uz arhitektūras nozīmi, arhitektūras interpretācijai veltītajā literatūrā sastopami arī vairāki sabiedrības dzīves aspekti, kas

---

¹ Spilgtākais piemērs šādai nostājai loģiskajā pozitīvismā ir Aijera darbs *Valoda, patiesums un loģika* (sk. Ayer, 1990); neatkarīgi no viņa argumentu spēka, šeit svarīga pati iespēja tādā veidā raksturot noteiktus valodas teikumus.

tiek minēti kā relevanti arhitektūrai. Tie prasa īsu analīzi, lai gan uzreiz jānorāda, ka, pirmkārt, arhitektūras objektu, dažādu celtnu būvēšana ir process, kas prasa lielus resursus (finansiālus, darbaspēka utt.), otrkārt, lieli arhitektūras objekti jau pēc savas definīcijas ir pamanāmi, tāpēc izpelnās sabiedrības uzmanību, kas arī padara arhitektūru par politisku, finansiālu u. c. spekulāciju priekšmetu. Šie ar arhitektūru saistītie aspekti, precīzāk, šāds to saistījums, būtu jānošķir no tiem momentiem, kurus var uzskatīt par nepieciešamiem vai būtiskiem arhitektūras saprašanai, tātad tādiem, kuriem jāatrod vieta arhitektūras semantikas teorijā.¹

Kā raksturīgu piemēru var minēt tādu šķietami ar arhitektūru tieši nesaistītu terminu kā “politika”. Roberts Harbisons par politiku savā “jaunajā interpretācijā” par to, kādai vajadzētu būt arhitektūras teorijai² runā saistībā ar cilvēku apspiešanu, koncentrējoties uz ēkām kā “iebiedēšanas un kontroles” līdzekļiem.³ Viens no viņa analizētajiem piemēriem ir Latviešu sarkano strēlnieku monuments Vecrīgā, kura apraksts pelnījis detalizētāku uzmanību, jo ļauj salīdzināt svešinieka un pilsētas pamatiedzīvotāja skatupunktus, kā arī dod iespēju redzēt, kā arhitektūras nozīmi saprot pats Harbisons.⁴

Pieminekļis un muzejs atrodas vietā, kas kādreiz bija vecpilsētas visblīvāk apbūvētās daļas, sabombardētas un tad pilnībā noārdītas pēc kara. Tagad tas nozīmē [*signifies*]

---

¹ “Nepieciešami” nozīmētu, ka tie ir tādi visās iespējamajās pasaulēs, ko šķiet grūti aizstāvēt, bet šo nepieciešamību var saprast kā nealētisku modalitāti, tātad tādu, kur nepieciešamībai pretējais – tas ir neiespējamība – tomēr pastāv aktuālajā pasaulē. (Iespējamo pasaulu teorijā runā par M-iespējamām pasaulēm, kas pakļaujas M-ierobežojumu kopai; atlētiskās modalitātes ir tās modalitātes, kurām aktuālā pasaule vienmēr ir viena no M-iespējamām pasaulēm, ko tās ģenerē; visi pārējie modalitāšu veidi ir neatlētiskās modalitātes, piemēram, deontiskās modalitātes, kas pārvalda mūsu darbību, nosakot, ko mums jādara, lai izpildītu zināmas normas, priekšrakstus vai noteikumus – sk. Divers, 2002, 5–7.)

² Harbison, 1997, viii.

³ Sk. Harbison, 1997, 122.

⁴ Šeit gan viņš nelieto terminu “nozīme” (angļu “meaning”), izmantojot citu darbības vārda formā – “signify” –, kas latviešu valodā arī būtu tulkojams kā “nozīmē” vai, izmantojot neierastāku svešvārdu, kā “significē”. Pirmajam tulkojuma variantam tālāk citētajā fragmentā būtu dodama priekšroka, ja vārds “signify” Harbisonam nav lietots stingri terminoloģiski; pašu terminu “arhitektūras nozīme” Harbisons izmanto cita sava darba nosaukumā – sk. Harbison, 1991. (Harbisons pats ir bijis Rīgā un grāmatā ievietojis savu minētā pieminekļa un muzeja fotogrāfiju; tajā aiz “necaurredzamā” muzeja sienas redzams, ka Melngalvju nams vēl nav uzcelts, bet tā vietā atrodas koka nožogojums, kas iespējams norobežo pirms nama celtniecības veiktos arheoloģiskos izrakumus.)

vēstures aizvākšanu, nevis tās izglābšanu. Piemineklis stāv tukšā klajumā, un aiz tā, asi nodalot mūs no pilsētas un pagātnes, muzeja siena veido barikādi, kurai mēs nevaram redzēt cauri, nedz arī viegli atrast tai apkārteļu. Šī 1969.–1970. gada kompleksa tiešai iedarbībai mums jāliek just bezcerību par jebkādu pirmskara un pēckara pieredzes nepārtrauktību, tā it kā arhitekta rezumējums mēģinātu parādīt, ka atmiņa par to, kas bija pirmspadomju laikā, ir praktiski lieka.¹

Šķiet, ka teiktais pēc ievadā minētās Donohjū klasifikācijas atbilstu gadījumam, kad arhitektūra nozīmē metaforskas īpašības, proti, muzeja ēka ar savu abstrakto vēsturiskajai arhitektūrai pretstatīto formu izraisa bezcerības izjūtu, un simboliskas, ideoloģiski noteiktas nozīmes, kas tuvojas ikonoloģiskā paraksta līmenim un kas ir saistītas ar attieksmi pret vēsturi. Tieši pēdējais aspekts – it īpaši “iejūtīgāka” pieminekļa interpretācija – prasa arhitektūras saprašanai iepriekšēju kultūrvēsturisku informāciju, kas ir pamats, lai apšaubītu šādas nozīmes līdzību (precīzāk, teorētiski auglīga salīdzinājuma iespējamību) ar lingvistisko nozīmi.²

Ar minēto pieminekli un visu kompleksu saistīti daudzi interesanti fakti, tai skaitā tas, ka sākotnēji kompleksā ietvertu muzeja ēku bija paredzēts būvēt uz Melngalvju nama pamatiem, kas padarītu neiespējamu tā atjaunošanu,³ un ka, Latvijai atgūstot neatkarību, tika nomainīts pieminekļa nosaukums – šobrīd pieminekļa pamatnē redzama nedaudz atšķirīga toņa plāksne ar uzrakstu “Latviešu strēlnieki”, kas domāta, lai aizvietotu iepriekšējo pieminekļa nosaukumu (“Latvieši sarkanie strēlnieki”) un lai padarītu to “ideoloģiski piemērotāku” jaunajai politiskajai situācijai, u. c.⁴ Zinot dažus šādus ar pieminekli saistītus tā vēstures un iespējamās nākotnes aspektus, viedokļu un argumentu dažādību par muzeja ēkas nojaukšanu vai saglabāšanu, var teikt, ka šai arhitektūrai patiešām piemīt ideoloģiska nozīme, kas nevar tikt uzskatīta par kaut ko vienkāršu un visiem cilvēkiem vienādi saprotamu.

¹ Harbison, 1997, 124–125.

² Sk. Donougho, 1987, 54–55.

³ Projektu saskaņoja ar noteikumu, ka ēka tiek pārbīdīta – sk. Lejnietis, 1998, 193–195.

⁴ Ar muzeja ēku, kurā tagad atrodas Latvijas okupācijas muzejs un pašu pieminekli saistīti arī vairāki interesanti priekšlikumi, kas veido savdabīgu to iespējamās nākotnes kontekstu, piemēram, Gunāra Birkerta projekta ideja papildināt tumšo muzeja korpusu ar baltu līdzīgas formas apjomu – “Mana doma ir ar arhitektūru izteikt visu okupācijas laika būtību” (sk. Čaklais, 2002, 223; attēli – *ibid.*, 206–207), vai jauno arhitektu radošās darbnīcas *Riga 4sights* vienā no projektiem izvirzītais priekšlikums iedziļināt strēlnieku pieminekli zemē, atstājot acu skatiena augstumā tikai strēlnieku figūru galvas (sk. Taurens, 2001f, 74; *Riga 4sights*, 2001, 38–47).

Jautājums būtu, vai var runāt par būtisku nozīmes atšķirību Harbisonam un kompleksa vēstures detaļās informētam pilsētniekam. Klasiskais arhitektūras semantikas modelis šādas metaforiskas nozīmes uzskatītu par subjektīvām, bet tās var konceptualizēt semantikas modelī, kas ietver arhitektūras interpreta lomū un dažādiem interpretiem atbilstošās atšķirīgās sākotnējās teorijas. Atliek tikai atzīt, ka noteiktās (dažās) arhitektūras situācijās arhitektūras izteiksmju sistemātiskums saistīts ar ideoloģiski noteiktām kārtulām, kurām jābūt zināmām arhitektūras interpretācijas gadījumā.

Arhitektūras konteksts Partenona piemērā

Salīdzinot ar verbālo valodu, kur pārliecību sistēmas ir sakņotas ikdienas pasaulē, arhitektūras saprašanā tās ir kultūrvēsturiskas, ideoloģiskas u. c. zināšanas, kas kādam cilvēkam (interpretam) var būt un var arī nebūt. Tieši problēma tās formulēt kā nepieciešamus nosacījumus nozīmes saprašanas modelī ir bijusi pamats, lai kritizētu burtiski izprastu verbālās valodas un arhitektūras līdzību. Tomēr tendence vērsties pret modernisma arhitektūras formu valodu, kas savukārt teorētiski konstituējās kā reakcija pret neoklasicismu,¹ radīja centienus runāt par arhitektūru un tās nozīmi tieši saistībā ar šādiem plašākiem un simboliskiem tās nozīmes aspektiem.² Pirms tiek atrisināts šis jautājums, ir lietderīgi aplūkot vēl vienu piemēru, kas varētu rezumēt dažādās arhitektūras konteksta izpratnes. Arhitektūras gadījumā var runāt par atsevišķām valodspēlēm vai situācijām, nevis vienu universālu arhitektūras valodu. Arī arhitektūras konteksta problēmas centrā ir jautājums, vai varam runāt par vienu universālu nearhitektūras elementu un to atbilstošās semantiskās lomas klasifikāciju, vai arī katrā konkrētā situācijā tā būtu atšķirīga. Lai apietu šo jautājumu, kā analīzes piemēru varētu izvēlēties arhitektūras objektu, ar kuru saistās pietiekami daudz dažādu kultūrvēsturisku un citu nearhitektūras momentu, no kuriem daži intuitīvi

---

¹ Bruno Zevi par modernās arhitektūras valodas vārdnīcu, gramatiku un sintaksi raksta, ka tā "faktiski ir antivārdnīca, antigramatika un antisintakse attiecībā pret klasicismu" (Zevi, 1978, 4).

² Tāda ir, piemēram, Maikla Greivsa "ārējās" jeb "figuratīvās" arhitektūras izteiksmes nozīme, kas pretstatās modernisma arhitektūras "iekšējai" izteiksmi, kuru nosaka pragmatiskas, konstruktīvas un tehniskas prasības (sk. Graves, 1992, 377–378). Arī semiotiskie arhitektūras nozīmes interpretācijas meklējumi, kas sākās Itālijā 20. gadsimta piecdesmitajos gados, kā raksta Čārlzs Dženks, bija mēģinājums rast alternatīvu internacionālajam arhitektūras stilam lokālā, reģionālā vai vēsturiskā arhitektūrā (sk. Jencks, 1980a, 8).

varētu šķīst svarīgi, runājot arī par citu arhitektūras objektu saprašanas mehānismu. Kā šāds piemērs izvēlēts Partenons, par kuru tādējādi varētu jautāt: kādi konteksta momenti nosaka Partenona arhitektūras nozīmi? (Tālāk sekojošais uzskaitījums nav domāts kā pilnīgi nobeigts vai kā vienīgais pareizais, tomēr var uzskatīt, ka tas nosauc momentus, kuri pretendē uz noteiktu lomu Partenona semantiskās analīzes modelī.)

(1) Vēsturiski ansamblis veidots tā, lai vislabāk tiktu uztverts no Atēnai veltīto svētku gājiena (Lielo Panaceju) dalībnieka viedokļa. Procesija sākās agorā, tālāk caur pilsētu pa zigzagveida maršrutu tuvojās Akropolei, kas bija redzama paceļamies uz klints ar to vainagojošo Partenonu no dažādiem skatu punktiem; cauri ieejas vāriem – Propilejiem – ieejot Akropolē, skatienam pavērās Partenona stūris, nevis tempļa frontālā fasāde¹, tālāk pa Akropoli gājiens virzījās garām tempļa ziemeļu fasādei, uz kuras varēja redzēt attēlotu pašu Lielo Panaceju gājienu skulpturālā frīzē, un tas noslēdzās pie altāra, kas atradās pie tempļa austrumu fasādes aizmugures ieejas.²

(2) Seno grieķu arhitektūrai ir raksturīgas kurvatūras – horizontālo līniju izliekums, malējās kolonas ir pievirzītas tuvāk pārējām un mazliet piešķiebtas, pašas kolonas ir mazliet resnākas vidū utt. – tādējādi tiek “korigēti” vizuālās uztveres optiskie defekti, bet var arī teikt, ka seno grieķu templim piemīt skulpturāls raksturs.³

---

¹ Lekorbizjē komentāri saviem Akropoles zīmējumiem: “Partenons tiek uztverts, jo ir novirzīts no ass” (Partenona zīmējums caur Propileju kolonām), un: “Kur šeit grandiozās ass kompozīcijas?” (plāna skices) – Ле Корбюзье, 1970, 48–49.

² Sk., piemēram, Маркузон и Михайлов (ред.), 1973, 178–180. Turklāt jāatzīmē, ka šajā aprakstā netiek runāts par pārējiem ansambļa objektiem, piemēram, ar Partenonu kontrastējošo Erehtejonu (templi ar kariatīdēm) un garndiozo Atēnas statuju, kura nav saglabājusies. Partenona uztveres saistība ar Lielo Panaceju svētku gājienu norāda arī uz citu seno grieķu tempļu arhitektūras iezīmi – ēkas ir reliģiskās prakses sastāvdaļas; piemēram, Deivids Ljuiss savā rakstā par Atēnu akropoli saka: “Tempļi un svētnīcas nav “izolēti muzeja gabali”, vai izolēti objekti polisē. Tie tika aptverti un pieredzēti kā arhitektūrālās iezīmes, lietotas seno grieķu reliģijas praksē.” (Lewis, 1999, 147.)

³ Tempļa pakāpienu kurvatūru virsotnes ir novirzītas no tempļa ass tā, lai tās liktos simetriskas skatītājam, kurš ienāk Akropolē no Propileju austrumu portika (sk. Маркузон и Михайлов (ред.), 1973, 180); Mihails Alpatovs par dorisko templi raksta: “Ēkas uztverē mēs saskatām plastisku redzējumu, kurš vienmēr bija grieķiem tuvs un visspēcīgāk izpaudās grieķu plastikā.” (Алпатов, 1987, 33.) Uzskaitījums varētu tikt papildināts arī ar visdažādākajiem kultūrvēsturiskajiem faktiem, piemēram, ar to, ka Atēnu akropoles celtniecība tika finansēta no Atēnu jūras savienības kases utt. (sk. Бонар, 1992, 254).

(3) Kā Partenona vizuālajai uztverei svarīgu momentu var minēt īpašos Grieķijas gaismas apstākļus, par kuriem rakstījuši daudzi mākslas zinātnieki.¹

(4) Būtiska ir arī arhitektūras un ainavas saistība.²

(5) Mūsdienās par Partenonu bieži runā, kā par “baltā” marmora pieminekli, bet Perikla laikā atsevišķas tā daļas bijušas krāsotas; grieķu tempļiem raksturīgi, ka triglifi bija iekrāsoti ar zilu, metopas – sarkanu, frontoni – zilu krāsu, tika iekrāsotas arī atsevišķas skulptūru detaļas frontonos un metopās.³

(6) Akropoli, lietojot Sola-Moralesa kategoriju, var saukt par Grieķijas pazīstamāko “konteineru”, kuru vairs gandrīz nav iespējams apskatīt bez fotografējošu tūristu pūļiem.

(7) Doriskā ordera elementus, kas veido Partenonu, var uzskatīt par nobeigtu arhitektūras elementu vārdnīcu ar skaidrām kārtulām, kas nosaka elementu savienojumus; atsevišķi stāvoša kolonu šādā shēmā tiek uztverta fiksētā visa tempļa šobrīd vairs pilnībā neeksistējošā kontekstā.

(8) Partenons, lietojot Vitgenšteina terminu, ir arī savveida “paradigma”, kas izmaina seno grieķu tempļu arhitektūras nozīmi.⁴

Lai arī gandrīz jebkurai ēkai var atrast labākos skatu punktus un apgaismojumu, tomēr Partenona gadījumā runa ir par īpašu norisi, kas notikusi reizi gadā un ir bijusi saistīta ar tā laika dzīvesveidu un atēniešu pārliecību sistēmu. Var teikt, ka Partenona ideālās saprašanas – tai skaitā arī vizuālās – kvalitātes

---

¹ Sk. Алпатов, 1987, 142–143; šeit arī citāti un atsauces uz citiem autoriem.

² Akropolē gan šī saistība ar dabu ir mazāka kā citiem Grieķijas arhitektūras pieminekļiem, taču arī šeit paveras plašs skats uz ainavu (sk. Алпатов, 1987, 145–146.); arī Lekorbizjē savās jaunības dienu Akropoles skicēs ietvēris ainavu – jūru un Peloponēsu (sk. Ле Корбюзье, 1970, 48).

³ Sk. Рифкин, 1972, 63; raksturīgi, ka šī Rifkina piezīme ir atrodama grāmatas sākuma daļā pie vispārīgajiem grieķu tempļu raksturojumiem, bet tempļu krāsojums parasti netiek pieminēts, runājot par konkrētiem objektiem. Partenona krāsaino metopu rekonstrukciju internetā sk. – www.sikyon.com/Athens/Parthenon/parthenon_eg.html; par to, ka krāsojums, iespējams, pat bija saglabājies uz Partenona skulpturālajām detaļām tajās vietās, kas tika uzskatītas par apkārtējās vides radītiem bojājumiem un kas daļēji tika notīrītas 20. gadsimta trīsdesmitajos gados eksponātiem, kuri atradās Britu muzejā – sk. Jenkins, Middleton, 1988, arī – www.thebritishmuseum.ac.uk/parthenon/.

⁴ Piemēram, kā vārda “mīl” nozīmi izmainīja Šekspīra *Romeo un Džuljeta*.

restaurējamas tikai verbāli.¹ Izvēloties citus piemērus, iegūsim citus “zudušus” momentus. Vai no tā izriet, ka pilnībā varam saprast tikai mūsdienu arhitektūru?

Straujās būvniecības tehnoloģiju attīstības – kas, protams, nav vienīgais faktors – ved pie uzskata, ka vēsturiskā ēkā sapratīsim tikai nelielu daļu no tā, ko varētu saukt par tās arhitektūru. Atgriežoties pie šī pētījuma pieņēmuma, ka ar arhitektūru tiek domātas reālās, esošās, redzamās celtnes, arhitektūras semantikai būtu jādod to saprašanas modelis, ņemot vērā ikdienas skatītāja lomu.² Protams, pastāv arī kaut kas kopīgs dažādu laikmetu arhitektūrai, kas savukārt ļauj runāt par vēsturiskās arhitektūras saprašanas iespēju mūsdienās, tā, piemēram, Džons Djūijs ir rakstījis, ka “kādam, kurš sāk teoretizēt par estētisko pieredzi, kas iemiesota Partenonā, ir domās jāaptver, kas cilvēkiem, kuru dzīvēs tas tika iesaistīts.. bija kopīgs ar cilvēkiem mūsu pašu mājās un mūsu pašu ielās.”³

Igansio Sola-Morales ar savu “pamesto zemju” kategoriju norāda uz vēsturisko nozīmju zudumu no pilsētas nosacīti dzīvās daļas arhitektūras. Kā argumentu par labu šādam uzskatam var izmantot modeli, iedomājoties, piemēram, divas līdzīgas vecas koka ēkas – vienu pamestā, novārtā atstātā nomales rajonā un otru iebūvētu kādā modernā celtņē pilsētas centrā.⁴ Pēdējā gadījumā, pieņemot Sola-Moralesa nostāju, tā būtu laikmetīgā, mūsdienu arhitektūra, jo vēsturiska celtnē viena pati pilnīgi jaunu celtņu ieskāvē mainīs savu nozīmi. Stingrāka tēze apgalvotu, ka

---

¹ Varētu teorētiski modelēt situāciju, kurā tiek veikta realitātes simulācija (vizuāla, taktila u.tml.), kas attīstoties jaunajām tehnoloģijām nav arī praktiski neiespējami, un kurā mēs atrodamies jeb piedalāmies Lielo Panaceju gājienā. Vai to varētu saukt par Partenona saprašanas atjaunošanu vai simulāciju? Acīmredzot iztrūkst viens no nozīmei svarīgajiem aspektiem, proti, pārliecību sistēma (tās simulācija iespējama jau tikai kādā nepārliecinošā fantastiskajā romānā), – šeit spēkā ir jau minētais arguments par lugas iestudējuma un ikdienas valodas vārdu atšķirīgajām nozīmēm.

² Līdzīgi jautājumi saistās arī ar teātra saprašanu, kur modernajā teātra teorijā atrodami, piemēram, apgalvojumi, ka “jēga nav dota iepriekš, tā rodas iestudējuma laikā”, kas savukārt prasa “skatītāja-režisora” uztveres iejaukšanos (sk. Пави, 1992, 229). Taču šajos gadījumos pats lugas teksts un lugas iestudējums ir orientēts uz specifisku tā uztveri, uz skatītāja iesaistīšanu, un jautājums ir tikai par šīs jau esošās iesaistītības pastiprināšanu, kas nav tik skaidra arhitektūras gadījumā.

³ Sk. Džons Djūijs, *Māksla un pieredze* – citēts pēc Lewis, 1999, 160.

⁴ Rīgas centra apbūvē var tam atrast piemērus – gan realizētus, gan tikai ideju projekta līmenī. Vēl cits gadījums būtu vēsturiskas ēkas pārvietošana un kādu rajonu, kurā tiek saglabātas ēkas, piemēram, Rīgas gadījumā uz Brīvdabas muzeju jeb koka ēku rajonu Āgenskalnā. Taču šādu rajonu vai muzeju veidošana arī pieder pie mūsdienu pilsētbūvniecības prakses un ir laikmetīgās nevis vēsturiskās arhitektūras iezīme.

ar nelieliem “pamesto teritoriju” izņēmumiem, visa arhitektūra ir mūsdienu arhitektūra. Kā tādu mēs to arī saprotam, bet nesaprotam tās kādreizējās, vēsturiskās nozīmes. Acīmredzot terminam “vēsturiskā nozīme” jāpiešķir cits lietojums, lai attaisnotos tā izmantošana. Proti, tā nav jādodomā kā ekvivalents kādreizējai arhitektūras objekta saprašanas situācijai.

Runājot par nearhitektūras momentu vai elementu lomu arhitektūras saprašanā, jāizdara vēl viena piezīme – arī runājot tikai par vizuālo uztveres lauku, arhitektūru kā vizuāli redzamo (abstrahējoties, piemēram, no skatītāju pārliecībām), jāatzīst, ka ne viss, ko redzam, ir svarīgs arhitektūras nozīmei (vai arī – tas nav vienādā mērā svarīgs). Iedomāsimies daudzstāvu ēku kādā pilsētas bulvārī, kad kokiem ir lapas un kad tie aizsedz ēku tā, ka redzama – piemēram, no ielas pretējās puses – tikai ēkas dzega un divslīpu jumts. Atpazīstot to kā daudzstāvu ēku pēc dažām detaļām, mēs it kā rekonstruējam ēku un tās dotajā situācijā neredzamo detaļu kontekstu, lai varētu ēku saprast (vispār ēkām ir raksturīgi, ka tās nekad neredzam vienlaicīgi no visām pusēm).¹ Var arī teikt, ka interesējoties par kādu vēsturisku celtni, tās arhitektūru, mēs abstrahējamies no dažādiem nearhitektūras elementiem, ko redzam, piemēram, cilvēkiem un automašīnām tās priekšā, – tātad ir iespējami dažādi ēkas konteksti, atkarībā no tā, kas noteiktā attieksmē tiek ņemts vērā.² Taču minētie apsvērumi šeit nav domāti kā uztveres fenomenoloģijas jautājumi, bet gan jautājumi par attieksmi, precīzāk, par interpreta lomu un viņa saprašanas implicīto teoriju arhitektūras komunikācijā, kas ir šīs nodaļas nākamā paragrāfa tēma.

Atgriežoties pie Partenona piemēra, vēl jānoskaidro, vai var teikt, ka minētie punkti Partenona aprakstā ir uzskatāmi par vietām loģiskajā telpā, kuras mēs atpazīstam vai neatpazīstam (varētu teikt – fiksējam ar plusa vai mīnusa zīmi) un kuras nosaka pilnīgu vai tikai daļēju Partenona saprašanu. Minētais apraksts ir veidots

---

¹ Protams, minētajā piemērā iespējams kļūdīties, teiksim gadījumā, kad kāda vēsturiskas ēkas detaļa – tās dzegas un jumta forma – saglabāta kā modernas ēkas nobeigums, vai izveidota stilā, kas piemīt kādreizējai apbūvei. Tomēr šādas kļūdas tiek ātri novērstas, ko nosaka tas, kā skatāmies un pārvietojamies pa pilsētu. Tikai uz autostrādi orientētas arhitektūras (kā Lasvegasā) gadījumā, piemēram, kāda grieķu tempļa fasādi, mēs uzreiz to uztvertu kā kādu komerciālu zīmi – reklāmu.

² Līdzīgi mēs abstrahējamies nopietnās mūzikas koncertā no trokšņiem skatītāju zālē un ārpus tās (vismaz neuzskatām tos par muzikālās nozīmes sastāvdaļu), bet kādā laikmetīgās mūzikas skaņdarbā tie var būt skaņdarba elementi, tātad apveltīti ar muzikālo nozīmi. Šādas abstrakcijas realizācijas piemērs ir arhitektūras objektu fotogrāfijas, kā tās parasti tiek lietotas arhitektūras grāmatās un žurnālos.

atsaucoties uz literatūru, un Partenona gadījumā tas nemaz nevar būt savādāk, jo vienīgā pieredze bez mūsdienās redzamajām drupām ir daudzas un dažādas Partenona fotogrāfijas, zīmējumi, rekonstrukcijas un apraksti. Tātad var teikt, ka jebkurš cilvēks līdzīgā situācija, lai arī var runāt un daudz ko pastāstīt par kādu vēsturisku arhitektūras objektu, tomēr nesaprot šīs arhitektūras izteiksmju nozīmi. Viņa rīcībā var būt jebkādas semantiskās kategorijas, bet ne pati arhitektūras nozīme, ja vien par Partenona nozīmi neuzskata, vienkāršoti runājot, drupu un tūristu pūļu nozīmi. To var salīdzināt ar Vitgenšteina valodas modeļos izmantoto nozīmju aklo cilvēku, kurš, kā mēs varētu iedomāties, spētu runāt tikai par semantikas kategorijām un arhitektūras objektu metavalodas terminos, bet pašas nozīmes nesaprastu.¹ Divi dažādi cilvēki var atšķirīgi saprast arhitektūru – komunikācija notiek starp katru no tiem un arhitektūru, un viens no viņiem varētu teikt, ka otrs nesaprot arhitektūru, minēt argumentus, vedināt mainīt attieksmi un likt otram vēlreiz aplūkot konkrēto arhitektūras objektu, taču saprašana vai saprašanas izmaiņa nesešos ar loģisku vai kauzālu nepieciešamību.

Starp šeit iezīmētajām divām radikālajām arhitektūras saprašanas un tās neiespējamības pozīcijām, kuras, kā kāds varētu iebilst, nekad īstenībā nerealizējas, jāpieņem kāds modelis, kas būtu tuvāks arhitektūras aktuālajai uztverei, atstājot spēkā pieņēmumu, ka viss nepieciešamais arhitektūras saprašana ir redzams pašā arhitektūrā. Bet jāņem vērā arī tas, ko pēc analogijas ar Vitgenšteina terminoloģiju lingvistiskās nozīmes modelēšanā varētu saukt par iepriekšēju apmācības procesu (tā varētu būt vienkārši noteikta pieredze, kas saistīta ar arhitektūru). Saprašanas kritēriji šajā gadījumā būtu tas, kā mēs runājam un rīkojamies ar arhitektūru, bet pati arhitektūras nozīme būtu jāatzīst par vārdos netulkojamu. (Katrā ziņā uzskaitītie

---

¹ Tas gan ir pretrunīgs piemērs, ja teikto attiecina arī uz verbālo valodu, jo ikdienas objektu valodai un metavalodai lietojam to pašu valodu. (Šeit nav būtiski, ka pats Vitgenšteins noraidīja metavalodas iespēju savā filozofiskajā instrumentārijā.) Ir arī mēģinājumi par arhitektūras metavalodu uzskatīt nevis verbālo valodu, bet pašu arhitektūru, kas komentē arhitektūru, arhitektūru, kas "runā" pati par sevi (sk. Silveti, 2003, 269), taču to drīzāk var uzskatīt par atsaukšanos uz jau esošām celtnēm vai stilistiskiem paņēmieniem, termins "metavaloda" šeit jāsaprot metaforiski. Bernards Čumi norāda, ka nevar reizē jautāt par telpas dabu un pieredzēt telpu, pieredzēt un domāt, ka pieredzam (sk. Tschumi, 2003, 226); to varētu pārfrāzēt, sakot, ka nevar reizē izteikt (saprast) arhitektūras nozīmi aktuālā arhitektūrā un ar tās palīdzību komentēt to (metavalodas teikuma statuss gan būtu jāatšķir no gramatikas teikuma vai paradigmas statusa).

Partenona uztveres aspekti vai ar to saistītie momenti nav uzskatāmi par tā nozīmes aprakstu, skaidrojumu vai tulkojumu.)¹

Partenons ir izcils arhitektūras objekts un mēs – vairāk vai mazāk – zināmkaut ko par to. Var teikt, ka visa arhitektūras teorija lielā mērā centrējas uz šādiem objektiem. Viena no atbildēm uz jautājumu, kā semantiski interpretēt izcilus arhitektūras objektus, ko piedāvā šis pētījums, ir skatīt arhitektūru kā paraugu jeb paradigmu. Taču šis statuss ir atkarīgs no katras konkrētās situācijas konteksta un apstākļiem. (Tam ir līdzība – kas tomēr ir atšķirīga problēma – ar to, kas saistīts ar pieminekļa statusa piešķiršanu noteiktiem arhitektūras objektiem.) Bet tas nozīmē, ka atšķirībā no izciliem arhitektūras objektiem, kuriem varētu tikt piešķirts mākslas darba statuss (tos aplūko arī mākslas vēsturē), semantiskā teorija piedāvā citus terminus un arī citus kritērijus – tāpat šie izcilas arhitektūras, arhitektūras kā mākslas darba un parauga jeb paradigmas jēdzieni nav salīdzināmi, lai arī atbilstošo terminu ekstensijas daļēji pārklājas (tas ir, tajos tiek ietverti vieni un tie paši arhitektūras objekti).

4. 4. Komunikācijas shēmas arhitektūras semantikā

Ja komunikācijas shēmu modelēšanai arhitektūrā kā sākumpunkts tiek pieņemts komunikatīvais trīsstūris, kurā darbojas runātājs, klausītājs jeb interprets un tas, par ko runā, – tad salīdzinoši visproblemātiskākā šķiet runātāja loma.² Lai arī pastāv atšķirības, tomēr, aplūkojot valodas uztvērēju lomas, var teikt, ka verbālās un arhitektūras valodas gadījumā tās nav principiālas – mēs varam nepievērst uzmanību arhitektūrai kā nepievēršam uzmanību nejaušai apkārtējo cilvēku verbālajai

---

¹ Līdzīgi tas būtu mūzikas gadījumā. To var uzskatīt arī par argumentu pret Skrūtona veidoto Vāgnera operu dažu muzikālo nozīmju tulkojuma piemēru viņa rakstā par muzikālo nozīmi (sk. Scruton, 1987, 175). Raksta nobeigumā viņš saka: “Es beidzu uz skepticisma nots, vienīgi atklājot, ka muzikālās nozīmes problēmai ir atbilde; ja tā nebūtu, tad mans *Gredzena* [Vāgnera operu tetraloģijas – J. T.] apraksts būtu ne tikai aplams, bet bezjēgas” (*ibid.*, 175–176). Pretēji Skrūtonam šī pētījuma pieejas ietvaros – attiecinot to uz mūziku – varētu teikt, ka muzikālās nozīmes apraksts (kā tās savveida tulkojums) ir bezjēgas, bet jēgpilnas ir pašas muzikālās zīmes.

² Arhitektūras gadījumā “tas, par ko runā” vietā piemērotāk būtu teikt “tas, kas tiek pateikts”.

komunikācijai publiskajā telpā, vērtējot to fona uztverē tikai no potenciālās iejaukšanās mūsu konkrētajā darbībā viedokļa. No otras puses, mēs varam saprotoši vērot arhitektūru līdzīgi kā uzklusām uz mums vērstu runu. Tas, par ko tiek runāts (jeb kas tiek pateikts), ir atkarīgs no valodas izteiksmju nozīmes, un viens no veidiem, kā to aprakstīt, ir komunikācijas shēmas modelis. Lai arī arhitektūras gadījumā nevar izmantot references jēdzienu, kas padarītu sarunas priekšmetu uzskatāmu (norādot ar valodas izteiksmju palīdzību uz apkārtējo pasauli kā references sfēru), tomēr jēgas noteiktība – kas gan varētu būt arī tikai pakāpes jautājums – noteiks sarunas “priekšmetisko” sfēru jeb pateikto. Taču kas gan ir runātājs – vai tas būtu arhitekts vai arhitekts un būvnieki kopā? Vai šī komunikācija būtu kā senu tekstu lasīšana? – Bet tad šajā modelī iztrūktu verbālā modeļa pamatā esoša situācija – saruna, kas notiek šeit un tagad, un kurā ir klātesošs runātājs ar sarunā veidoto (arī – pārveidoto, modelēto, precizēto utt.) jēgu.¹

Tātad, ja arhitekts (būvnieks, pasūtītājs utt.) nav uzskatāms par runātāju šajā shēmā,² tad kam gan var pierakstīt no skatītāja jeb interpreta atšķirīgu sākotnējo teoriju? Tas šķiet problemātiski, jo raksturojot sākotnējo un pārejošo teoriju, tiek lietots runātāja intences jēdziens. Varbūt “aiz” ēkas jāpostulē tās runātājs, kas būtu “savākts personāžs” – izmantojot terminu, ko dažkārt lieto, attiecībā uz literatūras tēliem –, proti, tas būtu gan arhitekts, būvnieks, pasūtītājs, iedzīvotāji, kas piedalījušies objekta sabiedriskajā apspriešanā utt. Tādā gadījumā sākotnējā teorija būtu saistīta ar to, ko viņi vēlas ar šo ēku pateikt jeb panākt (to, ka tai būs tāds un tāds izskats, funkcijas, novietojums utt.), un reizē – ka to varēs tā un tā uztvert, redzēt, lietot. Bet pašai ēkai šādā shēmā paliek tikai arhitektūras izteiksmes loma.

---

¹ Viens variants kā runātāja un klausītāja shēmu tieši attiecināt uz arhitektūru – aizvietot šos divus jēdzienus ar terminiem “arhitekts” un “arhitektūras kritiķis”; taču tā būtu pārāk šaura pieeja arhitektūrai, šajos terminus varētu runāt par arhitektūras projektu, neievērtējot arhitektūras reālo fizisko veidolu, ko redzam un kas šajā pētījumā tiek pieņemts par arhitektūras izteiksmju nozīmes nesēju. Savukārt verbālo valodu izprotot kā darbību, runas darbību teorijā arī uzrakstītus tekstus var interpretēt kā runas darbības, piemēram, fikcionālu diskursu – kā tas jau aprakstīts šī pētījuma 1. nodaļā – saprotot kā šādu runas darbību: “Es, autors, ar šo fikcionāli deklarēju, vienlaicīgi saskaņojot kā savus vārdus ar pasauli, tā pasauli ar saviem vārdiem, neapmierinot nekādus patiesuma nosacījumus (= neticot pats un neprasot, lai jūs ticētu), ka *p* (= ka, kādā ciematīnā utt.)”

² Varētu teikt, ka arhitektūra ir runas darbība bez runātāja, bet tā šajā gadījumā būtu metafora, līdzīgi kā sakot: runā pati arhitektūra.

Tomēr sarunas situācijā šāds “savākts” runātājs tieši nepiedalās, klātesoša ir tikai pati arhitektūra, tāpēc atbilstošāks komunikatīvā trīsstūra shēmai būtu pieņēmums, ka runātāja lomu pilda pati ēka, kas tiek saprotoši uzlūkota. Problēma tādējādi ir sekojoša – ja arhitektūras interpretācijas modelī gribam izmantot sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzienus, tad, piemērojot tos arhitektūrai, jādefinē šo teoriju potenciālos nesējus. Ja arhitektūras izteiksme tiek noteikta par vienu no tiem, tas padara neskaidru, piemēram, pārejošo teoriju sakrišanas jēdzienu, kas šajā modelī raksturo saprašanu, attiecinot to uz arhitektūru. Citiem vārdiem sakot, ja par pamatu arhitektūras semantikas modelim tiek ņemta dinamiska nozīmes saprašanas koncepcija, tad jāpaskaidro, kā notiek (kā vispār iespējams) saprašanas process, ja šīs komunikācijas viena puse ir tik nedinamiska, cik vien materiālā realizēts, pastāvošs arhitektūras objekts vispār var būt.

Ēka, tās arhitektūra darbojas kā izteikumi konkrētajā situācijā (citā laikā, mainoties apkārtējam kontekstam, tā pati ēka var iegūt citu jēgu, līdzīgi kā var mainīties lingvistiskās izteiksmes jēga citā sarunas situācijā). Sacījuma situācija šajā gadījumā būtu brīdis, kad cilvēks ir vizuālā kontaktā ar konkrēto arhitektūras objektu un kad viņam ir noteikta attieksme pret to.¹ Ja tiek izmantoti sākotnējās teorijas un pārejošās teorijas jēdzieni, tad vispirms jājauc, kas veido sākotnējo teoriju arhitektūras objekta gadījumā? Šajā sākotnējā saprašanas teorijā kā būtiski var ietilpt visdažādākie momenti, piemēram, ideoloģiskās nostādnes, stila izpratne noteiktā laikā utt. To varētu saistīt arī ar lingvistiskajai kompetencei analogo arhitektūras kompetenci zināšanu praktiskā, proti, būvniecības tradīcijas nozīmē.² No trijām vispārpieņemtajām prasībām lingvistiskajai nozīmei – nozīmes ir sistemātiskas, kopīgas un iepriekš zināmas – uz sākotnējo teoriju attiektos pirmās divas. Arī arhitektūras gadījumā varētu teikt, ka mums ir sistemātiskas un kopīgas zināšanas par noteiktu arhitektūru, kura veido to vidi, kurā dzīvojam.³

---

¹ Arhitektūra, kā varētu teikt, ir valoda, kas nepārtraukti “runā” ap mums, bet publiskā un privātā telpa ir pārsātināta arī ar verbālās valodas izteikumiem, kuriem īpaši nepievēršam uzmanību vai apzināti cenšamies tos ignorēt; atšķirība starp arhitektūru un verbālo valodu tādējādi šajā aspektā nav tik liela, kā sākumā varētu domāt.

² Jāatceras, ka teorētiskās un praktiskās zināšanas nošķirums ir pārāk vienkāršots, piemēram, lingvistiskās kompetences konceptualizācijai.

³ Detalizētāk šīs divas prasības var aprakstīt klasiskā arhitektūras semantikas modeļa terminos.

Svarīgākais, ko sniedz Deividsona modelis, ir atzinums, ka, lai notiktu saprašanās, komunikācija, lai tiktu saprastas noteiktas lingvistiskajām izteiksmēm piemītošas nozīmes, šīm nozīmēm atbilstošajai teorijai nav jābūt iepriekš zināmai sarunas dalībniekiem. (Turklāt nozīme – tai atbilstošā teorija – tiek relativizēta attiecībā uz katru konkrēto komunikācijas situāciju.) Šāds modelis atceltu iebildumus pret tiem arhitektūras nozīmes aspektiem, kas iesaista dažādu papildinformāciju (pieredzi) arhitektūras nozīmes raksturojumā, un ļautu konceptualizēt arī jaunas un oriģinālas arhitektūras saprašanu, – atliek tikai katrā konkrētajā situācijā pateikt un pamatot, kas ietilpst šajā interpreta sākotnējā arhitektūras nozīmes teorijā un kā tai būtu jāmainās, lai saprastu noteiktu arhitektūras izteiksmi.

Tomēr paliek jautājums, vai arhitektūras interpreta sākotnējai teorijai nav jāuzliek kādi nosacījumi (katrā konkrētā interpretācijas gadījumā), lai viņš spētu nonākt pie pārejošās teorijas, kura tad raksturotu arhitektūras nozīmi, kāda tā tiek saprasta.¹ Šajā pētījumā tiek pieņemts, ka līdzīgi kā verbālajā valodā, lai to lietu, nav nepieciešamas speciālas zināšanas lingvistikā vai valodas filozofijā, mūzikā – muzikālās formas teorijā, tā arhitektūras saprašana neprasa speciālas zināšanas, kas varētu būt tikai arhitektam.² Taču, ja arhitektūras saprašana tiek relativizēta uz atsevišķiem gadījumiem, atsevišķām arhitektūras valodspēlēm, tad nepieciešams zināt arhitektūras izteiksmes noteiktā valodspēlē lietojuma kārtulas. Deividsona margināla piezīme aplūkotajā rakstā, kurā viņš izklāsta savu malapropismā balstīto komunikācijas modeli, apgalvo, ka šī saprašanās pārejošo teoriju līmenī, tas ir, pārejošo teoriju sakrišana runātāja un interpreta gadījumā, var būt tikai daļēja. Tātad arī arhitektūru varētu saprast tikai daļēji – kādā konkrētajā gadījumā, tikai daļēji zinot noteiktas valodspēles kārtulas.

---

¹ Vēl jo vairāk tas tā varētu būt, ja salīdzinām arhitektūras un mūzikas saprašanu. Mūzikas teorijā – Teodora Vīzengrunda Adorno *Ievadā mūzikas socioloģijai* – sastopama pat īpašu mūzikas klausītāju jeb attieksmes pret mūziku tipu klasifikācija, kur adekvātākā mūzikas saprašana iespējama līmenī, kāds būtu pašam komponistam. (Sk. Adorno, 1973, 178–198; sīkāk par Adorno muzikālo estētiku sk. Taurens, 2004a.) Tātad, vai nevarētu teikt, ka tikai arhitekta izglītību ieguvis cilvēks var pilnībā saprast arhitektūru, līdz ar to viss jautājums par arhitektūru kā valodu un tās saprašanu pārceltos uz arhitektu profesionālās komunikācijas un arhitektūras kritikas sfēru. (Šī pētījuma atbilde uz šo ieteikumu, kā būs redzams no tālākā, ir noliedzoša.)

² Jāatzīst, ka šādas zināšanas gan verbālās valodas, gan mūzikas un arhitektūras gadījumā palīdz būt vērtīgākam pret kļūdām vienā vai otrā izteiksmes veidā, un arī piemēram, mūzikas gadījumā – sekot līdz un nenovirzīt savu uzmanību no muzikālā skaņdarba izteiksmēm.

Deividsona modelis vispirms jau vērsts pret trešo principu, kas raksturo nozīmes un valodas jēdzienam atbilstošo lingvistisko kompetenci kā viņš to formulē savā rakstā, proti, ka valodas teorija ir iepriekšēja konkrētam saprašanas gadījumam. Bet attiecībā uz arhitektūru jāaplūko arī pirmais un otrais princips (nozīmes ir sistemātiskas un kopīgas), kas tiek pieļauts, ieviešot sākotnējās un pārejošās teorijas korekciju šajos principos. Varētu jautāt, kā vispār iespējams runātāja pozīcijas divas teorijas (sākotnējo un pārejošo) saistīt ar nemainīgām, “akmenī cirstām” arhitektūras izteiksmēm? Tomēr Deividsona modelī atrodams ceļš pie atbildes uz šāda veida iebildumu, jo runātāja sākotnējā un pārejošā teorija savos raksturojumos ir saistītas ar interpretu. Deividsonam runātāja sākotnējā teorija ir tas, par ko runātājs ir pārliecināts kā par interpreta sākotnējo teoriju (ka tāda ir interpreta sākotnējā teorija), un pārejošā teorija ir teorija, kuru runātājs paredz kā interpretācijas teoriju konkrētajā komunikācijas situācijā. Tā kā tieši runātāja intences iesaistīšana modeļa terminu raksturojumos rada problēmu, attiecinot to uz arhitektūru, tad šajā gadījumā jāpaskaidro termini “ir pārliecināts” un “paredz”. Terminus “ir pārliecināts” un “paredz” var saprast tādā veidā, ka tie nosaka vienas (sākotnējās vai pārejošās) teorijas attiecību pret citu – interpreta teoriju. Tādējādi var teikt, ka arhitektūras telpiskās, vizuāli pamanāmās formas jāpieņem kā tādas, kas vispirms ierosinātu vienu priekšstatu par arhitektūru – aktivizētu, kā varētu teikt, vienu arhitektūras izpratnes modeli jeb teoriju, bet pēc tam – tās varētu būt citas iezīmes – liktu to koriģēt, pārveidot par citu modeli jeb teoriju.

Paradigmatisks modelis, ar kuru izskaidrot tikko teikto, varētu būt meklējama Vitgenšteina nošķīrumā starp “redzēt” un “redzēt kā...” vai viņa aspektu redzēšanas analīzē *Filosofiskajo pētījumu* otrās daļas piezīmēs.¹ Bet tuvāks arhitektūrai ir Kendala Voltona piemērs rakstā *Skatīties uz attēliem un skatīties uz lietām*, kur viņš analizē ar pāris līnijām nevērīgi uzzīmētu māju. Māja uzzīmēta sašķiebusies, tā zīmēta ar izliektām līnijām, kuras nesniedzas līdz pamatnei. Bet, kā raksta Voltons, “būtu negodīgi un nedaudz muļķīgi uzstāt, ka mājas-attēlā sienas ir izliektas un nerasniedz zemi, un ka visa struktūra ir sašķiebusies uz sāniem”, jo zīmējuma līniju nevīžībai “nav jātiek ierakstītai attēlotajā fikcionālajā pasaulē”.²

¹ Sk. *Filosofiskie pētījumi*, II, xi – Vitgenšteins, 1997, 202–238.

² Walton, 1992, 110. Voltons zīmējumu sauc par “māju nevīžīgā stilā” (*house in slopy style*); skatoties piedāvātajā zīmējumā, viņa analīzes uzskaitījumu varētu turpināt, sakot, ka jumta pārkares nav jāsaprot

Voltona analīzes fons ir pieņēmums, ka attēls jāsaprot kā spēle, kurā mēs kaut ko pieņemam (“make-believe game”) un kurā šo pieņēmumu ietvaros var runāt par patiesumu attēla pasaulē. Taču skaidrs, ka šādu spēļu gadījumā – īpaši, sastopoties ar jaunu spēli vai kādas pazīstamas spēles modifikāciju – var būt dažādas interpretācijas par spēles “stilu” (dotajā piemērā tā ir atšķirība starp arhitekta rasējuma stilu un “nevīžīgā zīmējuma stilu”). Minēto piemēru var attiecināt uz arhitektūru, kur viena un tā pati vizuāli uztveramā struktūra iesaka vienu vai otru (atšķirīgu) tās uztveres “stilu”, kas atbilstu runātāja sākotnējās un pārejošās teorijas atšķirībām valodas malapropisma modelī.

Šķiet, ka piemēri malapropismam arhitektūras valodā varētu būt kādas jaunas, negaidītas formas celtnes, piemēram, Bilbao mākslas muzejs vai nedaudz agrāk uzceltā Sidnejas opera. Bet būtībā Deividsona modelis nozīmē, ka runātāja un interpreta sākotnējo un pārejošo teoriju mehānisms ir pamatā visai valodas darbībai, tātad – arhitektūras gadījumā – arī tad, kad kāds cilvēks iet pa sev tik pierasto pilsētas ielu un uzlūko tās arhitektūru. Tas varētu būt arī svešinieks, tūrists, ieceļotājs, bet vai tā varētu būt divu sākotnējo teoriju – svešinieka un pilsētas iedzīvotāju – sadursme, kur par arhitektūras sākotnējo teoriju tiktu uzskatīta pilsētniekam implicīti piemītošā arhitektūras saprašana?¹ Tomēr šāds pieņēmums reducētu arhitektūras nozīmi uz dzīves formām un noteiktiem kultūrvēsturiskiem, politiskiem, ekonomiskiem vai “ikonoloģiskiem”, Panovska terminoloģijā, apstākļiem un to atšķirībām, – tomēr arhitektūras nozīme ir kaut kas cits. Arhitektūras nozīme jāinterpretē sistemātiskuma un kopīguma prasības ietvaros, kas raksturo saprašanas teoriju. Tieši arhitektūrai raksturīgā nenoteiktība attiecībā pret dažādiem tās sintaktiskajiem strukturējuma variantiem², kas izmaina nozīmes sistemātiskuma un kopības prasību līdzīgi kā tās izmaina sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzieni, padara arhitektūru pat piemērotāku par verbālo valodu Deividsona izveidotajam valodas malapropisma modelim.

Teikto par arhitektūru kā runātāja semantiskās lomas izpildītāju iespējams modelēt arī ar piemēru, kur arhitektūras izteiksme un tās konteksts būtu pietiekami atšķirīgi, lai tas būtu pamats Deividsona modelī pieņemto teoriju atšķirībai. Runātājam sākotnējā un pārejošā teorija var sakrist – arhitektūras gadījumā tā būtu

---

tik garas, kā vedinātu domāt jumta līniju garuma attiecība pret visu mājas zīmējumu, kas tā būtu jāsaprot, piemēram, arhitekta rasējumā, kur svarīgs zīmējuma mērogs, utt.

¹ Turklāt nav nemaz tik viegli definēt šo “pilsētas iedzīvotāju”.

² Sk. par to iepriekšējā nodaļā.

ēka, kas iekļaujas (iederās) apkārtējā apbūvē.¹ Gadījumā, ja tas tā nenotiek, var teikt, ka ēka jau it kā sākotnēji paredz, ka tā netiks pieņemta, atzīta par iederīgu, bet katra ēka tomēr domāta cilvēkiem, pretendē uz tās atzīšanu (ne tikai funkcionālā izmantojuma ziņā, bet arī tās veidola, saistības ar apkārtējo vidi aspektā). Līdzīgi kā malapropismu gadījumā šeit var runāt par jaunas, oriģinālas arhitektūras saprašanas modeli vai arī modernu arhitektūru, kuru mēģināts iekļaut apkārtējā apbūvē un kas var tikt vērtēta no laikmetīgās un reizē apkārtējās apbūves viedokļa. Mēģinājumus saprast kādu ēku tikai kā jaunu arhitektūras objektu vai vērtēt tās iekļaušanos vēsturiskā apbūvē varētu dēvēt par divām nostājām, ko pārstāv kāds arhitektūras objekts, vai teorijām, kas implicīti ir iemiesotas tā arhitektūrā, un tas varētu būt izomorfs jēdziens sākotnējās teorijas jēdzienam verbālās komunikācijas shēmā. Šos divus viedokļus šķietami varētu pierakstīt ēkas veidošanas procesā iesaistītiem cilvēkiem (tās droši vien lielākā vai mazākā mērā tiem arī piemīt), bet tas šeit ir lieks pieņēmums, jo šādi izprastu sākotnējo un pārejošo teoriju nes pati ēka.²

Atšķirība starp zīmējumu kā grafisku līniju eksistenci, kurai ir noteiktas īpašības un attēlotā interpretāciju, kura nosaka, kuras no šīm īpašībām jāpieraksta šī attēla fikcionālajai pasaulei (Voltona piemērs), vai vienkārši zīmējuma un tā dažādu interpretācijas iespēju nošķirums Vitgenšteina *Filosofiskajos pētījumos* ir izmantojami, lai raksturotu arī ēkas kā fiziskas konstrukcijas un tās arhitektūras nozīmes atšķirību.³ Jebkura celtnē ir noteikts fiziski uztverams apjoms, ar noteiktu konstrukciju un funkciju, bet, otrkārt, tai ir arhitektūras nozīme, kurai nepieciešams, lai tai atbilstošā arhitektūras izteiksme būtu redzama, tikai izteiksmes ārējo, fizisko veidolu cilvēki uztver vispirms, bieži pat nepievēršot uzmanību arhitektūrai. (Pārfrāzējot kādu citu Vitgenšteina modeli, varētu teikt, ka noteikti roboti varētu izmantot ēkas funkcijas, ieiet pa durvīm utt., tikai uztverot ēkas fiziskos parametrus – šajā gadījumā mēs teiktu, ka tie veic noteiktas darbības, ko paredz ēkas funkcijas, bet

¹ Lai tuvinātu situāciju runas darbībai, varētu teikt “jaunuzcelta ēka”; cita līdzība ar runas darbībām ir tā, ka tikko uzceltai arhitektūrai ir izteikta perlokūcija – sekas, ko tā izraisa apkārtējā pasaulē.

² Protams, redzams, ka šādi situāciju var modelēt, tikai pieņemot kā modeļa būtisku sastāvdaļu ēkai apkārtējo kontekstu, kas, kā aprakstīts iepriekšējā paragrāfā, ir daudzslāņains jēdziens.

³ Vitgenšteina piemērs ir taisnām līnijām uzzīmēta figūra, ko pateicoties paskaidrojošam tekstam varētu uztvert katru reizi citādāk: kā stikla kubu, kā otrādi apgrieztu atvērtu kastī, kā stieplu kubu, kuram ir šāda forma vai kā trīs dēļus, kas veido telpisku stūri – sk. Vitgenšteins, 1997, 202–203.

neuztver arhitektūras nozīmi.¹⁾ Tas, ko redzam vispirms var tikt uzskatīts par pamudinājumu mainīt mūsu attieksmi un uztvert arī arhitektūras nozīmi. Nenotiekot šai attieksmes maiņai, var teikt, ka cilvēks nesaprot arhitektūru – viņš būs vienaldzīgs pret to, māja viņam nozīmēs tikai “jumtu virs galvas”.²

Citiem vārdiem sakot, arhitektūras nozīmes gadījumā mēs redzam ēku citādāk, redzam to kā arhitektūru (redzam to citā – arhitektūras – loģiskajā telpā), nevis tikai kā fizisku objektu – arī noteiktā loģiskajā telpā – apkārtējā pasaulē. Kas ir šīs modulācijas “redzēt citādāk”, “redzēt kā arhitektūru” elements? Vai tas identificējams ar arhitektūras izteiksmes pamatelementu, vai tas ir viss arhitektūras objekts? Atbilde varētu būt, ka redzot visu ēku kā arhitektūru, mainās attieksmes arī pret to veidojošām izteiksmēm, tās sastāvdaļām.³ Taču cilvēku uzmanība pārsvarā ir vērsta uz atsevišķu ēku – varētu teikt, ka to lielā mērā nosaka viņu dzīves formas, tai skaitā tādi šķietami nenozīmīgi to elementi kā ēku numuri adrešu grāmatās, stāvvietas pie noteiktas ēkas utt. Var teikt, ka katra konkrētā gadījuma apstākļi nosaka attieksmes jeb intereses objektu, tāpēc var runāt par arhitektūras saprašanu kā noteiktu situāciju, kurā relevantais konteksts noteiks, kas šajā gadījumā ir arhitektūras valodspēle, kādā apjomā darbojās sākotnējās un pārejošās teorijas arhitektūras nozīmju sistemātiskuma un kopīguma princips.

---

¹ Vitgenšteinam ir daudz piezīmju par automātiem, robotiem, nedomājošām būtnēm un nozīmju akliem cilvēkiem; šie modeļi domāti, lai pētītu nozīmes saprašanai un domāšanai raksturīgās iezīmes un to attiecību ar ārēji novērojamo izturēšanos, piemēram: “Pieņemsim, ka runājam par būtnēm (cilvēkiem līdzīgiem dzīvniekiem), ko mēs izmantojam kā vergus, pērkam un pārdodam. Tie nevarētu iemācīties runāt, bet būtu apveltīti ar spējām izpildīt – bieži diezgan sarežģītus – darbus; un daži no tiem strādājoši ‘domātu’, citi darbu veiktu tīri mehāniski. Par domājošiem mēs maksātu vairāk nekā par tīri mehāniski izveicīgajiem.” (Zettel, 108 – Wittgenstein, 1992a, 292–293.) “Maksātu vairāk” šeit ir asprātīgi atrasts ārēji novērojams kritērijs, lai attaisnotu šādā modelī nošķirumu starp domājošu un mehānisku būtni; līdzīgam (novērojamam) kritērijam cilvēku dzīves formās jāatbilst nošķirumam starp arhitektūras nozīmes saprašanu un tikai funkcionālu tās lietošanu.

² Un tālāk noteiktos – arhitektūras saprašanas modelim paradigmātiskos – gadījumos var runāt par atšķirīgām sākotnējām teorijām, kas var tikt saistītas ar arhitektūras izteiksmi un tās kontekstu, kuru “konfliktam” jāatrisinās pārejošo teoriju sakrišanās.

³ Ne katru ķieģelīti redzam kā arhitektūru, bet noteikta veida ķieģeļu sienu, konkrētā materiāla izvēli redzam kā arhitektūru (sk. 3.3. paragrāfā citēto piemēru darba *Mācoties no Lasvegasas* – Venturi et al., 1997, 100–101); pirmo mēģinājumu konceptualizēt materiālu, kā arhitektūras nozīmes sastāvdaļu sk. rakstā *Māja: arhitektūras valoda* – Taurens, 1998.

Arhitektūras situācija

Pieņemot arhitektūras situācijas jēdzienu, jāaplūko tā attiecība pret situāciju semantikas modeli. Situāciju semantikā vieni no svarīgākajiem konceptuālajiem jauninājumiem ir situācijas un informācijas jēdzieni. Pieņemot Deividsona modeļa sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzienus, varētu teikt, ka arhitektūras interpretiem var būt dažādas attieksmes jeb dažādas sākotnējās teorijas. Arī pati ēka var paredzēt dažādas tās uztveres iespējas (ka tā tiek skatīta, piemēram, kā vēsturisks piemineklis, kā veikals, kas tikai nejaušības pēc atrodas vēsturiskā ēkā utt.) – tātad var teikt, ka atšķirīga šajos gadījumos būs arī informācija, ko iegūs interprets. Neskaidrs šajā gadījumā vienīgi būtu, kas tieši ir tā informācija, kura tiek iegūta dažādos skatījumos uz kādu noteiktu arhitektūras objektu, ja “visa” informācija – piemēram, visa informācija par Freiburgas katedrāles torņa vizuālo izskatu – nav uzskatāma par ekvivalentu arhitektūras izteiksmes nozīmei, ko saprotam, skatoties uz izteiksmi.

Rodas arī cits jautājums, kāda ir šādas arhitektūras uztveres situācijas attiecība pret klasisko estētikas principu par neieinteresētu vērojumu. Vienā interpretācijā varētu pieņemt, ka arhitektūras saprašana ir estētiska kategorija, bet tas tad šķiet izslēgs ikdienas, fona, patvaļīgo u. c. apbūvi, kas šeit izvirzītajā pieejā arī uzskatāma par arhitektūru, no arhitektūras semantikas lauka. (Tā ir arī vispārīga problēma – pieņemot nearhitektūras elementu lomu semantikā, katrā konkrētā gadījumā nepieciešama izšķiršanās, kuri elementi ir būtiski, kuri ignorējami.) Viens no arhitektūras semantiskās interpretācijas ceļiem, kā jau minēts, būtu – ignorēt arhitektūras raksturojumus, kas nosaka, ka tā galvenokārt ir izcila arhitektūra, arhitektūra kā māksla, atstājot izciliem arhitektūras objektiem tikai paradigmas vai spilgta malapropisma lomu arhitektūras valodas semantikā.¹ Arhitektūras vērojumu var salīdzināt ar neieinteresētu vērojumu, pieņemot, ka tā nav tikai estētikas kategorija, tikai arhitektūras gadījumā tas neizslēgs noteikta veida “interesi”, kas saistīta ar arhitektūras funkcionālo izmantošanu. Lai arī funkcijas nav arhitektūras

---

¹ Jā piebilst, ka arī pašā mākslas izpratnē notiek pārvirzīšanās no tās kā estētiska fenomena izpratnes uz tās semantisku koncepciju – laikmetīgā māksla ir tas, ko saprotam, tīri estētiskā kvalitātes tai nav svarīgas, tāpat kā klasiskie estētikas jēdzieni. Šīs tendences sākumu var atrast arī Vitgenšteina lekcijās par estētiku, kad tiek apšaubīts, piemēram, termina “skaists” svarīgums estētikā (sk. Wittgenstein, 1966); par šādu mākslas izpratni sk. arī Taurens 2004c.

izteiksmju denotāti, tomēr noteiktas funkcijas saistītas ar noteikta veida arhitektūras izteiksmēm, kas izpaužas arhitektūras nozīmes sistemātiskumā.

Ja pieņemam, ka semantika savā attīstībā virzās uz to, ka jēgas jēdziens tiek aizvietots ar informācijas jēdzienu¹, tad arhitektūras semantikā arhitektūras nozīme arī jāsaista ar informāciju. Otra pieeja būtu – neatzīt, ka lingvistiskās nozīmes traktējumā un arī arhitektūras interpretācijā informācijas jēdzienam ir būtiska loma. Uzskatot to par atklātu jautājumu verbālās valodas modeļu veidošanā, var vēlreiz pievērsties informācijai arhitektūrā. Sākotnējās teorijas noteiks, kāda informācija ir relevanta katrā konkrētajā gadījumā (ko redzam arhitektūrā, kas ir tās izteiksmes) – tādējādi tā nav no arhitektūras interpreta neatkarīga informācija kā Freiburgas katedrāles torņa fotogrāfiskā trīsdimensiju fiksācija. Arī materiālam var būt noteikta loma arhitektūras nozīmē, piemēram, pastāv vizuāla atšķirība starp ķieģeļiem, kas pagatavoti ar mūsdienu tehnoloģiju, vai ķieģeļiem, kas gatavoti, ar rokām metot mālu koka veidņos. Tā nav tikai vizuāla informācija, bet viena vai otra materiāla pielietojums var būt par pamatu estētiskai patikai vai nepatikai, un to atšķirība nav izmērāma informācijas vienībās. Līdzīgi ir arī arhitektūras nozīmes gadījumā – izteiksmes semantiskā loma nav izmērāma informācijas vienībās, savukārt tas, par ko “runā” arhitektūra, nav neatkarīgi novērojama pasaule, kuru raksturo noteikta informācija, kuru var sniegt lingvistiskās izteiksmes.²

Ja nozīme nav kāda ontoloģiska vienība, tad tomēr kritēriji nozīmes saprašanai ir ārēji novērojami un intersubjektīvi. Varētu izdalīt noteiktus situāciju tipus (tādi varētu būt vairāki, un nav jābūt tikai “neieinteresētam skatītājam” kā vienīgajam šādam tipam), kad mūs interesē arhitektūra, kad mēs uz to skatāmies un to saprotam. Tas nozīmētu, ka dažādiem skatītājiem jeb interpretiem var būt dažādas sākotnējās teorijas un saprašana notiek sakrītot interpreta pārejošajai teorijai ar vienu no iespējam, kā ēkas saprašanu paredz pati tās arhitektūra noteiktā kontekstā. Uzrādīt iezīmes šādu teoriju karkasam būtu arhitektūras semantikas uzdevums, to izmantošana konkrētā arhitektūras analīzē, tās izteiksmju nozīmju izskaidrojumā būtu empīrisks uzdevums. Tas iziet ārpus šī darba uzdevumiem, tomēr konkrēts piemērs varētu paskaidrot iepriekš teikto.

---

¹ Jau Frēges piezīmes par jēgu ļauj to saprast kā kognitīvu jēdzienu.

² Tā, protams, ir viena no šī pētījuma pamatā esošām intuīcijām, kuru tiek mēģināts pamatot, nevis pētījuma analīzes rezultāts.

Arhitektūras malapropisma modeļa piemērs

Kā piemērs izvēlēta arhitektūras saprašanas iespējama situācija, kas zināmā mērā apvienotu šī darba iepriekšējās refleksijās par arhitektūru ietvertos pieņēmumus un piemērus, proti, ka arhitektūra ir aktuāli redzamā un uztveramā arhitektūra, ka paradigmatisks modelis ir arhitektūra pilsētā, turklāt vēsturiskā pilsētā, un piemērā tiek aplūkota arhitektūra, kas ir jauna konkrētas vietas kontekstā. Vispārīgi formulējot, tiek dota vēsturiska pilsētas apbūve, kurai raksturīgs noteikts ielu plānojums, apbūves augstums, ēku tipi, to stilistiskai piederībai atbilstošs fasāžu risinājums un attiecība pret kādu pilsēt būvniecisku dominanti, ko paredz vēsturiskā rajona plānojums, un arī kāds jauns arhitektūras objekts, kas aizvieto vienu vai vairākas bijušās ēkas šajā apbūvē. Šim aprakstam atbilst viena no Rīgas centra jaunbūvēm – arhitekta Andra Kronberga projektētā biroju un veikalu ēka, tā sauktais Ģertrūdes centrs, uz Baznīcas ielas un laukuma, kura centrā atrodas vecā Ģertrūdes baznīca, stūra.¹ Pieņemsim, ka mēs tuvojamies jaunajai ēkai, ejot virzienā uz Ģertrūdes baznīcu no Esplanādes, pa Baznīcas ielas kreiso pusi. Varētu tikt izveidota shēma, kā runāt par šo arhitektūras objektu, analizējot dažus tā arhitektūras nozīmes aspektus “jā” un “nē” (vai “+” un “-”) terminos, papildus sniedzot izvērstāku raksturojumu.

Sākot piemēra analīzi ar vispārīgāko aspektu, var teikt, ka jaunās sešstāvu ēkas augstumu varētu raksturot gan ar plusa, gan mīnusa zīmi, jo par atskaites punktu var pieņemt gan kādreizējo koka vienstāvu un divstāvu apbūvi, kāda atradusies arī jaunā Ģertrūdes centra vietā, gan vēlāk to daļēji aizstājušo mūra – pārsvarā piecstāvu – apbūvi.² Tomēr šajā gadījumā īpaši svarīga ir koka apbūve, jo konkrētajai pilsētas vietai ir raksturīgi, ka vēsturiski baznīca kādreiz pacēlusies virs divstāvu apbūves un

---

¹ Projekta autori – birojs *Arhis*, arhitekti Andris Kronbergs, Vilnis Šlars, Eduards Beerkaerts, Brigita Bula, projekts tapis 1999.–2000. gadā, realizācija 2002.–2003. gadā (sk. Lejnietis, 2003, 8). Pirmās pārdomas par šo arhitektūras situāciju, kas radušās vēl jaunā objekta celtniecības laikā – sk. Taurens, 1999a; par jaunās arhitektūras celtniecību vēsturiskā pilsētvidē – sk. Taurens, 1997.

² Rīgas vēsturiskajam centram raksturīgi, ka tā izveidi pārrāva pirmā pasaules kara sākšanās, kas pārtrauca kādreizējās viena līdz divu stāvu koka apbūves nomaīņu ar piecstāvu mūra namiem; šāds zemas koka un augstākas mūra ēku apbūves salikums nav atrodams citās līdzīga rakstura Eiropas pilsētās.

bijusi labi redzama, piecstāvu apbūvē tā kompozicionāli neiederas (“tai ir pārāk šauri”; tornis nav pamanāms ielas perspektīvā, ja tas ir novirzīts no tās ass centra, kā tas ir attiecībā pret Baznīcas ielu). Laukuma pretējā pusē vēl var redzēt šo divstāvu koka apbūvi, taču analizējot jauno ēku no Baznīcas ielas skatu punktiem, svarīgi, ka arī ielas posmā pirms jaunās sešstāvu ēkas ir divstāvu koka apbūve, aiz kuras esošā Ģertrūdes centra siena lielā mērā aizsedz baznīcas torni – pāri divstāvu ēkām redzama ielas līnijai perpendikulāra gaišā jaunbūves plakne ar lieliem logiem (tā ir kā savveida ugunsūris, tikai ar logiem), kas tuvojoties laukumam arvien vairāk vizuāli “nogriež” baznīcas torņa smaili un samazina tā redzamos izmērus.

Ēkas siluets nav arhitektoniski akcentēts, uzsverot tās novietojumu kvartāla stūrī, jo šajā gadījumā laukumā dominē baznīcas tornis, un to var atzīmēt kā arhitektūras risinājumu, ko iesaka apkārtējais pilsētas konteksts. Pilsētas apbūves elements Rīgas centrā ir atsevišķa ēka (gruntsgabalu lielumi bijuši apmēram vienāda platuma), nevis viss kvartāls.¹ Tas šeit daļēji ir ievērots – ēka manāmi nodalās no blakusesošās apbūves un atrodas uz līdzīga lieluma novietnes kā tai līdzās esošā vēsturiskā piecstāvu mūra ēka, lai arī šajā vietā kādreiz esošā koka māja aizņēma krietni vien mazāku platību.

Fasādes strukturējums (vizuālā loģiskā daudzveidība) risināts kā vienlaidus stiklota virsma. Tas ir pretējs reljefajām eklektisma un jūgendstila ēkām, kas raksturīgas šī rajona mūra apbūvei, bet tā kā stiklā atspīd apkārtējās ēkas, dotais fasādes risinājums, kuram izmantoti vēsturiskās divstāvu koka ēkas būvelementi, daļēji kompensē minēto trūkumu.² Orģinālākais jaunajā ēkā ir tas, ka aiz stikla veidots vēsturiskā ēkas atdarinājums (savukārt šeit atspīdumi traucē to saskatīt). To var uzskatīt par vēsturisku arhitektūras citātu – Frēges semantikas pieceja šeit tam būtu

---

¹ Savulaik par to pilsētbūvnieku starpā ir bijusi diskusija, par kuru gan saglabājušies tikai mutiski atstāsti. Arī Jāņa Lejnieka grāmatā *Rīgas, kuras nav*, kurā aplūkoti dažādi viedokļi saistībā ar Rīgas centra projektu konkursu un Rīgas centra rekonstrukcijas detālplānojuma izstrādi, kura galīgais variants tika apstiprināts 1983. gadā, par to nekas nav minēts (sk. Lejnieks, 1998, 211–228).

² Plašākā pasaules kontekstā tas nav nekas jauns – un mūsdienās netiek uzskatīts par veiksmīgāko jaunās un vecās arhitektūras savienojuma veidu. Viens no piemēriem 20. gadsimta sešdesmito gadu arhitektūrā ir itāļu arhitektu Vinčenco, Fausto un Lučiano Pasareli projektētā kombinētā māja Milānā (1965), kur saistība ar apkārtējām vēsturiskajām ēkām izpaužas tajā, ka jaunā apjoma pirmo stāvu biroja telpu tumšajos stiklos “atspoguļojas apkārtējo sienu un torņu kontūras, kas maina savu krāsu un aprisi atkarībā no diennakts laika un apgaismojuma” (sk. Иконников (ред.), 1973, 219–220; šeit arī ēkas attēls).

piemērota, jo var teikt, ka vēsturiskās divstāvu koka ēkas fasādes fragmenta jēga jaunās ēkas kontekstā ir mainījies (un vienā no svarīgākajiem – vispārīgajiem – aspektiem ēka nedarbojas kā apbūves elements, jo tās augstums, šeit ir tikai citēta fragmenta izmērs, kas nav vairs apbūves augstums, kurš ļāva no noteiktiem skatu punktiem saredzēt augsto baznīcas torni pāri kādreizējo koka priekšpilsētu apbūvei).

Runājot par vēsturiskās apbūves funkcijām, jāsaka, ka ēkas šajā rajonā pārsvarā bija dzīvojamās mājas,¹ tādējādi jaunajā Ģertrūdes centrā tās ir mainītas, bet viskrasākā no šīm izmaiņa ir daudzstāvu autostāvvietas ierīkošana. Tā nosaka pilnīgi citu fasādes vizuālo struktūru, kas jāslēpj aiz stikla sienas. (Stiklota siena Ģertrūdes centrā ir viens ēkas elements, kas dažādā veidā risina problēmas, ar ko jāskaras jaunajai ēkai – slēpj nepiemērotu funkciju un tai atbilstošu vizuālo struktūru, ļauj saskatīt vēsturisko citātu, iekļaujot to jaunajā fasādes risinājumā, atspoguļo apkārtējo apbūvi – redzams, ka tā nozīme nav nosakāma pati par sevi, bet gan saistībā ar dažādiem veiksmīgākiem vai neveiksmīgiem ēkas problēmu risinājuma veidiem.)²

Piemēra analīzes rezumējums

Līdzīgi kā Partenona iespējamās arhitektūras nozīmes analīzes gadījumā, arī šajā modelī tiek runāts vispirms jau par semantiskām kategorijām, kuras darbojas arhitektūras uztverē.³ Analīze “jā” un “nē” terminos atbilstoši katrai kategorijai

---

¹ Tās varēja būt dzīvojamās ēkas ar veikaliem pirmajos stāvos (bet kā var spriest pēc blakusesošo ēku pirmā stāva logailām, veikali nav bijuši raksturīgi šī laukuma apbūvei).

² Analīzi varētu turpināt, pārejot pie jaunās ēkas detaļām, piemēram, zemes līmeņa, ieeju u. c. risinājumiem, kas kājāmgājēju pilsētā spēlē vizuāli pamanāmākās arhitektūras daļas lomu, bet pilnīga analīze nav šī piemēra uzdevums.

³ Mūzikas gadījumā šo kategoriju zināšana palīdz noturēt uzmanību, bet tā nav nepieciešama (teorētiski nav pamatojama tās nepieciešamība) mūzikas saprašanai (šeit šī pētījums nostājas atšķiras no Adorno mūzikas socioloģijas). Arhitektūras gadījumā kategoriju zināšana palīdz pievērst arhitektūrai uzmanību, jo arhitektūru – atšķirībā no mūzikas – nedodamies īpaši skatīties; tajos gadījumos, kad tās tā notiek, piemēram, kā ekskursijās, lai aplūkotu kādu izcilu arhitektūras objektu, rodas deformēta uztveres situācija, jo skaņdarbi ir domāti koncertzālei (tā gan vēsturiski neilgā laikā posmā veidojusies prakse, kas rada problēmas noteiktu dzīves formu kontekstā iesaistītas, piemēram rituālas mūzikas saprašanai mūsdienās), bet arhitektūra nav domāta, lai to uztvertu tikai īpašas norises ietvaros (protams, tam atkal ir izņēmumi, īpaši reliģiskā ar rituālu saistītā arhitektūrā; arī arhitektūras žurnālos attēlotie

izskaidro to nenoteikto attieksmi, kāda varētu būt kādam “ideālam” arhitektūras komunikācijas dalībniekam, tas ir, neprofesionālim, nearhitektam, bet reizē ieinteresētam pilsētas kājāmgājējam.

Vai iespējama citādāka šādas ēkas analīze, proti, skatot to tikai kā brīvēstāvošu objektu? Bez konteksta viena pati izteiksme (tā tas ir arī verbālajā valodā) ir bez jēgas. Klasiskajā semantikā konteksts, tā varētu to interpretēt, tiek fiksēts kā neitrāls, centrālā loma ir apgalvojuma teikumam un kontekstam jābūt tādām, kur noteiktu apgalvojumu parādīšanās ir pašsaprotama, kāda tā ir piemēram, pasaules fragmenta apraksta veidošanā. Arhitektūras gadījumā var teikt, ka ēka viena pati nekad nav pašsaprotama, tomēr klasiskās semantikas modelim atbilstošie pieņēmumi, liek runāt par ēkas elementiem tikai ēkas kontekstā, bet šāda analīze, kas arhitektūras kritikas gadījumā tiek bieži izmantota, nevar tikt uzskatīta par adekvātu arhitektūras saprašanas modeli, jo ievērtējot plašāku kontekstu, mainīsies arī atsevišķo ēkas elementu nozīmes.

Aktuālā, nereflektētā attieksme pret jauno arhitektūras objektu tomēr varētu būt kā pret atsevišķu ēku – kā to pateicoties tās atšķirībām no apkārtējās apbūves it kā sākotnēji ieraugām kādā tuvplāna foto uzņēmumā, jo to nosaka arhitektūras uztverē dominējošais verbālās valodas “augustīniskā” attēla ekvivalents, kas liek skatīt katru ēku kā apveltītu ar nemainīgu, no konteksta neatkarīgu nozīmi,¹ bet mazākā mērā tas ir iespējams, tuvojoties, piemēram, Ģertrūdes centram no attāluma, ejot pa ielu un vērojot arī pārējo ielas arhitektūru.² Tātad, otrkārt, ēka var tikt skatīta apkārtējās apbūves kontekstā.

---

arhitektūras objekti domāti īpaši to aplūkošanai, kas tomēr uzskatāms par deformētu arhitektūras saprašanas gadījumu).

¹ Ar šādu attieksmi arī saistās pārsvarā pozitīvais Ģertrūdes centra vērtējums. Lai arī Jānis Lejnīks savā šīs jaunceltnes aprakstā norāda uz pilsētbūvniecisko situāciju (rakstā ir Baznīcas ielas perspektīvas fotogrāfija no 20. gadsimta trīsdesmitajiem gadiem, kurā redzama kādreizējā koka apbūve ielas un laukuma stūrī, kā arī neaizsegtais baznīcas tornis), tomēr secina, ka “respektējot nelāgo situāciju, arhitekts ir spējis iezīmēt apkārtnes vērtības un padarīt tās saprotamākas” (Lejnīks, 2003, 11). Tas ir arī arhitektu attaisnojums, balstoties uz aktuālās projektēšanas situācijas grūtībām, bet jāsaka, ka šajā gadījumā arhitektūras nozīmei nav svarīgi, ka daudzstāvu autostāvvietā ir bijusi uzcelta jau deviņdesmito gadu vidū, kas varētu būt bijis viens no iemesliem atbildīgajām institūcijām pakļauties pasūtītāju spiedienam un atļaut esošās koka apbūves nojaukšanu un aizvietošanu ar daudzstāvu apbūvi.

² Arhitektūras teorijā var atrast dažādus – lai arī konceptuāli ne pārāk skaidrus – mēģinājumus vērsties pret šādu arhitektūras uztveres modeli vai to raksturot pretstatā plašākā kontekstā balstītai arhitektūras

Deividsons savā rakstā, nepievēršas tam, kas nosaka interpretā sākotnējo teoriju, acīmredzot tā ir konkrētā situācija, tai skaitā iepriekšējie sacījumi – ja tādi ir bijuši. Arī arhitektūras gadījumā par šādu interpretā iepriekšējo teoriju var runāt tikai pieņemot pietiekami lielu kontekstu arhitektūras izteiksmei, kuras saprašana tiek analizēta. Varētu jautāt, kādas varētu būt interpretā sākotnējās teorijas dažādiem cilvēkiem, kas vēro piemērā analizēto arhitektūras objektu. (1) Sākotnējā teorija var būt tā, kas liek skatīt ēku kā atsevišķu arhitektūras objektu, kas izmanto kādreiz šajā vietā esošās ēkas fasādi kā savdabīgu, novietotu aiz jaunās fasādes stikla sienas, citātu. (2) Jaunā ēka var tikt skatīta kā piecstāvu centra apbūves sastāvdaļa, kas saistītu ar apkārtējo vidi, ievērojot esošos apbūves augstuma ierobežojumus, realizē kā apkārtējo ēku daļējus atspīdumus stiklotajās virsmās.¹ (3) Ielas apbūvē saglabājušās koka ēkas un to fragmenti jaunajā ēkā var likt to saattiecināt ar šim kādreizējam priekšpilsētu tipam raksturīgo apbūvi vai ar mūsdienu situāciju, kurā sastopams dažāds apbūves augstums un ēku tipi.² Tomēr pilnībā šī ēka var tikt saprasta tikai kā jauna, apkārtējo vidi ignorējoša apbūve, kur vēsturiskās fasādes fragments ir tās oriģinalitāti nosakošs elements. (Daļēja saprašana dotajā gadījumā ir vairāk tāds kā starpstāvoklis, kura nenoteiktībai jāatrisinās saprašanas vai nesaprašanas stāvoklī.) Ēkas nesaprašana ir līdzvērtīga tam, ka to atzītu par pretjēgas izteiksmi. Varētu gan iedomāties, ka skatītāja attieksme (sākotnējā teorija, piemēram, kāda tā ir trešajā gadījumā) varētu mainīties, tuvojoties ēkai un “aizmirstot” plašāko

---

izpratnei, tā, piemēram, Manfredo Tafuri par Džeimsa Stirlinga arhitektūru raksta, ka tās “skandālu” veidojis cilvēks, kurš spiests svārstīties starp “arhitektūru kā tīru objektu un hermētisku vēstījumu pārpilnību”, savukārt Aldo Rosi eliminē šādu skandālu, jo “balstīšanās uz formu izslēdz visus ārējos attaisnojumus” (sk. Tafuri, 2003, 153). Minētie formulējumi gan grūti saprotami, nedomājot par konkrētiem minēto arhitektu projektiem.

¹ Tāda bijusi Rīgas centra veidošanas iecere, kuru pārtrauca Pirmais pasaules karš, salīdzinoši nelielā būvnieciskā aktivitāte Latvijas pirmās brīvvalsts laikā un padomju okupācijas laika tirgus ekonomikas neesamība, kas nespēja celt daudzstāvu namus agrāko koka ēku vietā. Pilnībā šī daudzstāvu mūra apbūves iecere realizējusies tikai atsevišķos Rīgas centra ielu posmos.

² Sk., piemēram, Kristīnes Veinbergas un Anda Ciņa Rīgas centra apbūves raksturojumu: “Augstajiem īres namiem mijoties ar vienkārtu un divstāvu koka būvēm, veidojas Rīgas pilsētvidei īpaša, robainā ielas perspektīva. Koka nami iezīmē Rīgas priekšpilsētu arhitektūru astoņdesmit gadu garumā, parāda apbūves attīstību un veido pilsētas centra vēsturisko substanci, kuras lielākā vērtība ir tās autentiskums novietnē, apjomā un detaļās. Šīs ēkas ir Rīgas pilsētbūvnieciskās telpas īpatnējais pamats. Nav iedomājama to aizstāšana ar kopijām atdarinājumiem vai daudzstāvu jaunbūvēm..” (Veinberga, Cinis, 2003, 36.)

kontekstu. Cita iespēja būtu to atzīt par arhitektūras izteiksmi, kurai ir nozīme, bet kura ir aplama.

4. 5. Secinājumi

Arhitektūras semantikā, kā to mēģināts aprakstīt šajā pētījumā, iezīmējas divi modeļi – klasiskās semantikas pieņēmumos balstīts modelis un otrs, kurā svarīgs kļūst arhitektūras objekta konteksts, ko nosaka interpreta sākotnējā teorija. Taču – to parādīja arī iepriekšējā paragrāfa piemērs – ir iespējamās dažādas sākotnējās teorijas un līdz ar to dažādas interpreta attieksmes pret arhitektūras objektu (arī klasiskajai semantikai atbilstoša attieksme). Līdz ar to varētu jautāt, vai iespējams “pārslēgties” no vienas attieksmes uz otru, ko šķietami pieļauj arī pats sākotnējās un pārejošās teorijas nošķīrums, un iegūt (saprast) atšķirīgu arhitektūras nozīmi. Viena no arhitektūras atšķirībām no verbālās valodas ir tā, ka arhitektūras saprašana jau pašā sākumā prasa noteiktu attieksmi, lai arhitektūru nevis vienkārši lietotu atbilstoši tajā ietvertajām funkcijām, bet arī saprastu tās nozīmes. Tādējādi sarežģītākos gadījumos varētu būt iespējama apzināta attieksmes un sākotnējās teorijas izvēle. No otras puses, arī arhitektūrā ir savaveida naivā semantika, kas veidojusies atkarībā no interpreta dzīvesveida un arhitektūras pieredzes. Apzināta attieksme, precīzāk, semantiska refleksija, tikai varētu noskaidrot nenoteiktību un tās radīto neērtības sajūtu, skatoties uz kādu ēku, kura iesaka dažādas interpretācijas iespējas.

Lai paskaidrotu teikto, nepieciešams vēlreiz īsumā aplūkot šajā nodaļā analizētos arhitektūras semantikas jēdzienus to attiecībā pret sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzieniem. Pragmatikas aspekti, kas iezīmēja pavērsienu verbālās valodas teorijās, arhitektūras teorijā izpaužas kā konteksta jēdziena arvien pieaugošā loma. Vītgenšteinam uzmanības pievēršana lingvistisko izteiksmju lietojuma regularitātēm bija saistīta ar interesi par tām atbilstošajām dažādajām dzīves formām. Arhitektūrā iesaistītās dzīves formas ir daudzveidīgākas un sarežģītākas. Līdz ar to valodas holisma hipotēze nav tiešā veidā piemērojama arhitektūrai, jo šajā gadījumā daudz grūtāk, nekā, piemēram, aplūkojot kādu zinātnes apgalvojumu, noteikt relevanto valodas apgabalu, kas jāpārvalda, lai saprastu atsevišķu arhitektūras izteiksmi. Arī saprašanas kritēriji arhitektūrā nav tik vienkārši kā teikuma vai muzikālas izteiksmes

gadījumā, tomēr principā tie ir līdzīgi – kritērijs ir tas, kā runājam un darbojamies (dzīvojam, lietojam) arhitektūrā.

Piemērotākais interpretācijas modelis arhitektūrai ir Deividsona ieviestais sākotnējās un pārejošās teorijas jēdziens. Par arhitektūru, līdzīgi kā Deividsons par verbālo valodu, var teikt, ka nepastāv arhitektūras valoda, kā centušies domāt daži arhitektūras teorētiķi, proti, nepastāv tāda valoda, uz kuru attiektos arhitektūras nozīmju sistemātiskuma, kopības un to iepriekšējās zināšanas prasības. Vitgenšteina *Filosofiskajos pētījumos* izmantoto piemēru ar celtniekiem varētu pārveidot par tādu, kur viņi veidotu noteiktu arhitektūru no vienkāršas formas būvakmeņiem un to kā tādu saprastu. Jāsaka, ka tikai šādā “ideālā” modeļa pasaulē uz arhitektūras nozīmēm attiektos minētās sistemātiskuma, kopības un iepriekšējās zināšanas prasības, jo tās pamatotos celtnieku kopīgās dzīves formās, ko noteiktu modeļa pieņēmumi.¹ Aktuālo dzīves formu sarežģītība, salīdzinot ar modeļa ierobežoto pasauli, rada dažādu sākotnējo teoriju iespējamību. Bet kāda tad ir sākotnējo teoriju struktūra? (Pārejošā teorija ir atvasināts jēdziens, kas norāda uz izmaiņām sākotnējā teorijā, kas noved pie saprašanas.)

Sākotnējās arhitektūras teorijas, balstoties uz šajā pētījumā aplūkotajiem piemēriem, var raksturot sekojoši: pirmkārt, sākotnējā teorija nosaka, kas ir vispārīgie momenti, kuri ir būtiski arhitektūras izteiksmes saprašanā. Tas nav tieši saistīts ar arhitektūras uztveres īpatnībām – tā varētu domāt, tikai iztēlojoties kādu ideālu modeli, kurā ēkai tuvojamies no liela attāluma, izdalām to apkārtējā kontekstā, tad ievērojam tās atsevišķas daļas, tad sīkākas detaļas utt. –, bet to, ka arhitektūrai būtiskais konteksts ir plašāks par tikai telpisko kontekstu, un vispirms jau tas ir konteksts, kas noteiks kādas ēkas kā arhitektūras izteiksmes statusu. Dažādi konteksta ievērtēšanas vai izvēles veidi noteiks atšķirīgu dotā arhitektūras objekta saprašanu.²

---

¹ Varētu arī jautāt, kas šajā modelī būs izcila arhitektūra. Tā kā mūsu estētiskie priekšstati uz šo modeli nav attiecināmi (vai maza bērns no klucīšiem sakrautus veidojumus var vērtēt no estētikas viedokļa?), tad modelis jāpapildina ar dzīves formu, kurā noteikta veida būvķermeņu krāvumi tiek atzīti par izciliem (bet šāda dzīves forma, protams, var arī nebūt, tā nav nepieciešams modeļa elements).

² Vienkāršs piemērs būtu Vecrīgas baznīcas, kuru nozīme pilnībā saprotama, tikai ievērtējot to lomu pilsētas siluetā. Kādreiz, protams, pilsētā nebija iespējams nonākt, neredzot šo siluetu (ja neiedomājamies kādu samocītu piemēru ar gūstekni, kuru ved uz pilsētu aizsietām acīm u. tml.), mūsdienās to daļēji “kompensē” pilsētas silueta tīrāzēšana, piemēram, tūrisma informācijas materiālos.

Otrkārt, atsevišķa ēka vai sarežģīts arhitektūras objekts ir arhitektūras valodas pamatizteiksme (līdzīgi kā teikums verbālajā valodā). Taču šeit ir arī atšķirība no verbālās valodas, kurā teikumu veidojošo izteiksmju kategorijas var tikt saistītas ar noteiktu izteiksmju tipu lomu teikuma patiesuma vērtības noteikšanā, kur savukārt patiesuma vērtības jēdziens darbojas gan lielāku no teikumiem veidotu struktūru analīzē, kā to dara propozicionālā loģika, gan lingvistiskai kompetencei atbilstošajā nozīmes sistemātiskuma prasībā (tādējādi, piemēram, vienkārša teikuma tipam nav pārāk daudz iespējamību, kā tas var tikt veidots). Arhitektūrā ēkas un tās elementu attiecība var sniegt vienu sapratni un arhitektūras nozīmi, bet plašāks konteksts – citu, arī tādu, kas atzīst kādu arhitektūras objektu (izteiksmi) par aplamu vai pretjēgas izteiksmi.

Treškārt, arhitektūra kā māksla, kā izcils arhitektūras objekts, pretstatā tikai ikdienišķai vai tīri funkcionālai apbūvei, ir atkarīga no sākotnējās teorijas noteiktas attieksmes pret doto arhitektūras izteiksmi, kas vispirms jau saistīta ar apkārtējā telpiskā kontekstā ignorēšanu (tas neizslēdz, ka, piemēram, izcila jauna arhitektūra var ļoti labi iekļauties vēsturiskā apbūvē), bet sākotnējā teorija var arī ņemt vērā kontekstu, atvēlot izcilai arhitektūrai paradigmas jeb gramatiskas izteiksmes lomu.

Ceturtkārt, runājot par sākotnējo teoriju, jāuzsver, ka šeit daudz lielākā mērā nekā verbālajā valodā darbojās apzināta izvēle. Te var uzskaitīt vairākus momentus, kas to nosaka, – vispirms jau pati attieksme pret ēkām kā arhitektūru, kurai ir nozīme, nav tikpat “dabiska” kā pret noteiktiem akustiskiem veidojumiem, kurus uztveram kā valodas izteiksmes¹; jānosauc arī iespēja dažādām sākotnējām teorijām – un tās šajā gadījumā nedarbojas kā atšķirīgas filozofiskas valodas koncepcijas – noteiktu arhitektūras izteiksmi, kādu ēku vedināt saprast kā pretjēgas vai jēgpilnu izteiksmi. Arī pati izvēle starp ēkas raksturojumiem (saprāšanu) jēgas un pretjēgas vai patiesas un aplamas izteiksmes terminos prasa noteiktu apzinātu refleksiju.

Piektkārt, arhitektūras saprašanā svarīga loma ir pieredzei, kas veido “naivo” arhitektūras semantiku. Uzskati un pārliecības arhitektūras gadījumā būs atšķirīgāki kā verbālās valodas nozīmei svarīgās pārliecību sistēmas, jo šajā gadījumā tās nebūs

---

¹ Tas ir saistīts arī ar veidu, kā mēs mācāmies arhitektūras valodu, kas nav dabisks veids, kā apgūstam verbālo valodu. Arhitektūras valodas apgūšana gan nav tieši saistīta ar profesionālo arhitektu apmācību (kā to uzskata, piemēram, Mario Gandelsonas, pretstatot arhitektūras mehānismu apgūšanu verbālās gramatikas apgūšanai bērniībā – sk. Gandelsonas, 2003, 119), tomēr tā ir noteikta apmācība, saistīta ar noteiktām dzīves formām; dabiski mēs mācāmies tikai “lietot” ēkas.

tik tieši saistītas ar kopīgo apkārtējo pasauli (tomēr, kā norāda pats radikālā tulkojuma jēdziens un ontoloģiskā nenoteiktība Kvaina valodas teorijā, arī verbālās valodas interpretācijā mēs nevaram atrast absolūti drošu kopīgu pamatu ārējās pasaules ontoloģijā).¹ Kopīgais pamats arhitektūrā vispirms jau varētu būt saistīts ar noteiktām cilvēku dzīves formām un tām atbilstošām funkcijām, bet tās – kā norāda Skrūtona arguments par raksturojuma “funkcionāls” estētisko dabu – nenosaka arhitektūras formu, tādējādi funkcijas nav arī arhitektūras izteiksmes vai ar tām korelēti semantiski lielumi.

Sestkārt, arhitektūras semantikai raksturīgs daļējas saprašanas modelis, kas līdz šim ir bijis zināmā mērā margināls verbālās valodas filozofiskajā semantikā. Ja Frēge uzskatīja jēgu par noteiktu, tādu, kura nevar mainīties – viņš pieļāva tikai iespēju runāt par citu jēgu, kas saistīta ar noteiktu izteiksmi, nevis tās izmaiņu – tad modelī, kur konceptuālais smaguma centrs tiek pārnests no arhitektūras nozīmes jēdziena uz tam atbilstošo interpreta sākotnējo un pārejošo teoriju, parādās iespēja runāt par daļēju saprašanu, īpaši gadījumos, kad pārejošo teoriju līmenī nav iespējams saskaņot arhitektūras “ieteiktās” un skatītāja teorijas. Arhitektūra kā aktuāli esošā arhitektūra ir arvien jauna tās nozīmes saprašanas iespēja, kas gan ir tikai radikāls arhitektūras saprašanas situācijas modelis, nevis nozīmju dažādības neierobežotība vai interpretācijas patvaļība.

Arhitektūra kā universāls medijs

Jāko Hintika valodas kā universāla medija koncepciju, kas pretstatās valodas kā rēķina izpratnei, attiecina uz Frēges, Vitgenšteina un arī Kvaina valodas koncepcijām.² Valodas kā universāla medija koncepcija šķiet vēl lielākā mērā darbojas arhitektūras gadījumā, jo ārpus arhitektūras izteiksmēm nav iespējams uzrādīt nekādu arhitektūras valodas priekšmetisko apgabalu.³ Var gan teikt, ka

---

¹ Šajā gadījumā atkal ar teikt, ka arhitektūra uzskatāmāk par verbālo valodu norāda uz dažām valodas saprašanas iezīmēm.

² Sk. Hintikka, 1981; Hintikka, 1990; Hintikka, Hintikka, 1986, 1–29.

³ Termins “priekšmetiskais apgabals” nāk no nosaukuma un nosaukuma nesēja attiecības, ko tomēr pat Frēges semantikas gadījumā nevar attiecināt uz citām lingvistiskajām izteiksmēm, par kuru referenci (nenobeigtu izteiksmju gadījumā) var domāt tikai kā par atbilstošās lingvistiskās izteiksmes semantisko korelātu.

saistībā ar arhitektūru parādās abas izpratnes – arhitektūra kā universāls medijs un arhitektūra kā rēķins. Arhitektūras kā rēķina koncepcija ir raksturīga arhitektūras projektēšanai, tomēr projektētāja jeb arhitekta intences nenosaka arhitektūras nozīmi. Arhitektūra kā valoda uzskatāma par universālu mediju tajā nozīmē, ka arhitektūrā mēs nevaram aiz redzamās ēku struktūras postulēt nekādu citu “arhitektūras realitāti” vai tās “dziļu gramatiku”, kas būtu aprakstāma neatkarīgi no redzamajām arhitektūras izteiksmēm.

Ja tiek pieņemts Hintikas viedoklis, ka Vītgenšteins pieskaitāms valodas kā universāla medija koncepcijas pārstāvjiem un ka šī koncepcija attiecināma arī uz arhitektūru, tad iespējams izmantot Vītgenšteina interpreta un biogrāfa Reja Manka interpretāciju par gramatikas jēdzienu Vītgenšteinam, lai raksturotu arhitektūras nozīmes uztveres mehānismu un tā iespējamās attaisnojums:

“Iekšējās attiecības”, kuras nodibina gramatika, nevar tālāk tikt pārbaudītas vai attaisnotas; mēs varam tikai sniegt piemērus, kur kārtulas tiek lietotas korekti un kur tās tiek lietotas nekorekti, un teikt: “Skaties – vai tad tu neredzi kārtulu?” Piemēram attiecība starp muzikālo partitūru un izpildījumu nevar tikt izprasta kauzāli (tā it kā mēs atklātu, mistiski, ka noteikta partitūra liek mums spēlēt noteiktā veidā), nedz var izsmeloši tikt aprakstītas kārtulas, kas saista tos abus – jo pie noteiktas interpretācijas *jebkura* spēlēšana var tikt padarīta par saskanīgu ar partitūru. Eventuāli, mums tikai “*jāredz* kārtula attiecībās starp spēlēšanu un partitūru”. Ja mēs to nevaram saredzēt, nekāds izskaidrojumu daudzums nepadarīs to saprotamu; ja mēs varam, tad šeit ir tā vieta, kurā izskaidrojumi ir lieki – mums nav vajadzīgs nekāda veida “fundamentāls” izskaidrojums.¹

Tātad varētu teikt, ka esošajās celtnēs jāredz arhitektūras valodas kārtulas. Iespējamie (korektie) arhitektūras apraksti tikai padara uzskatāmāku arhitektūras gramatiskās kārtulas un ir zināmā mērā lieki, jo tiem vai nu piekrīt vai nepiekrīt, neatkarīgi no izskaidrojumu skaita. Tie it kā darbojas vienā līmenī ar pašu arhitektūru, nevis kā tās metavaloda; to pašu, ko ar tiem, varētu paveikt, atkārtoti uzceļot kādu ēku un gaidot, ka tā tiks pareizi saprasta.² Tomēr, līdzīgi kā verbālajā valodā, kur pretjēgas izteiksmju valdzinājums ir pārāk liels, lai no tām jebkad pilnībā atbrīvotos, tā arī

¹ Monk, 1990 301–302.

² Protams, šajā piemērā tiek ignorēti konteksta momenti – varētu teikt: nojaucot un uzceļot no jauna to pašu ēku tajā pašā vietā.

arhitektūrā – kur šim “valdzinājumam” papildus vēl ir pamats katras ēkas būvniecībā izmantotajos resursos – var negaidīt pilnīgu arhitektūras valodas gramatikas kārtulu pārkāpumu nosodījumu. Taču kārtulas nav absolūtas, šo kārtulu jēdzienu var saistīt ar sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzieniem, kas nozīmē, ka kārtulas ir arhitektūras valodas interpretācijas mehānisms, kas saprašanas procesā var mainīties un dažkārt tā izmaiņas ir nepieciešamas arhitektūras saprašanai.

Nobeigums

Lingvistiskās nozīmes teoriju attīstības virzieni

Pētījuma pirmajā daļā tika parādīta vispārīga tendence lingvistiskās nozīmes teoriju veidošanā. Tā ir noteikta valodas filozofijas attīstības virziena interpretācija. To varētu saukt par tendenci atteikties izprast nozīmi kā īpašu vienību, kurai tiktu piešķirts ontoloģisks statuss vai kura būtu nemainīgs semantisks lielums, saistīts ar noteiktu lingvistisko izteiksmi neatkarīgi no tās lietojuma situatīvajiem aspektiem. Kritiska attieksme pret nozīmes jēdzienu ir tuva Kvaina uzskatiem, taču izvairīšanos no nozīmes kā objekta vai patstāvīga lingvistisko izteiksmju korelāta traktējuma var sastapt daudzās nozīmes teorijās. Paša Kvaina filozofijā tas izpaužas kā nozīmes jautājuma pārmešana uz sinonīmijas un jēgpilnas izteiksmes noteikšanas problēmu. Pati nozīmju hipostazēšana, kā atzīst Kvains, gan ir tikai “žāvēta siļķe”¹ – to var saprast arī tā, ka Kvaina filozofija saglabā nozīmes jēdzienu, tikai uzsvaru problēmas risinājumā pārvieto uz tulkojuma iespējamību radikālā tulkojuma situācijā, kas tiek modelēta ar stimula nozīmes jēdziena palīdzību. Proti, tiek veidots modelis, kas apraksta šāda tulkojuma nosacījumus, nepieciešamos pieņēmumus, nošķirumus (piemēram, starp novērojuma un pastāvīgajiem teikumiem) un ierobežojumus (tulkojuma nenoteiktība un ontoloģiskā relativitāte).

Vēlīnā Vitgenšteina filozofijā nozīmes analīzes metodoloģiskie ieteikumi vai maksimas – piemēram, lūkoties, kā izteiksmes tiek lietotas, kā mēs apgūstam dažādus vārdus (bet arī, kā izteiksmes tiek verificētas, kāds ir nosaukuma nesējs) – varētu tikt rezumētas tēzē, ka nozīmi kā teorētisku semantikas jēdzienu aizvieto dažādie tās izskaidrojumi. Ja nozīme ir tas, ko saprotam, tad filozofijai jāparāda šīs saprašanas kritēriji dažādos gadījumos, kurus var palīdzēt konceptualizēt arī tie kritēriji, kas

---

¹ Komentējot savu uzskatu par nozīmes jēdzienu interpretāciju Elstona rakstā, Kvains saka: “Nozīmju hipostazēšana ir žāvēta siļķe. Es vēl arvien uzstāju, ka mēs varētu laimīgi hipostazēt nozīmes, ja vien mēs varētu pieņemt sinonīmiju. [...] .. iepriekšējs neizskaidrotu objektu apgabala, sauktu par nozīmēm, pieņēmums nekādā veidā neizskaidro sinonīmju nedz arī ko citu. Sinonīmija, nevis hipostazēšana, ir šķērslis.” (Quine, 1998, 73.) “Žāvēta siļķe” (*red herring*) – neformāla jeb saturiska loģiskā kļūda, kas savu nosaukumu ieguvusi no žāvētām, stipri smakojošām zivīm, ko izmanto apmācot suņus; dzenot pēdas, tiem jāamācās šīs smakas iespaidā nenovirzīties no medījuma vajāšanas. Loģikā tas nozīmē, ka argumentētājs novirza lasītāja vai klausītāja uzmanību, nomainot sarunas priekšmetu ar pilnīgi citu tematu, un izdarot secinājumu par šo citu tematu.

darbojas, piemēram, muzikālās nozīmes saprašanā. Nozīmes jēdziena saturs tiek pārnestis uz izskaidrojuma modeļiem un uz lingvistiskās izteiksmes saprašanas kritērijiem. Tā kā valoda ir ļoti daudzveidīga, tad grūti iedomāties vienotu nozīmes teoriju (ja nu vienīgi par tādu nesauc šos dažādos gadījumus aprakstošo semantisko kategoriju tīklojumu). Nozīme tādējādi nav jēdziens, kuram būtu ekstensija – kādi ideāli objekti, – tās (nozīmes) nozīme ir tās lietojums noteiktā teorijā, kura konstruē modeļus, tas ir, izveido noteiktas kategorijas jeb teorijas konceptuālo aparātu. (Lietojot Kanta terminoloģiju, varētu teikt, ka terminam “nozīme” ir regulatīvs lietojums.)

No šāda skatu punkta par katru teoriju var jautāt, kas ir tās kategorijas vai jēdzieni, kas nepieciešami komunikācijas procesa, saprašanas, jēgpilnu sacījumu veidošanas interpretācijai jeb modelēšanai valodas filozofijā. Piemēram, Serlam tas ir pieņēmums par valodu kā runas darbību un ar šo pieeju saistītais runas darbību teorijas instrumentārijs. Runājot par nosacījumiem konkrētai runas darbībai, Serla teorijā parādās runātāja intence, vēlāk – noteikti psiholoģiskie jeb mentālie stāvokļi, kuru inencionalitātes struktūras uzlikšana sacījuma struktūrām, veido nozīmi; konkrētie intencionālie stāvokļi jādoma plašāka to tīklojuma kontekstā (tas attiecas uz konkrētu indivīdu) un šo tīklojumu savukārt var saprast, tikai pieņemot neintencionālas un nereprezentējošas cilvēku spējas jeb kapacitātes, ko Serls dēvē par fonu.

Tas ir tikai viens piemērs, kas raksturo dažādo nozīmes teoriju attīstības kopīgo tendenci – paplašināt filozofiskās semantikas konceptuālo instrumentāriju, iekļaujot tajā tādus jēdzienus, kas saistīti ar verbālās komunikācijas kontekstuālajiem un situatīvajiem aspektiem, un tajos relevantajiem spēju un pārliecību “fona” momentiem. Semantika vairs netiek nošķirta no pragmatikas vai, citiem vārdiem sakot, filozofiskajā semantikā svarīgi kļūst pragmatikas aspekti.

Arhitektūras valoda un arhitektūras nozīme – ierobežojumi jēdzienu lietojumam

Arhitektūras valodas un ar to saistītais arhitektūras nozīmes jēdziens ir būtiski šim pētījumam, jo nosaka tā ievirzi – interpretēt arhitektūru ar modeļu palīdzību, kuri izmanto semantikas kategorijas, citiem vārdiem sakot, arhitektūras interpretācija tiek uzskatīta par semantikas nevis arhitektūras estētikas uzdevumu. Neskatoties uz plašo termina “arhitektūras valoda” izmantojumu arhitektūrai veltītajā literatūrā, pastāv arī

stingra kritika tiešai arhitektūras un verbālās valodas analogijai. Taču, kā tas redzams no Rodžera Skrūtona uzskatu analīzes, tā balstās uz valodas izpratni klasiskās semantikas pieņēmumu ietvaros. No otras puses, var teikt, ka pašā valodas filozofijā ir tendence atteikties no valodas jēdziena, kas atbilstu tās lietotāja lingvistiskajai kompetencei, ja šī kompetence ir aprakstāma ar nozīmes sistemātiskuma, kopības un iepriekšējas zināšanas prasībām, kā tās tiek izprastas dažādās nozīmes teorijās. Vitgenšteina filozofijā valodas jēdzienu aizvieto daudzveidīgo valodspēļu jēdziens, Deividsonam – runātāja un klausītāja sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzieni. Tādējādi var teikt, ka metaforisks ir ne tikai termina “arhitektūras valoda”, bet arī “verbālā valoda” lietojums, ja ar to tiek saprasta vienota arhitektūras vai lingvistiskās nozīmes teorija, kas ir sistemātiska, kopīga valodas lietotājiem un iepriekšēja vai neatkarīga no konkrētajām saprašanas situācijām.

Termins “valoda” filozofiskā refleksijā būtu lietojams, lai norādītu uz komunikācijas un saprašanas situāciju modelēšanas iespēju, izmantojot noteiktas semantikas kategorijas līdz ar jēdzieniem, kuri konceptualizētu relevantos konteksta un situācijas aspektus. Un tas savukārt vairs nepieļauj klasiskajai semantikai raksturīgo abstrahēšanos no arhitektūras vai sacījuma situācijā iesaistītajiem komunikācijas dalībniekiem, viņu priekšstatiem, pārliecību sistēmām un dzīves formām. Arhitektūras un verbālās valodas izomorfija tādējādi savu konkretizāciju iegūst atbilstošo teoriju un to attīstībā iesaistīto modeļu izomorfijā. Arhitektūras un verbālās valodas atšķirības liedz šo izomorfiju apgalvot stingrā, matemātiskā nozīmē, tā drīzāk ir izomorfija, kad runājam par noteiktām tendencēm lingvistiskās nozīmes teoriju attīstībā un noteiktu valodas filozofijas modeļu shēmu pielietojuma iespēju arhitektūras interpretācijā, kur katrā konkrētajā gadījumā pastāv ierobežojumi verbālās valodas modeļos iesaistīto jēdzienu lietojumam arhitektūras gadījumā.

Rezumējot pētījuma rezultātus, iespējams norādīt vairākas arhitektūras nozīmes iezīmes, kas tai daļēji ir kopīgas ar lingvistisko nozīmi noteiktos to interpretācijas modeļos. Kopīgais būtu jāsaprot vispirms kā kopīga tendence, kas nosaka noteiktu modeļu prioritāti, otrkārt, kā tajos iesaistīto jēdzienu lietojums (tā būtu arhitektūras un verbālās valodas modeļu izomorfija) un, treškārt, būtu jārunā par šiem jēdzieniem uzliktajiem ierobežojumiem, modelējot arhitektūras saprašanas situācijas. Par “ierobežojumiem” gan tie būtu jāsauc, ja semantisku jēdzienu lietojums primāri tiek saistīts ar verbālo valodu, kā tas neapšaubāmi bijis filozofijā. Ja šis filozofiskais lietojums netiek pieņemts kā primārs, tad varētu runāt vienkārši par

“atšķirību”.¹ Šī pētījuma nobeigumā šīs atšķirības varētu tematizēt, aplūkojot tēzes par arhitektūras un verbālās valodas savstarpējo netulkojamību, par arhitektūras redzamo un uztveramo struktūru kā to, kas ir vienīgais tās semantisko kategoriju korelāts, un par pašu arhitektūras izteiksmes funkcionēšanu, izpildot lomu, kas runātājam ir komunikācijas trīsstūra modelī.

Vispirms jāatzīmē, ka arhitektūra nav vēl viena valoda blakus daudzajām verbālajām valodām, ko analizē dabīgo valodu semantika – tā ir cits izteiksmes veids. To var rezumēt šķietami triviālā apgalvojumā, ka arhitektūras izteiksmes nav tulkojamas verbālajā valodā (tāpat kā lingvistiskās izteiksmes nav tulkojamas arhitektūras valodā). Tomēr šīs tēzes izpratne ir būtiska, lai korekti varētu lietot terminus “arhitektūras valoda” un “arhitektūras nozīme”. Vitgenšteina *Traktātā* sastopams ieteikums iztēloties propozīciju kā veidotu no telpiskiem priekšmetiem, piemēram, galdiem, grāmatām, krēsliem utt. – tāpēc varētu jautāt, vai nevarētu iedomāties, ka atsevišķās ēkas vai noteiktas to daļas līdzīga veidā ir modelis teikumam. Tad, pastāvot noteiktām kārtulām, tās tāpat kā Vitgenšteina piemērā minētie priekšmeti būtu kāda teikuma tulkojums. Kārtulas jēdzienu *Traktātā* viņš paskaidro ar citu piemēru, aprakstot kā partitūru, skaņdarbu un noteiktus iegravējumus plates virsmā saista “tulkojuma” (Vitgenšteins gan nelieto šo terminu) kārtulas, tādējādi no partitūras varam iegūt skaņdarbu un no tā plati, un arī otrādi. Bet kārtulas jēdziena pavisam savādāks izvērsums atrodams Vitgenšteina vēlākajā filozofijā. Arī muzikālās tēmas saprašana, salīdzinot to ar teikuma saprašanu, tiek traktēta pavisam citādāk – saistībā ar noteiktiem kritērijiem, kuri sakņojas mūsu dzīves formās, muzikālajā praksē. Līdzīgi var teikt, ka arhitektūras izteiksmes saprašana iesaistās mūsu pārliecību sistēmas, fona kapacitātes, dzīves formas. Tas padara arhitektūras un lingvistisko nozīmi savstarpēji netulkojamu, jo pat vienkāršākajā modelī, kur lingvistiskajām izteiksmēm atbilst konkrēti būvelementi, to saistību nosaka šī modeļa pieņēmumos ietvertās dzīves formas. Varētu iebilst, ka abstrahējoties no šīs aktuālās sarežģītības, pieņemot, ka ir fiksētas noteiktas tulkojuma kārtulas, arī arhitektūra var būt verbālās valodas tulkojums kādā ideālā situācijā (pasaulē jeb modelī), līdzīgi kā *Filosofisko pētījumu* sākumā minētie celtnieki ir ideāls modelis, kurā darbojas augstīniskā valodas aina. Tomēr šajā modelī tas darbojas tikai

¹ Arhitektūras un verbālās valodas semantikas paritāte dotu iespēju, analizējot arhitektūru, izdarīt secinājumus, kas derētu arī lingvistisko izteiksmju saprašanas modelēšanā.

pateicoties šo celtnieku dzīves formu vienkāršībai,¹ un, pat pieņemot šo modeli, tulkojums būs būvelementu krāvums, nevis arhitektūra.

Var jau teikt, ka fiksējot kontekstu pietiekami šauri, var runāt par arhitektūru, aprakstīt, piemēram, Partenona ordera sistēmu, kuras elementi veido noslēgtu vārdnīcu ar noteiktām to savienošanas kārtulām, un tas būs noteikts arhitektūras tulkojums verbālā valodā. Mēs varam tam piekrist vai atteikties no tā, un tas būs intersubjektīvi novērojams kritērijs tulkojumam (tātad – nozīmei) kā Kvaina radikālā tulkojuma modelī.² Taču tas ir šaurs un specifisks gadījums, tas nav arī pamatveids, ka mēs saprotam arhitektūru.³ Varētu teikt, ka tas parāda klasiskā semantikas modeļa lietojuma iespēju arhitektūras semantikā, bet pat šajā gadījumā, pieņemot, ka Partenona arhitektūra nav nekas vairāk kā ordera arhitektūras sistēmas konkrēts variants, tā šķiet intuitīvi nepieņemama arhitektūras interpretācija. Arguments varētu būt tāds, ka šāds vienkāršots modelis ignorē arhitektūras nozīmei būtisko arhitektūras uztveres un saprašanas saistību, proti, to, ka arhitektūras saprašana ir saistīta ar uztverē dotajām vizuālajām un kontekstuālajām kvalitātēm, ko pilnībā nav iespējams aprakstīt.

Ja nepastāv tulkojuma iespēja starp arhitektūru un verbālo valodu, teorijā rodas it kā “neērta” situācija. Līdzīgi kā Frēges semantikā nav iespējams atrast uzskatāmu priekšstatu par predikātam atbilstošu jēdzienu kā objektīvu apkārtējās pasaules “sastāvdaļu”, tā arī šajā gadījumā nav iespējams uzrādīt “arhitektūras realitāti”, par ko runā arhitektūras valoda un ko varētu aprakstīt verbāli kā ikdienas vai profesionālā valodā varam aprakstīt arhitektūras objektus. Līdz ar to arhitektūras gadījumā vienīgais pieturas punkts arī ir valodas izteiksmes (dotajā gadījumā – arhitektūras valodas) un teorijā var postulēt ar tām korelētus lielumus, bet tie nav aprakstāmi neatkarīgi no pašām izteiksmēm.

Arhitektūras realitātes jēdziens kļūst svarīgs, ja vēlamies lietot patiesuma jēdzienu, kad noteiktā attieksmē var teikt, ka esošās (nosacīti – vēsturiskās) ēkas vai

---

¹ *Filosofisko pētījumu* pirmās daļas 2. paragrāfā Vitgenšteins raksta: “Iedomāsimies valodu, kurai der Augustīna sniegtais apraksts..” (Vitgenšteins, 1997, 12), bet piemērs ir domāts kā šīs augstākās valodas ainas atspēkojums.

² Protams, Kvains modelē daudz sarežģītāku teorētisko pieņēmumu kontekstu, kas nepieciešams tulkojumam – tur ir analītiskās hipotēzes u. c. modeļa konceptuālā instrumentārija elementi.

³ Ironiski varētu teikt, ka Partenons šajā gadījumā atbilst “Gavagai” Kvaina radikālā tulkojuma modelī, un mūsu apraksts – vārdam “trusis”.

citas arhitektūras izteiksmes nosaka arhitektūras realitāti, ko var saprast kā objektīvus (šajā attieksmē) ierobežojumus nosacīti jaunai arhitektūrai, kura tādējādi var tikt saukta par patiesu vai aplamu. Var arī teikt, ka “arhitektūras realitāte” ir jebkurā arhitektūras saprašanas situācijā, taču pats termins ir maldinošs un vedina pieņemt noteikta veida reālismu un ontoloģijas sarežģīšanu. Citā pieejā saprašana ir saistīta ar interpreta sākotnējo un pārejošo teoriju, ar kurām ir korelēts termina “arhitektūras nozīme” lietojums. Tādējādi nozīme nav jāuzskata kā kāda jēgas nogabala apzīmējums, bet tikai kā ar cilvēku priekšstatu, pārliecību sistēmu un dzīves formu regularitāti saistīts jēdziens.

Teiktais ir saistīts ar šī pētījuma pieņēmumu: arhitektūras nozīmei ir svarīgas tas, ko redzam. Varētu jautāt, kā tas savienojams ar filozofijas tendenci runāt par valodas “slēpto” struktūru, kuru klasiskajā semantikā mēģina eksplīcēt pārskatāms loģiskais simbolisms. Bet no plašākas perspektīvas, šis loģiskā simbolisma kārtulas pārsedz tikai nelielu daļu ikdienas valodas konvenciju – jebkurš semantikas modelis, kopā ar tā kategorijām, ir šāda slēptās struktūras eksplikācija (un interpretācija), kas ir nepieciešama, lai atrisinātu dažādus pārpratumus un nesaprašanas gadījumus, bet struktūras eksplikācija nav nedz valodas, nedz arhitektūras saprašana.

Varētu arī jautāt, ko šeit nozīmē termins “pārskatāms”? *Traktātā* Vitgenšteins domāja, ka pareizā filozofijas metode ir “neteikt neko, kā vien to, ko var pateikt” (tas ir, dabaszinātņu propozīcijas) – tām jābūt pārskatāmām to formā, bet tai nav iespējama kāda tālāka argumentācija. Varētu jautāt viņa vēlākās filozofijas perspektīvā – kā likt saprast nozīmi, ieraudzīt arhitektūras izteiksmju nozīmi tam, kas to neredz un nesaprot. Tas varētu būt “nozīmju aklais” (modelēts pēc līdzības ar krāsu aklu cilvēku vai cilvēku bez muzikālas dzirdes) vai – kā varētu modificēt šo terminu – “arhitektūras nozīmju aklais”. Semantisku kategoriju zināšana, ko piedāvā arhitektūras teorijas modelis, neliks viņam – ne loģiskas, ne kauzālas nepieciešamības nozīmē – saprast arhitektūru. Mēs varētu, sekojot Vitgenšteina ieteikumam par teikumu atkārtošānu, uzcelt un nojaukt, atkal uzcelt un nojaukt kādu ēku noteiktā vietā, jo lai saprastu arhitektūru, mums tā jāredz, līdzīgi kā “jāzina” valodas izteiksmes iespējamie lietojumi valodspēlē, lai saprastu to. Valodspēle kā nozīmes izskaidrojums ir arī valodas izteiksmes mācīšanās – varētu jautāt, kā šāda mācīšanās ietverta arhitektūras nozīmes zināšanā? Taču tā nebūs arhitektūras teorijas vai arhitektūras vēstures materiāla zināšana, bet gan tas, kā mēs dzīvojam arhitektūrā, kā runājam par to un reaģējam uz to, un tajā, protams, savukārt var būt iesaistīta arī

arhitektūras teorija. Arhitektūras saprašanas modelī ievēdot interpreta lomu, tiek ievests arī teorijas jēdziens, kur interpreta teorija ir tā, kas nosaka, kas tiek saskatīts arhitektūrā.

Arhitektūras tulkojuma neiespējamība verbālajā valodā norāda arī uz vēl vienu būtisku arhitektūras un verbālās valodas atšķirību: arhitektūra nav izteiksme, ko kāds – piemēram, arhitekti, pasūtītāji, konstruktori, celtnieki, iedzīvotāji u. c. ēkas tapšanā iesaistīti cilvēki un institūcijas – mums pasaka. Jāatzīmē, ka valodas interpretācijās ir bijusi uzsvērtā runātāja (tajās teorijās, kurās vispār parādās šāds jēdziens), nevis interpreta loma. Raksturīgs piemērs ir Serla filozofija – viņa teorētiskajā karkasā ir atrodamas runātāja intences un intencionalitātes struktūra; arī Serla nošķirums starp intenci reprezentēt un intenci komunicēt, kur tikai pirmā ir svarīga nozīmes veidošanai, liecina par runātāja kategoriju kā pamatu valodas modelim. Taču pretēja tendence ar uzsvaru tieši uz interpreta lomu atrodama Deividsona rakstos, kuros viņš runā par runātāja un klausītāja sākotnējo un pārejošo teoriju, jo pati runātāja sākotnējā teorija šeit tiek raksturota interpreta teorijas terminos. Arhitektūras semantikā šī runātāja un ar to saistīto sākotnējo un pārejošo teoriju loma jāsaprot kā noteiktas arhitektūras izteiksmju saprašanas jeb nozīmju teorijas, kuras var tikt saistītas ar to vai citu arhitektūru. Bet šo saistību var nodrošināt tikai interprets. Nav tā, ka arhitektam, piemēram, nevarētu būt intence, lai viņa projektētā arhitektūra tiktu uztverta noteiktā veidā, vai pieņēmumi, ka to vispirms centīsies saprast noteiktu priekšstatu sistēmas ietvaros. Tomēr tieši tas, ka šādu intenču ar arhitektūras veidošanu saistītiem cilvēkiem var būt ļoti daudz un ka tās ir sarežģītākas par to intenci un teoriju, kas ir runātājam Deividsona valodas malapropisma modelī, nosaka, ka tikai konkrēta ēka kā aktuāli esoša būve, kā daudzu darbību galarezultāts iemieso noteiktas teorijas, ja to saprotoši vēro kāds arhitektūras interprets.

Arhitektūras semantikas pamatmodelis

Kādi secinājumi no teiktā izriet arhitektūras semantikai? Lai analizētu saprašanu, komunikācijas procesu, jāpieņem noteiktas vienības, jābūt valodas izteiksmju sintaktiskajam strukturējumam. Filozofijā, sākot ar Frēgi, šeit centrālo lomu spēlē teikums. (Teikums ir nobeigta izteiksme, kas izsaka domu, tas var būt patiess vai aplams, ar to var veikt darbības, kā varētu teikt, pārejot uz runas darbības terminoloģiju, utt. – šo uzskaitījumu var turpināt.) Pamatojums šim strukturējumam –

un arī teikumu veidojošo izteiksmju strukturējumam – klasiskajā semantikā tiek meklēts patiesuma funkcijā. Ja vajadzīgs plašāks skatījums uz problēmu, tad var teikt, ka valoda ir artikulēta un strukturējuma principus nosaka tas, kā noteiktās teorijās tiek saprasta šī artikulācija, proti, to nosaka noteikta filozofiska interese par valodu.¹ Arhitektūra arī ir artikulēta – to nosaka jau pats tās celtniecības un konstrukciju darbības veids, arī tās funkcijas (līdzīgi ir verbālajā valodā²). Noteiktu darbību veikšana ar arhitektūru, tās attiecības ar apkārtējo vidi arhitektūrā vispirms jau realizē arhitektūras objekts – atsevišķa ēka vairumā gadījumu, ēku komplekss un arī, atsevišķos gadījumos, arhitektūras elements.

Klasiskā semantika nosaka, ka nozīme vispirms tiek saistīta ar teikumu, bet ar to veidojošajām izteiksmēm – tikai balstoties uz šo izteiksmju lomu teikumā (ja mūs interesē patiesuma vērtības, tad šī semantiskās lomas vislabāk eksplicēt references jēdziena ietvaros). Šāds modelis darbojas arī arhitektūrā. Tikai arhitektūrā tas ir piemērots modelis daudz šaurākam gadījumu lokam, kad runājam par arhitektūras iesaistīšanos apkārtējā apbūvē. Taču, ņemot vērā klasiskās semantikas modeļu problēmas un uzskatot, ka interese par patiesuma vērtību ir tikai viens no intereses veidiem, bet neapšaubot artikulācijas jēdziena nepieciešamību, – var runāt par izteiksmju strukturējumu, to dalījumu nobeigtās un nenobeigtās izteiksmēs, kuras saprotamas tikai plašākā, kontekstā. Tas ir arī viens no veidiem kā skatāties uz arhitektūru un kā to saprotam.³

Nekonkretizējot jautājumu par arhitektūras izteiksmēm, var apgalvot, ka arhitektūrai, interpretējot to semantiski, nebūs viena absolūta strukturējuma, tikai vienas analīzes vai viena galējā tālāk neanalizējamo elementu līmeņa. Ikdienas vizuālā uztvere, arhitektūras vēsturē izmantotie jēdzieni, ēku konstrukciju vai to funkcijas aprakstošie jēdzieni sniegs atšķirīgu strukturējumu paraugus. To varētu apzīmēt kā problemātisku situāciju, bet tas ir arī veids, kā daudzos gadījumos –

¹ Klasiskajā semantikā tā ir interese par teikumu patiesuma vērtību.

² Piemēram, skaņu veidošanai uzmanību pievērša jau Ostins, lokūcijas darbībā izdalot fonētisko, fātisko un rētisko darbību, proti, skaņu veidošanu, noteiktu vārdu veidošanu un šo vārdu lietošanu ar noteiktu jēgu un referenci (sk. Austin, 1973, 95). Kā valodas funkciju uzskaitījumu var uzskatīt Vitgenšteina *Filosofisko pētījumu* 23. paragrāfu.

³ Ar kritiskāku intenci varētu teikt: "Kā to saprot arhitekti un arhitektūras kritiķi, nemaz nerunājot par tiem, kas saskaņo arhitektūras projektus," jo tas būtu viens no veidiem, kā skaidrot nekontekstuālu – visdažādākajās šī jēdziena izpratnēs – un apkārtējo vidi ignorējošu ēku rašanos.

diezgan neprecīzi un pavirši – tiek spriests par arhitektūru. Tomēr klasiskā semantika piedāvā būtisku ar izteiksmes jēdzienu saistītu modeļa elementu – izteiksmei atbilstošā mainīgā jēdzienu. Arhitektūras mainīgā jēdziens nosaka, ka katrs ēkas elements ir viena šāda mainīgā vērtība, kuru saprotam, tikai esot iespējamām citām mainīgā vērtībām. (Tikai viena uzcelta ēka kādā kultūras telpā neļautu runāt par arhitektūru.)¹

Lai aptvert arhitektūras uztverē un saprašanā iesaistīto momentu daudzveidību, par pamatu arhitektūras semantikai jāizvēlas plašāka nozīmes jēdziena izpratne, kurā nozīmi aizvieto tās izskaidrojuma modeļi, kuros darbojas dažādas, tai skaitā runātāja un interpreta, situācijas u. c. kategorijas. (Lingvistiskās nozīmes teorijas nedod tikai vienu interpretācijas karkasu – tie ir dažādi modeļi, kuros ir atšķirīgas kategorijas, kurām var uzrādīt kopīgas iezīmes, kas savukārt var kalpot par pamatu to salīdzinājumam.) Arhitektūras semantikai, kurā par pamatu tiek ņemts šāds plašāk izprasts nozīmes jēdziens, vajadzētu konstruēt kategorijas, kas darbojas noteiktos tās modeļos, un formulēt ierobežojumus, kādi varētu būt šādiem verbālās valodas filozofiskās semantikas principiem būvētiem jēdzieniem.

Viens no veidiem, kā interpretēt arhitektūras nozīmi, aizvietojo to ar tās izskaidrojuma modeļiem, saistīts ar sākotnējās un pārejošās teorijas jēdzieniem, kuru konverģence komunikācijas procesā nodrošina saprašanu. Tātad arhitektūras nozīme, kā varētu teorētiski pieņemt, būtu korelēta ar tām teorijām, kas iesaistītas arhitektūras saprašanā. Tas ir izskaidrojums jeb veids, kā var aprakstīt, kategorizēt dažādus ar arhitektūru saistītus momentus, kuri ir relevanti tās saprašanai. Par šādu teoriju nevar teikt, ka mēs to zinām, saprotot arhitektūru, taču bez tās nevar skaidrot mūsu attieksmi pret arhitektūru, kuras praktiskās konsekvences savukārt ir kritērijs arhitektūras saprašanai. Tātad šādu arhitektūras saprašanas kritēriju – veidu kā mēs reaģējam uz arhitektūru, runājam par to, dzīvojam tajā – pamatojums ir arhitektūras nozīmes izskaidrojums, kura kategorijas mums sniedz arhitektūras semantika.

Ja refleksija par arhitektūras nozīmi noteiktā modelī noved pie interpreta teorijām – kādas tās ir sākotnēji un kā tās tiek mainītas, lai saprastu doto arhitektūru –, tad tas ļauj akcentēt būtisku arhitektūras uztveres iezīmi, proti, tās saistību ar

---

¹ Tāpat kā pastāv radikālā tulkojuma modelis, arī arhitektūrā var runāt par radikāliem gadījumiem, kas liek domāt par citām noteiktam arhitektūras elementam atbilstošā mainīgā vērtībām, lai arī, piemēram, ikdienā ejot pa ielu, par to neiedomājamies.

pārliedību sistēmu, kāda cilvēkiem ir par arhitektūru. Tā neeksplicētā veidā ir jebkuram cilvēkam, kurš dzīvo mākslīgi radītā vidē, kuras sastāvdaļa ir arhitektūra. Arhitektūras saprašanā, kurai raksturīga “diskomforta” situācija, kad nespējam pilnībā pieņemt kādu celtni vai tās elementu, svarīga ir interpreta izvēle. Tā ir izvēle, piemēram, starp arhitektūras raksturojumiem patiesuma vai jēgas terminos, plašākā nozīmē – starp arhitektūras saprašanas vai nesaprašanas raksturojumiem, izvēle redzēt to kā arhitektūru vai tikai kā funkcionāli izmantojamu telpisku veidojumu. Būtiski, ka šī izvēle, iesaistot to aprakstošajā modelī teorijas jēdzienu, padara to ne tikai par atsevišķu darbību, kas attiecas uz doto arhitektūras situāciju, bet par darbību, kurai ir noteiktas konsekvences citām arhitektūras situācijām. Var teikt, ka tā ir atbildība, izvēloties katrā konkrētā gadījumā noteiktu attieksmi pret arhitektūru.

Viens no sākotnējās teorijas elementiem arhitektūras gadījumā ir konteksta fiksācija. To var fiksēt kā atsevišķas ēkas kontekstu tās elementiem, un šķiet, ka tā varētu saprast gandrīz jebkuru ēku kā jēgpilnu arhitektūras izteiksmi un justies komfortabli – arhitektūras skatītājam jeb interpretam neradīsies situācija, kad viņš sastapsies ar pretjēgas vai aplamu arhitektūras izteiksmi. Bet jau klasiskajā semantikas modelī esošais mainīgā jēdziens – nepieciešamība domāt kādas tā vērtības iespējamās variācijas – liek pieņemt plašāku konteksta izpratni, kas sniedz “materiālu” šīm variācijām. Turklāt to nosaka arī tipiska mūsdienu cilvēka pieredzes paplašināšanās – tikai kādā ideālā modelī iespējams domāt cilvēku, kurš savās dzīves formās nebūs iesaistīts dažādu laiku, tehnoloģiju, tipu utt. arhitektūrā.

Šī pieredze noteikta ne tikai sistemātiskuma prasību sākotnējā teorijā – kā noteikti ēku elementi lietoti dažādu veidu ēkās, bet arī jebkurus citus iespējamus arhitektūras raksturojumus. Arhitektūras sintaktiskā strukturējuma – ja ar to saprot tikai viena tā varianta pastāvēšanu, līdzīgi, piemēram, propozīcijas pilnīgai analīzei *Traktātā* – neiespējamība, kura nozīmē, ka var runāt tikai par nenobeigtu arhitektūras izteiksmi nobeigtas izteiksmes kontekstā, norāda, ka nav iespējama situācija, kurā visi arhitektūras nozīmei svarīgie aspekti, ieskaitot, piemēram, materiālu, proporciju, siluetu utt., tiktu saskaņoti kādā pārejošā teorijā. Proti, varētu teikt, ka arhitektūras gadījuma, ja kā paradigmātisku pieņemama pietiekami sarežģītu situāciju, kāda ir vēsturiskā mūsdienu Eiropas pilsētā (tai skaitā Rīgā), – iespējama tikai daļēja arhitektūras saprašana. (Tas tā ir, ja tiek izvēlēts arhitektūras raksturojums jēgpilnas vai pretjēgas izteiksmes terminos, cits variants būtu – saprast šādu arhitektūru un

attiekties pret to kā aplamu.¹⁾ Var arī teikt, ka pilsēta līdz zināmai robežai spēj asimilēt sliktu – pretjēgas vai aplamu – arhitektūru. Dzīvodot šādā pilsētā atbilstu sarežģītajam cilvēka stāvoklim dzīves pasaulē vispār, un diez vai mēs spētu dzīvodot ideālā (no arhitektūras viedokļa) pilsētā. Taču jebkurā gadījumā izvēles moments, kurš arhitektūras saprašanā ir daudz izteiktāks nekā verbālajā valodā, noteiks arī iespēju izvēlēties attieksmi – citiem vārdiem sakot, sākotnējo teoriju par to, kas ir arhitektūras izteiksme, kuras saprašanā ietvertas iespējamās šī elementa variācijas.²

Vēlreiz atgriežoties pie klasiskās semantikas lomas arhitektūras interpretācijas modelī – var teikt, ka tā ļauj runāt vispirms par horizontālo jeb sintaktisko valodas strukturējumu (lingvistiskajām izteiksmēm, kas mums ir akustiski vai vizuāli dotas), tad par vertikālo, proti, kādi semantiskie elementi ir korelēti ar lingvistisko izteiksmi. Apgūstot šāda tipa modeļus, var tālāk analizēt izteiksmju lietojumu, plašāku kontekstu, situatīvos aspektus, tas ir, paplašināt modeļu konceptuālo aparātu. Sākotnējie klasiskās semantikas modeļi nodrošina nozīmes sistemātiskuma prasību, nozīmes kopīguma prasība Deividsona modelī pārtop par runātāja un interpreta pārejošo teoriju sakrišanu, arhitektūras gadījumā – par izvēli (apzinātu vai neapzinātu), kā saprast arhitektūru. Filozofiskās refleksijas uzdevums ir noskaidrot tos pieņēmumus, kas katrā gadījumā iesaistīti tajā vai citā interpreta teorijā.³ “Saprašana” šeit nav psiholoģisks termins (ko varētu raksturot kāda “arhitektūras saprašanas sajūta”, kad kāds teiktu, ka saprot vai nesaprot doto arhitektūru, balstoties uz kādu tikai sev pieejamu sajūtu) – tās kritērijam jābūt intersubjektīvi novērojamam, proti, kā mēs runājam un rīkojamies ar arhitektūru.

---

¹ Tam vajadzētu būt konsekvencei – perlokutīvām sekām cilvēka darbībā, kas saistīta ar arhitektūru (mūsdienu sabiedrībā kā mērķis ir katra cilvēka līdzdalība – vismaz viedokļa izpaušana – apkārtējās vides veidošanā).

² Vienkāršākais piemērs būtu apbūves augstums – kādu ēku var saprast kā apkārtējās apbūves sastāvdaļu, ja tā, piemēram, vēsturiskā noteikta regulāra augstuma apbūvē, ievēro šo kārtulu neatkarīgi no tās materiāla, fasāžu risinājuma utt.

³ Tā ir līdzīga situācija kā Kvaina filozofijā, kad viņš cenšas piedāvāt eksplīcītus kritērijus, lai noteiktu, kādas ir tās vai citas teorijas ontoloģiskās saistības, bet jautājums, kuru ontoloģiju pieņemt, paliek atklāts (sk. eseju *Par to, kas ir* – Quine, 1980, 19), – varētu teikt, ka filozofijas uzdevums ir atrast šo robežu, līdz kurai tā var iet savā analizē, un kur tai jāatstāj izvēle citiem, “nefilozofiskiem” argumentiem.

Arhitektūra un māksla

Klasiskās semantikas *Traktāta* modelī svarīgs ir *pateikt* un *parādīt* nošķīrums. Attiecinot šo nošķīrumu uz jautājumu, vai arhitektūra ir māksla, varētu teikt, ka arhitektūra *pasaka* kaut ko savā valodā, bet tās estētiskās kvalitātes paliek *parādīt* sfērā. Kā šo nošķīrumu ir sapratis pats Vitgenšteins, precīzi raksturo viņa sarakste ar Paulu Engelmanu. 1917. gada 4. aprīļa vēstulē Vitgenšteinam Engelmans ir ievietojis Ūlanda dzejoli *Grāfa Eberharda vilkābele*, kurā vienkārši, bez izpušķojumiem un morāles stāstīts par to, kā krusta karotājs atgriezies mājās iestāda vilkābeles spraudeni un vecumdienās sēž zem izaugušā koka, bet – kā saka Engelmans – “poēma kā veselums 28 rindiņās dod dzīves attēlu.” Vitgenšteins piekrīt un atbildot raksta: “.. ja vien tu nemēģini pasacīt to, kas ir nepasakāms, tad nekas netiek pazaudēts. Bet nepasakāmais būs – nepasakāmi – ietverts pateiktajā!”¹

Līdzīgā pieejā, attiecinot šo nošķīrumu uz arhitektūru varētu teikt, ka tā ir jēgpilna vai pretēja jēgai, zināmā interpretācijā to var saukt par patiesu vai aplamu, bet tas neattiektos uz tās estētisko kvalitāti, to vai tā ir “nepasakāmi” ietverta arhitektūras izteiksmēs. Ja ēkas semantiskos aspektus var izprast kā sekošanu kārtulām, tad estētisko aspektus, to vai ēka ir izcila arhitektūra, to, *kā* konkrētā gadījumā tiek sekots šīm kārtulām, var uzskatīt par otro (nepieciešamo) momentu ēkas vērtējumā vai attieksmē pret to. Taču tas, kā arhitektūra parāda savas estētiskās īpašības, nepakļaujas kārtulām – uz šo vērtējuma aspektu gan attiecas diskusijas par estētisko spriedumu, estētisko pieredzi, estētiskajām kvalitātēm utt., bet minētie jēdzieni ir ārpus šī darba tēmu loka, uz tiem neattiecas semantiskās pieejas konceptuālais aparāts un tie nav nepieciešami arhitektūras nozīmes raksturojumam. No otras puses, arhitektūras nozīmes saprašana ir priekšnosacījums, lai runātu par arhitektūras estētisko momentu, ja tiek pieņemts Vitgenšteina *pateikt* un *parādīt* nošķīruma modelis.

Pat pieņemot kāda izcila arhitektūras objekta estētiskās kvalitātes kā vienu no nosacījumiem, lai sāktu teorētisku refleksiju par to, nevar atmetēt ikdienišķo ierindas apbūvi, jo, piemēram, izcilu arhitektūras ansambli var veidot pavisam ikdienišķas

¹ Vitgenšteina un Engelmaņa sarakste citēta pēc Reja Manka darba par Vitgenšteinu – Monk, 1990, 150–151. Šajā laikā, kad tiek nobeigts *Traktāts*, ar “nepasakāmo” Vitgenšteinam var saprast gan estētisko, gan ētisko – to, ko lingvistiskās izteiksmes var tikai “parādīt”.

ēkas. (Šajā gadījumā mēs runātu par pilsētībūvniecisku ansambli, tā izcilību apliecinātu pieminekļa statuss, kas tiek piešķirts apbūvei kopumā, lai arī tāds tas nav nevienai to veidojošai ēkai atsevišķi.) No otras puses, pats izcila arhitektūras objekta jēdziens var ietvert iekļaušanos vēsturiskajā apbūvē gadījumos, kad runājam par kādu celtni vēsturiskā vidē. Šajā gadījumā estētiskā vērtība būtu kontekstuāla, atkarīga no tā, kā mēs ēku saprotam (protams, iespējama cita attieksme, kas arhitektūru kā mākslu skata ārpus konteksta). Robežgadījumā varētu apgalvot, ka jebkura veida apbūvei (arhitektūrai) piemīt estētiskas kvalitātes. Tādējādi jautājumu par arhitektūras estētiskajām kvalitātēm varētu nošķirt no jautājuma, vai arhitektūra ir māksla, un jautājuma, vai arhitektūras teorijai jāaplūko tikai izcila arhitektūras paraugi. Taču arī šādiem arhitektūras estētisko momentu aprakstiem nav tiešas saistības ar semantiskās analīzes modeļiem.

Tomēr aplūkotais verbālās valodas konceptuālais instrumentārijs piedāvā iespēju izcila arhitektūras interpretācijai semantikas terminos.¹ Tas, protams, būs atkarīgs no interpreta teorijas, viņa attieksmes, kā kāds arhitektūras objekts vai elements tiks saprasts, un šajā gadījumā īpaši svarīga varētu būt interpreta izvēles loma. Viena no semantiskajām kategorijām, ko var izmantot izcila arhitektūras iekļaušanai arhitektūras saprašanas modelī, ir paradigmas vai gramatikas jēdziens Vitgenšeinam. Izcils arhitektūras objekts tādējādi būtu savveida paraugs, gramatiska kārtula, kas fiksē jaunas arhitektūras izteiksmības iespējas.

Verbālajā valodā paraugs jeb paradigma – kā to saprot Vitgenšteins – ir tas, kas maina vārdu nozīmi. Daudz vairāk Vitgenšteins runā par gramatiku. Jau 1930.–1932. gada Kembridžas lekcijās viņš saka, ka, piemēram, bezgalības jēdziens pieder gramatikas terminiem un izteikumi par bezgalīgo dalāmību ģeometrijā un vizuālajā uztverē būs atšķirīgi, kas nav jāsaprot kā pretrunīgu faktu apgalvojums, bet gan tikai norāda, ka ģeometrijā un vizuālajā uztverē darbojas atšķirīgas gramatikas – ir iespējams bezgalīgi dalīt kādu ģeometrisku nogriezni, bet vizuālo telpu nevar dalīt bezgalīgi, jo kaut kur tiek sasniegta robeža, kad vairs neuztversim krāsu.² Runājot par drošticamību, Vitgenšteins nošķir empīriskus teikumus un teikumus, kurus neviens neapšaubā un kuri regulē empīriskos teikumus. Šī attiecība starp noteiktiem

¹ Izcila arhitektūras jēdziens, kas šķiet intuitīvi skaidrs pietiekami daudzos gadījumos, šajā gadījumā ir piemērotāks par arhitektūras mākslas jēdzienu, jo īpaši, ņemot vērā problēmas definēt, kas ir māksla.

² Sīkāk par šiem Vitgenšteina uzskatiem sk. Taurens, 2004b, 194–195.

teikumiem gan nav absolūta un var mainīties, bet vienmēr pastāv teikumi, par kuriem nešaubāties – kā stingri kanāla krasti tajos plūstošajai straumei.¹ Var teikt, ka visos minētajos gadījumos teikumi ārēji neatšķiras, bet fundamentāli atšķirīga ir to loma valodā. Tādējādi varētu teikt, ka atsevišķas arhitektūras izteiksmes arī ir jāuzskata par gramatiskām izteiksmēm, lai arī to ārējais veidols šādas atšķirības neuzrāda. (Uz šādu interpretāciju varētu vadināt arī arhitektūras vēstures pieeja, kas pārsvarā aplūko tikai atsevišķus arhitektūras objektus, skatot tos kā noteikta stila vairāk vai mazāk izcilus paraugus. Katrs noteikta tipa paraugs ienes tajā kaut ko jaunu, kas ļauj runāt, piemēram, par renesanses palaco attīstību noteiktu paraugu virknē, kas fiksē minētā palaco gramatiskās variācijas, kurām pakļaujas citas šī tipa celtnes.²)

Būtu jājautā, kas nosaka to, vai kāds objekts pieder arhitektūras gramatikai, ja pieļaujam šādu kategoriju arhitektūras semantikā. Acīmredzot, ka to var noteikt arī dažādi sociālie, politiskie, vēsturiskie faktori, tādējādi semantikas modelī tā būs interpreta sākotnējā vai pārejošā teorija, kas noteiks, ka kāda ēka kļūst par paradigmu vai gramatisku paraugu.

Detalizētāku izpēti prasa pats izcilas arhitektūras jēdziens, piemēram, atbildot uz jautājumiem, vai arhitektūras semantikā iespējams cits izcilas arhitektūras jēdziena lietojums, izņemot gramatiska parauga lomu, vai izcila arhitektūra var būt tāda, kas pilnība seko jau esošām arhitektūras kārtulām, bet tas nav šī pētījuma uzdevums. Šeit pietiks norādīt, ka arhitektūras saprašanai arhitektūras estētiskās kvalitātes – pat ja tiek apgalvots, ka tās ir jebkādai arhitektūrai – nav būtiskas; tās varētu būt arhitektūras nozīmes “sastāvdaļas”, ja tās ievērtē interpreta teorijas, savukārt izcilas arhitektūras jēdziens šeit tiek aizvietots ar gramatiska parauga jēdzienu, kas nebalstās uz tā estētisku vērtējumu (lai arī pats var būt pamats arhitektūras vērtējumam visdažādākajos terminos).

Teiktais nozīmē arhitektūras semantikas pieejas prioritāti, salīdzinot ar arhitektūras estētiku. Tas ļauj interpretēt jebkādu arhitektūru, bet kā trūkumu tam var uzrādīt atšķirību, kāda varētu būt arhitektūras vērtējumam aprobētās arhitektūras

---

¹ Sk. *Par drošticamību*, 95.–99. §. – Wittgenstein, 1972b, 15.

² Tas varētu būt arī viens no argumentiem, lai pamatotu Rīgas Melngalvju nama uzcelšanu no jauna. Lai arī šai jaunajai ēkai nav vēsturiskas vērtības un to nevar uzskatīt par vēsturisku pieminekli, kas tiku restaurēts, tam būtu vērtība kā paradigmai, kas ietekmē to, kā saprotam Rīgas vēsturisko arhitektūru (šīs domas vēl pirms Melngalvju nama celšanas sākuma radušās un apspriestas sarunās ar Ēvaldu Fogeli).

vēstures interpretācijās, un tās lomai interpreta sākotnējā vai pārejošā teorijā. Arhitektūras vēsture un arhitektūras teorija, kas nodarbojas ar dažādu arhitekta profesijai svarīgu jēdzienu un klasifikāciju izstrādi, nezaudē savu nozīmi un vietu, tās pat var ietekmēt interpreta teorijas, bet tās nav nepieciešams nosacījums arhitektūras saprašanai (pretējais pieņēmums padarītu arhitektūras saprašanu par pilnībā elitāru jau pēc savas definīcijas).

Arhitektūras semantika – secinājumi arhitektūras teorijai un valodas filozofijai

Nozīmes jēdzienam nepieciešama piesaiste pie kādas semantiskas teorijas, kas atrodas noteiktā tradīcijā un attīstībā. Aplūkojot nozīmes teoriju attīstību, var sastapties ar atšķirīgiem rezultātiem un pat pretējiem atzinumiem, tomēr tiem ir kopējs pamats teorētiskos un filozofiskās analīzes metodoloģiskos pieņēmumos. Arhitektūras valodiskās dabas atzīšana nozīmē vispirms jau valodas teoriju konceptuālā aparāta izmantošanu (lai arī, protams, ar noteiktiem ierobežojumiem) arhitektūras saprašanas konceptualizācijā. Šāda pieeja savukārt liecina par noteiktu izpratni par valodu. Tas, protams, nenozīmē, ka varētu apvērst tēzi par arhitektūru kā valodu, un apgalvot, ka valoda arī savā veidā ir arhitektūra.¹ Tomēr arhitektūras saprašanas modelēšana var palīdzēt verbālās komunikācijas interpretācijā. Citiem vārdiem sakot: atbilde uz jautājumu par arhitektūras valodisko dabu reizē netieša veidā ir atbilde uz jautājumu par to, kas ir valoda.

Tādējādi var teikt, ka valodas filozofijas modeļu izmantojums arhitektūras interpretācijā veido arī atgriezenisku saiti, proti, tam ir konsekvences valodas filozofijai. Klasiskā semantika un pragmatikas aspekti valodas teoriju veidošanā ir divas viena otru papildinošas pieejas arhitektūras interpretācijā. Arhitektūras saprašanas eksplikācija teorētiskos terminos prasa noteiktu modeļu izvēli, kas parāda, ka nevar runāt par vienu “pareizu” vai “patiesu” visaptverošu teoriju, bet gan par modeļiem, kuri konkrētā situācijā ir vairāk vai mazāk piemēroti arhitektūras interpretācijai. Tādējādi arhitektūras interpretācija ir modeļu veidošana. Konsekvence valodas filozofijai, kas izriet no šādi izprastas arhitektūras semantikas, būtu tāda, ka dažādās lingvistiskās nozīmes teorijas valodas filozofijā arī jāuzskata par modeļiem,

---

¹ Termins “arhitektūra” gan tiek izmantots kā sinonīms apzīmējumiem “uzbūve” un “struktūra” daudzās jomās.

kuri ir vairāk vai mazāk adekvāti valodas interpretācijai, atkarībā no konkrētajiem uzdevumiem, kas izvirzīti filozofiskajai refleksijai. Filozofijas uzdevums ir eksplicēt savu modeļu pieņēmumus, ontoloģiskās saistības, ko uzliek viens vai otrs modeļa konceptuālais aparāts, bet filozofijai nav jādod galīgu un “nepārsūdzamu” to vērtējumu.

Vēl viena konsekvence, kas būtu jāpārbauda konkrētu pētījumu veidā, ir saistīta ar interpreta izvēles momentu. Interpreta izvēle, kas nosaka semantikas modeli un arhitektūras saprašanu konkrētā situācijā, kā arī semantikas modeļos neesošais nošķirums starp ikdienas un izcilu arhitektūru iezīmē arī valodas filozofijas pētījumu lauku, kurā analītiskajā tradīcijā veidotai filozofiskajai refleksijai nav bijis īpaši daudz panākumu. Literatūras jeb fikcionālo tekstu interpretācijā šajā tradīcijā galvenokārt ir saistīta ar atsevišķu fikcionālu īpašvārdu traktējumu, un atsevišķos pētījumos, kas gan nav guvuši lielu ievērību, – ar iespējamo pasaulu jēdziena izmantojumu literatūras interpretācijā.¹ Tomēr šis pētījumu lauks filozofijā varētu būt interesants gan no dažādu zinātņu nozaru un filozofijas, gan kontinentālās un analītiskās tradīcijas mijiedarbības viedokļa.

Arhitektūras teorijai semantikas pieeja nozīmē, ka arhitektūra – šī pētījuma pieņēmuma ietvaros, kā esošā, aktuāli realizētā un vispirms jau vizuāli uztveramā arhitektūra – no īpašas cilvēka darbības sfēras, kuras mērķis ir estētikas analīzei pakļautas mākslas radīšana, vai specifiskas šauri profesionālas darbības, kas saprotama tikai atbilstošas profesionālas terminoloģijas ietvaros, tiek pārnesta uz ikdienas valodai analoģu statusu. Arhitektūra ir tikpat “ikdienišķa” kā verbālā valoda, tādējādi tikpat svarīga cilvēku dzīvē. Arhitektūras gadījumā šķietami vieglāk iedomāties un modelēt situāciju, kad tā tiek lietota, bet netiek saprasta, proti, netiek uztverta kā arhitektūra jeb jēgpilnu izteiksmju struktūra. Taču līdzīgs modelis, izmantojot nozīmju aklu cilvēku jēdzienu, attiecībā uz verbālo valodu sastopams jau Vitgenšteina piezīmēs. Gan arhitektūras gan verbālās valodas gadījumā ir grūtības konceptualizēt šo saprašanas jēdzienu, korelējot to ar arhitektūras vai lingvistiskās izteiksmes nozīmi. Taču abos gadījumos katrā konkrētajā gadījumā var aprakstīt saprašanas kritērijus, kas ir novērojami un intersubjektīvi. Viens no virzieniem, kā risināt ar nozīmes jēdzienu saistītās grūtības, valodas filozofijā bijis saistīts ar

---

¹ Mazliet savrupi šajā tradīcijā stāv Deividsona raksts, kas veltīts Džeimsa Džoisa daiļradei – sk. Davidson, 1991.

saprašanas modeļiem, kuros centrālo vietu ieņem valodas lietotājs. Verbālajā valodā tas ir runātājs un klausītājs, arhitektūrā – arhitektūras interprets. Tādējādi arhitektūras teorijā uzmanība jāpārvirza no arhitektūras veidošanas, projektēšanas konceptualizācijas uz tās ikdienas interpreta lomu un interpreta implicitajām teorijām, kas nosaka to vai citu arhitektūras uztveres modeļi.¹

---

¹ Kā jau vairākkārt minēts, arhitektūras uztvere šeit varētu būt gan tās saprašana, gan nesaprašana, vai – izvēloties citu attieksmi – tās vērtējums patiesas vai aplamas arhitektūras terminos. Tas attiecas uz pietiekami sarežģītu arhitektūras situāciju, bet vienkāršāku arhitektūras uztveres gadījumu pamatā ir tieši šāds arhitektūras modelis. (Tā, protams, ir noteikta izpratne par arhitektūru, līdzīgi kā Deividsona malapropisma valodas modelis parāda noteiktu izpratni par verbālo valodu.)

LITERATŪRA

1. Valodas filozofija

- Alston, W. P. 1998, "Quine on Meaning"// Hahn and Schlipp (eds.) 1998, pp. 49–72.
- Austin, J. L. 1996, "Performative Utterances"// Martinich (ed.) 1996, pp. 120–129.
- Austin, J. L. 1973 [1962], *How to Do Things with Words* (ed. by S. O. Urmson), Oxford University Press.
- Ayer, A. J. 1971, *Russell and Moore: The Analytical Heritage*, London, Basingstoke: Macmillan.
- Ayer, A. L. 1990 [1936, 1947], *Language, Truth and Logic*, Penguin Books.
- Baker, G. P. and Hacker, P. M. S. 1980, *Wittgenstein: Understanding and Meaning*, Oxford: Basil Blackwell.
- Baker, G. P. and Hacker, P. M. S. 1984, *Frege: Logical Excavations*, Oxford: Basil Blackwell.
- Baker, G. P. and Hacker, P. M. S. 1986 [1984], *Language, Sense and Nonsense*, Oxford: Basil Blackwell.
- Barrett, R. B. and Gibson, R. F. (eds.) 1990, *Perspectives on Quine*, Basil Blackwell.
- Barwise, J. and Perry, J. 1996 [1981], "Semantic Innocence and Uncompromising Situations"// Martinich (ed.) 1996, pp. 369–381.
- Barwise, J. and Perry, J. 1983, *Situations and Attitudes*, The MIT Press.
- Bārvaiss, Dž. 2004, "Situācija loģikā (Fragmenti no grāmatas)"// *Kentaurs XXI*, 2004, nr. 34, 51–57. lpp.
- Black, M. 1963 "Russell's Philosophy of Language"// Schlipp (ed.) 1963, pp. 227–255.
- Black, M. 1964, *A Companion to Wittgenstein's Tractatus*, Cambridge.
- Borgmann, A. 2000, *Holding On to Reality: The Nature of Information at the Turn of Millennium*, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Budd, M. 1987, "Wittgenstein on Seeing Aspects"// *Mind*, No. 96, 1987, pp. 1–17.
- Bynum, T. W. 1972a, "On the Life and Work of Gotlob Frege"// Frege, 1972, pp. 1–54.
- Bynum, T. W. 1972b, "Editor's Introduction"// Frege, 1972, pp. 55–80.
- Carnap, R. 1960 [1947], *Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic*, The University of Chicago Press.

- Carnap, R. 1975a [1932/33], "Über Protokollsätze"// Schleichert, H. (Hrsg.) 1975, S. 81–94.
- Carnap, R. 1975b [1931], "Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache"// Schleichert, H. (Hrsg.) 1975, S. 149–172.
- Carnap, R. 1993 [1963], *Mein Weg in die Philosophie*, Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Carnap, R. 1994 [1947, 1956], *Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic*, The University of Chicago Press.
- Carnap, R. 2002 [1937], *Logical Syntax of Language*, London: Routledge.
- Chomsky, N. 1966, *Cartesian linguistics*, Harper & Row.
- Chomsky, N. 2002 [1957], *Syntactic Structures*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Church, A. 1996 [1951], "Intensional Semantics" ["The Need for Abstract Entities"]// Martinich (ed.) 1996, pp. 53–60.
- Coffa, A. 1991, *The Semantic Tradition from Kant to Carnap*, Cambridge University Press.
- Cohen, J. L. 1969, "Do Illocutionary Forces Exist?"// Fann, (ed.) 1969, pp. 420–444.
- Davidson, D. 1984, *Inquiries into Truth and Meaning*, Clarendon Press.
- Davidson, D. 1989a, "A Coherence Theory of Truth and Knowledge"// LePore (ed.) 1989, pp. 307–319.
- Davidson, D. 1989b, "Empirical Content"// LePore (ed.) 1989, pp. 320–331.
- Davidson, D. 1989c "A Nice Derangement of Epitaphs"// LePore, E. (ed.), 1989, pp. 433–446.
- Davidson, D. 1990, "Meaning, Truth and Evidence"// Barrett and Gibson (eds.) 1990, pp. 68–80.
- Davidson, D. 1991, "James Joyce and Humpty Dumpty"// *Midwest Studies in Philosophy*, No. 16, 1991, pp. 1–12.
- Davidson, D. 1994, "The Social Aspect of Language"// McGuinness and Oliveri (eds.) 1994, pp. 1–17.
- Dennet, D. 1993 [1991], *Consciousness Explained*, Penguin Books.
- Devlin, K. 1991, *Logic and Information*, Cambridge University Press.
- Devlins, K. 2004, "Češīras kaķa smīns" [fragments no grāmatas *Ardievu Dekart*]// *Kentaurs XXI*, nr. 34, 2004, 27. –47. lpp.

- Divers, J. 2002, *Possible Worlds*, London, New York: Routledge.
- Donnellan, K. 1968, "Putting Hunpty Dumpty Together Again"// *The Philosophical Review*, Vol. 77, No. 2, 1968, pp. 203–215.
- Dummett, M. 1973, *Frege: Philosophy of Language*, London: Duckworth.
- Dummett, M. 1981, *The Interpretation of Frege's Philosophy*, London: Duckworth.
- Dummett, M. 1989, "A Nice Derangement of Epitaphs: Some Comments on Davidson and Hacking"// LePore (ed.) 1989, pp. 459–476.
- Dummett, M. 1993, *Origins of Analytical Philosophy*, London: Duckworth.
- Dummett, M., 1994, "Reply to Davidson"// McGuinness and Oliveri (eds.) 1994, pp. 257–267.
- Dummett, M. 1996, *The Seas of Language*, Oxford: Clarendon Press.
- Evans G. 1996, "The Causal Theory of Names"// Martinich (ed.) 1996, pp. 271–283.
- Fann, K. T. (ed.) 1969, *Symposium on J. L. Austin*, Routledge and Kegan Paul.
- Fodor, J. D. 1980, *Semantics: Theories of Meaning in Generative Grammar*, Cambridge (MS): Harvard University Press.
- Føllesdal, D. 1958, *Husserl und Frege: Ein Beitrag zur Beleuchtung der Entstehung der phänomenologischen Philosophie*, Oslo: Aschehoug.
- Føllesdal, D. 1998, "Essentialism and Reference"// Hahn and Schlipp (eds.) 1998, pp. 97–113.
- Foster, J. 1985, *Ayer*, London, Boston and Henley: Routledge and Kegan Paul.
- Frege, G. 1959, *The Foundations of Arithmetic* (Original German Text *Die Grundlagen der Arithmetik* with English Translation by J. L. Austin), Oxford: Basil Blackwell.
- Frege, G. 1962 [1892], "Sinn und Bedeutung"// *Funktion, Begriff, Bedeutung, fünf logische Studien* (hrsg. von G. Patzig), Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, S. 38–63.
- Frege, G. 1972, *Conceptual Notation and Related Articles* (trans. and ed. by T. W. Bynum), Oxford.
- Frege, G. 1979, *Posthumous Writings* (trans. P. Long and R. White with the assistance of R. Hargreaves), Oxford: Basil Blackwell.
- Frege, G. 1980, *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. and trans. by P. Geach and M. Black), Oxford: Basil Blackwell.

- Frēge, G. 1999, "Jēga un nozīme" [fragmenti]// *Kentaurs XXI*, 1999, nr. 20, 47–57. lpp.
- Friedman, M. 1991, "The Re-Evaluation of Logical Positivism"// *The Journal of Philosophy*, Vol. 88, No. 10, 1991, pp. 505–519.
- Furberg, M. 1969, "Meaning and Illocutionary Force"// Fann (ed.) 1969, pp. 445–467.
- Gärdenfors, P. 1999, "Some Tenets of Cognitive Semantics"// Allwood, J. and Gärdenfors, P. (eds.) 1999, *Cognitive Semantics: Meaning and Cognition*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, pp. 19–36.
- Garver, N. 1997, "Philosophy as Grammar"// Sluga and Stern (ed.) 1997, pp. 139–170.
- Gibson, R. F. 1998 "Quine's Philosophy: A Brief Sketch"// Hahn and Schlipp (eds.) 1998, pp. 667–683.
- Grice, H. P. 1996a [1957], "Meaning"// Martinich (ed.) 1996, pp. 85–91.
- Grice, H. P. 1996b [1975], "Logic and Conversation"// Martinich (ed.) 1996, pp. 156–167.
- Hahn L. E. and Schlipp P. A. (eds.), 1998, *The Philosophy of W. V. Quine*, Open Court, 2nd, expanded ed.
- Hacking, I. 1989, "The Parody of Conversation"// LePore (ed.) 1989, pp. 447–458.
- Harman, G. 1990, "Immanent and Transcendent Approaches to the Theory of Meaning"// Barrett and Gibson (eds.) 1990, pp. 144–157.
- Hempel, C. G. 2000 [1935], "On The Logical Positivists' Theory of Truth"// *Selected Philosophical Essays*, Cambridge University Press, pp. 9–20.
- Hintikka, J. 1981, "Wittgenstein's Semantical Kantianism"// *Ethics: Foundations, Problems, and Applications* (Proceedings of the 5th International Wittgenstein Symposium), Viena: Hölder-Pichler-Tempsky.
- Hintikka, M. B. and Hintikka, J. 1986, *Investigating Wittgenstein*, Oxford: Basil Blackwell.
- Hintikka, J. 1990 "Quine as Member of the Tradition of the Universality of Language"// Barrett and Gibson (eds.) 1990, pp. 159–175.
- Hintikka, J. 1998, *Paradigms for Language Theory and Other Essays*, Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.
- Janik, A. and Toulmin, S. 1973, *Wittgenstein's Viena*, New York: A Touchstone Book.

- Katz, J. J. 1977, *Propositional Structure and Illocutionary Force: A Study of Contribution of Sentence meaning to Speech Acts*, The Harvest Press.
- Katz, J. J. 1997, "Semantics in Linguistics and Philosophy: An Intensionalist Perspective"// Lappin, S. (ed.) 1997, pp. 599–616.
- Kripke, S. 1972, "Naming and Necessity"// Davidson, D. and Harman, G. (eds) 1972, *Semantics of Natural Language*, D. Reidel Publishing Company, pp. 253–355, 763–769.
- Lappin, S. (ed.) 1997 *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*, Oxford: Blackwell Publishers.
- LePore, E. (ed.) 1989, *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*, Basil Blackwell.
- LePore, E. [1995], "An Interview with Donald Davidson"// <http://philosophy.berkeley.edu/interview.html>. (publicēts arī: Davidson, D., 2004, *Problems of Rationality. Philosophical Essays*, Vol. 4, Oxford University Press).
- Lewis, D. 2001 [1986], *On the Plurality of Worlds*, Malden (MS), Oxford: Blackwell Publishers.
- Lightfoot, D. W. 2002, "Introduction"// Chomsky, 2002, pp. v–xvii.
- Lyons, J. 1996 [1995], *Linguistic Semantics: An Introduction*, Cambridge University Press
- Martinich, A. P. (ed.), 1996, *The Philosophy of Language*, Oxford University Press, 3rd ed.
- Martinich, A. P. 2001 "A Theory of Fiction"// *Philosophy and Literature*, 2001, 25, pp. 96–112.
- McGuinness, B. F., 1990, *Wittgenstein: A Life. Young Ludwig: 1889 – 1921*, vol. 1, London: Duckworth.
- McGuinness B. F. and Oliveri G. (eds.) 1994, *The Philosophy of Michael Dummett*, Kluwer Academic Publishers.
- Monk, R. 1990, *Ludwig Wittgenstein: The Duty of Genius*, New York: Free Press.
- Moore, G. E. 1963, "Russell's *Theory of Descriptions*"// Schlipp (ed.) 1963, pp. 175–225.

- Moore, J. [2000], "Interview with John Searle by Julian Moore"//
<http://philosophy.berkeley.edu/jsearle/articles.html>. (publicēts arī: *Philosophy Now*, issue 25, Winter 1999/2000).
- Moulines, C. U. 1991, "Making Sense of Carnap's *Aufbau*"// *Erkenntnis*, 1991, 35, pp. 263–286.
- Neurath, O. 1975 [1932/33], "Protokollsätze"// Schleichert, H. (Hrsg.) 1975, S. 70–80.
- Ostins, Dž. L. 1999, "Ja un vai"// *Kentaurs XXI*, 1999, nr. 20, 84–103. lpp.
- Passmore, J. 1985, *Recent Philosophers*, London: Duckworth.
- Perry, J. [1999], "Semantics, Situation" [From *Routledge Encyclopedia of Philosophy*]//
<http://www-csli.stanford.edu/~john/PHILPAPERS/sitsem.pdf>
- Putnam, H. 1988, *Representation and Reality*, Cambridge (MA), London: A Bradford Book, The MIT Press.
- Putnam, H. 1992 [1981], *Reason, Truth and History*, Cambridge University Press.
- Putnam, H. 1993, "Aristotle after Wittgenstein"// Shaples, R. W. (ed.) 1993, *Modern Thinkers and Ancient Thinkers*, London: UCL Press, pp. 117–137.
- Putnam, H. 1998, "Meaning Holism"// Hahn and Schlipp (ed.) 1998, pp. 405–426.
- Quine, W. O. 1973 [1960], *Word and Object*, Cambridge (MA): The MIT Press.
- Quine, W. O. 1974, *The Roots of Reference (The Paul Carus Lectures)*, La Salle (IL): Open Court.
- Quine, W. O. 1980 [1953], *From a Logical Point of View*, Cambridge (MA), London: Harvard University Press.
- Quine, W. O. 1981, *Theories and Things*, Cambridge (MS), London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Quine, W. O. 1986 [1970], *Philosophy of Logic*, 2nd edition, Cambridge (MS), London: Harvard University Press.
- Quine, W. O. 1990, "Three Indeterminacies"// Barrett and Gibson (eds.) 1990, pp. 1–16.
- Quine, W. O. 1996 [1990, 1992], *Pursuit of Truth*, Cambridge (MS), London: Harvard University Press.
- Quine, W. O. 1998, "Reply to William P. Alston"// Hahn and Schlipp (eds.) 1998, pp. 73–75.

- Quinton, A. 1990 "Doing Without Meaning"// Barrett and Gibson (eds.) 1990, pp. 294–308.
- Ricketts, T. 1997, "Pictures, Logic and the Limits of Sense in Wittgenstein's *Tractatus*"// Sluga and Stern (eds.), pp. 59-138.
- Rorty, R. (ed.) 1967, *The Linguistic Turn: Recent Essays in Philosophical Method*, Chicago (IL), London: The University of Chicago Press.
- Roth, P. A. 1998 "Semantics without Foundations"// Hahn and Schlipp (eds.), 1998, pp. 433–458.
- Russell, B. 1964, *Logic and Knowledge: Essays 1901-1950* (ed. by R. C. Marsh), London: George Allen & Unwin.
- Russell, B. and Whitehead, A. N. 1962 [1913, 1927], *Principia Mathematica to 56**, Cambridge: At the University Press.
- Russell, B. 1996 [1919], "Introduction to Mathematical Philosophy" [fragment]// Martinich (ed.), 1996, pp. 208–214.
- Schleichert, H. (Hrsg.) 1975, *Logischer Empirismus – Der Wiener Kreis*, München: Wilhelm Fink Verlag.
- Schlich, M. 1975 [1938], "Meaning and Verification"// Schleichert, H. (Hrsg.) 1975, S. 118–148.
- Schlipp, P. A. (ed.) 1963, *The Philosophy of Bertrand Russell*, vol. 1, Harper Torchbooks.
- Schulte, J. 1989, *Wittgenstein: Eine Einführung*, Stuttgart: Philipp Reclam jun.
- Scruton, R. 1997, *Modern Philosophy: An Introduction and Survey*, Arrow Books.
- Searle, J. R. 1984 [1983], *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge University Press.
- Searle, J. R. 1994 [1969], *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press.
- Searle, J. R. 1996, "Proper Names"// Martinich (ed.) 1996, pp. 249–254.
- Searle, J. R. 1999 [1992], *The Rediscovery of the Mind*, Cambridge (MS), London: The MIT Press.
- Searle, J. R. 2002, *Consciousness and Language*, Cambridge University Press.
- Serls, Dž. 2003, "Kas ir runas akts?" // *Kentaurs XXI*, 2003, nr. 30, 150–164. lpp.

- Seeböhm, T. M. 1984, *Philosophie der Logik*, Freiburg, München: Verlag Karl Albert.
- Sluga, H. and Stern, D. G. (eds.) 1997, *The Cambridge Companion to Wittgenstein*, Cambridge University Press.
- Sosīrs, F. de, 1999, "Vispārīgās valodniecības kurss" [fragmenti]// *Kentaurs XXI*, 1999, nr. 18, 63–81. lpp.
- Stern, D. G. 1995, *Wittgenstein on Mind and Language*, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Strawson, P. F. 1974 [1971], *Logico-Linguistic Papers*, London: Methuen & Co.
- Šķilters, J. 1999a, "Ostina metode diskursā"// *Kentaurs XXI*, 1999, nr. 20, 74–79. lpp.
- Šķilters, J. 1999b, "Valodas un esamības robežas – ieskats problēmas 20. gadsimta beigu kontekstā"// *Kentaurs XXI*, 1999, nr. 20, 104–114. lpp.
- Šķilters, J. 2001, "Semantikas teoriju attīstība"// *Kentaurs XXI*, 2001, nr. 24, 4–20. lpp.
- Šķilters, J. 2004a, "Informācijas jēdziens kā dežūrjēdziens, kā bezcerīgs jēdziens vai kā "kas cits" (Semantiski orientētas pārdomas)"// *Kentaurs XXI*, 2004, nr. 34, 9–24. lpp.
- Šķilters, J. 2004b, "Priekšvārds" [Bārvaista *Situācijas loģikā* fragmentam]// *Kentaurs XXI*, 2004, nr. 34, 48–50. lpp.
- Taschek, W. W. 1992, "Frege's Puzzle, Sense, and Information Content"// *Mind*, Vol. 101, No. 404, 1992, pp. 767–791.
- Tarski, A. [1944], "The Semantical Conception of Truth and the Foundations of Semantics"// <http://www.ditext.com/tarski/tarski>.
- Ullian, J. S. 1990, "Learning and Meaning"// Barrett and Gibson (eds.) 1990, pp. 336–346.
- Urmson, J. O. 1969, "Austin's Philosophy"// Fann (ed.) 1969, pp. 22–32.
- Vējš, J. 1981, *Lingvistiskā filozofija*, Rīga: Avots.
- Vējš, J. N. 1997, *Versija par Vitgenšteinu*, Pētergailis.
- Vējš, J. N. 1999, "Darbdienas filozofija"// *Kentaurs XXI*, 1999, nr. 20, 34–46. lpp.
- Vējš, J. N. un Taurens, J. 1997, "Tulkotāja pēcvārds"// Vitgenšteins, 1997, 244–254. lpp.
- Vitgenšteins, L. 1997, *Filosofiskie pētījumi*, Minerva.
- Vitgenšteins, L. 1999, "Dzeltenā grāmata"// *Kentaurs XXI*, 1999, nr. 20, 61–73. lpp.

- Vitgenšteins, L. 2000, "Lekcija par ētiku"// Demakova, H. (sast.) 2000, *Sarunas*, Rīga: Jaunā akadēmija, 120.–126. lpp.
- Waismann, F. 1965, *The Principles of Linguistic Philosophy* (ed. by R. Harré), London, Melbourne, Toronto: Macmillan; New York: St. Martin's Press.
- Wittgenstein, L. 1922, *Tractatus Logico-Philosophicus* (With an Introduction by Bertrand Russell), London: Kegan Paul.
- Wittgenstein, L. 1961, *Tractatus Logico-Philosophicus* (The German text of Wittgenstein's *Logisch-philosophische Abhandlung* with a new translation by D. F. Pears & B. F. McGuinness), London: Routledge & Kegan Paul; New York: Humanities Press.
- Wittgenstein, L. 1963 [1953], *Philosophische Untersuchungen/ Philosophical Investigations*, Oxford: Basil Blackwell.
- Wittgenstein, L. 1972a, *The Blue and Brown Books*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wittgenstein, L. 1972b [1969], *Über Gewißheit/ On Certainty* (ed. by G. E. M. Anscombe and G. H. von Wright), Harper Torchbooks.
- Wittgenstein, L. 1976, *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics: Cambridge, 1939* (ed. by C. Diamond), Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Wittgenstein, L. 1983 [1956], *Remarks on the Foundations of Mathematics*, Cambridge (MS), London: The MIT Press.
- Wittgenstein, L. 1989a, *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1930-1932* (ed. by D. Lee), Chicago: The University of Chicago Press.
- Wittgenstein, L. 1989b, *Wittgenstein's Lectures: Cambridge, 1932-1935* (ed. by A. Ambrose), Chicago: The University of Chicago Press (Midway Reprint).
- Wittgenstein, L. 1989c, *Logisch-philosophische Abhandlung/ Tractatus logico-philosophicus* (Kritische Edition), Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Wittgenstein, L. 1991, "Philosophische Grammatik" (aus dem Nachlass herausg. von Rush Rhees)// *Werkausgabe*, Bnd. 4, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Wittgenstein, L. 1992a, "Zettel" (herausg. von G. E. M. Anscomb und G. H. von Wright)// *Werkausgabe*, Bnd. 8, Frankfurt am Main: Suhrkamp, S. 259–443.

- Wittgenstein, L. 1992b, "Vermischte Bemerkungen" (aus dem Nachlass herausg. von G. H. von Wright unter Mitarb. von H. Nyman)// *Werkausgabe*, Bnd. 8, Frankfurt am Main: Suhrkamp, S. 445–575.
- Wittgenstein, L. 1993a, "Philosophische Bemerkungen" (aus dem Nachlass herausg. von Rush Rhees)// *Werkausgabe*, Bnd. 2, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Wittgenstein, L. 1993b, *Philosophical Occasions 1912–1951*, Hackett Publishing Company.
- Wittgenstein, L. 1993c, "Ludwig Wittgenstein und der Wiener Kreis: Gespräche, aufgezeichnet von friedrich Waismann" (aus dem Nachlass herausg. von B. F. McGuinness)// *Werkausgabe*, Bnd. 3, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Wittgenstein, L. 1994a, "Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie"// *Werkausgabe*, Bnd. 7, Frankfurt am Main: Suhrkamp, S. 5–346.
- Wittgenstein, L. 1994b, "Letzte Schriften über die Philosophie der Psychologie"// *Werkausgabe*, Bnd. 7, Frankfurt am Main: Suhrkamp, S. 347–488.
- Wrigley, M. 1989, "The Origins of Wittgenstein's Verificationism"// *Synthese*, No. 78, 1989, pp. 265–290.
- Zalta, E. N. [1984], "Referring to Fictional Characters"// <http://mally.stanford.edu/refer-to-fictions.pdf>.
- Zalta, E. N. 1988, *Intensional Logic and The Metaphysics of Intentionality*, Cambridge (MS), London: A Bradford Book, The MIT Press.
- Zalta, E. N. [2000], "The Road between Pretense Theory and Abstract Object Theory"// <http://mally.stanford.edu/pretemse.pdf>.
- Zemach, E. M. 1989, "Wittgenstein on Meaning"// *Grazer Philosophische Studien* 33/34, 1989, pp. 415–435.
- Zemach, E. M. 1990, "Human Understanding"// *Synthese*, 83, 1990, pp. 31–48.
- Бенвенист, Э. 1974, *Общая лингвистика*, Москва: Прогресс.
- Боррадори, Дж. 1998, *Американский философ*, Москва: Дом интеллектуальной книги.
- Вейш, Я. 1989, *Аналитическая философия и религиозная апологетика*, Рига: Зинатне,

- Вригт, Г. Х. фон 1986, *Логико-философские исследования: Избранные труды*, Москва: Прогресс.
- Грязнов, А. Ф. (сост.) 1998, *Аналитическая философия: становление и развитие*, Москва.
- Малкольм, Н. 1993, “Людвиг Витгенштейн: Воспоминания”// Руднев, (сост.) 1993, *Людвиг Витгенштейн: Человек и мыслитель*, Москва: Прогресс, Культура, с. 31–96.
- Пасмор, Дж. 1998 (1966), *Сто лет философии*, Москва: Прогресс-Традиция.
- Сосюр, Ф. де, 1998, *Курс общей лингвистики*, Москва: ЛОГОС.
- Тарский, А. 1998 (1944), “Семантическая концепция истины”// Грязнов, (сост.) 1998, с. 90–129.
- Фреге, Г. 2000, *Логика и логическая семантика* (сборник трудов), Москва: Аспект Пресс.

2. Estētika un arhitektūras teorija

- Adorno, T. W. 1973, *Gesammelte Schriften*, XIV, 1. Aufl., Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Alpers, P. (ed.) 1992, *The Philosophy of the Visual Arts*, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Ballantyne, A. (ed.) 2002, *What is Architecture?*, London, New York: Routledge.
- Ballantyne, A. 2002, “The nest and the Pillar of Fire”// Ballantyne (ed.) 2002, pp. 7–52.
- Bazin, G 1977 [1958, 1959], *Impressionist Paintings in the Louvre*, London: Thames and Hudson.
- Bearn, G. C. F. 1997, “Aestheticide: Architecture and the Death of Art”// *Journal of Aesthetic Education*, Vol. 31 (1), 1997, pp. 87–94.
- Benjamin, A. 2000, *Architectural Philosophy*, London, New Brunswick (NJ): The Athlone Press.
- Blau, J. 1980, “A Framework of Meaning in Architecture”// Broadbent, G., Bunt, R., and Jencks, Ch. (eds.) 1980b, pp. 333–366.

- Bouissac, P. 1998, "Architecture"// P. Bouissac (ed. in Chief) *Encyclopedia of Semiotics*, New York, Oxford: Oxford University Press, pp. 33–35.
- Broadbent, G. 1970, "Meaning in Architecture"// Jencks and Baird (eds.) 1970, pp. 51–75.
- Broadbent, G. 1980, "The Deep Structures of Architecture"// Broadbent, Bunt and Jencks, (eds.) 1980b, pp. 119–168.
- Broadbent, G., Bunt, R., and Llorens, T. (eds.) 1980a, *Meaning and Behaviour in the Built Environment*, Chichester, New York, Brisbane, Toronto: John Wiley and Sons.
- Broadbent, G., Bunt, R., and Jencks, Ch. (eds.) 1980b, *Signs, Symbols, and Architecture*, Chichester, New York, Brisbane, Toronto: John Wiley and Sons.
- Carlson, A. 1999, "The Aesthetic Appreciation of Everyday Architecture"// Mitias (ed.) 1999b, pp. 107–121.
- Ching, F. D. K. 1997, *A Visual Dictionary of Architecture*, John Wiley and Sons.
- Costa, X. 1996, "Distracted City, Shapeless City"// Solà-Morales and Costa (eds.) 1996, pp. 184–189.
- Čaklais, M. 2002, *Gaismas kungs jeb sāga par Gunāru Birkertu*, Rīga: Pētergailis.
- Danto, A. 1981, *The Transfigurations of the Commonplace: A Philosophy of Art*, Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Danto, A. 1989, "Pictorial Possibility"// Sture, A. (ed.) 1989, *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences*, pp. 329–335.
- Dekster, R. T. 1994, "Tactility and Imagination"// Mitias (ed.) 1994, pp. 203–219.
- Diffey, T. J. 1999, "Architecture, Art and Works of Art"// Mitias (ed.) 1999b, pp. 1–23.
- Doležel, L. 1989, "Possible Worlds and Literary Fictions"// Sture, A. (ed.) *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences*, pp. 221–242.
- Doležel, L. 1998, *Heterocosmica: Fiction and Possible Worlds*, Baltimore, London: The John Hopkins University Press.
- Donougho, M. 1987 "The Language of Architecture"// *Journal of Aesthetic Education* 21:3, 1987, pp. 53–67.
- Dorfles, G. 1970, "Structuralism and Semiology in Architecture"// Jencks and Baird (eds.) 1970, pp. 39–49.

- Eco, U. 1980a, "Function and Sign: The Semiotics of Architecture"// Broadbent, Bunt and Jencks (eds.) 1980b, pp. 11–69.
- Eco, U. 1980b, "A Componential Analysis of the Architectural Sign (Column)"// Broadbent, Bunt and Jencks (eds.) 1980b, pp. 213–232.
- Eco, U. 1990, *The Limits of Interpretation*, Indiana University Press.
- Egenter, N. [1990], "Architectural Anthropology: Outlines of a Constructive Human Past" – http://home.worldcom.ch/~negenter/031AA_Tx_E.html.
- Eisenman, P. 2000 [1984], "The End of the Classical: The End of the Beginning, the End of the End"// Hays (ed.) 2000, pp. 524–538.
- Elgin, C. Z. 2000, "Reorienting Aesthetics, Reconceiving Cognition"// *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 58, No. 3, 2000, pp. 219–225.
- Fisher, S. 2000a, "Architectural Notation and Computer Aided Design"// *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 58, No. 3, 2000, pp. 273–289.
- Fisher, S. 2000b, "Architectural Aesthetics in the Analytical Tradition: A New Curriculum"// *Journal of Architectural Education*, Vol. 54, No. 1, 2000, pp. 35–44.
- Fleming, J., Honour, H., Pevsner, N. 1979 [1962, 1972], *The Penguin Dictionary of Architecture*, Penguin Books.
- Galison, P. 1990, "Aufbau/ Bauhaus: Logical Positivism and Architectural Modernism"// *Critical Inquiry*, No. 16, 1990, pp. 709–752.
- Gandelsonas M. 2000 [1973], "Linguistics in Architecture"// Hays (ed.) 2000, pp. 114–122.
- Goodman, N. 1984, *Of Mind and Other Matters*, Cambridge (MS), London: Harvard University Press.
- Goodman, N. 1988 [1968, 1976], *Languages of Art*, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Goodman, N. 1990, *Weisen der Welterzeugen*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Goodman, N. 1992, "How Buildings Mean" [1988]// Alperson (ed.) 1992, pp. 368–375.
- Graves, M. 1992, "A Case for Figurative Architecture"// Alperson, P. (ed.), 1992, pp. 377–380.
- Grodecki, L. 1977, *Gothic Architecture*, New York: Harry N. Abrams, Inc.

- Haldane, J. 1999, "Form, Meaning and value: A History of the Philosophy of Architecture"// *The Journal of Architecture*, Vol. 4, 1999, pp. 9–20.
- Hanslik, E. 1982 [1854], *Vom Musikalisch-Schönen. Aufsätze. Musikkritiken*, Leipzig: Reclam.
- Harbison, R. 1991, *The Built, the Unbuilt and the Unbuildable: In Pursuit of Architectural Meaning*, Thames and Hudson.
- Harbison, R., 1997, *Thirteen Ways: Theoretical Investigations in Architecture*, Cambridge (MS), London: The MIT Press.
- Harvey, J. 1978, *The Perpendicular Style. 1330–1485*, London, B. T. Batsford.
- Hays, K. M. (ed.) 2000, *Architecture Theory since 1968*, Cambridge (MS), London: The MIT Press.
- Hershberger, R. G. 1988 [1969], "A Study of Meaning and Architecture"// Nasar (ed.) 1988, pp. 175–194.
- Hershberger, R. G. 1995 [1969], *A Study of Meaning in Architecture*, Ann Arbor (Michigan): UMI Dissertation Services.
- Hill, R. 1999, *Designs and their Consequences*, New Haven and London: Yale University Press.
- Hofstadter, D. R. 1980, *Gödel, Escher, Bach: An Eternal Golden Braid*, Penguin Books.
- Huter, M. (Red.), 1989, *Wittgenstein: Biographie. Philosophie. Praxis*, Katalog, Bnd. 1 (Eine Ausstellung der Wiener Secession), Wien: Wiener Secession.
- Jencks, Ch. 1970, "Semiology and Architecture"// Jencks and Baird (eds.) 1970, pp. 11–25.
- Jencks, Ch., and Baird, G. (eds.) 1970 [1969], *Meaning in Architecture*, London: Barrie & Jenkins.
- Jencks, Ch. 1980a, "Introduction to Section 1"// Broadbent, Bunt and Jencks, (eds.) 1980b, pp. 7–10.
- Jencks, Ch. 1980b, "The Architectural Sign"// Broadbent, Bunt and Jencks, (eds.) 1980b, pp. 71–118.
- Jencks, Ch. 2002 [1977], *The New Paradigm in Architecture: The Language of Post-Modernism*, New Haven, London: Yale University Press.

- Jenkins, I. and Middleton A., 1988, "Paint on the Parthenon Sculptures"// *The Annual of the British School of Archaeology at Athens*, Vol. 83, pp. 183–207.
- Jules, F. 1979, *Form/ Space and the Language of Architecture*, Milwaukee (WI): Publications in Architecture and Urban Planning.
- Kants, I. 2000 [1790], *Spriestspējas kritika*, Rīga: Zvaigzne ABC.
- Kapfinger, O. 1989, "Kein Haus der Moderne"// Huter (Red.), 1989, S. 214–236.
- Kosuth, J. 1993 [1991], *Art after Philosophy and After: Collected Writings, 1966-1990*, Cambridge (MS), London: The MIT Press.
- Krastiņš, J. 1988, *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*, Rīga: Zinātne.
- Krese, S. 2003, "Torņkalns"// *Rīgas Psihoģeogrāfisks ceļvedis/ Psychogeographic Guide of Riga (Riga This Week, #63a)*, izstādes katalogs, Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs, 85–87. lpp.
- Küper, M. and Zijl, I. van (eds.) 1992, *Gerritt Th. Rietveld, 1888-1964: The Complete Works*, Central Museum Utrecht.
- Kūsamo, A. 1992, "Uztverdami – runājam, skatīdami – saprotam"// *Kentaurs XXI*, 1992, nr. 2, 50–64. lpp.
- Lagueux, M. 1998 "Nelson Goodman and Architecture"// *Assemblage*, 35, 1998, pp. 18–35.
- Last, N. 1998 "Transgressions and Inhabitations: Wittgensteinian Spatial Practices between Architecture and Philosophy"// *Assemblage*, 35, 1998, pp. 36–47.
- Leach, N. 1999, *The Anaesthetics of Architecture*, Cambridge MS and London: The MIT Press.
- Leitner, B. 1989, "Das Haus in Bewegung"// Huter (Red.), 1989, S. 166–197.
- Lejnieks, J. 1989, *Rīgas arhitektūra*, Rīga: Avots.
- Lejnieks, J. 1998, *Rīga, kuras nav*, Rīga: Zinātne.
- Lejnieks, J. 2003, "'Dubultās ādas' nams"// *Latvijas Arhitektūra*, 2003, nr. 4, 8–13. lpp.
- Levin, S. R. 1989, "Duality and Deviance: Two Semantic Modes"// Sture, A. (ed.) 1989, *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences*, pp. 260–266.
- Levinson, J. 2003, "Musical Thinking"// *Midwest Studies in Philosophy*, 26, 2003, pp. 59–68.

- Lewis, D. 1999, "The Aesthetic Experience of Ambiguity: Athenian Acropolis"// Mitias (ed.) 1999b, pp. 143–164.
- LeWitt, S. 1995 [1967], "Paragraphs on Conceptual Art"// Harrison, Ch. and Wood, P. (eds.) 1995, *Art in Theory, 1900–1990: An Anthology of Changing Ideas*, Oxford, Cambridge (MS): Blackwell, pp. 834–837.
- Linde, U. 1989, "Image and Dimension"// Sture (ed.) 1989, pp. 312–328.
- Lupfer, G., Paul, J., and Sigel, P. 2003, "Aldo Rossi (1931–1997): L'Architettura della Città"// *Architectural Theory from Renaissance to the Present: 89 Essays on 117 Treatises* (with a pref. by B. Evers and an introd. by Ch. Thoenes), Köln: Taschen, pp. 782–789.
- McIver Lopes, D. M. 2000, "From *Languages of Art* to Art in Mind"// *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 58:3, 2000, pp. 227–231.
- Mitchell, W. J. 1992, *The Logic of Architecture: Design, Computation, and Cognition*, Cambridge MS, London: The MIT Press.
- Mitias, M. H. 1982, "What makes an Experience Aesthetic"// *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 41 (2), 1982, pp. 157–169.
- Mitias, M. H. (ed.) 1986, *Possibility of the Aesthetic Experience*, Martinus Nijhoff Publishers.
- Mitias, M. H. 1994a, "Is Meaning in Architecture a Myth? A Response to Ralf Weber"// Mitias (ed.) 1994, pp. 121–138.
- Mitias, M. H. 1994b, "Expression in Architecture"// Mitias (ed.) 1994, pp. 87–107.
- Mitias, M. H. (ed.) 1994, *Philosophy and Architecture*, Amsterdam, Atlanta (GA): Rodopi.
- Mitias, M. H. 1999a, "The Aesthetic Experience of the Architectural Work"// *Journal of Aesthetic Education*, 33: 3, 1999, pp. 61–78.
- Mitias, M. H. 1999b, *Architecture and Civilization*, Amsterdam – Atlanta GS: Rodopi.
- Nasar, J. L. (ed.) 1988, *Environmental Aesthetics: Theory, Research, and Applications*, Cambridge University Press.
- Norberg-Schulz, C. 1970, "Meaning in Architecture"// Jencks and Baird (eds.) 1970, pp. 215–229.
- Norberg-Schulz, C. 2000, *Architecture: Presence, Language and Place*, Milan: Skira.

- Overy, P., Büller, L., Oudesten, den F., Mulder, B. 1988, *The Rietveld Schröder House*, Wiesbaden: Vieweg.
- Panofsky, E. 1976 [1939], "Iconology and Iconography"// W. E. Kennick (ed.) *Art and Philosophy: Readings in Aesthetics*, New York: St. Martins Press, pp. 391–402.
- Parsons, M. 2002, "Aesthetic Experience and the Construction of Meanings"// *Journal of Aesthetic Education*, 36: 2, 2002, pp. 24–37.
- Passmore, J. [1980], "The Representative Arts as Source of Truth"// *The Tanner Lectures* – <http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/passmore82.pdf>.
- Pérez-Gómez, A. 1996, "Spaces In-between"// Solá-Morales and Costa (eds.) 1996, pp. 274–279.
- Prak, N. L. 1968, *The Language of Architecture: The Contribution to Architectural Theory*, The Hague, Paris: Mouton.
- Preziosi, D. 1979a, *Architecture, Language and Meaning*, The Hague, Paris, New York: Mouton Publishers.
- Preziosi, D. 1979b, *The Semiotics of the Built Environment: An Introduction to Architectonic Analysis*, Bloomington, London: Indiana University Press.
- Rapoport, A. 1982, *The Meaning of the Built Environment: A Nonverbal Communication Approach*, Beverly Hills, London, New Deli: Sage Publications.
- Riemschneider, B., Grosenick, U. (eds.) 1999, *Art at the Turn of the Millennium*, Köln: Taschen.
- Rietveld, G. T. 1992a, "Chairs"// Küper, Zijl (eds.) 1992, p. 27.
- Rietveld, G. T. 1992b, "Some Remarks about Architecture, Considered as one of the Visual Arts"// Küper, Zijl (eds.) 1992, pp. 48–50.
- Rīga 4sights*, 2001, (arhitektu radošā darbnīca, Rīga, 2001, 22. jūlijs – 18. augusts), Rīga: Jürgen Pomto-Stiftung projekts.
- Robinson, J. 2000, "Languages of Art at the Turn of Century"// *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 58, No. 3, 2000, pp. 213–218.
- Roth, L. M. 1994, *Understanding Architecture: Its Elements, History and Meaning*, London: The Herbert Press.
- Rubenis, A. 1993, *Romas kultūra*, Rīga: Svētdienas Rīts.

- Scruton, R. 1974, *Art and Imagination: A Study in the Philosophy of Mind*, London: Methuen & Co.
- Scruton, R. 1979, *The Aesthetics of Architecture*, Princeton (New Jersey): Princeton University Press.
- Scruton, R. 1988, "Analytical Philosophy and the Meaning of Music"// *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 46 (3), 1988, pp. 169–176.
- Scruton, R. 2002, "Architectural Principles in an Age of Nihilism"// Ballantyne (ed.) 2002, pp. 53–62.
- Scruton, R. 2004, "Wittgenstein and the Understanding of Music"// *British Journal of Aesthetics*, Vol. 44 (1), 2004, pp. 1–9.
- Silvetti, J. 2000 [1977], "The Beauty of Shadows"// Hays (ed.) 2000, pp. 266–282.
- Solà-Morales, I. de 1996, "Present and Futures: Architecture in Cities"// Solà-Morales and Costa (eds.) 1996, pp. 10–23.
- Solà-Morales, I. and Costa, X. (eds.) 1996, *Present and Futures: Architecture in Cities* (catalogue), Barcelona: Comitè d'Organització del Congrés UIA Barcelona 96, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona and ACTAR.
- Solà-Morales, I. de 2000 [1987], "Weak Architecture"// Hays (ed.) 2000, pp. 616–623.
- Steinmann, M. 2000 [1976], "Reality as History: Notes for a Discussion of Realism in Architecture"// Hays (ed.) 2000, pp. 248–253.
- Stierlin, H. 1979 [1977], *Encyclopaedia of World Architecture*, Vol. 1-2, London: Macmillan Press.
- Sture, A. (ed.) 1989, *Possible Worlds in Humanities, Arts and Sciences*, Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Tafuri, M. and Dal Co, F. 1979, *Modern Architecture*, New York: Harry N. Abrams, Inc.
- Tafuri, M. 2000 [1974] "L'Architecture dans le Boudoir: The Language of Criticism and the Criticism of Language"// Hays (ed.) 2000, pp. 148–173.
- Tschumi, B. 2000 [1975] "The Architectural paradox"// Hays (ed.) 2000, pp. 218–228.
- Veinberga, K., Cinis, A. 2003, "Rīgas centra koka apbūves saglabāšana"// *Latvijas Arhitektūra*, 2003, nr. 2, 36–37. lpp.

- Venturi, R., Brown, D. S., and Izenour, S. 1997 [1972, 1977], *Learning from Las Vegas: The Forgotten Symbolism of Architectural Form*, Cambridge (MS), London: The MIT Press.
- Vipers, B. 1937, *Latvijas māksla baroka laikmetā*, Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds.
- Wallner, F. 1985, "Webern und Wittgenstein: Verbindlichkeit durch Elementarisierung"// Chisholm, R. M., Marek, J. C., Blackmoore, J. T. and Hübner, A. (eds.) 1985, *Philosophy of Mind. Philosophu of Psychology* (Proceedings of the 9th International Wittgenstein Symposium), Viena: Hölder-Pichler-Tempsky, pp. 482–485.
- Walton, K. L. 1992 „Looking at Pictures and Looking at Things”// P. Alperson (ed.) *The Philosophy of Visual Arts*, New York and Oxford: Oxford University Press, pp. 102–113.
- Weber, R. 1994, "The Myth of Meaningful Forms"// Mitias (ed.) 1994, pp. 109–119.
- Wittgenstein, L. 1966, "Lectures on Aesthetics"// *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religios Belief*, (ed. By C. Barrett), Oxford. Basil Blackwell.
- Wolterstorff, N. 1989, "Discussin of Lubomirs Doložel's paper"// Sture, A. (ed.) 1989, pp. 243–249.
- Zevi, B. 1978, *The Modern Language of Architecture*, Seattle, London: University of Washington Press.
- Алпатов, М. 1987, *Художественные проблемы искства Древней Греции*, Москва: Искство.
- Аристотель, 1984, *Сочинения в четырех томах*, том 4, Москва: Мысль.
- Бонар, А. 1992, *Греческая цивилизация*, т. 1., *От Илиады до Парфенона*, Москва: Искство.
- Власов, В. Г. 1995, *Стили в искусстве*, словарь, т. 1, Санкт-Петербург: Кольна.
- Женетт, Ж. 1998, "Вымисел и слог (Fictio et dictio)"// *Работы по поэтике. Фигуры*, в 2-х томах, т. 2, Москва: Издательство имени Сабашникова, с. 342–451.

- Иконников, А. В. (ред.) 1973, *Архитектура капиталистических стран XX в.*// *Всеобщая история архитектуры в 12 томах*, т. 11, Москва: Стройиздат.
- Иконников, А. В. 1985, *Художественный язык архитектуры*, Москва: Искусство.
- Иконников, А. В. 1986, *Функция, форма, образ в архитектуре*, Москва: Стройиздат.
- Леви-Строс, К. 2000 [1964], *Мифологии*, т. 1, *Сырое и приготовленное*, Москва, Санкт-Петербург: Университетская книга.
- Ле Корбюзье 1970, *Творческий путь*, Москва: Стройиздат.
- Линч, К. 1982, *Образ города*, Москва: Стройиздат.
- Линч, К. 1986, *Совершенная форма в градостроительстве*, Москва: Стройиздат.
- Маркузон, В. Ф. и Михайлов, Б. П. (ред.) 1973, *Архитектура Античного мира (Греция и Рим)*// *Всеобщая история архитектуры в 12 томах*, т. 2, Москва: Стройиздат.
- Ортега-и-Гасет. Х. 1991, *Эстетика. Философия культуры*, Москва: Искусство.
- Пави, П. 1992 [1985], “Игра театрального авангарда и семиологии”// Исаев, С. (сост.), 1992, *Как всегда – об авангарде: Антология французского театрального авангарда*, Москва: Гитис, с. 227–243.
- Пановский, Э. 1992, “Готическая архитектура и схоластика”// Лутковский, Л. (ред.) 1992, *Богословие в культуре средневековья*, Киев, с. 49–78.
- Рифкин, Б. 1972, *Античное искусство*, Москва: Искусство.
- Шевелев, И. 1986, *Принципы пропорции*, Москва: Стройиздат.
- Уттик, А. 1964, *Европейская архитектура XX века*, т. 2, *Эра функционализма (1924–1933)*, Москва: Стройиздат.
- Хайт, В. Л. 1986, *Оскар Нимейер*, Москва: Стройиздат.

3. Autora publikācijas

- Taurens, J. 1996, "Īss komentārs Barselonas kategorijām"// *Literatūra. Māksla. Mēs*, 19.12.96.–02.01.97.
- Taurens, J. 1997, "Gājiens ar šaha zirdziņu... – šoreiz par arhitektūru"// *Literatūra. Māksla. Mēs*, 10.04.–17.04.97.
- Taurens, J. 1998, "Māja: arhitektūras valoda"// *Māja: Pagātnes atmiņas – nākotnes vīzijas* (konferences materiāli), Rīga: LU Praktiskās filozofijas katedra, 136–146. lpp.
- Taurens, J. 1999a, "Arhitektūras valoda. [Piezīmes par kādu "izteikumu"]"// *Diena*, 07.12.99.
- Taurens, J. 1999b, "Dažas piezīmes par Ludviga Vitgenšteina *Dzelteno grāmatu*"// *Kentaurs XXI*, 1999, nr. 20, 58–60. lpp.
- Taurens, J. 1999c, "The Semantics of Proper Names in Literature and Ordinary Language"// *Homo Aestheticus: From Philosophy of Art to Aesthetics of Everyday Life*, Rīga, pp. 74–82.
- Taurens, J. 2000, "Īpašvārdu semantika literatūrā"// *Filosofija*, 2000, nr. 2, Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 158–172. lpp.
- Taurens, J. 2001a, "Rīgas valoda"/ "The Language of Riga"// Demakova, H. (sast.) 2001, *Rīgas astoņsimtgades burvju flauta/ Riga 800 Magic Flute* (katalogs), Rīga: Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs, 35–71. lpp. [krieviski: "Язык Риги", *Друзья*, 4 (228)/ 2001, с. 104–125.]
- Taurens, J. 2001b, "Konteksta jēdziens arhitektūras semantikā"// *Estētikas burtnīcas nr. 2. Mākslas darbs un komentārs*, Rīga: Latvijas Estētikas asociācija, 20–22. lpp.
- Taurens, J. 2001c, "Identity in the Sphere of Verbal, Architectural and Musical Language"// *Globalisation and Identity* (European Conference for Music Education), Rīga: Musica Baltica, pp. 51–54.
- Taurens, J. 2001d, "Dažas piezīmes par vizuālā attēla semantiku"// *Homo Aestheticus: No mākslas filozofijas līdz ikdienas dzīves estētikai*, Rīga: Tapals, 235–245. lpp.
- Taurens, J. 2001e, "Eiropas pilsētu valoda(s)"// Šuvajevs, I. (sast.), *Eiropas dialogi*, Rīga: Eiropas Komisijas delegācija Rīgā, 38–39. lpp.

- Taurens, J. 2001f, "Dažas piezīmes par četrām vietām Rīgas semantiskajā telpā"// *Studija*, 2001, nr. 20, 74. lpp.
- Taurens, J. 2004a, "Semantikas elementi Adorno jaunās mūzikas interpretācijā"// *Filosofija*, 2004, nr. 4, Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 137–147. lpp.
- Taurens, J. 2004b, "Bezgalības jēdziens Kanta tīrā prāta antinomijās"// *Filosofs starp tradīciju un pieredzi: Veltījums profesoram Pēterim Laizānam*, Rīga: Latvijas Universitāte, Zinātne, 187–199. lpp.
- Тауренс, Я. 2000, "Несколько заметок об утопии идеального города"// *Аванпорт*, 1, 2000, с. 6–10.